

KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLAT

X. évfolyam 3-4. szám

2011. szeptember–december

XI. évfolyam 1. szám

2012. március

FELDERÍTŐ SZEMLE

ALAPÍTVÁ: 2002

BUDAPEST

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Kovács József altábornagy, főigazgató

A kötetet összeállító Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Magyar István dandártábornok

Tagok: Dr. Magyar Sándor mk. alezredes
Pallos László mk. ezredes
Pásztor István ezredes
Dr. Sallai Imre ezredes
Svigruha Gyula okl. mk. ezredes
Dr. Tóth Sándor mk. alezredes
Vass Jenő ezredes
Dr. Vida Csaba mk. alezredes

Lektorálták: Gál Emil mk. ezredes
Hegyi Ágnes főhadnagy
Dr. Kis-Benedek József ezredes
Lakatos Zsolt alezredes
Dr. Magyar Sándor mk. alezredes
Murai László mk. ezredes
Dr. Sallai Imre ezredes
Svigruha Gyula okl. mk. ezredes
Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok
Dr. Vida Csaba mk. alezredes

A kézirat lezárva: 2012. január 31-én

Olvasószerkesztő: Vass Jenő ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina zászlós

A kiadásban közreműködött az MH Geoinformációs Szolgálat
Szabályzatszerkesztő és Kiadó Osztálya

Nyomdai munkák: HM Térképészeti Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Németh László ügyvezető igazgató

HU ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő ezredes

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

PROF. DR. NAGY LÁSZLÓ OKL. MK. EZREDES A SANGHAI EGYÜTTMŰKÖDÉSI SZERVEZET	5
DEÁK ANITA ŐRNAGY AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ ÉS AZ EURÓPAI TÉRSÉG BIZTONSÁGI VISZONYRENDSZERE	23
DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND DANDÁRTÁBORNOK OROSZ SZAKÉRTŐK AZ EURÓPAI RAKÉTAVÉDELMI RENDSZERRŐL.....	33

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

NAGY VIKTOR ALEZREDES – ERDÉSZ VIKTOR HADNAGY AZ INFORMÁCIÓS VÉDELEM ÉS AZ INFORMÁCIÓS MŰVELETEK SZEREPE A NEMZETVÉDELEMBEN.....	50
--	----

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

KORNHOFFER MÓNICA MK. HADNAGY INTERNET-ARCHÍVUMOK HAZÁNKBAN ÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN	63
--	----

ORSZÁGISMERTETŐ

DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND DANDÁRTÁBORNOK EGY SZERZŐDÉS MARGÓJÁRA – AZ OROSZ HADERŐ TECHNIKAI FEJLESZTÉSÉNEK ÚJ ASPEKTUSAI.....	79
PECZÖLI ÁKOS PROBLÉMA AZ UNIÓ PEREMÉN – LÍBIA.....	84
DR. TÓTH SÁNDOR MK. ALEZREDES SZEMELVÉNYEK A ROMÁN GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS MÚLTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL – III.....	106

SZAKMATÖRTÉNET

TORMA BÉLA EZREDES

**TÁVKÖZLÉSI MESTERSÉGES HOLD ANTENNÁK FEDÉSI
(SZOLGÁLTATÁSI) TERÜLETEINEK ÉS FREKVENCIA-
ÚJRAFELHASZNÁLÁSÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSEI173**

DR. FÜZESI OTTÓ ALEZREDES

**A KOSSUTH LAJOS KATONAI FŐISKOLA
FELDERÍTŐ TANSZÉKÉNEK TÖRTÉNETE227**

FÓRUM

DEÁK ANITA ŐRNAGY

**REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM –
A FÜGGETLEN ÁLLAMOK KÖZÖSSÉGE254**

KENEDLI TAMÁS

**BŰNSZERVEZETEK ELLENI FELLÉPÉS LEHETŐSÉGEI
AZ ÚJ NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIÁBAN264**

DOMBAI ZSOLT FŐHADNAGY

**NEMZETKÖZI LÉPÉSEK A SZOMÁLIAI KALÓZKODÁS
VISSZASZORÍTÁSA ÉRDEKÉBEN.....280**

AMBRUS ÉVA

**VISSZATEKINTÉS ÉS TAPASZTALATOK
EGY NYUGATI DZSIHÁDISTA TOLLÁBÓL –
ERIC BREININGER ÖNÉLETRAJZA295**

AZ OLVASÓHOZ

VASS JENŐ EZREDES – SZABÓ MIHÁLY EZREDES

E SZÁMUNK TARTALMA304

**A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN ÉS A SZAKMAI SZEMLÉBEN
TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI.....330**

A Felderítő Szemle 2010/3-4. összevont számában egy elemzésem jelent meg „NATO–Oroszország–Kína: stratégiai háromszög?” címmel, amely két vonatkozásban is kapcsolódik jelen tanulmányhoz. Egyrészt megfogalmaztam azt a véleményemet – a globalizáció korszakában nem kellett nagy merészség hozzá –, hogy a tőlünk földrajzilag távol eső térségek történései is jelentős hatást gyakorolnak vagy gyakorolhatnak hazánk biztonságpolitikai helyzetére. Ez a megállapítás teljes mértékben érvényes a jelen tanulmány címében szereplő és témájául szolgáló szervezetre is. Másrészt már a korábbi elemzésemben utaltam arra a tényre, hogy a „stratégiai háromszög” két csúcán elhelyezkedő Oroszország és Kína egyaránt tagjai a Sanghaji Együttműködési Szervezetnek, ami nagymértékben determinálja egymáshoz való viszonyukat.

Most tehát tegyünk egy kísérletet ezen szervezet rendeltetésének és működésének áttekintésére, annál is inkább, mert meggyőződésem, hogy a magyar szakmai közvélemény elég keveset tud a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SESZ; angolul Shanghai Cooperation Organisation – SCO; oroszul Санхэйская Организация Сотрудничества – SOSZ) tagjairól, történetéről, szerepéről.² Még azt is megkockáztatom, hogy a sok-sok betűrövidítés között, amelyek az idők során átmentek a magyar köztudatba is (az ENSZ-től a NATO-n keresztül a FÁK-ig), bizony a SESZ nem szerepel valami előkelő helyen.

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg a szervezet történetével és működésével.

Az eredetileg „Sanghaji Ötök” nevezetű szervezet **1996.** április 26-án alakult meg, amikor is Kazahsztán, a Kínai Népköztársaság, Kirgizisztán, az Oroszországi Föderáció és Tádzsikisztán államfői – Sanghajban tartott csúcstalálkozójukon – aláírták a „Bízaomerősítés a határterület katonai kérdéseiben” című megállapodást.³ Azután – majdnem pontosan egy évvel később, **1997.** április 24-én Moszkvában – újabb csúcstalálkozó következett, amelyen a szervezet tagállamainak államfői aláírták a „Szerződés a határ menti területeken állomásozó csapatok kölcsönös létszámcsökkentéséről” elnevezésű egyezményt. A két szerződés feljogosította a korabeli elemzőket arra a következtetésre, hogy Ázsiában kialakulhat egy, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezethez (EBESZ) hasonló

¹ Hasonló témában, de lényegesen szűkebb keresztmetszetben jelent meg egy cikk Laczkovich Gergely és Nagy László közös tanulmányaként a Honvédségi Szemle 2011/5. számában.

² A Tisztelt Olvasó remélhetőleg eltekint a kínai megnevezés megadásától. Egyébként jellemző, hogy az emblémán csak a kínai és az orosz megnevezést tüntették fel, miközben a SESZ egyenjogúnak, egyenrangúnak nevezi a tagállamokat. Másrészt viszont a Szervezet két hivatalos nyelve a kínai és az orosz.

³ Lásd – többek között – Népszabadság, 1996. április 27.

szerepű és rendeltetésű nemzetközi intézmény.⁴ A későbbi események nem cáfolták ezt a feltételezést.

Elsősorban a bizalomerősítés jegyében és érdekében újabb évenkénti csúcstalálkozókat szerveztek a tagállamok államfői számára, amelyeknek 1998-ban Almati (Kazahsztán), 1999-ben Biskek (Kirgizisztán), 2000-ben pedig Dusanbé (Tádzsikisztán) adott otthont. Így érkeztek el a Sanghaji Ötök a 2001. évhez, amikor az éves csúcstalálkozó újra Sanghajban zajlott, itt döntöttek a tagállamok Üzbegisztán felvételéről a szervezetbe, kiegészülve ezáltal „Sanghaji Hatokká”.⁵ Ezen a csúcstalálkozón Kazahsztán, a Kínai Népköztársaság, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán államfői ratifikálták a „Nyilatkozat(ot) a Sanghaji Együtműködési Szervezet megalakításáról”. A dokumentummal hivatalosan is megszüntették az addigi Sanghaji Ötöket, s a korábbi, laza együtműködést egy magasabb, intézményesített szintre emelték. Így született meg a Sanghaji Együtműködési Szervezet (SESZ).

A SESZ alapító okiratát, alapidokumentumát érdekes módon csak a következő évi csúcstalálkozón, 2002. június 7-én írták alá a tagállamok államfői Szentpéterváron. Ennek a dokumentumnak a rövid áttekintése elengedhetetlen a szervezet működésének megértéséhez.⁶

Az alapító okirat a következőképpen határozza meg a Sanghaji Együtműködési Szervezet legfontosabb céljait és feladatait:

- a kölcsönös bizalom, barátság és jószomszédi viszony erősítése a tagállamok között;
- a béke, biztonság és stabilitás erősítése a régióban;
- közös fellépés a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus ellen;
- küzdelem az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem, valamint az illegális migráció ellen;
- a regionális együtműködés előmozdítása a politika, a kereskedelem, a gazdaság, a védelem, az igazságügy, a környezetvédelem, a kultúra, a tudomány és az oktatás területén;
- együtműködés a nemzetközi konfliktusok megakadályozásában illetve azok békés úton történő rendezésében;
- közös megoldások keresése a 21. század lehetséges problémáira.

⁴ Az EBESZ egyik legfontosabb sajátossága, hogy nincs kifejezett ellenségsége, a konfliktushelyzeteket pedig úgy kívánja „kezelni”, hogy a kölcsönös bizalomerősítés és a sokirányú együtműködés révén megelőzi a kialakulásukhoz vezető folyamatokat. Ugyanez elmondható a Sanghaji Együtműködési Szervezetről is.

⁵ Ily módon a közép-ázsiai térség öt államából (az öt volt szovjet köztársaságból) négy vált a szervezet tagjává. Türkmenisztán – némileg nehezen magyarázható módon – kimaradt ebből az együtműködésből, és mindmáig nem csatlakozott a szervezethez.

⁶ Lásd részletesebben: Laczkovich Gergely: *A közép-ázsiai országok és a Sanghaji Együtműködési Szervezet*. Diplomamunka, ZMNE, 2010.

Figyelemre méltó, hogy a dokumentum egy bekezdésben említi és gyakorlatilag egy nevezőre hozza, azonos fontosságúnak tekinti a *terrorizmust*, a tagállamok szuverenitását veszélyeztető *szeparatizmust* illetve a szélsőséges politikai mozgalmakat (a tagállamok belső stabilitását vagy alkotmányos rendjét fenyegető *extrémizmust*).

Az alapító okirat a következőképpen fogalmazza meg a tagállamok közötti viszonyt, kapcsolatokat és együttműködést meghatározó alapelveket:

- az államok szuverenitásának, területi integritásának és az államhatárok sérthetetlenségének tiszteletben tartása;
- be nem avatkozás más országok belügyeibe;
- a tagállamok egyenlősége, a kölcsönös megértés és a tagállamok (vagyis egymás) nézeteinek tiszteletben tartása.

Az alapelvek kiterjednek a Sanghaji Együttműködési Szervezet más államokhoz illetve akár más nemzetközi szervezetekhez fűződő „külső kapcsolataira” is:

- a Szervezet nem más államok vagy nemzetközi szervezetek ellenében alakult meg;
- a SESZ jó kapcsolatokat kíván ápolni a különféle nemzetközi szervezetekkel;
- a tagállamok igyekeznek megelőzni mindenfajta cselekményt, mely a Szervezet biztonságát veszélyeztetheti.

Az együttműködés kiemelt területei:

- a régió békéjének, a biztonságnak és a kölcsönös bizalomnak az erősítése;
- közös fellépés a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus, illetve az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem valamint az illegális migráció ellen;
- koordináció a fegyverzetkorlátozások és a leszerelés terén;
- közös fellépés a természeti katasztrófák megelőzése illetve elhárítása érdekében;
- a regionális gazdasági együttműködés különböző területeinek támogatása, az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a technológia szabad áramlásának biztosítása.

A dokumentum ugyanakkor megfogalmazza annak lehetőségét, hogy a Szervezet tagállamai közös megegyezés alapján kibővíthetik az együttműködés területeit.

A célkitűzések végrehajtása érdekében az alábbi döntéshozó, illetve végrehajtó szervek tevékenykednek a Szervezetben belül:

- Államfői Tanács;
- Kormányfők Tanácsa;
- Külügyminiszterek Tanácsa,
- Szakminiszteri Értekezletek;
- Nemzeti Koordinátorok Tanácsa;
- Regionális Terrorista-ellenes Központ;
- Titkárság.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet legmagasabb szintű döntéshozó szerve az *Államfői Tanács*, amely megállapítja a prioritásokat valamint a működés legfontosabb területeit. A Tanács évente egyszer tart ülést, s a csúcstalálkozókat mindig a helyszínt biztosító ország államfője vezeti.

A *Kormányfők Tanácsa* hagyja jóvá a Szervezet éves költségvetését, dönt olyan kiemelkedően fontos témákban, mint például a gazdasági kérdések. A Kormányfők Tanácsa szintén évenként tart üléseket, az Államfői Tanácshoz hasonló rendszerben, vagyis az elnöklő ország területén tartják a találkozókat.

A *Külügyminiszterek Tanácsa* irányítja és felügyeli a Szervezet napi aktualitású tevékenységeit, előkészíti az Államfői Tanács találkozóit, valamint konzultációkat tart a Szervezet tagországai között a felmerülő nemzetközi problémák kérdésében. A Külügyminiszterek Tanácsának ülését mindig egy hónappal az Államfői Tanács ülése előtt tartják. Rendkívüli találkozó összehívását legalább két tagállamnak kell kezdeményeznie, de megtartásához az összes többi külügyminiszter egyetértése szükséges. Mind a rendes, mind a rendkívüli találkozók helyszínét közös megegyezés alapján határozzák meg a felek (tehát nem kötelezően a csúcstalálkozók helyszínén tartják azokat).

A *Regionális Terrorista-ellenes Központot* a tagállamok alapították „*A Sanghaji szerződés a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus elleni harcról*” elnevezésű dokumentum ratifikálásával, és besorolták a SESZ állandó szervei közé.

A *Titkárság* a Sanghaji Együttműködési Szervezet legfontosabb adminisztratív szerve, amely Pekingben található. Feladata adminisztratív és technikai segítséget nyújtani a Szervezet egészének, valamint javaslatot tenni a Szervezet éves költségvetésére. A Titkárság élén a Főtitkár áll, akit a Külügyminiszterek Tanácsának javaslatára az Államfői Tanács nevez ki.⁷ A Főtitkárt rotációs eljárás keretében három évre választják a tagállamok jelöltjei közül, az orosz ábécé szerint haladva. A Főtitkár helyetteseit a Nemzeti Koordinátorok Tanácsának jelölése alapján a Külügyminiszterek Tanácsa nevezi ki. A Titkárság tisztviselőit önkéntes jelentkezők közül választják ki kvóta-rendszer alapján.

⁷ A jelenlegi főtitkár a kirgiz Muratbek Imanalijev, aki 2010. január elsejétől tölti be ezt a pozíciót.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet önállóan, a tagállamok egyetértése alapján határozza meg saját költségvetését. Emellett az alapító okirat meghatározza azt is, hogy a tagállamoknak évenként mennyit kell befizetniük a közös alapba.

A Sanghaji Együttműködési Szervezetnek tagja lehet a régió (gyakorlatilag az ázsiai kontinens) bármely másik állama, amely vállalja az alapidokumentumban rögzített célkitűzéseket és alapelveket, valamint eleget tesz a Szervezet struktúrájához szorosan kapcsolódó egyéb nemzetközi szerződéseknek és dokumentumoknak. A felvételi eljárás lényege, hogy az adott állam hivatalos felkérést terjeszt be a Külügyminiszterek Tanácsának hivatalban lévő elnökéhez, majd pedig a Külügyminiszterek Tanácsa előterjeszti a kérelmet az Államfői Tanács részére, mely dönt az állam felvételéről.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet kialakíthat párbeszédet, bizonyos esetekben együttműködést más (akár Ázsián kívüli) államokkal, illetve nemzetközi szervezetekkel, *dialogus partner* vagy *megfigyelő* státuszt adományozhat.

A SESZ szervei döntéseiket a *konszenzusos* szavazás elve alapján hozzák, ez alól kivételt képez a tagfelvételi eljárás felfüggesztése, illetve a már részes állam (tagállam) kizárása. Utóbbi esetben a *konszenzus mínusz egy* szavazási elv érvényesül, vagyis a Szervezet az érintett ország beleegyezése nélkül is hozhat döntéseket. Bármely tagállam kifejtheti különvéleményét egy konkrét döntéssel kapcsolatban, a különvéleményt jegyzőkönyvbe veszik.

Az illetékes szervek által meghozott döntéseket a tagállamok a nemzeti törvényekkel összhangban kötelesek végrehajtani. A döntések teljesítésének felügyeletét mindig a Sanghaji Együttműködési Szervezet azon szerve látja el, melynek illetékességi hatáskörébe tartozik az adott döntés.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet alapító okiratát **2002.** június 7-én fogadták el. A következő év a nemzetközi politikában az Amerikai Egyesült Államok iraki beavatkozásának éve, amely „begyűrűzött” a világ minden régiójába és valamilyen formában tükröződött minden nemzetközi eseményben. Így történt a SESZ soron következő csúcstalálkozójával is, amelyet végül Moszkvába hívtak össze **2003.** június 16-án (holott a megelőző is Oroszországban, Szentpéterváron volt). Az államfők elbizonytalanodására utal, hogy a közös nyilatkozat eléggé semmitmondóra sikeredett: Irakkal kapcsolatban arra szorítkozott, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének kell kezébe vennie az ország jövőjének formálását. Egyébként is a nyilatkozat minden vonatkozásban az ENSZ szerepének fontosságát hangsúlyozza.

A következő fontos állomás a Szervezet életében a **2004.** április 24-én Üzbegisztán fővárosában, Taskentben tartott csúcstalálkozó volt, amikor is a tagállamok ratifikálták a „*Szabályzat a megfigyelői státusról a Sanghaji Együttműködési Szervezetben*” nevű dokumentumot. Ez a szabályzat a SESZ alapidokumentumával egyetértésben meghatározza a megfigyelői státusz megszerzésének lehetőségét. Megfigyelői státuszért bármely ország vagy nemzetközi szervezet folyamodhat, mely tiszteletben tartja a tagállamok szuverenitását, területi integritását és egyenrangúságát, elfogadja a Szervezet célkitűzéseit és alapelveit. Az érdekelt állam (nemzetközi szervezet) a Főtitkárnak

címzett hivatalos felkérő levelet a Nemzeti Koordinátorok Tanácsának közbeiktatásával eljuttatja a Külügyminiszterek Tanácsához. Végül a döntést az Államfői Tanács hozza meg, a Külügyminiszterek Tanácsa javaslatának elfogadásával. A megfigyelői státusszal rendelkező tagok különböző jogokkal bírnak: részt vehetnek a Külügyminiszterek Tanácsa és az Államfői Tanács nyílt ülésein, a SESZ intézményeinek azon rendezvényein, melyek nem döntéshozó fórumok (például a közös katonai gyakorlatok), illetve beletekinthetnek a Szervezet azon dokumentumaiba, melyeket az adott szerv nyilvánosnak minősített.

A **2004** júniusában tartott taskenti csúcstalálkozón a részes államok Mongóliát – bizonyos értelemben a szabályzattól eltérő, gyorsított eljárással – meg is választották az első megfigyelői státusszal rendelkező tagnak. A következő, **2005.** évi államfői találkozó pedig – melyet júliusban tartottak a kazahsztáni Asztanában – Indiát, Iránt és Pakisztánt választották be a megfigyelői státusszal rendelkező államok közé. A csúcstalálkozónak otthont adó kazah államfő, Nurszultan Nazarbajev – talán némi túlzással – a következőket nyilatkozta akkor: „*a tárgyalóasztalnál ülő államfők az emberiség felét képviselik*”.⁸ Ez a kijelentés valóban megdöbbentőnek tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy csupán 10 állam népességéről van szó. Ráadásul hatalmas kiterjedésű és roppant dinamikusan fejlődő, ugyanakkor intenzíven növekvő népességű térségről beszélünk.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet kazahsztáni találkozásán nyilatkozatot fogadtak el, amelyben az üzbég és a kirgiz katonai támaszpontok elhagyására szólították fel az Afganisztánban szolgáló nemzetközi erőket (lényegében az Egyesült Államokat).⁹

A SESZ életében nagy jelentőségű lépésként **2005.** november 4-én írták alá „*A Sanghaji Együttműködési Szervezet–Afganisztán Kapcsolattartó Csoport megalakításáról*” szóló megállapodást Pekingben. A Kapcsolattartó Csoportot azzal a céllal hozták létre a szerződő felek, hogy Afganisztán újjáépítését elősegítsék, illetve a közös érdeklődésű témák megvalósításában együttműködjenek – ilyenek voltak kezdetben a gazdasági és kereskedelmi együttműködések, melyek aztán kiegészültek terrorista- és kábítószer-ellenes együttműködéssel is.¹⁰

2006-ban ismételtén Kínában (konkrétan Sanghajban) tartották a tagállamok az esedékes évenkénti csúcstalálkozót, amelynek központi témája az energiabiztonság volt. Ehhez a rendezvényhez egyetlen igazán jelentős elhatározás fűződik: az államfők bevezették a Sanghaji Együttműködési Szervezet bővítési (tagfelvételi) moratóriumát. A határozat ki nem mondott célja az előző évben megfigyelői státuszt kapott Irán csatlakozásának megakadályozása volt, hogy ezzel elkerülhetővé váljon a nyílt konfrontáció az Egyesült Államokkal (amely egyre inkább Irán-ellenes álláspontra helyezkedett Teherán gyanúra okot szolgáltató nukleáris programja miatt). Ugyanakkor a bővítés felfüggesztése Pakisztán esetleges

⁸ Rozoff, Rick: *Shanghai Cooperation Organization: representing half of humanity*.
<http://www.opednews.com/articles/Shanghai-Cooperation-Organ-by-Rick-Rozoff-090522-591.html>,
letöltés: 2010. 02. 07.

⁹ Népszabadság, 2005. július 6.

¹⁰ People's Daily Online: *SCO, Afghanistan need to deepen cooperation, secretary general*.
<http://english.people.com.cn/90001/90777/6245785.html>, letöltés: 2010. 02. 07.

teljes jogú tagságát is kizárta – ennek a megfontolásnak az értelmezéséhez érdemes figyelembe venni, hogy fokozatosan egyre több bizonyíték látott és lát napvilágot a pakisztáni vezetésre gyakorolt tálib befolyásról.

A Szervezet életében a következő fontos állomás a **2007.** augusztus 15-16-án tartott csúcstalálkozó volt, melynek Biskek (Kirgizisztán) adott otthont. Ezen a csúcson két fontos dokumentumot ratifikáltak a tagállamok vezetői: az egyik a *„Szerződés a hosszú távú jószomszédsági, baráti viszonyról és együttműködésről a Sanghaji Együttműködési Szervezet részes államai között”,* a másik pedig a *„Biskeki Nyilatkozat”.* A hosszú távú jószomszédsági, baráti viszonyról és együttműködésről szóló szerződést tulajdonképpen a Szervezet 2002-ben elfogadott alapító okiratának egyfajta megerősítéseként is tekinthetjük. Emellett a szerződés három fontos, a SESZ egészét érintő kérdésben foglal állást. Az első az ENSZ Közgyűlése által támogatott, az öt közép-ázsiai ország – tehát Kazahsztán, Kirgizisztán, Tadzsikisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán – által 2006. szeptember 8-án aláírt *„Szerződés az Atomfegyver-mentes Közép-Ázsiai Térségről”.* Ebben az egyezményben a részes államok lemondanak az atomfegyverek birtoklásáról, előállításáról, beszerzéséről, az azzal való fenyegetésről, ugyanakkor támogatják a non-prolifерációs rezsimeket és az atomenergia békés célú felhasználását. A második lényegi kérdés, amelyet tartalmaz a szerződés, az Afganisztánból a részes államokba illegálisan becsempészett narkotikumok problémáját érinti, ennek megoldására a kábítószer-ellenes együttműködés megerősítését javasolják a tagállamok. Harmadik fontos témaként az energiaszektor fontosságát emelik ki a Szervezet tagállamainak vezetői, amely mind a biztonsági, mind a gazdasági fejlődés kérdéseiben kulcsszerepet játszik. Az államfők megállapodtak arról, hogy az energiaszektor területén törekedni fognak a megbízható és kölcsönösen előnyös partnerség erősítésére.

A *„Biskeki Nyilatkozat”* című dokumentumban az államfők felvetették az Egyesült Nemzetek Szervezetének reformját, bár konkrét elképzeléseket a reformmal kapcsolatban a dokumentum nem közöl.

Érdekességként megemlíthető, hogy a csúcstalálkozón részt vettek India, Irán és Mongólia (mint megfigyelő státuszban lévő államok) magas rangú képviselői, illetve Afganisztán és Türkmenisztán elnökei (mint meghívottak). További érdekesség, hogy a kirgizisztáni amerikai légi támaszpont kérdése nem szerepelt a napirenden. És végül megjegyzendő, hogy Cseljabinszk térségében a hat tagállam elnökei megtekintették az eddigi legnagyobb közös hadgyakorlatot.¹¹

2008-ban Dusanbé, Tadzsikisztán fővárosa adott otthont az Államfői Tanács értekezletének. Itt ratifikálták az államfők a *„Szabályzat a dialógus partnerségi státuszról a Sanghaji Együttműködési Szervezetben”* nevű dokumentumot, valamint a *„Dusanbéli Nyilatkozat”-ot.* Utóbbiban az államfők kifejtették véleményüket a rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatban is, és – burkoltan bár, de minden kétséget kizáróan – az Egyesült Államok azon elképzelését kritizálták, amely szerint Kelet-Közép-Európába kívánták telepíteni a rakétavédelmi rendszer egyes elemeit. A következő fontos pont a Dusanbéli Nyilatkozatban a 2008. augusztus elején lezajlott grúz–orosz fegyveres konfliktussal foglalkozik. Ezzel

¹¹ Többek között: Népszabadság, 2007. augusztus 16., 17., 18.

kapcsolatban megállapítja a dokumentum, hogy a SESZ tagállamai örömmel fogadják a 2008. augusztus 13-án Moszkvában aláírt alapelveket – melyek rendezik a dél-oszétiai konfliktust –, valamint Oroszország aktív szerepét és hozzájárulását a régió biztonságának szavatolásához. Emellett a nyilatkozat kulcsfontosságú megoldandó problémaként említi Afganisztánt, konkrétan a drogtermelést és drogsempészetet, amellyel kapcsolatban hangsúlyozza a NATO vezette International Security Assistance Force (ISAF) felelősségét. Ez azért is figyelemre méltó, mert a Sanghaji Együtműködési Szervezet tagállamai, konkrétan Kína, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Oroszország számára kiemelt problémát jelent az illegális kábítószer-csempészet.

A „dialógus partnerországok” pozíciójáról szóló szerződés – összhangban a SESZ alapokmányával – meghatározza, hogy bármely ország vagy szervezet *Dialógus Partner* státuszt kaphat, amennyiben osztja a Sanghaji Együtműködési Szervezet alapelveit és célkitűzéseit. A felvételi eljárás azonos a megfigyelői státuszt elérni kívánó országok felvételi eljárásával, vagyis a Főtitkárnak címzett hivatalos felkérő levél a Nemzeti Koordinátorok Tanácsának közbeiktatásával továbbításra kerül a Külügyminiszterek Tanácsához, a döntést pedig az Államfői Tanács hozza meg. A *dialógus partnerek* különböző jogokkal élhetnek: részt vehetnek az együttműködési területekért felelős szakminiszterek találkozóin, a munkacsoportok ülésein, megkaphatják az ezeken az eseményeken készült nyilvános dokumentumokat, emellett terjeszthetik saját dokumentumaikat (a tagállamok beleegyezésével).

Figyelemre méltó, hogy a csúcstalálkozó küszöbén találgatások láttak napvilágot a Sanghaji Együtműködési Szervezet 2006 óta érvényben lévő bővítési moratóriumának esetleges felfüggesztéséről. Irán ugyanis – a moratóriummal mit sem törődve – 2008. március 24-én benyújtotta csatlakozási kérelmét a Sanghaji Együtműködési Szervezethez. Magán a csúcstalálkozón azonban Szergej Lavrov, az Oroszországi Föderáció külügyminisztere megcáfolta a moratórium feloldásával kapcsolatos híreszteléseket.

A 2008. évi csúcstalálkozón elfogadtak egy elvi jelentőségű dokumentumot is „*Egyezmény a Sanghaji Együtműködési Szervezet tagállamainak együttműködéséről*” címmel. Ennek az elvi nyilatkozatnak a konkrét megtestesüléseként tartották meg 2009. április közepén Tádzsikisztán területén a „*Antiterror-2009*” elnevezésű terroristaellenes törzsvezetési gyakorlatot, majd találkoztak 2009. április 29-én Moszkvában a SESZ-tagországok védelmi miniszterei. A miniszterek megtárgyalták a nemzetközi és regionális biztonság aktuális kérdéseit, valamint elfogadták a „*Tervezet a Sanghaji Együtműködési Szervezet tagállamainak védelmi miniszteri együttműködéséről a 2010-2011-es évekre*” elnevezésű dokumentumot. Ebben a dokumentumban vázolták az elkövetkező két évre esedékes együttműködési területeket a részes államok között, mint például: egyesített terrorista-ellenes katonai kiképzések megtartása, munkacsoportok létrehozása a terrorista-ellenes harc tapasztalatainak feldolgozására, békefenntartó műveletekben való részvétel, együttműködés hadseregfejlesztési feladatok végrehajtásában.

2009 májusában szintén Moszkva adott otthont a Külügyminiszterek Tanácsa soron következő ülésének. A külügyminiszterek megállapították, hogy a biztonsági kérdések terén továbbra is a terrorista- és kábítószer-ellenes tevékenység áll a prioritási lista élén. Ezért is tartották fontosnak például az olyan alapvető jelentőségű dokumentumok elkészítését, mint „*A SESZ tagállamainak célkitűzései a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus elleni harc összefogásáról 2010–2012 között és az Egyezmény a SESZ tagállamai antiterrorista egységei személyi állományának felkészítéséről*”.¹²

2009. június 15-16-án került megrendezésre az Államfői Tanács kilencedik csúcstalálkozója (a számozás a SESZ hivatalos megalakításától, 2001-től kezdődik), melynek Jekatyerinburg adott otthont. Az államfők aláírták a „*Jekatyerinburgi Nyilatkozat*” elnevezésű dokumentumot, amelynek főbb pontjai a nukleáris fegyverekkel kapcsolatosak. A SESZ tagállamai a nemzetközi békére és biztonságra leselkedő legnagyobb veszélynek a nukleáris fegyverek ellenőrizetlen terjedését (közismert megnevezéssel *prolifерáció*) tekintik, s ebből kifolyólag üdvözlik a 2009. március 21-én életbe lépett szerződést a közép-ázsiai atomfegyvermentes övezetről. Másrészt pozitív fejleményként utalnak az amerikai–oroszl szerződés (START-3) előkészítésére a hadászati támadófegyverek csökkentéséről, harmadrészt pedig kiállnak a Koreai-félsziget atomfegyver-mentesítése, a kölcsönösen elfogadható megoldások keresése mellett.¹³ A nyilatkozat még egy nemzetközi eseményt említett: az államfők üdvözlöttek a Sri Lankán bekövetkezett fegyvernyugvást, amely lezárta a szigetországban több évtizede folyó belső fegyveres konfliktust. A csúcstalálkozón a *Dialogus Partnerországok* sorába beválasztották az első két államot: Fehéroroszországot (Belarusz), valamint a már említett Sri Lankát.¹⁴

A kompetens szakminiszterek találkozóin még két fontos nemzetközi szerződést fogadtak el **2009**-ben. Az egyik a „*Közös kezdeményezés a multilaterális gazdasági együttműködés növelésére, a globális pénzügyi-gazdasági válság következményeinek felszámolására és a további gazdasági fejlődés biztosítására a Sanghaji Együttműködési Szervezet tagállamai között*”, a másik pedig a „*Közös nyilatkozat a fertőző betegségek elleni harcról a Sanghaji Együttműködési Szervezet régiójában*”. Az utóbbi dokumentumban – amely jól példázza az együttműködés sokoldalúságát –, a SESZ tagállamainak egészségügygel foglalkozó miniszterei szükségesnek találták a kölcsönösen előnyös együttműködés kialakításának megkezdését a fertőző betegségek elleni harcban (a laboratóriumi hálózatok lehetőségeinek bővítése, a fertőző betegségekről való információgyűjtés és -elemzés, a fertőző járványok kitörésekor az információ megosztása). Rögzítették, hogy a tagállamok egészségügyi minisztériumainak szoros együttműködést kell kiépíteniük a bevándorlók ellenőrzését végrehajtó hatóságokkal, valamint a közbiztonság ügyeivel foglalkozó minisztériumokkal a járványok megelőzése érdekében.

¹² <http://www.sectesco.org/EN/show.asp?id=182>, letöltés: 2010. 02. 08.

¹³ Figyelemre méltó változás, hogy a terrorizmus helyett ezúttal a proliferációt nevezték meg a tagállamok a fő veszélyforrásnak. A START-3 szerződést végül 2010 áprilisában írták alá.

¹⁴ Fehéroroszország vagy más néven Belarusz áttételes „csatlakozása” a SESZ-hez jó példa a nem ázsiai országok bevonására az együttműködésbe. Egyébként az EBESZ-nek is vannak nem európai tagállamai, éppen a közép-ázsiai országok „személyében”.

A **2010.** évi, taskenti csúcstalálkozó kiemelkedő jelentőségű eseménye volt, hogy a Sanghaji Együttműködési Szervezet és az Egyesült Nemzetek Szervezete aláírta a „*Közös nyilatkozat az együttműködésről*” megnevezésű dokumentumot, melyet az ENSZ Közgyűlése még 2009. december 18-án egyhangúan fogadott el.¹⁵ *Ez a nyilatkozat az alábbiakat tartalmazza:*

- mind az Egyesült Nemzetek Szervezete, mind a Sanghaji Együttműködési Szervezet Főtitkárai egyetértettek abban, hogy a nemzetközi béke és biztonság legfőbb letéteményese az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa, összhangban az ENSZ Alapokmányával;

- a további együttműködés legfőbb célja, hogy a jövőben felmerülő fenyegetéseket és kihívásokat a nemzetközi közösség különböző intézményei közösen oldják meg;

- a nemzetközi békét és biztonságot elsősorban a következő területeken kell biztosítani: konfliktus-megelőzés és -kezelés, harc a terrorizmus ellen, a tömegpusztító fegyverek proliferációjának megakadályozása, a határokon átnyúló bűnözés – ezen belül az illegális kábítószer- és fegyvercsempészet – elleni harc;

- a két szervezet együttműködik a fenntartható gazdasági, kulturális, társadalmi és humanitárius fejlődés előmozdítása terén;

- a Szervezetek kölcsönösen támogatják egymást a közös érdeklődési területeken (például a kommunikáció és információ).

2010. április 23-án Taskentben üléseztek a Sanghaji Együttműködési Szervezet tagállamainak biztonságért felelős miniszterei. Az összejövetelen a résztvevők megvitatták a térség biztonságával és stabilitásával kapcsolatos aktuális álláspontokat, és a szokásos témák – a terrorizmus és az illegális kábítószer-csempészet – mellett első alkalommal beemelték a napirend témái közé az internetes terrorizmust is. Ez újszerű megközelítésre vallott, hiszen a Sanghaji Együttműködési Szervezet ezt megelőzően soha nem foglalkozott hivatalosan az internetes terrorizmussal, az információs biztonsággal, sem a modern kor más kihívásaival, amelyek a korszerű technológiákkal kapcsolatosak.

Kazahsztán fővárosában, Asztanában gyűltek össze a Sanghaji Együttműködési Szervezet tagállamainak vezetői **2011.** június 14-én. A tanácskozás legfontosabb témái a regionális biztonság megteremtése, a kábítószer-kereskedelem elleni küzdelem, az afganisztáni helyzet valamint a gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzésének lehetőségei voltak. A szervezet megalakítása 10. évfordulójának alkalmából megrendezésre kerülő találkozón *megfigyelőként* jelen voltak India, Irán, Mongólia és Pakisztán képviselői.

A tagállamok elfogadták az „*Asztanai Nyilatkozatot*”, amelyben elégedettségüket fejezték ki az eddig elért eredményekkel, továbbá kijelölték a fejlődés kívánatos irányvonalait. Külön foglalkoztak az észak-afrikai helyzettel, felhívták a nemzetközi közösség figyelmét, hogy a mielőbbi megoldás elősegítése érdekében tegyenek meg minden szükséges intézkedést a nemzetközi joggal és az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozataival összhangban.

¹⁵ <http://www.sectsc.org/EN/Yolder.asp>, letöltés: 2010. 04. 06.

A nyilatkozat ismételten elítélően szól az Egyesült Államok által tervezett rakétavédelmi rendszerről: „Az egyoldalú és ellenőrizetlen rakétavédelmi képességek kiépítése egy adott állam, vagy államok egy csoportja által sérti a stratégiai stabilitást illetve a nemzetközi biztonságot egyaránt”.

A csúcstalálkozó eredményeként dinamikusan javulhatnak a gazdasági és pénzügyi kapcsolatok a térségben. Közös projekteket helyeztek kilátásba a közlekedés, a kommunikációs infrastruktúra, a mezőgazdaság, az energiatakarékos technológiák, a kereskedelem valamint a turizmus területén. Felmerült egy „gazdasági útiterv” kidolgozásának elképzelése 2011 végéig. Ennek részeként hozhatnának létre kockázati alapokat, üzleti együttműködési fórumot, és különleges forrásokat is elkülöníthetnének a közös tervek finanszírozására.

Afganisztán kapcsán a szervezet elkötelezte magát egy független, semleges, békés és prosperáló állam megteremtése mellett, további segítséget helyezve kilátásba társadalmi és gazdasági téren. Ez a tény jól jellemzi, hogy az afganisztáni konfliktus jelenti jelenleg az egyik legnagyobb veszélyt a térség stabilitására nézve.

A tagállamok kiemelt figyelmet kívánnak fordítani a jövőben a terrorizmus, a széparatizmus, az extrémizmus, a nemzetközi bűnözés és a kábítószer-kereskedelem elleni harcra. Új célként megjelent továbbá az információs biztonság megteremtésének igénye.

A kommuniké értelmében a következő ülésre Kínában kerül sor **2012**-ben, amikor Peking fogja betölteni az elnöki tisztséget.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet történetének és működésének részletes áttekintése után külön is érdemes kitérni a tagállamok közötti *biztonsági-katonai együttműködés* alakulására.

2001. június 15-én Sanghajban a SESZ megalakítása mellett döntöttek egy másik fontos dokumentum, mégpedig a „Sanghaji szerződés a terrorizmus, széparatizmus és extrémizmus elleni harcról” nevű egyezmény elfogadásáról is. Célszerűnek látszik ezen szerződés rövid bemutatása – hasonlóan a szervezet alapító okiratához –, hogy tisztábban lássuk a Szervezet céljait, alapelveit, valamint a terrorizmushoz, széparatizmushoz és a szélsőséges mozgalmakhoz való viszonyát.¹⁶

A dokumentum mindenekelőtt meghatározza a három „ellenséges” tényezőt, a „három gonosz erőnek” titulált kategóriát, mellyel a tagállamoknak számolniuk kell (mint már említés történt róla, figyelemre méltó, hogy a három tényezőt a részes államok azonos veszélyességi fokozatba sorolják):

- A *terrorizmus*: az a jelenség, amelynek során bizonyos személyek vagy csoportok erőszakot alkalmaznak, hogy a polgári lakosságot megfélemlítsék, rettegést váltsanak ki annak érdekében, hogy kényszerítsék a hivatalos hatóságokat vagy nemzetközi szervezeteket bizonyos intézkedések megtételére (illetve meg nem tételére). Ezen belül halálos, vagy súlyos sérüléssel járó cselekményeket követnek el, vagy súlyos anyagi károkat idéznek elő. Terrorista cselekménynek minősül a végrehajtásuk mellett még ezen események szervezése, tervezése és segítése.

¹⁶ Lásd részletesebben: Laczkovich Gergely: *A közép-ázsiai országok és a Sanghaji Együttműködési Szervezet*. Diplomamunka, ZMNE, 2010.

- *A szeparatizmus*: minden olyan cselekmény, melynek keretében bizonyos csoportok arra törekcsenek, hogy erőszakkal megtörjék egy ország területi integritását, önkényesen elszakítsák valamely területét, felbomlasszanak egy országot. Szeparatista cselekménynek minősül továbbá hasonló akciók tervezése, előkészítése.

- *Az extrémizmus* (szélsőségeség): a hatalom megszerzésére vagy megtartására irányuló, szervezett erőszakos cselekmények, az állam alkotmányos rendjének erőszakos megdöntése, törvényellenes (illegális) fegyveres csoportokban való részvétel.

A Szerződő Feleknek – egyetértésben ezzel az egyezménnyel, illetve hasonló nemzetközi szerződésekkel, és tekintettel a nemzeti törvényhozásokra – együtt kell működniük a szerződés címében meghatározott cselekmények megelőzésében, felderítésében, elfojtásában és felszámolásában.

A tagállamok közös beleegyezéssel tarthatnak olyan tanácskozásokat (rendszeresen vagy rendkívüli jelleggel), melyeken véleménycserét folytatnak és elősegíthetik az együttműködést. Ezen kívül a tagállamok egymásnak technikai vagy anyagi segítséget nyújthatnak, kommunikációs csatornákat biztosíthatnak.

Az együttműködés és a kölcsönös támogatás konkrét területei:

- információcsere a tagállamok hírszerző és biztonsági intézményei között;
- azon jogszabályok egyeztetett végrehajtása, melyekkel megelőzhető, felderíthető és megakadályozható a terrorista, szeparatista és/vagy extrémista szervezetek pénzügyi finanszírozása, hadianyagokkal történő ellátása.

Az egyezmény meghatározza azt a listát, amely tartalmazza, hogy a tagállamok illetékes hatóságai mely területeken kötelesek információcserét folytatni. Egyidejűleg tiltja a terrorista, szeparatista és szélsőséges csoportoknak és magánszemélyeknek a mérgező, radioaktív és robbanóanyagok, robbanószerkezetek, lőfegyverek, lőszer, nukleáris, biológiai vagy egyéb tömegpusztító fegyverek előállítását, beszerzését, tárolását, szállítását, eladását és felhasználását. *Meghatározza továbbá* a védendő személyek körét: az állam- és kormányfők, diplomáciai missziók tagjai, konzuli szolgálatok vagy nemzetközi szervezetek munkatársai, nemzetközi védelem alatt álló magánszemélyek, valamint kormányközi találkozók, nemzetközi vagy kormányok közötti politikai, tudományos, kulturális, sport vagy egyéb rendezvények résztvevői.

A Szerződés kimondja, hogy a Regionális Terrorista-ellenes Központ főhadiszállása Biskekben, a kirgiz fővárosban található.

Ezen egyezmény nem korlátozhatja az aláíró tagállamokat más nemzetközi szerződésekhez való csatlakozásában, nem mondhat ellent az eddig megkötött nemzetközi szerződések céljainak és feladatainak.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet szívesen hivatkozik arra, hogy már a 2001. szeptember 11-én lezajlott New York-i illetve washingtoni terrortámadások előtt, 2001. június 15-én meghirdette a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus

elleni harcot.¹⁷ Terrorista szervezetnek nyilvánították – többek között – az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalmat, a kínaiak által szeparatistának tekintett ujjur mozgalmakat, melyek az önálló Kelet-Turkesztánt létrehozva, elszakadásra törekcsenek a Kínai Népköztársaságtól.¹⁸ Ezzel tulajdonképpen megkezdődött a Sanghaji Együttműködési Szervezet biztonsági–katonai együttműködési kapcsolatainak kiépítése, fejlesztése.

2003. augusztus 6. és 12. között rendezték meg – két részletben – a Sanghaji Együttműködési Szervezet „Együttműködés–2003” elnevezésű, többnemzeti katonai gyakorlatát (az első ebben a kategóriában). Az első szakaszt Kazahsztánban folytatták le, olyan feladatok kerültek végrehajtásra a kazahsztáni és kínai közös határszakasz térségében, mint közös törzsvezetési gyakorlatok, közös csapatgyakorlatok, utasszállító repülőgép szimulált elfoglalása „terroristák” által, illetve az utasok kiszabadítása. A gyakorlaton részt vevő erőket a kazah szárazföldi és légierő csapatai, kirgiz, valamint orosz alegységek képezték. A gyakorlat második része a Kínai Népköztársaság területén zajlott, azon a kínai szárazföldi haderő egységei vettek részt, továbbá egyetlen külföldi erőként a kirgiz különleges erők egy csoportja. A tagállamok katonai vezetői pozitív tapasztalatokat szereztek, és megállapodtak, hogy minden második évben tartanak ezekhez hasonló katonai gyakorlatokat.¹⁹

2003 végére – legalábbis a deklaráció szintjén – elérte működőképességét a Regionális Terrorista-ellenes Központ. Kirgízia azonban időközben felmondta a megállapodást, hogy ez a központ Biskekben működjön. Így aztán **2004.** június 11-én Taskentben kezdte meg hivatalosan is működését a központ két fontos szervezeti elemmel.²⁰ Az egyik a Tanács, mint a legfontosabb döntéshozó testület, melyben a tagállamok terrorizmusért felelős minisztériumait vezető miniszterek vesznek részt, a másik pedig a Végrehajtó Bizottság, amelynek igazgatóját az Államfői Tanács választja meg három éves időtartamra a Regionális Terrorista-ellenes Központ Tanácsának javaslatára.²¹

A központ elsődleges feladatai közé tartozik:

- az együttműködés biztosítása a tagállamok kompetens állami intézményei és azon nemzetközi szervezetek között, melyek szintén a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus elleni harccal foglalkoznak;
- részvétel a terrorizmussal, szeparatizmussal és extrémizmussal kapcsolatos nemzetközi jogi dokumentumok közös megfogalmazásában;
- részvétel a tagállamok közös hadgyakorlatainak előkészítésében és megtartásában;

¹⁷ <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/sco/t57970.htm>, letöltés: 2010. 02. 12.

¹⁸ Tolipov, Farkhod: *Central Asia in the Shanghai Cooperation Organization*. China-Eurasia Forum, 2004. január. 6–10. o.

<http://www.chinaeurasia.org/images/stories/isdp-cefq/CEFM200401/CEFM200401.pdf>, letöltés: 2010. 02. 10.

¹⁹ McDermott, Roger N.: *Shanghai Cooperation Organization Takes Significant Step Towards Viability*.

<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav090503b.shtml>, letöltés: 2010. 02. 10.

²⁰ Ugyanezen a napon került megrendezésre az Államfői Tanács csúcstalálkozója is.

²¹ <http://www.sectsc.org/EN/AntiTerrorism.asp>, letöltés: 2010. 02. 12.

- a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus elleni felderítő műveletek végrehajtása;
- információk gyűjtése és elemzése, egy adatbank létrehozása és folyamatos feltöltése;
- az információcsere támogatása a tagállamok között a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus elleni harc tárgykörében.

A Regionális Terrorista-ellenes Központ tevékenységét a Sanghaji Együttműködési Szervezet alapokmányával, „*A Sanghaji szerződés a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus elleni harcról*” és az „*Egyezmény a Regionális Terrorista-ellenes Központról*” dokumentumokkal összhangban hajtja végre.

A következő közös terrorista-ellenes gyakorlatra Üzbegisztánban került sor, **2006.** május 5. és 9. között.²² Itt a Sanghaji Együttműködési Szervezet hat tagállamának különleges művelti egységei vettek részt, a gyakorlat célja pedig az országok haderői közötti interoperabilitás fejlesztése volt. Különböző különleges művelti feladatokat kellett megoldaniuk, mint például: terroristák felkutatása és megsemmisítése, túszszabadítási művelet. Mind a hat tagország magas rangú képviselői jelen voltak a gyakorlaton, valamint a megfigyelő országok közül India, Irán és Pakisztán is képviseltette magát.

Egyébként még ezt megelőzően, **2005**-ben megrendezésre került az első kínai–orosz közös hadgyakorlat „*Békeművelet–2005*” néven. Bár ez a gyakorlat nem a SESZ keretén belül jött létre – tehát nem a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus elleni harc jegyében zajlott le –, mégis ez volt a prototípusa az összes későbbi SESZ katonai gyakorlatnak (amelyek megtartották a „*Békeművelet*” nevet²³). Időrendben a „*Békeművelet–2007*” következett, mely **2007.** augusztus 9-től 17-ig tartott, és a fentiekben már történt róla említés. Egyébként – az „*Együttműködés–2003*”-hoz hasonlóan – ez a gyakorlat is két területen játszódtott le: az oroszországi Cseljabinszk közelében, valamint a kínai Hszincsiang-Ujgur Autonóm Körzetben. A hat tagállamból az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság 3000–3000, Kazahsztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán 100–100, Kirgizisztán pedig 30 katonát küldött a gyakorlatra.²⁴

2009-ben megrendezésre került a *Békeművelet–2009*, azonban ezen a gyakorlaton ismét kizárólag orosz és kínai egységek vettek részt. Szakértők szerint a tapasztalatok elemzése alapján egyértelműen kijelenthető, hogy ez a gyakorlat túlmutatott a terrorista-ellenes felkészülésen (például partraszállási művelet végrehajtása is részét képezte a gyakorlatnak).

²² McDermott, Roger: *Uzbekistan hosts SCO Anti-Terrorist drill*.

[http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=31474](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31474), letöltés: 2010. 02. 12.

²³ McDermott, Roger: *Sino-Russian Military Exercises Conceived as a Show of Unity*.

[http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=34949](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=34949), letöltés: 2010. 02. 12.

²⁴ Marat, Erica: *Russia and China unite forces in „Peace Mission – 2007”*. Central Asia – Caucasus Analyst, 2007. április 4. 5–7. o.

Fogalmazzuk meg a legfontosabb következtetéseket:

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy egy – kezdetben a széles közvélemény számára az ingerküszöböt alig átlépő – államközi szerződés, a „Sanghaji Ötök” elnevezésű szervezet megalakulása **1996**-ban elindította a részes államokat a szoros, sokoldalú együttműködés felé. Ez a folyamat a szélesen értelmezett közép-ázsiai térség államai között játszódott le, a 2001 óta „*Sanghaji Együttműködési Szervezet*” nevet viselő intézmény ma már a nemzetközi élet megkerülhetetlen szereplői közé tartozik, olyan gazdasági, biztonsági, politikai szervezetté nőtte ki magát, mely megfelel a 21. század kihívásainak és követelményeinek.

Jelen tanulmány elején már utaltam arra, hogy a SESZ kezdettől fogva az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezethez hasonló szerepet kívánt felvállalni, és ennek megfelelő célokat tűzött ki maga elé. Elegendő arra utalni, hogy a tagállamok már **1997**-ben megállapodtak a fegyveres erők kölcsönös csökkentéséről a közös határok mentén elterülő régiókban. Az együttműködés lépésről lépésre történő bővítése, az együttműködésbe bevont államok számának fokozatos növekedése kétségtelenül hozzájárul a bizalom légkörének megszilárdulásához, az esetleges feszültségek feloldásához az egész ázsiai kontinensen.

A magam részéről kiemelkedő jelentőségűnek tartom, hogy a SESZ fórumot biztosít a két atomhatalom (és nem mellékesen két úrnagyhatalom), a Kínai Népköztársaság és az Oroszországi Föderáció közötti konzultációk, véleményegyeztetés, együttműködés, bizalomerősítés számára. Különösen jelentős ez a kapcsolat annak fényében, hogy a két szomszéd ország között 1969-ben fegyveres konfliktussá eszkalálódó határincidens alakult ki, illetve – mint azt korábbi, idézett tanulmányomban kifejtettem –, a két regionális hatalom között jelenleg is vannak, vagy kialakulhatnak objektív érdekütközések. Ugyanakkor vannak kétségtelen érdekegyezések is, és ezek között feltétlenül meg kell említeni az olyan jellegű kihívásokat (mint például a globális felmelegedés), amelyek egyre inkább megkövetelik minden ország egyeztetett cselekvését.

Elsősorban nyugati elemzők ugyanakkor ismételten rámutatnak arra, hogy a Sanghaji Együttműködési Szervezet minden további nélkül tekinthető olyan fórumnak is, amelynek keretében Kína és Oroszország közös erőfeszítéseket tesznek bármely harmadik erő (elsősorban az Egyesült Államok) pozíciószerezésének megakadályozására a szélesen értelmezett közép-ázsiai térségben. Az érvelésnek nem mond ellent, hogy a tagállamok mindig gondosan ügyelnek arra, hogy a SESZ ne tűnhesen túlságosan Amerika-ellenesnek.

Figyelemre méltó tény, hogy a Sanghaji Együttműködési Szervezet a teljes jogú tagságon kívül a kapcsolódás különböző lépcsőfokait alakította ki, hasonlóan más nemzetközi szervezetekhez. Így **2004**-ben bevezették a *megfigyelői státuszt*, amelyet azóta négy ország nyert el: India, Irán, Mongólia és Pakisztán. **2005**-ben Afganisztánnal alakult ki sajátos együttműködési forma a *SESZ–Afganisztán kapcsolattartó csoport* létrehozásával. Végül **2008**-ban rendszeresítették a *dialógus partneri* (vagy *partnerségi*) státuszt, amelyet eddig két ország kapott meg, Belarusz

és Sri Lanka (Belarusz bekapcsolódásával egyébként a SESZ egyértelműen „interkontinentális” jelleget öltött). Az érem másik oldala, hogy a 2006-tól érvényben lévő bővítési moratórium révén megakadályozható a túlzottan problémás államok (Irán és Pakisztán) bekerülése a tagállamok közé. És végül itt kell megjegyezni, hogy Türkmenisztán mind a mai napig nem mutat érdeklődést a SESZ iránt, az ország képviselői legfeljebb meghívottként vesznek részt egy-egy rendezvény programjában. A távolságtartó magatartás megértéséhez tudnunk kell, hogy Türkmenisztán óriási földgáz- illetve kőolaj-készletekkel rendelkezik, amelyek birtokában önálló szerepre törekszik a térségben. (A témakör érdekes aspektusa, hogy Oroszország, Kazahsztán és Irán révén az öt Kaszpi-tengerrel határos ország közül három kötődik a Sanghaji Együttműködési Szervezethez.)

A „külső kapcsolatok” kategóriájába tartozik, hogy 2010-ben együttműködési megállapodás született az Egyesült Nemzetek Szervezete és a Sanghaji Együttműködési Szervezet között, elsősorban a válságkezelés témakörére koncentrálva, és elismerve az ENSZ domináló szerepét. Ezzel együtt ez a megállapodás tovább erősítette a SESZ pozícióit. Perspektívában jó együttműködés alakulhat ki a SESZ és az EBESZ között a „természetes” hasonlóság bázisán, a gazdasági együttműködés pedig az Európai Unió számára nyit kecsegtető távlatokat (például éppen az energiahordozók tekintetében). Ugyanakkor egyértelműen hiányérzetet kelt, hogy a Független Államok Közösségének Kollektív Biztonsági Szervezete semmilyen formális, intézményesített kapcsolatot nem teremtett a SESZ-szel (azon kívül, hogy például Oroszország vagy Kazahsztán mindkét szervezetnek tagja).

Megemlíteném, hogy az ázsiai kontinens országai közül kimondottan kíváncsún lenne Japán bevonása/bekapcsolódása a sokoldalú együttműködésbe, ennek azonban pillanatnyilag elháríthatatlan akadályát képezi az ún. északi területek (a Kuril-szigetek) kérdésében mindmáig tapasztalható japán–orosz feszültség.

További jellegzetessége a Sanghaji Együttműködési Szervezetnek, hogy idők során a tagállamok egyre komplexebben értelmezték a biztonság fogalmát. Az első években a katonai tényezőt csaknem kizárólagos prioritásként tekintették, és a bizalom-erősítő lépések is elsősorban a fegyveres erők vonatkozásában jelentkeztek. A későbbiekben a tagállamok egyre inkább a biztonság kibővített értelmezését tették magukévá, bevonva a fogalomkörbe a gazdasági biztonságot (ezen belül az energiaellátás biztonságát), a kábítószer-kereskedelem vagy az illegális migráció kérdését, az információbiztonságot, a járványügyi biztonságot és így tovább.

Fentieknek megfelelően az együttműködés új meg új területei kerültek a figyelem előterébe, például a gazdasági, pénzügyi, energetikai, kereskedelmi, egészségügyi, katasztrófavédelmi, belügyi témák. Ezek ismeretében előrelátónak kell tekintenünk a Sanghaji Együttműködési Szervezet alapokmányában megfogalmazott elveket a Szakminiszteri Értekezletek intézményesítéséről. Így nem csupán a külügyminiszterek találkozóit kerültek rendszeresen megszervezésre, hanem időről időre találkoztak az egyes minisztériumok (védelmi, belügyi, vagy egészségügyi minisztériumok) vezetői vagy képviselői.

Meg kell azonban állapítanom, hogy az együttműködés keresztmetszetének vizsgálata során hiányérzetem támadt. Nem találkoztam olyan életbevágó témákkal, mint a környezetvédelem, vagy az ivóvíz kérdése. Az a véleményem, hogy ezeket a témaköröket az egyes tagállamok maguk sem tartják elsődleges fontosságúaknak (elégge köztudott, hogy Kína, illetve Oroszország a legnagyobb kibocsátók közé tartoznak például az ózonréteg vékonyodásáért vagy a melegházhatásért felelős gázok vonatkozásában), illetve napirendre tűzésük túlságosan érzékeny nemzeti érdekeket sértene (utalok a közép-ázsiai országok közötti vitákra a vízgazdálkodással kapcsolatban). Vannak tehát további távlatok az együttműködésnek.

A Sanghaji Együttműködési Szervezet tagállamai mindig hangsúlyozzák, hogy nem törekszenek egy tisztán katonai tömb kialakítására, katonai eszközökkel csupán a „három gonosz erő” (a terrorizmus, szeparatizmus és extrémizmus) ellen kívánnak fellépni. A SESZ tízéves (vagy 1996-tól számítva tizenöt éves) fennállása alatt mindössze hat többnemzeti katonai gyakorlatot bonyolítottak le, többségében kifejezetten terrorizmusellenes tartalommal. Mindössze a „*Békeművelet-2005*” és a „*Békeművelet-2009*” volt olyan gyakorlat, amely túlmutatott az antiterrorista jellegű például az alkalmazott technikai eszközök (stratégiai bombázók, partra szállító járművek stb.) vonatkozásban.

Végül megemlítem azt a sajátosságot, hogy a SESZ tagállamai egyre inkább „beleszólnak” a világpolitikába, hallatják hangjukat, kifejtik véleményüket a nemzetközi élet különböző eseményeivel kapcsolatban. Elegendő emlékeztetni arra, hogy az utóbbi évek csúcstalálkozóin rendszeresen kiadtak olyan közös nyilatkozatokat, amelyek foglalkoztak a tagállamok közvetlen területén túlmutató térségekkel és azok történéseivel. Például Észak-Korea atomhatalmi ambícióival, a grúz–orosz konfliktussal, a START-3 szerződéssel, Sri Lankával, az amerikai rakétavédelmi rendszerrel, vagy éppen legutóbb az észak-afrikai helyzettel.

Ha figyelembe vesszük, hogy a tagállamok az emberiség számottevő hányadát képviselik, hogy a világ energiahordozókkal történő ellátásában nem elhanyagolható szerepük van, hogy gazdaságilag – minden válságjelenség ellenére – igen dinamikusan fejlődő országokról van szó, továbbá hogy a nukleáris fegyverrel rendelkező államok fele így vagy úgy kapcsolódik a szervezethez, magyarázatot találunk a növekvő aktivitásra. Éppen ezért indokolt a nagyobb odafigyelés a magyar közvélemény részéről is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Sanghaji Együttműködési Szervezet csúcstalálkozóinak dokumentumai.
<http://www.sectso.org>
- Laczkovits Gergő:
A közép-ázsiai országok és a Sanghaji Együttműködési Szervezet.
Diplomamunka, ZMNE, 2010.

- Marat, Erica:
Russia and China unite forces in „Peace Mission – 2007”.
Central Asia – Caucasus Analyst, 2007. április 4. 5–7. o.
- McDermott, Roger N.:
Shanghai Cooperation Organization Takes Significant Step Towards Viability. Uzbekistan hosts SCO Anti-Terrorist drill.
[http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=31474](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31474),
letöltés: 2010. 02. 12.
- People's Daily Online:
SCO, Afghanistan need to deepen cooperation, secretary general.
2010. február 7.
- Rozoff, Rick:
Shanghai Cooperation Organization: representing half of humanity.
<http://www.opednews.com/articles/Shanghai-Cooperation-Organ-by-Rick-Rozoff-090522-591.html>,
letöltés: 2010. 02. 07.
- Tolipov, Farkhod:
Central Asia in the Shanghai Cooperation Organization.
China-Eurasia Forum, 2004. január. 6–10. o.

AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ ÉS AZ EURÓPAI TÉRSÉG BIZTONSÁGI VISZONYRENDSZERE

Európa és Oroszország: a hatalmi központok

„A 21. század nemzetközi rendszere ... legalább hat nagyhatalmat foglal majd magában: az Egyesült Államokat, Európát, Kínát, Japánt, Oroszországot, és valószínűleg Indiát...” – fogalmazta meg jövődőlését S. P. Huntington, még az 1980-as évek elején.¹

Az európai térség biztonságát alapvetően meghatározza a két hatalmi központ, az Európai Unió és az Oroszországi Föderáció kapcsolatrendszere. Tekintettel arra, hogy Oroszország területileg két kontinenshez – Európához és Ázsiához – is tartozik, fontos meghatározni, hogy hol is van Európa keleti határa. Földrajzi értelemben Európa keleti határát az Urál-hegység jelenti. Történelmi szempontból a közép- és kelet-európai országok múltja szinte összefonódik Európa országainak múltjával – Oroszország hazánk történelmére is számos alkalommal jelentős befolyást gyakorolt, azonban inkább kívülálló hatalomként, mintsem Európa részeként.

Huntington így ír erről: „Hol ér véget Európa? Európa ott ér véget, ahol a nyugati kereszténység, és ahol az iszlám és az ortodoxia világa kezdődik. (...) Európa azonosítása a nyugati kereszténységgel egyértelmű kritériumot szolgáltat az új tagállamok nyugati szervezetekhez való csatlakozása tekintetében. Európa első számú entitása az Európai Unió...”²

Nyikolaj Danyilevszkij, a 19. században élt orosz szociológus, aki a kulturális-történelmi típusokról (civilizációkról) alkotott elmélete révén vált ismertté és elismertté Nyugaton, más meghatározást adott Európának: „Lehet, hogy Európának, ennek a hangzatos szónak nincs semmilyen határozott jelentése, egy hangsor csupán pontos értelem nélkül? Ó nem, természetesen! Teljes érvényű értelme van, csak éppen nem földrajzi, hanem kulturális és történelmi értelemben, és az Európához tartozás vagy nem tartozás kérdésében a geográfiának a legkisebb jelentősége sincs. De hát mi is ez az Európa ebben a kulturális és történelmi értelemben? A leghatározottabb és legbiztosabb választ adhatjuk erre. Európa a germán–latin civilizáció színtere, nem több és nem kevesebb (...) Európa maga a germán–latin civilizáció.”³

A második világháborút követő évtizedekben, azaz a hidegháború időszakában Nyugat-Európát és az egykori Szovjetunió befolyási övezetéhez tartozó közép- és kelet-európai országokat mesterséges választóvonal, az ún. „vasfüggöny” határolta el egymástól. A „vasfüggönytől” nyugatra elhelyezkedő országok az

¹ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest, 2001. p. 24.

² Huntington, i. m. pp. 259–261.

³ Danyilevszkij, Nyikolaj: *Oroszország és Európa*. Budapest, 2004. pp. 80–81.

Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO⁴) politikai–katonai–biztonsági szövetségében, míg az attól keletre fekvő országok a Varsói Szerződés (VSZ)⁵ keretében látták biztonságuk zálogát. A VSZ és a Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett felbomlását követően létrejött az Oroszországi Föderáció, majd vezetésével megalakult a Független Államok Közössége (FÁK). A FÁK tagországainak szövetségre lépésével megalakult a posztsovjettársaság legjelentősebb biztonsági szervezete, a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ). Ezzel szemben a közép- és kelet-európai egykori VSZ-tagországok többsége a hidegháborút követő két évtized alatt felvételt nyert a NATO-ba és az Európai Unióba. Európa határai így keletre tolódtak.

A Barry Buzan és Ole Weaver által kidolgozott Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete⁶ az Amerikai Egyesült Államokat tekinti az egyetlen szuperhatalomnak, amellyel négy nagyhatalmat határol meg, köztük az Európai Uniót és Oroszországot.⁷ „A regionális biztonsági rendszerek elmélete alapján az európai kontinenst átölelő biztonsági rendszernek az európai szuperkomplexumot tekinthetjük, amely több biztonsági komplexumból áll. (...) A hidegháborút követően Európában ideiglenesen három regionális biztonsági komplexum jött létre: az EU-európai, a posztsovjettársaság és a balkáni komplexum. Az első években kísérletek történtek az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) keretében egy egységes európai biztonsági komplexum létrehozására, amellyel Oroszország akarta magát benntartani Európában, de a rendszer két végpontja (Nyugat-Európa és Oroszország) közötti különbség meghiúsította a komplexum kialakítását.”⁸

Az egységes Európa⁹, az európai kontinens biztonságát meghatározó átfogó intézményrendszer kialakítása egyelőre nem következett be. Mindazonáltal Európa és Oroszország között, az eltérő érdekekből és értékekből fakadó különbségek mellett, számos kapcsolódási pontot találhatunk biztonsági és biztonságpolitikai szempontból. Az Európai Unió országai és Oroszország között gazdasági szempontból kölcsönös függőségi viszony figyelhető meg: az európai térség energiabiztonságát tekintve meghatározó tény, hogy Európa egyik legfontosabb energiaszállítója Oroszország, a másik oldalról nézve pedig megállapíthatjuk, hogy Európa Oroszország legfontosabb külkereskedelmi partnere. A két hatalmi központ közös kihívások ellen küzd, együttműködnek a terrorizmus és transznacionális kihívások, valamint a Szomália partjainál a tengeri kalózkodás elleni a NATO, az Európai Unió és az Oroszországi Föderáció által folytatott haditengerészeti műveletekben.

⁴ NATO – North Atlantic Treaty Organisation, 1949-ben alakult meg.

⁵ VSZ – 1955-ben alakult meg a Szovjetunió szövetségeseiként szocialista típusú fejlődési utat választó közép- és kelet-európai országokból.

⁶ RSCT – Regional Security Complex Theory – Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete.

⁷ Nagyhatalomként határozzák meg továbbá Kínát és Japánt.

⁸ Dr. Vida Csaba: *A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára*. Hadtudomány, XVII. évfolyam, 2007. március, 1. szám.

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html, letöltés: 2011. 05. 17.

⁹ Európa alatt nem a földrajzi értelemben vett kontinenst, hanem geopolitikai értelemben, a történelmi–politikai–kulturális–gazdasági közösséget formáló térséget értjük ebben a tanulmányban.

„Az Európai Unió jelenleg, a gazdasági szempontokat figyelembe véve 'világhatalom', ugyanakkor más szempontok szerint még regionális hatalomnak sem tekinthető. (...) Az Európai Unió nem engedheti meg magának, hogy jelenlegi világpolitikai, világ gazdasági helyzete rossz irányba változzon. (...) Az Európai Unió ereje történelmi értékeiben és demokratikus elveiben rejlik. Más szóval, hogy a tagállamai nyitottak, a békére törekcszenek, demokratikusak.”¹⁰

Az Oroszországi Föderáció a Szovjetunió széthullását követő gazdasági, belpolitikai és külpolitikai válságból a 2000-es évek közepére talpra állt. Ezzel párhuzamosan, szintén a 21. század első évtizedének közepétől kezdődően az orosz vezetés egyre erőteljesebben képviseli a nemzeti érdekeket a nemzetközi politikai életben. Az orosz biztonságpolitikai dokumentumok az Oroszországi Föderációt már regionális szervezetek, a FÁK és a KBSZSZ biztonságának fő letéteményeseként definiálják. Oroszország számára meghatározó jelentőségű, hogy a nemzetközi közösség partnerként fogadja el a regionális és globális biztonságot befolyásoló ügyekben. Az új Oroszország célja, hogy a kialakulóban lévő multipoláris világrendben a nemzetközi közösség a jelenleg egyetlen globális vagy szuperhatalomként értékelt Amerikai Egyesült Államok mellett alakuló hatalmi központok egyikeként ismerje el. A nemzetközi rend jövőjét Oroszország egy „hatalmi koncert” (például a G-8¹¹ kibővítésével – Kína, India és Brazília csatlakozásával) kialakításában és az ahhoz szükséges új intézmények létrehozásában látja. A multipoláris világrend kialakítására vonatkozó szándékon túl azonban Oroszország elkötelezett amellett, hogy a nemzetközi kérdésekben az Egyesült Nemzetek Szövetségének (ENSZ) központi szerepet kell betöltenie és a nemzetközi biztonság szempontjából meghatározó kérdésekben a világsszervezet Biztonsági Tanácsának kell döntenie.¹²

A hatalmi összjáték modelljének követése és a nemzetközi intézmények fontosságának kettőssége megfigyelhető az orosz vezetés Európához fűződő viszonyában is: a 2008-ban elfogadott külpolitikai koncepció egyaránt fontosnak tartja az európai biztonság érdekében Oroszország, az EU és az Amerikai Egyesült Államok egyenjogú együttműködését, továbbá az Európa Tanács, valamint az EU intézményének és szerepének megerősödését. Az Oroszországi Föderáció 2009-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiája szerint az orosz vezetés úgy értékeli az ENSZ, az ENSZ BT szerepét, hogy az képezi a nemzetközi viszonyok stabil rendszerének központi elemét. Emellett azonban Oroszország erősíteni kívánja együttműködését olyan formációkkal, mint a G-8, G-20, BRIC-csoport¹³, FÁK, a FÁK KBSZSZ, a Sanghaji Együttműködési Szervezet, továbbá az EU-val, a NATO-val és az Amerikai Egyesült Államokkal.¹⁴ A 2010-ben jóváhagyott katonai doktrínában megfogalmazott orosz katonapolitika is a fentebb felsorolt szervezetekkel történő együttműködésben látja a kollektív biztonság rendszerének megerősítési lehetőségét.

¹⁰ Dr. Czene Gréta – Dr. Sztárnák György: *Kína, az Európai Unió és a világ*. Szakmai Szemle, 2009/2. szám. pp. 54–73. ISSN 1785-1181.

¹¹ Tagok: Franciaország, Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország, Japán, Olaszország, Kanada és Oroszország.

¹² Kaczmarek, Marcin: *Russia's revisionist policy towards the West*. OSW Studies, Warsaw, December 2009, ISBN 978-83-930151-2-2
http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_33.pdf, letöltés: 2011. 05. 17. p. 64.

¹³ Tagjai: Brazília, Oroszország, India és Kína.

¹⁴ Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig. II. rész, 13–18. paragrafus.

Az Oroszországi Föderáció számára, akárcsak az EU számára, fontos a béke és az ország biztonsága, a nemzeti biztonság szavatolása érdekében akár a diplomáciai – vagy, mint 2008-ban a grúzai konfliktus esetében végső eszközként akár a fegyveres – konfrontációra is hajlandó. Az orosz vezetés célja, hogy fontos nemzetközi kérdésekben hangot adjon véleményének, és véleménye meghallgatásra találjon a tárgyalópartnerek részéről. Az Oroszországi Föderáció és az európai térség békéjének szavatolása érdekében az orosz vezetés szándéka az is, hogy részt vegyen az európai politikai, gazdasági és katonai rendet érintő döntésekben. *„Az európai (vagy szélesebb értelemben véve az euroatlanti) dimenzióban Oroszország célja, hogy rábírja a nyugati államokat Oroszország különleges helyzetének elismerésére, továbbá politikai, gazdasági és biztonsági érdekeinek tiszteletére, azon tény ellenére, hogy Oroszország nem tagja a legfontosabb szervezeteknek, mint például az Európai Unió, vagy a NATO.”*¹⁵

*„A 20. század végére Európát rendkívül szilárd nemzetközi intézmények kötik össze: az Európai Unió, a NATO, a Nyugat-Európai Unió”*¹⁶, *az Európa Tanács, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és egyébek.*”¹⁷ Emellett az európai országok álláspontját erőteljesen befolyásolja az a tény, hogy Európa biztonságának garantálásában a 20. századtól – először Woodrow Wilson elnöksége¹⁸ idején, az első világháborúban, majd a második világháborúban, később pedig az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének megalakításával – jelentős szerepet vállalt az Amerikai Egyesült Államok. A különböző nemzetközi intézményeken és biztonsági fórumokon/ szervezeteken keresztül gyakorlatilag az Amerikai Egyesült Államok „kivülállóként”¹⁹ is megkerülhetetlen hatalmi tényezővé vált Európában. *„Az Egyesült Államok és a nyugat-európai országok azért alapították meg a NATO-t, hogy az elhárítsa, szükség esetén pedig megtorolja a további szovjet agressziót. A hidegháború utáni korszakban a NATO a nyugati civilizáció biztonsági szervezetévé változott.”*²⁰ Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének megalakításával az európai szövetségeseknek amellett, hogy megerősítsék az Amerikai Egyesült Államok elkötelezettségét az európai térség iránt, valójában további céljaik is voltak: Európában tartani az Amerikai Egyesült Államokat, egyúttal kiszorítani Európából a Szovjetuniót. A 21. század első évtizedében megerősödött Oroszország egyre inkább elérkezettnek látta-látja az időt arra, hogy maga is hatalmi tényezőként jelenjen meg Európában – létrehozva így az euroatlanti térségben egy háromszereplős hatalmi összjátékot, amelyben a regionális rendet érintő fontos döntéseket közösen hozza meg az EU, az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország.²¹

¹⁵ Kaczmarek, Marcin: *Russia's revisionist policy towards the West*. OSW Studies, Warsaw, December 2009, ISBN 978-83-930151-2-2
http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_33.pdf, letöltés: 2011. 05. 17. p. 65.

¹⁶ A Nyugat-Európai Unió 1954-ben jött létre, szerződése 2004-ben járt le.

¹⁷ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, 2001. pp. 261-262.

¹⁸ Woodrow Wilson (1856–1924) demokrata párti politikus, 1913 és 1921 között volt az Amerikai Egyesült Államok elnöke.

¹⁹ Nem európai országgént.

²⁰ Huntington, i. m. pp. 261-262.

²¹ Kaczmarek, i. m. p. 66.

Az EBESZ – az együttműködés intézményi kerete

Korábban is voltak már elképzelések az összeurópai biztonsági együttműködésre. Az európai biztonságot a hidegháború időszakában újrafogalmazta az 1972-ben megkezdődött helsinki folyamat, illetve az 1973-ban 33 európai és két észak-amerikai állam- és kormányfői által aláírt Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) Záróokmánya. A két katonai szövetségi rendszer szembenállásának időszakában „... az EBEÉ a biztonság átfogó értelmezéséből indult ki, azaz nem helyezte egyoldalúan előtérbe a biztonság katonai aspektusait, hanem annak valamennyi összetevőjét egyformán fontos tényezőként kezelte. (...) a konferencia olyan katonai leszerelési folyamatokat indított el, amelyek később, az európai bizalom- és biztonságérősítő intézkedések, a Nyitott Égbolt Szerződés (...), illetve még inkább az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (CFE) megkötésével, hozzájárultak a hagyományos szovjet erőfölény megszüntetéséhez.”²²

Az EBEÉ nevét az 1994. évi budapesti csúcstalálkozón változtatták a tagországok Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre. Valójában ettől az időponttól beszélhetünk az EBESZ-ről mint szervezetről, bár az intézményesülés folyamata már 1990-ben megkezdődött. Az EBESZ 1996-ban kiadott nyilatkozata fogalmazta meg a 21. századi Európa közös és átfogó biztonsági koncepcióját, amely leszögezte, hogy Európa biztonsága megköveteli a részt vevő államok, valamint az európai és transzatlanti szervezetek közötti együttműködést.²³ „A szervezet elfogadott és tisztelt tagja az európai-transzatlanti szervezetek családjának, amely fontos szerepet játszik az európai biztonság erősítésében. (...) Továbbra is az EBESZ az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés, különösen a bizalom- és biztonságépítés letéteményese. (...) az EBESZ fontos tényezője az európai biztonsági rendszernek, de nem vált, nem is válhatott annak vezetőjévé. Az EBESZ-re szükség van a továbbiakban is, de csak akkor lehet eredményes, ha a jövőben még fokozottabban keresi az együttműködést más szervezetekkel.”²⁴ A 21. század elejére, az Európában végbement nemzetközi politikai folyamatok – például a tagállamok többségének időközben végbement NATO-csatlakozása – következtében, az EBESZ veszített korábbi jelentőségéből. Az európai biztonság újrafogalmazása érdekében az Oroszországi Föderáció új biztonsági architektúra létrehozását javasolta európai partnereinek.

Az együttműködés vitás kérdései

A különböző nemzetközi intézmények és egyeztető fórumok működése ellenére Európa és az Oroszországi Föderáció között időről időre felmerülnek olyan vitás kérdések is, amelyekre nem minden esetben tudnak a felek kölcsönösen kielégítő megoldást találni.

Az európai térség és Oroszország kapcsolatrendszerét – a biztonság katonai dimenzióját érintő témakörben – az elmúlt években leginkább az európai rakétavédelem és a hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés körül kialakult nézetkülönbség határozta meg. Mindkét témakörben nyomon követhető az Amerikai

²² Blahó András – Prandler Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, 2005. ISBN 963-9478-56-4 p. 378.

²³ Gazdag Ferenc (szerk.): *Biztonságpolitika*. SVKH, Budapest, 2001. ISBN 963-8117-77-X p. 176.

²⁴ Blahó – Prandler, i. m. p. 382.

Egyesült Államoknak – a NATO-tag és NATO-tagságra várakozó – európai országokra gyakorolt befolyása.

Az Oroszországi Föderáció álláspontja szerint véget ért a hidegháborút követő időszak, szükségessé vált az akkoriban kialakult biztonsági szervezetek és intézmények – köztük az EBESZ – felülvizsgálata. Oroszország szerint a VSZ, azaz a keleti katonai tömb felbomlása és egykori tagországainak csatlakozása a NATO-hoz alapjaiban változtatta meg Európa biztonsági berendezkedését.

Az európai rakétavédelem

Az európai rakétavédelem kérdése tulajdonképpen az Amerikai Egyesült Államok rakétavédelmi rendszere egyes elemeinek (rakéta- és lokátorrendszerek) európai területekre, európai NATO-tagországokba való telepítését jelenti. Oroszország számára nem elfogadható, hogy az Amerikai Egyesült Államok olyan képességeket kíván Európába telepíteni, amelyek fenyegetést jelenthetnek az orosz hadászati nukleáris potenciálra. Az orosz vezetés együttműködést ajánlott, amelynek keretében közösen hoznának létre egy – mivel az európai kontinens Oroszországra is kiterjed – Európát védő rakétavédelmi rendszert.

A rakétavédelem kérdése azonban szorosan összefügg a hadászati támadó-fegyverek csökkentéséről és korlátozásáról az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország által megkötött kétoldalú megállapodással, az Új-START²⁵-tal. Az orosz vezetés már magában az Új-START megállapodás szövegében is kikötötte azt a jogot, hogy amennyiben az Európába telepítendő amerikai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatban nem tudnak megegyezésre jutni az orosz és az amerikai vezetők, akkor Oroszország kiléphet a megállapodásból.

Oroszország kizárólag olyan rakétavédelmi rendszer kiépítését hajlandó elfogadni az Amerikai Egyesült Államok részéről Európában, amely nem befolyásolja negatívan az orosz hadászati képességeket. Dmitrij Medvegyev orosz elnök elvárása, hogy garanciát kapjon a tárgyalópartnereitől arra vonatkozóan, hogy a rakétavédelmi eszközrendszer nem irányul Oroszország ellen. Az európai rakétavédelmi rendszer létrehozása kapcsán az orosz államfő törekvése, hogy az amerikai elnökkel közösen együttműködési modellt alakítsanak ki. Amennyiben ez az együttműködés meghiúsul, akkor a rakétavédelmi rendszerre válaszul Oroszország a nukleáris csapásmérő eszközrendszerének fejlesztésére kényszerülne. Az orosz államfő azt is megerősítette, hogy *„ha a Kreml beleegyezése nélkül épül meg és kezd működni az európai rakétavédelmi rendszer, akkor Oroszország az Egyesült Államokkal kötött Új-START egyezményből is kivonul. Ez nagyon rossz forgatókönyv lenne. Olyan forgatókönyv, ami visszavetne minket a hidegháború korszakába”* – fogalmazott Medvegyev.”²⁶

²⁵ Az 1991-ben aláírt, 2009 decemberében lejárt START I. (Strategic Arms Reduction Treaty) szerződés folytatása.

²⁶ Az orosz államfő sajtótájékoztatója 2011.05.18-án, <http://news.kremlin.ru/transcripts/11259>, letöltés: 2011. 06. 10. <http://posztinfo.hu/oroszorszag/uj-hideghaboruval-fenyegetett-medvegyev/>, letöltés: 2011. 05. 19.

Az Új-START a két ország parlamentjének ratifikációs eljárását követően 2011. február 5-én lépett életbe. A hadászati rendeltetésű nukleáris támadófegyverek csökkentése révén a globális biztonságot az Oroszországi Föderáció és az Amerikai Egyesült Államok részéről szavatólő Új-START érvényre juttatása és végrehajtása mellett rendszeresek az egyeztetések az amerikai és az orosz politikai és katonai vezetés között az európai rakétavédelem kérdéséről, az európai térség biztonsága érdekében. Mindazonáltal az Oroszországi Föderációban 2011 decemberében rendezett parlamenti választási kampány során az orosz államfő megerősítette azt az álláspontot, amely szerint a tárgyalások kudarca esetén országa felfüggeszti az Új-START végrehajtását.²⁷

A CFE-szerződés²⁸

Az európai hagyományos fegyverzet korlátozására vonatkozó CFE-szerződés körül azonban az Oroszországi Föderáció által a szerződés végrehajtására vonatkozóan bejelentett moratórium óta teljes a csend. A szerződés részes államainak mindmáig nem sikerült lépéseket tenniük a helyzet rendezése érdekében.

Az EBEÉ/EBESZ tevékenységének a biztonság katonai dimenzióját érintő eredménye volt a „*Szerződés a Hagyományos Fegyveres Erőkről Európában*” létrejötte volt 1990-ben. A szerződést 1999-ben az isztambuli csúcserkeztelen kibővítették, az új megállapodást „alkalmazott” CFE-szerződésnek²⁹ nevezik. Az 1999. évi kiegészített/alkalmazott CFE-szerződés olyan megváltozott geopolitikai események hatására jött létre, mint a Szovjetunió és az egykori Jugoszlávia felbomlása, a Balti-országok távolmaradása a FÁK-tól, Csehszlovákia szétválása, a közép-európai országok NATO-csatlakozása. A kiegészített szerződéshez nem csatlakozott a későbbiekben NATO-tagországgá vált Észtország, Lettország és Litvánia, a végrehajtását pedig az egykori és az új NATO-tagok nem tartották magukra nézve kötelezőnek mindaddig, amíg Oroszország nem vonja ki erőit Moldovából és Grúziából. Az orosz vezetés álláspontja szerint a CFE-szerződés hatálya alá tartozó katonai eszközök kivonása mindkét országból megtörtént, a NATO-tagországok szerint a kivonások helyzete nem megnyugtató: „*Hiába hát az Oroszországi Föderáció, Fehéroroszország*³⁰, *Kazahsztán és Ukrajna bejelentése, miszerint ők már ratifikálták az adaptációs megállapodást, a NATO-tagállamok továbbra sem tudják/kívánják befejezni ezt a folyamatot.*”³¹

Nemzetközi jogi értelemben tehát továbbra is az 1990. évi CFE-szerződés van hatályban, mindazon tények ellenére, hogy a VSZ megszűnt, tagjainak többsége pedig a NATO tagállamává vált. A szerződés körül kialakult nézetkülönbségek ellenére, az abban foglalt adatszolgáltatási kötelezettségüket és a helyszíni ellenőrzéseket folyamatosan teljesítették és teljesítik a részes országok. Oroszország is teljesítette az általa vállalt kötelezettségeket mindaddig, amíg a nemzetközi politikai szinten a nemzeti érdekeit egyre erőteljesebben érvényesítő Oroszországi

²⁷ Dmitrij Medvegyev orosz államfő videóüzenete. www.rian.ru, letöltés: 2011. 11. 23.

²⁸ Treaty on Conventional Armed Forces in Europe.

²⁹ Adapted Conventional Armed Forces in Europe Treaty (<http://hu.wikipedia.org/wiki/CFE-szerződés>)

³⁰ Az idézett forrásműben: Belarusz.

³¹ Szatmári László: *A CFE-szerződés (az európai hagyományos erőkről szóló szerződés) helyzetének értékelése*. Új Honvédségi Szemle, LXI. évfolyam 11. szám 2007. november, ISSN 1216-7436, pp. 45.

Föderáció akkori elnöke, Vlagyimir Putyin 2007-ben javaslatot tett az orosz törvényhozásnak a CFE-szerződésből eredő kötelezettségek betartásának befejezésére.³² Orosz kezdeményezésre 2007 júniusában rendkívüli egyeztető konferenciát tartottak a részes országok, de az orosz aggodalmak nem kerültek meghallgatásra.

Oroszország végső eszközként a nemzeti biztonsága és a határainak védelme érdekében a CFE-szerződésre vonatkozó moratórium bevezetése, azaz a szerződés végrehajtásának felfüggesztése mellett döntött: a moratórium 2007. december 12-én lépett életbe.³³ Az orosz vezetés azzal indokolta a moratórium bevezetését, hogy az 1999. évi kiegészített szerződést a NATO-tagországok nyolc év alatt sem ratifikálták. A nyilatkozat egyúttal jelezte azt is, hogy Oroszország nem lépett ki a CFE-szerződésből, kész arról tárgyalni és ahhoz bármikor visszatérni, amennyiben megállapodásra jut a NATO-tagországokkal.

A moratórium kihirdetése óta Oroszország nem teljesít adatszolgáltatást, nem küld és nem fogad helyszíni fegyverzetellenőr-csoportokat. A NATO részéről nem történt lényegi elmozdulás – tulajdonképpen pathhelyzet alakult ki. Az Amerikai Egyesült Államok 2011 novemberében – válaszul az orosz moratóriumra – szintén felfüggesztette a CFE-szerződés végrehajtását az Oroszországi Föderációval szemben, és az amerikai kormányzat ezt várja el NATO-szövetségeseitől is. A kölcsönös felfüggesztés valójában nem jelent előrelépést a részes országok kapcsolatában, egyetlen funkciója, hogy megerősíti a szerződés megújításának igényét.

Az Oroszországi Föderáció a CFE-szerződés kapcsán a katonai biztonsági dimenziót tekintve tekintélyét veszítette, kiüresedett EBESZ megerősítését szorgalmazza Európa biztonságának javítása érdekében, továbbá egy új európai biztonsági architektúra kialakítását javasolja Európának, amely a helsinki folyamat során elért politikai kötelezettségvállalások helyett valós jogi kötelezettségeket róna a részes országokra.

Összegzés

Európának együtt kell működnie a hozzá ezer szállal kötődő Oroszországgal, amely közvetlen hatással van biztonságára. Erre lehetőséget és biztosítékot adnak a nemzetközi együttműködési fórumok, a nemzetközi intézmények, mint például a NATO–Oroszország Tanács, az ENSZ, az Európa Tanács és az EBESZ.

Az európai biztonság érdekében szükséges az EBESZ átfogó reformja, az intézményi keretek újragondolása. Az együttműködést pedig valódi tartalommal szükséges megtölteni, első lépésként például a biztonsági kihívások elleni közös fellépéssel, valamint az EBESZ, és az annak égisze alatt létrejött CFE-szerződés újjáélesztésével.

³² Szatmári László: *A CFE-szerződés (az európai hagyományos erőkről szóló szerződés) helyzetének értékelése*. Új Honvédségi Szemle, LXI. évfolyam 11. szám 2007. november, ISSN 1216-7436, pp. 46.

³³ www.mid.ru.

Lehetséges-e Európa és Oroszország együttműködése – akár az EBESZ keretén belül? Huntington azt írta: „A NATO sikere nagyrészt abból ered, hogy közös értékekkel és filozófiai igényekkel bíró nyugati államok tömörültek benne. Az Európai Unió a közös európai kultúra terméke. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet viszont legalább három, más civilizációból származó országot is magában foglal, melyek más értékekkel és érdekekkel rendelkeznek, így ez jelentősen akadályozza, hogy a szervezet komoly intézményi identitást alakíthasson ki és szélesíthesse tényleges tevékenységi körét.”³⁴ Az európai és a globális biztonság érdekében Európának – beleértve az EU-tagállamokat, az európai NATO-tagországot, valamint az EBESZ-tagországot –, együtt kell működnie az Oroszországi Föderációval.

A múlt eddig azt mutatta, hogy a geopolitika e két meghatározó szereplője nem tudta, hogyan viszonyuljon egymáshoz. A történelem során ellenséggént és szövetségesként egyaránt álltak egymással szemben és egymás oldalán. „Európa félt Oroszországtól, nem szerette és lenézte. (...) A Nyugatot Oroszország csak kereskedelmi és katonai értelemben érdekelte; legfeljebb még esetleges felosztásának és behódoltatásának tekintetében.”³⁵

A 21. században az jelenthet fordulópontot Európa és Oroszország kapcsolatában, hogy az Oroszországi Föderáció a rendelkezésére álló jelentős mértékű szénhidrogén-készletek értékesítése révén gazdaságilag, a jelenleg zajló haderőreform következtében pedig katonailag is megerősödve, továbbá a nemzetközi biztonságpolitikában egyre jelentősebb szerepet betöltve, erős regionális hatalomként, feltörekvő nagyhatalomként készen áll arra, hogy felelősségteljes geopolitikai szereplőként részt vegyen az együttműködésben, a biztonságra épülő közös jövő kialakításában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Blahó András – Prandler Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, 2005. ISBN 963 9478 56 4
- Dr. Czene Gréta – Dr. Szternák György: *Kína, az Európai Unió és a világ*. Szakmai Szemle, 2009/2. szám. pp. 54–73. ISSN 17851181
- Danyilevszkij, Nyikolaj: *Oroszország és Európa*. In: Ljubov Siselin, Gazdag Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. pp. 71–144.
- Gazdag Ferenc (szerk.): *Biztonságpolitika*. SVKH, Budapest, 2001. ISBN 963 8117 77 X
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, 2001.

³⁴ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, 2001. p. 206.

³⁵ Iljin, Ivan: *A háború szellemi értelme*, Budapest, 2004. pp. 229-230.

- Iljin, Ivan: *A háború szellemi értelme*.
In: Ljubov Siselin, Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. pp. 221–232.
- Kaczmarek, Marcin: *Russia's revisionist policy towards the West*.
OSW Studies, Warsaw, December 2009, ISBN 978-83-930151-2-2
http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_33.pdf, letöltés: 2011. 05. 17.
- Szatmári László: *A CFE-szerződés (az európai hagyományos erőkről szóló szerződés) helyzetének értékelése*.
Új Honvédségi Szemle, LXI. évfolyam 11. szám 2007. november, pp.43–56.
ISSN 1216-7436
- Dr. Vida Csaba:
A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára.
Hadtudomány, XVII. évfolyam, 2007. március, 1. szám.
http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html
letöltés: 2011. 05. 17.

TOVÁBBI FORRÁSOK

- A CFE-szerződés.
<http://hu.wikipedia.org/wiki/CFE-szerződés>, letöltés: 2011. 05. 17.
- Az orosz államfő sajtótájékoztatója 2011. 05. 18-án.
<http://news.kremlin.ru/transcripts/11259>
letöltés: 2011. 06. 10.
<http://posztinfo.hu/oroszország/uj-hideghaboruval-fenyegetett-medvegyev/>
letöltés: 2011. 05. 19.
- Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája.
Dr. Deák János: Oroszország katonai stratégiája a második világháború befejezésétől napjainkig. ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2010. pp. 232–251.
- Az Oroszországi Föderáció külpolitikai koncepciója.
<http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272bfa34209743256c630042d1aa/d48737161a0bc944c32574870048d8f7?OpenDocument>, letöltés: 2011. 05. 17.
- Az Oroszországi Föderáció Külügyminisztériuma – nyilatkozat a CFE-szerződésre vonatkozó moratórium bevezetéséről (2007. 12. 12.)
http://www.mid.ru/Brp_4.nsf/arh/10DA6DD509E4D164C32573AF004CC4BE?OpenDocument, letöltés: 2011. 05. 17.
- Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig.
In: Dr. Deák János: Oroszország katonai stratégiája a második világháború befejezésétől napjainkig. ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2010. pp. 204–231.

OROSZ SZAKÉRTŐK AZ EURÓPAI RAKÉTAVÉDELMI RENDSZERRŐL

Az elmúlt időszakban, de különösen a 2009. évet követően az Oroszországi Föderáció és az Amerikai Egyesült Államok, illetve az Oroszország és a NATO közötti kapcsolatok egyik igen kritikus pontját az európai rakétavédelmi rendszer koncepciójával és egyes szervezeti elemeinek telepítésével kapcsolatos kérdéskör képezte.

Az amerikai globális rakétavédelmi rendszer európai elemét eredetileg az 1000–5500 km hatótávolságú iráni rakéták elfogására és megsemmisítésére hozták volna létre, olyan számvetéssel, hogy Washington 2020-ig mintegy 400 darab, a ballisztikus rakéták megsemmisítésére képes légvédelmi rakétát fog elhelyezni Lengyelország és Románia területén. A Kelet- és Közép-Európában elhelyezésre tervezett elemek telepítésével kapcsolatban azonban Moszkva erőteljesen tiltakozott, azzal érvelve, hogy *„az elfogórakéták telepítése kedvezőtlenül érinti az orosz stratégiai nukleáris erők alkalmazásának hatékonyságát”*. S bár a vezető amerikai és NATO-politikusok és katonai szakértők számtalan esetben hangsúlyozták, hogy a rendszer nem irányulna Oroszország ellen, moszkvai vezető szakértők és felelős politikusok – köztük maga Dmitrij Medvegyev elnök is – többször kijelentették, hogy a rendszer telepítése – amennyiben abból Oroszországot kihagyják – negatív hatással lehet az egyébként 2009 óta alapvetően javuló tendenciát mutató orosz–amerikai, illetve az orosz–NATO kapcsolatokra.

Dmitrij Medvegyev orosz elnök az Állami Dumához intézett elnöki üzenetében azt is felvetette, hogy *„e kapcsolatok 2020-ra (ez a telepítés határideje) elérhetik a holtponthoz, ami újabb, nemkívánatos mértékű fegyverkezési versenyt indíthat el, s mindez beláthatatlan következményekkel járhat.”*

Dmitrij Rogozin, az Oroszországi Föderáció NATO-hoz akkreditált nagykövete még a 2010. novemberi lisszaboni NATO-csúcsértekezlet előtt, de azóta is többször kifogásolta, hogy az európai rakétavédelmi rendszer egyes elemeit a Kalinyingrádi Terület közvetlen szomszédságába helyezték el, és jogi garanciákat követelt arra vonatkozóan, hogy a telepítés nem Oroszország ellen irányul.

Az orosz diplomácia vezetője, Szergej Lavrov külügyminiszter is úgy nyilatkozott, hogy *„a NATO nem veszélyezteteti Oroszországot, de a kapcsolataikban vannak problémák.”* Azt viszont elvileg fontosnak tartja, hogy minden *„részes félnek”* legyen megfelelő garanciája arra, hogy a rakétavédelmi rendszer nem ellene irányul!

A katonák is „hallatták szavukat” a kérdésben: Nyikolaj Makarov vezérezredes, az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek vezérkari főnöke kijelentette, hogy amennyiben az Észak-atlanti Szerződés Szervezete az Oroszországi Föderációval történő előzetes konzultáció nélkül építi ki az európai rakétavédelmi rendszert, vagy ebből a folyamatból kihagyná, azt Oroszország a nemzetbiztonságát ért fenyegetésként fogja értékelni! Vagyis úgy tűnik, hogy **Moszkva fontos stratégiai és egyúttal bizalmi kérdésként fogja fel a telepítés körüli huzavonát.**

*Аз Amerikai Egyesült Államok rakétavédelmi rendszere
(орosz szakértői vélemény szerint ily módon ellenőrzik az amerikaiak
Оросзország területét)*

Érdekes, hogy a Szövetségben belül is vannak „finomhangolási” problémák. Barack Obama amerikai elnök jelezte határozott szándékát az orosz féllel való konzultációra, ugyanakkor A. F. Rasmussen, a NATO főtitkára 2011 júniusában az INTERFAX orosz hírügynökségnek e kérdéskörben adott interjújában teljesen kizártnak tartotta egy, az oroszokkal közös rakétavédelmi rendszer létrehozását. Ő az ún. „szektorális” védelmi rendszert támogatja, ami a külön NATO- és az ugyancsak különálló orosz rendszer meghatározott mértékű és ellenőrzött információs összekapcsolását jelentené.

Ha megnézzük a NATO 2010. novemberi lisszaboni csúcsértekezletén elfogadott közös álláspontot, akkor azt látjuk, hogy a Szövetség fő veszélyforrásként nem a hagyományos értelemben vett államokat jelölte meg, hanem a terrorista szervezeteket, az atom- és tömegpusztító fegyverek elterjedését, míg a korábbi „ellenségképként” kezelt országokkal „stratégiai partneri” viszonyt kell kialakítani. Mindehhez jó lehetőséget kínál például a terrorizmus elleni küzdelem Oszama bin Laden „kiiktatását” követő időszaka, vagy az afganisztáni rendezés, sőt talán még a líbiai helyzet kezelése is, ahol ki lehet használni az esetlegesen meglévő hasonló érdekeket, és a NATO vélhetően felhasználja majd az orosz fél által javasolt közreműködést.

értékű részvétele eleve megakadályozza, hogy a rakétavédelmi rendszert az orosz hadászati rakéták felderítésére és megsemmisítésére használhassák fel.

Az orosz szakértők igen nagy várakozással tekintettek a NATO–Oroszország Tanács (NRC) 2011. évi júniusi védelmi miniszteri szintű tanácskozása elé, ahol kiemelt napirendi pontként szerepelt a rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos kérdés rendezése. A felfokozott várakozás ellenére azonban nem sikerült előrelépni a kölcsönösen elfogadható megoldás irányába. Az ülést megelőzően az orosz szaksajtóban szinte minden közismert biztonságpolitikai szakértő megszólalt és érveléseikkel megpróbálták legalább közvetve befolyásolni a tanácskozás kimenetelét. A továbbiakban megkísérlem csokorba szedni a számomra legérdekesebbnek tűnő véleményeket, amelyeket olvasva határozottan körvonalazódni látszik majd az a tény, hogy – a korábbi NATO-bővítéssel kapcsolatos orosz belső vitákkal ellentétben – az európai rakétavédelmi rendszer telepítésének kérdéseiben már jóval közelebb áll egymáshoz a szakértők véleménye és a hivatalos orosz politika. Természetesen a rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos oroszországi belső viták során a felszínre került néhány érdekes, a Nemzeti Biztonsági Koncepcióban és a Katonai Doktrínában megfogalmazott külső fenyegetésekkel összefüggésben újszerűnek tűnő vélemény is, ami azonban a hivatalos politika szintjén eddig nem nyert megerősítést. (Gondolok itt például a kínai–orosz viszonyrendszerre, amelyre az utóbbi időben úgy tűnik, hogy mindkét fél „erősen odafigyelt”.)

Számomra az egyik legérdekesebb – és talán legfajsúlyosabb – szakértői vélemény az **Alekszej Arbatovval, az Orosz Tudományos Akadémia Nemzetközi Biztonsági Kutatóintézetének vezetőjével** a rakétavédelmi rendszer tárgykörében készült interjú volt.² Arbatov véleménye szerint mindenekelőtt azt célszerű megvizsgálni, hogy kik rendelkeznek megfelelő eszközökkel. Így például közepes hatótávolságú ballisztikus rakétákkal (1000–5500 km) Irán, Pakisztán, Izrael és Szaúd-Arábia, míg 1000 kilométernél rövidebb hatótávolságú ballisztikus rakétával Törökország, Szíria, Jemen, Egyiptom és Líbia rendelkezik. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az ún. „hasznos terhelés” (a szállítandó robbanótöltet nagysága) csökkentésével az iráni „Shahab–3” és a „Sejil–1” rakétánál 1500-ról 2300 kilométerre, a jelenleg fejlesztés alatt álló „Shahab–4”, illetve a „Sejil–2”-nél csaknem 3000 kilométerig, míg az ugyancsak fejlesztés alatt álló „Shahab–5” rakéták esetében 4300, a „Shahab–6”-nál pedig ennél is nagyobb hatótávolságra (kb. 6700 km lesz a tervek szerint) lehet növelni! Mindez azt jelentheti például, hogy Irán már a közepes hatótávolságú ballisztikus rakétaival is képes elérni Európában Spanyolországot, Norvégiát, illetve Oroszország teljes európai területét. (Egyes nyugati és orosz szakértők szerint Irán 10–12 év alatt képes lesz nagy hatótávolságú ballisztikus rakétát is előállítani.)

Arbatov véleménye szerint indokolt egy megelőzést szolgáló rakétavédelmi rendszer létrehozása és ehhez időben hozzá kell kezdeni, mert ennek kiépítése idő-, és költségigényesebb, és technológiailag sokkal bonyolultabb folyamat, mint a támadó jellegű hordozórakéták fejlesztése, hiszen ez utóbbi technológiája már gyakorlatilag „kész” elérhető! Kockázatosabb azért is, mert a rendszer akár egyetlen rakétájának meghibásodása esetén békés polgárok százezrei hallhatnak meg. Többek között éppen

² Nyezaviszimaja Gazeta – Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje 17. 06. 2011.
A. Arbatov: *Szovmesztinaja PVO nyikak nye polucsajetsza.*

e kockázatok teljes kiszűrhetősége miatt húzódott el a rakétavédelmi rendszer teljes kiépítése, az Amerikai Egyesült Államokban és a Szovjetunióban/Oroszországban egyaránt.

Név	Alapul vett típus	Hatótávolság	Szállított robbanóanyag
Shahab-1	Scud-B	300 km	985 kg
Shahab-2	Scud-C	500 km	600 kg
Shahab-3	NoDong	1000-1300-2000km	750-1200 kg
Sejil-1	Saját fejlesztés	1930 km	1000 kg
Sejil-2	Saját fejlesztés	2000-2500 km	1000 kg
Még fejlesztés alatt álló rakéták			
Shahab-4	SS-4/Taep'o-dong-1	2000-2896 km	290-100 kg
Shahab-5	Taep'o-dong-2	3500-4350 km	390-1000 kg
Shahab-6	Taep'o-dong- 2B/3	5470-6700 km	290-1200 kg

Irán „lehetőségei és képességei”³

A grúz–orosz fegyveres konfliktust követően fokozatosan enyhülő amerikai–orosz viszonyt és a NATO–Oroszország Tanács (NRC) nyújtotta lehetőségeket is kihasználva az Oroszországi Föderáció javaslatot tett egy ún. „szektorális” (szektorokra osztott) rakétavédelmi rendszer közös kiépítésére, amelyben Oroszország és a NATO bármilyen irányból érkező támadás esetén kölcsönösen megvédenék egymást. Kormányzati szinten létre is hoztak szakértői csoportokat, amelyek olyan fontos kérdésekkel foglalkoztak, mint például a rakétaindítást előrejelző rendszerek közötti információcsere, közös rakétavédelmi gyakorlatok tervezése, a rakétavédelmi rendszerek fejlesztésének transzparenszé tétele. Ennek ellenére nem sikerült közös nevezőre jutni. Arbatov ennek okát alapvetően abban látja, hogy nem lehet a rakétavédelmi rendszer kérdését a felek katonapolitikájától és katonapolitikai kapcsolataitól elkülönített kontextusban vizsgálni. És egy ilyen tágabb kontextusban már jóval több az akadály, még az olyan kényes kérdésben is, mint a rakétavédelmi rendszer!

Arbatov kétségbe vonja azt is, hogy az Amerikai Egyesült Államok által kialakított (globális) rakétavédelmi rendszer majd visszatartja Iránt a rakétafegyverek fejlesztésétől. Sőt, éppen ellenkezőleg: Irán – a Moszkva és Washington közötti nézeteltérést kihasználva – gyorsítani akarja és tudja is fejlesztési programjait.

³ Csete Zsolt: *Áttekintés az iráni atomprogramról*.
http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=803&title=%C3%81ttekint%C3%A9s_az_ir%C3%A1ni_atomprogram%C3%B3l, 2011. 01. 30.
<http://www.iranwatch.org/wmd/wmd-iranmissileessay.htm>, 2011. 01. 30.

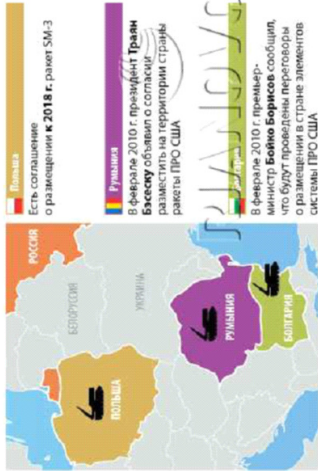

Az SM-3 elfogórakéta

Американская система ПРО в Европе: новая концепция

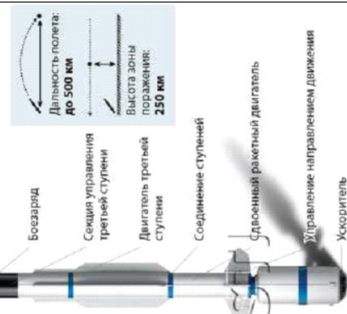
Возможное размещение элементов новой системы ПРО

Ранее США предлагали размещение наземных комплексов ПРО в Польше и Чехии. Затем Вашингтон отказался от этого плана.
Новая концепция предполагает мобильный и более экономичный вариант системы ПРО в Европе

Ракета Standard Missile-3 (SM-3)

Облегченная композитная головная часть

Размещение планируется в четыре фазы

Размещаемые элементы	2010	2011	2015	2018	2020
Система истребителя-защитника Aegis Ракеты-перехватчики SM-3 (блок IA) Морская мобильная радиолокационная станция Оборудование Aegis BMD-2	Ракеты-перехватчики SM-3 (блок IV) Блок сопровождения цели	Ракеты-перехватчики SM-3 (блок IA)	Ракеты-перехватчики SM-3 (блок IA)	Ракеты-перехватчики SM-3 (блок IB)	Ракеты-перехватчики SM-3 (блок IB)
Цели	Защита от ракетных угроз Ракетных угроз	Защита от ракетных угроз	Защита от ракетных угроз Важного и среднего радиуса действия	Защита от ракетных угроз Важного и среднего радиуса действия	Защита от ракетных угроз Важного и среднего радиуса действия

РИА НОВОСТИ © 2010

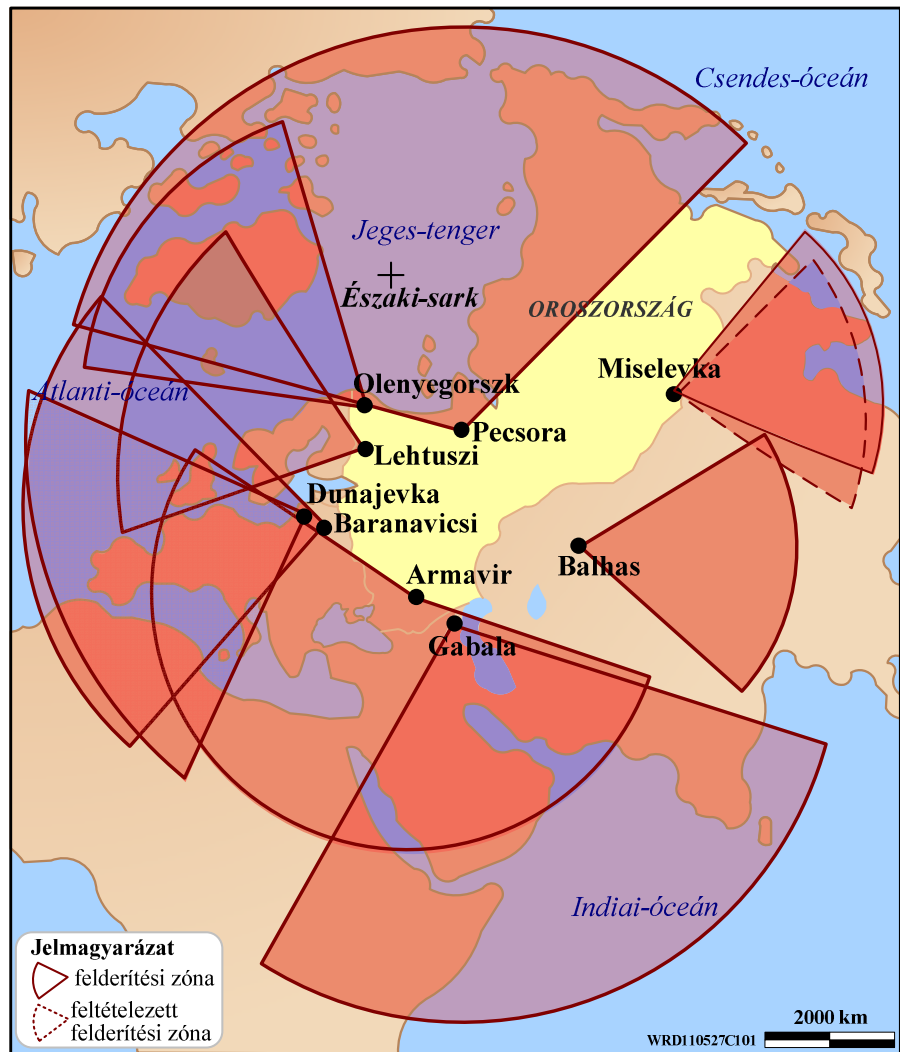
Az Amerikai Egyesült Államok telepítési terve – 2. változat
(orosz szakértői vélemény szerint)
Forrás: Koós Gábor – Sztemák György: Az európai rakétavédelmi rendszer
(Vízlatatbum). ZMNE, 2011

Arbatov szerint gondot jelenthet a térségben, ha Pakisztánban a szélsőséges iszlám képviselői kerülnek hatalomra, mert ebben az esetben ez az ország „második Iránná” változhat, ami beláthatatlan következményekkel járhat. Ugyanakkor az Egyesült Államok erről a lehetőségről nem szívesen beszél az érvelése során, nehogy megriassza az Afganisztánban folyó műveletekben szövetségeseiként számon tartott ország vezetését.

Az Oroszországi Föderáció korai előrejelző rendszerének nagy hatótávolságú rádiólokátor-állomásai⁴

⁴ Koós Gábor – Szternák György: *Az európai rakétavédelmi rendszer (Vázlatalbum)*. ZMNE, 2011.

Az oroszországi korai előrejelző rendszer felderítési zónái

Fontos észrevételnek ítélem a „**kínai tényező**” felvetését is, különösen annak fényében, hogy végső soron az európai rakétavédelmi rendszer a globális rakétavédelmi rendszernek csupán az egyik eleme – a Távol-Keleten, az Alaszkában és a Kaliforniában meglévő elemekkel együtt. Ez pedig együttesen megbízható védelmet nyújt Kína viszonylag korlátozott rakéta-nukleáris potenciáljával szemben, sőt „kitolja” a nukleáris paritás elérésének időpontját is, például az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. Arbatov véleménye szerint Washington – a pakisztánihoz hasonlóan – ezt a kérdést sem hangsúlyozhatja, mert provokálná vele Pekinget.

Arbatov megítélése szerint a kulcskérdés az Oroszországi Föderáció számára az, hogy a globális rakétavédelmi rendszer sikeresen felhasználható-e Oroszország ellen? A legismertebb orosz szakértőkre – Viktor Jeszin⁵ és Vlagyimir Dvorkin⁶ tábornokok, Jurij Szolomonov⁷ akadémikus – hivatkozva megállapítja: „*sem a jelenlegi, sem pedig a 10–15 éven belül továbbfejlesztett amerikai rakétavédelmi rendszer nem képes lényegesen befolyásolni az orosz nukleáris elrettentő potenciált.*”⁸ (Természetesen mindez csak abban az esetben állja meg a helyét, ha a jelenleg érvényes START egyezményben rögzített korlátozásokat mindkét érintett fél betartja, és nem próbálja meg a globális rakétavédelmi rendszer segítségével a maga javára megváltoztatni a hadászati erőegyensúlyt.)

Ahhoz, hogy közös rakétavédelmi rendszert építhessenek ki, fontos lenne a fenyegetések azonos szempontok szerinti értékelése is. Arbatov viszont éppen ebben a kérdésben látja a legnagyobb véleménykülönbséget: „*az orosz biztonságpolitikai és katonai szakértők, de az orosz társadalom nagyobbik része nem Irán és Észak-Korea rakétaiban látja a legnagyobb veszélyforrást, hanem az Amerikai Egyesült Államok és a NATO részéről vélelmezik azt.*”⁹ És ez egy nagyon lényeges megállapítás, amit a 2010-ben elfogadott új orosz katonai doktrína is alátámaszt. Hiszen az Oroszországi Föderáció biztonságát fenyegető veszélyforrások közül az első négy helyen az Amerikai Egyesült Államok és a NATO tevékenysége és fegyveres erői (beleértve a rakétavédelmi rendszert is) állnak, míg a tömegpusztító fegyverek elterjedése – ami ellen például a közös rakétavédelmi rendszert létre kellene hozni – csak a hatodik helyet „érdemelte ki”. Ennek fényében azután meglehetősen furcsán fest a Moszkva által javasolt „szektorális” rakétavédelmi rendszer, amelynek segítségével Oroszország védelmezné a NATO-t, a NATO pedig Oroszországot! Persze ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy a teljes szovjet időszak politikai és katonai vezetése, de az új Oroszország döntéshozói is lényegében ezt sugallták és sulykolták a társadalom számára, akkor már nem csodálkozunk annyira.

Igen érdekes Dmitrij Rogozinnak a témával kapcsolatban napvilágot látott szakértői véleménye, aki nagyköveti rangban az Oroszországi Föderáció képviselője a NATO-nál, és egyben a NATO-val való egyeztetések során a rakétavédelmi rendszer kérdéseivel foglalkozó elnöki megbízott. Ez utóbbi minőségében az amerikai The International Herald Tribune c. lapnak adott interjújában elismerte, hogy a rakétafegyverek gyártási technológiája egyre több ország számára válik hozzáférhetővé, és ugyancsak egyre többen mutatnak érdeklődést ezek beszerzése iránt. Fontosnak ítéli ezért megvizsgálni ezen országok motivációját és alaposan elemezni a rakétafegyverekhez való jutásuk kockázatait.

⁵ Viktor Jeszin nyugállományú vezérezredes a Hadászati Rakétacsapatok Főtörzsének főnöke volt 1998-ig.

⁶ Vlagyimir Dvorkin nyugállományú vezérőrnagy, az Orosz Tudományos Akadémia Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének vezető szakértője.

⁷ Jurij Szolomonov akadémikus, Állami-díjas rakéta-főkonstruktor.

⁸ Nyezaviszimaja Gazeta – Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje 17. 06. 2011.

A. Arbatov: *Szovmesztinaja PVO nyikak nye polucsajetsza.*

⁹ Uo.

Oroszország elismeri, hogy a fentiekből adódó kihívások valós kockázattá válhatnak. Éppen ezért – a NATO és az Oroszországi Föderáció által a liszaboni csúcson közösen vállalt kötelezettségnek megfelelően – **megítélése szerint az európai rakétavédelmi rendszernek az egyenlő részvétel és valamennyi ország közös és oszthatatlan biztonságán kell alapulnia.** Vagyis: „*valamennyiünk meglévő közös erőforrásának felhasználásával olyan hatékony és finanszírozható rendszert kell kialakítani, amely képes megvédeni Európa valamennyi országát.*”¹⁰ Egy közös európai rakétavédelmi rendszer elkerülhetetlenül szükségtelenné teszi az egymás elleni katonai tervezést, ami végső soron a kölcsönös bizalom erősítését szolgálja.

Rogozin utalt Dmitrij Medvegyev orosz elnök azon felvetésére, hogy ennek a rendszernek az alapját az egyenlőség, az átláthatóság és a felelősség kell, hogy képezze. Megismételte az elnök „szektorális védelemre” vonatkozó javaslatát, amely szerint a rendszer részes államai meghatározott körzetek védelméért felelőnek.

A nagykövet aláhúzta, hogy **az Oroszországi Föderáció a NATO-val a rakétavédelem területén kialakított együttműködést az Észak-atlanti Szövetséggel kialakítandó stratégiai partnerség közbeeső állomásának tekinti.** Egy valós, kölcsönös bizalmon és őszinteségen alapuló együttműködés ezen a fontos területen hozzásegítheti mindkét felet ahhoz, hogy végérvényesen megszabaduljanak a hidegháború alatt kialakult kölcsönös gyanakvástól. Ennek viszont ellentmondani látszik az a kijelentése, amely szerint: „*Nem szeretnénk, ha az amerikai rakétavédelmi rendszer lefogná országunk területének északi részét, mert az megbontaná a kialakult stratégiai erőegyensúlyt.*”¹¹

Bár a nagykövet interjúja az európai rakétavédelmi rendszer kérdésében a hivatalos „kemény” orosz álláspontot képviselte, diplomatikusan utalt arra is, hogy az Oroszországi Föderáció tisztában van a felelősségével és mérlegeli a lehetséges alternatívákat. „*Mély meggyőződésünk, hogy történelmi szükségszerűség az európai béke megőrzése! Éppen ezért Oroszország igyekszik megérteni azt, amit Lisszabonban számára javasoltak: tartós barátság, vagy a korábbi amerikai adminisztráció által kialakított globális rakétavédelmi rendszer harmadik elemének az átdolgozott változata – amelyet nem fogadhatunk el. Az erre a kérdésre adott választól függ az egész euroatlanti térség biztonsága!*”¹²

Számomra különösen érdekes **Alekszandr Hramcsihin, a Politikai és Katonai Elemző Központ igazgatójának a véleménye.** Ő úgy véli, hogy egy, az Amerikai Egyesült Államok ellen intézett feltételezett atomcsapás esetén a rakétavédelmi rendszer Romániában telepített rakétái nem képesek elérni az elindított orosz rakétákat. A rendszer Lengyelországban telepített rakétái pedig csakis a Kozelszkben¹³ állomásozó 28. rakétahadosztály, valamint a Vipolzovóban¹⁴ diszlokáló 7. rakétahadosztály által indított rakétákat képesek elfogni, és azokat is csak abban az esetben, ha azokkal az Amerikai Egyesült Államok keleti partvidékére szándékoznak csapást mérni.

¹⁰ The International Herald Tribune.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Település Kaluga megyében.

¹⁴ Település Tver megyében.

A nyugaton diszlokáló rakétahadosztályok (Tyejkovo¹⁵, Tatyiscsevo¹⁶, Joskar-Ola¹⁷, Dombarovszkij¹⁸) számára csakis az amerikai rakétavédelmi rendszer Balti-, Barents- és Norvég-tengeren állomásozó haditengerészeti elemei jelenthetnek veszélyt. Sőt, „minél keletebbre tudjuk elhelyezni őket, annál hipotetikusabbá válik a sebezhetőségük”¹⁹ – állította. Az indított rakéták röppályájának ismeretében azok részben sebezhetetlenek a rakétavédelmi rendszer számára, részben pedig kívül esnek az amerikai hadászati rakéták hatótávolságán, ezért megelőző csapást sem lehet rájuk mérni. Ily módon ezek a rakéta-magasabbegységek megőrizhetik elrettentő képességüket.

„Oroszország méretei a rakétavédelmi rendszerünk leghatékonyabb eszköze.”²⁰ – állítja, és egyébként is az a véleménye, hogy az európai rakétavédelmi rendszer NATO által Lengyelországban még létre sem hozott eleméről, mint Oroszország elleni fenyegetésről beszélni – ennek bizony kevés köze van a realitásokhoz!

Hramcsihin szerint a NATO nem jelent Oroszország számára fenyegetést, hiszen:

- a hidegháború befejezését követően folyamatosan csökkenti csoportosításait Európában (jelenleg is nagyobb volumenű csökkentés küszöbén áll);
- nem bontakoztat szét erőket az Oroszországgal határos körzetekben, a korábban beharangozott „kelet-európai bázisok” csak a Kreml hivatalos propagandájában léteznek;
- nem rendez olyan méretű gyakorlatokat, amelyek forgatókönyvei alapján egy Oroszország elleni agresszióra való felkészülést lehetne feltételezni.

Ezzel szemben viszont Kína:

- gyorsan növeli, sőt minőségileg fejleszti fegyveres erőit, különös figyelmet fordít a támadó jellegű fegyverek (harckocsik, hadászati rakéták) fejlesztésére;
- kiemelt prioritást biztosítva fejleszti az Oroszországgal határos Pekingi és Sanghaji Katonai Körzeteket;
- rendszeresen tart egyre nagyobb méretű gyakorlatokat, amelyeket nem lehet másképpen értelmezni, mint egy Oroszország ellen indítandó agresszióra való felkészülést.

¹⁵ Település Ivanovó megyében.

¹⁶ Település Szaratov megyében.

¹⁷ A Mari El Köztársaság fővárosa.

¹⁸ Település Orenburg megye Dombarovszkiji járásában.

¹⁹ Nyezaviszimaja Gazeta, 22. 07. 2011.

A. Hramcsihin: *Bezpoleznaja PRO – iskusztvenno szkontrurirovannaja realnoszty.*

²⁰ Nyezaviszimaja Gazeta – Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 03. 06. 2011.

A. Hramcsihin: *Komu bugyet ploho, jeszli nye dogovorimszja?*

„És mindehhez kérem hozzátenni, hogy szinte valamennyi TV csatorna képernyőjéről és az újságokból azt zúdítják ránk, hogy a NATO – ez halálos fenyegetés, Kína pedig a legjobb barátunk... Úgy tűnik, hogy Peking egy jól működő „ötödik hadoszlopot” hozott létre Oroszországban.”²¹

Megnyilatkozásaiban ugyanakkor pozitívként említi, hogy a Hadászati Rakétacsapatok 2000 és 2009 közötti folyamatos csökkentése megállt, és az utóbbi két esztendőben – ha kismértékben is – de növekedett a potenciáljuk. Hramcsihin az Oroszországi Föderáció szempontjából különösen előnyösnek tartja az Új-START megállapodást, amely megszüntette a mobil rakéták telepítési körzeteinek méreteire vonatkozó korábbi korlátozást, csökkentve ezzel a megsemmisíthetőségük (sebezhetőségük) esélyeit.

Az orosz stratégiai nukleáris erők szempontjából a szárazföldi telepítésű rakétavédelmi eszközöknél **lényegesen veszélyesebbnek ítéli az Amerikai Egyesült Államok haditengerészeti rakétavédelmi eszközeit**. Ez összesen 22 cirkálóra telepített 122 db, illetve 62 rombolón elhelyezett 96 db „Standard” típusú légvédelmi rakétát jelent. (E rakéták szárazföldi telepítésű változatát kívánják Lengyelországban elhelyezni.) A rakéták technikai paraméterei miatt azonban a sikeres elfogáshoz az amerikai hadihajóknak az Északi-sark közelébe kellene jutniuk – márpedig egy ilyen „felvonulás” biztos jelzés lenne az orosz fél számára, s elmaradna az eredményes harci alkalmazáshoz nélkülözhetetlen meglepetés.

A megegyezés esélyeiről szólva **pozitív fejleménynek tartja, hogy az utóbbi két évben lényegesen javultak az orosz–amerikai politikai kapcsolatok**. „Az amerikaiak pragmatikus emberek, akik nem tesznek olyan lépéseket, amelyek katasztrófának tennék ki saját országukat, legfeljebb csak végszükség esetén. Jelenleg ilyenről nincs szó.”²² Mindez kedvezőbb feltételeket biztosíthat ahhoz, hogy az érintett felek a globális és az európai telepítésű rakétavédelmi rendszer legfontosabb kérdéseiben kompromisszumra juthassanak.

Hramcsihin megerősíti azt a korábbi jól ismert orosz álláspontot is, mely szerint „a koncepcionális válságban lévő NATO-n” belül a rakétavédelmi rendszer kérdésköre lehetőséget biztosítana az európai amerikai jelenlét meghosszabbítására! Egyébként is szerinte helytelen dolog „európai rakétavédelmi rendszerről” beszélni, hiszen Európa csupán a területét biztosítja ehhez, a rendszer és a fegyverzet teljes egészében amerikai lenne. Megítélése szerint éppen ezért **ebben a kérdésben mindenekelőtt az Oroszországi Föderációnak és az Amerikai Egyesült Államoknak kell megállapodnia**. (Csak emlékeztetném az Olvasót arra, hogy a NATO-bővítés első köre előtt – még Jevgenyij Primakov külügyministersége idején – is hasonló volt a mértékadó orosz biztonságpolitikai szakértők véleménye, csak akkor a NATO bővítését illetően. Kísért a múlt...) Ha ez nem sikerülne, az nagyobb veszteség lenne Oroszország, mint az amerikaiak számára, mert egy új fegyverkezési versenyt indítana el a két fél között, és ez nem áll egyik fél érdekében sem!

²¹ Nyezaviszimaja Gazeta, 22. 07. 2011.

A. Hramcsihin: *Bezpoleznaja PRO – iskusztvenno szkontrurirovannaja realnoszty*.

²² Nyezaviszimaja Gazeta – Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 03. 06. 2011.

A. Hramcsihin: *Komu bugyet ploho, jeszli nye dogovorimszja?*

Ugyanakkor nem lát esélyt a kapcsolatok olyan mértékű gyors javulására, ami eltüntetné a hosszú idő alatt felhalmozódott bizalmatlanságot – bár ez lenne az egyedüli megoldás -, szerinte még folytatódik az értelmetlen viták sorozata a rakétavédelmi rendszer kérdéseiben.

Figyelemre méltó az orosz csapatlégvédelem egykori (2005–2009 közötti) helyettes főnökének, **Alekszandr Tazehulahov nyugállományú vezérőrnagynak a véleménye** is. A tábornok – aki egyben elismert leszerelési szakértő is – kifejti, hogy ő a katonai biztonság szemszögéből vizsgálja a kérdést. Ugyan mindkét fél számtalanszor kölcsönösen kinyilvánította, hogy nem tekintik egymást ellenségnek és nem kívánnak egymással háborúzni, a legfőbb orosz nemzetbiztonsági dokumentumokban (Nemzeti Biztonsági Koncepció, Katonai Doktrína), és a NATO alapidokumentumaiban is az áll, hogy:

- Oroszország a nemzetbiztonsága ellen irányuló fenyegetésként tekinti a NATO határaihoz történő közeledését, valamint azokat a kísérleteket, amelyek arra irányulnak, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének globális hatásköre legyen;
- A NATO pedig kijelenti, hogy továbbra is a legerősebb katonai szövetség marad, globális jelenléttel a világban, s amelyben a stratégiai kezdeményezés az Amerikai Egyesült Államoké.

Ezekből a különböző módon kodifikált, de alapvetően eltérő hivatalos álláspontokból az orosz szakértő azt olvassa ki, hogy **általában véve is, de különösen a rakétavédelmi rendszer létrehozásával kapcsolatos kérdésekben, nem lesz könnyű feladat egy egyenjogúságra épülő, teljes értékű stratégiai partnerség megteremtése a NATO és Oroszország, valamint az Amerikai Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció között**. Többek között a fenti két alapvetésben rejlő ellentmondások miatt nem sikerült az elmúlt hat-nyolc évben megegyezniük az orosz és a NATO szakértőknek, és a tárgyalások jelenleg is „helyben járnak”.

Bár **Dmitrij Medvegyev orosz elnök** a 2010. évi liszaboni csúcson a stratégiai partnerség kölcsönös és közös erősítésének szükségességét hangsúlyozta, a tábornok mégis úgy véli, hogy az ehhez nélkülözhetetlen öt feltétel – egyenjogúság, oszthatatlan biztonság, kölcsönös bizalom, átláthatóság és a kiszámíthatóság – csak „hézagosan” létezik a valóságban:

- Oroszország egyenjogúságát csakis a hadászati nukleáris erők vonatkozásában ismerik el;
- a biztonság oszthatatlansága csak akkor valós elvárás, ha a Washingtoni Szerződés 5. cikkelyét módosítják;
- a kölcsönös bizalom erősítése elképzelhetetlen a meglévő hadászati védelmi és támadó eszközökkel, illetve a fejlesztés alatt álló eszközökkel kapcsolatos legújabb technológiákkal összefüggő zárt információk kölcsönös cseréje nélkül;
- az átláthatóság olyan törvényileg alátámasztott bizonyosságot, áttekinthetőséget és ellenőrizhetőséget kell, hogy tartalmazzon, amely a kölcsönös bizalom alapul;

– a kiszámíthatóság pedig teljes mértékben a fent felsorolt négy paramétertől függ.²³

Megítélése szerint ezért a „klasszikus partnerség” kialakítása még bizonyára várat magára. Ebben a helyzetben pedig Oroszország számára nem marad más választás, mint belegyezni a közös információs központok létrehozásába, amelyeken keresztül megvalósítható a korai előjelző rendszerekkel és a válaszcsoportok kiváltásával kapcsolatos alapvető információk cseréje. Ennek viszont szerinte az a súlyos hátránya, hogy ezek a központok nem lennének a rakétavédelmi rendszer hadrendi elemei, ami viszont ennél fogva nem tenné lehetővé Oroszország számára a rakéták éles alkalmazásának befolyásolását.

A saját eszközök technikai fejlesztésével kapcsolatosan Tazehulahov vezérőrnagy kifejtette, hogy az Almaz–Antej Konzern jelentős lobbitevékenységet folytat annak érdekében, hogy az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek légvédelmi csapatait az Anatolij Szergyukov védelmi miniszter által felvázolt fejlesztési terveknek megfelelő, korszerű Sz–400, illetve Sz–500 típusú légvédelmi rakétakomplexumokkal tudják felszerelni.

Végezetül feltétlenül meg kell említeni a **2011 szeptember végén a Moszkvai Carnegie Intézet és a Kijevi Világpolitikai Intézet szervezésében „A rakétavédelem euroatlanti rendszere: moszkvai és kijevi vélemények” címmel lezajlott videokonferenciát.** A konferencián – amelyen a címadó témán kívül más fontos kérdések is (atomfegyvermentes világ megteremtésének lehetőségei, a CFE szerződés megújítása stb.) szóba kerültek – mintegy harminc fő vett részt a két ország témában érintett hivatalos intézményei és kutatóintézetei képviselőiben.

A párbeszéd keretében a résztvevők két alapvető kérdést vizsgáltak:

- az Oroszország nélküli európai rakétavédelmi rendszer létrehozásának potenciális katonai-stratégiai következményei;
- az Oroszország csatlakozásával létrehozásra kerülő rendszer alapvető irányultsága.

Az orosz szakértők a konferencia során azt az álláspontot képviselték, hogy mindenképpen folytatni kell a kérdésben megkezdett párbeszédet, mind kétoldalú alapon az Amerikai Egyesült Államokkal, mind pedig multilaterális alapon a NATO-val. Az ukrán szakértők többsége pedig a Konsztantyin Griscsenko külügyminiszter által, 2011. szeptember közepén elmondottakhoz tartotta magát: vagyis Kijev ki szeretne maradni a rakétavédelmi rendszer létrehozása körüli adok-kapok-ból. Ugyanakkor néhány szakértő felvetette, hogy Moszkva a NATO-val való megbeszélései során esetleg felvethetné az ukrán részvétel lehetőségét a létrehozásra kerülő közös európai rakétavédelmi rendszerben. Ukrajna és a NATO ugyanis mindeztidáig nem folytatott hivatalos megbeszéléseket e kérdéskörben. Ezt a helyzetet tükrözi Igor Dolgovnak, Ukrajna állandó NATO-képviselőjének ez év október elején elhangzott kijelentése is: *„Kijev csak akkor kész részt venni az európai rakétavédelmi rendszer létrehozásának előmozdításában, ha azt Oroszország*

²³ Nyezaviszimaja Gazeta, 26. 08. 2011. A. Tazehulahov: *Appendiks EvroPRO grozit osztrim voszpalenyijem.*

Az Sz-400 légvédelmi rakétakomplexum néhány eleme

Az Sz-500 légvédelmi rakétakomplexum, még fejlesztés alatt

Az Oroszországi Föderáció rakétavédelmi rendszere (technikai eszközök)

Forrás: http://www.rian.ru/defense_safety/20110217/335132329.html 2011. 02. 18.

*részvételével alakítják ki, és pontosan ismert lesz annak elhelyezkedése.”*²⁴ (Egyébként Ukrajna első ízben a 2010. novemberi lisszaboni csúcsot követően mutatott érdeklődést a kérdés iránt. Ekkor jelentette be Raisza Bogatirjeva, az Ukrán Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanács titkára, hogy Ukrajna a rádiólokációs állomásai rendelkezésre bocsátásával kész részt vállalni a rakétavédelmi rendszer létrehozásában.)

A konferencia munkájában részt vevő orosz szakértők szerint az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatilag befejezte az európai partok mentén létrehozásra tervezett tengeri rakétavédelmi rendszer első szakaszát az „AEGIS” harcvezetési és információs rendszer, illetve az SM–3 elfogórakéták telepítésével. Ezek a rakéták képesek a 3000–5000 km közötti hatótávolságú ballisztikus rakétákat elfogni.

A hozzászólásokban igen éles kritikát kaptak az Amerikai Egyesült Államok Spanyolországgal, Törökországgal és Romániával kötött külön-megállapodásai a felderítő-információs és csapásmérő eszközök elhelyezésével kapcsolatosan. Érthető módon a legélesebb kritikát a Lengyelországgal megkötött, Redzikovo–Slupsk térségében elhelyezésre kerülő műveti bázis létrehozásával kapcsolatos megállapodás kapta. (A Kalinyingrád közelsége miatti fokozott orosz érzékenység!)

Érdekes volt egyes orosz szakértők azon véleménye, amely szerint többek között azért sincs még végleges konkrét orosz válasz az Oroszország–Amerikai Egyesült Államok–NATO közötti rakétavédelmi együttműködéssel kapcsolatosan, mert az orosz katonai és politikai vezetés még nem dolgozta ki teljes mértékben a rendszer kialakításában való részvétellel összefüggésben elhangzott nyugati „meghívásra” a konkrét válaszokat.

A konferencián szóba került az iráni és az észak-koreai rakétákkal kapcsolatos fenyegetés kérdése is. Mindkét fél szakértői egybehangzóan megállapították, hogy azok elfogását a Perzsa-öböl hat országában található 24 üteg „Patriot” rakétakomplexum, illetve az Arab-öbölben és a Földközi-tengeren állomásozó amerikai hadihajókra felszerelt SM–3 rakétákkal, valamint az izraeli légvédelem eszközeivel (mindösszesen mintegy 350–400 rakéta) végre lehet hajtani, ehhez további erőkre nincs szükség!

A tanácskozáson megfogalmazott javaslatok közül kettőt érdemes megemlíteni:

– feltétlenül indokoltnak tartják, hogy az Oroszország bevonásával létrehozásra kerülő közös európai rakétavédelmi rendszer legfontosabb tisztázatlan kérdéseiben a felek előzetesen állapodjanak meg;

– ugyancsak fontosnak ítélte a konferencia az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió által 1972-ben megkötött rakétavédelmi megállapodás felülvizsgálatát, más érintett országok bevonásával.

²⁴ Nyezaviszimaja Gazeta – Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 14. 10. 2011.
Vlagyimir Kozin: *EvroPRO*: „to be or not to be”.

Befejezésül ehhez kapcsolódóan kimondottan technikai megközelítésű **Igor Asurbejli** véleménye, aki közismert rakétakonstruktor, **2011-ig az Almaz–Antej Tervező Irodát** vezette, jelenleg pedig a **Kormányközi Szakértői Tanács légi-koszmikus védelmi kérdésekben illetékes elnökhelyettese**. Asurbejli megítélése szerint az orosz haderőből az eddiginél is nagyobb ütemben kell kivonni a korszerűtlen, elavult légvédelmi eszközöket, továbbá a rakétavédelmi rendszer olyan elemeit, mint a főváros körüli rendszert alkotó A–35 típusú komplexumot. Az Sz–300 típusú rakétákat 1994 óta már kizárólag exportra gyártották, míg a hazai rendszerekben fokozatosan cserélték le az Sz–400-as komplexumokra. Ennek üteme azonban véleménye szerint nem megnyugtató.

Igor Asurbejli ugyanakkor jelzi, hogy az Almaz–Antej Tervező Iroda által elkészített Sz–500 típus már olyan stádiumban van, hogy megfelelő költségvetési források megléte esetén 2015-ben hadrendbe tudják állítani. Kezdetben szállítható változatra készültek a méretek és a súly miatt, de jelenleg dolgoznak az önjáró változaton is. A rendszerbe állítást követően – ha sikerül a NATO-val megállapodni – ezek a komplexumok is az (orosz álláspont szerinti) egységes közös rendszer elemeivé válhatnak.²⁵

Összegzőképpen elmondható: úgy tűnik, hogy az európai rakétavédelmi rendszer létrehozását mind az orosz szakértők, mind pedig a hivatalos politikai szereplők már elvileg elfogadják (különösen azt követően, hogy az Amerikai Egyesült Államok világossá tette: mindenképpen létre kívánja hozni azt!), a viták alapvetően a létrehozás módjában csúcsosodnak ki. Ennek két fő eleme rajzolódik ki világosan: az amerikai álláspont szerint két önálló rendszerre van szükség, amelyeket egy információs központ segítségével kapcsolnának össze, míg az orosz fél ragaszkodik az egységes, közös rendszerhez mondván, hogy csakis ebben látna garanciát arra vonatkozóan, hogy a rendszer létrehozása nem irányul Oroszország ellen. **Mindkét változat azonban** – éppen a rendszerben megjelenő, közösen, azonos szempontok alapján értékelendő, rendkívül bizalmas jellegű információk miatt – **a kölcsönös bizalom jelenleginél lényegesen magasabb szintjét feltételezi!** Ezt pedig nem erősíti Dmitrij Rogozinnak a Lisszaboni csúcsot megelőzően tartott sajtótájékoztatón „elejtett” megjegyzése: *„ha nem sikerül megegyezni, Oroszországnak elegendő ereje van ahhoz, hogy bármilyen rakétavédelmi rendszert képes legyen eredményesen leküzdeni.”*²⁶ Bízunk abban, hogy új kihívásokkal teli világunkban végül is a józan ész politikája győzedelmeskedik majd!

²⁵ Golosz Rossziji, Novosztyi, 15. 08. 2011.

²⁶ <http://www.dazzle.ru/politika/mrinvvr.shtml>, 2011. 06. 26.

**AZ INFORMÁCIÓS VÉDELEM ÉS
AZ INFORMÁCIÓS MŰVELETEK SZEREPE
A NEMZETVÉDELEMBEN**

Bevezetés

A 21. század második évtizedének elején a nemzetállamok közötti versengés kiterjed a hálózatos számítógépes rendszerek alkotta virtuális, mesterséges, *információs térre*. Az utóbbi szűk négy évtizedben az információs tér kiépült, az óceánokhoz, a légtérhez, a világűrhez hasonlóan a globális közjavak¹ részévé vált. Az információs térhez történő hozzáférés minden modern nemzetállam alapvető szükséglete, a gazdaság, társadalom, a politikai rendszer és a haderő működésének feltétele. **Az információs tér támadása és védelme a modern nemzetállamok közötti fegyveres konfliktusok részévé vált.** Azontúl, hogy a fejlett országok gazdasága kizárólag információs támadásokkal is rövid idő alatt megbénítható, az információs műveletek eszközeivel a modern haderő a hadászati, műveleti és harcászati szinten is sebezhető, így az információs tér közvetlenül is meghatározza a nemzetállamok közötti modern kori fegyveres konfliktusokat.

A kritikus infrastruktúrák és az információs védelem

Az információ-technológia meghatározó a modern társadalom, gazdaság, állam és hadsereg működése szempontjából. A számítógépes információs hálózatok az összes társadalmi alrendszer hatékonyságát jelentősen növelik, ugyanakkor függőséget is okoznak.

A modern társadalmakban a **kritikus infrastruktúrák** – „*olyan, egymással összekapcsolódó, interaktív és egymástól kölcsönös függésben lévő infrastruktúra elemek, létesítmények, szolgáltatások, rendszerek és folyamatok hálózata, amelyek az ország (lakosság, gazdaság és kormányzat) működése szempontjából létfontosságúak, érdemi szerepük van egy társadalmilag elvárt minimális szintű jogbiztonság, közbiztonság, nemzetbiztonság, gazdasági működőképesség, közegészségügyi és környezeti állapot fenntartásában, és ezért meg kell felelniük az alapvető biztonsági, nemzetbiztonsági követelményeknek*”² – működését a **kritikus információs infrastruktúrák** – „*azon infokommunikációs rendszerek, melyek magukban kritikus infrastruktúrák, vagy ilyenek működéséhez elengedhetetlenül szükségesek*”³ – teszik lehetővé. Ennek következtében a kritikus információs infrastruktúra információs vagy fizikai támadásával valamennyi nemzeti és nemzetközi kritikus infrastruktúra működése akadályozható, vagy megbénítható.

¹ Global commons.

² 2080/2008. (VI. 30.) Kormányhatározat a Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról.

³ Green Paper on a European Programme for Critical Infrastructure Protection. Európai Bizottság, Brüsszel, 2005. 11. 17.

Ilyen támadásokkal – vezető nyugati politikai és katonai vezetők, szakértők véleménye szerint – a tömegpusztító fegyverek hatásához mérhető károk okozhatók.⁴

A kritikus nemzeti infrastruktúrák ellen a számítógépes hálózatokon végrehajtott és a kritikus nemzeti információk infrastruktúrákat érő fizikai támadásokkal a modern nemzetállam működése rövid idő alatt részben vagy egészben megbénítható. Az információk támadás anyagi és személyi költségei a hagyományos – fegyveres – támadásokkal összemérve minimálisak. A végrehajtást előkészítő felderítés a nyílt adatforrású hírszerzés (OSINT⁵) módszerével, bárki számára hozzáférhető információk felhasználásával elvégezhető. A nemzeti kritikus infrastruktúrák közül elsősorban az elektronikus média, a műsorszórás, az internetes média, a pénzügyi szektor, a közlekedés, a telekommunikáció, az internet és a villamosenergia-szolgáltatás elleni információk támadás okozhat komoly károkat.⁶ Az elektronikus közigazgatás fejlesztésével az államigazgatás veszélyeztetettsége növekszik.

A kritikus nemzeti infrastruktúrák információk támadások elleni, valamint a kritikus informatikai infrastruktúrák informatikai és fizikai támadások elleni védelme az **információk védelem** (*cybersecurity*) feladata.⁷

Az információk műveletek

Ahogy a kritikus nemzeti infrastruktúrák védelmében nélkülözhetetlen az információk védelem, úgy a hadseregek információk alapokra helyezésével, a **hálózat-központú hadviselés**⁸ elterjedésével a haderő számára is elkerülhetetlen az **információk műveletek**⁹, szélesebb körben elterjedt elnevezéssel az **információk hadviselés**¹⁰ alkalmazása. Az **információk hadszíntéren**¹¹ megvalósuló információk műveletek a jelenkori fegyveres konfliktusokban részét képezi a szárazföldi, légi, tengeri, kozmikus műveleteknek, hadszíntereknek. Az információk műveletek

⁴ A Center for Strategic and International Studies nevű, washingtoni székhelyű kutatóintézet „*A cybertér biztosítása a 44. elnökség számára*” (Securing Cyberspace for the 44th Presidency) című, 2008 decemberében megjelent tanulmánya szerint az információk védelem fejlesztése az Amerikai Egyesült Államok egyik legfőbb nemzeti biztonsági kihívása, egyenrangú a tömegpusztító fegyverek proliferációjával és a nemzetközi terrorizmussal. Ezt az álláspontot Barack Obama amerikai elnök és Robert Gates védelmi miniszter is többször megerősítette.

⁵ OSINT – Open Source INtelligence.

⁶ Kovács László – Krasznay Csaba: *Digitális Mohács? – Egy kibertámadási forgatókönyv Magyarország ellen*. Nemzet és Biztonság, 2010. február.

⁷ Munk Sándor: *A kritikus infrastruktúrák védelme információk támadások ellen*. Hadtudomány, 2008. január.

⁸ Network-centric warfare, network enabled capability, network enabled operations. A hálózat-központú hadsereg valós idejű információval rendelkezik mind a saját, mind az ellenséges csapatokról, azok helyzetéről, állapotáról, ezáltal a döntésekre szánt idő drasztikusan lecsökken, a döntések megalapozottabbak lesznek. A virtuális információk hálózatnak köszönhetően nem csupán a hadvezetés, hanem a harcművelet minden szintje rendelkezik minden szükséges információval. Erre a hálózatra kapcsolódik a harcász minden szereplője, nemcsak a kémelhordak, a hajók és a harci repülőgépek, de a szárazföldi egységek is, a gyalogos katonáig bezárólag. A hálózat-központú hadviselés alkalmazása jelentősen növeli a fegyveres erők hatékonyságát.

⁹ INFOOPS, IO – Information Operations – Információk műveletek.

¹⁰ Information Warfare – IW – Információk hadviselés.

¹¹ Cyberspace domain – Információk hadszíntér.

magában foglalja az *elektronikai hadviselést*¹², a *rádióelektronikai felderítést*¹³, a *számítógép-hálózati műveleteket*¹⁴, a *pszichológiai műveleteket*¹⁵, a *műveleti biztonságot*¹⁶, a *megettévesztést*¹⁷, illetve a katonai információs infrastruktúra *fizikai rombolását*.¹⁸ Az információs hadviselés elsődleges célja az *információs fölény, uralom, és végül a vezetési fölény*¹⁹ elérése. A Stuxnet nevű számítógépes fereg megalkotásával a gyakorlatban is lehetővé vált a kritikus infrastruktúra információs infrastruktúrán keresztüli fizikai rombolása. **Az információs hadszíntér nem korlátozódik a kritikus katonai infrastruktúrára, annak részei a kritikus nemzeti infrastruktúrák is.**

Az információs hadviselés szerepének növekedése miatt a nemzetközi szakirodalom egyetért abban, hogy **az információs hadszíntér a hadviselés egy újabb** – mesterségesen létrehozott – **színtere** a szárazföldi, légi, tengeri és kozmikus hadszínterek mellett.²⁰ Az információs hadszíntér ellenőrzése nélkül a többi hadszíntér feletti ellenőrzés sem lehetséges. Az információs hadszíntér jelentőségét mutatják a NATO-tagállamokban létrehozott, az információs hadviselési tevékenység irányításáért és összehangolásáért felelős szervezetek, mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államok Információs Műveleti Parancsnoksága.

A NATO-hoz újonnan csatlakozott országok közül Lengyelország elsőként, 2010 nyarán hozta létre információs hadviselési központját.^{21, 22} A központ az általános információs védelmi feladatok mellett a haderő hálózat-alapú képességekkel felszerelt zászlóaljának információs védelmét is biztosítja. Lengyelország hálózat-alapú és információs műveleti képességeit 2011-ben összesen mintegy egymilliárd zloty²³ értékben tervezi fejleszteni.

Az információs hadszíntér és a kibertér

Az információs hadszíntér az információs műveletek működési környezete. Az információs műveletek fizikai, információs és tudati dimenziókra oszthatók. Az **információs műveletek fizikai dimenziója** az információs rendszerek elleni fizikai támadásokra és azok ilyen támadások elleni védelmére terjed ki. Az **információs műveletek információs dimenziójában** folytatott tevékenység az ellenséges információs folyamatok közvetlen fizikai rombolása nélkül²⁴ teszi lehetetlenné működésüket, és megakadályozza a saját információs folyamatokra irányuló

¹² EW – Electronic Warfare – Elektronikai hadviselés.

¹³ SIGINT – Signal Intelligence – Rádióelektronikai felderítés.

¹⁴ CNO – Computer Network Operations – Számítógép-hálózati műveletek.

¹⁵ PSYOPS – Psychological Operations – Pszichológiai műveletek.

¹⁶ Operational Security – Műveleti biztonság.

¹⁷ Deception – Megettévesztés.

¹⁸ AJP 3.10, NATO Military Information Operations.

¹⁹ Az információs fölény a saját és az ellenséges erők harctéri környezet ismerete között fennálló különbséget jelöli. Tartós megléte információs uralomhoz, majd vezetési fölényhez vezet.

²⁰ Ed Granstedt – Troy Nolan: *Securing the info advantage*. Armed Forces Journal, az Egyesült Államok Nemzetvédelmi Egyeteme, 2010. június.

²¹ *Polish Defense Ministry Establishes Cybernetic Security Center To Protect Army*. Rzeczpospolita, 2010. 12. 01.

²² Cyber security centre.

²³ 1 euró = 4 zloty. A beruházás a 2011. évi lengyel katonai költségvetés 3,63%-át emésztí fel.

²⁴ Ún. „puha típusú” vagy „soft kill” támadással.

támadásokat. Végül az **információs műveletek tudati dimenziójában** folytatott tevékenységek az emberi gondolkodás befolyásolására irányulnak.²⁵

A nemzetközi és hazai védelempolitikai elemzésekben is előforduló „cyberspace”, „cybertér”, „kibertér” stb. kifejezéseknek több értelmezése is lehetséges. A kibertér szigorúan véve az információs műveletek információs dimenziójának felel meg. Ilyen értelemben a kibertér az elektronikai eszközök és az elektromágneses spektrum segítségével adatok és információk tárolására, módosítására és cseréjére alkalmas hálózat-alapú számítógépes információs rendszerek alkotják. A kibertér az információs műveletek elemei közül az elektronikai hadviselés, a rádióelektronikai felderítés és a számítógép-hálózati műveletek működési területe.

Az információs műveletekben meghatározó és egyre növekvő jelentőségű számítógép-hálózati műveletek a kibertérben folyó információs műveletek szűkebb értelmezését adják. Elemei: a számítógép-hálózati támadás²⁶, a számítógép-hálózati felderítés²⁷ és a számítógép-hálózati védelem.²⁸ Elsősorban az információs védelemmel foglalkozó, biztonságpolitikai elemzésekben fordul elő a kibertérnek ez a szűkebb, jellemzően nem katonai értelmezése.

Legtágabb értelmezésben a kibertér az információs műveletek információs és tudati dimenziójának is színtere, tehát a teljes információs hadszíntérrel megfeleltethető. Ezért meglátásunk szerint *célravezető lenne a magyar katonai szaknyelvben az információs hadszíntér kifejezés alkalmazása a kibertér és változatai helyett.*

Az információs műveletek történetének kiemelt eseményei

Az információs műveletek történetében három esemény kiemelt jelentőségű. 2007. április 26-án több héten át ismeretlen tettesek több százezer, hálózatra kapcsolt számítógép felhasználásával, túlterheléses támadásokkal (DDOS²⁹) akadályozták az észk kormány, számos bank, nagyvállalat, illetve a média rendes működését. A támadással Észtország Oroszországot vádolja, ám konkrét bizonyítékot nem tud felmutatni. A támadás okaként egy szovjet hősi emlékmű áthelyezését nevezték meg, ami tüntetések sorozatát idézte elő mind Észtországban, mind Oroszországban. Észtország információs infrastruktúrája az egyik legfejlettebb a NATO-ban, így különösen veszélyeztetett az információs műveletek szempontjából. Az Észtország elleni volt az első nagyszabású támadás egy nemzetállam kritikus információs infrastruktúrája ellen.

A Grúzia elleni 2008. augusztus 7-én indított orosz szárazföldi és légi támadás bevezetéseként Oroszország DDOS-támadásokat intézett a grúz kritikus információs infrastruktúrák ellen. A cél kettős volt: az infrastruktúra ellehetetlenítésével a grúz katonai vezetés és a csapatok közötti kapcsolat megzavarása, valamint Grúzia elváгása a külvilágtól. Elsősorban a kormányzat és a

²⁵ Haig Zsolt – Várhegyi István: *A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése.* Hadtudomány, 2008. február.

²⁶ CNA – Computer Network Attack – Számítógép-hálózati támadás.

²⁷ CNE – Computer Network Exploitation – Számítógép-hálózati felderítés.

²⁸ CND – Computer Network Defence – Számítógép-hálózati védelem.

²⁹ DDOS – Distributed Denial of Service – Megosztott szolgáltatás-megtagadással járó támadás.

média internetes oldalait támadták, a grúz internetes oldalak védelmében amerikai és észti számítógépes szakemberek is részt vettek. Az információs támadások segítették Oroszország szempontjából kedvezően alakítani a nemzetközi közvélemény álláspontját a háborúval kapcsolatban. A támadásokat megkönnyítette, hogy Grúzia internetkapcsolata jelentős részben Oroszországon halad keresztül. A grúz források elhallgattatásával a külvilág nem szerezhette megbízható híradásokat a háború menetével kapcsolatban, erre csak a hadműveletek befejezése után nyílt mód.³⁰ A támadások ebben az esetben sem köthetőek bizonyítottan az orosz kormányhoz és a haderőhöz. Nemzetközi szakértői vélemények szerint az orosz katonai doktrína része, hogy az információs hadviselési tevékenységet bűnözői vagy terrorista cselekedetnek álcázzák.³¹ A Grúzia elleni támadás az első eset, amikor egy nemzetállam egy másik nemzetállam elleni hadművelet előkészítésére és támogatására az információs műveletek eszközeit széles körben alkalmazta.

A *Stuxnet* nevű számítógépes féreg³² 2010 júniusában jelent meg. A *Stuxnet*et a Siemens által fejlesztett, az iráni nukleáris létesítményekben is alkalmazott ipari irányító-ellenőrző program támadására készítették, USB-csatlakozón keresztül juttatták be az iráni nukleáris létesítmények zárt számítógépes hálózataiba.³³ Hírügynökségi jelentések szerint a számítógépes féreg működése következtében késett a bushehri erőmű üzembe állítása³⁴, illetve Irán elismerte, hogy a *Stuxnet* felelős a natanzi uránium-dúsító centrifugák részleges leállásáért.³⁵ A *Stuxnet* felfedezése óta több millió számítógépet fertőzött meg, és jelentős károkat okozott Kínában, Indiában, Indonéziában és Pakisztánban.³⁶ A *Stuxnet* ellenőrizhetetlen terjedése megerősíti azt a korábbi feltevést, hogy **bármely ország, szervezet vagy létesítmény ellen végrehajtott információs támadás az egész információs hadszíntérre hatást gyakorol.** A *Stuxnet* alkalmazása az első támadás egy nemzetállam kritikus ipari infrastruktúrája ellen, egyben az első eset, amikor az információs támadás közvetlen fizikai rombolást okozott.

Az Amerikai Egyesült Államok Információs Művelési Parancsnoksága

Az Amerikai Egyesült Államok haderejének Információs Művelési Parancsnoksága (USCYBERCOM³⁷) 2010. november 3-án érte el a teljes művelési készenléteket.³⁸ Az új parancsnokság a Stratégiai Parancsnokság³⁹ alárendeltségébe tartozik, parancsnoka Keith Alexander vezérezredes, a Nemzetbiztonsági Hivatal (NSA⁴⁰) igazgatója. A parancsnokság az Amerikai Egyesült Államok haderőnemeinek információs műveleteket végző egységeit egyesíti: a szárazföldi haderő Információs

³⁰ *Georgia, Russia: The Cyberwarfare Angle*. Straftor, 2008. 08. 12.

³¹ *Project Grey Goose Phase II Report: The evolving state of cyber warfar*. Greylogic, 2009. 03. 20.

³² Computer worm, egy számítógépes vírushoz hasonló, önszaporító számítógépes program, amelynek a vírussal ellentétben nincs szüksége gazdaprogramra, önállóan működnek.

³³ Cyber-War!, Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 2010. 11. 14.

³⁴ *Stuxnet preventing Iran from opening Bushehr*. The Times of India, 2010. 09. 24.

³⁵ *Iran Confirms Stuxnet Worm Halted Centrifuges*. CBS News, 2010. 11. 29.

³⁶ *Stuxnet 'cyber superweapon' moves to China*. Agence France-Presse, 2010. 09. 30.

³⁷ USCYBERCOM – United States Cyber Command.

³⁸ Full Operational Capability.

³⁹ United States Strategic Command.

⁴⁰ National Security Agency.

Műveleti Parancsnoksága (Army Forces Cyber Command – ARFORCYBER), a Légierő 24. légi hadserege (24th USAF), a Haditengerészet Információs Műveleti Parancsnoksága (Fleet Cyber Command – FLTCYBERCOM) és a Tengerészgyalogság Információs Műveleti Parancsnoksága (Marine Forces Cyber Command – MARFORCYBER) összevonásával hozták létre. A USCYBERCOM irányítja és megvédi a haderő hálózat-alapú elektronikus információs rendszereit, felkészül az információs hadszíntérben végrehajtott műveletek végrehajtására, valamint biztosítja az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei számára a hozzáférést az információs hadszíntérhez. A USCYBERCOM tevékenységét a SIGINT-műveletekért felelős NSA-val és a Belbiztonsági Minisztérium⁴¹ nemzeti információs védelemért felelős igazgatóságával⁴² összehangoltan végzi.

Az információs műveleti képességek fejlesztését az Amerikai Egyesült Államok katonai és civil hálózat-alapú elektronikus információs rendszereinek növekvő fenyegetettsége indokolja. James N. Miller, az Amerikai Egyesült Államok védelempolitikai helyettes államtitkárának 2010. május 12-ei – a parancsnokság kezdeti műveleti képessége alkalmából tett – nyilatkozata szerint több mint száz külföldi hírszerző szervezet próbál behatolni az Amerikai Egyesült Államok védelmi minisztériumának számítógépes hálózataiba, hogy onnan információt szerezzen, az ott tárolt információkat megváltoztassa, vagy a jogos felhasználók hozzáférését megakadályozza. Ezenfelül számos ország hadereje is fejleszt támadó jellegű információs műveleti képességeket. James N. Miller értékelése szerint az információs hadszíntéren végrehajtott támadás az aszimmetrikus hadviselés egyik eleme, hiszen a szükséges eszközök viszonylag olcsók, ezzel szemben jelentős mértékű károkozásra képes, és a támadó kiléte gyakran felderíthetetlen. Mindezek miatt az információs műveletekben a hírszerzés, valamint az információs támadás és védelem összehangolása kulcsfontosságú.⁴³

Keith Alexander vezérezredes a kinevezését megelőző, 2010. május 7-ei szenátusi meghallgatásán kifejtette, hogy a haderő Információs Műveleti Parancsnokságának az országot ért hagyományos és aszimmetrikus támadások esetén is – a nemzetközi hadijog betartása mellett – képesnek kell lennie a megfelelő válaszcsoport végrehajtására az információs hadszíntéren. A vezérezredes elmondta, hogy információs támadást az Amerikai Egyesült Államok elnöke rendelhet el, az ország katonai vagy civil számítógépes hálózatai elleni támadásra válaszul, vagy ilyen támadás megelőzésére. Az Információs Műveleti Parancsnokság feladata biztosítani, hogy a haderő információs támadás esetén is képes legyen feladatainak végrehajtására.

Az Amerikai Egyesült Államok nemzeti információs védelmi stratégiája

Az Obama-adminisztráció hivatalba lépését követően az amerikai kormányzat jogi munkacsoportot állított fel, amelynek feladata a nemzetközi jogi normák – különös tekintettel az önvédelemhez való jogra és a nemzetközi hadijogra –

⁴¹ NSA – Department of Homeland Security.

⁴² NCSD – National Cyber Security Division.

⁴³ *Pentagon says military response to cyber attack possible.* Agence France-Presse, 2010. 05. 12.

normák információs térben történő alkalmazásának kidolgozása volt. Az Amerikai Egyesült Államok elleni információs támadások elleni védekezés és a válaszcsepás módjai a 2011. május 18-án nyilvánosságra hozott nemzeti információs védelmi stratégiában⁴⁴ kerültek rögzítésre.

A stratégia szerint az amerikai nemzeti információs védelem a megelőzésre és az elrettentésre épít. A megelőzés alapja a fejlett információs infrastruktúrával rendelkező nemzetek közötti együttműködés, a fejlődő országok segítése és a nemzetközi információs védelmi képességek fejlesztése. A terroristák és bűnözők elleni elrettentés keretében a nemzetközi együttműködés kap kulcsszerepet. A stratégia olyan nemzetközi rendészeti együttműködési intézményrendszer felállítását irányozza elő, amely lehetőséget teremt a számítógépes terrorista és bűncselekmények elkövetőinek felderítésére és az ellenük történő fellépésre.

A nemzetállamok elleni információs elrettentés alapja – hasonlóan a nukleáris elrettentéshez – annak biztosítása, hogy az Amerikai Egyesült Államok elleni információs támadással remélhető nyereségek a várható nyereségekkel összehasonlítva kisebbek legyenek. Az Amerikai Egyesült Államok elleni, egy nemzetállam által indított információs támadást követő ellencsapás jogi megalapozásaként a stratégia megállapítja, hogy az információs térben zajló tevékenységek is a nemzetközi közösséget alkotó szuverén nemzetállamok felelősségi körébe tartoznak.⁴⁵ A stratégia szerint az Amerikai Egyesült Államok vagy szövetségei elleni információs támadás esetén, az önvédelemhez való jog és a szövetségi kötelezettségek értelmében az Amerikai Egyesült Államok minden szükséges diplomáciai, gazdasági, információs⁴⁶ és (hagyományos) katonai ellenlépést megtehet. A stratégia alapján az *Amerikai Egyesült Államok információs támadásra akár hagyományos katonai válaszcsepással is felelhet*.

Az Oroszországi Föderáció információs műveleti képességei

A NATO-országokon és szövetségeseiken kívül az Oroszországi Föderáció és Kína rendelkezik a legjelentősebb információs műveleti képességekkel. Oroszország jelenleg az egyetlen ország, amely indított már nagyszabású információs támadást más országok – Észtország, Grúzia és Kirgizisztán⁴⁷ – ellen, illetve a Grúzia elleni fegyveres támadás során hagyományos eszközökkel végrehajtott hadműveletek támogatására is felhasználta az információs műveletek eszközeit. Oroszország információs műveleti képességeit békeidőben is széleskörűen használja befolyási övezete – a volt Szovjetunió országai – ellen, illetve a nyugati, elsősorban a katonai információs rendszerek támadására.

⁴⁴ *International Strategy for Cyberspace – Prosperity, Security, and Openness in a Networked World*. A Fehér Ház, 2011. 05. 18.

⁴⁵ Hasonlóan a terrorellenes háború kezdetén megalkotott normákhoz, amelyek szerint a terroristák, kiképzőtáboraik stb. akkor is támadhatók, ha azok egy szuverén ország területén működnek, akár annak tudta nélkül is. Az indoklás szerint a szuverenitás előfeltétele a saját terület ellenőrzése, amelyet az új stratégia az információs térre is kiterjeszt.

⁴⁶ A más nemzetek elleni információs csapás végrehajtása a USCYBERCOM feladata.

⁴⁷ A Kirgizisztán elleni információs támadás 2009. január 18-án kezdődött, célja az amerikai katonai jelenlét felszámolása volt az afganisztáni hadműveletek ellátásában részt vevő manas-i légbázison. A támadás, az orosz diplomáciai nyomás, illetve a pénzügyi ösztönzők együttes hatására Kirgizisztán kiutasította az amerikai haderőt a manas-i légbázisról.

Oroszország információs műveleti képességeinek alapját bűnözői csoportok számítógép-hálózati műveleti képességei képezik.⁴⁸ A csoportok az orosz kormány hallgatólágos engedélyével külföldi rendszerek kárára végzett – személyazonosság-megtévesztésen, adathalászonon, ipari kémkedésen – alapuló tevékenységgel szerzik bevételeiket, számítógép-hálózati műveleti képességeiket pedig szükség szerint az orosz vezetés által kijelölt célpontok ellen használják fel. Szakértők szerint az orosz információs műveleti képességek alapját botnetek⁴⁹ képezik, emellett az orosz hackerek vezető szerepet töltenek be a számítógépes programok feltörésében és a rootkit⁵⁰ használatában. A legismertebb orosz számítógépes bűnözői csoport a Russian Business Network (RBN), amelynek botnetjei a 2007. évi, Észtország elleni túlterheléses támadásokban is részt vettek. Az RBN vezetői és az orosz államigazgatás, illetve a titkosszolgálatok között személyi összefonódás mutatható ki.⁵¹

Az információs műveletekben részt vevő orosz titkosszolgálatok – elsősorban a Szövetségi Biztonsági Szolgálat⁵², a Szövetségi Védelmi Szolgálat⁵³ és a Vezérkar Felderítő Főcsoportfőnöksége⁵⁴ – számítógépes biztonsági szakértők szerint információs műveleti tevékenységüket fantomcégek létrehozásával, illetve az RBN és más számítógépes bűnözői csoportok működésének utánzásával fedik el.⁵⁵

Oroszország – Kínához hasonlóan – rendszeresen támadja az Amerikai Egyesült Államok és más NATO-tagállamok számítógépes rendszereit. A botnetek természetéből adódóan azonban nem bizonyítható, hogy e tevékenységek valóban az orosz kormány irányításával zajlanak.

A Független Államok Közössége 2015-ig közös információs védelmi képességek kialakítását tervezi.⁵⁶

Kína információs műveleti képességei

A kínai információs műveleti képességek alapját a számítógép-hálózati műveleti képességek adják, nemzetközi szakértői vélemények szerint jelenleg Kína számítógép-hálózati műveleti képességei a legerősebbek. A számítógép-hálózati felderítéssel megszerzett adattömeget nagyszámú személyzet rendszerezi és elemzi. Az idegen számítógépes információs rendszerek támadása esetén a lehető legtöbb információ kinyerése, és nem konkrét információ megszerzése a cél. A módszer hátránya, hogy különösen védett, specifikus információ megszerzésére a rádió-elektronikai felderítéssel összehasonlítva kevésbé alkalmas. A kínai számítógép-hálózati műveleti képességek fejlettségét jelzi, hogy az amerikai atomipar

⁴⁸ Phil Williams: *Organized Crime and Cyber-Crime: Implications for Business*. Carnegie Mellon Egyetem, 2002.

⁴⁹ Robot network, ún. zombi, tehát a hackerek által a felhasználó tudta nélkül birtokba vett számítógépek hálózata.

⁵⁰ Rootkit: olyan programokat tartalmazó programcsomag, amely megkönnyíti a feltört rendszerbe való újbóli visszatérést.

⁵¹ Kara Flook: *Russia and the Cyber Threat*. American Enterprise Institute Critical Threats, 2009. 05. 13.

⁵² FSzB – Fegyerálnaja Szluzsba Bezopasznosztyi.

⁵³ FSzO – Fegyerálnaja Szluzsba Ohrani.

⁵⁴ GRU – Glavnoje Razvedivatjelnoje Upravlenyje.

⁵⁵ *Project Grey Goose Phase II Report: The evolving state of cyber warfar*. Greylogic, 2009. 03. 20.

⁵⁶ Kavkaz News, 2010. 11. 25.

számítógépes rendszereinek feltörésével a szakembereknek sikerült a kínai nukleáris robbanófejek méretét jelentősen lecsökkenti.

A kínai számítógép-hálózati képességek alapjai a botnetek. A kínai irányítás alatt álló botnetek veszélyeztetnek bármely, az internetre közvetlenül vagy közvetetten csatlakozó számítógépet, a veszélyeztetettség különösen nagy Kínában és azokban az országokban⁵⁷, ahol az internetforgalom része vagy egésze Kínán halad keresztül. A kínai botnetek elsődleges célpontjai a külföldi kormányzatok, haderők, védelmi és más, csúcstechnológiát alkalmazó vállalatok. Kína információs védelmi képességei kiemelkedőek, hiszen szükség esetén a kínai internet, működőképességének fenntartása mellett, teljes mértékben elzárható a külvilágtól. Ezzel a képességgel egyetlen más ország sem rendelkezik.

A Kínában gyártott számítógépek egy része a merevlemezre telepített rosszindulatú programokkal⁵⁸ kerül ki a gyárakból, az USB-flash-tárolók (pen-drive-ok) különösen fertőzöttek. Ezek a programok alkalmasak újabb botnetek létrehozására, vagy a meglévők kibővítésére. Megoldható, hogy a programok szükség esetén jelzésre aktiválódjanak. Az aktiválatlan programok felderítése különösen nehéz. Egyes információs védelmi szakértők szerint nemcsak a merevlemez, de a gyári beépített programok⁵⁹ is lehetnek fertőzöttek. A világban gyártott számítógépek és egyéb informatikai eszközök egyre nagyobb arányban származnak a Távol-Keletről, amely megkönnyíti a kínai információs műveleti képességek további fejlesztését.⁶⁰

Kína a részben civil felhasználású információs műveleti képességek mellett a kimondottan katonai képességek fejlesztésének is nagy fontosságot tulajdonít. A kínai haderőben információs műveleti egységeket hoztak létre, amelyek számítógépes vírusokkal képesek támadni az ellenség hálózatos számítógépes kommunikációs, vezetési-irányítási, felderítő, megfigyelő rendszereit, illetve különböző rendszabályokkal biztosítják a saját rendszerek megbízható működését.⁶¹ Az információs műveletek fontosságára először a 2004 decemberében közzétett nemzetvédelmi Fehér Könyv fektetett különös hangsúlyt, az ágazat fontosságát az azóta megjelent (utoljára 2011 márciusában) dokumentumok is kiemelik. A dokumentum a kínai fegyveres erők fejlesztésében kiemeli a haderő hálózat-alapúvá⁶² tételét. A 2009 januárjában megjelent Fehér Könyv az eddigi eredmények közül kiemeli, hogy 2006-ban lépett működésbe a haderő integrált információs hálózata, előrehaladt az összhaderőnemi hálózatos vezetési-irányítási rendszer kiépítése, valamint az információs műveletek szakembergárdájának képzését biztosító katonai felsőoktatás megteremtése. Fejlődik az információs műveletek témakörének elméleti kutatása. A meglévő haditechnikai eszközök hálózat-alapúvá tétele mellett új, az információs műveletek követelményeinek megfelelő fegyverrendszerek fejlesztése van folyamatban.

⁵⁷ Köztük Afganisztánban.

⁵⁸ Malware.

⁵⁹ Firmware.

⁶⁰ *China: Cybersecurity and Mosaic Intelligence*, Stratfor, 2008.08.12.. és *China: Pushing Ahead of the Cyberwarfare Pack*, Stratfor, 2009. 03. 02.

⁶¹ Haig Zsolt – Várhegyi István: *A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése*. Hadtudomány, 2008. február.

⁶² Az angol nyelvű kínai terminológia szerint: informationization.

Az amerikai kormányzati szervek és az azokkal szerződésben álló alvállalkozók elleni első nagyszabású kínai információs támadás⁶³ 2003-ban, a kínai Guangdong tartományból indult⁶⁴, két éven át tartott, és több száz amerikai hálózatot bénított le. 2006 novemberében a Network Crack Program Hacker nevű csoport a Microsoft Office biztonsági réseit kihasználva, több millió oldalnyi amerikai kormányzati dokumentumot szerzett meg. 2007 szeptemberének első hetében kínai hackerek nagyszabású információs támadást indítottak a Pentagon, a francia, a német, a kanadai, a japán, valamint a brit kormány számítógépei ellen. Amerikai információs védelmi szakértők egybehangzó véleménye szerint a támadások hátterében a kínai kormány áll.⁶⁵ 2009 áprilisában nagy valószínűséggel kínai hackerek feltörték az F-35A Lightning II típusjelzésű, lopakodó-technológiával készülő vadászbombázó repülőgépet fejlesztő védelmi vállalatok számítógépes rendszereit, és több terabájt információt szereztek a repülőgép próbarepülési diagnosztikai rendszeréről.⁶⁶

A NATO információs védelmi kiválósági központja

Az Észtországot 2007 áprilisában és májusában Oroszország irányából ért információs támadásokra válaszul, a NATO 2008 januárjában hagyta jóvá a tallini információs védelmi kiválósági központ⁶⁷ felállítását. A központ tényleges működését 2008 szeptemberében kezdte meg. A központ információs védelmi gyakorlatokat szervez, az információs védelemmel kapcsolatos jogi és doktrinális kérdéseket kutatja, konferenciákat és képzéseket tart. A központ jelenleg 30 fős személyzettel működik. A központ számára Észtország, Lettország, Litvánia, Németország, Magyarország, Olaszország, Szlovákia és Spanyolország biztosít személyi állományt és anyagi forrásokat. Az Amerikai Egyesült Államok megfigyelői státusszal bír, Törökország és Lengyelország jelezte csatlakozási szándékát.

A NATO új Stratégiai Koncepciójának információs műveleti vonatkozásai

A NATO-tagállamok állam- és kormányfői 2010. november 19-én fogadták el a Szövetség új stratégiai koncepcióját, amelyben a korábbinál jelentősen nagyobb súllyal szerepel a Szövetség információs védelmi képességei megerősítésének szükségessége. A dokumentum az információs támadások lehetséges forrásaiként a külföldi haderőket és titkosszolgálatokat, szervezett bűnözői csoportokat, terrorista és szélsőséges csoportokat jelöli meg. Az információs védelmi képességek növelése érdekében a Stratégiai Koncepció a nemzeti erőforrások alkalmazásának – a Szövetség keretein belüli – fokozott összehangolását, a NATO információs műveleti képességeinek központosítását tűzi ki célul. Az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelyére történő hivatkozásnál az elfogadott dokumentumban az eredeti „fegyveres támadás”

⁶³ A támadásra amerikai kormányzati dokumentumok „Titan Rain” fedőnéven hivatkoztak.

⁶⁴ A támadásban részt vevő számítógépek IP-címe alapján.

⁶⁵ *Chinese military hacked into Pentagon*. Financial Times, 2007. 07. 03.; *China Denies Hacking Pentagon Computers*. The Associated Press, 2007. 09. 04.; *China's cyber raid on agencies*. The Australian, 2007. 09. 12.

⁶⁶ *Computer Spies Breach Fighter-Jet Project*. Wall Street Journal, 2009. 04. 21.

⁶⁷ CCD COE – Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence.

kifejezés helyett „támadás” szerepel, így értelemszerűen a Szövetségen kívüli információs támadás is a NATO kollektív védelmi rendszerét elsődlegesen szabályozó 5. cikkely hatálya alá esik.

A NATO 2010. augusztus 1-jén hozta létre a Nemzetközi Titkárság⁶⁸ új típusú biztonsági kihívásokkal foglalkozó részlegét⁶⁹, amelynek vezetője Iklódy Gábor, az új típusú biztonsági kihívásokkal foglalkozó főtítkárhelyettes.

Az Európai Unió Belbiztonsági Stratégiájának⁷⁰ információs védelmi vonatkozásai

Az Európai Bizottság 2010 novemberében készítette el az EU Belbiztonsági Stratégiáját, amely megnövelt információs védelmi képességek megteremtését irányozza elő. A Stratégia szerint 2012-re minden EU-tagállamnak és közösségi intézménynek rendelkeznie kell egy, az információs védelem szervezésére és összehangolására szolgáló szervezettel (CERT⁷¹). A nemzeti CERT-eknek és a rendvédelmi szerveknek ugyancsak 2012-re kell képesnek lenniük az együttműködésre. A tagállamoknak az Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökség⁷² segítségével nemzeti vészhelyzeti tervekkel kell kidolgozniuk információs támadások esetére, illetve nemzeti és közösségi szintű információs védelmi gyakorlatokat kell rendszeresen végrehajtaniuk. A Stratégia szerint a Lisszaboni Szerződésben szereplő szolidaritási klauzula⁷³ részletes szabályozásának kidolgozására 2011-ben kerül sor. Várható, hogy abban az információs védelemre is szerepel utalás.

Az információs védelem és az információs műveletek a hazai szabályozásban

A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája⁷⁴ szerint az információs technológia fejlődése – az általa biztosított előnyök mellett – új típusú biztonsági kockázatot jelent. *„Az informatika számtalan lehetőséget teremtett a társadalom számára, de fokozta annak veszélyeztetettségét. A számítógépes hálózatok és rendszerek sebezhetősége, túlterhelése, az információlopás, a vírusterjesztés és a dezinformáció kockázati tényezőt jelent az ország számára. (...) A technológia rohamos fejlődésének korában új feladatként jelentkezik a korszerű és biztonságos informatikai infrastruktúra kialakítása és a kormányzati információs rendszerek védelme. A kormányzati információs rendszert fel kell készíteni a kibernetikai támadások megelőzésére és kivédésére. A védelem sikere érdekében szoros koordináció szükséges mind a szövetségesekkel, mind az informatikai és*

⁶⁸ International Staff.

⁶⁹ ESCD – Emerging Security Challenges Division.

⁷⁰ The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe. Európai Bizottság, 2010. 11. 22.

⁷¹ CERT – Computer Emergency incident Response Team.

⁷² ENISA – European Network and Information Security Agency.

⁷³ A Lisszaboni Szerződés 222 cikkelye: „Amennyiben egy tagállamot terrortámadás ér, illetve, ha természeti vagy ember okozta katasztrófa áldozatává válik, az Unió és tag államai a szolidaritás szellemében együttesen lépnek fel...”

⁷⁴ 2004. 04. 15.

távközlési szolgáltatók, valamint kutatóközpontok között.” A stratégiában szereplő fő célok – köztük egy információs védelmi stratégia elkészítése – eddig nem valósultak meg.

A honvédelmi miniszter 2010 novemberében terjesztette be a Parlamentnek a honvédelmi törvény⁷⁵ módosításáról szóló, T/1667. számú törvényjavaslatot, amelyet a Parlament 2010 decemberében fogadott el. A javaslatban a honvédelemért felelős miniszter feladatai között szerepel „a Honvédség feladatainak teljesítése szempontjából fontos (...) informatikai és információvédelmi szolgáltatások (...) biztosítása érdekében folytatott együttműködési feladatok és végrehajtásuk rendjének” meghatározása. A módosítás elfogadása óta az információs védelem szerepel a Magyar Honvédség feladatrendszerében.

Következtetések

Magyarország és a Magyar Honvédség számára az információs térhez történő zavartalan hozzájutás szükségletté vált. Egyelőre Magyarország számára az információs védelmi képességek fejlesztése a feladat, hálózatközpontú haderő hiányában az információs műveleti képességek kialakítására a 2020-as évekig nem gondolhatunk. Mint láthattuk, az információs védelem részben katonai feladat is, a Magyar Honvédségnek a nemzeti kritikus infrastruktúrák közül elsősorban a katonai információs infrastruktúra védelmére kell törekednie. A honvédelmi miniszter a Honvédség részére feladatul szabta az információs védelmi és a hálózatközpontú haderőt megalapozó képességek kiépítését⁷⁶, illetve a Honvédség a NATO – a Stratégiai Koncepcióban szereplő – kiemelt fejlesztési területei közül az információs védelmi tevékenységben vesz részt. Az információs védelem a hagyományos katonai képességekhez viszonyítva alacsonyabb anyagi ráfordítással kiépíthető és fenntartható, megfelelő színvonalon végezve nagyban növelheti Magyarország biztonságát, az ország és a Magyar Honvédség nemzetközi tekintélyét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AJP 3.10, NATO Military Information Operations.
- *China Denies Hacking Pentagon Computers*. The Associated Press, 2007. 09. 04.
- *China: Cybersecurity and Mosaic Intelligence*. Straftor, 2008. 08. 06.
- *China: Pushing Ahead of the Cyberwarfare Pack*. Stratfor, 2009. 03. 02.
- *China's cyber raid on agencies*. The Australian, 2007. 09. 12.
- *Chinese military hacked into Pentagon*. Financial Times, 2007. 07. 03
- *Computer Spies Breach Fighter-Jet Project*. Wall Street Journal, 2009. 04. 21.
- Cyber-War!
Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 2010. 11. 14.

⁷⁵ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. Törvény.

⁷⁶ EU-elnökség – Hende Csaba: fel kell készülni a kibernetikai biztonságot fenyegető veszélyekre. MTI, 2011. 04. 29.

- Ed Granstedt – Troy Nolan: *Securing the info advantage*. Armed Forces Journal, az Egyesült Államok Nemzetvédelmi Egyeteme, 2010. június.
- EU-elnökség – Hende Csaba: *fel kell készülni a kibernetikai biztonságot fenyegető veszélyekre*. MTI, 2011. 04. 29.
- Georgia, Russia: *The Cyberwarfare Angle*. Straftor, 2008. 08. 12.
- *Green Paper on a European Programme for Critical Infrastructure Protection*. Európai Bizottság, Brüsszel, 2005. 11. 17.
- Haig Zsolt – Várhegyi István: *A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése*. Hadtudomány, 2008. február.
- Harry Raduege – James R. Langevin – Michael T. McCaul – Scott Charney: *Securing Cyberspace for the 44th Presidency*. Center for Strategic and International Studies, 2008. december.
- *International Strategy for Cyberspace – Prosperity, Security, and Openness in a Networked World*. A Fehér Ház, 2011. május 18.
- *Iran Confirms Stuxnet Worm Halted Centrifuges*. CBS News, 2010. 11. 29.
- Kara Flook: *Russia and the Cyber Threat*. American Enterprise Institute Critical Threats, 2009. 05. 13.
- Kovács László – Krasznay Csaba: *Digitális Mohács? – Egy kibertámadási forgatókönyv Magyarország ellen*. Nemzet és Biztonság, 2010. február.
- Munk Sándor: *A kritikus infrastruktúrák védelme információs támadások ellen*. Hadtudomány, 2008. január.
- *Pentagon says military response to cyber attack possible*. Agence France-Presse, 2010. 05. 12.
- Phil Williams: *Organized Crime and Cyber-Crime: Implications for Business*. Carnegie Mellon Egyetem, 2002.
- *Polish Defense Ministry Establishes Cybernetic Security Center To Protect Army*. Rzeczpospolita, 2010. 12. 01.
- *Project Grey Goose Phase II Report: The evolving state of cyber warfar*. Greylogic, 2009. 03. 20.
- *Stuxnet 'cyber superweapon' moves to China*. Agence France-Presse, 2010. 09. 30.
- *Stuxnet preventing Iran from opening Bushehr*. The Times of India, 2010. 09. 24.
- *The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe*. Európai Bizottság, 2010. 11. 22.

Bevezetés

A mai kor embere azt gondolja, ha bármilyen információra van szüksége, még a könyvtárba sem kell elmennie, elég, ha leül a számítógépe elé, „felmegy” a világhálóra és ott minden szükséges információt megtalál. De vajon ugyanilyen könnyű dolga lesz-e annak a történész hallgatónak is, aki 30 év múlva a 2006-ban történt belpolitikai eseményeket és azok sajtóvisszhangját kutatja a különböző hírportálok ide vonatkozó cikkei alapján?

A legtöbben – személyes tapasztalataik ellenére – erre a kérdésre igent mondanának, hiszen ezek a hírek sokáig a hírportálok kiemelt témái között szerepeltek, miért tűnnének el?

A kutatók ezt másként látják. Szerintük egy weblap élettartama átlagosan száz nap, mielőtt megszűnne, vagy megváltozna.¹ Ha a hírportálokat és az online hírlapokat nézzük, ez az idő ennél sokkal rövidebb is lehet, hiszen – ezeknek a közvetítő csatornáknak a jellegükből, funkciójából eredően – akár percről percre változhatnak a cikkek, vagy akár az oldal tartalma is.

A kutatás előzményei

Napjainkban az internet rohamos terjedése, a hírportálok növekvő népszerűsége és az e-book olvasók egyre inkább háttérbe szorítják a nyomtatott sajtót. Sokan már az egyes hírportálokról vagy a hírlapok online-változatából tájékozódnak, azok segítségével ismerik meg a legfrissebb híreket.

Közismert, hogy a nyomtatott dokumentumok összegyűjtésére, nyilvántartására, megőrzésére Magyarországon már az 1867. évi Kiegyezés óta léteznek különböző jogszabályok, szabályozók, stratégiák. De mi történik azokkal a folyóiratokkal, amelyek csak elektronikus formában léteznek?

Ez a kérdés Brester Kahle-ban is felmerült, aki felismerte, hogy az interneten hozzáférhető információk jelentős része legfeljebb fél éven belül örökre eltűnik. Ez a felismerés adta az ötletet az Internet Archive – a világ első internet-archívuma – létrehozásához, amelyet Kahle 1996-ban alapított San Franciscóban.²

¹ Nagyüzemi információtermelés: ki dönti el mi a fontos, és mi nem?

http://hvg.hu/Tudomany/20100920_informacio_tultermeles_archivum_web (2010. november 30.)

² Rév István: *Alexandriai könyvtár a pincében*. In: Budapesti Könyvszemle 2004. (16. évf.), 4. sz.

<http://epa.oszk.hu/00000/00015/00036/pdf/06prrev.pdf> (2009. november 5.)

Még ugyanabban az évben indult az Ausztráliai Nemzeti Könyvtár PANDORA projektje is, amely többek között az ausztrál internetes dokumentumok, online publikációk megőrzését és elérését tűzte zászlajára.³

Jelenleg Nyugat-Európában több különböző szervezeti formában működő nemzeti webarchívum is található, melyek közül talán a leghatékonyabb a konzorciumi forma, például az Egyesült Királyságban működő archívum. Céljuk az Egyesült Királyság válogatott honlapjainak archiválása, hogy meg tudják őrizni a jövő nemzedéknek az értékes kulturális és tudományos forrásokat. A konzorcium tagjai – többek között a British Library, a Nemzeti Levéltár, a walesi Nemzeti Könyvtár és a skót Nemzeti Könyvtár – a saját gyűjtési körükhöz kapcsolódó oldalakat mentik.⁴

2003 nyarán létre jött egy nemzetközi konzorcium, az IIPC (International Internet Preservation Consortium), melynek egyik alapító tagja az Internet Archive. Az IIPC fő feladata, hogy koordinálja az internet-archiválás módszertanának kidolgozását a tagországok és a tagkönyvtárak között. Ezen kívül különböző, a webarchívum működéséhez szükséges ingyenes, nyílt forráskódú szoftvereket fejleszt, terjeszt, valamint segíti a kölcsönös tapasztalatcserét.⁵

Ehhez képest napjainkban, hazánkban a megszűnt weboldalak semmilyen, a nagyközönség, vagy a kutatók számára elérhető formában nincsenek tárolva. Ha régebbi vagy az interneten már nem megtalálható weblapokat keresünk, akkor csak az Internet Archive webarchívumában érdemes keresgélni.⁶ Pedig többek között Drótos László is szót emelt a Magyar Internet Archívum létrehozása mellett, amelynek működését – a nemzetközi gyakorlatoknak megfelelően – konzorciumi formában képzelte el.⁷

Kutatási kérdések

Az előzmények fényében, a Magyarországgal több szempontból hasonló helyzetben lévő, hasonló múlttal rendelkező közép-európai országokra koncentrálna a következő kérdéseket vizsgáltam meg:

- A vizsgált országokban létezik-e webarchívum?
- Azokban az országokban, ahol van internet-archívum, van-e az archiválásért felelős intézmény?

³ Kenney, Anne R.: *Hogy áll ma az e-folyóiratok megőrzése?* In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2007. (54. évf.), 10. sz.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4794&issue_id=487 (2010. február 28.)

⁴ Bailey, Steve – Thompson, Dave: *E-tmt – Az első nyilvános webarchívum az Egyesült Királyságban.* In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2006. (53. évf.), 10. sz.

http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4555&issue_id=476 (2009. március 11.)

⁵ Drótos László: *Mi a MIA? – Javaslat egy Magyar Internet Archívum létrehozására.*

In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2006. (53. évf.), 6. sz.

http://tmt.info.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4431&issue_id=473 (2009. március 9.)

⁶ Riba István: *Eltűnő honlapok – Hibaüzenet.* In: Heti Világgazdaság, 2008. (30. évf.), 32. sz., (augusztus 9.) p. 22-23.

⁷ Drótos László: *Mi a MIA? – Javaslat egy Magyar Internet Archívum létrehozására.* i. m.

- Segíti-e jogszabályi háttér az archívumok működését?
- Milyen szempontok alapján határozták meg a tárolandó dokumentumok körét?
- Milyen szoftveres és hardveres háttérrel működnek a webarchívumok?
- Milyen módszereket alkalmaznak a honlapok begyűjtésére?
- Kik és hogyan tudnak hozzáférni a webarchívumokban tárolt információkhoz?

A hazai és nemzetközi tapasztalatokból kiindulva az első kérdésre azt a választ vártam, hogy Közép-Európa nyugati országaiban van webarchívum, de a volt szocialista országokban nincsen.

A további kérdéseknél egyértelműen arra az eredményre számítottam, hogy azokban az országokban, ahol működik webarchívum, van az archiválásnak felelős intézménye és jogszabályi háttére is, mivel feltételezésem szerint ezek nélkül egy webarchívum működésképtelen. Ugyancsak feltételeztem, hogy az országok a tárolásra kerülő honlapok körét az adott ország összes honlapjában határozzák meg, így ezek az országok a domain-betakarítást választják, ami a legegyszerűbb módszer arra, hogy az adott ország domainje alá tartozó összes honlapot el tudják menteni.

Az utolsó kérdéskor az Internet Archive példájából kiindulva feltételeztem, hogy a tárolt információkhoz mindenki, online módon hozzáférhet.

Kutatási módszerek

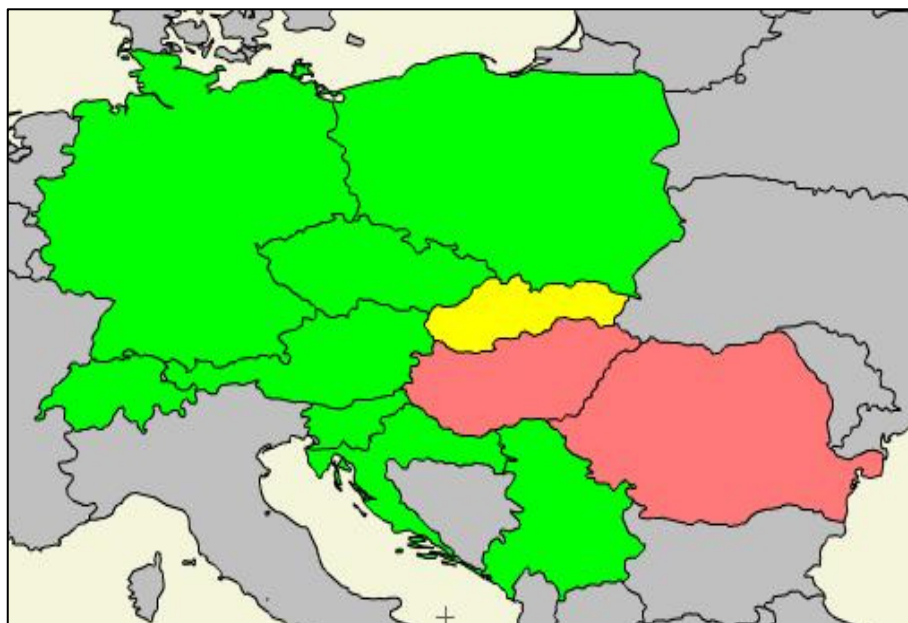
Kutatásom kezdetekor megkíséreltem feltérképezni a témával kapcsolatos külföldi és magyar szakirodalmat, illetve a kiválasztott országok nemzeti könyvtárainak weboldalait. Mivel a rendelkezésemre álló szakirodalom meglehetősen szegényes volt, ezért a kiválasztott országok – Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Németország, Románia, Svájc, Szerbia, Szlovákia és Szlovénia – nemzeti könyvtárainak és/vagy archiválással foglalkozó intézményeinek elküldtem egy-egy angol nyelvű nyitott kérdőívet, melyek a kutatási kérdéseket is tartalmazták, így kicsit mélyebb bepillantást nyertem az országok webarchívumainak működésébe, webarchiválási szokásaiba.

Azoknál az országoknál, ahol a nemzeti könyvtár nem adott választ a kérdéseimre, megpróbáltam a határon túli magyar könyvtáros egyesületek, magyar intézetek, vagy végső esetben a magyar nagykövetségek, konzulátusok kulturális attaséinak segítségével egy-egy, a témához értő szakember elérhetőségét megtudni és segítségükkel megkapni a válaszokat.

Eredmények

A vizsgált országokban létezik-e webarchívum?

Általánosságban elmondható, hogy a feldolgozott országokban – két kivétellel (piros színnel jelölt országok) – van már működő webarchívum (zöld színnel jelölt országok), vagy a kialakítása jelenleg kísérleti stádiumban van.

1. ábra. Működik-e az országban webarchívum?

Ahogy az 1. ábrán látható, a vizsgált 11 közép-európai országból 8-ban (72%) működik állandó webarchívum. A szlovákiai internet-archívum ugyan még csak kísérleti jelleggel üzemel, de ha a körülmények is a segítségükre lesznek, hamarosan náluk is állandó webarchívum fog működni.

Régióinkban csak Magyarországon és Romániában nincsen webarchívum, bár Magyarországon már több (sikertelen) próbálkozás is történt a Magyar Internet Archívum létrehozására. Az első próbálkozás Drótos Lászlóé volt, aki létre is hozott egy mini archívumot a Könyvtári Intézet honlapján, de tárhely és szabadidő hiányában nem tudta folytatni a munkát. A következő próbálkozás már konzorciumi formában történt volna. Egy TÁMOP-pályázaton a Szegedi Egyetemi Könyvtár az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) szakmai irányításával, valamint a NIIF által biztosított számítástechnikai berendezésekkel szeretett volna egy internet-archívumot létrehozni, melyet a beindítás után átadott volna az OSZK-nak. A pályázat elbukott, így a mai napig nem sikerült létrehozni a magyar webarchívumot.

Romániában még ennél is rosszabb a helyzet. A román könyvtáros közösség érdektelenségét bizonyítja, hogy az elmúlt években a témában csak egyetlen cikk jelent meg, Dr. Bogdan-Florin Popovicinak, a Romániai Nemzeti Archívum levéltárosának tollából.

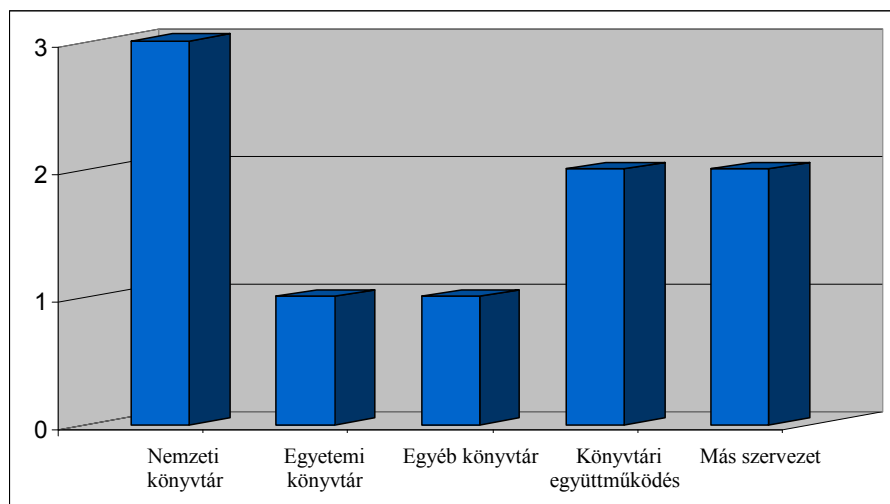
Az előzőekből levonható az a következtetés, hogy régióink nagy részében már nem kérdés, hogy szükség van az archívumok, könyvtárak, levéltárak mellett internet-archívumokra is, hiszen jelenleg a „könyvek és tanulmányok milliói digitális

formában, az interneten keresztül vehetőek birtokba, és a hozzáférhető tartalom egyre kisebb hányada érhető el a hagyományos csatornákon keresztül”⁸.

Van-e az archiválásért felelős intézmény?

A vizsgált, internet-archívummal rendelkező országok mindegyikében létezik egy szervezet, mely a webarchiválást végzi, vagy koordinálja, hiszen csak így kerülhet el az, hogy míg bizonyos oldalakat többször is lementenek, más fontos oldalak nem kerülnek mentésre.

Azonban, mint a 2. ábrából kitűnik, az archiválásért különböző intézmények lehetnek felelősek.

2. ábra. Mely intézmény a webarchiválás felelőse?

Több országban (Ausztriában, Csehországban és Szlovéniában) a szakmai irányítást a nemzeti könyvtár látja el, míg másutt (Horvátországban és Svájcban) valamilyen könyvtári együttműködés, melynek tagja a nemzeti könyvtár is (Svájc). Ezenkívül egyéb könyvtárak is elláthatnak irányító feladatot, mint például Szlovákiában a pozsonyi egyetemi könyvtár, vagy Čačak (Szerbia) nyilvános könyvtára, mely a helytörténeti gyűjteményét egészíti ki a szerb weben található anyagokkal.

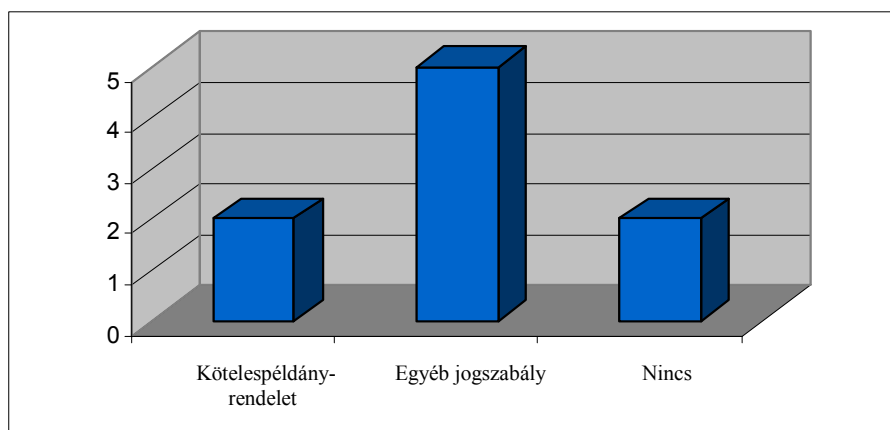
A könyvtári együttműködésben részt vehetnek az egyetemi könyvtárak, mint például Horvátországban. Ám van olyan ország is – például Svájc –, amely az állami és kulturális berendezkedése, hagyományai alapján osztja fel a feladatokat. A kantonok könyvtárai a saját életükben fontos szerepet játszó, megőrzésre érdemesnek tartott és az előzőleg meghatározott témájú dokumentumokat gyűjtik. A hosszú távú megőrzés, a minőségbiztosítás és az egész országra kiterjedő online dokumentumok gyűjtése viszont már a nemzeti könyvtár feladata.

⁸ Karvalics László, Z.: *Bevezetés az információ-történelembe*. Budapest, 2004, Gondolat – Infonia. 12. p.

Az általam vizsgált országok közül csak két országban volt arra példa, hogy nem egy könyvtár, hanem valamilyen más intézmény végzi az irányítás és az archiválás feladatait. Az egyik ilyen ország Lengyelország, ahol mindez a Nemzeti Digitális Archívum feladata, a másik Németország, ahol ezek a feladatok a tartományi levéltárak hatáskörébe tartoznak.

Segíti-e jogszabályi háttér az archívumok működtetését?

Talán az egyik legfontosabb kérdés, hogy a vizsgált országokban a webarchiválásnak van-e jogi szabályozása? Mint az a 3. ábrán látható grafikonból is kitűnik, a legtöbb vizsgált ország megteremtette a webarchiválás jogi kereteit.

3. ábra Milyen formában szabályozzák a webarchiválást?

Arra viszont már különféle megoldások léteznek, hogy mely jogszabályokban szabályozzák a web archiválását. Horvátországban és Szlovéniában ez a kötelezpéldány-rendeletbe került bele, míg más országokban a levéltári törvénybe, a médiatörvénybe, vagy a szerzői jogi törvénybe.

A grafikonból viszont az is látható, a környező országok közül két olyan ország is van, ahol eddig még nem született meg a jogi szabályozás, ami az adott országokban komolyan hátráltatja az országos webarchiválás beindítását.

Szlovákiában – részben a jogi szabályozás hiányából eredően – jelenleg szünetel még a kísérleti webarchiválás is. A Pozsonyi Egyetemi Könyvtár ugyan még 2008-ban megpróbálta a kiadókat együttműködésre bírni, ám a megkeresett 176 kiadó közül csak 94 válaszolt. A válaszadóknak több mint a 91%-a saját archívumra hivatkozva visszautasította az együttműködést, míg más kiadók úgy vélték, hogy a könyvtár nem képes biztosítani a szerzői jogok megfelelő védelmét.⁹

⁹ Kovacicová, Katarína: *Archiving of the Slovak web space*.
http://www.webdepozit.sk/images/dokumenty/webdepozit_report_sept2009.pdf (2010. november 29.)

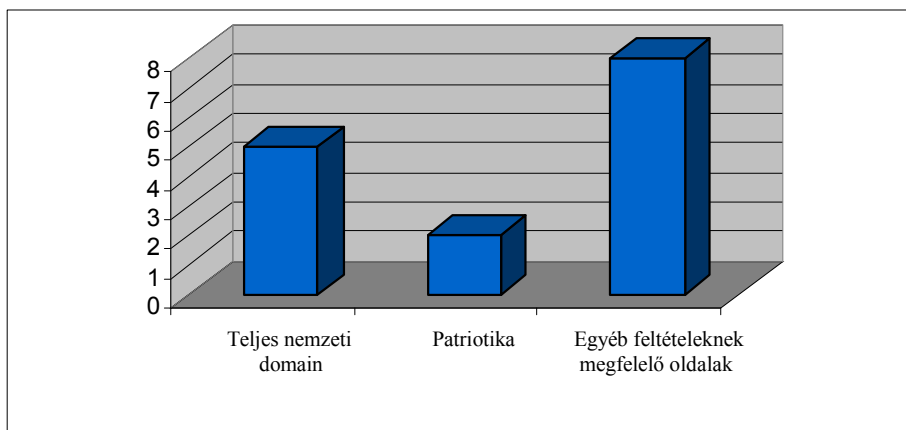
Szerbiában Bogdan Trifunovic (információs menedzser a Čačaki Városi Könyvtár Digitalizációs Központjában) véleménye szerint is igen fontos lenne a webarchiválás jogi szabályozása, mivel a Szerb Nemzeti Könyvtár ennek hiányában nem tudja elkezdni a szerb domain archiválását, így jelenleg csak a Čačaki Városi Könyvtár végez webarchiválást Szerbiában.

Ennek a két országnak a példájából levonható az a következtetés, hogy megfelelő jogi háttér nélkül szinte lehetetlen nemzeti webarchívumokat létrehozni, és hosszú távon működtetni.

Magyarországon a jogszabályi háttér már most lehetővé tenné egy nemzeti webarchívum működtetését, hiszen a 60/1998. (III. 27.) Kormányrendelet nem csak a papírlapú sajtótermékekről, hanem az elektronikus dokumentumokról is rendelkezik, melyeknek „minden kiadási és előállítási változatából”¹⁰ kötelezpéldányt kellene beszolgáltatni. Az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (továbbiakban Szjt.) 2003. évi módosítása pedig engedélyezi a közgyűjtemények számára, hogy „archiválási célra készíthetnek digitális másolatot a jogvédett művekről”¹¹. Ebbe – legalábbis az én olvasatomban – a különböző weboldalak is beleférnek.

Milyen szempontok alapján határozták meg a tárolandó dokumentumok körét?

Nem kell szakembernek lenni ahhoz, hogy rájövjünk, az egész világhálót lehetetlen archiválni, ezért minden országnak, minden archívumnak meg kell határoznia azokat a szempontokat, amelyeknek megfelelően kiválasztják az utókor számára a megőrzendő dokumentumok körét.

4. ábra Milyen oldalakat archiválnak?

¹⁰ 60/1998. (III. 27.) Kormányrendelet a sajtótermékek kötelezpéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról http://www.oszk.hu/hun/helyi/koteles/koteles_jogszab_hu.htm (2009. március 11.)

¹¹ Tószegi Zsuzsanna: *A digitalizálás és a szerzői jogok*. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2004. (51. évf.), 2. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3510&issue_id=448 (2009. március 9.)

A kapott válaszok alapján a legáltalánosabban elterjedt szempontok a következők: teljes nemzeti domain, patriotika, egyéb, előre meghatározott feltételeknek megfelelő oldalak.

A grafikon alapján úgy tűnhet, hogy sok ország a teljes nemzeti domain archiválását választotta, de ez a kép kicsit csalóka, mert például Szlovákiában és Csehországban még csak kísérleti fázisban van. A nemzeti domain begyűjtésén túl a patriotika anyagok gyűjtését a megkérdezett országok közül csak Ausztria és Horvátország vállalta fel.

A legjellemzőbb az – mint a grafikonon is látszik –, hogy az országok különböző feltételek alapján meghatároznak bizonyos oldalakat és azoknak a betakarítására összpontosítanak. A kiválasztott oldalak többnyire minőségi, magas kutatási, tudományos vagy kulturális értékkel bírnak, melyeknek a megőrzése fontos lehet az utókor számára. De további gyűjtési szempontok lehetnek:

- adott település, vagy tágabb régió (például kanton) életével, történelmével stb. kapcsolatos oldalak;
- különböző állami szervek, kulturális és tudományos intézmények honlapjai;
- különböző, előre meghatározott témákhoz, vagy bizonyos eseményekhez kapcsolódó oldalak;
- ISSN-számmal rendelkező e-folyóiratok, weboldalak.

Bár konkrétan egyik ország sem jelezte, hogy figyelembe veszi a dokumentumok avulását, de az oldalak kiválasztásánál fontos szempont, hogy a jövőben is értéket képviseljen, ezért számíthat a dokumentum értékállósága is.

A megkérdezett országok mindegyike teljes weboldalakat gyűjt be, és – a megadott információkból kiolvasható, hogy – csak a felszíni háló¹² nyilvános, jelszóval nem védett tartalmát mentik.

Hazánkban a 60/1998. (III. 27.) Kormányrendelet egyértelműen meghatározza, hogy mely weboldalakat kell beszolgáltatni, ebből pedig egyértelműen az is kiderül, hogy mit kellene archiválni. A kormányrendelet értelmében elvileg a teljes magyar web lementésre kell, hogy kerüljön. De ha csak szűkebb értelemben vesszük, akkor is az összes magyar online-hírportálnak be kellene szolgáltatnia az oldalak különböző változatait. Ezzel a legfontosabb – vagyis az online sajtó archiválása – megoldódna ugyan, de mivel a kormányrendelet nem rendelkezik a dinamikus weboldalak és a hozzájuk tartozó adatbázisok beszolgáltatásáról, így a mélyháló¹³ mentésének problémája továbbra is megmaradna.

¹² A statikus oldalak összessége, amelyekhez az általános keresőmotorok is könnyen hozzáférnek és indexeket készítenek a tartalmukról. A teljes web méretének nagyjából 16%-a.

¹³ Az Internet láthatatlan része, mely a dinamikus weblapokból és a mögöttük futó adatbázisokból áll.

De mi a helyzet a reklámodalakkal, blogokkal, fórumokkal és chatszobákkal? Ezeket a tartalmakat biztosan nem kell gyűjteni? Véleményem szerint a blogok megőrzése hasznos lehet, különösen a tudósok, politikusok, művészek, vagy más híres emberek blogjai, hiszen a régi híres emberek, politikusok naplói ma sok segítséget adnak a történészeknek, művészettörténészeknek és kutatóknak. Ugyanilyen fontos lehet egy adott település életével foglalkozó blog is, mely komoly helytörténeti értékkel bírhat. De későbbiekben még egy cukrász, tanuló, vagy orvos blogja is fontos kortörténeti dokumentum lehet. Mindemellett kétségtelen, hogy nem egyszerű feladatot jelentene ennek a megvalósítása.

Ugyanez a véleményem a fórumokkal kapcsolatban is. Persze itt már sokkal több olyan bejegyzés lehet, mely csak egy adott csoportnak, adott időpontban jelenthet információs értéket, de például akár egy állatvédelmi fórumon is lehetnek olyan „beszélgetések”, melyek hasznosak lehetnek a későbbiekben egy kutató számára.

Természetesen a chatszobák bejegyzéseit is meg lehetne őrizni, hiszen például a nyelvészek a nyelv átalakulását vizsgálhatnák a segítségével, de ezek a beszélgetések már sok esetben a beszélgető felek intim szféráját is érintik, ezért nem tartom szerencsésnek a megőrzésüket. Valószínűleg jogilag is meglehetősen nehéz lenne alátámasztani ezeknek az információknak a mentését és szolgáltatását.

Mindezekon felül hasznos lenne a különböző állami hivatalokkal, oktatási és kulturális intézményekkel külön szerződést kötni arra vonatkozóan, hogy a weboldalaik tartalmát meghatározott rendszerességgel beszolgáltassák az OSZK-nak.

A hungarica-anyagok gyűjtése már lényegesen nehezebb feladat, hiszen ezek felkutatásához nagyobb emberi erőforrásra van szükség, de ahhoz, hogy az archívum teljessé váljon, érdemes lenne a későbbiekben ezzel is foglalkozni. Mindazonáltal Magyarország esetében – különös tekintettel a magyar nemzet széttagoeltságára – ez megkerülhetetlen feladat.

Milyen szoftveres és hardveres háttérrel működnek a webarchívumok?

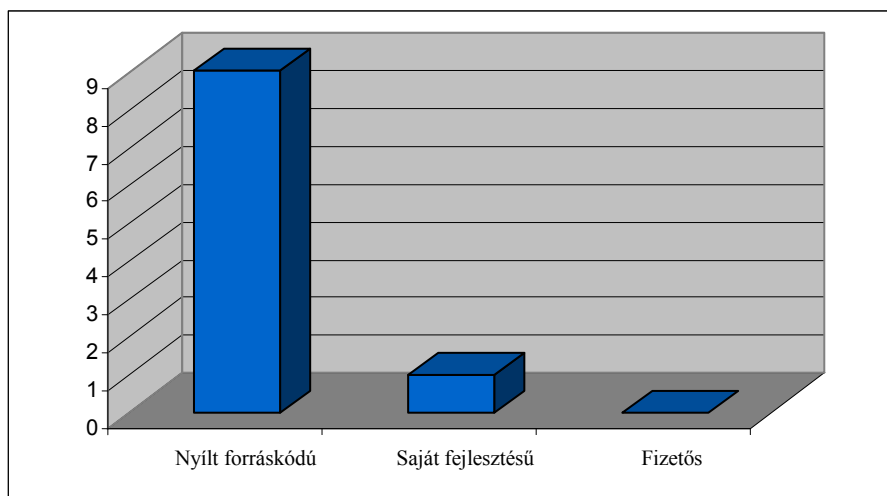
Bármilyen meglepő is, de a beérkezett válaszok azt mutatják, hogy egy induló webarchívumnak nincs szüksége sem a legmodernebb számítógépekre, sem jelentős tárolókapacitásra, de természetesen a későbbiek során célszerű fejleszteni, bővíteni mindkettőt. Bár a használt szerverekre és az operációs rendszerekre nem kérdeztem rá, nem tartom valószínűnek – mert kétségtelen is lenne –, hogy azok sokban különböznenek a különböző internetes szolgáltatóknál működő szerverektől és az azokon használt operációs rendszertől.

A országok megkérdezettjei közül csak kevesen adtak választ arra, hogy mekkora a webarchívumuk mérete, de a beérkezett válaszok egészen különböző értékeket mutattak.

A cseh webarchívum mérete a legnagyobb: 30 TB, míg a baden-württembergi (Németország) 200 GB, svájci 100 GB, a szerb 26 GB és a szlovén 3 TB. Ennek oka, hogy az öt gyűjtemény közül a cseh webarchívum működik a leghosszabb ideje, hiszen amíg a baden-württembergi 2006-ban, a svájci és a

szlovén 2008-ban, a szerb pedig 2009-ben kezdte el működését, a csehországi már 2001-ben működött.

A használt szakmai programokkal kapcsolatos kérdésekre minden ország értékelhető választ adott.

5. ábra. Milyen programokat használnak?

Ez alapján elmondható, hogy a svájci archívumon kívül a többi archívum nyílt forráskódú, szabadon terjeszthető szoftvert használ. A svájciak sem az egész munkafolyamat lefedéséhez fejlesztettek saját programokat, csak néhány részfeladat megoldására. A legtöbb folyamatnál ők is az IIPC által fejlesztett, nyílt forráskódú programokat használják. Ilyen például az URL szerinti kereséshez, megjelenítéshez használt Wayback¹⁴ nevű alkalmazás is.

Az itt leírtak alapján a technikai háttérrel ugyan nem tudunk meg sokat, de az egyértelműen kiderült, hogy a választ adó országok legnagyobb arányban a már kipróbált, ingyenesen hozzáférhető, nyílt forráskódú szoftvereket használják, melyekhez Magyarországnak is lehetősége lenne hozzájutni, amennyiben hazánk is csatlakozna az IIPC-hez. A tagsággal nem csak a szoftverekhez jutnánk hozzá ingyenesen, hanem elég komoly mentori segítséget is kapnánk a többi tagállamtól, akik saját tapasztalataikkal segítik az újonnan csatlakozókat. De mi sem vagyunk minden részfeladatnál ezekre a szoftverekre utalva, mert az internet-archívum működéséhez szükséges szoftverek egy része már rendelkezésre áll¹⁵ (például saját fejlesztésű kereső¹⁶ és országos metaadatgyűjtő rendszer¹⁷).

¹⁴ <http://archive-access.sourceforge.net/projects/wayback/> (2011. szeptember 3.)

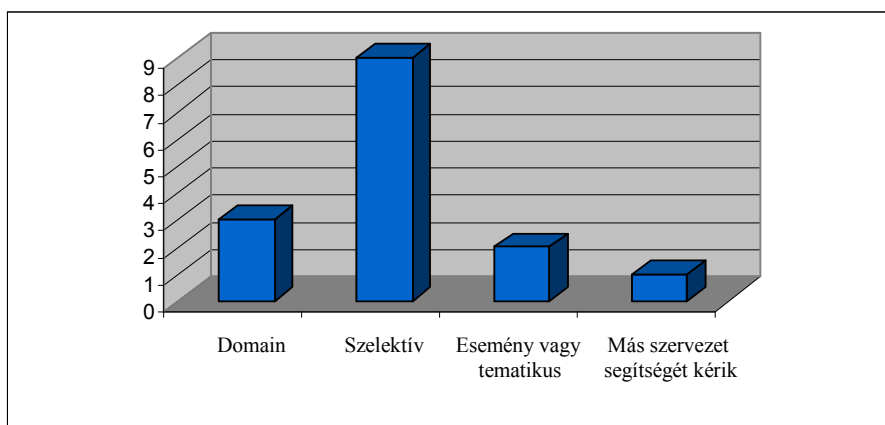
¹⁵ Drótos László: *Egy gondolat az internet-archiválásról*. In: Katalist 2009. december 21. <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-December/019825.html> (2010. január 10.)

¹⁶ Sztaki kereső <http://keres.sztaki.hu/> (2010. január 10.)

Hazánkban a szükséges hardveres hátteret is viszonylag egyszerűen elő lehetne teremteni, mert a szegedi próbálkozáshoz hasonlóan a NIIF-től meg lehetne igényelni azt, bár Rácz Ágnes szerint az OSZK „*technikailag már felkészült akár a webarátásra is*”¹⁸.

Milyen módszereket alkalmaznak a honlapok begyűjtésére?

A grafikonon látható, hogy az általam elterjedtnek vélt domain-betakarítást csak néhány ország alkalmazza, mely az adott ország domainja alá regisztrált összes weboldal begyűjtését jelenti.

6. ábra. Milyen gyűjtési metódust használnak?

Feltehetően erre a feladatra azért vállalkozik kevesebb ország, mert hosszabb ideig tart, és nagyobb az erőforrás igénye is, mint a legtöbb ország által alkalmazott szelektív begyűjtésnek, vagy az ahhoz nagyon hasonló esemény- vagy tematikus begyűjtésnek. Az utóbbi két módszerhez a betakarítás előtt ki kell választani az összegyűjtendő oldalakat, amelyeket előre meg kell határozni a program számára, ám ettől kezdve már maga a szoftver hajtja végre az összes feladatot. Természetesen a betakarítandó oldalak listája bővíthető vagy szűkíthető.

Akadnak olyan országok is (például Magyarország, vagy Szerbia, ahol csak elszigetelt kezdeményezésként működik webarchívum), amelyek más szervezetek – legtöbb esetben az amerikai Internet Archive – segítségét kéri. A megbízott szervezetnek megadják azoknak a honlapoknak a címeit, amelyeket feltétlenül meg szeretnének őriztetni az utókor számára. A megbízott szervezet meghatározott időnként lementi az igényelt oldalakat, azokat saját archívumában tárolja, így csak ott lehet azokhoz hozzáférni. Ennek komoly hátránya az, hogy egy más országbeli

¹⁷ Nemzeti Digitális Adattár <http://www.nda.hu/> (2010. január 10.)

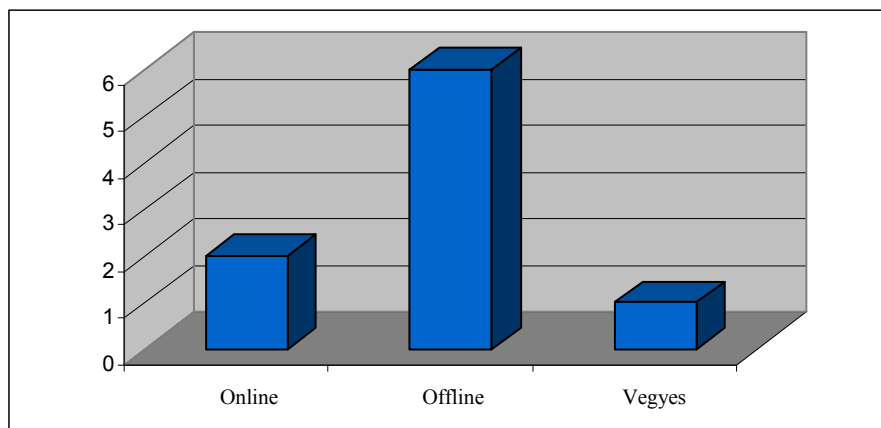
¹⁸ Rácz Ágnes: *Egy gondolat az internet-archiválásról*. In: Katalist 2009. december 21. <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-December/019827.html> (2010. január 10.)

szervezettől függ egy adott nemzet kulturális, társadalmi-politikai örökségének megőrzése.

Ha Magyarországon a 60/1998. (III. 27.) Kormányrendelet által meghatározott weboldal-beszolgáltatás megvalósulna, akkor ezzel már a nemzeti domain egy része begyűjtésre kerülne, így nem lenne szükség arra, hogy egy külföldi szervezetet bízzunk meg a honlapok archiválásával. Ám az így bekerülő dokumentumok olyan nagy mennyiségű dokumentumhalmazt generálhatnak, melynek a kezelése már komoly gondokat okozna. Ennek kiküszöbölésére hasznos lehet bizonyos, meghatározott oldalakra (például kulturális, tudományos és oktatási intézmények, illetve kultúrával, tudománnyal kapcsolatos oldalak) külön is koncentrálni, kiemelten kezelni és megőrizni azokat. A szelektív összegyűjtésnél külön figyelmet kellene szentelni azoknak a weboldalnak is, amelyek a könyvtárak helyismereti gyűjteményét bővítené. De az archívum teljessége érdekében eseményalapú betakarítást is lehetne végezni, így az ország számára fontos események (például parlamenti és önkormányzati választások, EU-elnökség, Európa Kulturális Fővárosa rendezvénysorozat stb.) külön, tematikusan is megtalálhatók lennének, így a fontos oldalak megőrzése akkor is megoldódna, ha a jogszabály által meghatározott besolgáltatásnak nem lehet minden esetben érvényt szerezni.

Kik és hogyan tudnak hozzáférni a webarchívumokban tárolt információkhoz?

Végezetül, talán a legfontosabb kérdés: kik és hogyan tudnak hozzáférni a webarchívumban tárolt információkhoz?

7. ábra Milyen módon lehet hozzáférni az archívumhoz?

Mint az a grafikonon is látható, a megkérdezett országok nagy része nem teszi ki az archívumát a világhálóra, amely így csak egy szűkebb réteg számára hozzáférhető. Ennek legfőbb okait a szerzői és személyiségi jogi szabályozásokban

kell keresnünk. Azokban az országokban, ahol automatikus domain-betakarítás működik, szinte lehetetlen lenne minden oldalnál egyenként megszerezni a szerzők beleegyezését, illetve minden egyes oldalt átnézni, hogy tartalmaz-e érzékeny, személyes adatot. De ha át is nézik az oldalakat, akkor sem mindig sikerül az összes szerzőt, vagy kiadót megtalálni, vagy felvenni velük a kapcsolatot annak érdekében, hogy hozzájáruljanak a művek ilyenfajta nyilvános megjelenítéséhez. Ezekhez a gyűjteményekhez rendszerint a nemzeti vagy más, meghatározott könyvtárakban (például kantoni könyvtárak), vagy intézményekben (például kulturális intézetek) lehet hozzáférni.

Vannak olyan országok is – Horvátország és Lengyelország –, ahol valamilyen jogi szabályozásnak, esetleg a kiadókkal kötött együttműködésnek köszönhetően bizonyos oldalakat nyilvánosan is megjeleníthetnek. Ez megkönnyíti az online-webarchívum létrehozását.

Csehországban – hasonlóan az ausztrál Pandora-projekthez – az archívum egy offline és egy online részből áll. Az offline részben az automatikus betakarítás eredménye kerül, ez csak az archívumban dolgozók és a kutatók számára elérhető, az online részben pedig a szelektív módon begyűjtött oldalak találhatók, amelyet bárki, akár otthonról, a karosszékből is használhat.

Hazánkban – ha a teljes domain-betakarítás eredménye nem, de – a szelektív és tematikus betakarítás eredménye egy zárt könyvtári hálózaton belül szabadon szolgáltatható lenne. Ugyanis az Szjt. a következő módon határozza meg a szabad felhasználás feltételét: a dokumentumok a közgyűjtemények helyiségeiben az „*ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében (...) szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja*”.¹⁹ Hogy minél többen hozzáférjenek az archívumhoz, célszerű lenne a könyvtárakban, kulturális és oktatási intézményekben létrehozni egy zárt hálózatot, amire mintául szolgálhatna az Ausztriában már működő rendszer.

A domain-aratás eredménye viszont csak egy szűkebb réteg számára lenne elérhető a levéltárakban megszokott feltételek mellett.

Összegzés

Mint látható, Közép-Európa országainak jelentős része a felmerülő problémák ellenére is fontosnak tartja saját internetes dokumentumait a jövő nemzedék számára valamilyen formában megőrizni, és ehhez már létre is hozták az internet-archívumaikat, kijelölték a koordináló intézményeket, megteremtették a jogi feltételeket, kialakították a gyűjtőköröket, és megteremtették az országok közötti szakmai együttműködés és segítségnyújtás feltételeit.

¹⁹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.

http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900076.TV (2009. december 5.)

Sajnálatos, hogy Magyarországon, egy szűkebb szakmai csoporton kívül, érdemben senki sem foglalkozik ezzel a problémával, pedig a jogszabályi feltételek adottak, és koordináló intézmény is lenne, de ennél többre van szükség. Mindenekelőtt szükséges a politikai akarat, a szakmai összefogás, és egy kevés kezdeményezőkézség is ahhoz, hogy be lehessen indítani egy webarchívumot.

Jó lenne, ha azok az országok, ahol nincsen semmiféle webarchívum, tisztában lennének azzal, hogy ha nem történik hamarosan előrelépés ebben az igen fontos kérdésben, akkor „*a történelem, a Nagy Moloch fölfal mindent, az egész elektronikus kultúránk úgy tűnik el mint a rendszerváltás kori tv-archívumok sokasága: gróf Apponyi Albert cilinderes trianoni bevonulását több filmszalag is őrzi, de hogy »hogyan is foglaltuk el a tévét Cserhalmival«*, arról alig van valami, holott mindenki láthatta, 100 kamera vette. Digitális volt, letörölhető, eldobható. Amennyiben így állunk hozzá értékeink megőrzéséhez, akkor végül is Snydernek lesz igaza: a jövő gengszterei biztonságban vannak. S mi, akik állítólag a digitálissá váló múlt őrzői is vagyunk, mit szólnak ehhez?”²⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról.
http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99200063.TV
(2010. március 31.)
- 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.
http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900076.TV
(2009. december 5.)
- 60/1998. (III. 27.) Kormányrendelet a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról.
http://www.oszk.hu/hun/helyi/koteles/koteles_jogszab_hu.htm
(2009. március 11.)
- Androvič, Alojz: *E-tmt – Web-archívum made in Slovakia: Kísérleti projekt az elektronikus információforrások gyűjtésére és archiválására.*
In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2007. (54. évf.), 10. sz.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4788&issue_id=487
(2009. március 11.)
- ARTISJUS – Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület: *Jogszabályok.*
<http://www.artisjus.hu/aszerzoijogrol/jogszabalyok.html> (2009. december 5.)
- Bailey, Steve – Thompson, Dave: *E-tmt – Az első nyilvános webarchívum az Egyesült Királyságban.*
In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. (53. évf.), 10. sz.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4555&issue_id=476
(2009. március 11.)

²⁰ Kokas Károly: *Egy gondolat az internet-archiválásról.* In: Katalist 2009. december 21.
<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-December/019823.html> (2010. január 10.)

- Cerbová, Ludmila: *A cseh web- és a kötelezpéldány-rendelet.*
In: Könyvtári Figyelő, 2009. (55. évf.) 3. sz. p. 518–520.
- Drótos László: *Egy gondolat az interne- archiválásról.*
In: Katalist 2009. december 21.
<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-December/019825.html>
(2010. január 10.)
- Drótos László: *Mi a MIA? – Javaslat egy Magyar Internet Archivum létrehozására.* In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2006. (53. évf.), 6. sz.
http://tmt.info.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4431&issue_id=473
(2009. március 9.)
- International Internet Preservation Consortium (IIPC).
<http://netpreserve.org/about/mission.php> (2009. október 22.)
- Internet Archive.
<http://www.archive.org> (2009. október 22.)
- Karvalics László, Z.: *Bevezetés az információ-történelembe.*
Budapest: Gondolat – Infonia, 2004.
- Kenney, Anne R.: *Hogy áll ma az e-folyóiratok megőrzése?*
In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2007. (54. évf.), 10. sz.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4794&issue_id=487 (2010. február 28.)
- KIT Hírlevél: *Pusztuló internetes örökségünk. Internet-archívum – mi mindig, mindenhol...?* KIT Hírlevél 2009., 10. sz.
http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=pusztulo_internetes_oroksegunk_internet_archivum_mi_mindig_mindenhol (2010. március 14.)
- Kokas Károly: *Egy gondolat az internet-archiválásról.*
In: Katalist 2009. december 21.
<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-December/019823.html>
(2010. január 10.)
- Kornhoffer Mónika: *100 nap az élet. A világhálón található információk gyűjtésének és megőrzésének áttekintése hazánkban, valamint Kelet- és Közép-Európában.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2010.
- Kornhoffer Mónika: *A világhálón található információk gyűjtésének és megőrzésének hazai és nemzetközi áttekintése. Szakdolgozat.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2010.
- Kovacicová, Katarína: *Archiving of the Slovak web space.*
http://www.webdepozit.sk/images/dokumenty/webdepozit_report_sept2009.pdf
(2010. november 29.)

- Ládi László: *Egy gondolat az internet-archiválásról*.
In: Katalist 2009. december 21.
<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-December/019826.html>
(2010. január 10.)
- Lyman, Peter: *How Much Information*.
<http://www2.sims.berkeley.edu/research/projects/how-much-info-2003/>
(2009. március 9.)
- Magyar Internet Archívum.
<http://mekosztaly.oszk.hu/mia/> (2010. november 28.)
- Muraközi Gergely, Dr: *A szerzői jog és az Internet – Az Internet technikai megvalósítása a szerzői jog tükrében*.
http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/drMurakoz-A_szerzoi_jog_es_az_internet%28jf%29.pdf (2009. december 4.)
- *Nagyüzemi információtermelés: ki dönti el mi a fontos, és mi nem?*
http://hvg.hu/Tudomany/20100920_informacio_tultermeles_archivum_web
(2010. november 30.)
- Rácz Ágnes: *Egy gondolat az internet-archiválásról*.
In: Katalist 2009. december 21.
<https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2009-December/019827.html>
(2010. január 10.)
- Rév István: *Alexandriai könyvtár a pincében*.
In: Budapesti Könyvszemle 2004. (16. évf.), 4. sz.
<http://epa.oszk.hu/00000/00015/00036/pdf/06prrev.pdf> (2009. november 5.)
- Riba István: *Eltűnő honlapok – Hibaüzenet*.
In: Heti Világgazdaság, 2008. (30. évf.), 32. sz., (augusztus 9.) p. 22-23.
- Schwens, Ute – Wiechmann, Brigitte: *Távoli elérésű kiadványok a Német Nemzeti Könyvtárban*. In: Könyvtári Figyelő, 2009. (55. évf.) 3. sz. p. 531-532.
- Slovenska Narodna Kniznica.
<http://www.snk.sk/> (2010. november 19.)
- Swiss National Library – e-Helvetica.
http://www.nb.admin.ch/nb_professionnel/01693/index.html?lang=en
(2010. november 19.)
- Tószegi Zsuzsanna: *A digitalizálás és a szerzői jogok*.
In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2004. (51. évf.), 2. sz.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3510&issue_id=448
(2009. március 9.)
- UK Web Archive.
<http://www.webarchive.org.uk/ukwa/> (2010. március 3.)

**EGY SZERZŐDÉS MARGÓJÁRA –
AZ OROSZ HADERŐ TECHNIKAI FEJLESZTÉSÉNEK
ÚJ ASPEKTUSAI**

2011. június 17-én, Szentpéterváron, a Nemzetközi Gazdasági Fórum idején, Dmitrij Medvegyev elnök jelenlétében írta alá Anatolij Iszajkin, a „Roszoboronexport” vezérigazgatója és Patrick Boissier, a DCNS¹ francia hajóépítő konszern elnök-vezérigazgatója azt a szerződést, amelynek értelmében Franciaország „Mistral” osztályú univerzális helikopterhordozó hajókat szállít Oroszországnak.

A szerződés aláírását egy 2011. január 25-én jóváhagyott kormányközi megállapodás előzte meg, amely lényegében a további tevékenység kereteit határozta meg. A konkrét részleteket pedig a június 17-én Szentpéterváron aláírt szerződés tartalmazza, amely szerint a francia fél mintegy 1,2 milliárd euró értékben, két darab „Mistral” típusú univerzális helikopterhordozó hajót szállít Oroszországnak, míg további két hajó a gyártásához szükséges licencet átadja.

A „Mistral” osztályú hadihajó egyszerre négy feladat elvégzésére is alkalmas:

- alapvetően helikopterhordozó;
- képes élőerőt, illetve harci technikai eszközöket (deszantként) a fedélzetén szállítani;
- (alkalmi) harci kötelék vezetési pontként, illetve
- szükség esetén kórházhajóként funkcionálni.

A 21 ezer tonna vízkiszorítású hajó hossza 190 méter, szélessége 32 méter, magassága 64 méter, és 18 csomó sebességgel képes tartósan haladni (maximális sebessége 19 csomó). Hatótávolsága 20 ezer tengeri mérföld. A hajó kezelő-személyzete 160 fő, deszant szállítása esetén 450 főt képes a fedélzetén szállítani. Összesen 16 db nehéz, vagy 30 db könnyű helikoptert képes „hordozni”, melyek közül egyszerre hat helikopter az indítófedélzetén, a többi az 1800 négyzetméteres hangárban helyezkedhet el. A teherfedélzet 40 db harckocsi, vagy 70 db különböző gépjármű, két légpárnás partraszállító, vagy négy partraszállító bárka befogadására alkalmas.

¹ DCNS: Direction des Construccions Navales Systémes et Services (Haditengerészeti Hajóépítő és Javító Igazgatóság), melynek feladata a haditengerészettel kapcsolatos stratégiai programtervek készítése, fejlesztési koncepciók kidolgozása, a különféle haditengerészeti rendszerek (felszíni hadihajók, hagyományos és atom-tengeralattjárók, fegyverrendszerek, torpedók stb.) kutatása, fejlesztése, építése, azok hadrafoghatóságának fenntartása, karbantartása, javítása, továbbá haditengerészeti infrastruktúrák létesítése, fenntartása.

A két hajót Franciaországban (Saint Nazaire) építik meg úgy, hogy a fedélzeti fegyvereket, a deszantozáshoz szükséges technikai eszközök egy részét (mintegy 20–40%-ban) az orosz fél szállítja. Mind a kormányközi megállapodásban, mind pedig a konkrét szerződésben foglaltak szerint az orosz fél – az átadásra kerülő francia licenc alapján – még két hajót épít, de már orosz hajóépítő üzemben.

A szerződés kritikus eleme volt a SENIT–9 üzemeltetési és harcászati információs rendszer, amely mind a hajó fedélzeti rendszereinek vezérlését, mind pedig az adott helyzetben vezetési pontként funkcionáló hajó esetében a kijelölt hajóegység (raj) harcának vezetését is képes ellátni. (Információim szerint a szerződésben a francia fél ennek gyártási licencét nem adta át az oroszoknak.)

Az első hajót 2013 végén–2014 elején, míg a másodikat 2014 végén–2015 elején adják át az orosz félnek. Míg az első hajó esetében az orosz beszállítás aránya 20%, addig a második hajónál már 40% lesz.

A tervek szerint a két hajót a Keleti Katonai Körzet állományába tartozó Csendes-óceáni Flotta kapja majd, ahol természetesen eddig az időpontig meg kell teremteni a hajók fogadásához szükséges feltételeket, infrastruktúrát. A hajókra a „KAMOV” cég Ka–52 „Aligátor” típusú helikopterét tervezik rendszerbe állítani, de elhelyezhetők rajta a haditengerészetnél rendszerben lévő Ka–27, Ka–29 és Ka–31 típusú helikopterek is.²

A szerződés aláírása és majdani realizálása már eddig is sok fejtörést okozott és bizonyára okoz még mind az orosz, mind pedig a nyugati biztonságpolitikai és haditechnikai szakértőknek egyaránt. A nyugatiak többsége azt sérelmezi, hogy a NATO-tag Franciaország – a szövetségesekkel való előzetes egyeztetés nélkül, pusztán gazdasági célkitűzésektől vezéreltetve – a legkorszerűbb hadiipari technológiát adja el az oroszoknak, míg az orosz szakértők többsége a hajók orosz harcászati–hadművelési elvek szerinti hasznosíthatóságát kérdőjelezi meg.

Azzal azonban az orosz szakértők többsége is egyetért, hogy a nem is olyan távoli jövőben jelentősen megnövekedhet a tengeri hadszíntereken folytatott tevékenység jelentősége – különösen a délkelet-ázsiai térségben és az afrikai kontinens térségében. Ezt főként a megnövekedett tengeri szállítások biztonságának garantálása, az alacsony intenzitású esetleges konfliktusok kezelésében való részvétel is indokolja. Márpedig az ilyen jellegű harctevékenység során a „Mistral” – éppen a kedvező harcászattechnikai tulajdonságai révén (képes hajóegységek vezetésére, deszant szállítására, légi- és tüztámogatásra is) – igencsak használható eszköz lehet.

Mi is állhat az üzlet háttérében, mi lehet az igazi mozgatórugó, amiről már esetleg kevesebbet hallani?

Megítélésem szerint a kérdés megválaszolásához mindenekelőtt vissza kell nyúlni az új orosz Katonai Doktrína (2010. február 5.) negyedik fejezetéhez, ami a védelem hadigazdasági oldalról történő biztosításának kérdéseivel foglalkozik.

² Viktor Litovkin: *Kontrakt na Mistral i golovnuju bol. Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje*, 2011. 06. 20.

Ennek értelmében „*A védelem hadigazdasági biztosítása szempontjából kulcsfontosságú feladat az állam hadigazdasági és haditechnikai potenciáljának tartós fejlesztése olyan szintre, amely révén lehetővé válik a katonapolitikai célok megvalósítása, és a katonai szervezetek igényeinek megbízható kielégítése békeidőben, háborús veszélyeztetettség és a háború időszakában.*”³

A Katonai Doktrína negyedik fejezetében foglaltakból az a következtetés vonható le, hogy a régóta áhított szervezeti és technikai korszerűsítés időszakát megérő orosz haderő szükségleteit alapvetően az orosz hadiiparnak kell(ene) kielégíteni. (Gyakorlatilag ezt a tevékenységet felügyeli a Szergej Ivanov miniszterelnök-helyettes által vezetett Hadiipari Bizottság, illetve az ennek keretén belül működő, tíz szekcióból álló Tudományos-Technikai Tanács, melynek jelenős szerepe van a jövő hadiipari és haditechnikai fejlesztési elgondolásainak kimunkálásában és a realizálás folyamatos figyelemmel kísérésében.) Ugyancsak ennek támogatása érdekében hozták létre ez év tavaszán a Védelmi Minisztérium mellett működő új tanácsadó testületet, a Tudományos-Technikai Politikával foglalkozó Tanácsot, a közismert Andrej Kokosin akadémikus vezetésével.⁴

A haderő korszerűsítéséhez szükséges eszközök fejlesztésének és gyártásának hosszú távú biztosításával összefüggő kérdéseket a Dmitrij Medvegyev elnök által 2010. december 31-én aláírt „*Állami Fegyverzeti Program 2011–2020*” című dokumentumban rögzítették. Egyes orosz szakértők szerint azonban kétséges, hogy a Programban rögzített rendkívül „fesztes” elvárásoknak az orosz hadiipar képes lesz megfelelni.

A hadiipari komplexum ugyanis kettős szorításban van: egyrészt eleget kell tennie az orosz haderő korszerűsítése érdekében a fenti programban rögzített követelményeknek megfelelően felfutóban lévő állami megrendeléseknek, másrészt pedig egy másik fontos célkitűzésnek is meg kell felelni. Nevezetesen, az Oroszországi Föderációnak meg kell őriznie a világ fegyverpiacán kivívott igen előkelő helyét! 2010-ben ugyanis az orosz fegyverexport összességében 8,6 milliárd dollárral (USD) az Amerikai Egyesült Államok után a második helyet foglalta el a ranglistán! 2011-ben várhatóan 9,4-9,5 milliárd dolláros exportot teljesít az orosz hadiipari komplexum. A nyilvánosságra került adatok szerint ez a folyamat a következő években is töretlennek látszik: az orosz hadiipar ugyanis a 2011–2013 közötti időszakra 38,5 milliárd dollár értékű „lekötött” szerződéssel bír. (Csupán az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy az 1990-es évek elején, de még a közepén is az volt a cél, hogy a nemzetközi megrendeléseken keresztül életben lehessen tartani a hadiipart mindaddig, amíg a hazai gazdasági lehetőségek megengedik a kifejezetten honvédelmi jellegű orosz állami megrendelések folyamatos kielégítését.)

³ Tóth István mk. ezredes: *Az orosz hadiipar átalakulása 1992-től napjainkig, fejlődésének várható tendenciái 2020-ig, és ezek eredményeinek lehetséges hasznosítása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében.* PhD értekezés, ZMNE, 2011. 39. o.

⁴ Andrej Kokosin akadémikus, az Állami Duma képviselője, az Orosz Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Részlegének vezetője, az 1990-es években a védelmi miniszter első helyettese, majd a Védelmi Tanács, illetve a Biztonsági Tanács titkára volt.

Márpedig e kettős követelmény teljesítése óriási erőfeszítéseket követel a hadiipari komplexum vállalataitól, amelyek már így is csaknem elérték gyártási kapacitásuk felső határát. Többek között ennek támogatása érdekében is fogadta el a kormány (és hagyta jóvá az elnök) ugyancsak 2010 decemberében a „*Program a Nemzeti Védelmi Ipar fejlesztésére 2011–2020*” című dokumentumot, amelyben rögzítették a védelmi ipar korszerűsítésével és hatékonyságának növelésével összefüggő tennivalókat. Ebben többek között szó esik arról, az egész orosz ipar szempontjából fontos kérdésről is, hogy a tudományt is a fenti célok elérésének érdekében kell mozgósítani. Konkrétabban, a haderő fejlesztése érdekében szükséges technológiák megújítása az alapkutatások és az alkalmazott tudományok területén folytatott kutatások finanszírozásának növelésével, különös hangsúlyt fektetve az ún. „kettős rendeltetésű technológiákra”.

Az előzőekben említett két dokumentum a korábbiakhoz képest már új elemként számol bizonyos haditechnikai eszközök, fegyverek, fegyverrendszerek és gyártási technológiák vásárlásának lehetőségével is. Ez a törekvés már az új, a korábbinál praktikusabb orosz gondolkodást tükrözi: sok esetben olcsóbban lehet vásárolni, mint fejleszteni és gyártani! (Igaz az is, hogy Oroszország az utóbbi időszakokban eddig is évente közel százmillió dollár értékben vásárolt fegyvert, illetve haditechnikai eszközt.)

A „Mistral” típusú hadihajók vásárlása – a korszerű hajóépítési, harc- és tűzvezető technológiák megszerzésének lehetőségével – módot nyújthat a legkorszerűbb gyártási technológiák megszerzésére és majdani alkalmazására is. Az üzlettel kapcsolatban újságírói kérdésre válaszolva Vlagyimir Putyin miniszterelnök a 2011. június 21-ei párizsi látogatása előtt kijelentette: „*Ez a franciáknak jó üzlet! Nekünk csak akkor, ha a gyártási technológiát is átadják, ami lökést adhat a polgári és katonai hajóépítésnek*”.

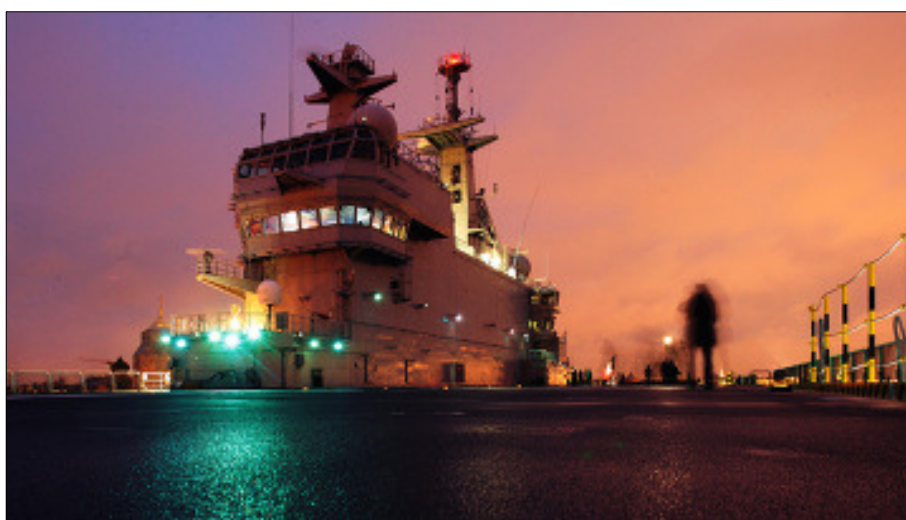
Arról pedig, hogy nem egyedi eset a „Mistral” vétel, a legeklatánsabban az Oroszországi Föderáció védelmi minisztere, Anatolij Szergyukov által 2011. július elején tartott sajtótájékoztató tanúskodik. A miniszter elmondta, hogy a Rheinmetall Defence kísérleti központjában aláírtak egy szerződést a Nyugati Katonai Körzet gyakorlóterén (a Nyizsegorodszkiji Területen található Mulino település közelében) a Szárazföldi Csapatok korszerű kiképző központjának felépítéséről és berendezéséről.

A szerződés értelmében a létesítményt 2014 közepén adják át és e központban, a rendszeresített komplex elektronikai berendezések (trenaőrök) segítségével, rendkívül rövid idő alatt lehet végrehajtani a gépesített lövés- és harckocsidandárok személyi állományának harckiképzését – egyénileg és kötelékben egyaránt. A kiképző központban használandó harci technikai eszközök és fegyverek orosz gyártmányúak, míg a katonák, parancsnokok és egyéb szakállomány tevékenységét elemző és értékelő technika német gyártmányú lesz.⁵

⁵ Viktor Litovkin: Sz „*Bulavoj*” naperevesz. Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyje, 2011. 07. 08.

A „Mistral” típusú hadihajó

Mind a franciákkal, mind pedig a németekkel megkötött szerződések arra utalnak, hogy az orosz fél határozott törekvést mutat a védelmi ipar területén használatos, nyugati eredetű magas szintű technológiák lehetőség szerinti megszerzésére és az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői átfegyverzésében történő hatékony felhasználására. S amint azt már korábban említettem, ezeknek az üzleteknek a megítélése mind a NATO-n, mind pedig Oroszországon belül ma még meglehetősen ellentmondásos, de a „kényes” technológiák kereskedelme – a közvetlen gazdasági megfontolásokon túl – közvetve a bizalom erősítését is szolgálhatja.

Regionális sajátosságok

A nyugati világ döntéshozói még 2010 végén sem sejtették, hogy a 2011-es agendát az arab világgal kapcsolatos események határozzák meg. Éppenhogya elfogadták a NATO új stratégiai koncepcióját, benne a válságkezelés kiemelt szerepével¹, és igyekeztek megoldani az Európai Unió (EU) belső pénzügyi problémáit. Az Amerikai Egyesült Államok másfél háborúja és gazdasági útkeresése ugyanúgy lekötötte az erőforrásokat.

A belső problémák után meglepetésszerűen hatott, hogy az Észak-Afrikától egészen a Perzsa(Arab)-öböl országait felölelő térségben feltámadt elégedetlenségi hullám ellenállhatatlanul döntött meg rezsimeket, ideákat, és politikai tabukat. A jelenség gyökere az oszmán típusú hatalomgyakorlás, a nyugati értékek és a globális politika illesztési feszültségeiből ered. Az országok elítje a nyugatias hatások ellenére kíván teljhatalmat a népe felett, valamint érdekei szerint „megbízható” regionális partner lenni a nagyhatalmi játszmákban. A népesség körében az ezt biztosító intézkedések nem találnak támogatásra.

Az érintett államok felépítése is az elittörékvések kiszolgálására épül fel, a katonai és gazdasági vezetés összefonódása „politikai vízzáró” réteget hozott létre, s ez erősen megnehezíti a valódi reformok meghozatalát, vagy a pozíciók átértékelését. Azonban harcoljon bármennyit a katonai és belbiztonsági elit egymással, a status quo fenntartása közös érdek, még a nyílt vagy rejtett diktatúrák fenntartása árán is. A felépítmény további eleme a demokratikus és a feudális megoldások elegyítése is. A demokráciát afféle életképtelen nyugatias gyarmati jövevénynek tartják a tekintélyelvre épülő, széles értelemben vett iszlám kultúrában, azonban a külföld felé tökéletes eszköz a legitimitás igazolására.

A diktatúrák kezdeti, kiépítő szakaszát túlélő vezetők legnagyobb ellenfele a rugalmatlanság, nemcsak a betegség, merénylet, puccs fenyegeti hatalmukat, hanem az elkerülhetetlen változások is. A diktatúra a vezető szerepét tekintve önmagában alternatíva-nélküliséget jelent, így rendszeridegen eleme a hatalom átadása. Jól megfigyelhetően, az arab világban a gyengülő diktátorok trónkövetelőkkel „ütköznek”, míg a dinasztikus utódlás kísérlete a jövő nélküli fiatal és elkecsereedett populáció haragjával találkozik a nemzetközi közösség figyelme előtt.

Gazdasági téren az államok közös problémája az állami szféra egészségtelen túlsúlya a kis és hatékonytalan magánszférával szemben. A politikai elit által hűbértokként kezelt állami társaságok érdekelték a nyersanyag-, a turisztikai és a biztonsági szektorban, bevételeik követhetetlenek és vezetőik elszámoltathatatlanok,

¹ Active Engagement, Modern Defence, NATO, 2010. 11. 19.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, letöltés: 2011. 06. 18.

az árnyékukban működő magánszektor működését pedig megnehezíti a korrupció és az állandóan jelenlevő bizonytalanság.

Az általános szociális helyzet az egymást erősítő jelenségek sorozata. A gyors népesedés, ebből következően a fiatal korosztályok többsége a társadalmon belül, a nyomorszint alatt élők magas száma (sokszor csak becült adatok vannak), és megfelelő növekedés hiányában a gazdaság képtelen a tartós foglalkoztatásra.

Az „arab tavasz” szociálpszichológiai karakterét sokáig fogják elemezni, a divatos elméletek a meleg időjárástól, a hálózati média forradalmától egészen a szimpla unalomig terjednek. Tény, hogy az „arab tavasz” jelenségét közvetlenül egy banális helyzet robbantotta ki Tunéziában. Ez olyan robbanásveszélyes helyzetet feltételez, amelyet feltétlenül előre kellett volna jelezni; egy rendőrség által igazoltatott, önmagát felgyújtó utcai árus önmagában csak közigazgatási ügy, a nyomában viharos gyorsasággal terjedő tiltakozás már komoly, előzményekkel bíró válságjelenség. A „jázminos forradalom” eszkalálódott, a boltokat kifosztották, barikádokat emeltek. A fényűző életet élő Zine al-Abidin Ben Ali elnök még ígéretet tett, hogy a 2014-es elnökválasztáson nem indul, de kénytelen volt Szaúd-Arábiába menekülni. A hatalom kulcsa a fegyveres erőknél volt, az elnök biztonsági szolgálata kitartott volna, de értelmetlenné vált az ellenállás.² Az eseményeket részben az internet (web 2.0) vívmányain szervezték, kiemelten a Facebook, a Twitter és egyéb közösségi weboldalakon. Az arab média is bizonyította, az Al-Dzsazíra és az al-Arabíja saját terepén megverte a nyugati világ hírmónopóliumát. A két médium létrejöttükkor forradalmasította és újrapozícionálta az arab hír- és információs világot. Bevezette a minimális tabuk elvét, friss és problémákra koncentrálni stílusát, szikár, tényekre koncentrálni hírei és értékelvű kommentároktól mentes stílusa miatt az adót több országból kitiltották (Kuvait, Irak, Marokkó, Algéria). A forradalmakról végig tudósított, anyagait a legtöbb nyugati csatorna átvette, az események nem maradtak titokban és kölcsönösen megtalálták a maguk közönségét máshol is.

A már bevált forgatókönyv szerint 2011. január 27-én Egyiptomban országos megmozdulás kezdődött, a nagyvárosokban tüntetéssorozatok indultak, össznépi kíváncsággá vált Hoszni Mubarak elnök távozása. A diktatúra katonai erejét tekintve a legerősebb a térségben, a világban a tizedik legnagyobb, amely modern haditechnikai eszközöket birtokol. A korábbi lázadásokat leverő hadsereget félmillió személyi állománya és gazdasági hálózata megkerülhetetlen tényezővé teszi. Az ország politikai elitje hatalomátmentési szándékkal kivárással játszott, míg a nép közé vezényelt katonák nem voltak hajlandóak erőszakosan fellépni. A katonai vezetés taktikázott, majd a változások élére állt, jelenleg az ország az átmenet korát éli.

A turbulencia elért minden országot, válaszokat kényszerítve ki. Az előrelátóbbak reformokat hirdettek, a keményvonalasok a hadsereg teljes erejével reagáltak, Szíriában például a tüntetőkre mesterlövészek vadásztak, az áldozatok száma meghaladta a kétezret.³

² Lökéshullámok. Heti Világgazdaság, 2011. 01. 22. ISSN 1217-9647

³ Syrians Report Killings as Troops Hunt for Defectors. The New York Times, 2011. 09. 07.
http://www.nytimes.com/2011/09/08/world/middleeast/08syria.html?_r=1&ref=syria, letöltés: 2011. 09. 10.

Jemenben Ali Abdullah Száleh elnök egészségügyi problémái miatt a szomszédos Szaúd-Arábiában tartózkodik, meggyengülését kihasználva távollétében a törzsek vezetői és az érdekcsoportok, frakciók már – némi fegyveres erőszakkal a háttérben – a hatalomról tárgyalnak. A biztonsági erők folyamatosan próbálják a rendet helyreállítani.⁴

A közeljövő egyik kérdése, hogy Asszad Szíriája számíthat-e olyan segítségre, mint Líbia számíthatott. A válasz az eltérő körülményekből következően negatív, a hatalom szilárd, a szír erők morálja nem ingott meg, a társadalom támogatása megmaradt, a törésvonalak mentén tagolt társadalom megosztható a hatalom céljainak megfelelően, és főként regionális szinten a változás az iráni és az izraeli–palesztin viszonyt is megváltoztatná.⁵

A forradalmi hullám fő tanulsága, hogy már a Szovjetunió felbomlásakor is tapasztalt változások önmozgásakor az egyensúlyi rendszerek törékenyebbek a számítottnál. Az „erős emberek” alá épülő katonai erőn nyugvó autoriter, vagy diktatórikus rendszerek merevségük miatt extrém gyorsan válnak instabillá, függetlenül belső gazdasági erejüktől. Ennek bizonyítéka, hogy az érintett országok vezetése elsőként jóléti intézkedéseket vezetett be ártámogatások formájában, Líbia külön figyelt a megvásárolható társadalmi békére – a már ismert eredménnyel.

A változások gazdasági paradoxona egyaránt érinti a szegény és a gazdag országokat, azonos eredménnyel. A szegény országokban a változások tovább csökkentették a bevételeket a visszavetett turizmussal és a gazdasági folyamatosság megtörésével, míg a módosabbak csak tüneti kezelésre költöttek, mélyreható reformok nem indultak. A változások ráadásul kockázatosnak áraztak minden érintett piacot, így a zavarok és az általános drágulások egyszerűen elértéktelenítik a jóléti juttatásokat. A megnőtt elvárások mentén teljesíthetetlen intézkedés-spirállal néz szembe a hatalom, ami konzerválhatja az elégedetlenséget.

A hasonlóságok ellenére az elemzés tárgyát képező Líbiában némileg más a helyzet.

Történelmi körülmények

Líbia jelenleg sajátos pozícióban van; az egyetlen ország az „arab tavasz” államai közül, ahol polgárháborúig fajult a helyzet, és az egyetlen ország, ahol egy külföldi katonai szövetség folytatott – némileg homályos célú – hadműveletet. A féléves támadássorozat eredményeként megdőlt a Kadhafi-rendszer, és az ország jövőjének alapjait most rakják le.

A mai helyzet megértéséhez *térben* egyaránt ismerni szükséges az ország múltját (lokális szint), az Afrikai Unió tevékenységét (regionális szint), a NATO és az ENSZ viszonyrendszerét a változások kikényszerítése érdekében (globális szint); *időben* pedig szükséges megkülönböztetni a Kadhafi-rezsim, a felkelés kitörése, a katonai beavatkozás két szakasza, majd a felkelők győzelmének mérföldköveit.

⁴ Yemeni Forces Are Said to Enter Coastal City. The New York Times, 2011. 09. 11.
<http://www.nytimes.com/2011/09/12/world/middleeast/12yemen.html?ref=yemen>, letöltés: 2011. 09. 11.

⁵ Szíria persze más. NOL, 2011. 08. 25.
http://nol.hu/velemenyt/20110825-sziria_persze_mas, letöltés: 2011. 08. 30.

Líbia történetében a 16. századtól egészen a 20. századig nem beszélhetünk függetlenségről. Az 1551-ben kezdődött, majd 1835-ben visszatért ottomán uralom, a pasák sorozata, az 1911-ben történt olasz megszállás és befolyása, majd a második világháborús hadszíntér-állapot nem tették lehetővé az organikus fejlődést. A nagyhatalmak 1949-ben az ENSZ hatáskörébe adták az országot, amely 1951-ben nyerte el függetlenségét, s a monarchia megteremthette működésének kereteit: 1952-ben sor került az első választásra, 1953-ban az ország csatlakozott az Arab Ligához, majd 1955-ben az ENSZ-hez. Természetes erőforrásait felfedezve 1961-től nagyarányú exportba kezdett, 1962-től a Kőolaj-exportáló Országok Szervezete (Organization of Petroleum Exporting Countries – OPEC) keretében.

A következő nagy időszak 1969. szeptember 1-jétől vette kezdetét, amikor a hadsereg egy csoportja (Líbiai Szabad Unionista Tisztek – Libyan Free Unionist Officers), a térségben szokásos módon (vértelen) államcsínnyel vette át a hatalmat. A csoportból korán kiemelkedett egy 27 éves százados, Moammer al-Kadhafi (a továbbiakban: Kadhafi), akinek vezetésével államosították a külföldi érdekeltségek egy részét és kivonulásra kényszerítették az országban ideiglenesen állomásozó brit csapatokat. Kadhafi berber származású, gyermekként pásztorkodott, az iszlám általános iskola elvégzése után Miszrátában tanult tovább. Fiatalon mélységesen felhőborította Izrael léte és tettei, így proteszt-aktivistának állt, majd a Tripoli Egyetemen két évig történelmet hallgatott. Jövőjét a hadseregben képzelte el (a hadseregben élete lehetőségét látva felszerel), 1963-ban már a bengázi Líbiai Királyi Hadiakadémián tanult, majd török, brit és görög továbbképzésben részesült.

Meg kell jegyezni, hogy a katonai hatalomátvétel és az intézkedések sorozata tipikus a régióban. Az ókori Rómában uralkodott katonacsászárok korához hasonlóan vált trendd a hadseregből jött autoriter, fél-diktátor vezető. Ennek szociológiai háttere, hogy a gyarmati sorból felszabadult országokban a hadsereg egyszerre volt mobilizációs csatorna a szegény, ambiciózus férfiak számára és a pánarab világ reménysége Izrael legyőzésére, valamint a Nyugat elleni győztes harcra. Musztafa Kemál „Atatürk”, Gamal Abden Nasszer, Anvar Szadat, Szaddam Huszein, és esküdt ellenségeiknél, az izraeli vezetésben is volt ellenállókból és kommandósokból lettek „civil” vezetők.

Később Kadhafi ellen is több alkalommal kíséreltek meg puccsot szervezni, sikertelenül.

1969 decemberében az ország egyesült Egyiptommal és Szudánnal, ettől kezdve minden külföldi érdekeltséget államosítottak és a Forradalmi Parancsnoki Tanács (Revolutionary Command Council – RCC) irányítása alá helyezték az olajipart, majd létrehozták a Dzsihád Alapot az Izrael elleni harcra. Az Arab Köztársaságok Szövetsége megalakulásával 1971-ben egyesült Egyiptom, Szíria és Líbia. Az ország 1972-től még határozottabban szocialista irányt vett, fokozatosan, de mindenre kiterjedően államosították a gazdaságot, és márciustól megkezdődött az együttműködés a Szovjetunióval. A szocializmus és az iszlám sajátos elegyeként a jogrendszert iszlamizálták, és Népi Tanácsok vették át a média intézményeit.

Az ország markáns külpolitikája jeleként további (sikertelen) szövetségekre törekedett, majd 1973-ban olajembargót hirdetett az Amerikai Egyesült Államok ellen, mert az Izraelt támogatta soros háborújában az arab nemzetek ellen.⁶

A 1976 és 1979 között megjelent, háromrészes „Zöld könyv” tanai már az ország önálló útját jelzik. A könyv különös elegye a politika-, jog-, és vallásméлетnek, a szociológiának, a Nyugat bírálatának, a gazdaságméлетnek és tárháza az élet különféle területein jelentkező problémák megoldásainak.⁷

Az út további jele volt az 1977-ben Egyiptommal folytatott határ menti háború, majd 1979-ben az ugandai beavatkozás. Kadhafi politikájának szerves részét képezte a környező országok kontrollja, valamint a támogatók és lekötöztetett gyűjtése. Ide sorolható az ugandai és csádi beavatkozás, tágabb kitekintésben az Afrika-szerte bonyolított befektetések és a terrrorszervezeteknek nyújtott pénzadományok.⁸ Ez a magyarázata annak is, hogy az afrikai országok vonakodva ítélték el (különösen, ha saját országukra tekintettek), és Olaszország is kezdetben lavírozott a keményebb megoldások felmerülésekor. Kadhafi rezsimje ugyanis több volt, mint egy a diktatúrák közül, a diplomáciában csak „colourful”-nak nevezett államfő pontosan tudta, hogyan használhatja ki országa adottságait. A fentiekén túl, jó pénzügyi, ipari és politikai kapcsolatokat tartott fent Olaszországgal, és segítette az Európai Uniót az illegális migráció elleni küzdelemben. A kapcsolatot bíralták ugyan, mégis a reálpolitika szép példája az együttműködés.⁹

Kadhafi hallatta hangját a vallások összeütközése ügyében is. A svájci kultúra védelme és a terjeszkedő iszlám kapcsán komoly vita után került sor a népszavazásra a minaretek építéséről. A referendum eredménye szerint a svájciak többsége, több mint 57 százaléka támogatta az új minaretek építésének tilalmát az országban és azt Svájc alkotmányába is belefoglalták, mire Kadhafi azonnali dzsihádot hirdetett az ország ellen.¹⁰ A két ország kapcsolatai Kadhafi egyik fiának svájci és két svájci üzletember libiai őrizetbe vétele, valamint az ezt követő gazdasági adok-kapok miatt egyébként is fagyosak voltak.

A szocialista vonalnak és Szovjetunióval fenntartott kapcsolatnak megfelelően Líbia viszonya ellentmondásosan alakult a hidegháború alatt az Egyesült Államokkal is. A kapcsolatok az 1800-as évekre nyúltak vissza, ebből a második világháború utánra a Tripoli-közi Wheelus légibázis maradt meg, amit 1970-ben meg is szüntettek. A diplomáciai kapcsolatok végig feszültek maradtak, (ezen a többszöri olajembargó, az amerikai követség 1979-ben történt felgyújtása és azt követő bezárása sem javított), és Kadhafi egyfajta eltávolítandó szovjet bábként jelent meg az amerikai gondolkodásban. Ugyanígy és joggal sütik rá a „terrorizmus támogatója” bélyeget, ismertségét is ennek köszönheti, országában komoly hálózatokat

⁶ St. John, R. B.: *Historical Dictionary of Libya (4th Ed.)*. The Scarecrow Press, Inc., Oxford, 2006.

⁷ Al-Kadhafi, Moammar: *Zöld könyv*.
<http://www.mathaba.net/gci/theory/gb.htm>, letöltés: 2011. 07. 09.

⁸ Libyan Oil Buys Allies for Qaddafi. The New York Times, 2011. 03. 15.

<http://www.nytimes.com/2011/03/16/world/africa/16mali.html?ref=africa>, letöltés: 2011. 06. 18.

⁹ Berlusconi és Kadhafi barátsága. NOL, 2009. 08. 26.

http://nol.hu/kulfold/berlusconi_es_kadhafi_baratsaga_, letöltés: 2011. 06. 18.

¹⁰ Kadhafi dzsihádot hirdetett Svájc ellen. Index, 2010. 02. 25

http://index.hu/kulfold/2010/02/25/kadhafi_dzsihadot_hirdetett_svajc_ellen/, letöltés: 2011. 05. 13.

épített ki. Bizonyított áldozatai közé tartozik a PanAm (skóciai) Lockerbie felett felrobbantott Boeing–747-es repülőgépe (ez ügyben született az ENSZ Biztonsági Tanács 731. számú határozata), a francia UTA DC–10-ese, valamint az 1986-ban felrobbantott berlini La Belle diszkó. 1982-től a Reagan-adminisztráció az étel, gyógyszer és orvosi áruk kivételével teljes embargót hirdetett, majd fokozatosan nehezítették a diplomáciai munkát, és 1985-től a katonai csapások lehetőségével is számoltak, amelyeket az évben el is rendeltek Tripoli és Bengázi környékén, paradox módon csak erősítve Kadhafit. Az első Bush-kabinet további embargókkal tervezte ugyan az eltávolítását, ezeket a Clinton-kormányzat továbbfejlesztette az Irán–Líbia Szankciós Törvénnyel (Iran–Libya Sanctions Act – ILSA).

Kadhafi a 2001. szeptemberi merényletek után hangot váltott, elítélte az al-Kaidát és a térség felemelkedési forгатókönyvein, valamint különféle béketerveken dolgozott. 2005-től visszaállították a katonai kapcsolatokat, 2006-ban pedig Líbiát törölték a terrorizmust támogató országok listájáról.¹¹

Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy az ország politikája mennyire leképezi a vezető személyiségét. A béketervek ellenére a rezsim folyamatos érdeklődést mutatott a tömegpusztító fegyverek iránt, nukleáris eszközeit a Szovjetunió szolgáltatta 1978-tól, ezek között erőműveket és kutatóközpontot 300 és 400 megawattos kapacitással. Kadhafi tervei között szerepelt az atomipar felfuttatása, ez ügyben több szándéknyilatkozatot is tett francia és orosz felek részére. A kémiai fegyverekkel kapcsolatban az első Bush-kabinet állítása szerint 30 tonnányi mustárgázt és szarint gyártottak a „Rabta” létesítményben. A terrorellenes háború visszatérő vádjá volt a líbiai nukleáris és kémiai fegyverprogram folytatása, noha a hordozóeszközök hiányoztak a célba juttatáshoz. A csehszlovák kormány 1990-ben feltárta, hogy korábban 1000 tonna Semtex robbanóanyagot szállított Líbia részére. 2003-ban, az iraki invázió előtt diplomácia csatornákon Líbia jelezte, hogy leszerelné nem hagyományos fegyverállományát, amelyre 2003 decemberében sor is került.

A Kadhafi-rezsim sajátja volt a könyörtelenség. Felépítése a klasszikus diktatúrákat idézte, a titkosszolgálat keze mindenhova elért, besúgó hálózata átfogta a társadalmat. A politikai ellenzék üldöztetéssel, bebörtönzéssel és végső soron kivégzéssel nézett szembe. A szolgálatok a terrorakciók szervezése mellett a disszidenseket is levadászták, 2011-ben a hatalom elleni támadások egyik aggodalma volt, hogy a gyaníthatóan létező európai bázisokat aktiválják és a műveletekhez – a folyószámlák befagyasztása ellenére is – rendelkezésre állnak források.

Az események feltárásában a megnyílt archívumokból kikerült dokumentumok is segítenek, az új vezetés – már érintettsége miatt is – szinte bizonyosan szelektálni fog ezek között. A dokumentumokból rekonstruálható, hogy a Kadhafi-rezsim már 2002-től kölcsönösen együttműködött az angolszász titkosszolgálatokkal (CIA, MI-6) kihallgatásokban, vallatásban, cserében a rezsim ellenségeiről szóló bizalmas adatokért.¹²

¹¹ Shillington, Kevin (ed.): *Encyclopedia of African History Vol. 1*. Fitzroy Dearborn, London, 2005.

¹² Files Note Close C.I.A. Ties to Qaddafi Spy Unit. The New York Times, 2011. 09. 02.
<http://www.nytimes.com/2011/09/03/world/africa/03libya.html?scp=1&sq=libya%20mi6&st=cse>,
letöltés: 2011. 09. 11.

Az ország területe máig hatóan két részre osztott: a kelet-líbiai városok (Bengázi és Beida) tüntetéseinek magyarázata, hogy ez a terület történelmileg különáll a nyugati Tripolitania régiótól. Keleten inkább kereskedő lakosság élt, Nyugaton földművelők. Keleten erős a helyi szenusszi szekta hagyománya, és a korábbi monarchia is keleti gyökerű volt. A líbiai társadalmat meghatározza a patriarchális hagyomány, szinte az összes település hűségesküvel kötelezte el magát Kadhafi mellett, aki az ország olajjövedelmeiből időnként ajándékokkal jutalmazta alattvalóit.¹³

Regionális megvilágításban Líbia mutatói meglehetősen ellentmondásosak.¹⁴

Ország	Népesség (millió fő)	Népesség- növekedés (%)	Átlag- életkor (év)	Népesség a nyomorszint alatt (%)	Munka- nélküliség (%)	Infláció (%)	GDP/fő (dollár)
Egyiptom	82,0	1,9	24,3	20,0	9,7	12,8	6 200
Szíria	22,5	0,9	21,9	11,9	8,3	5,9	4 800
Jemen	24,1	2,6	18,1	45,2	35,0	12,2	2 600
Tunézia	10,6	0,9	30,0	3,8	14,0	4,5	9 500
Algéria	34,9	1,1	27,6	23,0	9,9	5,0	7 400
Líbia	6,5	2,0	24,5	N/A cca. 33	30,0	3,0	13 800
Összesen:	215,5	Átlag: 24,8		Átlag: 16,6	Átlag: 7385,7		

Az ország fiatal népességének száma a többi forrongó országgal összehasonlításban alacsony, gazdasági növekedése alacsony, magas a munkanélküliség, és bár az olajjövedelmek miatt átlagosan magas egy főre jutó GDP, sokan élnek a nyomorszint alatt.

A válság kialakulása és dinamikája

A „forradalmi hullám” Líbiába 2011. február 16-án ért el, ekkor törtek ki az első tüntetések. A legnagyobb tömeg Bengáziban verődött össze, a rezsim a töle megszokott keménységgel reagált. A tüntetéseket először szétverték, később a hadsereg teljes erejét bevetették, harckocsik zárták le az utakat, repülőgépekről bombázták a központokat, és a tömegbe lőttek.¹⁵ Megkezdődött a külföldiek evakuálása, lekapcsolták az internetet, a halottak száma emelkedett, és az olaj ára idegesen reagált a történésekre.¹⁶ A vérontást látva a hadsereg morálja a dezertálásig fellazult, utánpótlásukat zsoldosokkal oldották meg. A rezsim szilárdnak mutatkozott, Kadhafi ereje teljes tudatában drogosoknak, patkányoknak, szabotőröknek nevezte a felkelőket. Az elharapózó erőszak hírére a nemzetközi

¹³ Kadhafi ajándéka már nem elég a líbiai fiataloknak. NOL, 2011. 02. 18.
http://nol.hu/kulfold/kadhafi_ajandeka_mar_nem_eleg_a_libiai_fiataloknak, letöltés: 2011. 06. 18.

¹⁴ CIA World Factbook, CIA
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, letöltés: 2011. 06. 18.

¹⁵ „Válogatás nélkül bombáznak” – harci repülőgépek lőtték a Tripoli tüntetőket. NOL, 2011. 02. 21.
http://nol.hu/kulfold/tripolit_is_elerte_az_eroszak, letöltés: 2011. 06. 18.

¹⁶ Líbiában 35 embert megöltek a biztonságiak, nincs internet. NOL, 2011. 02. 19.
http://nol.hu/kulfold/libiaban_35_embert_megoltek_a_biztonsagiak_nincs_internet, letöltés: 2011. 06. 18.

közösség elítélte Kadhafit, továbbá felröppent a hír, hogy tömegpusztító eszközök bevetésére készül.¹⁷ Az instabilitás eredményeként reális veszélyként beszéltek az al-Kaida térnyeréséről, akár az ország támaszponttá válásáról.

A rendszerhű líbiaiaknak eközben már fegyvereket ígértek, ezeket később meg is kapták.¹⁸ Budapesti látogatása alkalmával Anders Fogh Rasmussen NATO-főtitkár az Európai Unió védelmi minisztereivel megvitatta, hogyan segíthetnének valamilyen pragmatikus módon a bajbajutottaknak, és miképp korlátozhatnák a líbiai események következményeit. A teendőket megbeszélendő rendkívüli NATO-ülést hívott össze.¹⁹

Líbia ekkor már de facto két részre szakadt, kiterjedt a fegyveres harc, az ország teljes területe harcterré vált. A harc jellegétől függően a líbiai események két szakasza különíthető el:

- a külföldi, NATO-beavatkozás előtti; és
- a külföldi, NATO-beavatkozás utáni harctevékenység.

A beavatkozás előtt az állam reguláris, kiképzett, haderőnemekre tagolódó, létszámában és felszereltségében fölényt mutató, de moráljában megingott hadereje állt szemben irreguláris, kiképzetlen, de önkéntes és lelkes tömegekkel (a nemzetközi sajtóban „rebels”). A felek klasszikusan a mozgáscentrikus, illetve a gerilla hadikultúrák megtestesítői, így természetes módon kettejük között szabályos aszimmetrikus hadviselés alakult ki. A rendszerint a gyengébbik fél által alkalmazott gerilla hadviselés elemeinek hatékony alkalmazásához (gyorsaság, ravaszság, meglepés, a váratlanság, a kezdeményezés, a manőver, a rugalmasság és az erőfelfejtés gazdaságossága) azonban szükséges a biztos háterszág, és a másik fél részéről tanúsított racionális gazdasági számítás.

Stratégiaiilag ezek az elemek hiányoztak. A háterszág, avagy a biztonságos katonai bázisterület megteremtése a változó hadmozgások miatt nem volt lehetséges. A gerillataktika költségszámítását – azaz erősebb fél részére olyan akaratervényesítési szituációt kell teremteni, amely számára már befektethetetlenül magas árat jelent a katonai győzelem eléréséhez – a katonai erő és a politikai akarat hiányában esélytelen volt keresztülvinni. A felkelők hideg számítások szerint önerőből maximum néhány hónapig tartottak volna ki, egyre csökkenő területen.

A centralizált döntési mechanizmussal felvértezett, reguláris hadsereg légi támogatás mellett tört előre, célja az ellenséges „fegyveres erők” minél teljesebb szétverése volt. Bár a klasszikus elemek (harcérintkezés, támadás tűzérségi előkészítése, szétbontakozás) szerepeltek a repertoárban, a megsemmisítési végállapot nem volt opció, így világosan definiált részcélok nélkül az eredmény egyenlőtlen és kétségbeesett harc lett. A kapkodó, esetleges összecsapásokban a felkelők többnyire a hadseregtől szerzett eszközökkel harcoltak, ami ismertsége okán tovább növelte a

¹⁷ Tömegpusztításra is készülhet Kadhafi. NOL, 2011. 02. 23.

http://nol.hu/kulfold/az_ensz_elitelte_libiat, letöltés: 2011. 06. 18.

¹⁸ Civileket fegyvereznek fel Líbiában. NOL, 2011. 02. 26.

http://nol.hu/kulfold/civileket_fegyvereznek_fel_libiaban, letöltés: 2011. 06. 18.

¹⁹ Ezreket is legyilkolhattak Líbiában – Kadhafi fegyvereket ígér híveinek. NOL, 2011. 02. 25.

http://nol.hu/archivum/rendkivuli_nato-ules_libia_miatt, letöltés: 2011. 06. 18.

kadhafista hadsereg előnyét. A hadsereg általános célja az ország egységének helyreállítása volt, ez lehetővé tette volna az állami stabilizációt.²⁰

Harcászati szinten további problémát jelentettek az ország terepadottságai. A földrajzi viszonyok vagy a sivatagi körülmények közötti tűzérési harcra, vagy a térségi központokban zajló városi hadviselésre kényszerítették a feleket (Urban Warfare – UW, vagy Close Quarter Battle/Combat – CQB/C), ami a professzionális hadseregeknek kedvezett.²¹

Az eltökélt Kadhafi távozására ekkor három megoldás tűnt életképesnek: A-terve szerint katonai győzelme után helyén maradt volna; B-terve szerint dinasztikus örökléssel biztosítja klánja helyét; csak utolsó helyen szerepelt a C-terv, az aranyejtőernyővel támogatott méltóságteljes külföldi emigráció.

A felkelők a tárgyalások ellenére nem tudtak kiegyezni vele, jövőkép és az ellenálláshoz szükséges nagy hatású vezető hiányában, aki a harcban fegyelmez, a politikában pedig koordinál. A tapasztalat azt mutatja, hogy az alulról szerveződő csoportok belső kohézióját megteremteni nehéz folyamat, és az a kritikus idő, amíg a mozgalom természetes úton „kihord” egy vezetőt, vitális lehet a győzelem elérésében. A heterogén frakciók tovább nehezítik a döntési folyamatot, márpedig az ellenzék közel sem egységes, így kerülhetett sor az átállt Abdel-Fattah Júnisz katonai parancsnok megölésére is.

A beavatkozás előtt a nemzetközi helyzet közös jellemzője volt a regionális eszkaláció miatti aggodalom, az erőszak elítélése, az olajár feletti kétségek – az egyes országok azonban vérmérséklettől függően reagáltak. Az Egyesült Államok két háborúban lekötve nem kívánt újabb konfliktusban részt venni, de nem zárta ki az erőszakos fellépést, az Európai Unió (annak Földközi-tengeri országai) egységesen tartott a menekülthullámtól és az esetleges újraindított terrorizmustól; Kína a helyszínen levő munkásait, és befektetéseit féltette; Oroszország beavatkozásellenes álláspontot képviselt; Törökország felhívta a figyelmet a nép szabadság iránti igényére. Az EU országai szokás szerint megosztottak voltak. Olaszország a korábbi kapcsolatok fényében óvatos megközelítést javasolt, Franciaország gyarmatiasan agresszív megoldásokat tett le az asztalra, Németország kétségeit hangoztatva teljesen kimaradt a műveletekből.²²

A diplomáciai válaszok viszonylag gyorsan megszülettek, 2011. február 28-án már éltek az első európai uniós és amerikai szankciók. Ezek részét képezte a fegyverszállítások (továbbá a rendészeti felszerelések, tömegoszlató eszközök) valamint az uniós vízumok kiadásának tilalma, és az Európában elérhető javak tekintetében vagyonbefagyasztást mondtak ki Kadhafira, családtagjaira, valamint munkatársainak egy bizonyos körére nézve.²³

²⁰ Laczkó, Mihály: *Katonai stratégia alapismeretek*. ZMNE, Budapest, 2005.

²¹ Lánszki, János: *A katonaföldrajz elméleti alapjai*. ZMNE, Budapest, 2000.

²² Véres káoszba süllyedt Líbia, NOL, 2011. 02. 23.

http://nol.hu/lap/vilag/20110223-veres_kaoszba_sullyedt_libia, letöltés: 2011. 06. 18.

²³ Szankciókat fogadott el az EU Líbia ellen. NOL, 2011. 02. 28.

http://nol.hu/kulfold/szankciokat_fogadott_el_az_eu_libia_ellen, letöltés: 2011. 06. 18.

2011 márciusára a nemzetközi közösség már lemondott Kadhafiról és annak vonakodása ellenére távozását sürgette. A felkelők közben politikailag is megszervezték magukat, katonai tanácsot alakított Bengáziban, amely bár deklarálta, hogy nem szeretne idegen katonákat látni az országban, a harcok közepette több brit katonát fogtak el az országban.

A háttérben ekkor már folytak a békés rendezés előkészítő tárgyalásai, Kadhafi távozásának feltételeiről azonban nem tudtak megegyezni, jóllehet több lehetőséget kínáltak neki. A NATO eközben a katonai megoldásokon dolgozott, tárgyalásai után az ENSZ-re bízva az intézkedések elfogadását. A már működő szankciók mellett felmerült a repüléstilalmi zóna felállítása, és a konkrét katonai beavatkozás ötlete is.²⁴ Az Európai Unió álláspontja szerint Kadhafinak mennie kellett, a nemzetközi közösség nem tűrte a civil lakosság elleni légitámadásokat, az eszkaláció esetén felmerült volna a katonai beavatkozás (kizárólag az ENSZ BT–Arab Liga–Afrikai Unió támogatásával). Addig is érvényben voltak és tovább szigorodtak a rezsim elszigetelését szolgáló szankciók. Sőt a zárónyilatkozat szerint az Európai Unió minden lehetőséget megvizsgál a polgári lakosság védelmére, mérsárlások esetén meg kellene fontolni védelmi jellegű légitámadásokat is.²⁵ Az ENSZ BT elé került tervezet kapcsán líbiai katonai vezetők bosszúhadjárral fenyegetőztek a Földközi-tengeren lévő nyugati objektumok ellen, legyen az polgári vagy katonai hajó, vagy repülőgép.²⁶

Ebben a politikai környezetben született meg elsőként az ENSZ Biztonsági Tanácsának S/RES/1970 (2011) számú „*Béke és Biztonság Afrikában*” (Peace and Security in Africa) tárgyában született, 2011. február 11-én kelt határozata, melyre hivatkozik a tanulmány tárgyát képező, az ENSZ Biztonsági Tanácsának S/RES/1973 (2011) számú, „*A líbiai helyzet*” (The Situation in Libya) tárgyában született, 2011. március 17-én kelt határozata (a továbbiakban: Határozat).²⁷

Az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia és Libanon által benyújtott határozatra a Biztonsági Tanács tizenöt tagja közül tízen szavaztak igennel a határozat mellett, öt – köztük az állandó tag Oroszország és Kína, illetve Németország – tartózkodtak, ellenszavazat nem volt.²⁸

A határozat hivatkozik az ENSZ Biztonsági Tanácsának S/RES/1738 (2011) számú „*Civilek védelme fegyveres konfliktusban*” (Protection of civilians in armed conflict) tárgyában született, 2006. december 23-án kelt határozatára.²⁹

²⁴ Líbiában lángol az olaj. NOL, 2011. 03. 09.

http://nol.hu/kulfold/kadhafi_az_ensz-szel_is_dacolna, letöltés: 2011. 06. 18.

²⁵ Líbia: az EU még vár. NOL, 2011. 03. 11.

http://nol.hu/kulfold/libia_az_eu_meg_var, letöltés: 2011. 06. 18.

²⁶ Kadhafi nem ad kegyelmet. 2011. 03. 17.

http://nol.hu/kulfold/bengazit_bombazza_a_libiai_legiero, letöltés: 2011. 06. 18.

²⁷ UN Security Council Resolutions 2011

http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions11.htm, letöltés: 2011. 05. 13.

²⁸ „Ha a világ megőrül, mi is meg fogunk örülni”. NOL, 2011. 03. 18.

http://nol.hu/kulfold/repulestilalmi_zona_libia_felett, letöltés: 2011. 06. 18.

²⁹ UN Security Council Resolutions 2006.

http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions06.htm, letöltés: 2011. 05. 13.

A Határozat hivatkozik a S/RES/1970 (2011) határozat 26 bekezdésére, melyben a segélyszervezetek visszatérésén, a folyamatos informáltságon túl jelen van a „*kifejezi készségét a megfelelő kiegészítő intézkedések megfontolásának megtételére, amennyiben szükséges*”. Ez jogilag értelmezve három szubjektív jelzőt, egy feltételes módot és egy többféle módon értelmezhető névszót és igét tartalmaz, amely nem a hatékonyság záloga.

A Határozat cselekvési jogkörét az ENSZ Alapokmánya VII. fejezetéből származtatja, eszerint a Biztonsági Tanács (a továbbiakban BT) határozza meg bármilyen a békét érintő fenyegető létét, agressziós cselekményt, és ajánlásokat tesz, vagy a 42., illetve 42. paragrafussal megegyező döntéseket hoz a megteendő cselekményekről (39. paragrafus).

A Határozat tartalmilag négy részre tagolódik:

I. A Határozat bevezetője tartalmazza a határozat előéletét, megadja az értelmezési keret szükséges hivatkozásait, felsorolja a részt vevő szervezeteket, továbbá kinyilvánítja a határozat meghozatalának szándékát. Fontos, hogy a már bevezetőben hivatkoznak a politikai előzményekre.

II. A Határozat szándékainak kinyilvánítása, amelyek az alábbiak: azonnali tűzszünet, az erőszak teljes beszüntetése, és a civilek elleni visszaélések megszüntetése. A határozat hangsúlyozza továbbá a szükséges politikai reformokhoz vezető fokozott igyekezetet, valamint a békés és fenntartható megoldás megtalálását, annak kívánalmát, hogy a líbiai hatóságok tartsák be a nemzetközi jog szabályait; ideértve a humanitárius, emberi és menekültjogot, tegyenek meg mindent a civilek védelmére, biztosítsák alapvető igényeiket, és a humanitárius segítség azonnali szabad eljuttatását hozzájuk.

III. A Határozat felsorolja a fentiek érdekében megteendő intézkedéseket: a civilek védelmét (Protection of Civilians), a repüléstilalmi övezetet a civilek védelmében (No Fly Zone), az utánpótlás elvágására fegyverembargó létesítését (Enforcement of the Arms Embargo), a líbiai repülőeszközök földön tartását (Ban on Flights), és a pénzügyi források befagyasztását (Asset Freeze).

IV. A Határozat kijelöli az intézkedések hatálya alá eső személyeket és intézményeket, a végrehajtó szakértői kört.

A NATO 2011. március 27-én vette át a hadművelet irányítását Egyesített Védő Művelet (Operation Unified Protector) néven, a vázolt intézkedések meghozatalával. A politikai megosztottság azonban fennmaradt, Németország távolmaradásával tüntet, és a konkrét katonai terv támogatása, valamint az intézkedések rendezéséhez szükséges stratégiai célok kijelöléséhez is korlátozottan alkalmas a duális szerkezet.³⁰ A NATO alapvető megosztottsága két területen érzékelhető, a tagállamok és a belső struktúra területén. Tagállamait tekintve mindössze egy, igaz mindinkább határozottan iszlám vallású országa van (Törökország), így ismét vádolható az afgán–iraki vonalba illeszthető „globális iszlámellenességgel”, valamint felépítésében a politikai és katonai elemek egymás

³⁰ NATO and Libya – Operation Unified Protector. NATO Home Page.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm, letöltés: 2011. 08. 15.

működési logikáját és hatékonyságuk érvényesülését gátolják. A politikai célból folytatott háború katonai célú műveleteinek kiterjesztését a politika blokkolja, ami újfent politikai célok megvalósítását akadályozza, hogy aztán a fél- vagy balsikerű katonai művelet már a hadművészetet gyakorlók hibája lehessen.

Ennek megfelelően a határozat problémás pontjainak száma a gyakorlatban végtelen. A III. rész tartalma egyszerre fogalmaz meg diplomáciai, politikai, katonai, gazdasági és emberi jogi eszközöket és elvárásokat, összhangban a kombinált válságkezelési metodikával. A szabályozatlanság mégis olyan flexibilitást ad a döntéshozóknak, ami a célok elérését a visszájára fordíthatja.

Részletesen vizsgálva, a civil lakosság védelmének terjedelme nincs meghatározva. Minthogy a modern hadviselés a városokra tette át a harci cselekmények túlnyomó részét, gyakorlatilag kizárólag precíziós csapásméréssel és pinpoint-alapon vezényelt különleges egységekkel lehetne városi harcászatot folytatni. Bármilyen nagyobb erejű tűzérségi eszköz evakuáció nélkül már civil áldozatokhoz vezet, ahogyan ez meg is történt a NATO részéről.³¹

A civilek védelme magában hordozza az erőszak megszüntetését is, ez együtt jár a teljes harci tevékenység feladásával, ami egyértelműen elfogadhatatlan Kadhafinak. A harcászati repertoár korlátozását jelentené a külföldi humanitárius szervezetek működésének engedélyezése és a média képviselőinek kivétele a célpontok közül is, ezek ugyanis potenciálisan ellenséges felderítő és dokumentáló tevékenységet végezhetnek. Egyértelműen ide tartozik viszont a tömeges nemi erőszak leállítás.³²

A koalíció később is érzékelte a dilemmát, és az Amnesty International szerint az áldozatok száma tízezer fő körül járt áprilisban, a hadsereg nehéz-fegyverzete majdnem érintetlenül került bevetésre. A változékony terepen a NATO óvatosan szándékozott eljárni, ez persze esetenként több áldozattal jár, mint a légi bevetések „járulékos kára”. Több ország (Egyesült Államok, Olaszország, Hollandia, Svédország) egyenesen deklarálta, hogy levegő–föld típusú támadó feladatokban nem vesz részt, ami nagyban csökkentette a hatékonyságot.³³

A Tanács döntése úttörő abban a tekintetben, hogy minden fegyveres eszközzel lehetővé teszi a civilek védelmét, így praktikusán korlátlan felhatalmazással indult a művelet.

A politikai tervezést-ötletelést korlátozva a határozat kifejezetten kimondta, hogy szárazföldi erővel nem lehet beavatkozni, és rezsimváltásra sem adott felhatalmazást, ezt enyhítendő nem adott időbeli korlátot a mandátumnak. Mindezek ellenére többször megjelent a szárazföldi bevetés és az erőszakos rendszerváltoztatás

³¹ Civilek veszítették életüket egy NATO-támadásban. Index, 2011. 06. 19.
http://index.hu/kulfold/hirek/2011/06/19/polgari_lakosok_vesztettek_eletuket_egy_nato-tamadasban/
letöltés: 2011. 06. 19.

³² Kadhafi fegyverként vetette be a tömeges nemi erőszakot. Index, 2011. 06. 09.
http://index.hu/kulfold/2011/06/09/kadhafi_fegyverkent_vetette_be_a_tomeges_nemi_eroszakot/
letöltés: 2011. 06. 18.

³³ Tízezreket gyilkolhatott le a líbiai hadsereg. NOL, 2011. 04. 12.
http://nol.hu/kulfold/parizs_szerint_a_nato_hagyja_gyozni_kadhafit, letöltés: 2011. 06. 18.

igénye, amit Martonyi János külügyminiszter cáfolt.³⁴ Nem véletlenül, logikailag egy fegyveres konfliktusban az egyik fél haderejének megsemmisítése automatikusan a vereségét és a hatalomból való távozását jelenti.

A bevetési problémát a frontok összemosódása jelentette, ezt a NATO a legkorszerűbb felderítő eszközök bevetésével kívánta áthidalni. A felek azonosítása így is olyannyira nehéz volt, hogy a koalíció a felkelők számára meg is tiltotta a zsákmányolt haditechnika igénybevételét.

A fegyverembargó világosan leírja az egyezményekben meghatározott eszközök szállítási tilalmát. Az ellenőrzés problémája, hogy reálisan csak bizonyos államok felől voltak kiszűrhetők a szállítások. A Kadhafinak lekötöztetett Csád, Niger, vagy a forrongó és kettészakadt Szudán felől kerülő úton érkeztetett volna utánpótlás. Nem is említve azt az orosz felvetést, hogy a felkelők kiképzése és fegyverekkel való ellátása kimeríti a határozat megsértését a fegyverembargót elfogadó és fenntartó nagyhatalmak részéről. A felkelők többször kértek nemzetközi támogatást (fegyverek, kiképzés, harcászati csapások formájában). A tartózkodást elsőként Franciaország törte meg, aknavetőket, automata puskákat, gépfegyvereket és „Milan” páncéltörő rakétákat küldött. A vitatható érvelés „a könnyűfegyverek a polgárok védelmét szolgálják” mellett némileg védhetőbbé teszi a szállításokat, hogy azok részét képezte élelem, víz és orvosi ellátmány is.³⁵

A pénzügyi források befagyasztása banktechnikai intézkedés, hatékonysági kérdés, hogy a tényleges vagyon milyen arányát érinti. A korábbi embargók miatt bizalmatlan rezsim készpénzállománya és leplezett számlái mellett máshova is helyezett még ki forrásokat.³⁶

Mégis, a rendszer elítjéhez kapcsolható számlák lefogása korán megtörtént, később csak az illegális terrortámogatásokkal kapcsolatos félelmek láttak napvilágot.

A határozat humanitárius elemének szükségessége már a cselekmények elején kiolvasható volt. Az EU készségségbe helyezte a Frontextet, előrejelző helikoptereket vezényeltek a térségbe. A helyzet komolyságát illusztrálta, hogy már két héttel a zavargások kitörése után a líbiai–tunéziai határon már több tízezer menekült vesztegelt. Pár napra rá számuk 140 ezer főre nőtt, óránként kétezer fővel gyarapodva, ami a végsőkéig leterhelte a segélyszervezetek munkatársait. Az adatot később 120–130 ezer főre pontosították, és a szövetségesek légitámadásait követően megindult a menekültek lassú visszaáramlása is. A líbiai–tunéziai határon is több mint tízezer vendégmunkás várakozott, részükre az ENSZ Világélelmezési Programja (UN World Food Programme) 240 tonna élelmiszert juttatott el, ez 50 ezer ember ellátására volt elég 30 napon keresztül.³⁷ További adományok érkeztek, mégis a

³⁴ Martonyi: kizárt a katonai megszállás. NOL, 2011. 03. 29.

http://nol.hu/archivum/martonyi_kizart_a_katonai_megszallas, letöltés: 2011. 06. 18.

³⁵ A francia hadsereg fegyvereket dobott le a líbiai felkelőknek. Index, 2011. 06. 29.

http://index.hu/kulfold/2011/06/29/a_francia_hadsereg_fegyvereket_dobott_le_a_libiai_felkeloknek/, letöltés: 2011. 06. 30.

³⁶ Kadhafi bukott még négymilliárdot. NOL, 2011. 06. 04.

http://nol.hu/kulfold/kadhafi_bukott_meg_negymilliardot, letöltés: 2011. 06. 18.

³⁷ Gyerekek halnak meg Miszrátában. NOL, 2011. 04. 19.

http://nol.hu/kulfold/gyerekek_halnak_meg_miszrataban, letöltés: 2011. 06. 18.

politikai megosztottság miatt a menekültkérdésnek egyelőre nincs megoldása. Az érkezők többségének elsődleges célpontja Franciaország, emiatt parázs vita alakult ki Európában a határellenőrzés visszaállításáról. A francia kormány mellett Dánia is jelezte, hogy „véletlenszerűen” vizsgálni fogja az országba érkezőket, felrúgva ezzel a közös kockázatvállalás elvét.³⁸ A kérdés nyugvópontra jutott, megállt a menekültek érkezése olaszországi Lampedusa szigetére, bár közülük sokan a tengerbe veszttek.³⁹

A beavatkozás után a belső erők között vívott küzdelem kiegészült a felkelők részére nyújtott támadó jellegű, precíziós légicsapásokkal (repüléstilalmi övezet). A támadó légi szembenállás (Offensive Counterair – OCA) elveinek megfelelően a cél a szemben álló fél légierőjének, légi támadó potenciáljának megsemmisítése, tevékenységének lehető legteljesebb korlátozása bázisaikon, illetve azok közelében (érdemi tevékenység kifejtése előtt). *Feladatai:* a földi célpontok elleni támadások, a légtér megtisztítás, légi kísérés, és az ellenséges légvédelem elnyomása (Suppression of Enemy Air Defenses – SEAD). A műveletek sikerességének függvényében csökken a további bevetések, a többi haderőnem mozgásának kockázata, redukálható az önvédelemre fordított kapacitás szintje. *Célpontjai általában:* a földi, a légi és a vízfelszíni hadi célpontok, elsődlegesen repülőterek, repülőgépek, légvédelmi centrumok, hadszíntéri rakéták (theater missiles – TMs); C⁴ISR célok (vezetés, irányítás, híradás, informatika, hírszerzés, megfigyelés, felderítés – command, control, communications, computers, intelligence, surveillance, reconnaissance). *A megvalósításhoz szükséges technikai eszközök:* repülőgépek, rakéták, UAV/UCAV (pilóta nélküli harci repülő eszközök, drone vagy UAV – Unmanned Aerial Combat Vehicles); különleges hadművelati erők (Special Operation Forces – SOF); légvédelmi tűzéreszközök; C⁴ISR rendszerek, információs hadviselési eszközök; valamint a megfelelő navigációs és térinformatikai (GIS – „geographic information system”) háttér.⁴⁰

A repüléstilalmi övezet kialakítása ezért nem egyszerű feladat, alapos felderítést, koordinált együttműködést és hatékony eszközöket igényel. A műveletben lehetőség nyílt támadásokat intézni líbiai légvédelmi lokátorok, repülőterek és légelhárító egységek ellen – jogilag a hatály beálltával azonnal, a gyakorlatban némi időbeli ráhagyással. Kadhafi kihirdetett tűzszünete ellenére csapatai azonban nem álltak le a műveletekkel, így 2011. március 20-án megindultak a légicsapások az „Odyssey Dawn” hadművelet keretében. Első fázisban amerikai „Tomahawk” rakétákkal a légvédelmet igyekeztek megbénítani, első nap elpusztítva annak 50%-át.⁴¹ A csapások célja kettős volt: biztosítani a baráti gépek mozgását a légtérben, és ezáltal elősegíteni a civilek védelmét a kormányerők ellen. A légicsapás második hullámának célja volt az ENSZ BT határozat repüléstilalmi övezetét stabilizálni és elvágni a kormánycsapatok utánpótlási útvonalait. A konkrét célok elleni bevetések sorozata egyaránt szolgálta a civil

³⁸ A dánok ismét ellenőrzik a határait. Index, 2011. 05. 11.

http://index.hu/kulfold/ep/hirek/2011/05/11/a_danok_ismet_ellenorzik_a_hataraikat/, letöltés: 2011. 05. 13.

³⁹ Még hatszáz menekült Lampedusán. NOL, 2011. 06. 11

http://nol.hu/kulfold/meg_hatszaz_menekult_lampedusan, letöltés: 2011. 06. 18.

⁴⁰ Rutai, László (szerk.): *A légi szembenállás alapjai*. ZMNE, Budapest, 1999.

⁴¹ Első nap: légicsapás a líbiai hadseregére, Kadhafi kész meghalni. NOL, 2011. 03. 20.

http://nol.hu/kulfold/sarkozy_ultimatumot_adott_kadhafinak_francia_gepek_libia_felett, letöltés: 2011. 06. 18.

lakosság védelmét és a felkelők támogatását. A szétszórt kormánycsapatok nehéztechnikája ellen a felkelők tehetetlenek voltak, így fontos volt annak semlegesítése.

Némi nehézséget okozott a hadművelet NATO irányítás alá helyezése, mert az Egyesült Államok korán egyértelműsítette, hogy csak a nyitó szakaszban vesz részt, érhető módon európai haderő nem is tudta volna pótolni szerepét. Olyannyira, hogy áprilisra (lapértésülések szerint) a koalíció egyszerűen kifogyott a precíziós bombákból.⁴²

Némileg zavarosan nyilatkozott Alain Juppé francia külügyminiszter a kérdésben „Számunkra ez a hadművelet mindenekelőtt a világszervezet hadművelete, amelyet olyan ENSZ-tagállamok koalíciója hajt végre, amelyek közül nem mindegyik tagja a NATO-nak. Vagyis ez nem egy NATO-hadművelet, még akkor sem, ha az Atlanti Szövetség intervenció és katonai tervezési eszközeire kell támaszkodnia”. A kifacsart logika az átadást is megnehezítette, a műveletet a NATO átvenné, de az agilis francia diplomácia nem szívesen olvadt volna bele egy észak-atlanti akcióba; a britek nem hajlandók francia parancsnokság alatt katonai tevékenységet folytatni; továbbá az arab országok miatt felmerült egy külön politikai egyeztető szervezet létrehozása, vagyis a döntéseket nem a NATO hozná. Később azt közölték, hogy a NATO 90 napra vette át a műveletek irányítását és összehangolását, de szükség esetén ez az időtartam meghosszabbítható vagy lerövidíthető; ezt francia oldalról annyival egészítették ki, hogy „a konfliktus nem mostanában ér véget, hosszú hetekig is eltarthatnak a légi csapások”.

A líbiai hadműveletben legalább hétféle típusú, közel azonos képességekkel rendelkező repülőgép vett részt, ennek megfelelő számú kiszolgáló rendszerrel és költséggel.

(Franciaország: Dassault Mirage, Dassault Rafale, Dassault Super Étendard; Nagy-Britannia: Eurofighter EF2000 Typhoon, Panavia Tornado; Dánia: Lockheed Martin F-16 Fighting Falcon; Svédország: Saab JAS Gripen.⁴³)

A csapások végcélja az ellenfél kifárasztása, a high-tech eszközök fölényének érvényesítése, és a megsemmisítő csapások sikereinek hadászati előnnyé transzformálása. Sajátos feladatmegosztás, hogy a szárazföldi műveleteket – az iraki és afganisztáni tapasztalatok alapján a „piszkos munkát” – már a felkelőkre bízta.

A NATO válságkezelő művelete (az 5. cikkelyen kívül eső művelet) célja az lett volna, hogy a konfliktus jellegét változtassa meg, még mielőtt az háborúvá alakulna át. Ez nem sikerült, sőt az uniós belső válság okozta sokk olyan mértékben lekötötte a politikai döntéshozást, hogy azóta is pusztán részmegoldások valósultak meg. A katonai erő abszolút kategória: adott helyen és időben teljes mértékben kell rendelkezésre állnia, így az erőketítés (Force Projection) expedíciós jellege szükségessé tette a haditengerészeti képességek bevonását. Ennek egyik záloga a

⁴² Fürtös bombák bevetésével vádolják Kadhafit. NOL, 2011. 04. 16.

http://nol.hu/kulfold/furtos_bombak_bevetesevel_vadoljak_kadhafit, letöltés: 2011. 06. 18.

⁴³ Endres-Gething: *Jane's Repülőgép határozó*. Panemex-Grafo, Budapest, 2003.

repülőgép- és helikopterhordozók bevetése, ez egyéb lehetőség híján a „Charles de Gaulle” francia repülőgéphordozót jelentette az angolszász egységek mellett.⁴⁴

A regionális rendezési törekvéseket az Afrikai Unió, az Arab Államok Ligája és az Iszlám Együttműködés Szervezete vállalták magukra. A frissen 54-tagúra duzzadt Afrikai Unió (AU – az Afrikai Egységsszervezet utóda) az előretekinthető, dinamikus és integrált Afrika megteremtését tűzte ki célul, ennek megteremtésében tagországai mérsékelten támogatják.

A politikai szervezet rendszeresen küld békefenntartókat a válságövezetekbe, és számára jelenleg hátrányos módon Kadhafi volt egyik fő támogatója. A szervezet Béke és Biztonság Tanácsa (Peace and Security Council – PSC) a líbiai helyzettel először február 23-án foglalkozott, a 261. számú ülés kommunikéje lényegében elítélő határozat, mely felhív az emberi jogok betartására és az erőszak beszüntetésére, az eskaláció megelőzésére.⁴⁵

A szervezet március 10-én a kérdéssel foglalkozó ad hoc bizottságot hozott létre (Ad hoc High Level Committee on Libya – AHC)⁴⁶, amely szerepe a PSC döntéseire szükséges koordináció, valamint az Arab Liga, az Iszlám Együttműködés Szervezete, az EU, és az ENSZ bevonása.⁴⁷ A PSC a Határozat meghozatala után is folyamatosan napirendjén tartotta a kérdést. 2011. március 23-án megtartott 268. számú ülésén ismételten megerősítette a líbiai emberek legitim törekvését a demokrácia, reform, szabadság és biztonság vonatkozásában.⁴⁸ A szervezet folyamatos tárgyalást, útitervet, korai kilépést és békés válságkezelést szorgalmazott, tárgyaltak a líbiai rezsim képviselőivel is. A képviselők először elfogadták a békés rendezés útitervét – az ellenségeskedések azonnali beszüntetése, a segélyszállítmányok célba juttatása és a felkelők, valamint a líbiai vezetés közötti tárgyalások megkezdése – végül kihátráltak.⁴⁹

2011. március 25-től az AU fokozta erőfeszítéseit, azonban konzultációk, bizottsági ülések, helyszíni látogatások során sem ért el eredményt. A PSC április 26-án (275. számú ülés⁵⁰), július 13-án (285. számú ülés⁵¹) foglalkozott a líbiai

⁴⁴ Kőszegvári, Tibor: *A hadtudomány fejlődése az ókortól napjainkig*. ZMNE, Budapest, 2007.

⁴⁵ COMMUNIQUE, PSC/MIN/COMM.(CCLXI), PEACE AND SECURITY COUNCIL
<http://au.int/en/sites/default/files/PSC%20Communique%20on%20the%20situation%20in%20Libya.pdf>
letöltés: 2011. 08. 15.

⁴⁶ The African Union announces the composition of the Ad-hoc High Level Committee on Libya. 2011. 03. 10.
http://au.int/en/sites/default/files/ann_en_10_march_2011_psd_the_african_union_announces_composition_ad_hoc_high_level_committee_libya.pdf, letöltés: 2011. 08. 15.

⁴⁷ the african union ad hoc high-level committee on libya meets in nouakchott on 19 march 2011
http://au.int/en/sites/default/files/press_release_en_17_march_2011_psd_the_african_union_ad_hoc_high_level_committee_on_libya_meets_in_nouakchott.pdf, letöltés: 2011. 08. 15.

⁴⁸ Press statement of the 268th meeting of the peace and security council.
http://au.int/en/sites/default/files/268th_FINAL_Press_Statement_-_Libya_EN.pdf, letöltés: 2011. 08. 15.

⁴⁹ The African Union ad hoc High Level Committee on Libya convenes its second meeting in Addis Ababa
http://au.int/en/sites/default/files/Press_release_-_Libya_eng_0.pdf, letöltés: 2011. 08. 15.

⁵⁰ COMMUNIQUE, PSC/MIN/COMM.2(CCLXXV), PEACE AND SECURITY COUNCIL
http://au.int/en/dp/ps/sites/default/files/PSC%20Communique%20-%20Libya%20_Eng%20_.pdf
letöltés: 2011. 08. 15.

⁵¹ PRESS STATEMENT, PSC/PR/PS/2.(CCLXXXV), PEACE AND SECURITY COUNCIL
http://au.int/en/dp/ps/sites/default/files/285th_Final_Press_Statement_-_Libya_EN_0.pdf
letöltés: 2011. 08. 15.

helyzettel, valódi befolyása a tárgyalások szervezésén és a helyi szakértelem hozzáadásán túl nem volt. A helyzetet bonyolította, hogy az Átmeneti Nemzeti Tanács (Transitional National Council – TNC) is tárgyalópartnerként lépett fel, és Kadhafi feltételei (fiát jelölné elnöknek, illetve a hatalomátadás tisztelettel, az ő és családja biztonságának szavatolásával történjen) is elfogadhatatlanok voltak az ellenzék számára. Az AU Gyűlése (Assembly of the Union) meghozta 385. számú határozatát a líbiai helyzetről, amelyben lezárta az ad hoc Bizottság mandátumát, kifejezte az útiterv további érvényességét, annak a szembenálló felek elé tárását, szorgalmazta egy politikai keretegyezmény létrehozatalát, vagyis összefoglalva: sürgette a politikai megoldás kimunkálását.⁵²

A lázadók részéről az AU misszióját fagyos fogadtatás kísérte. Egyrészt az áldozatok számának növekedésével arányosan csökkent a megegyezési hajlandóság, másrészt a tervezet nem tartalmazta Kadhafi távozását, így a béke lehetősége ellenére egy részleges siker már a mérsékelt frakciót sem elégítette volna ki.⁵³ Az idegenkedés továbbra is fennáll a felkelők és az AU között, mert a korábbi bőkezű líbiai befizetések folytatásáról még nem született döntés.

A felkelők győzelme után kiadott nyilatkozat – amelyben se az NTC-t, se Kadhafit nem említették – egy olyan átmeneti kormány létrehozására szólított fel, amelyben „minden érdekelt félnek” helye van.

Az Arab Államok Ligája (League of Arab States – LAS) 22 tagállamával a kisebbek közé tartozik, ugyanakkor a térség „nagy játékosainak” és válságtérségeinek többsége jelen van a szervezetben, így mintegy 350 millió fő képviselőt látja el.⁵⁴ A pillanatnyilag a térség demokratikus tendenciáival barátkozó LAS egyik fő tevékenységi területe Izraellel volt kapcsolatos, míg jelenleg tagországainak jó része (Egyiptom, Irak, Szíria, Libanon, Jemen, Líbia, Szudán, Tunézia, Bahrein, Szomália, Palesztina, Eritrea) belső konfliktusokkal küzd, ráadásul Líbia tagságát fel is függesztették. A heterogén államok sokféle belső csoportjának képviselője minden összarab szervezet legnagyobb kihívása, amit a külkapcsolatok nyelvére nehézkes lefordítani. Például az akkori főtitkár, Amr Musza a Határozat támogatása előtt két napig csak az erőviszonyokat mérte fel, noha a meggyőzésben bizonyára szerepet játszott a katarai légierő műveleti részvétele is.⁵⁵ A főtitkár természetesen tüzszünet melletti politikai rendezést képzel el, és rutinos diplomataként folyamatosan „játszik” hazai és idegenbeli „pályán” is.⁵⁶ A stratégiai elképzelések a tagországok érdekeinek megfelelően változóak.

⁵² DECISIONS, DECLARATIONS AND RESOLUTION, Assembly/AU/Dec.363-390(XVII), ASSEMBLY OF THE UNION

[http://www.au.int/en/sites/default/files/Assembly_AU_Dec_363-390_\(XVII\)_E.pdf](http://www.au.int/en/sites/default/files/Assembly_AU_Dec_363-390_(XVII)_E.pdf), letöltés: 2011. 08. 15.

⁵³ Libyan revolutionary council rejects African Union's peace initiative. The Guardian, 2011. 04. 11.

<http://www.guardian.co.uk/world/2011/apr/11/libyan-rebels-reject-peace-initiative>, letöltés: 2011. 08. 15.

⁵⁴ League of Arab States

http://www.arableagueonline.org/las/index_en.jsp, letöltés: 2011. 08. 15.

⁵⁵ Arab League to reiterate backing for Libya no-fly zone. The Guardian, 2011. 03. 22.

<http://www.guardian.co.uk/world/2011/mar/22/arab-league-libya-no-fly?INTCMP=SRCH>
letöltés: 2011. 08. 15.

⁵⁶ Arab League head raises Libya doubts. The Independent, 2011. 06. 22.

<http://www.independent.co.uk/news/world/africa/arab-league-head-raises-libya-doubts-2300726.html>
letöltés: 2011. 08. 15.

A sokadik eredménytelen lemondási felszólítás után 2011. április 25-től Kadhafit közvetlenül is célkeresztbe vették. Főhadiszállásait, rezidenciáit bombázták, családját is pusztítva, majd ellene a Nemzetközi Büntetőbíróság elfogatóparancsot adott ki 2011. június 27-én.⁵⁷ A brit vezérkari főnök szerint „szabályos lenne megölése”, ha éppen egy csapásmérés alatt álló intézményben tartózkodik.⁵⁸

A deauville-i csúcstalálkozón Nicolas Sarkozy francia elnök igyekezett bizonyítani, hogy a francia nyomásra megindított, Líbia elleni hadművelet „nem volt szerencsétlen és átgondolatlan döntés”, szorgalmazta, hogy az amerikaiak nagyobb katonai erővel vegyenek részt az akcióban.⁵⁹ Közben a műveletek nemzetközi összűz alatt álltak. Az orosz külügyminisztérium többször is jelezte, hogy a NATO túllépett a civilek védelmét előíró határozaton, amikor Kadhafit főhadiszállását is bombázta.⁶⁰ Robert Gates amerikai védelmi miniszter odáig ment, hogy kijelentette: „az atlanti szövetségre a kollektív katonai eljelentéktelenedés vár a tagországok nagy részének 'elégtelen' védelmi kiadásai miatt”, valamint minden megoldást az Egyesült Államoktól vár”.⁶¹

A 2011. áprilisi adatok szerint az áldozatok 80%-a polgári személy, ez megfelel a sűrű népességű területen vezetett, belső erőszakkal terhelt modern hadműveletek jellemzőinek.

A végjáték

Az általános türelmetlenség öt hónap után volt érezhető, a misszió mandátumából – érdemi eredmények nélkül – csak két hónap volt hátra. Katonai téren egyik NATO-tagállam sem vállalkozott összhaderőnemi műveletre, a szárazföldi megszállás jogi és képességbeli akadályok miatt nem szerepelt opcióként. A katonai megoldás a NATO high-tech légicsapásaiból és a helyiek low-tech szárazföldi előrenyomulásából áll, ez sok áldozattal járt – és végső soron ellentétben állt a Határozattal. A közös erőfeszítéseknek köszönhetően 2011. július végén már Tripolitól nyolcvan kilométerre húzódott a frontvonal, az akkori helyzetértékelések szerint a rezsim vergődése hosszabb távú lehetett volna, ami a költségeket felfelé, a politikai népszerűségeket lefelé tolt. Mindezt megelőzendő az Egyesült Államok, több nyugati és arab ország is az NTC-t ismerte el Líbia politikai képviselőjeként, megelőlegezve a győzelmet. Az előrehaladás üteme azonban nem volt kielégítő a nyugati hatalmak szerint, augusztus elején a felkelőket még ötven kilométer választotta el Tripolitól, ahonnan újabb menekültáradat indult el. A távozó kormánykatonák az elfoglalt

⁵⁷ Warrants of Arrest: issued on 27 June 2011, Muammar Mohammed Abu Minyar Gaddafi (Muammar Gaddafi). ICC, 2011. 06. 27.

<http://www.icc-cpi.int/menus/icc/situations%20and%20cases/situations/icc0111/related%20cases/icc01110111/>, letöltés: 2011. 07. 10.

⁵⁸ Brit vezérkari főnök: „szabályos lenne” Kadhafit megölése. NOL, 2011. 05. 11.

http://nol.hu/kulfold/brit_vezerkari_fonok___szabalyos_lenne___kadhafi_megolese_, letöltés: 2011. 06. 18.

⁵⁹ Erősödik az orosz ellenállás. NOL, 2011. 05. 26.

http://nol.hu/kulfold/erosodik_az_orosz_ellenallas, letöltés: 2011. 06. 18.

⁶⁰ Obama: Kadhafinak mennie kell. NOL, 2011. 05. 27.

http://nol.hu/kulfold/obama_kadhafinak_mennie_kell, letöltés: 2011. 06. 18.

⁶¹ Amerika kiakadt a NATO-ra. NOL, 2011. 06. 10.

http://nol.hu/kulfold/amerika_kiakadt_a_nato-ra, letöltés: 2011. 06. 18.

helyeken a „felperzselt föld” taktikát alkalmazták, indokolatlan erőszakot alkalmaztak és többször vontak emberi pajzsot is maguk köré. A városok többségében a felkelés kezdete óta változatlan a helyzet, az amúgy is szegény falvakban rosszabb a helyzet, sőt az ellátási nehézségek elérték felkelőket.⁶²

Augusztus közepétől „megtört a jég”, az utánpótlási csomópont Závijából kiinduló támadás az erődszerű fővárosig hatolt, ahol a kormányerők ellenállása lassan összeomlott, köszönhetően a NATO-légicsapások időzítésének, a koordinált együttműködésnek és a növekvő találati pontosságnak. A felkelők azonban a baráti tűz elkerülésére itt sem használhattak zsákmányolt haditechnikát. A város tarthatatlan lett, a felkelők ellenállás nélkül vonultak be, szörványos harcok azonban előfordultak.⁶³ A vészbíróságokat és a velük járó leszámolásokat azonban nem sikerült elkerülni. Ennek oka, hogy a hadsereg mintegy negyvenezer ember eltűnéséért felelős, Tripoliban több helyen találtak összekötözött kezű holttesteket és tömegsírokat.

A politikai vezetést időközben teljesen átvette az NTC, a buzgalom azonban nem pótolta a rutinton nyugvó profizmust, korábban a katonai, most a politikai vezetés küzd a megosztottsággal.⁶⁴ A negyventagú NTC elvileg Líbia egészét arányosan képviseli, a győzelem közelsége persze azonnal kiélezte a belső ellentéteket. A vallás, a törzsi hovatartozás (ezeket Kadhafi háttérbe szorította), a harci tapasztalat és a vitézség is vízválasztó a Musztafa Abdel Dzsailil által elnökölt testületben. Dzsailil rendszerellenes jogtudósból lett a rezsim igazságügyi minisztere, majd a politikai foglyok sorsa miatt lemondott. Kadhafi nem fogadta el lemondását, és őt küldte Bengázi pacifikálására, ahol azonnal átállt a felkelőkhöz. A rivalizálás elkerülhetetlen a másik erős ember, Mahmúd Dzsibril vezette árnyékkormányval, az egyetlen együttműködésre buzdító kényszer Kadhafi személye. Dzsibril afféle utazó nagykövetségként képviselte az NTC-t, ám nyugati orientációit feledtetni, hogy Dzsaililhoz hasonlóan az utolsó pillanatig Kadhafi mellett állt. A száműzetésből hazatérők azonban nem ismerősek a helyi viszonyokkal, és nincs háterszáguk sem.⁶⁵

A hatalmi vákuumot tovább erősíti az erős intézmények hiánya, a karizmatikus figurák felépítése, a programok politikai marketingjéhez szükséges idő, és a szakértelem hiánya. További veszély a válsághelyzetben megerősödő szélsőséges – és a fegyverraktárak megnyitása következtében felszerelt militáns – irányzatok terjedése, ennek megakadályozására és a szabályozott átmenetre Dubajban külön stáb jött létre.⁶⁶

A normalizációs törekvések lassan haladnak, pedig a kitűzött cél – a két éven belül – az alkotmányos többpárti demokrácia. Ezt fenyegeti az iszlamizálódás, a saría bevezetése.⁶⁷

⁶² Indul a végjáték? Heti Világgazdaság, 2011. 08. 20. ISSN: 1217-9647

⁶³ Bevették Kadhafi erődjét, a bukott vezér még Líbiában van. NOL, 2011. 08. 24. http://nol.hu/kulfold/kadhafi_bunkeret_bombazzak, letöltés: 2011. 09. 10.

⁶⁴ Visszaszámlálás. Heti Világgazdaság, 2011. 07. 23. ISSN 1217-9647

⁶⁵ Törésvonalak. Heti Világgazdaság, 2011. 09. 10. ISSN 1217-9647

⁶⁶ Bajos társak. Heti Világgazdaság, 2011. 08. 27. ISSN 1217-9647

⁶⁷ Véres szülés. Heti Világgazdaság, 2011. 09. 03. ISSN 1217-9647

Az offenzíva csak korlátozott sikert hozott, máig nem tudni, hol van Kadhafi. Az diktátornak az elfogatóparancs ellenére lehet alkupozíciója, bár a korábbi emigrációs ajánlatok vélhetően lejártak. Kadhafi lehetőségei minden egyes kilométerrel szűkülnek; szökése esetén vélhetően van ország, amely befogadná, a földalatti ellenállást külföldről is szervezheti. Elfogásakor biztosan meghurcolnák, vagy Ceausescuhoz hasonlóan azonnal kivégeznék. A szökésnek husszeini módra az összeomlást követő zűrzavarban is van realitása. A terep is alkalmas a baráti törzseknél rejtőzködésre, bár híveinek egy része Niger felé autóval hagyta Líbiát. (Az időközben történt események folyamán Kadhafit a felkelők elfogták és megölték, holttestét meggyalázták. A szerk.)

A szimbolikus befejezésnél égetőbb probléma a gazdaság talpra állítása, a gazdasági szankciók lassan oldódnak, nem tudom, hogy mennyi likvid tőkével és segéllyel lehet számolni. Ezek elköltésénél célszerű lenne elkerülni az iraki jellegű korrupciót, ami a korábbi, LIA (Líbiai Befektetési Hatóság) által alkalmazott befektetéseknek megfelelő jövedelmezőséggel járna együtt. Kiemelt fontosságú az export 95%-át kitevő szénhidrogénipar. Az infrastruktúrát részben sikerült megóvni – még a visszavonulás árán is – a legnagyobb finomító, és az Európa felé vezető földgázvezeték működőképes. Az elmenekült szakértelem hiánya kritikus, azonnal pótolni kell, és hosszabb távon a terrorista-gerilla támadásoktól is védett területet lesz szükséges kialakítani.

Külön kérdés a zsoldosok bevetése. Több egyezmény, például a Genfi Egyezmény 1977. évi Kiegészítő Jegyzőkönyve 47. cikkelye⁶⁸, az Afrikai Egységszervezet 1977. évi zsoldosokról szóló Egyezménye⁶⁹, és az ENSZ Közgyűlésének 1989. évi A/RES/44/34 számú döntésében szereplő meghatározása kis eltéréssel megegyeznek. Ezek szerint a zsoldos olyan személy, akit helyben vagy külföldön toboroztak azért, hogy fegyveres konfliktusban harcoljon, ténylegesen részt vegyen az ellenségeskedésben, amire alapvetően nyereségvágyból motivált. A konfliktusban részt vevő fél ténylegesen anyagi ellenszolgáltatást helyezett, vagy nevében helyeztek kilátásba, amely lényegesen meghaladja a konfliktusban részt vevő fél fegyveres erejében hasonló rangban vagy feladatkörben szolgálók javadalmazását. Nem rendelkezik sem a konfliktusban részt vevő fél, sem az általuk ellenőrzött terület állampolgárságával; nem tagja a konfliktusban részt vevő fél fegyveres erejének; végül nem fegyveres szervezet tagjaként vezényelték hivatásos szolgálatra a konfliktusban részt nem vevő állam részéről. Ezenfelül nem illetik meg a harcoló felek és hadifoglyok jogai, és az ENSZ definíciója hozzáteszi, hogy a zsoldos az alkotmányos kormányzat vagy rend stabilitása ellen dolgozik.

A zsoldosok toborzása a Határozatban külön nevesítve van, a bevetett személyek az információk szerint emberiség elleni bűncselekményeket is elkövettek.⁷⁰

⁶⁸ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977., International Committee of Red Cross <http://www.icrc.org/ihl.nsf/full/470?opendocument>, letöltés: 2011. 04. 10.

⁶⁹ OAU CONVENTION FOR THE ELIMINATION OF MERCENARISM IN AFRICA, Organization of African Unity, CM/817 (XXIX) Annex II Rev.1 http://www.africa-union.org/official_documents/Treaties_%20Conventions_%20Protocols/Convention_on_Mercenaries.pdf, letöltés: 2011. 04. 10.

⁷⁰ Zsoldosok lőnek az emberekre Líbiában. NOL, 2011. 02. 26.

http://nol.hu/kulfold/zsoldosok_lonek_az_emberekre_libiaban, letöltés: 2011. 06. 18.

A vegyes összetételű (nemcsak afrikai, hanem szerbiai, ukrainai, szíriai, romániai személyekből álló) zsoldoscsapat mintegy 25 ezer fős számban képviseltette magát.⁷¹ A felkelők győzelme után a fekete bőrű személyek után valóságos hajtóvadászat kezdődött, a gyűjtőtáborokban több százan várnak elbírálásra.

Következtetések

Líbia elmúlt fél évről általánosságban elmondható, hogy egy diktatórikus, stabil és szelektíven jóléti országból homályos jövőjű, instabil és több évig botladozó országgá vált.

A PESTEL elemzés-módszertana szerint:

- *Politikai téren* a vezetés a kritikus időszakban a döntésképtelenségig megosztott, stabilitása kérdéses. Az állam új karakterét ezért jórészt a véletlenek és egyéb befolyásoló csoportok formálják majd, az átmenet programján kívül nem került napvilágra konkrétum az új államszerkezetéről. A diktatúrában kompromittálódott szakértőket – lévén csak ők rendelkeznek gyakorlattal – az állam működőképességének megőrzése érdekében hiba lenne iraki mintára teljesen háttérbe szorítani, az új vezetés várhatóan kénytelen lesz tudásuk igénybevételére, ami további feszültségforrás lehet. Az új vezetés számára szimbolikus eredmény lenne Kadhafi kézrekerítése. Nem bizonyos, hogy a diktátor perének kockázatát vállalják, valószínűbb eltűnése, vagy később közölt halálhíre. (Így történt. A szerk.)

- *Gazdasági téren* mindenekelőtt „áll” a hadigazdaság megszüntetése. Az első lépésekhez biztosan állami programokra lesz szükség, noha a háborús újjáépítés generálhat némi öngerjesztő konjunktúrát. A rendelkezésre álló pénzügyi eszközök még nem ismertek, de a szankciók teljes feloldása után készíthető vagyonelemtár elégséges fedezetet biztosít. Fontos a szoros kontroll, a korrupció visszaszorítása, és hogy az állam ne váljon az „új elit” kifizetőhelyévé. A munkanélküliség és a nyomor kezelése nélkül új elégedetlenségi hullám alakulhat ki, érdemes teret ad a gazdaságot diverzifikáló vállalkozásoknak. A regionális egyenlőtlenségek kiegyensúlyozása ezúttal is az NTC-s politikai lobbizás áldozatává eshet. Az olajipar a külföldi munkások hiányában jórészt leállt, a közszolgáltatások, az áruforgalom térségenként eltérő, de leginkább nem működik. Nemzetközi felajánlások az instabilitásból adódóan korlátozottan várhatóak, a gazdaság újraindítása a globális trendek tükrében is problémás. A nemzetközi piaci viszonyokhoz az energiahordozókon át vezet az út.

- *Társadalmi téren* komoly kihívás a rend helyreállítása, a konstans menekült- és humanitárius válsághelyzet kezelése és az indulatok lecsillapítása. Az ország erőszakkal homogenizált lakossága fragmentálódott, új identitások épültek, amelyek komoly szakítópróbát jelentenek az új államnak. A feszültség kezelésére hivatott rendvédelmi szervek és a közigazgatás kompromittálták magukat, így a szubjektív biztonságérzet csak években mérhető idő alatt állítható vissza. A gazdaságon kívüli társadalmi alrendszerek (oktatás, kultúra, egészségügy, sport) olyan mértékben voltak az ancien regime irányítása alatt, hogy új alapokra helyezésük rövidtávon kivitelezhetetlen. Az új vezetésnek önmérsékletet kell tanúsítania saját elképzeléseinek érvényesítésekor, és Líbiát vonzó partnerként kell megjeleníteni a külföldnek.

⁷¹ Román zsoldosok Kadhafi oldalán. NOL, 2011. 03. 08.

http://nol.hu/archivum/roman_zsoldosok_kadhafi_oldalan, letöltés: 2011. 06. 18.

- *Technikai téren* szükséges az országnak bekapcsolódnia a nemzetközi tudományos vérkeringésbe. A gazdasági előnyökön túl az innováció megjelenése formálja a társadalmat, és mintegy megágyaz a haladó modernizációs törekvéseknek, valamint társadalmi mobilizációs csatornát teremt a fiatal népességnek.
- *Környezeti téren* a gazdasági profilja meghatározó, a vélhetően beinduló szénhidrogénipar lehetőséget ad a modern technológiák bevezetésére. A háborús károk újjáépítése folyamán a beruházásokban érvényesíthető lenne ez a szempont, összességében a prioritási listát ismerve erősen kétséges a szemléletváltás.
- *Jogi téren* komoly kihívás az iszlamista befolyás visszaszorítása a többpárti demokrácia célkitűzéseinek megfelelően. A politikai irányvonal konzerválásával a szabadságjogok kérdésében liberális elmozdulás várható, akár a civilszféra alapjainak lerakásával. Az NTC jelenlegi elnökének, Dzsalilnak a profiljába illeszkedő folyamat mögé akár politikai akarat is rendelhető. Különösen életszerű a forgatókönyv, amennyiben ígérete szerint később lemond, ez esetben valamely magas szakmai poszton segítheti elő fenti célok teljesülését (pl. alkotmánybíróság tagja). Jogági szinten fontos a magánjog (üzlet, munka, tulajdonviszonyok), valamint a külföldiek befektetéseinek a nemzetközi magánjog szerint szabályozása.

Mottó: *Régi érvek új köntösben.*

FÖLDRAJZI ÉS GEOPOLITIKAI MOTÍVUMOK
A KORTÁRS ROMÁN POLITIKAI GONDOLKODÁSBAN

Az integrációs román földrajzi érvrendszer

Az 1990-es évek közepétől Románia külpolitikai törekvéseinek középpontjában az euroatlanti és európai integrációs politika állt, amely alapvetően a következő három fő tényezőre épült:

- **Kulturális értékek:** Románia földrajzilag, történelmileg és tradícióin keresztül is az európai civilizációhoz tartozik.
- **Stratégiai okok:** Románia számára biztonsági garanciát csak a NATO/NYEU képes biztosítani.
- **Gazdasági okok:** az ország biztonságának és védelmének garantálása sokkal kevesebbe kerül NATO-tagként, mint azon kívül, az EU-tagság pedig hozzájárulna az ország gazdasági fejlődésének meggyorsításához, amivel egyben kiküszöböli a belső természetű, biztonságot veszélyeztető kockázatokat (például a tömeges elégedetlenséget).

A politikai és diplomáciai eszközök alkalmazása mellett az integrációs törekvések egyik, alighanem a legfontosabb szerepe a haderőre hárult. Ennek megfelelően nyugati minták alapján kezdték el átszervezni a haderőt és az alkalmazandó eljárásokat. A struktúrán túl pedig a vezetési rendszert is modernizálták, eközben pedig igyekeztek a reformokat a demokratikus intézményrendszer keretében, a civil kontroll tiszteletben tartásával végrehajtani.

A katonapolitikai döntéshozók fő célja – hasonlóan a többi NATO-ba törekvő országhoz – az volt, hogy az új nemzetközi környezethez igazodó, rugalmas szervezeti felépítésű, az ország biztonságát garantálni képes és többnemzeti műveletekben is tevékenykedni képes haderő kerüljön kialakításra.

* A tanulmány a szerző „*Summa cum laude*” minősítéssel megvédett doktori (PhD) értekezésének szerkesztett, helyenként módosított, aktualizált változata. Eredeti címe: *A román politikai gondolkodás geopolitikai alapjai*. Budapest, 2009, ZMNE. Az előző részek a Felderítő Szemle 2010/3-4., illetve 2011/1-2. összevont számaiban olvashatók.

A nyugati típusú stratégiaalkotási minta is átvételre került. 1999-ben napvilágot látott az új nemzeti biztonsági stratégia, amelyet – részstratégiaként – *Románia Katonai Stratégiájának*¹ elfogadása követett 2000-ben.²

A koncepciót most nem kimondottan katonai, védelmi jellegűként³, hanem a román diplomácia egyik eszközeként fogjuk fel, aminek sajátosságát már csak (kettős) minősítése is sejtetni engedi: „*a román katonai stratégia aktív-védelmi jellegű*”. Külpolitikai (kommunikációs) értelmét tehát egyrészt a nyugati mintát követő elkészítésében látjuk, másrészt a szövetség biztonsági felfogásának importálásában, és megfordítva, a román koncepció lehetőség szerinti „exportálását” a közös euroatlanti biztonsági felfogásba.

A dokumentum kidolgozói valószínűleg arra gondoltak, hogy bármilyen fejlettségű haderővel és koncepcióval is rendelkezhet Románia, a korábban már többször bevált indok, a földrajzi helyzete nagymértékben meghatározza majd alapvető hozzájárulási képességét a Szövetség feladataihoz. Ez a stratégia elején, a biztonsági környezet leírása során rögzítésre is került, mégpedig egy – a korábbi geopolitikai gondolkodásmódot egyértelműen tükröző – négyes útkereszteződés felvázolásával és lényegretörő, világos jellemzésével.

Eszerint Románia a következő térségek találkozásánál fekszik:

- Közép-Európa, amely a regionális prosperitás várományosa;
- Délkelet-Európa, amely instabilitást generál;
- a Független Államok Közössége (FÁK), amely identitásválsággal küzd; és végül
- a Fekete-tenger, amely a közép-ázsiai energiaforrások tranzitjának, ezáltal a NATO számára stratégiai fontosságú.

A dokumentum más helyen közvetlenül nem utal a földrajzi tényezőkre, viszont további kulcsmomentuma a román stabilitás, illetve Románia regionális értelemben vett stabilitásának hangsúlyozása, ami a következőkben bemutatásra kerülő biztonsági stratégiának is az egyik fő célkitűzése.

A katonai stratégia elfogadásával összhangban, a kormányprogram külpolitikai részeként, egy *komplex érvrendszer* került megfogalmazásra a román integrációra vonatkozó *kulcsüzenetekkel, érvekkel és román jövőképpel*.⁴ A külpolitikai program elemei közül – a stabilitás, mint biztonság alapeleme mellett – lényegében a *földrajzi hivatkozások* jelentik az egyetlen kézzel fogható érvet. A többi mondanivaló inkább a pszichológiai nyomásgyakorlás (hadviselés) eszközeire emlékeztet.

¹ *Strategia Militară a României*. www.mapn.ro/strategiamilitara/index.htm, 2009. január 2.

² Bár azóta újabb tervezet is készült (2005), ez a katonai stratégia van még ma is érvényben. Ráadásul, azóta már két újabb nemzeti biztonsági stratégia is született, s újabban (2008) elfogadásra került a két szintet összekötő nemzeti védelmi stratégia (*strategia națională de apărare*) is. Utóbbira újabban lásd: Tóth Sándor: *Románia nemzeti védelmi stratégiája*. Nemzet és Biztonság, 2011. február. 38–47. o.

³ Vö. Héjja István (szerk.): *A környező országok védelempolitikájának, katonai erőinek jellemzői*. Egyetemi jegyzet. ZMNE, Budapest, 2000., valamint uő: *A környező országok biztonsági és katonai stratégiái*. Egyetemi jegyzet. ZMNE, Budapest, 2001.

⁴ Románia Külügyminisztériumának honlapja. www.mae.ro, 2001. május 2. (T. S. kiemelései.)

Kulcsüzenetek:

(1) Románia bízik abban, hogy a prágai csúc (2002) alkalmával meghívást kap a csatlakozásra, ennek érdekében tovább gyorsítja a szükséges feltételek megteremtését.

(2) Románia kész lesz a csatlakozásra, amikor a NATO kész lesz Románia integrálására.

(3) A koszovói válság során Románia megmutatta, hogy képes a NATO-val együttműködni válságkezelő műveletekben, azaz bizonyította, hogy a Szövetséggel együtt kész a kockázatvállalásra, hozzájárulva Európa biztonságához és stabilitásához. A NATO számíthat Romániára, mint ahogy Románia is számít a NATO-ra.⁵

(4) *A román gazdaság felfelé ívelő szakaszban van*, ami lehetővé teszi, hogy kiegészítő forrásokat különítsenek el a fegyveres erők reformjának megvalósítására. A NATO-csatlakozás előkészítése lökést ad az egész román társadalom modernizálásához is. A kormány odafigyel arra, hogy a források elosztásakor egyensúlyt tartson a haderő, illetve a többi szektor (egészségügy, oktatás, környezetvédelem) fejlesztése között.

(5) A biztonság terén *Románia prioritással kezeli a délkelet-európai regionális együttműködést*, és továbbra is részt vesz a *konfliktusok megelőzésében és elszigetelésében*. Előmozdítja tovább a nyugati értékeken alapuló együttműködést egy olyan térségben, ahol a válságok megoldásának nem mindig ezek voltak a megszokott eszközei.

(6) Románia elsődleges szerepet szán az euroatlanti közösség tagjaival és a NATO-tagságra pályázó országokkal folytatott *partneri viszonyának* erősítésére.

Érvek:

(1) Románia egy működő többpárti demokrácia, amely már rendelkezik a működő piacgazdaság és a potenciális növekedés alapvető feltételeivel. Az új román kormány elkötelezett egy radikális reformprogram útján, amelynek célja a gazdasági felemelkedés, a munkanélküliség és a szegénység elleni küzdelem, a bürokrácia csökkentése, a korrupció és a bűnözés elleni küzdelem, valamint az EU- és a NATO-csatlakozás meggyorsítása.

(2) Az utóbbi években a demokrácia és a jogállamiság megszilárdítása terén tett előrelépések megerősítik, hogy Románia befogadta és elősegíti a NATO-tagállamok által is osztott demokratikus értékrendet. Ez a folyamat akkor lesz visszafordíthatatlan, amikor Románia a NATO tagja lesz.

⁵ Ez az üzenet, különösen az utolsó mondata kísértetiesen emlékeztet Lucian Boia előzőleg (Felderítő Szemle 2010/3-4. 120. o., 42. jegyzet) már idézett gondolatára: „... *Romániának szüksége van Európára, mert csak ez biztosíthatja stabilitását és fejlődését; de Európának is szüksége van Romániára, hisz ez az ország a Kelet kapuja, innen ellenőrizhető a Balkán.*” Kántor i. m. 36. o.

(3) Az 1996. és 2000. évi parlamenti, illetve elnökválasztások utáni hatalomváltás demokratikus módon ment végbe, ami a társadalom érettségének és a demokratikus véleménynyilvánításának bizonyítéka. Ez az a dimenzió, amely *hozzá fog járulni a nemzeti kisebbségek problémáinak európai módon történő megoldásához.*

(4) *Románia felvétele a NATO-ba jelentős hozzájárulás lenne az európai stabilitás és biztonság megteremtéséhez, mivel a demokratikus biztonság egy hosszú távú befektetés kontinensünk biztonsága érdekében.*

(5) *A biztonság és stabilitás Európájának megteremtése csak az ehhez a kulturális és civilizációs térséghez tartozó összes állam részvételével valósulhat meg.*

(6) Az újfajta biztonsági kockázatok közös fellépést és erőfeszítést igényelnek. *Románia azok közé az államok közé tartozik, amelyek rendelkeznek a szükséges képességekkel és állami akarattal az ilyen jellegű feladatok végrehajtására.*

(7) Románia nem pazarolhat el még egy évtizedet azzal, hogy ne a Nyugat horgonya legyen. Európa nem lesz teljes és szabad Románia nélkül.

(8) A NATO-csatlakozás lehetőséget nyújt majd Romániának, hogy előmozdítsa a szomszédos *délkelet-európai államokkal való együttműködését*, mivel példaként fog szolgálni a régió átalakulásban lévő országai számára.

(9) *Földrajzi helyzetéből, területéből, népessége nagyságából, katonai és diplomáciai képességéből adódó regionális súlya* következtében Románia meg fogja sokszorozni a Szövetség válságkezelő tevékenységét a régióban.

(10) *Délkelet-Európa a biztonság szempontjából nehéz folyamaton megy keresztül. Romániának lehetősége van arra, hogy katalizátora legyen a régió országai közti viszonyok jobbításának.*

Perspektívák:

- *Románia fő stabilitási tényezővé válik Közép- és Délkelet-Európában,* ami jószomszédi kapcsolatainak fejlesztésén keresztül kerül kifejezésre.
- *Románia stratégiai partnerséget alakít Magyarországgal.* A két ország közötti kapcsolatok a történelmi megbékéléstől eljutnak az autentikus partnerségig. Mindkét ország NATO-tagsága magának a Szövetségnek is nyereség lenne.
- *Stratégiai partnerséget alakít Lengyelországgal is.* A két ország lehet a Szövetség északi és déli szárnyai közötti tartóoszlop.
- *Románia a Szövetség keleti dimenziója lesz,* mivel Ukrajnával és a Fekete-tenger keleti partjainál fekvő államokkal már megkötötte az alapszerződéseket. Hasonló szerződések megkötése van folyamatban a Moldovai Köztársasággal és Oroszországi Föderációval is.

- *Háromoldalú együttműködési formák keretében*⁶ egyaránt hozzájárul a biztonsági célkitűzések megvalósításához.

- *Kiegyensúlyozott kétoldalú kapcsolatokat* tart fenn Délkelet-Európa összes államával.⁷

- *Aktív regionális és szubregionális együttműködési politikát folytat.*

- *Fontos geostratégiai pozíciót foglal el, mivel az Észak-, Közép- és Délkelet-Európa közötti kapocs, rendelkezik mintegy 1000 km-nyi hajózható Duna-szakasszal, és mert a Fekete-tenger partján, valamint a Kaukázus–Közép-Ázsia kereskedelmi útvonalon fekszik.*

- *Románia valós képességgel rendelkezik ahhoz, hogy megerősítse a NATO déli szárnyát,* amely rendkívüli mértékben van kitéve különböző kockázatoknak.

- *Meghatározó katonai képességgel bír.* A többi, volt VSZ-tag kandidáló országhoz hasonlóan Románia, illetve a román katonai infrastruktúra függ a legkevésbé a keleti piac termékeitől.⁸

- *A román haderő emelt szintű interoperabilitása,* amelyet már három békefenntartó zászlóaljának teljesítménye is kifejezett Boszniában, Angolában és Albániában, és amelyet bizonyít az 1997-ben felállított gyorsreagálású erő, valamint a román–magyar közös zászlóalj tevékenysége.

- *A fegyveres erők feletti civil kontroll megszilárdítása* megtörtént, védelempolitikában való érvényesülése teljes mértékben megvalósul.

- *Románia NATO-ba való felvételének költségei elviselhetők.* A Lengyelország, Magyarország és Csehország felvételének költségvonzatát vizsgáló NATO-tanulmányok azt mutatják, hogy nem növelték jelentősen a Szövetség kiadásait. A román haderő interoperabilitását, valamint a csatlakozásra elkülönített alapokat figyelembe véve megjósolható, hogy Románia felvételének körülményeiben a pénzügyi vonatkozások jelentik a legkisebb erőfeszítéseket.

A nemzeti biztonság földrajzi meghatározottsága (nemzeti biztonsági stratégia)

Azzal párhuzamosan, hogy a bipoláris szembenállás után a nagy kiterjedésű háborúk, konfliktusok valószínűsége minimalizálódott, fokozatosan az aszimmetrikus fenyegetések, a terrorizmus jelentette biztonsági kihívások kerültek előtérbe. A nemzetközi közösség biztonsági felfogása azonban csak a 2001-ben az Egyesült Államokban elkövetett terrorista támadások következtében alakult át gyökeresen.

⁶ (A dokumentum szerint:) Románia–Görögország–Bulgária; Románia–Törökország–Bulgária; Románia–Lengyelország–Ukrajna; Románia–Magyarország–Ausztria; Románia–Moldova–Ukrajna.

⁷ (A dokumentum szerint:) Törökország, Görögország, Szlovénia, Bulgária, Albánia, Macedónia, Horvátország, Jugoszlávia.

⁸ Megjegyzem, hogy a keleti piac minden bizonnyal az orosz piacot jelenti. Azonban ezt érdekes módon nem a román, hanem a szöveg angol változatából tudtuk pontosítani, ahol a „keleti piac” helyett „orosz ellátás” szerepel.

A terrorizmus ellen megindított, Amerika által vezérelt, majd NATO-keretekben folytatódó háború megindítása Románia számára nemcsak újabb kihívást, de lehetőséget is jelentett, amit földrajzi helyzetére apellálva ismét igyekezett-igyekezik előnyére váltani.

A beteljesült NATO-tagság (2004) kétségtelenül a román külpolitika egyik húzóágazatává vált, és természetes módon összefüggött az EU-csatlakozási törekvésekkel is. A nemzetközi katonai szerepvállalások ugyancsak lehetővé tették a külföldi bemutatkozást és bizonyíthatták, hogy jó döntés volt Románia integrálása. A NATO-csatlakozás évében mintegy 1700 fő teljesített szolgálatot külföldi (ENSZ, EBESZ, NATO, EU és egyéb koalíciós) missziókban, ami pedig a terrorizmus elleni elkötelezettséget illeti, Irakban és Afganisztánban több mint 1200 román katona szolgált.⁹

A NATO-csatlakozást követő első, és jelenleg is érvényes **román nemzeti biztonsági stratégia** 2006-ban került jóváhagyásra.¹⁰ Alcíme: *Az európai Románia, az euroatlanti Románia: egy jobb életért, egy biztonságosabb és virágzóbb demokratikus országban*. A koncepció már egy önbizalommal teli ország benyomását kelti, az EU-tagságot is már kvázi tényként kezeli. Készítői egy olyan átfogó elgondolásnak szánták, amely nem csak a nemzetközi biztonság területeit érinti, hanem foglalkozik annak belügyi, intézményi és állampolgári vetületeivel is.

A koncepció romániai megítélése alapvetően két – nem egyszer belpolitikai törésvonal mentén megfogalmazott – szélsőség között mozgott. A *pozitív*, elfogadó vélemények arra mutatnak rá, hogy az új elgondolás sikeresen egyesíti az ország érdekeit és céljait, azokat jól helyezi el az euroatlanti biztonság viszonylatában, ezenfelül pedig kézbe veszi saját sorsának, térségének irányítását. A *Biztonság- és Védelemstratégiai Tanulmányok Központjának* (Bukarest) egyik doktorandusz munkatársa szerint az új Stratégia „... megfogalmazza a nemzetbiztonsági szektor átalakításának vízióját és alapelveit (...), a dokumentum aktuális és tükrözi országunk jelenlegi aspirációit.”¹¹

A *negatív* kritikát illetően a volt külügyminiszter, *Adrian Severin*, az Ovidiu Șincai Intézet (Bukarest) koordinációs igazgatója is megszólalt. Az Intézet ugyanis még az eredeti, 39 oldalas tervezetet véleményezte, ami kiterjedt a formai, tartalmi és stílusbeli jegyekre, valamint a készülő koncepciót összehasonlították az előző román biztonsági stratégiával (2002), az Európai Biztonsági Stratégiával (2003), valamint az amerikai (2002), az orosz (2000) és a lengyel (2003) hasonló jellegű dokumentumokkal. Az Intézet összességében a dokumentumot szakmailag kifogásolhatónak – többek között a kormányzásba beavatkozónak, belpolitikailag megosztónak, partizánnak, szisztematikus helyett neo-totalitáriusnak és populistának – értékelte és újbóli elkészítésére tett javaslatot. A „Nemzeti bizonytalanság stratégiája” címmel megjelent újságcikkben Severin úgy nyilatkozott, hogy a

⁹ www.mae.ro, 2006. május 15.

¹⁰ *Strategia de Securitate Națională a României*. www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf, 2006. augusztus 1.

¹¹ Cristian Băhnăreanu: *Strategia de Securitate Națională a României – o nouă viziune europeană și euro-atlantică*. Impact Strategic, 2006/3. 78. o.

A folyóirat honlapja: http://impactstrategic.unap.ro/reviste/cup_20.html

tervezet „... *szókészlete amerikai, nyelvtana orosz, s hogy mire gondol, azt nyelvtana és mondatszerkesztése együttesen mutatja meg.*”¹² A Stratégia elkészítéséért felelős Elnöki Hivatal végül is egy – az eredeti változathoz képest árnyalatnyi különbségeket felmutató – 33 oldalas, módosított változatot tett a *Legfelső Védelmi Tanács* asztalára, amelyet a grémium 2006. április 17-én egyhangúan fogadott el.

A tizenkét fejezetből álló koncepcióban szereplő *földrajzi tényezők mellett* ezúttal is fontosnak tartjuk hangsúlyozni az *érzelemre ható kommunikációs elemeket*. Traian Băsescu államfő nyitó mondataiban egyfajta bátorító módon úgy fogalmaz, hogy a román nép történetének egyik *újabb* döntő pillanatát éli, hiszen az 1989. decemberi forradalom után másfél évtizeddel már túl van a totalitáriánus államból a demokráciába való átmenet korszakán, és az európai és euroatlanti értékeket is magáévá téve szilárdan elkötelezett a morális megújulás, az intézményi modernizáció és a polgári felelősségvállalás iránt.

Megfogalmazza, hogy történetének ebben a döntő pillanatában a román népnek egy realista és pragmatikus nemzeti projektre van szüksége, amely összekapcsolja az egyéni kezdeményezést a modern polgári felfogással és a felelős kötelezettségvállalással. Az új nemzeti biztonsági stratégia nagy lépést jelent ebbe az irányba, és végső soron az egyén, illetve élete és családja biztonságát szolgálja.

A stratégia főbb geopolitikai és földrajzi vonatkozásai (részlet)¹³

A román nemzeti értékek az alkotmányból eredeztethetők, a román identitást meghatározó elemek: a demokrácia, a szabadság, a törvényesség elsőbbsége és a törvény előtti egyenlőség, az emberek méltóságának, alapvető jogainak tiszteletben tartása, a polgári felelősségtudat, a politikai pluralizmus, a magántulajdon és piacgazdaság, szolidaritás a demokratikus nemzetekkel, a nemzetközi béke és kooperáció, a civilizációk közti párbeszéd és érintkezés. Ezek az értékek biztosítják az egyéni és a nemzeti értékek közötti harmonikus kapcsolatot. Megvalósulásuk garanciát jelent a nemzeti szuverenitásra és függetlenségre, az állam nemzeti, egységes és oszthatatlan karakterére, valamint a nyelvi, kulturális és spirituális életközösségen alapuló egységre, minden állampolgár és közösség identitásának tiszteletben tartásával. A biztonságot és a prosperitást, melyek egymástól elválaszthatatlan fogalmak a mai modern világban, csak a nemzeti érdekek komplex garantálása biztosíthatja.

A román nemzeti érdekek röviden a következők: teljes jogú EU-tagság és felelősségteljes NATO-tagság; a román állam integritásának, egységességének, szuverenitásának, függetlenségének és oszthatatlanságának fenntartása; versenyképes, dinamikus és teljesítményorientált piacgazdaság kiépítése; az oktatási rendszer radikális modernizációja, valamint a humán, a tudományos és technológiai potenciál

¹² Idézi Adrian Ilie: *Strategia insecurității naționale*. Curierul Național, 2006. március 10.

¹³ A szöveg forrására és értékelésére lásd Tóth Sándor: *A biztonság regionalizálódása és a regionális biztonság román paradigmája*. Új Honvédségi Szemle 2007/6. 12–33. o. (T. S. kiemelései), és lásd még: Sándor Tóth: *The Romanian paradigm of regional security*. AARMS 2008/2. 385–390. o. Erre és korábbi román biztonságpolitikai koncepciókra lásd: Ara-Kovács Attila – Tóth András: *A kelet-közép-európai országok geostratégiája*. In: Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest, 2007, Osiris. 339–341. o.

hatékony felhasználása; az állampolgárok jólétének, a lakosság élet- és egészségügyi színvonalának növelése; a kultúra, a nemzeti identitás és a spirituális élet megszilárdítása és védelme, az európai identitás létrehozásában való aktív részvétel összefüggésében.

A biztonsági környezet

Globális szinten a világ továbbra is nagymértékben konfliktusos jellegű marad. A konfliktusok motorja ugyanúgy tetten érhető az erőforrásokhoz való hozzáférés és a piac elosztási mechanizmusai vonatkozásában, mint az etnikai, vallási, kulturális és ideológiai természetű identitásbeli különbségekben.

A mai biztonsági környezet elsődleges befolyásoló jelensége a globalizáció, amely ugyanúgy jelent lehetőséget, mint új kockázatokat és fenyegetéseket. Ebben a környezetben egyetlen ország sem tud izolálódni, vagy semleges maradni, egyik sincs biztonságban, és egyik sem akar a globális folyamatokon kívül maradni. A nemzetközi biztonság egyre inkább oszthatatlan jelleget ölt, míg a nemzetközi közösség egyre inkább tudatában van a reá háruló feladatoknak. Alapvetően a globalizáció jelenti a gazdasági fejlődés és prosperitás reális esélyét, ugyanakkor csak azon országok számára garantál kedvező tendenciát, amelyek képesek az adódó lehetőségek kihasználására, viszont a kimaradás a legnagyobb kockázatot eredményezheti.

Ezzel összefüggésben tehát egész térségeket érint az instabilitás, a konfliktus, a szegénység és a frusztráció, s ez hozzájárul az újabb kockázatok és fenyegetések generálásához, illetve elterjedéséhez. Az említettek némelyike Románia biztonságára is befolyással van. Regionális szinten, Közép-, Kelet- és Délkelet-Európában, továbbra is fennállnak vagy intenzívebbé válnak a régi vitákból eredő etnikai vagy vallási, területi, szeparatista vagy a meglévő határokat kétségbe vonó feszültségek, valamint számolni kell a határokon átnyúló bűnözéssel.

A szocializmus örökségének felszámolása és a demokrácia bevezetése, valamint a NATO és az EU bővítése kedvező feltételeket teremtett az új demokráciák integrálásához az euroatlanti prosperitás és biztonság térségébe. Ezek a jelenségek, kiegészülve Románia geopolitikai helyzetével, jelentős stratégiai lehetőséget biztosítanak az ország számára: a NATO-tagságot; betagozódást az EU gazdasági, politikai, kulturális és biztonsági térségébe; stratégiai partnerséget az Egyesült Államokkal; a fekete-tengeri térség szerepének és súlyának növekedését az európai biztonsági és energetikai kérdések tekintetében; Románia biztonsági és védelmi intézményeinek emelt szintű interoperabilitási fokát a NATO- és az EU-országok hasonló szervezeteivel.

Kockázatok és fenyegetések

Románia a kockázatokat és fenyegetéseket NATO-, illetve EU-tagként fogja fel. Bár egy klasszikus háború, egy konvencionális katonai agresszió valószínűsége nagyon kicsi, kockázatának figyelmen kívül hagyása mégis nagymértékben sebezhetővé tenné a saját biztonságát és a felvállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítését biztosító képességét. Ebbe a kategóriába tartoznak azok a kockázatok is, amelyek a két szervezet keleti határát képező román határszakaszok

biztonságát és védelmét érintik. Románia nemzeti biztonságát, illetve az európai és euroatlanti országgént értelmezett értékeit és érdekeit, a következő alapvető kockázatok és fenyegetések veszélyeztethetik: *a nemzetközi terrorizmus; a tömegpusztító fegyverek elterjedése; regionális konfliktusok; a transznacionális szervezett bűnözés.*

Biztonságos és virágzó jövő a románok számára: az építkezés útjai

Az értékek és érdekek elősegítésének, a kitűzött célok megvalósításának útjai:

- a nemzetközi biztonság megteremtésében való aktív részvétel prioritásainak rögzítése;
- Románia új, európai és euroatlanti identitásának kialakítása;
- a regionális biztonság és stabilitás új paradigma szerinti értelmezése;
- dinamikus vektori szerep vállalása a fekete-tengeri térség biztonságában;
- a belbiztonsági problémák megoldásának hatékony és adekvát megkezdése¹⁴;
- a jó kormányzás mint a nemzeti biztonság építésének alapvető eszköze;
- versenyképes és teljesítményorientált gazdaság – a nemzeti biztonság tartóoszlopa;
- a nemzeti biztonság felelősségi köréhez tartozó intézmények átalakítása;
- a stratégiai infrastruktúrák fejlesztése és védelme.

A nemzetközi biztonság érdekében történő részvétel prioritásai

A román biztonságpolitika a fő hangsúlyt a *demokrácia előmozdítására, a nemzetközi terrorizmus, és a tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni küzdelemre* helyezi, ezzel megteremti a globalizáció előnyeiből való részesedés és a lehetőségek kiaknázásának alapvető feltételeit. A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben Románia a NATO, az EU és más, közös célokkal bíró nemzetközi szervezet keretében fog tevékenykedni, a konszenzust vagy a koncentrált erők többségét követve.

A tevékenység kiterjed a demokrácia elősegítésére és megszilárdítására, a kormányok, illetve a védelmi és biztonsági intézmények támogatására, a multinacionális műveletekben való részvételre, valamint a megelőzés, a megghiúsítás és a konfliktus utáni újjáépítés komplex feladataira. A közös tevékenységre irányuló konszenzus hiányában, Románia – mély demokratikus meggyőződése és létérdeke,

¹⁴ A dokumentum elfogadását övező belpolitikai, az elnök és a kormányfő közti konfliktus – a demokratikus és helyes kormányzásra célozva – ebben a koncepcióban is artikulálására kerül. Ezeket, illetve a belügyi, belbiztonsági részeket nem közlöm, de felsorolásukat fontosnak tartottam.

valamint a veszély természetének, küszöbállásának és méretének felelős értékelése alapján – olyan multinacionális műveletekben fog részt venni, amit racionális politikai döntések, alkotmányos alapelvek és együttműködési szerződésekből fakadó kötelezettségek alapoznak meg.

A tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni küzdelem a világ békéjének és stabilitásának egyik legfőbb követelménye. A hadászati nukleáris arzenál csökkenése és a proliferáció-ellenes nemzetközi egyezmények jelentős sikerei ellenére az emberi civilizáció és az élet ilyen eszközökkel történő megsemmisítésének veszélye még mindig nagy. Ugyanakkor tovább nő annak a kockázata, hogy a tömegpusztító fegyverek összekapcsolódnak a nemzetközi terrorizmussal, illetve felelőtlen rezsimiek támogatják a nukleáris terrorizmust.

A *proliferáció-ellenes* programokban való részvétel a hagyományos tevékenységek (politikai, diplomáciai, fegyverzet- és exportellenőrzési egyezmények) újradimenzionálásában, illetve a nemzeti mechanizmusok, folyamatok NATO-, EU-, ENSZ- és NAÜ-konform harmonizálásában fog megvalósulni. Az ide vonatkozó főbb célkitűzések: Románia hozzájárulásának növelése a nemzetközi közösség erőfeszítéseivel a tömegpusztító fegyverek leszerelésére és tiltására vonatkozó nemzetközi szerződések szigorú betartásában; az exportellenőrzési, valamint a nukleáris, bakteriológiai, kémiai, vegyi és radiológiai anyagok illegális átadását tiltó rezsimek, megállapodások erősítése; részvétel a tömegpusztító fegyverekhez való illegális hozzájutás megakadályozásában.

Az új európai és euroatlanti identitás építése

Románia európai és euroatlanti állammá építése a prioritások egy másik irányát jelenti, amelybe be kell kapcsolódnia a közhivatalok és a biztonsági intézmények politikai, szervezeti és pénzügyi erőfeszítéseinek. Továbbra is az Észak-atlanti Szövetség – az új kockázatokhoz és fenyegetésekhez folyamatosan alkalmazkodó, érték- és érdekközösségre alapított szervezet – marad a demokratikus biztonság garantálására képes elsőrendű kollektív védelmi struktúra. *Románia eddigi történelmében a NATO nyújtotta – euroatlanti szolidaritást kifejező – biztonsági garanciák a legszilárdabbak.* Az utóbbi évtizedben a Szövetség bizonyította az új kockázatokkal és fenyegetésekkel szembeni életképességét, valamint képességét a változásra, bővülésre. Románia számára a tagországokkal, valamint a békepartnerségi programban és a regionális együttműködési kezdeményezésekben részt vevő országokkal való együttműködés garantálja az euroatlanti térség és a szomszédos zónák biztonságának megerősítését, illetve a kockázatok, költségek és előnyök igazságos elosztását.

Románia intenzívebben fog törekedni az EU biztonsági struktúráihoz való illeszkedésre, amennyiben a szervezet olyan közös kül-, biztonság- és védelempolitikát folytat, amely – a meglehetősen komplex folyamat belső nehézségein túl – a transzatlanti együttműködés fejlesztését és megszilárdítását részesíti előnyben.

Románia tudatában van annak, hogy az euroatlanti közösség biztonsága oszthatatlan, a transzatlanti kapcsolat pedig ennek az alapja. Ebből a megközelítésből következik, hogy Románia aktívan támogatja ennek a kapcsolatnak az építését és dinamizálását, a Szövetség mélyreható átalakulásának szükségességét, a NATO és az EU funkcionális kiegészíthetőségét biztonsági és védelmi téren, valamint a képességek, vezetési struktúrák, stratégiák és doktrínák párhuzamosságainak, megkettőzöttségének és konkurenciájának elkerülését. A két szervezet tagországaival való együttműködést Románia nemzeti értékei és érdekei szerint fogja megvalósítani, amelyek összhangban vannak mindkét demokratikus szervezet értékeivel és érdekeivel, a NATO és az EU tevékenységének alapelveivel.

Románia NATO- és EU-csatlakozási folyamata alapvetően módosítja az ország státuszát és stratégiai identitását. Ebből a nézőpontból *Románia európai és euroatlanti identitásának fejlesztése, illetve a geostratégiai potenciáljának megfelelő profil kialakítása strukturális szintre fog áthelyeződni és felgyorsul*. A tagság, kötelező módon, mindkét szervezet esetében hordozza egy specifikus és aktívan román szerepkör fokozatos körvonalazását, valamint a szerepkör ellátásához szükséges források biztosítását.

Ebben az értelemben Románia arra törekszik majd, hogy biztonsági vonatkozásban *tökéletesítse a két szervezet közötti politikai és stratégiai összhangot*. Románia támogatni fogja a NATO politikai és konzultációs fórumként szolgáló szerepének növelését, továbbá az EU biztonsági és védelmi dimenzióinak fokozását. Románia aktív részt fog vállalni a Szövetség döntéshozatali és koncepcióális tevékenységében, valamint katonai erők felajánlásával teljesíti a vállalt kötelezettségeket, részt vesz a NATO vezette válságkezelő műveletekben, a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek elterjedésének leküzdésében, továbbá a béke és demokrácia építésében.

Az EU-t illetően Románia támogatni fogja a közös kül- és biztonságpolitika, illetve az európai biztonság- és védelempolitika fejlesztését, többek között a katonai képességekhez történő megnövelt hozzájárulással. A szomszédsági politika keretében Románia növelni fogja részvételét a demokrácia, a béke, a biztonság és prosperitás elősegítésében, továbbá növeli részvételét a regionális válságkezelő, valamint az energetikai és kereskedelmi útvonalak biztonságát célzó műveletekben. A kitűzött céloknak és alapelveknek elsőrendű prioritássá kell válniuk, hogy hozzájáruljanak egy stabil és biztonságos környezet megerősítéséhez a keleti, délkeleti, fekete-tengeri térségben. Nagyobb hangsúlyt fog fektetni a határok védelmére, így növeli Románia és az EU állampolgárainak biztonságát, ugyanakkor törekszik arra, hogy határait kooperációs és kommunikációs ponttá alakítsa át az EU szomszédságában lévő új demokráciák felé.

A regionális biztonság és stabilitás új paradigmája

Románia, mivel stratégiai jelentőségű zónában fekszik, *meghatározó szerepet kíván játszani Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa* vonatkozásában a NATO és az EU stabilizációs politikáinak definiálásában és alkalmazásában, valamint

biztonsági együttműködési folyamatában. Az előző évtized elején Románia két instabil és konfliktusos térség fókuszában volt. A nemzetközi közösség megelőző stratégiájának hiánya azt eredményezte, hogy hosszantartóvá vált az erőszak az ex-jugoszláv térségben, a probléma megoldását célzó erőfeszítések pedig nélkülözték a koherenciát és a perspektívát. Az euroatlanti közösség intervenciója és az utóbbi évek békefenntartó intézkedései jelentősen csökkentették a konfliktusok intenzitását a Balkánon, így – Románia és Bulgária NATO-ba történő felvételével együtt – a régió helyzete biztonságosabbá és stabilabbá vált.

Földrajzi közelségéből és regionális kapcsolataiból adódóan Románia elsődrendű érdekében áll a régió demokratizálása, gazdasági fejlesztése és az európai integráció felé orientálása, valamint Románia jelentőségének fokozása és a regionális biztonság letéteményeseként egy proaktív szerep vállalása. Ebben az összefüggésben a stratégiai erőfeszítések a Nyugat-Balkán és Románia keleti szomszédsága biztonsági problémáira fognak irányulni, oly módon, hogy mindkét régió fokozatosan belépessen az európai és euroatlanti integráció folyamatába. A biztonság területén megvalósuló regionális együttműködés lehetővé teszi a közösségi mechanizmusok tökéletesítését a stratégiai környezet értékelésében, a kockázatok és a megfelelő válságkezelő eszközök azonosításában. A törekvések harmonizálása és a tevékenységek NATO-, EU-erőfeszítéseknek megfelelő orientálása mellett, a regionális biztonság új paradigmájának fő kitételeit képezi a délkelet-európai államoknak, illetve vezetésüknek és nemzeti politikai erőinek, a régió biztonságát célzó felelősségének növelése, továbbá hozzájárulásuk fokozása a feszültség-, válság- és konfliktushelyzetek megoldásában. A regionális problémákat nagyrészt regionális keretek között kell megoldani. Románia régióbeli célja, hogy megerősítse a délkelet-európai államok európai perspektíváit, csökkentse a terrorizmus, a szervezett bűnözés és az illegális kereskedelem kapcsán jelentkező kockázatokat, valamint építse a hosszan tartó stabilitást.

Románia – a fekete-tengeri térség dinamikus vektora

Mint EU határország és a NATO-tagállama, Romániának legfőbb érdeke, hogy stabil, demokratikus és prosperáló államokkal legyen körülvéve, mivel csak ezzel válik lehetővé a béke és a megértés alapján álló kapcsolatok fenntartása, a regionális pluralista közösségek kialakítása, valamint a biztonság terén megnyilvánuló kiszámítható magatartás. Ennek a stratégiának a megkülönböztetett célja a biztonság és prosperitás klímájának megteremtése a Fekete-tenger zónájában. *Romániának alapvető stratégiai érdeke fűződik ahhoz, hogy a Fekete-tenger tágabb térsége stabil, demokratikus és prosperáló legyen, illetve szorosan kapcsolódjon az európai és euroatlanti struktúrákhoz.* Ennek az érdeknek alárendelve, az ország – mint a demokratikus biztonság, a stabilitás és a gazdasági prosperitás dinamikus vektorának – stratégiai célja egy erőteljesebb európai és euroatlanti térségbeli szerep ösztönzése. *Mivel három különös fontosságú zóna – Európa, Közép-Kelet és Közép-Ázsia – kereszteződésében fekszik, a Fekete-tenger térsége az energiaforrások tranzitjának és az aszimmetrikus kockázatok, konfliktusok megjelenésének helyszíne, ezért jelentős hatással van az euroatlanti biztonságra.*

Azon túl, hogy tampon- vagy periférikus zónának tekintik, a Fekete-tenger térsége stratégiai jelentőségű kapocs, amely az euroatlanti közösséget (mint a biztonság szolgáltatóját és az energiafogyasztóját) a *Közép-Kelet–Kaspi-térség–Közép-Ázsia övezettel összekötő folyosón helyezkedik el*. Energetikai szempontból a Fekete-tenger térsége elsősorban tranzit-zónája és – jelentős mértékben – forrása az európai energiafogyasztásnak, a prognózisok pedig súlyának jelentős növekedését jelzik előre a következő évtizedekben.

A Fekete-tenger térsége Európa azon része, amely a leginkább bővelkedik szeparatista konfliktusokban, feszültségekben és vitákban. A Moldovai Köztársaság keleti részén (Dnyeszter-menti térség), Kelet- és Észak-Grúziában (Abházia és Dél-Oszétia), Nyugat-Azerbajdzsánban (Nagorno-Karabah) és Dél-Oroszországban (Csecsenföld és más észak-kaukázusi autonóm köztársaságok, területek) tapasztalható szeparatista konfliktusok, valamint a kisebb kiterjedésű és intenzitású szeparatista mozgalmak, területi és határvitákból eredő feszültségek súlyosan fenyegetik a térség biztonságát, illetve megteremtik az erőszakos szembenállás újjáéledésének veszélyét.

A fenti kockázatok és fenyegetések elleni fellépés a Fekete-tenger menti államok elsőrendű felelőssége. Ezeknek az államoknak olyan kül-, bel- és biztonságpolitikát kell kidolgozniuk, hogy a saját határokon belül semlegesítsék a negatív jelenségeket és távol maradjanak a szeparatista mozgalmak, az extrémista vagy terrorista szervezetek, valamint a törvénytelen tevékenységek támogatásától. A Fekete-tenger menti államoknak együtt kell működniük a térségbe vetett bizalom növelésében, valamint a hagyományos fegyverzetek csökkentésére vonatkozó kötelezettségek teljesítésében és a más államok területén illegálisan állomásoztatott katonai erők visszavonásában.

Az euroatlanti biztonság oszthatatlan jellegéből és a térségben érdekelttséggel bíró összes entitással – beleértve a NATO-t és az EU-t – szembeni egyenlő mérce alkalmazásából kiindulva, Románia a *Fekete-tenger térségét a nemzetközi demokratikus közösség felé nyitott geopolitikai térként értelmezi*, amely érinthet szövetséges, partneri és baráti államokat. Románia támogat tehát egy, a fekete-tengeri térségre vonatkozó euroatlanti stratégiát, amelynek alapja az EU felelősségi körének kiterjesztése a térség stabilizálásában és újjáépítésében, a NATO és a békepartnerségi program hozzájárulásának megszilárdítása, továbbá bizonyos amerikai műveleti képesség térségbeli jelenléte.

Románia számára elsőbbséget élvez az együttműködési folyamatok harmonizálása és hatékonnyá tétele, a hegemonikus versengés vagy kísértések megelőzése, és egy új együttműködési fórum létrehozása minden érdekelt demokratikus állam és szervezet között. Ezért Románia szorgalmazza a „Fekete-tengeri Fórum a Párbeszédért és Partnerségért” létrehozását, amely elősegíti a demokráciát és a gazdasági fejlődést, az energetikai biztonságot, a bizalom erősítését, a stabilitás, a béke és biztonság megszilárdítását. Románia szorosan együtt fog működni a Fekete-tenger menti és közeli államokkal, valamint az euroatlanti közösség tagállamaival, ezzel egyidőben pedig támogatni fogja a térség eurorégióvá történő nyilvánítását, ami megkönnyíti az együttműködést az

EU-tagországokkal, serkenti az energetikai és szállítási infrastruktúra fejlesztését, segíti a kereskedelmet és a befektetéseket, valamint tökéletesíti a piacgazdaság mechanizmusait. A befagyott konfliktusok megoldása érdekében Románia arra törekszik, hogy azokat az elsőszámú biztonsági szereplők napirendjén tartsa, előmozdítsa a politikai és diplomáciai stratégiai lépéseket és hatékonyabb részt vállaljon a békés eszközökkel történő megoldásukhoz.

A Románia és a Moldovai Köztársaság közötti speciális kapcsolatok tekintetében, a történelmi, nyelvi és kulturális közösségből következő őszinte felelősségnek, valamint az „egy nemzet – két állam” alapelvnek és az európai szomszédsági politika szellemének megfelelően, különleges figyelmet fogunk szentelni a Moldovai Köztársasággal folytatott együttműködésre. Romániának politikai és morális kötelessége ennek az államnak a támogatása a modernizációs folyamat véghezvitelében, a demokratizálódásban és az európai integrációban, továbbá, hogy mindent megtegyen szuverenitásának és területi egységének – politikai, gazdasági és diplomáciai – támogatása, valamint a biztonság és prosperitás térségének kiterjesztése érdekében. Ezt a célt követve továbbra is figyelemmel kísérjük a szeparatista konfliktus fejleményeit a Moldovai Köztársaság keleti körzeteiben, aktívan hozzájárulunk az életképes – a régió demokratizálódása és demilitarizálása alapján álló – megoldások azonosításához és támogatjuk az EU és az Egyesült Államok határozott részvételét a békefolyamatban.

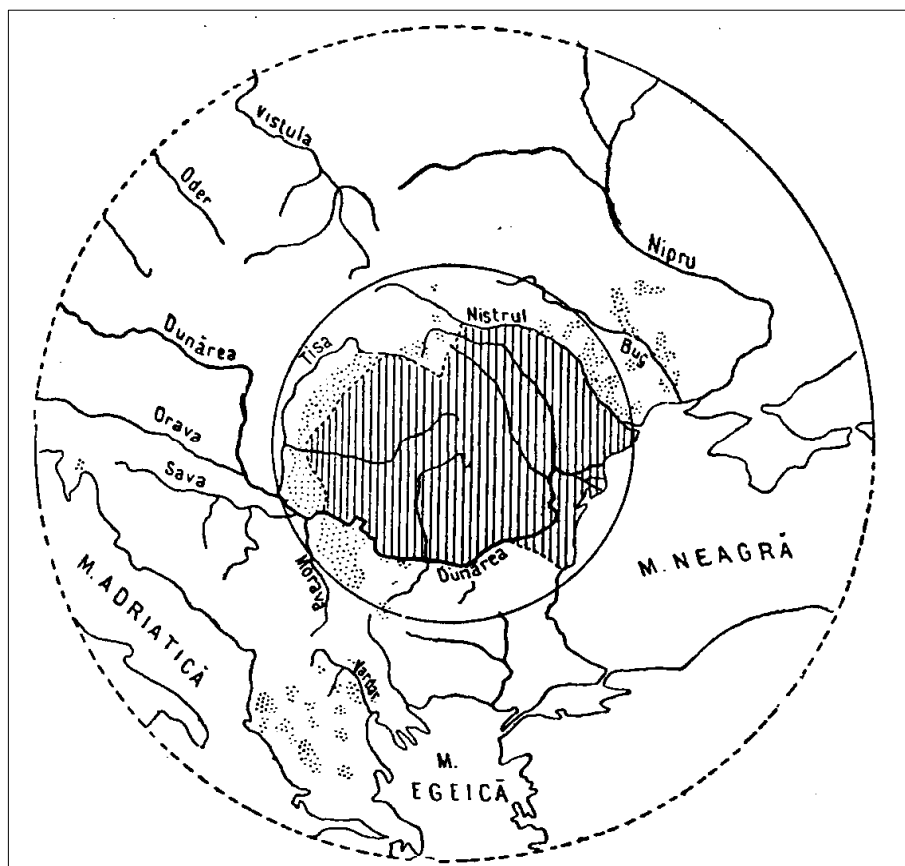
A fekete-tengeri térségbeli együttműködés folyamatában a gazdasági dimenziók előtérbe kerülnek, így Románia olyan kül- és gazdasági együttműködési politikát fog folytatni, amely biztosítja részvételét a demokráciát, a biztonságot és stabilitást nagyban befolyásoló gazdasági projekteken. Törekedni fog arra, hogy fejlessze azokat az energetikai és szállítási folyosókat, amelyek *gazdasági és kereskedelmi szempontból összekötik a fekete-tengeri térséget az euroatlanti közösség országaival*, valamint lehetővé teszik a térség tengeri és folyami képességeinek legjobb kihasználását, egyben figyelmet fordít a dunai–fekete-tengeri ökoszisztéma környezetvédelmére és multifunkcionalitásának helyreállítására.

Földrajzoktatás és geopolitika

A román állampolgár a biztonságpolitika elsődleges kedvezményezettje, tehát joga és kötelezettsége is a biztonságpolitikához való aktív hozzájárulás. A biztonság tekintetében az állampolgárnak, mint a demokratikus államot megalapozó állampolgári és szabadságjogok legitim letéteményesének, alkotmány biztosította elidegeníthetetlen jogai és kötelezettségei vannak, melyeket az állampolgári nevelés keretében kell harmonizálni, végső soron az autentikus és mély patriotizmus lényegéeként. Ez a gondolat a bemutatott biztonsági stratégia utolsó mondata, amellyel egyben be is vezethetjük az oktatással foglalkozó alfejezetet.

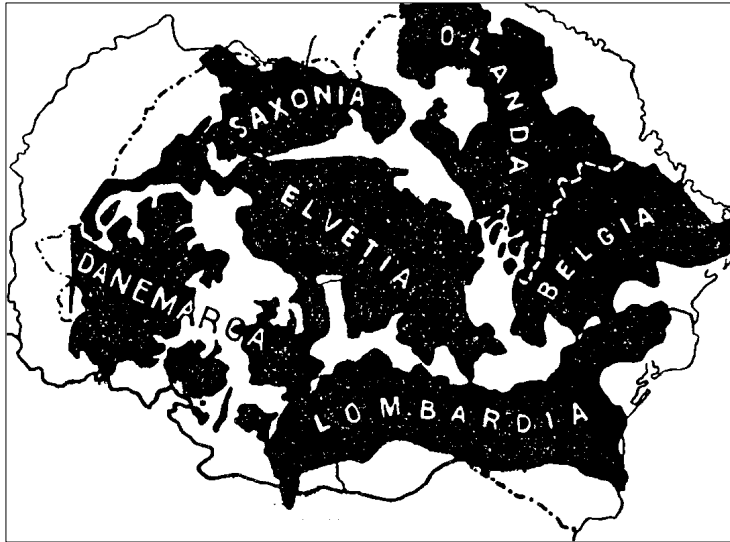
A két világháború közötti időszakra vonatkozóan (Szemelvények...-II, Felderítő Szemle 2011/1-2.) a román geográfusok tevékenysége kapcsán már találkoztunk a *földrajz és a nemzettudat-építés* kapcsolatával, a földrajzoktatás

jelentőségének felismerésével.¹⁵ Az ország geopolitikai helyzetének sajátosságai számos alsó- és felsőtagozatos földrajz tankönyvben megjelentek, egyrészt szöveges magyarázatokkal kimondottan politikai földrajzi, emberföldrajzi vagy geopolitikai értékelések formájában, de ugyanúgy alkalmaztak különböző ábrákat is, amelyek azért tanulságosak, mert különösebb kommentár nélkül is kifejezők, „mondanivalójuk” általában jobban is rögzül, mint a száraz tananyag (lásd a következő ábrákat.)

A román népesség centruma és kisugárzása
 Forrás: Simion Mehedinți – Gheorghe Vâlsan: România.
 SOCEC, București, 1935. 41. o.

¹⁵ Az 1920–1930-as évek magyarországi földrajzoktatására, illetve az első világháború okozta traumával kapcsolatos nemzetnevelés összefüggéseire lásd Sipos Anna Magdolna – Nagy Miklós Mihály: *Földrajzoktatás a válságos évtizedekben*. Magyar Pedagógia 1998/1. 41–57. o.

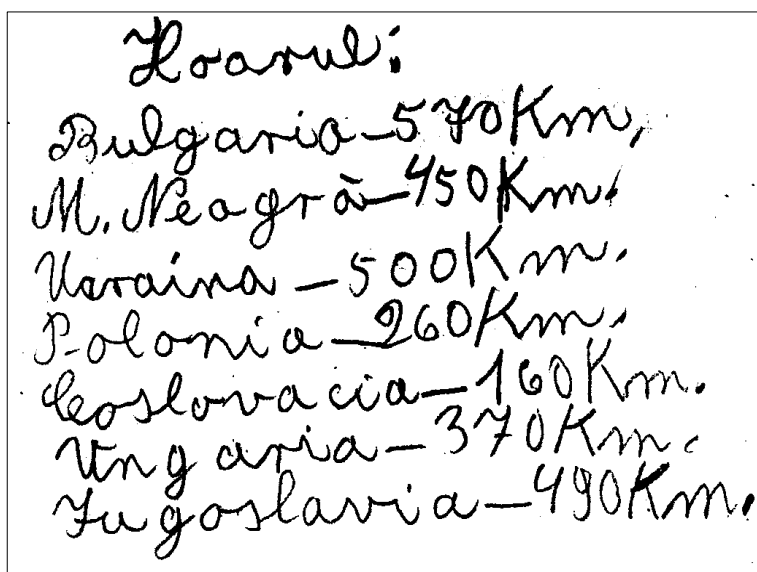
Nagy-România (I)

Forrás: Simion Mehedinți – Gheorghe Vâlsan: România.
SOCEC, București, 1935. 42. o.

Nagy-România (II)

Forrás: N. Gheorgiu – I. Simionescu: România. Curs inferior.
Editura „Cartea Românească”, București, 1942. 11. o.

A „Puska”

Forrás: I. N. Ciolan – Em. Diaconescu – P. N. Apolzan – D. Radu:
Geografia României pentru clasa VI-a primară.
Editura „Națională-Ciornei” S.A.R., București, é. n.
Megtalálható: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Könyvtára, Budapest.
Jelzet: M98. (hátsó borító)

A legkülönbözőbb ábrákon kívül a fenti feljegyzést különösen érdekesnek találtuk. A gyermeki írást ugyanis egy hatodik osztályos tankönyv hátlapján fedeztük fel. Valószínűleg puskának szánták, mindenesetre arról bizonyosan árulkodik, hogy bár a tanuló íráskészsége még nem volt teljesen kiforrott, a határhosszak pontos ismeretét akkoriban a 6. osztályban szigorúan megkövetelték.

A mai korszerű oktatás természetesen hasonló didaktikai eszközöket és módszereket használ, azonban a vizsgálatunk tárgyát képező középiskolai tankönyvek esetében az ábrák átvételétől – egy kivételével – eltekintünk, ellenben igyekszünk azokat a részeket bemutatni, amelyek geopolitikai jelentéstartalmat hordoznak.

Kitűzött célunk szerint a CORINT Kiadó négy könyvének releváns részeit tekintjük át. Érdekességgéppen annyit teszünk ismét hozzá, hogy ez a kiadó adta ki a kortárs francia geopolitikai iskola egyik jelentős művét is (Chauprade – Thual: Dictionar de geopolitică. 2003.), mely a következő négy fejezetből áll:

(1) Az országok geopolitikája ábécé-sorrendben értékelve (Románia esetében gyakorlatilag történeti áttekintést ad, amely alapján Moldova és Erdély kérdését még problémásnak tekinti, összességében azonban az országot geopolitikailag stabilnak értékeli.

- (2) Dinamikus geopolitikai térképek.
- (3) Geopolitikai koncepciók és fogalmak.
- (4) Geopolitikusok elméletei.

A mű fordítója, Șerban Dragomirescu utószavában a könyv kapcsán párhuzamot von a román geopolitikai iskolával, illetve megemlíti annak jelentősebb képviselőit, Mehedinți, Conea, Brătianu, Golopenția nevét (érzésem szerint azokat, akiket a könyvből hiányolt).

A tankönyvekben irodalomjegyzéket egyébként csak a 11. és 12. osztályosoknak szóló kiadványok végén találunk, benne néhány számunkra és a geopolitikai diszciplína előtt már jól ismert angol, francia és román nyelvű források megjelölésével. Román nyelven ajánlják például Brzezinski „Nagy sakktábla”-ját (2000), Claval „Geopolitika és geostratégia”-ját (2001) és de Martonne 1921-ből (!) származó írását „Új Románia az új Európában” címmel.

A 9. osztályos földrajzkiadvány (Fizikai földrajz: A Föld – az emberek bolygója)¹⁶ a Föld világegyetemben elfoglalt helyéről szól, így domborzatának, légkörének, vízrajzának és bioszférájának jellegzetességeit írja le. Hagyományos emberföldrajzi vagy geopolitikai gondolat kísérletre csak a könyv utolsó fejezete adhat alkalmat, amely az emberi társadalom kialakulásában és fejlődésében a földrajzi környezet szerepét igen jelentősnek tartja.

Ez három tényezőt keresztül kerül röviden bemutatásra:

- a népességnek a földfelszínen a domborzati, klimatikus és természeti erőforrások viszonyai függvényében történő eloszlásában;
- a természeti erőforrások kiaknázásának képességében, különösen gazdasági összefüggésben; valamint
- a mezőgazdasági tevékenységben, amely mindkét előző tényező meglétét feltételezi. A mezőgazdaság kapcsán ugyanakkor azt is megtanulhatjuk, hogy az erőforrások kihasználásával az emberi tevékenység a természeti környezet megváltozását is okozhatja. (116. o.)

Az „Emberföldrajz” (Geografie umană)¹⁷ alcímet viselő 10. osztályos tankönyv bevezetője világossá teszi, hogy az előző évfolyam természetföldrajzi

¹⁶ Octavian Mândruț: *Geografie fizică. Pământul – planeta oamenilor*. Manual pentru clasa a IX-a. Corint, București, 2004.

¹⁷ Octavian Mândruț: *Geografie umană*. Manual pentru clasa a X-a. Corint, București, 2008. Megjegyzem, hogy a 2008. évi kiadás megegyezik a 2005. évvel, mely(ek)ben Románia még nem EU-tagként szerepel. Ugyanakkor hozzá kívánom tenni, hogy a magyar földrajzoktatásban ez a témakör (tananyag) hasonló tartalmi elemekkel a *társadalomföldrajz* kategóriáját fedi, bár a tankönyv magyar nyelvű változata a *humán földrajz* címet viseli (Octavian Mândruț: *Humán földrajz*. Corvin Kiadó, Déva, 2005.). Az eltérő fordítással, terminológiával kapcsolatban mindenesetre ismét jelzem, hogy nem vagyok meggyőződve az *emberföldrajz*, illetve a *társadalomföldrajz* (egységesen) helyes – sokszor szinonimaként értelmezett – magyar rendszertani, szakirodalmi használatáról, de természetesen elfogadom a magyarországi tankönyvek természetföldrajz–társadalomföldrajz párosítását. Viszont fordítási technikánkhoz ragaszkodva a 10. osztályos könyv alcímét, a „*geografie fizică*”-t sem természetföldrajznak, hanem *fizikai földrajznak*, a „*geografie umană*”-t pedig (továbbra is) *emberföldrajznak* fordítom. Utóbbihoz a

alapismereteire építkezve a természet és az ember, illetve a földrajzi környezet és a társadalom kapcsolatának megértését kívánja segíteni. A tankönyv a politikai földrajzot, a népesség- és településföldrajzot, a gazdaságföldrajzot, valamint ezeknek a világgazdasági és geopolitikai államszerveződésekre gyakorolt dinamikus hatását kívánja bemutatni, beleértve a globális geopolitikai kérdéseket, az Európai Uniót és a romániai csatlakozás földrajzi vonatkozásait.

A *politikai földrajzi fejezet* rövid elméleti áttekintéssel kezdődik (7. o.), amely szerint a politikai földrajz nagy vonalakban az emberi társadalom és a földrajzi térsége közti viszonyt, röviden, az államokat tanulmányozza. Vizsgálja az államhatárokat, a nemzeteket, a nemzetiségeket, a választási magatartást, a belső és nemzetközi konfliktusokat, az állami berendezkedést, az államok világóceánra gyakorolt hatását, az időszakosan lakott területeket, az országcsoportokat, valamint más, ezekhez kapcsolódó problémákat.

következőket teszem hozzá: (1) A német tudományterületről származó *antropogeográfia* szóalakot a román és a magyar nyelv, illetve geográfia is honosította, emellett saját nyelvén *emberföldrajz*, illetve *geografie umană* elnevezéssel illette. (2) A második világháború után az emberföldrajz kompromittálódása, valamint elméleti és (ELTE) tanszéki átalakulása következtében nálunk lényegében társadalomföldrajzra változott. (3) Ahogy vizsgált tankönyvünk mutatja, a román földrajzban (és más nyelvterületeken, országokban, például *Human Geography*) hasonló tartalommal és elnevezéssel él tovább az eredeti szóalaknak, tehát az emberföldrajznak megfelelő kategória. (4) Mindemellett létezik a román *geografie socială* is, amelynek így nem a társadalomföldrajz lenne a magyar megfelelője, hanem annak egy része, a *szociálgeográfia*, vagy a *szociális* vagy a *társadalmi földrajz*. Mindezek alapján Vofkori László (2003; 215–217. o.) ide vonatkozó passzusában a *társadalomföldrajz* címszó (amely alatt régies kifejezésként szerepel az emberföldrajz) *román megfelelőjeként* a *geografie socială* mellett a *geografie umană*-t is felsorolnánk. A magyar társadalomföldrajzi értelmezésekre, diskurzusokra lásd: Beluszky Pál: *Magánjelentés a (társadalom) földrajzról*. Tér és Társadalom 1989/1. 49–65. o., valamint Mészáros Rezső et al. [Fórum]: *Vita a magyar társadalomföldrajz mai helyzetéről*. (Hozzászólások Dr. Beluszky Pál vitaindító előadásához). Tér és Társadalom 1989/2. 75–79. o., ezen kívül: Tóth József: *A társadalomföldrajz tudományrendszertani helye, a társadalom és természet kölcsönhatása, a társadalmi-gazdasági tér értelmezése*. In: Tóth József – Vuics Tibor: *Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998. 17–43. o., Probáld Ferenc: Megjegyzések a magyar természeti földrajz jövőképehez*. Magyar Tudomány 2001/5. www.matud.iif.hu/01maj.html (2009. február 18.), Mészáros Rezső: *A társadalomföldrajz és a regionális földrajz Magyarországon*. Magyar Tudomány 2006/1. (www.matud.iif.hu/2006-01.pdf, 2009. február 18.), uő: *A társadalomföldrajz belső vívódásai a 21. század elején*. Földrajzi Közlemények 2007/1-2. 1–10. o., Varga Gábor: *Földrajztanítás és földrajzi műhelyek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. (http://5mp.eu/fajlok/vargagabor/foldrajz_tortenetelte_www.5mp.eu_.pdf (Kézirat), 2009. február 18.)

„A politikai földrajz a mindennapi életünk részét képezi, amit a médiából áradó ilyen típusú információhalmaz is bizonyít.” Az uniós csatlakozás révén pedig Románia földrajzi térsége, ezzel összefüggésben pedig a politikai földrajz is új dimenziót kap. (7. o.)

A népesség- és településföldrajzi fejezet után a gazdaságföldrajzi, végül a világ gazdasági és geopolitikai szerveződések következnek mindössze 18 oldalon. Gyakorlatilag a 11. osztályos tananyagot készíti elő az országok szerveződési kritériumainak rövid leírásával, nagyjából az Európai Unió történetével, tagjainak rövid jellemzésével. A román csatlakozás kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy földrajzi és természeti potenciálja kapcsán Románia nagyon fontos az EU számára és – legalábbis egyelőre – a szervezet keleti határa lehet. Ennek a helyzetnek az elsődleges jelentősége abban áll, hogy *Romániával az Unió közelebb kerül a fekete-tengeri–kaszpi-tengeri–közel-keleti térséghez, Románia pedig ki is szeretné ezt a lehetőséget használni Konstanca dunai–fekete-tengeri összekötő szerepének növelésével.*

Az integráció nemzeti érdekeket befolyásoló problematikusságára rámutatva a tankönyv felteszi a kérdést, hogy:

- Az EU valójában milyen mértékben lesz demokratikus struktúra;
- hogyan tud ellenállni a nemzeti gazdaság a közösségi nyomásnak;
- az EU egy föderáció lesz, mint ma, vagy pedig a régiók és az emberi közösségek egységesülnek;
- milyen lesz a nemzeti és a nemzetek feletti döntési mechanizmus kapcsolata;
- tudja-e majd az EU jólétet biztosítani a periférikus államoknak;
- hogyan tud Románia hozzájárulni az EU közösségi szelleméhez és hogyan tudja megőrizni kulturális, nemzeti identitását;
- végezetül milyen lesz a viszonya az EU-nak a keleti és déli szomszédos országokkal? (116. o.)

A 11. osztályos tankönyv *korunk világának problémáival* foglalkozik.¹⁸ Az első fejezet a természeti környezet elemeit és az ezek közti kölcsönhatásokat, összefüggéseket tárgyalja, valamint érinti a különböző földrajzi tájakat és a környezetkárosító tevékenységeket, környezetvédelmi szempontokat. A második fejezet témája az egyes országok területi csoportosulásaként értelmezett *regionalizáció*, valamint az értékek, normák, javak, termékek és információk elterjedésére vonatkozó *globalizáció*, amit korunk népességi változásainak és a természeti erőforrások átalakulásának, gyakorlatilag a természet és a társadalom viszonyának a sajátosságait bemutató harmadik fejezet követ.

¹⁸ Octavian Mândruț: *Geografie. Probleme fundamentale ale lumii contemporane*. Manual pentru clasa a XI-a. Corint, București, 2006.

A negyedik fejezet foglalkozik kimondottan geopolitikával, pontosabban a „gazdasági és a geopolitikai rendszer” ismertetésével. A világ jelenlegi geopolitikai struktúráját, az Egyesült Államokra utalva unipolárisnak nevezi, ugyanakkor a multipoláris fázisba való átmenettel is jellemzi egyes nagyobb országok (Kína, Oroszország stb.) és országcsoportok (EU) erősödő demográfiai és gazdasági súlya miatt.

A „Kelet-Európa geopolitikája” címet viselő, kék színnel kiemelt rész Paul Claval (Corint, 2001) véleményét adaptálja: A közép és kelet-európai országok felkészültek arra, hogy megfizessék az Unióba lépés árát, bármennyi legyen is az. Az Európai Unió azt az előnyt hordozza magában, hogy az egységesítés létrehozása mellett – nem úgy, mint a kommunista rezsimok – a kisebb nemzetiségek emberi és demokratikus jogait is garantálja, megduplázza. Ezek az országok az Unió keleti és délkeleti irányú bővítésével tudnak majd szerkezetileg átváltozni. (86. o.)

A tankönyv az országok és szervezetek lehetséges csoportosításaira ad *kritériumokat*, köztük a gazdasági, a geopolitikai, a belső kohéziós (EU), kulturális (nyelv, vallás), katonai (NATO), összetett (statisztikai, gazdasági, területi), valamint általános fejlettségi mutatókat különbözteti meg. *Az összetett kategóriában Romániát* – Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország mellett – *Közép-Európába sorolja.* (90. o.) Ezek után esettanulmányok formájában kerül ismertetésre a jelentősebb államok (Egyesült Államok, Oroszország, Japán, Kína stb.) geopolitikai helyzete, beleértve a gazdasági, demográfiai, földrajzi, kulturális és civilizációs tényezők elemzését.

A fejezet zárásaként a következő – az előző osztályban már megtanult – definíciószerű meghatározásokat találjuk: *„A geopolitika az államok közötti viszonyok tudománya. Elméleti és gyakorlati vizsgálati tárgyát az állami vezetés szintjén megjelenő állásfoglalások, opciók és döntések együttese képezi, melyeknek célja a saját helyzet jövőre nézve optimalizált meghatározása a más területi szerveződésekkel (államok, régiók, szervezetek, csoportosulások) fennálló kapcsolatrendszer egyes elemeire vonatkozóan.”*¹⁹

*„A geostratégia a döntően katonai természetű tradicionális opciók és döntések összességét jelenti, amelynek célja egy állam aktuális nemzetközi helyzetének a megerősítése; a fogalom katonai jelentéstartalma napjainkra kiszélesedett, így egyre nagyobb mértékben foglal magába gazdasági dimenziókat (például a szűkös erőforrásokhoz és piacokhoz történő hozzáférés stb.).”*²⁰ A tankönyv a különböző társadalmi és kulturális jelenségekkel, úgymint a civilizációval, a társadalmi mozgásokkal, vallásokkal, a „mondializációval” és a nyugatiasodással foglalkozó fejezettel zárul.

¹⁹ „Geopolitică – știință a «relațiilor dintre state», având ca obiect ansamblul de opinii, opțiuni și decizii adoptate la nivelul conducerii statelor asupra unor elemente legate de interacțiunea cu alte sisteme teritoriale (state, reguini, organizații, grupări) cu scopul asigurării unei optimizări a poziției proprii în viitor.” (id.m. 110. o.) és Mândruț (2008) id.m. (tehát a 10. osztályban) 104. o.

²⁰ „Geostrategie – ansamblu de opțiuni și decizii tradiționale de natură preponderent militară care își propun să consolideze în timp poziția internațională a unui stat; de la această accepțiune militară s-a trecut, în prezent, la o înțelegere mai largă a termenului care implică o dimensiune economică mai pregnantă (de exemplu, accesul la resurse, mai ales la cele deficitare, la piețe de desfacere etc.)” Uo., illetve Mândruț (2008) uo.

A 12. osztályos tankönyv²¹ Európa, Románia és az Európai Unió földrajzi összefüggéseit, hasonlóságait tekinti át, sok tekintetben a 10. osztályos anyag egyes részeinek ismétlésével, bővebb kifejtésével. Gyakorlatilag az *első fejezet* teszi ki a könyv felét (57 oldal). Arra helyezi a hangsúlyt, hogy Románia és Európa földrajzi tere („spățiul geografic”) hogyan kapcsolódik egymáshoz *fizikai*- (domborzat, vízrajz, klíma, növényzet stb.) és *emberföldrajzi* (benne népesség-, település-, gazdaság-, közlekedés-, politikai, társadalmi és kultúrföldrajzi) szempontok alapján.

A tananyag szerint a közös csatlakozási felület a Kárpátok, a Duna, a Fekete-tenger és a Pannon-síkság(!), következésképpen *Románia kárpáti, dunai, fekete-tengeri, pannóniai(!) és közép-európai országnak is tekinthető*, amelyben a pannóniai jelző a domborzat és a vízhálózat Pannon-síksághoz és Közép-Európához való kapcsolódását, nyitottságát jelenti.

Fizikai földrajzi alapon Románia egy kárpáti, dunai, pannóniai és fekete-tengeri térséget definiálva, amely Európa délkeleti részén helyezkedik el, de Közép-Európához csatlakozik. Ennek a földrajzi térségnek az elsődleges *emberföldrajzi* jellegzetességét az adja, hogy egy újlatin népesség által lakott területet takar, mely a keleti romanitást testesíti meg. (8–10., 34. o.) Az emberföldrajzi rész elején fontos definíciókat találunk. A *politikai földrajz* a meghatározása szerint a földrajznak az államokkal, mint területi entitásokkal, az államok közti térbeli, illetve az állam és az emberi társadalmak közti viszonyokkal foglalkozó ága.²² A *történeti földrajz* egy olyan köztes tudományos tevékenység, amely kronológiai nézőpontból mutatja ki az emberi közösségek és a létet biztosító természeti környezet közti kapcsolatok alapelemeit.²³ Az állam, a főváros, a föderációs állam és a határ meghatározása mellé kerül a *nemzetállam* fogalmi tisztázása. Utóbbi egy olyan független állam, amelyben a lakosság többsége egy bizonyos nemzethez tartozik.²⁴

A szemközti oldalon egy kiemelt részből *a román állam kialakulásának főbb momentumait is megismerhetjük, amelyek a következők:*

- egy többségben lévő román típusú (eredetét tekintve a római Dácia tartományhoz köthető) nép kialakulása és folyamatos jelenléte Európa ezen térségében;
- Munténia és Moldva egyesülése (1859), mint Románia kialakulásának a kezdete, amit Dobruzsza integrálása követett (1878);

²¹ Octavian Mândruț: *Geografie. Europa – România – Uniunea Europeană. Probleme fundamentale*. Manual pentru clasa a XII-a. Corint, București, 2007.

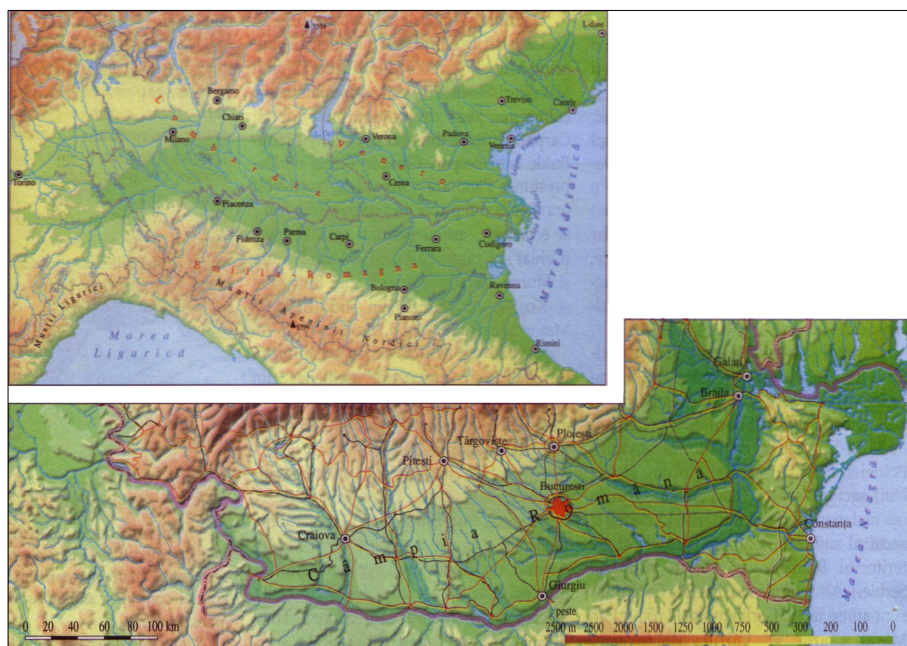
²² „Geografie politică – ramură și preocupare a geografiei care se ocupă cu studiul statelor (ca entități teritoriale), a relațiilor spațiale dintre acestea, precum și cu raporturile dintre state și comunitățile umane.” (32. o.) és Mândruț (2008) i. m. 8. o.

²³ „Geografie istorică – preocupare științifică de interferență, care își propune să redea cronologic aspecte principale ale relației dintre comunitățile umane și mediul lor de existență.” Uo. és Mândruț (2008) i. m. 100. o.

²⁴ „Stat național – stat independent în care majoritatea locuitorilor aparține unei anumite națiuni.” (34. o.) és Mândruț (2008) i. m. 8. o., ahol a definíció azzal egészül még ki, hogy: „*Ha az államot csak egyetlen nemzet lakja, akkor egységes nemzetállamnak lehet nevezni.*” („Când se consideră că există o singură națiune, statul poate lua titulatura de stat național unitar.”)

- az összes román területek egységes államba történő egyesítése (1918) és a modern Románia megteremtése;
- a jelenlegi határok rögzítése a második világháborút követően. (35. o.)

Ugyancsak az emberföldrajzi részhez tartozik a *Román-alföld és a Pó-síkság összehasonlítása*. A különbségek a domborzati térképen (lásd a következő ábrát) tényleg csak közelebb hajolva láthatók, ezeket alapvetően a síkságot övező hegységek és a folyók eltérő jellege adja. A Duna nagyobb a Pónál, és szembeötlő különbség az is, hogy a romániai alföldön egy nagyváros, a nagyra „pirosított” Bukarest van a centrumban, míg az olaszon több kisebb a periférián. Az alföldek gazdasági fejlettsége mellett a könyv hasonlóságként értékeli a térképen nem látható népességet (ezért emberföldrajzi ez az értékelés!), amely mindkét esetben az újlatin családdhoz tartozik, és amelyeket a szlávok egyformán hívnak. (55. o.)

A Pó-síkság és a Román-alföld

Külön alfejezet foglalkozik még Románia *szomszédaival*, melyeket egyenként jellemez a *fizikai földrajz*, az *emberi erőforrások*, a *gazdasági struktúra*, a *földrajzi térszerkezet*, az *Európában játszott szerep*, végül a *fontosabb geopolitikai problémák* oldaláról. Ezen túl érinti a Romániához fűződő földrajzi, gazdasági és történelmi kapcsolatokat is. (58–64. o.)

Magyarország jellemzése kapcsán a könyv két természetföldrajzi, elválasztó szereppel felruházott tényezőt emel ki. A Dunát, amely nagyjából két egyenlő részre osztja az ország területét, valamint a Bakony–Mátra–Bükk „középhegység-rendszert”,

amely elválasztja az Aflöldet a Kisalföldtől. Az ország Európán belüli helyzetét kedvezőnek ítéli, azonban elsődleges geopolitikai problémájának a környező országokban élő magyar kisebbségek helyzetét tekinti, amelyek számát a hazai lakosság 1/3-ára(!) teszi. (60. o.)

A második fejezet az Európai Unió kialakulását, tagországait, különböző statisztikai adatait írja le. Ezután Románia azon sajátosságai következnek, melyek az Uniónak lehetnek fontosak:

- a területi és demográfiai dimenzió;
- az európai viszonylatban jelentős természeti erőforrások (megművelhető földterület, szén, földgáz);
- az EU földrajzi határa;
- az újlatin populáció számbeli túlsúlya, ami hasonló az EU többi latin országáéhoz;
- a Fekete-tenger felé nyitott térség (Bulgáriával együtt) biztosítja az EU-nak a jövőbeli gazdasági kapcsolatok lehetőségét a kaszpi-tengeri energiaforrások tekintetében;
- a nemzetközi migrációs hullámok miatti kedvezőtlen helyzet. (88. o.)

A fejezet a Románia és az EU közötti *interdependenciákat* is vizsgálja, amelynek földrajzi metszetét *a Kárpátokhoz, a Dunához, a Fekete-tengerhez és a bioklimatikus viszonyokhoz* köti. A *gazdasági metszetét* alapvetően az EU, valamint a 2004-ben és 2007-ben csatlakozott országok konvergencia-modelljeinek az átvétele jelenti, a *kulturális összefüggéseket* pedig a *történelmi, nyelvi és az egyes országokkal folytatott privilegizált kapcsolatok* képviselik. (88. o.)

A harmadik fejezet az Európai Unió globális viszonyokhoz mért gazdasági, geopolitikai helyzetét elemzi, és itt találjuk meg Románia „geostratégiai helyzetének” jellemzését és problémáit is:

(a) *Katonai szempontból* Románia a NATO tagja, a tagországok stratégiai partnere, viszont *közel van a világ második legnagyobb hatalmához* (Oroszország), és viszonylag *messze van a szuperhatalomtól* (Egyesült Államok) és *más nagyhatalmaktól* (Franciaország, Kína stb.).

(b) A világ számára jelenleg fontos *természeti erőforrásokban* (olaj, földgáz) Románia mérsékelt kapacitásokkal rendelkezik, de a kaszpi-tengeri új lelőhelyek tekintetében jó helyen fekszik.

(c) Románia véleménye nem feltétlenül egyezik a nagy geopolitikai szereplők vagy más országok véleményével, ugyanakkor álláspontja jól ismert a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem és az illegális migráció vonatkozásában. Románia a különböző nemzetközi szervezetek tagjaként aktívan szerepet játszik a világ problémáinak megoldásában. (101. o.)

A negyedik fejezet Románia és Európa szociális (településtípusok, nyelvi, nemzetiségi, vallási diverzitás, társadalmi dinamika stb.) és kulturális földrajzi tényezőit tárgyalja, beleértve a történeti és kultúrtájak jellemzését is, a román történeti földrajzi tájak felsorolását pedig (Munténia, Dobrudzsa, Moldva, Bukovina, Máramaros, Erdély, Olténia, Bánság) a *földrajzi tér* és a *kultúrtájak* magyarázatai között találjuk meg. (109. o.)

Mit üzen a román földrajz?

Az előző tankönyvek, illetve a középiskolás tananyag összefoglalása helyett, ugyanakkor részben az egész dolgozatunk mondanivalóját összegezve és megelőlegezve egy olyan tankönyvet vizsgálunk meg, amely természetéből adódóan tömör, memorizáló, de egyben számonkérő is: a Román Oktatási Minisztérium gondozásában megjelent *Geografia României* című *feleletválasztós tesztgyűjteményt*.²⁵ A tesztkönyvből azokat a legjellemzőbb kérdéseket válogattuk ki, amelyek céljaink szerint alátámasztják a geopolitikára, a geopolitikai látásmódra nevelés jelenlétét a kortárs román földrajzoktatásban. A kiválasztott kérdések teljes terjedelmű szerepeltetését azért tartjuk fontosnak, mert tartalmuknál fogva ugyan az előzőleg tárgyalt földrajzkönyvek összefoglalását adják, a helytelen választási lehetőségekkel (félígazságokkal) együtt azonban sok esetben a klasszikus román geopolitikai motívumokat idézik. A tesztalkotók talán úgy vélekedtek, hogy ezeket a hallgatók minden bizonnyal már valahol, valamikor, valamilyen összefüggésben hallhatták.²⁶

A következőkben bemutatásra kerülő kérdések első csoportjában *A természeti környezet alapvető kérdései – Románia földrajzi és geopolitikai helyzete* című alfejezetből válogattunk, melyekből a román politikai, geopolitikai gondolkodás egyik sarkalatos pontja, a földrajzi tájolás kérdésköre rajzolódik ki. A magyarázatok ezúttal is rugalmasan, útkereszteződés-képekkel, történelmi, gazdasági és geopolitikai szempontok megjelenítésével párosulnak. A könyv legelső kérdése kapcsán mindjárt az szúr szemet, hogy a földrajzi helyzetet és a nagyságot egy válaszban kell megadni, valamint az, hogy a második világháború előtt uralkodó nézet, a délkelet-európai közepes állam választásának lehetősége – nyilván nem véletlenül – nem áll fenn. Románia közép-európai státusza az integrációs törekvések, illetve eredmények egyértelmű hozadéka, bár itt a kérdés megfogalmazása, a kettős fejezetcím tükrében és ellenére, legalább kétértelmű.

[1.] Földrajzi helyzete és nagysága alapján Románia

- a) délkelet-európai kis állam; b) dél-európai közepes állam;
- c) közép-európai közepes állam; d) közép-európai kis állam;
- e) kelet-európai közepes állam.

²⁵ Silviu Neguț – Florina Bran (szerk.): *Geografia României*. Meteor Press, București, 2005. A tesztek elemzésére lásd még Tóth Sándor: *Mit üzen a román földrajz? A földrajz tanítása*. 2007/1. 13–20. o.

²⁶ A kérdéseket eredeti számozással, oldalszám hivatkozás nélkül, saját fordításban szerepeltetem. A megoldókulcs szerinti *helyes megoldásokat* dőlt betűvel emeltem ki.

[7.] Románia területe:

- a) 237 500 km²;
- b) 238 391 km²;
- c) 230 400 km²;
- d) 217 580 km²;
- e) 259 500 km².

[8.] A múltban a román térséget a következő nagyhatalmak érdekei keresztezték geopolitikai értelemben:

- a) Makedón Birodalom, Római Birodalom, Oszmán Birodalom;
- b) Cári Birodalom, Kínai Birodalom, Brit Birodalom;
- c) *Oszmán Birodalom, Cári Birodalom, Habsburg Birodalom;*
- d) Oszmán Birodalom, Makedón Birodalom, Kínai Birodalom;
- e) Osztrák–Magyar Birodalom, Oszmán Birodalom, Kínai Birodalom.

[9.] Mely térségek átmeneti zónájában fekszik a teljes mértékben szuverén Románia?

- a) *a Nyugat (Egyesült Államok, Kanada, Nyugat-Európa) és a volt Szovjetunió térsége;*
- b) a Nyugat (Németország, Franciaország) és a Kelet (Japán);
- c) a Nyugat (Egyesült Államok, Kanada) és a Kelet (Kína);
- d) a Nyugat (Nagy-Britannia, Franciaország) és a Kelet (Kína);
- e) a Nyugat (Egyesült Államok) és a Kelet (a volt Szovjetunió térsége).

[10.] Kiterjedése, lakossága, valamint civil és katonai potenciálja alapján, melyik körök kereszteződésében fekszik Románia?

- a) *a Közép-Európa köré kibővítve írt kör és a Balkán köré kibővítve írt kör;*
- b) a Közép-Európa köré kibővítve írt kör és a Balkán térség köré szorosan írt kör;
- c) a Közép-Európa köré szorosan írt kör és a Balkán térség köré kibővítve írt kör;
- d) a Nyugat-Európa köré kibővítve írt kör és a Független Államok Közössége köré kibővítve írt kör;
- e) a Nyugat-Európa köré kibővítve írt kör és a Független Államok Közössége köré szorosan írt kör.

[11.] Melyik fontosabb geogazdasági és geostratégiai tengelyek kereszteződésénél található Románia?

- a) Észak–Dél tengely, Nyugat–Kelet tengely, Északnyugat–Délkelet tengely, tengerek tengelye, folyók és csatornák tengelye;

- b) olaj tengely, Nyugat–Kelet tengely, Északnyugat–Délkelet tengely, tengerek tengelye;
- c) *Nyugat–Kelet tengely, Északnyugat–Délkelet tengely, tengerek tengelye, folyók és csatornák tengelye;*
- d) Északnyugat–Délkelet tengely, technológiai tengely, folyók és csatornák tengelye;
- e) tengerek tengelye, folyók és csatornák tengelye, Nyugat–Kelet tengely, a NATO tengelye.

[12.] Melyik tengelyen koncentrálódik az Európa felé vezető kaszpi-tengeri energiaút?

- a) a NATO tengelyén;
- b) a Varsói Szerződés tengelyén;
- c) az Európai Unió tengelyén;
- d) a folyók és csatornák tengelyén;
- e) *a tengerek tengelyén (Kaszpi-tenger, Fekete-tenger, Földközi-tenger).*

[14.] A folyók és csatornák tengelye összeköti

- a) a Fekete-tengert a Kaszpi-tengerrel;
- b) a Fekete-tengert a Földközi-tengerrel;
- c) a Fekete-tengert a Balti-tengerrel;
- d) *a Fekete-tengert az Északi-tengerrel;*
- e) a Fekete-tengert a La Manche-sal.

Románia mint kárpáti, dunai, fekete-tengeri és közép-európai ország címmel következik egy alfejezet, amelyben a közép-európaiság, illetve a három természeti tényező és tulajdonképpen geopolitikai jelentőséggel bíró összegüknek a többszöri ismétlését találjuk. A logika világos, mindhárom tényező stratégiai értékű, arányosan oszlanak el az ország területén, ami a korábbi elméletek szerint történelem- és eredetformáló jelentőségű. Mivel ezek a természeti elemek kötődnek Európához, így Románia is kötődik Európához, egész pontosan Közép-Európához.

A *Kárpátok* nemcsak földrajzi értelemben központ, hanem a genezis színhelye, természeti kincseiben, nyersanyag-kínálatában rejlik a román gazdaság potenciálja. Érdekességszámba mennek a [22.] és a [23.] kérdés opciói, amelyek a két világháború közti geopolitikai elméleteket színesítették, most azonban nem helyesek. Megjelenésük, választhatóságuk ugyanakkor gondolatébresztő módon hat, érzelmi hatásokat válthat ki.²⁷

²⁷ Például a [23.] b) válasz, amelyben felfedezhető a román irodalom egyik legszebbnek tartott leírása Erdélyről. Vö: Nicolae Bălcescu: *A románok Vitéz Mihály vajda idejében*. Kriterion, Bukarest, 1974. 245-246. o. (Megjegyezzük, hogy Bălcescu a szöveg eredetijére Girando: *La Transylvanie*. Paris, I. [é.n.] 35. oldalt adja meg.)

Hasonlóan fontos gazdasági és geopolitikai értelemben a Duna is, viszont a két kérdés feltevése [34., 36.] a határok tekintetében elgondolkodtató, ami azzal szembesít, hogy Magyarország az egyetlen szomszéd, akivel a folyó nem képez határt. A fekete-tengeri kijárat [41.] természetesen *Dobruzsza* román fennhatóságára, illetve az így megszerzett előnyösebb geopolitikai pozícióra utal, amely a két fejedelemség (1859) és Nagy-Románia (1918) egysége között került Romániához.

A domborzat, a természeti környezet alapjai és az emberi tevékenységek című kérdéscsoportban a természetföldrajzi alapú geopolitikai koncepciókat – a két világháború előtti elméletekhez hasonlóan – ezúttal is kiegészíti a térszíni változatosság hangsúlyozása. Ezzel – bár explicit módon nem kerül kifejezésre – a kérdések magukban hordozzák az átjárható Kárpátokat magába foglaló, egységes Románia fogalmának, harmonikus természeti miliójének képzetét [22., 25., 45., 48., 51.].

[16.] Az országunkat definiáló európai jelentőségű természeti tényezők:

- a) a Kárpátok, a Duna, a Fekete-tenger;
- b) a Fekete-tenger, a Duna-delta, a Kárpátok;
- c) a Duna, a Balkán-félsziget és a Kárpátok;
- d) a Duna-delta, a Balkán-félsziget, a Duna;
- e) a Fekete-tenger, a Duna-delta és a Balkán-félsziget.

[17.] Földrajzi elhelyezkedése alapján milyen országgént definiálható Románia?

- a) kárpáti – dunai – fekete-tengeri és közép-európai;
- b) kárpáti és dunai – balkáni;
- c) balkáni és kárpáti – fekete-tengeri
- d) változatos térszíni formájú és gazdag vízkészletű;
- e) körkörös hidrográfiai hálózatu és magas domborzatu.

[22.] Melyik állítás igaz az alábbiak közül?

- a) Románia kárpáti ország;
- b) A Kárpátok a forrása az egész romániai vízhálózatnak;
- c) A Kárpátok jelentős akadálya a fekete-tengeri áramlatoknak;
- d) A Kárpátok nagy magassága és alacsony fokú tagoltsága révén biztosítja az élet, a védelem és a gazdasági fejlődés feltételeit;
- e) A romániai Kárpátokban nincsenek lakott területek.

[23.] Románia kárpáti ország, mert

- a) a Kárpátoknak centrális pozíciója van;
- b) a Kárpátok várfalként fogja körbe az Erdélyi-medencét;
- c) a Kárpátok csak Románia területén nyúlik el;
- d) a kárpáti a román föld „genetikai” (nyersanyagok keletkezése, tektonikus energia) vonatkozására utal;
- e) a Kárpátok Románia területének felét teszik ki.

[25.] Melyik elsődleges természeti tényező járult hozzá a román nép megszületéséhez és kialakulásához?

- a) a Duna;
- b) a Kárpátok;
- c) a Fekete-tenger;
- d) a síkságok;
- e) dombok és fennsíkok.

[34.] Melyik négy országgal képez közös határt a Duna-folyó?

- a) *Moldovai Köztársaság, Bulgária, Szerbia és Montenegró (Jugoszlávia), Ukrajna;*
- b) Szerbia és Montenegró (Jugoszlávia), Magyarország, Bulgária, Ukrajna;
- c) Bulgária, Ukrajna, Moldovai Köztársaság, Oroszország;
- d) Magyarország, Ukrajna, Bulgária, Oroszország;
- e) Szerbia és Montenegró (Jugoszlávia), Bulgária, Ukrajna, Oroszország.

[36.] Melyik országgal nem képez közös határt a Duna?

- a) Bulgária;
- b) Szerbia és Montenegró (Jugoszlávia);
- c) Magyarország;
- d) Ukrajna;
- e) Moldovai Köztársaság.

[41.] Melyik évtől jött létre a fekete-tengeri kijárat, mint a kereskedelem és hajózás megteremtője?

- a) 1918; b) 1859; c) 1829; d) 1878; e) 1989.

[45.] Románia domborzatát meghatározó fő jellemzők:

- a) *változatosság (komplexitás), szimmetria, arányosság;*
- b) nagy magasságok, változatosság (komplexitás), arányosság;
- c) arányosság, átjárhatatlanság, aszimmetria;

- d) átjárhatatlanság, síkságok túlsúlya, változatosság (komplexitás);
- e) hegyek túlsúlya, szimmetria, változatosság (komplexitás).

[48.] A domborzati szintek eloszlásának aránya:

- a) 35% hegyek, 45% dombok és fennsíkok, 20% síkságok;
- b) 28% hegyek, 42% dombok és fennsíkok, 30% síkságok;
- c) 30% hegyek, 35% dombok és fennsíkok, 35% síkságok;
- d) 36% hegyek, 33% dombok és fennsíkok, 31% síkságok;
- e) 32% hegyek, 38% dombok és fennsíkok, 30% síkságok.

[50.] A Kárpátokban eredő folyók olyan völgyhálózatot alakítanak ki, amely

- a) az Erdélyi-medence irányába szétfelé („divergál”), a külső területek felé pedig összetart („konvergál”);
- b) a Szub-Kárpátok felé összetart, a Román-alföld és a Nyugati-alföld felé pedig szét tart;
- c) az Erdélyi-medence irányába összetart, a külső területek felé pedig szétfelé;
- d) az Erdélyi-medence és a külső területek felé is sugárirányú;
- e) az Erdélyi-medence és a külső területek felé is szétfelé tart.

[51.] A Kárpátokat többek között az is jellemzi, hogy

- a) 1500 m átlagmagasságú és nagymértékben tagolt;
- b) 1500 m átlagmagasságú és közepesen tagolt;
- c) 750 m átlagmagasságú és kismértékben tagolt;
- d) 950 m átlagmagasságú és kismértékben tagolt;
- e) 950 m átlagmagasságú és nagymértékben tagolt.

A *Románia Európában és a jelen világban – Románia és Európa* című részben a területi és lakosságadatok együttes említése a gazdasági és katonai potenciállal még a legelső kérdést is felülmúlja. Az összetett kérdések megfogalmazásából az is kivehető, hogy Románia nem tekinti magát azonos térségbelinek a jóval nagyobb, de gazdasági és politikai szempontból instabilabb Ukrajnával. Mindez regionális ambíciók kifejezésére enged következtetni, ami – az előzőkben ismertetett biztonsági stratégia célkitűzéseit követve – a stabilitás és biztonság letéteményeseként a tesztorsból is kitűnik [1037–1039.].

[1031.] Területe alapján hányadik helyet foglalja el Románia az európai kontinensen?

- a) 11; b) 25; c) 20; d) 13; e) 18.

[1032.] Területe és lakosságszáma alapján mekkora ország Románia?

- a) nagyon kicsi; b) kicsi; c) nagyon nagy; d) nagy; e) közepes.

[1033.] Lakosságszáma alapján hányadik helyen van Románia Európában?

- a) 6; b) 10; c) 15; d) 18; e) 25.

[1037.] Területét és lakosságszámát nézve Románia térségének legjelentősebb országa, csakúgy, mint

- a) gazdasági és katonai potenciálja alapján;
- b) természeti és demográfiai potenciálja alapján;
- c) gazdasági és társadalmi potenciálja alapján;
- d) környezeti potenciálja alapján;
- e) nyersanyagforrásai alapján.

[1038.] Gazdasági és katonai potenciálját, valamint területét és lakosságszámát is tekintetbe véve Románia

- a) regionális instabilitási tényező;
- b) regionális konfliktus-zóna;
- c) a térség stabilitási és biztonsági tényezője;
- d) jövőbeli konfliktusforrás;
- e) gazdasági kiegyensúlyozó tényező.

[1039.] Románia a térség stabilitási és biztonsági tényezője

- a) a konfliktusok hiánya, valamint a szociális-gazdasági élet több területén megvalósuló pozitív fejlemények miatt;
- b) az etnikai konfliktusok és a gazdasági recesszió miatt;
- c) a gazdasági szerkezetváltás és az infláció miatt;
- d) a szociális feszültségek és a munkanélküliség miatt;
- e) a makroökonómiai stabilitás miatt.

A következő kérdéscsoport témája az *Európai Unióhoz és a NATO-hoz történő csatlakozás*, valamint az ország regionális együttműködését tárgyaló *Románia részvétele az eurorégiókban*. Mint ahogy az integrációs politikában

szerepelt a földrajz, tesztünkben is megjelenik az integráció. Az üzenet világos: Románia az Európai Unió (EU) tagjává válhat, hiszen előfordult már, hogy gyengébb felkészültségű országok is csatlakoztak. A csatlakozás ténye nem, csak időpontja volt (2006-ban) kis ideig vitatott, de a választási lehetőség [1054.] egyértelműen a 2007-et kínálja.

A román geopolitikai gondolkodás rugalmasságára, jó helyzetkihasználó képességére utal az [1062.] kérdés, mely abból indul ki, hogy a merényletek következtében az amerikai érdekek a Közel-Kelet irányába felerősödtek, ezért – legalábbis román nézőpontból – Románia, mint útkereszteződés, megkerülhetetlen ország a terrorizmus elleni sikeres hadműveletek végrehajtásában. (Ezek a momentumok összhangban vannak az előző fejezetekben tárgyalt geopolitikai célkitűzésekkel.)

Nézetem szerint katonai kérdések földrajzi szempontból történő szerepeltetése nem csupán tényszerű közlés, hanem jelzi egyrészt a román hadügy külpolitikai jelentőségét, társadalmi elfogadottságát, másrészt pedig a román hadügy földrajzi meghatározottságát, a – geopolitika katonai részterületének is felfogható – geostratégiai szemlélet létjogosultságát.

[1053.] Mikor adta be Románia, Magyarország és Lengyelország mellett, az Európai Unió csatlakozási kérelmét és lett egyben a szervezet társult tagja?

- a) 1957; b) 1990; c) 1995; d) 2002; e) 2003.

1054. Melyik évben válhat Románia az Európai Unió teljes jogú tagjává?

- a) 2007; b) 2015; c) 2025; d) 2050; e) 2004.

[1055.] Európai uniós csatlakozásuk időpontjában a legkevésbé fejlett európai országok közé sorolták

- a) Németországot és Nagy-Britanniát;
b) Franciaországot és Olaszországot;
c) Svédországot és Finnországot;
d) Belgiumot és Hollandiát;
e) *Görögországot és Portugáliát.*

[1056.] Románia első aláírója volt 1994-ben

- a) az Európai Unió csatlakozásnak;
b) *a Partnerség a Békéért programnak;*
c) a NATO-csatlakozásnak;
d) a közös európai fizetőeszközhöz való csatlakozásnak;
e) az euroatlanti integráció ellenzésének.

[1057.] Milyen folyamat a hidegháború?

- a) aktuális;
- b) a két világháború közötti;
- c) jövőbeli;
- d) *lezárult*;
- e) az Európai Unió integrációval kezdődő.

[1058.] Az országunk elleni fenyegetések

- a) elmúltak;
- b) csökkentek;
- c) *veszélyesebbé váltak*;
- d) súlyosbodása nem volt érzékelhető az utóbbi évtizedben;
- e) távol vannak Romániától.

[1059.] Mely szervezetek koordinálták azokat a többnemzeti hadgyakorlatokat, amelyekben Románia részt vett?

- a) *NATO és ENSZ*;
- b) SECI²⁸ és EBESZ;
- c) Visegrádi Csoport és CEFTA;
- d) UNESCO és IMF;
- e) UNEP és FAO.

[1060.] Melyik fegyveres konfliktusban vett részt Románia békefenntartó erőkkkel?

- a) Egyiptom;
- b) Izrael;
- c) *Kosзовó*;
- d) Észak-Korea;
- e) Csecsenföld.

[1062.] Melyik terrorista támadás után vált még inkább jelentőssé Románia geostratégiai helyzete?

- a) Oroszország (1990);
- b) *USA (2001)*;
- c) Kína (1977);
- d) India (1995);
- e) Izrael (1956).

[1065.] A regionális kooperáció egyik állomása

- a) *az európai integrációnak*;
- b) az euroatlani integrációnak;
- c) a Közép-és Kelet-Európába történő integrációnak;

²⁸ SECI: Southeast European Co-operative Initiative (Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés – T. S. kiegészítése).

- d) a nemzetközi szervezetekbe történő integrációnak;
- e) a világgazdaságba történő integrációnak.

[1067.] Az eurorégiók hozzájárulnak

- a) az etnikai feszültségek határterületeken történő csökkenéséhez és a térség stabilitásának fenntartásához;
- b) a határokon átnyúló konfliktusok felerősítéséhez;
- c) a nemzeti határok lezárásához;
- d) az instabilitás fenntartásához a határterületeken;
- e) a konfliktusok felerősödéséhez a határterületeken.

Összefoglalás

A bemutatott kül- és biztonságpolitikai koncepciók alapján a nemzetközi közösséget érő különböző típusú kihívások kezelésében Románia a biztonság területén keresi a hatékony együttműködés és közreműködés lehetőségét. A fejezetben vizsgált kül- és biztonságpolitikai koncepciók kiindulópontjai alapvetően Románia *útkereszteződéses* helyzetén, a *Duna és a Fekete-tenger hangsúlyozásán* és gazdasági, katonai potenciáljának kiemelésén alapulnak. Az ország saját, régió belüli stabilitása és együttműködési készsége mellett a külföldi katonai részvételt helyezi előtérbe, ugyanakkor regionális súlyát és presztízsét gyakorlatilag oly módon igyekszik növelni, kihasználni, hogy földrajzi helyzetéből és demográfiai, katonai potenciáljából adódóan az országot, illetve közvetlen térségét a konfliktusok centrumába helyezi.²⁹

A biztonsági stratégiában találó módon megfogalmazott román „vektori” szerep a Fekete-tenger „nyitott” geopolitikai jellemzésével mutat analógiát, ami – Gh. I. Brătianu korabeli értelmezését továbbfejlesztve – ma azt jelenti, hogy a térség, illetve Románia kész szállást adni a nyugati (NATO) katonai erőknél és a nyugati civilizációnak, és készen áll a biztonság és prosperitás továbbadására, exportálására a tőle keletebbre lévő államoknak. Oroszország és a közel-keleti térség növekvő hatalmi súlya és jelentősége, valamint az Egyesült Államok, a NATO és az EU világpolitikai szereplése olyan bonyolult geopolitikai helyzetet eredményezett, amelyben a román külpolitika sikeresen manőverezhet hagyományos taktikai érzékével³⁰, s mindehhez a klasszikus geopolitikai érvrendszere jól bevált formulákat kínál.

A középiskolai *földrajz tankönyvek* ugyancsak megerősítik feltételezésünket a román geopolitikai gondolkodás földrajzi, földrajztudományi összefüggéseiről. A bemutatott tananyag nemcsak integrálja az aktuális külpolitikai törekvéseket, de (geo)történelmi megvilágításba is helyezi a román földrajzi tér sajátosságait. A geopolitika középiskolai oktatása a társadalom geopolitikai és biztonságpolitikai

²⁹ Ara-Kovács Attila – Tóth András: *A kelet-közép-európai országok geostratégiája*. In: Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest, 2007, Osiris. 341. o.

³⁰ Borsi-Kálmán Béla: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó. 180. o.

felkészültségét alapozza meg, amely mögött egy céltudatos oktatáspolitikai szándék fedezhető fel a földrajzi környezet determináló hatásai szuggesztív pedagógiai módszereinek igénybevételével. A katonai és biztonságpolitikai kérdések román földrajzoktatásban történő megjelenése kapcsán ugyan nem mutatható ki közvetlen párhuzam a katoná államok oktatási rendszerével³¹, viszont mindenképpen jelzésértékű az ilyen típusú témakörök tantervi szerepeltetése.

A földrajz és a geopolitika közötti határvonal homályos elfedése (inkább összemosása) és párhuzamos oktatása dinamikus, oknyomozó látásmódra nevel. A patriotizmus és a nemzettudat formálását nemcsak a külpolitikai vonatkozású tételek segítik, hanem a nemzeti identitás jegyében megfogalmazott, mögöttes, vagy átvitt értelemben kifejezett utalások Románia földrajzi egységére, természetes határait, a Kárpátok és a változatos domborzat eredetalkotó képzetére.

Románia integrációs törekvései kapcsán a közép-európaiság már nem számít újdonságnak, azonban ezt a képet kiegészítve *újszerűnek tetszik Románia pannóniai kötődése* (vö. 12. osztályos tankönyv), amely által *Románia még inkább nyugati irányba tolja földrajzi és geopolitikai pozícióját*.

Az Unió csatlakozással kapcsolatban lényeges momentumnak tartjuk a Románia által felkínált földrajzi pozíciós és gazdasági előnyöket, ugyanakkor annak az aggodalomnak az explicit megfogalmazását (10. osztályos tankönyv), hogy az Európai Unió milyen mértékben lesz demokratikus, föderációs vagy egységes, és mennyire lesz befolyással Románia nemzeti szuverenitására, identitására, kultúrájára. Tulajdonképpen, hogy miként fogja érinteni és korlátozni Románia sajátos geopolitikai helyzetét a közös politika.

ÖSSZEGEZETT KÖVETKEZTETÉSEK

Románia földrajzi helyzete és természetföldrajzi adottságai, valamint a – koronként változó és különböző intenzitású, de mindenképpen potenciális – környező nagyhatalmi struktúra és érdekek azt támasztják alá, hogy az ország nemcsak *természetföldrajzi*, hanem *geopolitikai* értelemben is átmeneti helyzetben, *útkereszteződésben* fekszik. A román geográfia és tudományos élet képviselői felismerték ennek a speciális helyzetnek a földrajztudományhoz köthető sajátosságait, ami végső soron – a dinamikus történelemfelfogásból kinőve, azt kiegészítve és részben felváltva – a nyugati földrajzi, illetve geopolitikai irányzatok honosításához vezetett. A geopolitikai diszciplínát a román politikai gondolkodást érő nyugati modernizációs hatásként, eszmeáramlatként is felfoghatjuk, mivel zömmel a nyugati geopolitikai gondolkodás alapelemeinek, módszereinek átvételét és a romániai földrajzi, történelmi, társadalmi sajátosságokhoz történő *adaptálását* figyelhetjük meg.

Az első világháborút lezáró békerendszer Románia számára kedvező tapasztalatai a román geográfia számára azt a tanulságot hordozták, hogy a földrajz politikaformáló hatású lehet a nemzetközi konfliktusok megoldásában, ezért

³¹ „A totális katoná államoknak totális pedagógiájuk van, ami funkcióját tekintve a hatalom közvetítő közege. [...] A társadalom legnagyobb és a legveszélyesebb kockázati tényezőjévé az ember vált, ezért a biztonság soha nem volt ennyire az oktatás függvénye.” Harai Dénes: *Katonadolog? Gondolatok a katoná antropológiájáról a gépesített háborúk során*. Budapest, 2003, Masszi Kiadó. 117. o.

folytatták és Nagy-Románia területi integritásának megszilárdítása érdekében növelték a geopolitikai érvrendszerek kidolgozásának intenzitását. Az eszmetörténeti feldolgozás alapján megállapítható, hogy a román geopolitikai iskolát alapvetően a román földrajztudomány német és francia egyetemeken végzett jelentősebb képviselői (S. Mehedinți, G. Vâlsan stb.), a román történetírás jeles alakjai (N. Iorga, Gh. I. Brătianu), valamint a földrajzi irányzathoz kapcsolódóan más tudományterületek (szociológia, néprajz, statisztika) személyiségei alapították meg a 19. század második felétől kezdődően. A román földrajzi és geopolitikai iskola más tudományágak eredményeit integrálva képes az ország geopolitikai helyzetének értékelésére, illetve geopolitikai szerepének és törekvéseinek meghatározására, de a történeti földrajzi (geotörténelmi) diszciplína révén alkalmassá vált a múltbeli folyamatok összefüggéseinek vizsgálatára, a román eredettel (kontinuitással) összefüggő történetírás téziseinek alátámasztására is.

A román geopolitikai iskola kialakulásának intézményi hátterét és keretét az 1875-ben megalapított *Román Földrajzi Társaság*, valamint – a román államiság területi bővülését szorosan követő – regionális egyetemi földrajzi tanszékek alkották. A román földrajzi iskolához kötődő geopolitikai iskola alapvetően a természet- és társadalomföldrajzi diszciplínák különböző mértékű vegyítésével, egyesítésével alakult ki.

A 20. század elején az egyik legelterjedtebb és legeredményesebb(nek vélt) magyarozó elmélet szerepében a geopolitika (a földrajzzal együtt) sikeres tudománnyá tudott válni Romániában. Az érvrendszerek alapján közvetve megállapítható, hogy – a román társadalomtudomány más területeihez hasonlóan³² – a román földrajztudomány és geográfus értelmiség jelentős része a román államhoz és nemzeti céljaihoz lojális hozzáállást mutat(ott).

A két világháború közti román geopolitikai kutatások gyakran konvergensek, koherensek, komplementerek és a témakörök különböző szempontok szerinti vizsgálata alapján konstansak is voltak³³, de véleményünk szerint ez a sajátosság ugyanúgy érvényes a szocialista és a rendszerváltás utáni, kortárs időszakokra is. Az elméletek és érvrendszerek lényegükben napjainkig nem változtak, csak az uralkodó politikai viszonyokhoz, biztonságpolitikai környezethez, geopolitikai helyzethez alkalmazkodtak.

Folyamatosság mutatható ki a – jellemzően – földrajzi determinista német, valamint az ezzel alapvetően ellentétes társadalom- és emberközpontú francia geopolitikai iskola 19-20. század fordulóján uralkodó nézeteinek román földrajzi környezetre adaptált változataiban. A földrajzi determinizmus domináns hatását a francia iskolára jellemző történeti (geotörténelmi) és társadalom-, illetve emberközpontú (szociológiai, néprajzi) kapcsolódások sem csökkentik. Sőt! Összességében a román geopolitikai gondolkodás interdiszciplináris jellegét támasztják alá, az elméleti alapokat megvizsgálva pedig sajátos módon az rajzolódik ki, hogy a román geopolitikai gondolkodásban a két irányzat nem kizárja, hanem erősíti egymást. Az alkalmazott érvrendszereken belül lényegében a román föld és a

³² Lőrincz D. József: *A társadalomtudományok helyzete Romániában 1989 után*. Regio 2000/1. 238. o.

³³ Badescu, Ilie – Dungăci, Dan: *Sociologia și geopolitica frontierei I-II*. [A határ szociológiája és geopolitikája.] Editura Floarea Albastră, București, 1994. 104. o.

román nép egysége, egyenrangú szerepe, ezzel összefüggésben Románia jelentősebb *természetföldrajzi tényezőinek és jellemzőinek*, másrészt a román *társadalmat* jellemző tulajdonságoknak az együttese nyilvánul meg.

Az érvrendszerek jellege mellett a román *geopolitikai aktivitás* intenzitása sem változott számottevően, mivel hasonló érvkészletű elméletek születtek a szocialista és a rendszerváltás utáni időszakban is. Az aktív földrajzi–geopolitikai gondolkodásnak és folyamatosságnak véleményünk szerint abban rejlik az oka, hogy a konfliktusok, háborúk végül is (utólag) szentesítették a román földrajz-alapú elképzeléseket, legalábbis jó részüket. Például a két fejedelemség egyesülését, majd kiegészülését Dobrudzával, Erdéllyel és Besszarábiával (illetve részeikkel), valamint a második világháború utáni kompromisszumos megszilárdulását, végül a legutóbbi időkig a térségbeli területi átrendeződések, feloszlások (Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia) elkerülését! Különösen igaz ez az integrációs törekvések kapcsán megszületett közép-európai Románia-konceptióra, az ennek kapcsán kibontakozó Huntington-i civilizációs elmélet vallási alapú tagadására, valamint belpolitikai értelemben a nemzetállami felfogás alátámasztására.

A földrajzi érvrendszeren alapuló geopolitika annak ellenére, vagy éppen attól függetlenül lett és maradhatott elismert tudomány (módszer) Romániában, hogy a földrajzi tényezőknek tulajdonított maximális igények, ideális helyzetek (határok) valójában sohasem, még Nagy-Románia esetében sem valósultak meg, így a diszciplína létjogosultsága és az ország fokozatos növekedése, majd megszilárdulása közötti ok–okozati viszony csak a nagyhatalmi érdekek és politikák együttes figyelembevételével állapítható meg. Úgy véljük, hogy ezt a visszasságot mindmáig táplálja Románia eredményes részvétele a NATO (Egyesült Államok) közel-keleti érdekérvényesítésében, így a klasszikus geopolitikai elemek továbbra is hatékony mozgatórugói lehetnek a román politikai gondolkodásnak.

A román geopolitikai gondolkodás érvkészletének, érvrendszerének szemléltetésére és összefoglalására két *általánosító modell* felállítását tartjuk célszerűnek, amelyek tartalmazzák a román földrajz-alapú érvrendszerek legstabilabb bázisait. Az *első modellben* [a] a román geopolitikai koncepciókban szereplő *két meghatározó földrajzi diszciplína*, a természet- és a társadalomföldrajz tényezőit gyűjtjük össze, illetve hozzájuk rendeljük a kutatásaink során tapasztalt geopolitikai jelentésüket, értelmezésüket. Így a jelentősebb *természetföldrajzi* tényezők közé alapvetően a *Kárpátok*, a *Duna*, a *Fekete-tenger*, valamint Románia *térszíni szerkezete és útkereszteződéses helyzete* tartozik. A *társadalomföldrajzi* kategóriában alapvetően a románság *népességszáma*, *görögkeleti vallása és latin eredete*, *nyelvisége* hordoz geopolitikai jelentést.

[a] Geopolitikai konnotációkat viselő földrajzi diszciplínák és tényezői szerint

Természetföldrajz:

- relatív földrajzi helyzet – útkereszteződés, védőbástya, nem keleti és nem Balkán;
- területi jellemzők (nagyság, forma) – középhatalom, hadászat;

- térszíni (domborzati) változatosság – eredet;
- földrajzi egység – földrajzi harmónia, miliő;
- Duna, Tisza, Dnyeszter (Bug) és Fekete-tenger – a románság területi kiterjedésének természetes határai;
- Kárpátok – a román terület centruma, átjárható, összeköt, nem elválaszt;
- Duna – az „európai” kötődés földrajzi motívuma, összeköt és nem elválaszt;
- Fekete-tenger – gazdasági és geostratégiai kapocs, fordítótálca.

Társadalomföldrajz:

- civilizáció, kultúra – „európai” ország;
- latinitás – európai ősök és rokonok;
- görögkeleti vallás – hasonló (empatikus) szomszédság, nem muzulmán;
- népességszám – középhatalom;
- etnikai egység – nemzetállam.

A *második modell* [b] felállítását a román geopolitikai gondolkodásban végig tapasztalható sajátos funkcióbeli *kettősség* indokolja, amely egyrészt az ország *nemzetközi* (külpolitikai) törekvéseivel, másrészt *nemzeti* (belpolitikai) egységével, nemzetállami létével összefüggésben értelmezhető. Az egyes funkciók vagy kategóriák természetesen nem mindig különíthetők el tisztán, például a latinitás vagy a földrajzilag egységes, oszthatatlan nemzetállam fogalma ugyanúgy hordozhat kül- és belpolitikai jelentést, viszont ebben az esetben az előző modellel történő együttes vizsgálata is szükséges lehet. Hasonlóan komplex a *vallás* geopolitikai értelmezése, amely már önmagában is felveti a geopolitika román politikai gondolkodást befolyásoló nyugatias, modernizációs elemeinek keveredését a – társadalmi fejlődést is meghatározó – görögkeleti, tradíciókövető hatások érvényesülésével.

[b] A román geopolitikai érvrendszer funkció szerinti felosztása

Nemzetközi (külpolitikai):

- nemzeti egység külpolitikai megteremtése, védelme;
- a béke és a „különút” geopolitikája;
- integráció (NATO, Európai Unió);
- gazdasági érdekérvényesítés;
- védőbástya, ütközőzóna, útkereszteződés szerep;
- geostratégiai, geogazdasági kapocs;
- „európai” kapcsolódás (latinitás, vallás, nem orosz, nem Balkán).

Nemzeti (belpolitikai):

- nemzetállam;
- földrajzi egység;
- etnikai egység;
- eredetelmélet;
- román kultúra, civilizáció.

A klasszikus román geopolitikai gondolkodás sajátosságait tetten értük a rendszerváltást követő, NATO-csatlakozási, román *külpolitikai évrendszerben* és a jelenleg is érvényben lévő *román katonai stratégiában*, valamint az új típusú fenyegetések tükrében született *nemzeti biztonsági stratégiában*.

Az alkalmazott földrajzi évrendszer lényegét a *Duna* kereskedelmi és civilizációs összekötő szerepe, valamint a *Fekete-tenger* biztosította kedvező hadászati helyzet jelenti, különös tekintettel az Oroszországhoz és egyes FÁK-államokhoz, illetve az Irakhoz és Afganisztánhoz kapcsolódó nemzetközi (NATO, Egyesült Államok) terrorizmus elleni küzdelemhez képest. A földrajzi meghatározottságot sugalló utalások Románia NATO-tagságával és regionális méretekben vett meghatározó katonai erejével, az Európai Unió tagságából fakadó presztízsével, valamint intenzív nemzetközi katonai szerepvállalásával párosulnak, ami végső soron, koncepcióban, egy térségbeli román vezetőszerp képében fejeződik ki.

A megfogalmazott elgondolások alapján úgy látszik, hogy a biztonsági kihívások közepette Románia magabiztosan mozog. A különböző geopolitikai helyzetekben jól feltalálja magát, amihez kétségkívül hozzájárul *egyrészt a földrajzi helyzete, valamint a klasszikus román geopolitikai iskola évrendszere, hagyományos elemeinek rutinszerű, újbóli elővétele*.

A kortárs román középiskolai földrajzoktatás kapcsán kitapintható a román oktatáspolitikai szándéka a geopolitikai ismeretek oktatására és a klasszikus iskola évrkészletének továbbvitelére. Ez a törekvés megnyilvánul mind az elméleti, mind pedig a Románia geopolitikai helyzetére, jellegzetességeire alkalmazott geopolitikai ismeretek átadása, magyarázat keretében. A geopolitikai jellegű, földrajz-alapú utalások a tananyag különböző részleteibe ágyazottak, ezzel egy szintézisszerű, komplex geopolitikai képet nyújtanak az ország helyzetéről. A tananyagban felfedezhetők a román földrajztudomány geopolitikai irányzatának legfontosabb motívumai, melyek közül legjellemzőbb a Kárpátok, a Duna és a Fekete-tenger hangsúlyozása, Románia nagysága, útkereszteződéses helyzete, valamint közép-európai státusza. Ezek a tényezők nemcsak külpolitikai értelemben, hanem például a Kárpátok centrális helyzetére és átjárhatóságára utalással a földrajzi értelemben egységes és harmonikus állam képzetében, a nemzetállami léthez kapcsolódva is kifejeződnek.

A megvizsgált középiskolai tananyag – lényegében a román geopolitikai gondolkodásra jellemzően – a geopolitika ideális államának a képzetét sugallja egy tudatos, versengő Románia képében, amely: közép-európai, de biztonsági szempontból a fekete-tengeri, délkelet-európai térséghez kötődik, annak vezető országa; középhatalom;

európai jelentőségű természeti adottságokkal rendelkezik; van tengeri kijárata; az európai és euroatlanti integráció aktív szereplője; részt vesz a regionális stabilitás fenntartásában és támogatja a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelmet.

A geopolitikai tényezők – középiskolai – földrajzi oktatása összességében hozzájárul ahhoz, hogy a földrajzi ismeretekkel egyébként természetes módon párosuló hazához való kötődést egy sajátos, geopolitikai szemlélettel egészítse ki. Mivel ez az életkor érzelmileg az egyik legfogékonyabb, ezért feltételezhető, hogy az oktatott geopolitikai látásmód az ország különböző típusú szellemiségű és kulturális örökséget képviselő tagjainak gondolkodásmódját is *homogenizálja*, és egy *közös nemzettudati tényezőként* épül be a romániai társadalom szemléletébe, hazaszeretetébe, patriotizmusába.

Új tudományos eredmények

(1) *Az értekezés keretében magyar nyelven közöltem és elemeztem a román geopolitikai gondolkodás földrajztudományhoz kötődő eszméletörténetének jelentősebb elméleteit, továbbá annotált irodalomjegyzék készítésével hozzájárultam a román geopolitikai iskolához kötődő szakirodalmi források megismertetéséhez.* Bemutattam, hogy a román geopolitikai iskolát alapvetően a *román földrajztudomány* német és francia egyetemeken végzett jelentősebb képviselői, a román történetírás jeles alakjai, valamint a földrajzhoz kapcsolódó *más tudományterületek* (szociológia, néprajz, statisztika stb.) képviselői alapították meg. A különböző mélységben integrált társdiszciplínák segítségével a földrajztudományból kiinduló román geopolitikai *érvrendszer* képessé vált az ország geopolitikai helyzetének értékelésére, illetve geopolitikai szerepének és törekvéseinek meghatározására, ugyanakkor a történeti földrajzi (geotörténelmi) megközelítés révén alkalmassá vált a múltbeli folyamatok összefüggéseinek vizsgálatára, a román eredettel összefüggő történetírás téziseinek alátámasztására.

(2) *A geopolitika történetének 19. századtól korunkig terjedő kronológiai feldolgozása alapján megállapítottam, hogy a román geopolitikai gondolkodást – mind elméleti, mind pedig alkalmazott érvrendszerét tekintve – a folyamatosság jellemzi.*

A folyamatosság a – jellemzően – *földrajzi determinista német*, valamint az ezzel alapvetően ellentétes *társadalom- és emberközpontú francia* geopolitikai iskola 19-20. század fordulóján uralkodó nézeteinek román földrajzi környezetre adaptált változataiban mutatható ki. Az *elméleti* alapokat megvizsgálva sajátos módon rajzolódik ki, hogy a román geopolitikai gondolkodásban a két irányzat nem kizárja, hanem erősíti egymást. Az *alkalmazott* érvrendszereken belül lényegében a román föld és a román ember egysége, egyenrangú szerepe, ezzel összefüggésben Románia jelentősebb *természetföldrajzi tényezői*, másrészt a román *társadalmat* jellemző tulajdonságok nyilvánulnak meg.

(3) *A román geopolitikai elméletek összefoglalására és csoportosítására két általánosító modellt állítottam fel, melyekben a geopolitikai konnotációkat viselő természet- és társadalomföldrajzi tényezőket, illetve nemzetközi és nemzeti funkciói szerint megkülönböztetett geopolitikai érvrendszert szemléltettem.*

Az első modell *természetföldrajzi* tényezői közé alapvetően a *Kárpátok*, a *Duna*, a *Fekete-tenger*, valamint Románia *térszíni szerkezete és útkereszteződéses helyzete* tartozik, melyek a koronként változó kül- és biztonsági környezettől függetlenül a román földrajz alapú érvrendszerek legstabilabb bázisai. A *társadalomföldrajzi* kategóriánál a románság *népességszáma, görögkeleti vallása és latin eredete, nyelvisége* hordoz geopolitikai jelentést. A második modellben ábrázolt geopolitikai érvek *nemzetközi* (külpolitikai) és *nemzeti* (belpolitikai) értelemben megkülönböztethető *funkciói* alapján a román geopolitikai törekvések két fő, helyenként egymást átfedő irányzata, a nemzetállami léthez és az ország külpolitikai jelentőségéhez kapcsolódó fogalomrendszere figyelhető meg.

(4) *Kortárs külpolitikai dokumentumok, az érvényben lévő katonai és a nemzeti biztonsági stratégia ismertetése és elemzése során bizonyítottam azt a jelenséget, hogy napjaink román kül- és biztonságpolitikai törekvései a klasszikus román geopolitikai iskola jegyeit felhasználva meghatározó szerepet tulajdonítanak a földrajzi tényezőknek, helyzetnek.*

A törekvések és a geopolitikai helyzet hivatkozási alapjait *Románia nagysága és gazdasági potenciálja*, valamint a régióbeli és a közel-keleti válságterületekhez való *földrajzi közelsége* alkotja. A fontosabb földrajzi motívumokat a *Duna* kereskedelmi és civilizációs összekötő szerepe, valamint a *Fekete-tenger* biztosította kedvező hadászati helyzet jelenti, különös tekintettel az Oroszországhoz és egyes FÁK-államokhoz, illetve az Irakhoz és Afganisztánhoz kapcsolódó, nemzetközi (NATO, Egyesült Államok) terrorizmus elleni küzdelemhez képest. A földrajzi meghatározottságot sugalló utalások Románia NATO-tagságával és regionális méretekben vett meghatározó katonai erejével, az Európai Unió tagságából fakadó presztízsével, valamint intenzív nemzetközi katonai szerepvállalásával párosulnak, ami végső soron, koncepcióban, egy térségbeli román vezetőszerp képében fejeződik ki.

(5) *Rámutattam arra a jelenségre, hogy a kortárs román középiskolai földrajzi tananyag a modern politikai földrajzi és geopolitika-elméleti ismereteket a klasszikus román geopolitikai iskola tanaival elegyíti, ezzel a román földrajzi környezet megismerésével együtt kiváltja a geopolitikai szemléletmód nemzettudati beágyazódását.*

A klasszikus román geopolitikai gondolkodás érvkészletéből leghangsúlyosabban a *Kárpátok*, a *Duna* és más folyók, illetve a *Fekete-tenger*, valamint Románia nagysága, útkereszteződéses és közép-európai státusza jelenik meg. Ezek a tényezők nemcsak külpolitikai (NATO- és EU-csatlakozás) értelemben, hanem például a *Kárpátok* centrális helyzetére és átjárhatóságára való utalással a földrajzi értelemben *egységes és harmonikus állam* képzetében, a nemzetállami léthez kapcsolódva fejeződnek ki. Az oktatás által a földrajzi ismeretekkel párosuló *egységes geopolitikai szemléletmód* egységes nemzettudati tényezővé is válik, így az ország különböző típusú szellemiségű, kulturális örökséget képviselő tagjainak gondolkodásmódját is jó eséllyel homogenizálja. Az értekezés során elemzett, mind a négy középiskolai osztályban használt földrajz tankönyvek, ha nem is nyíltan egyetértve, de közvetett módon mégis megjelenítve visszatükrözik a román

geopolitikai iskola fontosabb motívumait, mellyel – lényegében – Romániát egy európai jelentőségű, tengeri kijáráttal rendelkező középhatalomként, az európai és euroatlanti integráció aktív szereplőjeként és a nemzetközi biztonság letéteményeseként ábrázolják.

A kutatás eredményeinek lehetséges felhasználási területei

(1) A román geopolitikai gondolkodás történetének ismerete lehetővé teszi a magyar és a román politikai földrajzi, geopolitikai koncepciók összevetését, amelynek egyik sajátosságát az adhatja, hogy a két geopolitikai iskola történetileg sok hasonlóságot és közös elméleti alapokat hordoz, viszont más, gyakran ellentétes céllal megfogalmazott érvrendszereket alkalmaz.

(2) A román geopolitika eszmetörténetének feldolgozása és forrásainak összegyűjtése megalapozhatja az iskola további kutatásának az elmélyítését és talán hozzájárul a napjainkban ritkaságszámba menő magyar geopolitika-elméleti diskurzusok folytatásához.

(3) A román geopolitikai elméletek hátterének elemzése hozzájárulhat a másfél milliós magyar kisebbséggel rendelkező ország külpolitikai törekvéseinek értékeléséhez, a román politikai szándékok várható irányának előrejelzéséhez.

(4) A kortárs biztonságpolitikai koncepciók földrajzi meghatározottságának jellemzői beépíthetők a térségre vonatkozó biztonságpolitikai értékelésekbe, háttérelvezésekbe.

(5) A geopolitikai tényező nemzettudati beágyazódásának felismerése hozzájárulhat a kétoldalú kapcsolatok eredményes továbbviteléhez, valamint a magyar és a román külpolitikai, diplomáciai álláspontok harmadik félre történő hatásának, befolyásának előzetes megítéléséhez, különös tekintettel a nemzetközi szervezetekben történő együttes részvételre.

(6) Az értekezés egyes elemei háttéranyagként felhasználhatók a biztonság- és védelempolitikai képzésben, valamint közvetlenül vagy közvetett módon a hadtudományi, földrajzi és történelmi oktatásban.

(7) A román tankönyvi elemzések tapasztalatai alkalmazhatók a magyar középiskolai földrajzoktatásban, illetve geopolitikai tartalmának és mélységének esetleges újragondolásában.

BIBLIOGRÁFIA*

AGNEW, John: *Az államhatárokon átnyúló politikai hatalom földrajza: terület, identitás és mozgás a világpolitikában.* Regio 2002/2. 3–30. o.

ALEXANDRESCU, Sorin: *Paradoxul român.* [A román paradoxon.] Editura Univers, București, 1998. (357 oldal)

ANCEL, Jacques: *A határok geográfiája.* In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény.* SVKI, Budapest, 1999. 413–422. o.

ANCEL, Jacques: *Az európai politikai földrajz évkönyve.* In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény.* SVKI, Budapest, 1999. 389–12 o.

ANDORKA Rudolf: *Bevezetés a szociológiába.* Osiris Kiadó, Budapest, 2006. (785 oldal)

ANTIPA, Grigore: *Chestiunea Dunării.* [A Duna kérdése.] Cultura Națională, București, 1924. (37 oldal)

ANTIPA, Grigore: *Dunărea și problemele ei științifice, economice și politice.* [A Duna, valamint tudományos, gazdasági és politikai problémái.] Librăria „Cartea Românească” și Pavel Suru, București, 1921. (191 oldal)

ANTONESCU, Ion: *Românii. Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor.* [A románok. Eredetük, múltjuk, áldozataik és jogaik.] Editura CLIO, București, 1990. (111 oldal)

ARA-KOVÁCS Attila – TÓTH András: *A kelet-közép-európai országok geostratégiája.* In: Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv.* Osiris, Budapest, 2007. 325–342. o.

BADEA, Lucian et al. (szerk.): *Geografia României I–IV.* [Románia Földrajza.] Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983, 1984, 1987, 1992. (utóbbi kiadója már Editura Academiei Române) 662., 543., 655., 579. o.

BADESCU, Ilie – DUNGACIU, Dan: *Sociologia și geopolitica frontierei I–II.* [A határ szociológiája és geopolitikája.] Editura Floarea Albastră, București, 1994. 354., 357. o.

BĂHNĂREANU, Cristian: *Strategia de Securitate Națională a României – o nouă viziune europeană și euro-atlantică.* Impact Strategic, 2006/3. 76–78. o. http://impactstrategic.unap.ro/reviste/cup_20.html, 2008. december 1.

BAKK Miklós: *A román alkotmány módosítása – a szerves fejlődés határpontján.* Regio 2003/4. 91–104. o.

* Az értekezés bibliográfiájában a források román és nem román, illetve hivatkozott és felhasznált kategóriák alapján voltak csoportosítva, a román nyelvűek pedig a szerző címfordításaival és rövid annotációival is kiegészültek. Ettől a rendszerezéstől most eltekintenek, csak betűrendi felsorolást és a román források címfordításait alkalmazom.

- BAKK Miklós: *A szétfejlődés logikája*. Beszélő 2000/9-10. 36-37. o.
- BĂLCESCU, Nicolae: *A románok Vitéz Mihály vajda idejében. 2. kiadás*. Kriterion, Bukarest, 1974. (443 oldal)
- BALOGH Sándor: *Geostratégiai és regionális tényezők szerepe a kelet-közép-európai országok biztonságpolitikájában*. Diplomamunka. ZMNE, Budapest, 2004. (86 oldal)
- BÁRDOS-FÉRTORONYI Miklós: *Bevezetés a geopolitikába*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006. (254 oldal)
- BARRAT, Jacques – BERINDEI, Dan – BLED, Jean-Paul– MOISEI, Claudia: *Géopolitique de la Roumanie. Regards croisés*. (Préface d'Eugen Simion. Président de l'Académie Roumaine.) ALVIK éditions, Paris, 2003. (351 oldal)
- BARTEK Lajos: *A földrajzi tényező befolyása a vallásra*. Földrajzi Közlemények 1898/7. 250–254. o.
- BASSIN, Mark: *The two faces of geopolitics*. In: Alexander B. Murphy (szerk.): *Is there a politics to geopolitics?* Progress in Human Geography 2004/5. 620–626. o.
- BAYER József: *A politikai gondolkodás története*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. (420 oldal)
- BAYER József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. (431 oldal)
- BAYLIS, John – WIRTZ, James – COHEN, Eliot – GRAY, Colin S (szerk.): *A stratégia a modern korban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. (431 oldal)
- BECSEI József: *Népességföldrajz*. Ipszilon Kiadó, Békéscsaba, 2004. (360 oldal)
- BELUSZKY Pál (szerk.): *Magyarország történeti földrajza I*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. (462 oldal)
- BELUSZKY Pál: *Magánjelentés a [társadalom] földrajzról*. Tér és Társadalom 1989/1. 49–65. o.
- BENDA Gyula: *Az Annales-iskola. A kezdetektől a kritikai fordulatig*. In: Benda Gyula – Szekeres István (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. L'Harmattan-Atelier, Budapest, 2007. 7–21. o.
- BERNEK Ágnes (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. (435 oldal)
- BIHARI Mihály – POKOL Béla: *Politológia*. Universitas, Budapest, 1998. (442 oldal)
- BÍRÓ Béla: *A „moldáv” rejtély. Történelmi hajtűkanyar*. Pro Minoritate 1996/4. 19–27. o.
- BODEA, Cornelia et al. (szerk.): *România. Atlas istorico-geografic*. [Románia történelmi és földrajzi atlasza.] București, 1996. (157 oldal)

- BODNÁR Lajos: *A földrajz az embernevelés szolgálatában*. In: Kéz Andor – Pécsi Albert (szerk.): *Földrajzi Zsebkönyv* 1948. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1948. 107–114. o.
- BODOR Pál: *A hisztéria szükségállapota*. Szabad Tér Kiadó, h. n., 1990. (350 oldal)
- BOGZA, Geo: *Tablou geografic*. [Földrajzi kép.] Editura tineretului, București, 1954. (61 oldal)
- BOIA, Lucian: *Romania. Borderland of Europe*. Reaktion Books, London, 2001. (328 oldal) (Eredeti mű: România. Țară de frontieră a Europei. [Románia. Európa határországa.] Humanitas, București, 2001.)
- BOIA, Lucian: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest - Kolozsvár, 1999. (368 oldal)
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Együtt vagy külön utakon*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. (227 oldal)
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Illúziókergetés vagy ismétléskényszer? Román-magyar nemzetpolitikai elgondolások és megegyezési kísérletek a XIX. században*. Kriterion-Balassi, Bukarest-Budapest, 1995. (232 oldal)
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. (297 oldal)
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Kihívás és eretnekség. Adalékok a román-magyar viszony történetéhez*. Kaláka Könyvek, Sepsiszentgyörgy, 1996. (111 oldal)
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Mi a helyzet? Pro Minoritate* 1996/4. 87–99. o.
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. (353 oldal)
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Pillanatkép. Két írás a geopolitika tárgyköréből*. Nyitott könyv, Budapest, 2003. (140 oldal)
- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Román lehetőségkeret – magyar külpolitika*. Pro Minoritate 1996/3. (86 oldal)
- BRĂTESCU, C. – MIHĂILESCU, V. – RĂDULESCU, N. Al. – TUFESCU, V.: *Unitatea și funcționile pământului și poporului românesc*. [A román föld és nép egysége és funkciói.] Tiparul „Cartea Românească”, București, 1943. (87 oldal)
- BRĂTIANU, Constantin I.: *[Románia régi térképei]*. k. n., București, 1906. 13 térkép.
- BRĂTIANU, Constantin I.: *Însemnătatea Chartei Țării pentru apărarea națională*. [Az országtérkép jelentősége a nemzetvédelem számára.] București, 1902. (54 oldal)
- BRĂTIANU, Constantin I.: *Însemnătatea Chartei Țării pentru Stabilirea Regimului Cadastral în România*. [Az országtérkép jelentősége Románia katasztrális rendszerének felállításában.] București, 1901. (42 oldal)

BRĂȚIANU, Constantin I.: *Însemnătatea istoriei naționale din punctul de vedere militar*. [A nemzeti történelem jelentősége katonai nézőpontból.] București, 1905. (47 oldal)

BRĂȚIANU, Georges I.: *La mer Noire*. Monachii, 1969. (394 oldal)

BRĂȚIANU, Gheorghe I. – MAKKAI László: *Tündérkert – Grădina Zinelor. Az erdélyi fejedelmi kor magyar és román szemmel*. Encyclopedia Transylvanica sorozat 8. kötet. ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1994. (121 oldal)

BRĂȚIANU, Gheorghe I. et al.: *Cuvânt înainte*. [Előszó.] Geopolitica și geoistoria. 1941/1. 3–11. o.

BRĂȚIANU, Gheorghe I.: *Geopolitica, factor educativ și național*. [A geopolitika mint oktatási és nemzeti tényező.] Geopolitica și geoistoria. 1941/1. 13–17. o.

BRĂȚIANU, Gheorghe I.: *Originile și formarea unității Românești. Prelegeri ținute la Școala Superioară de Război*. [A román egység eredete és kialakulása. Hadi Főiskolán tartott előadások.] București, 1942. (359 oldal) (Francia nyelvű kiadása: *Origines et formation de l'unité Roumaine*. Institute D'histoire Universelle „N. Iorga”, București, 1943.)

BRAUDEL, Fernand: *A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam*. In: Benda Gyula – Szekeres István (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. L'Harmattan-Atelier, Budapest, 2007. 163–192. o.

BRAUDEL, Fernand: *Franciaország identitása I. Tér és történelem*. Helikon, Budapest, 2003. (326 oldal)

BRUNHES, Jean: *Emberföldrajzi problémák*. Földrajzi Közlemények 1913/7. (342 oldal)

BRZEZINSKI, Zbigniew: *A nagy sakktábla. Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999. (314 oldal)

CANARACHE, Ana – BREBAN, Vasile: *Mic dicționar al limbii Române*. [Kis román értelmező szótár.] Editura Științifică, București, 1974. (848 oldal)

CANTEMIR, Dimitrie: *Moldva leírása*. Kriterion, Bukarest, 1973. (223 oldal)

CEAUȘESCU, Ilie: *From the Dacian State to Socialist Romania*. Military Publishing House, București, 1985. (211 oldal)

CEAUȘESCU, Ilie: *Transilvania. Străvechi pămînt românesc*. [Erdély. Ősi román föld.] Editura Militară, București, 1988. (2. kiadás) (207 oldal)

CEAUȘESCU, Nicolae: *Contribuția României la realizarea unui sistem trainic de securitate și cooperare în Europa*. [Románia hozzájárulása a tartós biztonsági és együttműködési rendszerhez Európában.] Editura Politică, București, 1979. (215 oldal)

CEAUȘESCU, Nicolae: *Făruirea statului național unitar român*. [Az egységes nemzeti román állam megteremtése.] Editura Politică, București, 1983. (141 oldal)

CEAUȘESCU, Nicolae: *România nemzetközi politikája – az összes népekkel való béke, barátság és együttműködés politikája*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979. (269 oldal)

CEAUȘESCU, Ilie : *Independența poporului român*. [A román nép függetlensége.] Editura Militară, București, 1986. (365 oldal)

CHAUPRADE, Aymeric – THUAL, François: *Dicționar de geopolitică*. Corint, București, 2003. (532 oldal)

CHIPER, Aurel (szerk.): *Studii social-politice asupra fenomenului militar contemporan*. [Társadalompolitikai tanulmányok a katonaság aktuális jelenségeiről.] Editura Militară, București, 1979. (192 oldal)

CHIROT, Daniel (szerk.): *The Origin of Backwardness in Eastern Europe*. University of California Press, Berkeley, 1989. (260 oldal)

CHIROT, Daniel: *The origins and development of an agrarian crisis: the social history of Wallachia, 1250-1917*. Xerox University Microfilms, Michigan, 1973. (237 oldal)

CHOLNOKY Jenő: *A földrajz fejlődése az utóbbi években*. In: Teleki Pál – Bezdek József – Karl János (szerk.): *Zsebatlasz 1923*. Magyar Földrajzi Intézet R.T., Budapest, 1923. 10–25. o.

CHOLNOKY Jenő: *Az emberföldrajz alapjai*. Hornyánszky Viktor R.-T., Budapest, 1922. (42 oldal)

CHOLNOKY Jenő: *Az új magyar határ bírálata. A Párizsi békekonferencia elé terjesztett XXII. válaszjegyzék 1. melléklete*. M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda, Budapest, 1921. (38 oldal)

CHOLNOKY Jenő: *Brassó földrajzi Helyzete*. Földrajzi Közlemények 1928/9-10. 199–212. o.

CHOLNOKY Jenő: *Földrajz és történelem*. Földrajzi Közlemények 1935/4-6. 57–62. o.

CHOLNOKY Jenő: *Hazánk és népünk. A magyarság hajdan és most. 2. kiadás*. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, é. n. (213 oldal)

CHOLNOKY, Eugen: *The geographical unity of Transylvania*. Society of The Hungarian Quarterly, Budapest, 1941. (8 oldal)

CIASCAI, I.: *Armata României în procesul de integrare europeană și euroatlantică*. [A román haderő az európai és euroatlanti integráció folyamatában.] *Revista de Istorie Militară* 2001/1. 1-2. o.

CIOLAN, I. n. – DIACONESCU, Em. – APOLZAN, P. n. – RADU, D.: *Geografia României pentru clasa VI-a primară*. [Románia földrajza a 6. osztályosok számára.] Editura „Națională-Ciornei” S.A.R., București, é. n. (92 oldal)

COCEAN, Pompei – DAN, Rodica-Ana – MARC, Dumitru – BENA, Nicolae: *Geografie*. [Földrajz.] Manual pentru clasa a X-a. Editura Sigma, București, 2005. (120 oldal)

COMAN, Ion et al.: *Concepția politico-militară a tovarășului Nicolae Ceaușescu privind apărarea independenței patriei noastre socialiste*. [Nicolae Ceaușescu elvtárs katonapolitikai koncepciója szocialista hazánk függetlenségének megvédésére.] Editura Militară, București, 1983. (362 oldal)

CONEA, Ion – VELCEA, Ion: *Scurtă prezentare geografică a Republicii Populare Române*. [A Román Népköztársaság rövid földrajzi bemutatása.] Editura Științifică, București, 1957. (191 oldal)

CONEA, Ion: *L'unità geopolitica dello stato romeno*. Associazione „Amizia Italo-Romeno”, București, 1940. (32 oldal) „A tegnapi Magyarország nem, de a mai Románia geopolitikai egység.”

CONEA, Ion: *O știință nouă*. [Új tudomány.] In: Ion Conea – Anton Golopenția – M. Popa-Vereș: *Geopolitica*. [A geopolitika.] Editura Ramuri Craiova, 1939. 1–97. o. (Előszőr a Sociologie Românească c. folyóiratban jelent meg: Ion Conea: *O știință nouă*. 1937/9-10. 385–418. o.)

CONEA, Ion: *Transilvania, inima pământului și statului românesc*. [Erdély, a román föld és állam szíve.] *Geopolitica și geoistoria*. 1941/1. 18–34. o.

CONSTANTINESCU, Al. C. – DONA, H.: *La République Populaire Roumaine*. București, 1948. (64 oldal)

CREȚU, Gheorghe: *Dunărea în contextul politic și strategic actual*. [A Duna aktuális politikai és stratégiai összefüggései.] *Revista de Istorie Militară* 1996/1. 10–12. o.

CRISTUREANU, Titus: *Hotarele statice și dinamice ale României*. [Románia statikus és dinamikus határai.] Atelierele „Adevărul” S.A., București, 1935. (71 oldal)

CUCU, Mihai: *Factorul geografic în acțiunile militare*. [A földrajzi tényező a haditevékenységekben.] Editura Militară, București, 1981. (335 oldal)

CUCU, Vasile S.: *The Danube – a geographical axis of Central and South-Eastern Europe*. *Revue Roumaine de Géographie* 1996. 113–118. o.

CUZA, A. C. [Discursul dlui]: *Chestiunea Transilvaniei în Parlamentul României*. [Erdély kérdése Románia Parlamentjében.] Institut tipografic, Sibiu, é. n.

CZIRBUSZ Géza: *Anthropo-geografia I-III*. Franklin Társulat, Budapest, 1915, 1917, 1919. (127, 104, 62 oldal)

CSEPREGHY Mátyás: *România biztonságpolitikája 1989-től napjainkig*. Szakdolgozat. ZMNE, Budapest, 2008. (60 oldal)

CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. SVKI, Budapest, 1999. (534 oldal)

CSIZMADIA Sándor: *A geopolitika, mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere*. *Külpolitika* 1998/1. 3–31. o.

- DAVID, Mihai D.: *Considerațiuni geopolitice asupra statului român*. [Geopolitikai megfontolások a román államról.] Tipografia Alexandru Țereb, Iași, 1939. (86 oldal)
- DEÁK Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris, Budapest, 2007. (642 oldal)
- DEICĂ, Petre – ALEXANDRESCU, Valeria: *Romania's geopolitical position within the present international context*. *Revue Roumaine de Géographie* 1997. 33–40. o.
- DEICĂ, Petre: *Dezvoltarea geografiei umane și economice*. [Az ember- és gazdaságföldrajz fejlődése.] In: Lucian Badea et al. (szerk.): *Geografia României I. Geografie fizică*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983. 41–45. o.
- DEICĂ, Petre: *Fondatorii geografiei moderne românești*. [A modern román geográfia megalapítói.] In: Lucian Badea et al. (szerk.): *Geografia României I. Geografie fizică*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983. 32–37. o.
- DEICĂ, Petre: *Le sens géopolitique du „Bassin Carpatique”*. *Revue Roumaine de Géographie* 1999-2000. 45–52. o.
- DEMÉNY Lajos: *C. G. Costa-Foru és az erdélyi magyar szellemi-művelődési élet [1921-25]*. *Limes* 1996/3. 117–125. o.
- DIÓSZEGI István: *A hatalmi politika másfél évszázada, 1789-1939*. História, Budapest, 1997. (477 oldal)
- DOGARU, Mircea: *Spațiul Românesc și Europa*. [A román térség és Európa.] *Revista de Istorie Militară* 1994/3. 21–23. o.
- DONISĂ, Ioan: *L'écol géographique roumaine*. *Revue Roumaine de Géographie* 1999-2000. 9–17. o.
- DRĂGAN, Josif Constantin: *Istoria Românilor*. [A románok története.] Editura Europa Nova, București, 1993. (335 oldal)
- DU-NAY András: *A román nép kialakulása és korai története*. Mundus Kiadó, Budapest, 2004. (424 oldal)
- DURANDIN, Catherine: *A román nép története*. Maecenas, Budapest, 1998. (508 oldal)
- ECO, Umberto: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Gondolat, Budapest, 1992. (255 oldal)
- ENYEDI György: *Kelet-Közép-Európa gazdaságföldrajza*. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978. (293 oldal)
- ERDÉSZ Ádám: *Félelem és remény az összeomlás árnyékában. Márki Sándor kolozsvári naplójáról*. In: Sasfi Csaba (szerk.): *Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben*. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2000. 124–134. o.
- FIFIELD, Russel H. – PEARCY, G. Etzel: *Geopolitics in principles and practice*. The Athenaeum Press, h. n., é. n. (203 oldal)

FILITTI, Ioan D.: *Politica externă a României și atitudinea ei în conflictul european*. [Románia külpolitikája, valamint hozzáállása az európai konfliktushoz.] București, 1915. (87 oldal)

FISCHER Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai, 1945–1989*. Ikva Kiadó, Budapest, 1992. (389 oldal)

FITOS Vilmos: *Milyen tudomány a geográfia?* Földrajzi Közlemények 1917/7-8. 362–392. o.

FODOR Ferenc: *A csonka magyar állam politikai földrajzi helyzete*. Magyar Katonai Közlöny 1920/2. 91–96. o.

FODOR Ferenc: *A földrajzi oktatás jelenlegi helyzete Magyarországon*. In: Teleki Pál – Karl János – Kéz Andor (szerk.): Magyar Földrajzi Évkönyv 1927. Magyar Földrajzi Intézet R.T., Budapest, 1927. 178–199. o.

FODOR Ferenc: *A magyar földrajztudomány története*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2006. (820 oldal)

FODOR Ferenc: *A szülőföld és honismeret helyzete külföldön és hazánkban*. In: Karl János – Kéz Andor (szerk.): Magyar Földrajzi Évkönyv 1929. 14–159. o.

FODOR Ferenc: *Erdélyi államhatárok*. In: Temesy Győző (szerk.): Földrajzi Zsebkönyv 1941. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1941. 27–35. o.

FODOR Ferenc: Meruțiu – Dejeu: *România földrajza*. Földrajzi Közlemények 1920/6-10. 91–94. o.

FODOR Ferenc: *Teleki Pál geopolitikája*. Magyar Szemle 1941. június. 337–343. o.

FODOR Ferenc: *Visszafelé a honfoglalás útján*. In: Temesy Győző (szerk.): Földrajzi Zsebkönyv 1943. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1943. 36–45. o.

FRISNYÁK Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. K. n. Nyíregyháza, 1996. (388 oldal)

GÁLDI László: *Iorga*. Magyar Szemle 1941. január. 43–47. o.

GARZULY József: *Geopolitika*. Magyar Szemle 1938. augusztus. 354–361. o.

GAZDAG Ferenc (szerk.): *Biztonságpolitika*. SVKH, Budapest, 2001.

GAZDAG Ferenc: *Bevezető az orosz geopolitikai szöveggyűjteményhez*. In: Ljubov Siselina – Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. 7–14. o.

GEORGE, Pierre (szerk.): *Dictionnaire de la Géographie*. Presses Universitaires de France. 1970. (447 oldal)

GERASZIMOV, I. P.: *A szovjet geográfia állapota és feladatai a fejlődés mai szakaszában*. Földrajzi Értesítő 1956/1. 1–10. o.

GHEORGHE, Florian – POPESCU, Mihai – ROTARU, Ion: *Prezențe militare în știința și cultura românească*. [Katonák a román tudományban és kultúrában.] Editura Militară, București, 1982. (303 oldal)

- GHEORGIU, N. – SIMIONESCU, I.: *România. Curs inferior*. [Románia. Alsó tagozatosoknak.] Editura „Cartea Românească”, Bucureşti, 1942. (260 oldal)
- GHERASIMOV, I. P. et al.: *Monografia geografică A Republicii Populare Române I-II*. [A Román Népköztársaság földrajzi monográfiája.] Editura Academiei RPR, Bucureşti, 1960. (744, 512 oldal)
- GOLOPENŢIA, Anton: *Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe*. [A társadalomtudományok hozzájárulása a külpolitikai vonalvezetéshez.] In: Ion Conea – Anton Golopenția – M. Popa-Vereș: *Geopolitica*. Editura Ramuri Craiova, 1939. 108–118. o.
- GOLOPENŢIA, Anton: *Însumare cu privire la definirea preocupării ce poartă numele de Geopolitică*. [Összefoglalás a geopolitikai elnevezést viselő tevékenységek definiálására vonatkozóan.] In: Ion Conea – Anton Golopenția – M. Popa-Vereș: *Geopolitica*. Editura Ramuri Craiova, 1939. 98–107. o.
- GOLOPENŢIA, Anton: *Populația teritoriilor românești desprinse în 1940*. [Az 1940-ben elszakított román területek lakossága.] *Geopolitica și geoistoria*. 1941/1. 35–49. o.
- GOMBÁR Csaba: *Újjászületik a geopolitika fogalma?* Világosság 1983/8-9. 561–568. o.
- GRIGORAȘ, Iulian: *Politica de securitate a României în secolul XXI*. [Románia biztonságpolitikája a 21. században.] Záródolgozat. ZMNE, Budapest, 2004. (65 oldal)
- GYURGYÁK János (szerk.): *Mi a politika?* Századvég, Budapest, 1994. (435 oldal)
- HAGETT, Peter: *Geográfia – Globális szintézis*. Hypotex, Budapest, 2006. (842 oldal)
- HAJDÚ Zoltán: *Friedrich Ratzel hatása a magyar földrajztudományban*. *Tér és Társadalom* 1998/3. 93–104. o.
- HAJDÚ Zoltán: *Geográfus politikus avagy politikus geográfus?* Földrajzi Közlemények. 1991/1-2. 1–9. o.
- HAJDÚ Zoltán: *Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az államszocializmus időszakában*. Földrajzi Közlemények 1992/1-2. 29–37. o.
- HAJDÚ-MOHAROS József – SASI Attila – ERŐS László: *Románia tájföldrajzi beosztása*. Balaton Akadémia, Vöröshévíz, 1993. (178 oldal)
- HAJDÚ-MOHAROS József (szerk.): *Útkereső ország*. Földrajzi tanulmányok Romániáról. Balaton Akadémia, Vöröshévíz, 1996. (214 oldal)
- HAJDÚ-MOHAROS József: *Betekintés egy szomszédos szocialista ország népesség- és gazdaságföldrajzába*. Földrajzi Közlemények. 1988/3-4. 336–344. o.
- HAJDÚ-MOHAROS József: *Menedzsment, marketing, geopolitika*. Balaton Akadémia, Vöröshévíz, 1994. (188 oldal)
- HAJDÚ-MOHAROS József: *Románia*. In: Probáld Ferenc: *Európa regionális földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2000. 492–515. o.

HAJDÚ-MOHAROS József: *Természeti és történeti tájbeosztások*. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. K. n., Nyíregyháza, 1996. 249–257 o.

HAJNAL István: *Az újkor története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. (620 oldal)

HANTZ LÁM Irén: *A Román Földrajzi Társaság rövid története*. Földrajzi Közlemények 1991/1-2. 77–79. o.

HARAI Dénes: *Katonadolog? Gondolatok a katona antropológiájáról a gépesített háborúk során*. Masszi Kiadó, Budapest, 2003. (176 oldal)

HÉJJA István (szerk.): *A környező országok védelempolitikájának, katonai erőinek jellemzői*. Egyetemi jegyzet. ZMNE, Budapest, 2000. (149 oldal)

HÉJJA István: *A hadtudomány kapcsolatrendszerének és belső struktúrájának értelmezése*. Új Honvédségi Szemle 1994/1. 15–21. o.

HÉJJA István: *A környező országok biztonsági és katonai stratégiái*. Egyetemi jegyzet. ZMNE, Budapest, 2001. (123 oldal)

HERBST, Constantin – RĂDULESCU, Ion: *Istoria dezvoltării geografiei în România*. [A romániai földrajz fejlődésének története.] In: Gherasimov, I. P. et al.: *Monografia geografică A Republicii Populare Române I-II*. Editura Academiei RPR, București, 1960. I. 15–62. o.

HÉZSER Aurél: *Geopolitikai helyzetünk egykor és ma*. In: Temesy Győző (szerk.): *Földrajzi Zsebkönyv 1945*. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1945. 61–68. o.

HOLGER Fischer: *Centrum - periféria kapcsolatok a tudományban. Német-magyar földrajztudományi kapcsolatok a két világháború között*. In: Nemes Nagy József: *Földrajz, regionális tudomány. Regionális Tudományi Tanulmányok 2*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, 1995. (<http://geogr.elte.hu/old/REF/RTT-2hu/RTT-2hu.htm>, 2009. május 15.)

HORVÁTH Jenő: *Az európai integráció története napról-napra, 1945–1995*. Horváth Jenő, Budapest, 1997. (228 oldal)

HUNTINGTON, Samuel: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998. (646 oldal)

HUNTINGTON, Samuel: *The clash of civilizations?* Foreign Affairs 1993/3. 22–28. o.

HUNYA Gábor – RÉTI Tamás – R. SÜLE Andrea – TÓTH László: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz, Budapest, 1990. (323 oldal)

IANCU, Mihai: *Așezarea geografică, suprafața și granițele de stat ale R.P. Române*. [A Román NK földrajzi elhelyezkedése, területe és határai.] In: Gherasimov, I. P. et al.: *Monografia geografică A Republicii Populare Române I-II*. Editura Academiei RPR, București, 1960. I. 12–14. o.

IANCU, Mihai: *Poziția geografică a R.P.R. și granițele*. [Az RNK földrajzi helyzete és határai.] In: Iancu Mihai et al.: *Geografia fizică a R.P.R.* Institutul de Cercetări Geografice al R.P.R., Ministerul Învățământului, h. n., 1955. 8–28. o.

IANOVICI, Virgil – MIHĂILESCU, Vintilă – BADEA, Lucian (szerk.): *Geografia Văii Dunării Românești I-II*. [A romániai Duna-medence földrajza.] Ed. Academiei RSR, 1969. (784 oldal, 7 térkép)

ILIE, Adrian: *Strategia insecurității naționale*. [A nemzeti bizonytalanság stratégiája.] Curierul Național, 2006. március 10.
<http://www.curierulnational.ro/Politic/2006-03-10/Strategia+insecuritatii+nationale>, 2008. január 20.

ILLÉS Iván: *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002. (362 oldal)

IORGA, Nicolae: *Ce este Sud-Estul European*. [Mi jelent a délkelet-európai.] K. n., București, 1940. (14 oldal)

IORGA, Nicolae: *Chestiunea Dunării*. [A Duna kérdése.] Editura Societății „Neamul Românesc”, Valenii-de-Munte, 1913. (259 oldal)

IORGA, Nicolae: *Chestiunea Rinului*. [A Rajna kérdése.] Editura Societății „Neamul Românesc”, Valenii-de-Munte, 1912. (272 oldal)

IORGA, Nicolae: *Formes Byzantines et Réalités Balcaniques. Leçons faites à la Sorbonne*. Quoi Voltaire, Bucarest-Paris, 1922. (190 oldal)

IORGA, Nicolae: *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești*. [Határok és nemzeti terek. A román vitalitás alátámasztása.] Editura Porto-Franco, Galați, 1996. (356 oldal)

IORGA, Nicolae: *Istoria armatei române. I*. [A román haderő története.] Editura Societății „Neamul Românesc”, Valenii-de-Munte, 1910. (427 oldal)

IORGA, Nicolae: *Istoria învățământului românesc*. [A román oktatás története.] Editura Casei Școalelor, București, 1928. (350 oldal)

IORGA, Nicolae: *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a și a VIII-a secundară*. [A románok története 4. és 8. felső évfolyamok számára.] Editura Societății „Neamul Românesc”, Valeni-de-Munte, 1910. (413 oldal)

IORGA, Nicolae: *Materiale pentru o istoriologie umană*. [Adalékok az ember-történetíráshoz.] Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968. (373 oldal)

IORGA, Nicolae: *My American lectures*. State printing office, Bucharest, 1932. (191 oldal)

JANCSÓ Bendek: *A román irredentista mozgalmak története*. Bocskay-Szövetség, Budapest, 1920. (502 oldal)

JANCSÓ Benedek: *Bratianu Jonel*. Magyar Szemle 1927. december. 388–393. o.

JANCSÓ Benedek: *Szabadságharcunk és a dako-román törekvések*. Lampel Róbert (Wodianer F. és FIAI) cs. és kir. udvari könyvkereskedés kiadása, Budapest, 1895. (319 oldal)

JANUÁRTÓL Románia az EU legszegényebb övezete. [szerző nélkül] Heti Világgazdaság 2006. november 27. http://hvg.hu/vilag/20061127_romania.aspx [2007. június 28.]

JINGA, Victor: *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*. [Erdély alapvető problémái.] Ediția a II-a. Muzeul Județean de Istorie, Brașov, 1995. (789 oldal)

JUHÁSZ István: *Az új értelmű román nacionalizmus*. In: Záhony Éva (szerk.): Hítel. Kolozsvár 1935-1944. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest. II. kötet. 358–375. o.

KALMÁR Gusztáv: *A népek és fajok harca. A megélhetésért és a hatalomért*. Szent István – Társulat, Budapest, 1936. (202 oldal)

KALMÁR Gusztáv: *A vallás és a nyelv a geopolitikában*. Pannonhalmi Szemle 1943/2. 101–110. o.

KALMÁR Gusztáv: *Magyar geopolitika*. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, h. n., é. n. (192 oldal)

KALMÁR Gusztáv: *Magyarország földrajzi helyzete. A magyar nemzet keletkezése és elhelyezkedése a kárpáti medencében*. Stephaneum Nyomda R.T., Budapest, 1918. (70 oldal)

KÁNTOR Erzsébet: *Románok és idegenek*. Korunk 2003/1. 36–42. o. Lucian Boia: Romania. Borderland of Europe. Reaktion Books, London, 2001. 6. fejezetének bemutatása.

KISS J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki Alapítvány, Budapest, 2003. (395 oldal)

KOCSIS Károly (szerk.): *Délkelet-Európa térképekben*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet – Kossuth Kiadó, Budapest, 2005. (98 oldal)

Kovács Jenő (szerk.): *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). I–III*. Kézirat. [ZMNE], Budapest, 1993, 1995, 1996. (288, 228, 199 oldal)

KOVÁCS Jenő: *Hadászat és geopolitika*. Magyar Tudomány 1991/9. 1070–1086. o.

KOVÁCS Jenő: *Stratégiaalkotás*. Hadtudomány 1992/2. 56–63. o.

KRASZNAI Zoltán: *Szakértelem és geopolitika*. In: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.): Léptékváltó társadalomtörténet. Hermész Kör – Osiris, Budapest, 2003. 345–364. o.

KRAUSZ Tamás (szerk.): *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Történeti és politológiai előadások*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. (139 oldal)

KUBASSEK JÁNOS: *A Vörös térkép*. Rubicon 2010/4-5. 35–38. o.

LACOSTE, Yves: *Geopolitika*. In: Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor Zsolt (szerk.): Geopolitikai szöveggyűjtemény. SVKI, Budapest, 1999. 486–512. o.

LÁNSZKI János - PÖDÖR Andrea: *A Magyar Köztársaság környező országainak általános katonaföldrajzi értékelése*. Egyetemi jegyzet. ZMNE, Budapest, 2004. (117 oldal)

LENDVAI L. Ferenc: *Közép-Európa mibenlétének problémája*. In: Módos Péter (szerk.): *Közép-európai olvasókönyv*. Osiris, Budapest, 2005. 13–26. o.

LENGYEL László: *Mozgástér és kényszerpálya*. Helikon, Budapest, 1997. 287 oldal

LŐRINCZ D. József: *A társadalomtudományok helyzete Romániában 1989 után*. Regio 2000/1. 238–248. o.

MAC, Ion: *Specificul spațiului geografic românesc*. [A román földrajzi tér sajátossága.] Studia. Universitatis Babeș-Bolyai. Geographia. 1990/1. 3–8. o.

MACUC, Mihai: *Principiul naționalităților și geopolitica Balcanilor la cumpăna veacurilor XIX și XX*. [Nemzetiségi elv és geopolitika a Balkánon a XIX-XX. század fordulóján.] Revista de Istorie Militară 1996/6. 39–42. o.

MAMADOUH, V. D.: *Geopolitics in the nineties: one flag, many meanings*. GeoJournal 1998/4. 237–253. o.

MÂNDRUȚ, Octavian: *Geografie fizică. Pământul – planeta oamenilor*. [Fizikai földrajz: A Föld – az emberek bolygója.] Manual pentru clasa a IX-a. Corint, București, 2004. (120 oldal)

MÂNDRUȚ, Octavian: *Geografie umană*. [Emberföldrajz.] Manual pentru clasa a X-a. Corint, București, 2005. (120 oldal)

MÂNDRUȚ, Octavian: *Geografie. Europa – România – Unuinea Europeană. Probleme fundamentale*. [Földrajz. Európa – Románia – Európai Unió: alapvető problémák.] Manual pentru clasa a XII-a. Corint, București, 2007. (128 oldal)

MÂNDRUȚ, Octavian: *Geografie. Probleme fundamentale ale lumii contemporane*. [Korunk világának aktuális problémái.] Manual pentru clasa a XI-a. Corint, București, 2006. (128 oldal)

MANUILA, Sabin – GEORGESCU, D. C.: *Populația României*. [Románia lakossága.] Imprimeria Națională, București, 1938. (311 oldal) (Az 1930. évi népszámlálás összesített adatai táblázatos formában – T.S. megjegyzése.)

MANUILA, Sabin: *Mișcarea populației României în anul 1942*. [Románia lakosságának változása 1942-ben.] Editura Institutului Central de Statistică, București, é. n.

MARIN, Vasile: *Curenți și tendințe în teoria geopolitică actuală*. [Áramlatok és tendenciák a mai geopolitikában.] Revista de Istorie Militară 1999/1. 44–46. o.

MARTONNE, Emmanuel de: *A Déli-Kárpátok domborzata*. Földrajzi Közlemények 1913/7. 297–298. o. (Jegyzetelte és fordította dr. Pécsi Albert.)

MARTONNE, Emmanuel de: *Lucrări geografice despre România I-II*. [Földrajzi értekezések Romániáról.] Editura Academiei Rep. Soc. România, București, 1981, 1985. (271, 253 oldal)

MARTONNE, Emmanuel de: *Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie (Karpates méridionales)*. Thèses présentées à la Faculté des Sciences de Paris pour obtenir le grade de docteur ès sciences naturelles. Librairie Ch. Delagrave, Paris, [1906]. (286 oldal)

MARTONNE, Emmanuel de: *What I have seen in Bassarabia*. In: Sz. n.: Romain. Seeds of conflict. K. n., Paris, 1919. (Reprint from Revue de Paris, 1919. nov. 1.) 129–173. o.

MATLEY, Ian M.: *Simion Mehedinți and modern Romanian geography*. Professional Geographer 1985/4. 452–458. o.

MATUS János: *A stratégiai gondolkodás fejlődése*. Új Honvédségi Szemle 1994/1. 6–18. o.

MEHEDINȚI, Simion – MIHĂILESCU, Vintilă: *Mișcarea geografică în România*. [A földrajzi irányzat Romániában.] SOCEC, București, 1936. (37 oldal)

MEHEDINȚI, Simion: *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*. [Egy nép etnográfiai meghatározása munkáján és eszközein keresztül.] Inst. De Arte Grafice „Convorbiri Literare”, București, 1920. (31 oldal)

MEHEDINȚI, Simion: *Introducerea în studiul geografiei*. [Bevezetés a földrajz stúdiumába.] Editura Librăriei Leon Alcalay, București, 1904. (94 oldal)

MEHEDINȚI, Simion: *La Romania alla frontiera orientale dell'Eurpa*. București, 1942. (30 oldal) (Franciául 1942, németül 1941. – T.S. megjegyzése.)

MEHEDINȚI, Simion: *Le pays et le peuple Roumain. Considérations de géographie physique et de géographie humaine. 2e édition*. K. n., București, 1930. (136 oldal) (Kritikájára lásd: Tóth J.; 1939)

MEHEDINȚI, Simion: *Opere complete I. 1-2. rész*. [Összes művei.] Biblioteca Enciclopedică, București, 1943. (277, 337 oldal)

MEHEDINȚI, Simion: *Pentru biserica noastră*. [Egyházunkért.] In: Uő: Către nouă generație. Biserica – școala – armata – tineretul. [Egy új generáció felé. Egyház – iskola – haderő – ifjúság.] Ateliere geografice SOCEC&Co., Soc. Anon., București, 1923. 29–75. o.

MEHEDINȚI, Simion: *România în marginea continentului; o problemă de geopolitică Românească și Europeană*. [România a kontinens peremén; România és Európa geopolitikai problémája.] Geopolitica și geoistoria. 1941/1. 59–66. o.

MEHEDINȚI, Simion: *Semnele renașterii noastre*. [Újjászületésünk jelei.] In: Uő: Către nouă generație. Biserica – școala – armata – tineretul. Ateliere geografice SOCEC&Co., Soc. Anon., București, 1923. 309–321. o.

MEHEDINȚI, Simion: *Terra. Introducere în geografie ca știință*. [Terra. Bevezetés a földrajz tudományába.] Editura „Națională” Ciornei, București, 1931. (511 oldal)

MEHEDINȚI, Simion: *What is Transylvania?* [Mi jelent Erdély?] Romanian Historical Studies, Miami Beach, Florida, 1986. (124 oldal) (Eredeti mű: Ce este Transilvania? Biblioteca Revistei Române, București, 1940.)

- MEHEDINȚI, Simion – VÂLSAN, Gheorghe: *România*. SOCEC, București, 1935. (355 oldal)
- MEHEDINȚI, Simion: *România și țările locuite de români*. [Románia és a románok lakta országok.] Editura Librăriei Leon Alcalay, București, é. n. (74 oldal)
- MEHEDINȚI, Simion: *România*. SOCEC, București, é. n. (414 oldal)
- MENDÖL Tibor: *A Balkán földrajza*. Balkán Intézet, Budapest, 1948. (107 oldal)
- MENDÖL Tibor: *A földrajztudomány az ókortól napjainkig*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1999. (274 oldal)
- MENDÖL Tibor: *A magyar emberföldrajz múltja, jelen állása és feladatai*. Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1947. (150 oldal)
- MENDÖL Tibor: *Táj és ember. Az emberföldrajz áttekintése*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1932. (420 oldal)
- MERUȚIU, V. – DEJEU, P. (szerk.): *România földrajza*. Középiskolai használatra. „Új Világ Lapkiadó Vállalat, Cluj-Kolozsvár, 1920. (112 oldal) (Kritikájára: Fodor; Földr. Közl.; 1920)
- MÉSZÁROS Rezső: *A társadalomföldrajz belső vívódásai a 21. század elején*. Földrajzi Közlemények 2007/1-2. 1–10. o.
- MÉSZÁROS Rezső: *A társadalomföldrajz és a regionális földrajz Magyarországon*. Magyar Tudomány 2006/1. (www.matud.iif.hu/2006-01.pdf, 2009. február 18.)
- MEZŐ Ferenc: *A geopolitika formaváltozásai*. Politikatudományi Szemle 2006/4. 75–107. o.
- MIHĂILESCU, Vintilă – PAPATĂNASE, Elena – MARINEANU, Gheorghe: *Fizikai földrajz és a déli világrészek földrajza*. Állami Tanügyi és Pedagógiai Kiadó, București, 1959. (183 oldal)
- MIHĂILESCU, Vintilă: *Gândirea geografică românească în secolul nostru*. [Századunk román földrajzi gondolkodása.] Editura Academiei Republica Socialistă România, București, 1975. (18 oldal)
- MIHĂILESCU, Vintilă: *Geografie teoretică*. [Elméleti földrajz.] Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968. (254 oldal)
- MIHĂILESCU, Vintilă: *România. Geografie fizică*. [Románia. Fizikai földrajz.] Ateliere Grafice SOCEC & Co., S.A., București, 1936. (278 oldal)
- MIHĂILESCU, Vintilă: *Considérations Géographiques*. In: Vulpe, Radu – Mihăilescu, Vintilă – Manuila, Sabin – Arbore, Al. P.: *La Dobroudja*. Academia Română, Bucharest, 1938. 7–33. o.
- MILLEKER Rezső: *A politikai földrajz alapvonalai*. Csáthy Ferenc M. Kir. Tud. Egy. Könyvker. és Könyvkiadóhivatala, Debrecen, 1917. (136 oldal)
- MISKOLCZY Ambrus: *A brassói levantei kereskedőpolgárság kelet-nyugati közvetítő szerepe [1780-1860]*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. (181 oldal)

MISKOLCZY Ambrus: *Eszmék és téveszmék. Kritikai esszék a román múlt és jelen vitás kérdéseit tárgyaló könyvekről*. Bereményi Könyvkiadó, ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1994. 233 oldal [Szemléje: Kovách Géza: Egy esszékötet margójára. Limes 1996/3. 172–174. o.]

MISKOLCZY Ambrus: *Iorga-paradoxonok* [Az erdélyi és magyarországi románok történetéről – 1915, 1989]. Tiszatáj 1991/2. 48–69. o.

MISKOLCZY Ambrus: *Nemzetiség és gazdaság: Brassó város „mítosza”*. Limes 1996/3. 29–44. o.

MISKOLCZY Ambrus: *Románok a történeti Magyarországon*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2005. (186 oldal)

MÓDOS Péter (szerk.): *Közép-európai olvasókönyv*. Osiris – Közép-európai Kulturális Intézet, Budapest, 2005. (324 oldal)

MOLNÁR Gusztáv: *A NATO-bővítés geopolitikája*. Beszélő 1997/3. 35–47. o.

MOLNÁR Gusztáv: *Románia eltévedt*. Korunk 1998/10. 71–80. o.
www.hhrf.org/korunk/9810/10k15.html, 2009. április 1.

MOLNÁR Jenő: *Táj és társadalom*. Agora-Uke, Székelyudvarhely, 2004. (209 oldal)

MOLNÁR Jenő: *Tipológia és földrajz*. Földrajzi Közlemények 1986/3. 222–230. o.

MONKHOUSE, F. J. (szerk.): *A Dictionary of Geography*. 2. kiadás. The Camelot Press Ltd., London and Southampton, 1970. (344 oldal)

MORARIU, Tiberiu – HERBST, Constantin – RĂDULESCU, Ion: *Realizări în știința geografică R.P.R. în perioada 1947–1957*. [A földrajztudományok eredményei az utóbbi tíz évben az RNK-ban.] In: Institutul de Cercetări Geografice al R.P.R. (ö.áll.). Editura Științifică, București, 1958. 7–35. o.

MORARIU, Tiberiu – VELCEA, Valeria: *Principii și metode de cercetare în geografia fizică*. [Kutatási alapelvek és módszerek a fizikai földrajzban.] Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971. (284 oldal)

MURPHY, Alexander B. (szerk.): *Is there a politics to geopolitics?* Progress in Human Geography 2004/28,5. 619–640. o.

NAGY Józsefné: *Geografia României I. Geografia fizică*. Földrajzi Közlemények. 1988/1-2. 126–128. o.

NAGY Miklós Mihály – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára: *A magyar geostratégia*. Új Honvédségi Szemle 1996/3. 6–14. o.

NAGY Miklós Mihály – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára: *Földrajz és biztonság*. Földrajzi Közlemények 1997/3-4. 219–226. o.

NAGY Miklós Mihály: *Földhöz kötött honvédelem*. Kapu 2001/11-12. 31–36. o.

NAGY Miklós Mihály: *Geográfia és hadelmélet*. Földrajzi Értesítő. 2002/1-2. 237–247. o.

NAGY Miklós Mihály: *Geopolitika és hadtudomány*. Magyar Tudomány 1999/7. 769–778. o.

NAGY Miklós Mihály: *Kis magyar hadelmélet. Hadügy, hadelmélet, földrajz és geopolitika kapcsolata*. Zrinyi Kiadó, Budapest, 2006. (224 oldal)

NEGUT, Silviu – BRAN, Florina (szerk.): *Geografia României*. [Románia földrajza.] Meteor Press, București, 2005. (292 oldal)

OLTEANU, Constantin et al. (szerk.): *Cronica participării Armatei Române la războiul pentru independența*. [A román haderő függetlenségi háborúban való részvételének krónikája.] Editura Militară, București, 1977. (436 oldal)

OLTEANU, Constantin: *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*. [Adalékok a haderő koncepcióinak a románok viszonyának történő kutatásához.] Editura Militară, București, 1979. (528 oldal)

OPREANU, Sabin: *Țara noastră – România*. [Hazánk – Románia.] Astra, Dacia Traiană, Sibiu, 1933. (88 oldal)

OSTERHAMMEL, Jürgen: *Die Wiederkehr des Raumes: Geopolitik, Geohistorie und historische Geographie*. Neue Politische Literatur 1998/3. 374–397. o.

OTU, Petre: *Contextul geopolitic european la cumpăna secolelor XVI și XVII*. [Az európai geopolitika összefüggései a 16-17. század fordulóján.] Revista de Istorie Militară 2000/2. 6–8. o.

OTU, Petre: *România de la neutralitate la război*. [Románia a semlegességtől a háborúig.] Revista de Istorie Militară 1996/5.

OTU, Petre: *Studiul geopoliticii la Școala Superioară de Război*. [A geopolitika stúdiuma a Hadi Főiskolán.] Revista de Istorie Militară 1995/6. 22–24. o.

PALOTÁS Zoltán: *A geopolitika mint államtudomány*. Hitel 1943/2. 98–109. o.

PÁNDI Lajos (ö.áll.): *Köztes-Európa, 1763–1993*. [Térképgyűjtemény.] Osiris-Századvég, Budapest, 1995. (798 oldal)

PAP Norbert – TÓTH József (szerk.): *Európa politikai földrajza*. Egyetemi tankönyv. JPTE, Pécs, 1997. (241 oldal)

PAPADAKIS, Aristeides – MEYENDORF, John: *A keresztény Kelet és a pápaság felemelkedése. Az egyház 1071 és 1453 között*. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2002. (640 oldal)

PAPIU-ILARIAN [Alexandru]: *Emlékirat*. Ellenpontok 1982/6. In: Tóth Károly Antal (szerk.): *Ellenpontok*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 233–242. o.

PAPP-VÁRY Árpád et al. (szerk.): *Földrajzi világtalasz*. Cartographia Kft., Budapest, 2004. (464 oldal)

PASCU, Ștefan: *Mit jelent Erdély? Az erdélyi civilizáció a román civilizáció keretében*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984. (258 oldal)

PÁSZKA Imre (szerk.): *Román eszmetörténet 1866–1945. Önismeret és modernizáció a román gondolkodásban.* Aetas-Századvég, 1994. (376 oldal)

PATAKI G. Zsolt: *A geopolitikai módszertan.* In: Pap Norbert – Tóth József (szerk.): *Első magyar politikai földrajzi konferencia. Változó világ, átalakuló politikai földrajz.* JPTE TTK, Földrajzi Intézet, Pécs, 1999. 277–281. o.

PÉCSI Albert: *Géographie Universelle, tome IV.: Europe centrale par Emm.* De Martonne. 2. kötet. Paris, 1931., A. Colin. Földrajzi közlemények 1932/4-5. 73–75. o.

PENTELESCU, Aurel: *Zona Mării Negre în viziunea lui Gheorghe I. Brătianu.* [A fekete-tengeri zóna, ahogy Gheorghe I. Brătianu látta.] *Revista de Istorie Militară* 1997/5-6. 51–55. o.

PETRE, Lucian: *Spațiul istoric și etnic românesc I.* [A román történelmi és etnikai tér.] Editura Militară, București, 1992. 2. kiadás. (1. kiadás 1940.)

POMOGÁTS Béla: *Egy elmulasztott esély. Erdély és a Keleti Svájc eszméje.* Kisebbségkutatás 1999/1. 31–41. o.

POMOGÁTS Béla: *Kárpát-medencei körséta.* Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1995. (166 oldal)

POP, Adrian: *Romania and the Central European Project.* *Central European Issues.* 1997/1. 63–73. o.

POP, Grigor. P.: *Geografia umană la universitatea din Cluj, în perioada 1919-1994 [I].* [Emberföldrajz a Kolozsvári Egyetemen 1919–1994 között.] *Studia. Universitatis Babeș-Bolyai. Geographia.* 1994/2. 3–17. o.

POPA-VEREȘ, M.: *Cedările noastre teritoriale. Dezorganizarea economiei transporturilor.* [Területi veszteségeink. A gazdasági szállítási rendszer szétesése.] *Geopolitica și geoistoria.* 1941/1. 50–58. o.

POPA-VEREȘ, M.: *Schemă, privind cercetările geopolitice sub aspectul intereselor naționale.* [Utmutató a nemzeti érdekek szempontjából végzett geopolitikai kutatásokhoz.] In: Ion Conea – Anton Golopenția – M. Popa-Vereș: *Geopolitica.* Editura Ramuri Craiova, 1939. 119–133. o.

POPESCU, Mihail: *Sinteză din Istoria Românilor și Geografia României și Țărilor vecine și Instrucția Civilă.* [A románok történetének, Románia és a szomszédos országok földrajzának, valamint a közoktatásnak összefoglalása.] *Cugetarea – Georgescu Delafras,* București, 1940. (143 oldal)

POPESCU-PUȚURI, Ion – CALAFETEANU, Ion (szerk.): *Din cronica relațiilor poporului român cu popoarele vecine.* [A román és a szomszédos népek kapcsolatainak krónikájából.] Editura Militară, București, 1984. (569 oldal)

POPESCU-SPINENI, Marin: *România în istoria cartografiei pînă la 1600 I-II.* [Románia a kartográfia történetében 1600-ig.] *Imperia Națională,* București, 1938. (179, 55 oldal)

POPESCU-VOITEȘTI, I.: *Petrolul Românesc.* [A román olaj.] *Fundația Regală pentru Literatură și Artă,* București, 1943. (125 oldal)

- POPESCU-VOITEȘTI, I.: *Sarea Regiunilor Carpatice Românești*. [A Romániai Kárpátok sója.] Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943. (74 oldal)
- POPP, Nicolae M.: *Transnistria. Încercare de monografie regională*. [Transznysztria. Egy regionális monográfia-kísérlet.] K. n., București, 1943. (207 oldal)
- PRINZ Gyula – CHOLNOKY Jenő: *Magyar földrajz. Magyarország tájrajza*. Prinz Gyula – Cholnoky Jenő – Gr. Teleki Pál – Bartucz Lajos: Magyar föld, magyar faj. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. I. kötet. (494 oldal)
- PRINZ Gyula – TELEKI Pál, Gróf: *Magyar földrajz. A magyar munka földrajza*. Prinz Gyula – Cholnoky Jenő – Gr. Teleki Pál – Bartucz Lajos: Magyar föld, magyar faj. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. II. kötet. (442 oldal)
- PRINZ Gyula: *A Földrajzi Társaság szerepe a Szovjetunióban*. Földrajzi Közlemények 1953/3-4. 239–244. o.
- PRINZ Gyula: *Hat világrész földrajza*. Renaissance Könyvkiadó, Budapest, 1944. (568 oldal)
- PRINZ Gyula: *Magyar földrajz. Az államföldrajzi kép*. Prinz Gyula – Cholnoky Jenő – Gr. Teleki Pál – Bartucz Lajos: Magyar föld, magyar faj. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. III. kötet. (494 oldal)
- PRINZ Gyula: *Magyarország fekvése a tengerhez*. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udv. Könyvnyomdája, Budapest, 1905. (23 oldal)
- PRINZ Gyula: *Magyarország földrajza. A magyar föld és életjelenségeinek oknyomozó leírása*. Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1914. (223 oldal)
- PRINZ Gyula: *Útmutató Erdély vendégei számára. 2. kiadás*. Dunántúl Pécsi Egyetem Könyvkiadó és Nyomda Rt., Pécs, é. n. (103 oldal)
- PROBÁLD Ferenc: *Megjegyzések a magyar természeti földrajz jövőképehez*. Magyar Tudomány 2001/5. (www.matud.iif.hu/01maj.html, 2009. február 18.)
- PUSKÁS Csaba (szerk.): *A Conducator végnapjai*. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, 1990. (239 oldal)
- RĂDULESCU, N. AL.: *Considerațiuni geopolitice a României*. [Geopolitikai megfontolások Romániáról.] Revista Geografică Română 1940/1. 23–36. o.
- RĂDULESCU, N. AL.: *Poziția geopolitică a României*. [Románia geopolitikai helyzete.] Revista Geografică Română 1938/1. 14–42. o.
- RĂDULESCU-MOTRU, Constantin: *A román nép pszichológiája*. In: Pászka Imre: Román eszmetörténet 1866-1945. Aetas – Századvég, h. n., 1994. 111–123. o.
- RĂDULESCU-ZONER, Șerban: *Dunărea, Marea Neagră și Puterile centrale 1878-1898*. [A Duna, a Fekete-tenger és a központi hatalmak 1878-1898 között.] Editura Dacia, Cluj Napoca, 1982. (173 oldal)
- RAFFAY Ernő: *A vajdaságoktól a birodalomig. Az újkori Románia története*. JATE Kiadó, Szeged, 1989. (253 oldal)

RATZEL Frigyes: *A Föld és az ember. Anthro-po-geographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887. (623 oldal)

REUBER, Paul: *Conflict studies and critical geopolitics – theoretical concepts and recent research in political geography.* GeoJurnal 2000/1. 37–43. o.

RICK, I.: *Geografia României în legătură cu țările vecine.* [Románia földrajza a szomszéd országok viszonylatában.] Tipografia Gutenberg, Iași, 1938. (97 oldal)

ROMÁNIA 2014-ben akar eurót. [szerző nélkül] Heti Világgazdaság, 2007. január 16. (http://hvg.hu/gazdasag/20070116_euro.aspx, 2007. június 28.)

RÓNAI András (szerk.): *Közép-Európa Atlasz.* Szent István Társulat, Budapest, 1993. (411 oldal)

RÓNAI András: *A magyar gazda helye Európában.* „Jövő” Nyomdaszövetkezet, Budapest, é. n. (61 oldal)

RÓNAI András: Dr. Kalmár Gusztáv: *Geopolitika.* Földrajzi Közlemények 1943/4. 304. o.

RÓNAI András: *Fejezetek a politikai földrajzból.* Püski Könyvesbolt, Budapest, é. n. (152 oldal)

RÓNAI András: *Gondolatok a politikai földrajz témaköréből.* Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1941. (48 oldal)

RÓNAI András: *Közép-Kelet-Európa politikai határaitra gyakorolt népnymás mértéke.* Földrajzi Közlemények 1933/7-8. 252–260. o.

RÓNAI András: *Térképezett történelem.* Magvető, Budapest, 1989. (349 oldal)

ROȘCA, Ioan: *România nemzetbiztonsági és katonapolitikája, hozzájárulás a regionális és az általános európai biztonság erősítéséhez.* Szakdolgozat. ZMKA, Budapest, 1996. (73 oldal)

SĂGEATĂ, Radu: *Personalități marcante în geopolitică Românească interbelică.* [A két világháború közti román geopolitika markáns személyiségei.] Geographia Timisiensis 1999-2000. 247–255. o.

ȘANDRU, Ion – CUCU, Vasile: *Cercetarea și învățămîntul geografic în lumina documentelor congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român.* [A földrajzi kutatás és tanítás a Román Kommunista Párt XII. kongresszusán született dokumentumok fényében.] Terra. 1979/4. 3–6. o.

ȘANDRU, Ion – CUCU, Vasile: *Considerations on the development of geography in the Socialist Republic of Rumania.* The Professional Geographer 1966/4. 219–223. o.

SAVU, Al. Gh. (szerk.): *Armata și societatea românească.* [A román haderő és a román társadalom.] Editura Militară, București, 1980. (429 oldal)

SAVU, Al. Gh. (szerk.): *Studii de istorie și teorie militară.* [Hadtörténeti és hadelméleti tanulmányok.] Editura Militară, București, 1980. (223 oldal)

- SCHILLING Gábor: *De Martonne legújabb könyve és a magyarság*. Földrajzi közlemények 1933/4-6. 88–101. o.
- SCHLETT István: *A magyar politikai gondolkodás története*. Korona Kiadó, Budapest, 1996. (300 oldal)
- SCHÖPFLIN György: *Délkelet-Európa meghatározása*. Európai Szemle 1999/3. 85–91. o.
- SCHREINER, Peter: *Bizánc. Bevezetés a bizantinológiába*. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2002. (440 oldal)
- SCHWARZER Jenő: *Az ellenséges propaganda és annak következményei Magyarországon*. Magyar Katonai Közlöny 1920/2. 146–171. o.
- SEREBRIAN, Oleg: *Románok Kelet és Nyugat között*. Korunk 1998/10. 98–100. o.
- SETON-WATSON, R.W.: *Treaty revision and The Hungarian Frontiers*. Eyre and Spottishwoode, University of London, 1934. (75 oldal)
- SHELLEY, Mark R.: *NATO enlargement: The case for Romania*. Central European Issues. 1997/1. 98–105. o.
- SIMIONESCU, Ion: *Lecturi geografice*. [Földrajzi előadások.] Casa Școalelor, București, 1923. (140 oldal)
- SIMIONESCU, Ion: *Pitorescul României*. [Románia festői szépsége.] (Elbeszélő földrajzi leírás-sorozat a romániai tájak szépségét méltató szenvedélyes hangvételben és szép képekkel. Kiadta az Editura Cartea Românească, București.)
- I. Între Dunărea și Mare. [A Duna és a Tenger között.] 1939. (121 oldal)
 II. În lungul graniței. [Végig a határok mentén.] 1939. (147 oldal)
 III. Pe drumul apelor mări. [A nagy vizek útján.] 1939. (113 oldal)
 IV. Prin munții noștri. [A hegyeinken át.] 1943. (235 oldal)
 V. Printre dealuri și prin cîmpie. [A dombok között és az alföldön át.] 1941. (211 oldal)
- SIMIONESCU, Ion: *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*. [Hazánk. Természet. Emberek. Munka.] Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II.”, București, 1937. (513 oldal)
- SIPOS Anna Magdolna – NAGY Miklós Mihály: *Földrajzoktatás a válságos évtizedekben*. Magyar Pedagógia 1998/1. 41–57. o.
- SIPOS Anna Magdolna: *A magyar geográfiai-geopolitikai szakirodalom a két világháború között*. In: Pap Norbert – Tóth József (szerk.): *Első magyar politikai földrajzi konferencia. Változó világ, átalakuló politikai földrajz*. JPTE TTK, Földrajzi Intézet, Pécs, 1999. 169–175. o.
- SOARE, Corneliu (szerk.): *Istoria gîndirii militare romînești*. [A román katonai gondolkodás története.] Editura Militară, București, 1974. (379 oldal)
- SOMOGYI Endre: *Magyarország és környező államainak katonai földrajza. 2. javított kiadás*. Jakab M.H. Könyvnyomdai Müintézet, Budapest, 1930. (398 oldal)

SOMOGYI Endre: *Az országhatár katonai jelentősége különös tekintettel Csonkamagyarországra*. Madách, Budapest, 1931. (30 oldal) [A Magyar Katonai Szemle 1931/9. számának külön melléklete.]

ȘPERLEA, Florin: *Germania și Mitteleuropa – trecut și prezent*. [Németország és Közép-Európa – múlt és jelen.] *Revista de Istorie Militară* 1997/5-6. 56–59. o.

SRÉTER István: *Nem, nem, soha!* Viktória-Nyomda, Budapest, 1927. (48 oldal)

ȘTEFĂNESCU, Ștefan (szerk.): *Națiunea Română. Geneza, afirmare, orizont contemporan*. [A román nemzet. Genezis, megerősödés, jelenlegi kiltásai.] Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984. (685 oldal)

STRATEGIA de Securitate Națională a României. [Románia Nemzeti Biztonsági Stratégiája.] (www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf, 2006. augusztus 1.)

STRATEGIA Militară a României. [Románia Katonai Stratégiája.] (www.mapn.ro/strategiamilitara/index.htm, 2009. január 2.)

STURDZA, Alexandre A. C.: *La terre et la Race Roumaines*. Librairie J. Rothschild, Paris, 1904. (727 oldal)

STURDZA, Dimitrie A.: *Europa, Rusia și România. Studiu etnic și politic*. [Európa, Oroszország és Románia. Etnikai és politikai tanulmány.] Inst. De Arte Geografice Carol Göbl S, București, 1914. 2. kiadás. (50 oldal) (1. kiadás 1890)

SURD, Vasile: *The economic and strategical importance of hydroenergetic and navigational systems, Porțile de fier I, Porțile de fier II and the Danube – Black Sea Channel*. Studia. Universitatis Babeș-Bolyai. Geographia. 1994/2. 69–72. o.

SÜMEGI Pál – GULYÁS Sándor: *The geohistory of Bátorliget Marshland. An example for the Environmental Changes and Past Human Impact from the Northeastern Part of the Carpathian Basin*. Archaeolingua Alapítvány, Budapest, 2004. (356 oldal)

SÜMEGI Pál: *A bátorligeti láp fejlődéstörténete*. Calandrella 1996/10. 151–160.

SZABÓ József: *Románia geostratégiai helyzete*. Záródolgozat. ZMNE, Budapest, 2000. (103 oldal)

SZÁSZ Zoltán: *A románok története*. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, 1993. (195 oldal)

SZÁSZ Zoltán: *Alkalmazkodási válság a szász és a román nemzeti mozgalmakban*. In: Szász Zoltán: *Erdély története III*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 1642–1664. o.

SZÁSZ Zsombor: *Románia*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931. (80 oldal)

SZÁSZ Zsombor: *Románok a békekonferencián*. Magyar Szemle 1940. augusztus 76–81. o.

SZÉNÁSI Attila: *A nemzetiségek szerepe Románia biztonságpolitikájában*. Diplomamunka. ZMNE, Budapest, 1999. (61 oldal)

- SZLÁVIK Tamás (főszerk.): *Országok lexikona A-Z*. Magyar Nagylexikon Kiadó Zrt., Budapest, 2007. (893 oldal)
- SZŰCS Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Magvető, Budapest, 1983. (136 oldal)
- TAKÁCS Ferenc: *Románia biztonságpolitikája és hadereje*. ZMKA, Budapest, 1999. (432 oldal) (előadás)
- TELEKI Pál – VARGHA György (szerk.): *Modern földrajz és oktatása*. „Stádium”, Budapest, 1923. (191 oldal)
- TELEKI Pál: *A földrajzi gondolat története*. Szerzői kiadás, Budapest, 1917. (231 oldal)
- TELEKI Pál: *Földrajz és néprajz*. A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának Kiadványai. 1. szám. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1920. (12 oldal)
- TELEKI Pál: *Háború és földrajzi műveltség*. Pátria, h. n., 1915. (7 oldal)
- TELEKI Pál: *Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában*. Jancsó Benedek Társaság, Budapest, 1931. (19 oldal)
- TELEKI Pál: *Táj és faj*. Athenaeum, Budapest, 1940. (14 oldal)
- TIBORI Szabó Zoltán: *Románia ante portas*. Európai Tükör 2006/12. 29–34. o.
- TÓTH András [ifj.]: *Mehedinți S.: Le pays et le peuple Roumain*. Századok 1939/9-10. 513-514. o.
- TÓTH József: *A társadalomföldrajz tudományrendszertani helye, a társadalom és természet kölcsönhatása, a társadalmi-gazdasági tér értelmezése*. In: Tóth József – Vuics Tibor: Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998. 17–43. o.
- TÓTH Sándor: *A biztonság regionalizálódása és a regionális biztonság román paradigmája*. Új Honvédségi Szemle 2007/6. 12–33. o.
- TÓTH Sándor: *Jelentés Erdélyből II*. Magyar Füzetek könyvei, h. n., 1989. (191 oldal)
- TÓTH Sándor: *Mit üzen a román földrajz? A földrajz tanítása 2007/1. 13–20. o.*
- TÓTH Sándor: *Románia nemzeti védelmi stratégiája*. Nemzet és Biztonság 2011. február, 38–47. o.
- TÓTH Sándor: *Sztálingrád román szemmel, avagy új szelek a román hadtörténetírásban?* Társadalom és Honvédelem 2001/1. 207–212. o.
- TÓTH Tibor: *Románia nemzetbiztonsági stratégiájának elemzése, értékelése, valamint összehasonlítása a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájával*. Diplomamunka. ZMNE, Budapest, 2005.

TÓTH Zoltán, I.: *Cotorea Gerontius és az erdélyi román nemzeti öntudat ébredése*. In: Záhony Éva (szerk.): Hitel. Kolozsvár 1935-1944. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest. II. kötet. 341–351. o.

TÓTH Zoltán, I.: *Magyarok és románok*. Történelmi tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. (496 oldal)

TÓTH Zoltán: *Az államterület biztonsága*. Földrajzi Közlemények 1917/7-8. 311–361. o.

TÓTH, Sándor: *The Romanian paradigm of regional security*. AARMS 2008/2. 385–390. o.

TUFESCU, Victor – GIURCĂNEANU, Claudiu – BANU, Aurel: *Az RNK földrajza*. Állami Tanügyi és Pedagógiai Kiadó, București, 1958.

VÂLSAN, George: *Cetatea de munți*. [Sziklavár.] Casa școalelor, București, é. n. (65 oldal)

VÂLSAN, George: *Cîmpia Română*. [A Román-alföld.] Ateliere geografice SOCEC&Co., Societate anonimă, București, 1915. (260 oldal)

VÂLSAN, George: *Conștiința națională și geografie*. [A nemzettudat és a földrajz.] Ed. Revistei Satul și Școala, Cluj, 1937. (51 oldal)

VÂLSAN, George: *O știință Nouă. Etnografia*. [Új tudomány. Az etnográfia.] Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1927.

VARGA Gábor: *Földrajztanítás és földrajzi műhelyek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. (http://5mp.eu/fajlok/vargagabor/foldrajz_tortenetelte_www.5mp.eu_.pdf (Kézirat), 2009. február 18.)

VASILE-OZUNU, Mihail – OTU, Petre: *Românii în bătălia de la Stalingrad*. [Románok a Sztálingrádi Csatában]. Editura Ion Cristoiu, București, 1999. 299 oldal (Recenziója: Tóth S.; 2001)

VÄYRYNEN, Raimo: *Geopolitikai doktrínák világrendszer-szemléletben*. In: Miszlivetz Ferenc (szerk.): Fejlődéstanulmányok 9. Válság. 126–160. o.

VELCEA, Valeria – BADEA, Lucian: *O propunere de regionare fizico-geografică a teritoriului României*. [Javaslat Románia területének tájföldrajzi beosztására.] Terra. 1979/3. 12–15. o.

VIDA Péter: *Magyarország és Románia. Két ország Európa színterén*. Hornyánszky Viktor R.-T., Budapest, 1940. (79 oldal)

VLAD, Sorina: *Revista Geografică Română – moment important al publicisticii geografice*. [A Revista Geografică Română – a földrajzi publicisztika jelentős szakasza.] Analele. Universității de Vest din Timișoara. 1995. 9–15. o.

VLAHUȚĂ, A.: *România pitorească*. [A festői Románia.] Editura Tineretului, București, 1958. (209 oldal)

VOFKORI László: *A földrajztudomány rendszertana*. Pro-Print, Csíkszereda/Miercurea Ciuc, 2003. (253 oldal)

- VOFKORI László: *Erdély társadalom- és gazdaságföldrajza*. Stúdium Kiadó, Nyíregyháza, 1994. (279 oldal)
- VOFKORI László: *Románia társadalom- és gazdaságföldrajza*. TRI-Mester, Tatabánya, 1998. (212 oldal)
- VOGEL Sándor: *Az Euro-Atlanti integráció és a román Közép-Európa-felfogás*. In.: Európai Tükör. Műhelytanulmányok. Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport kiadványa. 21. é. n. 97–108. o.
- WALTERS, Everett Garrison: *Ion C. Brătianu: The Making Of A Nationalist Politician 1821–1866*. Xerox Univ. Microfilms, Ann Arbor, Michigan, USA, 1975. (PhD értekezés) (293 oldal)
- ZAHARIA, Gheorghe – BOTORAN, Constantin: *Politică de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919–1939)*. [Románia nemzetvédelmi politikája a két háború közötti Európa összefüggésében.] Editura Militară, București, 1981. (463 oldal)
- ZÁKONYI Botond: *A Tündérkert. Egy magyar-román történeti konszenzus és előzményei*. Limes 1996/3. 164–171. o.
- ZSIDI Vilmos (szerk.): *Történeti földrajzi kislexikon*. Továbbtanulás Kiadó Kft., Budapest, 1995. (183 oldal)

TÁVKÖZLÉSI MESTERSÉGES HOLD ANTENNÁK FEDÉSI (SZOLGÁLTATÁSI) TERÜLETEINEK ÉS FREKVENCIA-ÚJRAFELHASZNÁLÁSÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSEI

Tanulmányomban a távközlési mesterséges hold antennák szerepét vizsgálom a műhold-összeköttetések területfedése, teljesítményviszonyai és a frekvencia-újrafelhasználás szempontjából. Bevezetőként röviden tekintsük át az antennákat hordozó holdak területfedésével kapcsolatos alapfogalmakat.

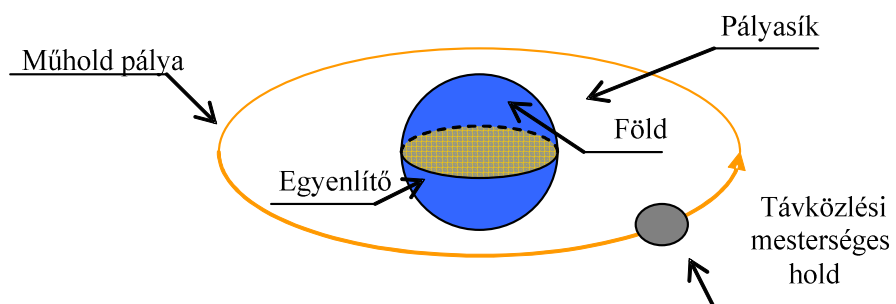
MESTERSÉGES HOLD PÁLYABESOROLÁSOK

A távközlés szempontjából, a Föld körül keringő mesterséges holdak pályáját az Egyenlítő síkjához viszonyítva, valamint a pálya alakja szerint kategorizáljuk. Az Egyenlítő síkjához viszonyítva a pályák három alaptípusát különböztetjük meg: az egyenlítői pályát (equatorial orbit); a sarki pályát (polar orbit); és az elhajló (ferde vagy dőlt) pályát (inclined orbit). A pálya alakját tekintve körkörös és elliptikus pályákról beszélünk. A típus és forma szerint a pályák bármely kombinációja előfordulhat. A leggyakrabban előforduló pályák a körkörös egyenlítői, a körkörös polár és a ferde elliptikus pályák. A fenti pályabesorolásokat a pálya periódusideje, a mesterséges hold magassága és a Föld forgásához viszonyított pályamozgása szerint jellemezzük.

Mesterséges hold pályák az Egyenlítő síkjához viszonyítva

Egyenlítői pálya

Ha az Egyenlítő síkjához viszonyítva a pályaelhajlás szerint osztályozzuk a mesterséges hold pályákat, akkor az *egyenlítői pálya* elhajlása (inklinációja) $i = 0^\circ$ inklinációs szöggel értelmezhető, mivel a pálya síkja egybeesik az Egyenlítő síkjával.

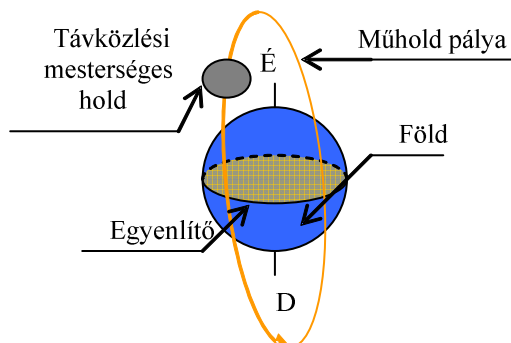

Körkörös egyenlítői pálya

Az egyenlítői nagykör által a Földből kimetszett sík egybeesik a műhold pályasíkjával

Polárpálya

Az Egyenlítő síkjához viszonyított, 90° inklinációs szöggel elhajló pályasíkra a *poláris* vagy *polárpálya* megnevezést használjuk, mivel a mesterséges hold pályasíkja a Föld északi és déli pólusán átmenő nagykör által a Földből kimetszett sík, ahogy ezt az ide tartozó ábra szemlélteti.

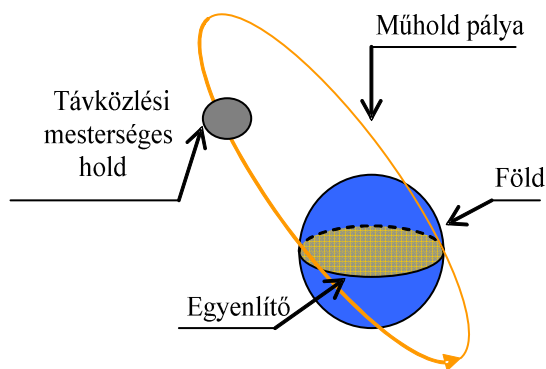
Körkörös sarki vagy közel-sarki pálya

A mesterséges hold pályasíkja a Föld pólusain (É és D), vagy a sarkok közelében átmenő nagykör síkjával esik egybe

Dőlt pálya

Bármely más, $0^\circ < i < 90^\circ$ inklinációs szög közé eső pályasík a *ferde síkú, dőlt pálya* (inclined orbit) kifejezéssel jellemezhető. A 0° körüli pályainklináció esetén *közel-ekvatoriális*, a 90° körüli elhajlásúnál, pedig *közel-poláris* pályáról beszélünk.

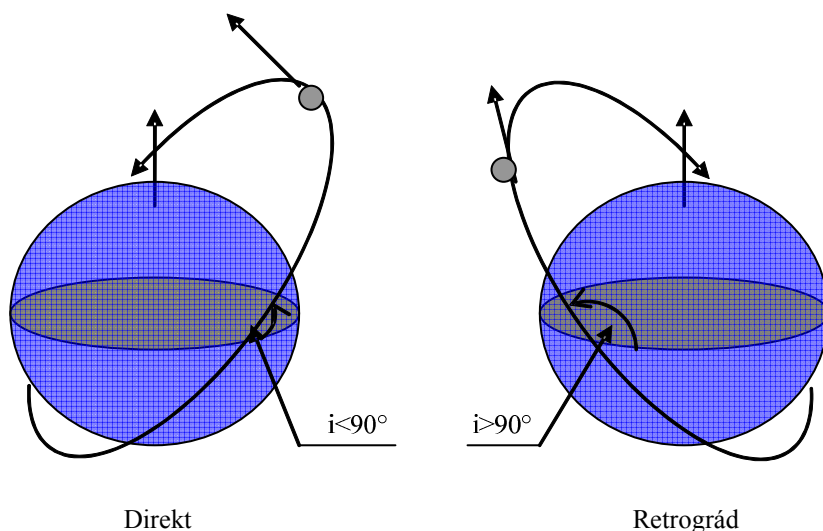
Távközlési mesterséges holdak jellemző pályainklinációs szöge 63° . Ennek a pályaelhajlásnak a jelentősége abban rejlik, hogy ennél a szögnél az apogeum földrajzi szélessége nem, vagy csak kismértékben változik, ezért a hold minden periódusában a Föld azonos felületét látja.

Ferde elliptikus pálya

A mesterséges hold pályasíkja a földi egyenlítő síkjával szöget zár be.
A jellemző pályaelhajlási (inklinációs) szög 63°

A 90° -nál kisebb elhajlású pályákra ($i < 90^\circ$) a direkt, a 90° -nál nagyobb elhajlású pályákra ($i > 90^\circ$) pedig a retrográd jelzõt használjuk (alábbi ábra).

Jellegzetes pályaelhajlások

Az alapvető pályajellemzők

Pályaperiódus

Ha a Föld mesterséges holdjait pályaperiódusidejük szerint jellemezzük, akkor rövid, közepes és hosszú periódusú pályákat különböztetünk meg. A rövid periódusú pályák 88–120 perc periódusidejűek, a közepes periódusidő 3–10 óra, a hosszúak pedig jellemzően 12–24 óra időtartamúak.

A periódusidőt a Föld forgásához viszonyítva megkülönböztetünk szinkron- és nem szinkron pályákat. *Szinkronpályáról* akkor beszélünk, amikor a mesterséges hold pályaperiódusa a Föld felszínének egy kijelölt nevezetes helyéhez viszonyítva (ahhoz kötve, illetve onnan mérve) arányos a Föld forgásával.

Egy kiemelten fontos szinkronpálya a 24-órás periódusidejű. Ezen a pályán a mesterséges hold egy teljes fordulatot egy csillagnap alatt (23 óra és 56 perc) tesz meg. (Általában erre a pályára szokták érteni a szinkron-, illetve a geoszinkron pályát, holott ez csupán egy speciális esete a szinkron pályáknak.) Létezik ugyanis 12-órás szinkron pálya is, melynek periódusideje fél csillagnap. Ezt félszinkron pályaként ismeri a szakirodalom. A *körszinkron* pályán (excentricitás=0), 23 óra 56 perc periódus csillagidővel, az Egyenlítő síkjában ($i=0^\circ$) mozgó mesterséges hold *geostacionáris pályát* ír le. Ezen a pályán a mesterséges hold helye változatlan a Föld forgásához viszonyítva. A geostacionáris pályát szinonim értelemben gyakran

geoszinkronnak, illetve szinkronnak nevezik. A Nemzetközi Távközlési Unió által kiadott Nemzetközi Rádiós Szabályzat egyértelműen *szinkron mesterséges hold* kategóriát használ. Ennek megfelelően szinkron mesterséges holdak azok, melyek elsődleges égitest (esetünkben a Föld) körüli forgásának csillagperiódusa megegyezik az elsődleges égitest (a Föld) saját tengely körüli forgásának csillagperiódusával. Alszikron (szuper-szikron) mesterséges holdaknak nevezzük azokat, melyek elsődleges égitest körüli forgásának közép csillagideje maradék nélküli osztója (illetve többszöröse) az elsődleges égitest saját tengelye körüli forgása csillagperiódusának.

A geostacionális pálya (Geostationary Orbit – GEO) jellemző pályaadatái:

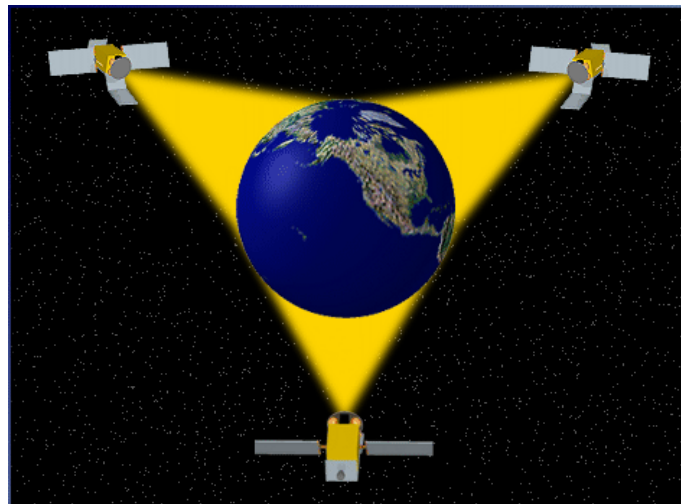
$$h \sim 35\,900 \text{ km}$$

$$\tau \sim 23 \text{ óra } 56 \text{ perc}$$

$$e \sim 0$$

$$i \sim 0^\circ$$

Egy geostacionális mesterséges hold képes befedni („látni”) a földfelszín egyharmadát. Három távközlési mesterséges hold az Egyenlítő fölött, egymástól 120°-ra elhelyezve, geostacionális pozícióból – a pólusok kivételével – látja a teljes földfelszínt, ahogy ezt az ábra szemlélteti.

A geostacionális mesterséges holdak felhasználása távközlésre általánosan elterjedt. A folyamatos és a világot behálózó mesterséges holdas távközlés jó néhány hold fenntartását igényli. Ilyen mesterséges hold rendszer az INTELSAT, melynek holdjai az Atlanti-, a Csendes-, és az Indiai-óceán fölött helyezkednek el. Hátrányuk, hogy nem fedik a magasabb földrajzi szélességeket.

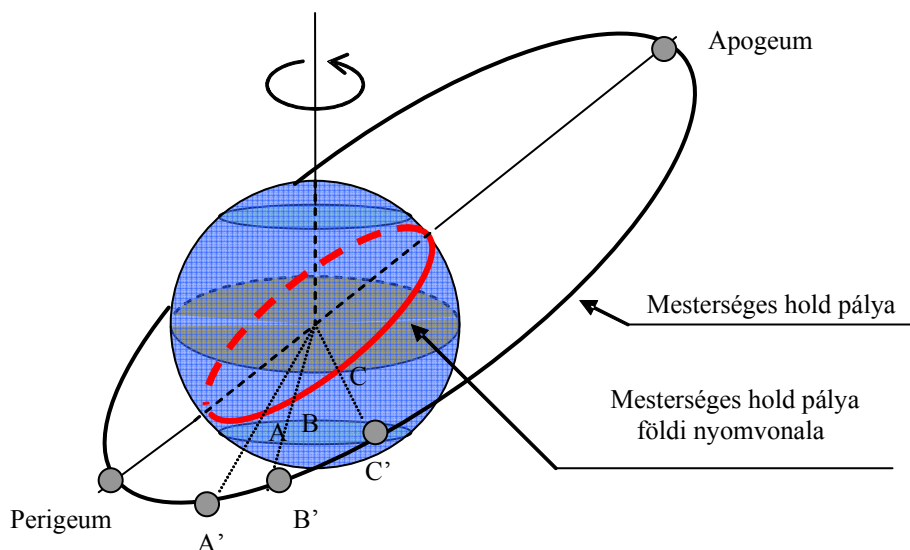
Mivel a periódusidő összefüggésben van a mesterséges hold magasságával, a távközlési mesterséges hold híradás területén magasság szerint megkülönböztethetünk:

- alacsony Föld körüli pályát (Low Earth Orbit – LEO), magassága a Föld felszínétől 500 – 2000 km;
- közepes Föld körüli pályát (Medium Earth Orbit – MEO), magassága a Föld felszínétől 5 000 – 12 000 km; és
- geoszinkron pályát (Geostationary Orbit – GEO), magassága a Föld felszínétől 35 786 km.

A FÖLDI NYOM

Egy távközlési mesterséges hold és antennájának földi fedését nem értelmezhetjük anélkül, hogy ne ismernénk földi nyomvonalát.

A földi nyom a mesterséges hold alatti pont, a Föld központjától a mesterséges hold irányába mutató rádiuszvektor által a földfelszínen kijelölt pont. A következő ábra szerint, a mesterséges hold A' , B' és C' pályapozícióinak a Föld felszínén az A , B és C pontok felelnek meg. A mesterséges hold alatti pontok folyamatos láncolata adja meg a holdpálya nyomvonalát a Föld felszínén.

Mesterséges hold A' , B' , C' pozícióinak megfelelő A , B , C földi nyoma, valamint a szélső földrajzi magasságok (szélességi körök)

A mesterséges hold pályainklináció (pályaelhajlás) szögének értéke megegyezik azzal a legnagyobb északi és déli szélességi körrel, ahol a hold alatti pont elérheti a Föld felszínét. A legészakibb és a legdélibb szélességi körök egybevágóak és szimmetrikusak az Egyenlítőre.

A mozgó mesterséges hold alatt a földfelszínre vetített vonal nem más, mint a holdpálya nyoma a Föld felszínén. Egy feltételezett, nem forgó Föld esetén a mesterséges hold földi nyomvonal a hold pályasík és a földfelszín nagykör menti metszésvonal.

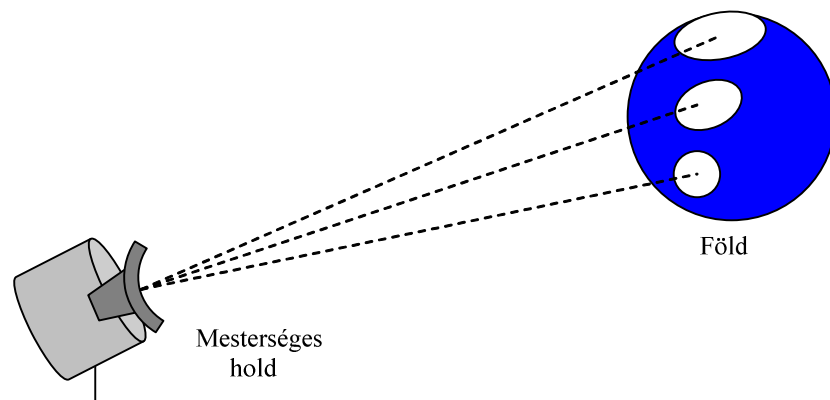
Pályafedés

Egy mesterséges hold, vagy rendszer tervezésének nagyon fontos szempontja, hogy a hold feladatának megfelelő (időjárás-figyelés, navigáció, távközlés, vagy felderítés stb.) fedést biztosítson.

A földi nyom mutatja a mesterséges hold helyzetét a Föld felszínéhez viszonyítva. A hold által bármely pillanatban „látott” térséget a nemzetközi szakirodalom „lábnyomnak” (footprint) nevezi. A földfelszín azon részét, melyet a mesterséges hold bármely pillanatban „belát”, vagy fordítva: ahonnan a mesterséges hold „látható” – „láthatósági lábnyomnak” nevezik.

Körkörös pályán mozgó aszinkron mesterséges hold esetén a lábnyom állandó méretű, és folyamatosan mozog a Föld felszínén, a földi nyom által kirajzolt körvonallal a közepén.

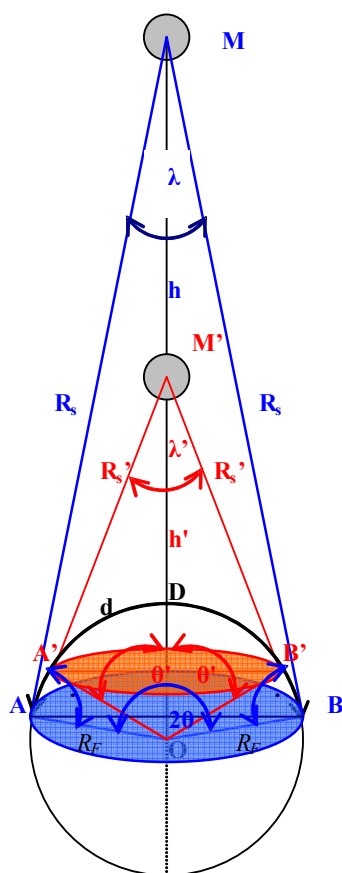
Ellipszis pályát megfigyelve, ahol a mesterséges hold magassága állandóan változik, a lábnyom kiterjedése hol nő, hol csökken. Ez a lábnyom is folyamatosan mozog a Föld felszínén, a földi nyomvonal által kirajzolt középponttal. Ha a mesterséges hold fedélzetén egy irányított antenna kerül telepítésre, akkor képes arra, hogy egy bizonyos szöggel letapogassa (szkennelje) a maga alatti földfelszínt. A Föld felszínén, a hold alatt a lábnyom kört alkot, azonban ha az antenna iránya a hold alatti ponttól távolodik, a lábnyom ellipszisformává hosszabbodik. Minél messzebb „tekint” az antenna a mesterséges hold alatti ponttól, annál laposabb ellipszisformát vesz fel a lábnyom, természetesen nagyobb fedést biztosítva, ahogy azt az alábbi ábra illusztrálja. Jegyezzük meg, hogy a lábnyom nem mindig terjed ki horizonttól horizontig.

A mesterséges hold antennájának lábnyomai különböző irányítottság esetén

A mesterséges hold által látható területet

Az alábbi ábra (a mesterséges hold és a Föld középpontján átmenő síkmetszet) alapján belátható, hogy mesterséges hold által látható földfelszín kiterjedése függ a hold h (D–M távolság) pályamagasságától.

Mesterséges hold által látható földfelszín a hold magasságának függvényében

A hold által elvileg látható földfelszín számításához induljunk ki a fenti ábra kék színnel rajzolt alaphelyzetéből. Látható, hogy a mesterséges holdtól a Földhöz húzott érintők (R_S - ferdetávolság) merőlegesek az A és B érintési pontokba húzott R_F fűldsugárakra ($R_F = 6378$ km). A d távolság (a mesterséges holdról látható földfelszínen a síkmetszet által kivágott körcikk hossza) adja meg, a metszési síkban a λ látószög alatt, a mesterséges hold által még látható két szélső pont (A és B) közötti távolságot. A D pont, a műhold földfelszíni vetületi pontja, mely az O földközéppontot és az M holdközéppontot összekötő egyenesen, a földfelszín metszéspontjában helyezkedik el. A hold és a Föld középpontját összekötő MO szakasz: a h pályamagasság és az R_F fűldsugár összege ($MO = h + R_F$).

Számításunkat az MAO derékszögű háromszögben végezzük el 35 786 km magasságú (GEO) pályán keringő mesterséges hold esetén, a d távolságra, a besugárzott gömbszelet területére (A_s), valamint az R_s ferdetávolságra, az alábbi összefüggések alapján:

$$d = \pi/180^\circ \cdot R_f \theta^\circ,$$

$$A_s = 2\pi \frac{hR_f^2}{h + R_f},$$

$$R_s = \sqrt{(h + R_s)^2 - R_s^2}.$$

Induljunk ki a MAO derékszögű háromszögből, és számoljuk ki a θ szöget:

$$\theta = \cos R_f/(R_f + h) = 6378/42\,164 = 0,1513 \approx 81,30^\circ$$

A θ szög határozza meg a Föld felszínén azt a kört (illetve a θ szöghöz lehet egyértelműen hozzárendelni azt a kört), mely a mesterséges hold által látható terület legtávolabbi pontjait köti össze adott h magasság és λ látószög esetén.

A θ szög ismeretében meghatározható a holdnak a 2θ szöghöz tartozó d távolsága (a síkmetszet által kivágott körívekhez tartozó körív) és a λ látószöge:

$$d = 2 \cdot \pi/180^\circ \cdot R_f 81,3^\circ \approx 18\,091\text{ km}$$

A θ szög ismeretében meghatározható a holdnak a d távolsághoz (a 2θ szög körívekhez) tartozó látószöge:

$$\lambda = 2 (180^\circ - 90^\circ - 81^\circ) = 17,4^\circ.$$

Tehát, a Földet gömbnek véve, egy 35 786 km magasságon lévő, a Földet $17,4^\circ$ látószöggel fedő mesterséges hold, a látószög síkjának földfelszíni metszésében egymástól 18 091 km maximális hosszúságú körívet lát.

Az ilyen nyílásszögű antennát globális fedésűnek nevezzük.

A hold által látható terület nagysága pedig:

$$A_s = 2\pi \frac{hR_f^2}{h + R_f} = 216\,820\,343\text{ km}^2$$

A kapott terület alapján kiszámolható, hogy ebből a magasságból (elméletileg) a Föld felszínének hány százalékát látja a mesterséges hold, ismerve, hogy a Föld felszíne: $A = 5,09904 \cdot 10^8\text{ km}^2$. A fedett terület így $A_s/A \approx 0,424$. Tehát az elvi számítás szerint a hold által besugárzott terület a Föld felszínének 42,4%-a.

Végül határozzuk meg az R_s ferdetávolságot:

$$R_s = \sqrt{(h + R_s)^2 - R_s^2} = 42\,115,7\text{ km}.$$

Azonban egy távközlési mesterséges hold láthatóságát a Föld felszínéről nem csak a hold magassága, hanem a mesterséges holddal rádiókapcsolatban álló földi állomásnak a helyi elevációs szöge (α – a földi állomástól a mesterséges holdig

mért szög) is befolyásolja. A h magasság és az α elevációs szög függvényeként meghatározható fedési geometriát a következő ábra szemlélteti.

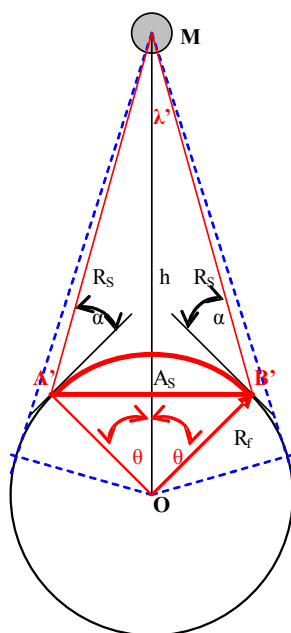
Mesterséges holdas rádióösszeköttetések esetén, az ábrán jelölt α elevációs szögnek van egy minimálisan megengedhető mértéke, melyet a földi állomás antennájának fizikai jellemzői és az atmoszféra abszorpciója (elnyelése) korlátoz be. Az atmoszféra csillapító hatása és a földközeli elektromos zajok következtében az $\alpha = 0^\circ - 5^\circ$ közötti elevációs szög műholdas távközlésre nem alkalmas. Biztonságos összeköttetések a horizont fölött $\alpha = 10^\circ$ körüli értéktől létesíthetők. Végül is ez az α szög (a következő ábra szerint) határozza meg a műholdas távközlésnél figyelembe vehető A_s területet, azaz a hasznosítható lábnyomot, adott elevációs szög esetén. Ez a terület természetesen kisebb, mint amit az előző példa elvi megközelítése mutatott. Itt a számításunkat sem tudjuk derékszögű háromszögre visszavezetni, ehelyett általános háromszögben kell dolgoznunk.

Számításainkat a következő ábra szerint, az MA'O derékszögű háromszögben végezzük el, továbbra is 35 786 km magasságon (GEO) pályán keringő mesterséges hold esetén, a θ szögre, a besugárzott gömbszelet területére (A_s), valamint az R_s ferdetávolságra, az alábbi összefüggések alapján:

$$\theta = [\arccos(R_f \cos \alpha / (R_f + h))] - \alpha,$$

$$A_s = 2\pi \cdot R_f^2 (1 - \cos \theta),$$

$$R_s = \sqrt{R_f^2 + (R_f + h)^2 - 2R_f(R_f + h)\cos \Theta}$$

A fedési geometria

A szemléletesség érdekében a kapott A_S hasznos területeket az $5,1 \cdot 10^8 \text{ km}^2$ teljes földfelszínhez viszonyítva százalékban adjuk meg. A számításokat $\alpha = 0^\circ$, $7,5^\circ$ és 10° elevációs szögre végeztük el.

Magasság h (km)	Hasznos terület (%)		
	$\alpha = 0^\circ$	$\alpha = 7,5^\circ$	$\alpha = 10^\circ$
1 850	11,15	7,7	6,7
3 700	18,4	13,6	12,5
7 400	26,9	21,3	19,8
11 100	31,8	25,9	24,25
14 800	34,9	28,8	27,15
18 500	37,2	31,1	29,20
22 200	38,8	32,5	30,7
25 900	40,1	33,8	31,9
29 600	41,1	34,8	32,85
33 300	41,9	35,6	33,65
35 900	42,4	36,1	34,0
Szinkronpálya esetén			
37 600	42,5	36,2	34,1

A távközlési műhold összeköttetések a hagyományos rádióösszeköttetésekhez viszonyítva egy sor jellegzetességgel rendelkeznek. Ezek közül emeljük ki – témánk szempontjából – a legfontosabbat, a mikrohullámú rádióátvitel előzőekben már tárgyalt, nagy távolságait. Az előző ábrán jelzett fel- és leszálló ágak hatalmas távolságai gondosan tervezett energiaviszonyokat követelnek meg.

TÁVKÖZLÉSI MESTERSÉGES HOLD ÖSSZEKÖTTETÉSEK ENERGIAVISZONYAI ÉS ANTENNÁI

Egyszerű logikai megközelítéssel belátható, hogy egy földi adóállomás – távközlési mesterséges hold – földi végállomás közötti összeköttetés akkor tekinthető sikeresnek, ha a végállomás vevője által vett jelteljesítmény bizonyos határértékkel meghaladja a rendszer zajteljesítményét.

Egy mesterséges hold összeköttetés működését, annak hatékonyságát az összeköttetés teljesítmény-számvetés egyenletek írják le. Általánosan megközelítve, ezek az egyenletek a működési határokat foglalják keretek közé, melyek: a kisugárzott összes teljesítmény és a kapcsolódó teljesítményveszteség, valamint a vett teljesítmény és a rendszer zajteljesítmény viszonyokra vonatkoznak.

A teljesítményviszonyok és az antennanyereség

Ha egy elektromágneses jelet egy önálló, pontszerű forrásból (izotrop antenna) tudnánk kisugározni, a jelet szállító elektromágneses energia minden irányban egyenletesen terjedne. Az energia fázisfrontja elhagyva az izotrop antennát gömbszerűen terülne szét, ami azt jelenti, hogy a gömbfelszín területe ($4\pi r^2$) arányos a gömb középpontjától mért távolsággal (az r sugárral).

Ennél az elméleti megközelítésnél a jel energiája egyenletesen oszlik el a fázisfront mentén. Ahogy a fázisfront növekedik (terjeszkedik) az állandó értékű (konstans) teljesítmény is szétterül a megnövekedett területen, így az egységnyi területre eső teljesítmény folyamatosan csökken. Másként kifejezve azt mondhatjuk, hogy a térben, egy adott ponton mérhető teljesítménycsökkenés arányos a térbeli pontnak az izotrop forrástól mérhető távolsága négyzetével.

Ezzel eljutottunk a teljesítménysűrűség (power density) definíciójához, illetve egy adott pontban mérhető jel teljesítményéhez. Az izotrop antenna esetén, a teljesítménysűrűség csökkenése arányos a fázisfront és a sugárforrás közötti távolság négyzetével. Ennek analógiájára, egyenes arányba állíthatjuk az izotrop antenna teljesítménysűrűséget (P_d) a kisugárzott teljesítménnyel (P_t), és fordított arányba a gömbfelülettel:

$$P_d = P_t / 4\pi r^2$$

Tehát *teljesítménysűrűség alatt az egy egységnyi gömbfelületre jutó teljesítmény nagyságát értjük.*

Ha az elektromágneses hullám által hordozott jelünket nem izotrop antenna, hanem egy irányított antenna sugározza ki, akkor az irányított antenna a kisugárzott energiát az előzőekben tárgyalt gömbfelszín egy szeletére koncentrálja, ezért a teljesítménysűrűség egy adott pontban nagyobb, mint izotrop sugárzás esetén. Ezt, az izotrop antennához viszonyított, teljesítménysűrűségben bekövetkezett növekedést az *antenna (teljesítmény) nyereségének* nevezik.

Ezen logikai megfontolások alapján felírható az irányított antenna teljesítménysűrűsége:

$$P_d = G_t \cdot P_d (\text{izotrop}) = G_t \cdot P_t / 4\pi r^2$$

Ez az összefüggés az antenna nyereségét az adóteljesítmény szorzójaként definiálja. A teljesítménysűrűség egyenesen arányos az adóteljesítménnyel és az antennanyereséggel, és fordítottan arányos a gömbterjedés fázisfrontjának területével.

Ebben a formában az egyenlet azt mutatja, hogy egy adott pontban mért teljesítménysűrűség egyenlő az antennanyereséggel megnövelt (sokszorozott) izotrop antenna teljesítménnyel. Ez utóbbi formula sugallja a lehetőséget a gyakorlatban alkalmazott irányított antenna és az elméleti izotrop antenna által kisugárzott teljesítménysűrűségek összehasonlítására. Az izotrop antennával csak akkor érhető el egy ugyanazon pontban mért, az irányított antennával kisugárzott teljesítménysűrűség, ha nagyobb az adóteljesítménye. Az irányított antenna nyeresége ezért közvetlen összefüggésbe hozható az izotrop antennával és a nagyobb adóteljesítménnyel.

Ezzel a gondolattal érkeztünk el az **ekvivalens kisugárzott izotrop teljesítmény (Equivalent Isotropically Radiated Power – EIRP)** fogalmához. Az EIRP az irányított antennával ténylegesen kisugárzott teljesítményt (amely tartalmazza az irányított nyereséget) vonatkoztatja ahhoz az adóteljesítményhez, amelyet izotrop antennának kellene kisugározni ahhoz, hogy elérje ugyanazt a teljesítménysűrűség-szintet.

Egy veszteség nélküli ideális antennát feltételezve, az alábbi képlettel definiálhatjuk az EIRP-t:

$EIRP = P_t \cdot G_t$, melyet decibelben kifejezve kapjuk:

$$EIRP_{dB} = P_t + G_t$$

A gyakorlatban az EIRP-t dBW-ban adják meg.

Az irányított antenna az elektromágneses energiát mindig egy meghatározott (a kívánt) irányba sugározza. Az antenna reflektorának egyenetlenségei miatt azonban az antennáról más irányokba is jut energia. Ezenkívül egy kevés energia az antenna ohmos ellenállásán hő formájában emésztődik fel (disszipálódik). További energia szökik el az antennaszéleken is. Ezen veszteségek miatt az antennák hatásfoka romlik. Az antennák hatásfokát szokásosan η -vel jelölik (a tökéletes hatásfokra $\eta=1$ vonatkozik). A gyakorlatban a η értéke 0 és 1 közé tehető. A műhold híradásban elterjedten használt parabolaantennák hatásfok értéke 0,45–0,65 között változik.

Valójában a parabolaantennák irányított nyeresége frekvencia- és antenna átmérő, valamint hatásfokfüggő:

$$G_t = \eta (10,472 \cdot f \cdot D)^2,$$

ahol: f – a vivőfrekvencia (GHz), D – az antennaátmérő (m) és η – az antennahatásfok.

Az EIRP-be egy másik tényező, az adót és az antennát összekötő kábel (tápvonal) elektromos vesztesége is figyelembe veendő. Ezzel tovább pontosíthatjuk az EIRP képletét:

$$EIRP_{dB} = P_t + G_t - P_{tc}$$

Az antenna hatásos felület és a szabadtéri veszteség

Mint láttuk, az elektromágneses energia gömbszerű terjedést követ. Az irányított antenna által kisugárzott energiának is van gömbszerű fázisfrontja (valójában ez a fázisfront a gömbszelet felülete). Minél nagyobb utat tesz meg az elektromágneses hullám, a gömbszelet fázisfrontja egyre nő, ezért a konstans teljesítmény egyre nagyobb felületen oszlik meg, tehát egységnyi felületre nézve csökken. Ebből következik, hogy minél nagyobb az antenna geometriai mérete, annál nagyobb a vett energia mennyisége. A vett P_r teljesítményt az alábbi matematikai összefüggésben értelmezzük:

$$P_r = A_{eff} \cdot \left(\frac{EIRP}{4\pi d^2} \right),$$

ahol A_{eff} a vevőantenna hatásos felület, d – az adó és vevőantenna közötti távolság. Az egyenlet azt mutatja, hogy a vett teljesítmény az antenna hatásos felületének és a vett jel teljesítménysűrűségének a terméke.

Bármely antennára jellemző az állandó összefüggés a nyeresége (adásban) és a hatásos felülete (vételben) között:

$$A_{eff} = G_r \frac{\lambda^2}{4\pi},$$

ahol G_r – az antennanyereség, λ – a vivőfrekvencia hullámhossza. Így az a teljesítmény, amit az antenna szállít az illesztett vevőhöz:

$$P_r = A_{eff} \cdot \left(\frac{EIRP}{4\pi d^2} \right),$$

$$P_r = G_r \cdot \left(\frac{\lambda^2}{4\pi} \right) \cdot \left(\frac{EIRP}{4\pi d^2} \right),$$

$$P_r = G_r \cdot EIRP \cdot \left(\frac{\lambda}{4\pi d} \right)^2$$

Az egyenletet decibelben felírva, kapjuk:

$$P_r = G_r + EIRP_{dB} + 10 \lg \left(\frac{\lambda}{4\pi d} \right)^2$$

$$P_r = G_r + EIRP_{dB} + 20 \lg \left(\frac{\lambda}{4\pi d} \right),$$

ahol a $20 \lg (4\pi d / \lambda)$ a *szabadtéri veszteség* (*Free Space Loss – L_{fs}*).

A vevőkben azonban további veszteségek lépnek fel. Részletezzük a legfontosabbakat.

Távközlési mesterséges hold vevők és a zaj

A távközlési mesterséges hold antennájára nagyon kis teljesítményű, pikowatt nagyságrendű jel ($\sim 10^{-12}$ W) érkezik. Csak egy elegendő nagyságú erősítés állíthat vissza egy feldolgozásra alkalmas jelszintet. A vett gyenge jel legnagyobb csillapítási faktora a *rendszerzaj*. Ebben a fejezetben a rendszerzaj két összetevőjét: a termikus zajt, és az antennazajt tárgyaljuk.

A termikus zaj

Általában, amikor elektromos zajról beszélünk, véletlenszerű elektromos mozgást értünk alatta, ellentétben a hasznos jel által okozott elektromos mozgással. A véletlenszerű elektromos mozgást a hőmérséklet által kiváltott elektronáramlás okozza az áramkörökben. Mivel mindkét mozgás (a jelé és a zajé) elektromos eredetű, nem ismerünk olyan gyakorlati megoldást, amellyel szétválaszthatók lennének. Lényegében ez azt jelenti, hogy minden információt hordozó hasznos jel a zajjal együtt jelenik meg.

A termikus zaj által okozott zajteljesítményt a

$$P_N = k T_N B_N$$

összefüggés fejezi ki, ahol:

T_N – a termikus zajhőmérséklet,

B_N – a zaj sáv szélessége és

k – a Boltzmann-állandó ($1,38 \cdot 10^{-23}$ Watt/°K/Hz, mivel $1 \text{ W} = 1 \text{ J/s}$: $1,38 \cdot 10^{-23} \text{ J/°K}$).

A termikus zaj frekvenciaspektruma egyenletes eloszlású, lapos, azaz állandó teljesítményszinttel rendelkezik a teljes spektrumban. Minél nagyobb a zaj teljesítménye a berendezésben, annál nagyobb sáv szélességet eredményez a spektrumában. A *zajteljesítmény spektrumsűrűsége*, azaz az egységnyi sáv szélességre jutó zajteljesítmény:

$$N_0 = P_N / B_N = k T_N,$$

ahol N_0 a zajteljesítmény spektrumsűrűsége (W/Hz).

Az antennazaj

A műhold vevőantennája összegyűjti és fókuszálja az elektromágneses energia által hordozott hasznos jeleket. Az antenna azonban más, nemkívánatos jeleket (zajt) is vesz, amely aztán megjelenik a műhold vevőáramköreinek bemenetén is. Az antenna jellemző zajforrásai: az áthallászaj, a galaktikus zaj és az atmoszférikus zaj. A galaktikus és az atmoszférikus zajt összevonva mint égboltzajt kezeljük.

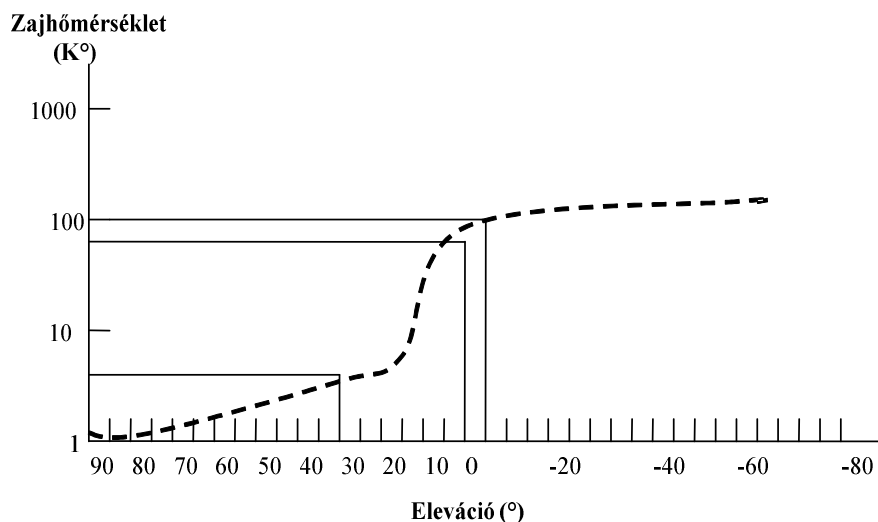
Áthallászaj keletkezik, mikor az antenna által kisugárzott elektromágneses energia egy része a földről, környezetben lévő tárgyakról visszaverődve, visszajut az antennába. Ezt az energiát az antennaszerkezet reflektálja, mintha a sugárzótól származna.

A galaktikus zaj az űrben található forrásokból származik. Ilyenek az űr háttérzajának rádiófrekvenciája, vagy a napkitörések.

Az atmoszférikus zajt elsősorban az a rádiófrekvenciás energia okozza, amely az atmoszférába jutva szétszóródik és az oxigén-, valamint a vízmolekulákról, vagy esőcseppekről visszaverődik. Ilyen hatást okozhat a füst és a por is. *Ezek a zajok összeadódva 39–41°K antenna-zajhőmérsékletet okoznak.*

A Föld ugyan elnyeli a zajenergia egy részét, de a maradékot visszaveri. Ahogy a földi állomás antennájának elevációs szöge közelíti a nullát, annál nagyobb reflektált zaj jut a bemenetére (ebbe beletartozik az előzőekben ismertetett áthallászaj is).

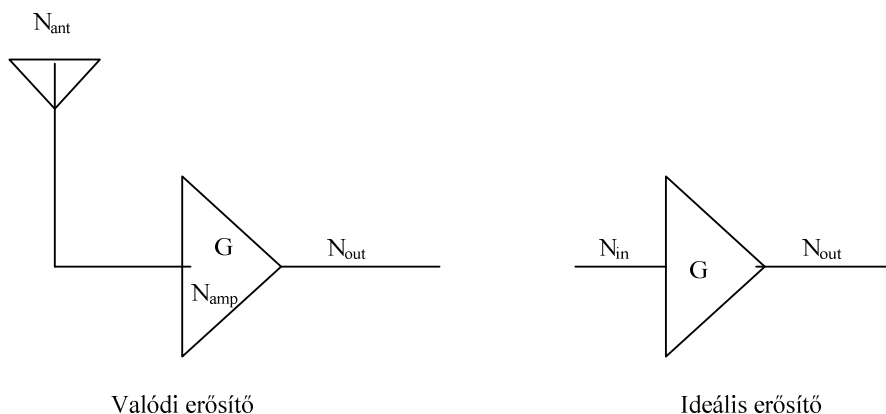
A következő ábra az antenna elevációs szög és az antenna-zajhőmérséklet összefüggését szemlélteti:

Antenna-zajhőmérséklet az elevációs szög függvényében

A vevőerősítők zajhőmérséklete

Az erősítő-zajhőmérséklet értelmezésénél a műholdnak az antenna és az erősítő utáni zajteljesítményt vesszük figyelembe, az alábbi ábra szerint:

A kimenő-zajteljesítmény

A kimenő-zajteljesítmény: a bemenő antenna-zajteljesítménynek (N_{ant}) és az erősítő termikus zajteljesítményének (N_{amp}) az összege:

$$N_{out} = G \cdot N_{ant} + N_{amp},$$

A képletben az antennazaj $N_{ant} = k \cdot T_{ant}$, és az erősítő kimenőzaj $N_{amp} = G \cdot k \cdot T_{amp}$, ahol T_{amp} az erősítő zajhőmérséklete.

Megállapítható, hogy az összes kimenő-zajtjeljesítmény azon áramkörök zajhőmérsékletének a függvénye, amelyeken a jel áthalad, tehát

$$N_{out} = G \cdot k \cdot (T_{ant} + T_{amp}).$$

Az erősítő bármilyen bemenőjelet a jelben jelenlévő zajjal együtt erősít. Ezt a következő összefüggés fejezi ki:

$$N_{in} = N_{out} / G = k \cdot (T_{ant} + T_{amp}),$$

ahol nem tettünk mást, mint a kimenő-zajtjeljesítményt osztottuk az erősítő nyereségével. Gyakran hasznos az erősítő kimenetén felbecsülni azt a zajt, amelyet egy olyan ekvivalens hőmérséklet okozna, amely a kimeneten ugyanazt a zajszintet eredményezné. Hogy ez a feltétel teljesüljön, osszuk el az N_{out} -ra kapott egyenletet a Boltzmann-állandóval:

$$(T_{ant} + T_{amp}) = N_{out} / kG = N_{in} / k = T_s,$$

ahol T_s az *ekvivalens rendszerhőmérséklet*. Ha az N_{out} és $(T_{ant} + T_{amp})$ egyenletet összehasonlítjuk, látjuk, hogy a T_s -nek egyenlőnek kell lenni az antenna és az erősítő zajhőmérsékletének összegével:

$$T_s = (T_{ant} + T_{amp}).$$

Amikor a kimenőzajt elosztjuk a teljesítményerősítő nyereségével, valójában a kimenő-zajtjeljesítményt vonatkoztatjuk az ekvivalens hőmérséklethez **az ideális erősítő bemenetén**.

Az ekvivalens rendszerhőmérséklet kifejezése a rendszertervezés fontos szempontja. A rendszer végső teljesítmény paramétere a kimenő jel/zaj viszony. Mivel az erősítők (csillapítók) és feszültségosztók ugyanúgy erősítik vagy gyengítik a jelet, mint a zajt, a kérdés az, hogy a bemenő jel sikeresen versenghet-e a rendszerben felhalmozódó zajjal.

Összeköttetés teljesítmény-számvetés egyenlet és a vevő jósági tényező

Ezt a fejezetet vezessük be a jel/zaj teljesítmény viszony (Signal-to-Noise Ratio – SNR) gondolatával. A távközlési rendszerekben gyakran előfordul, hogy nagyon sok jelet egy vivőre multiplexelnek, ami a gyakorlatban a jel/zaj viszonytól elvezet bennünket a *vivő/zaj teljesítményviszony* értelmezéséhez. A vivő/zaj teljesítményviszonyt (röviden vivő/zaj viszonyt) decibelben fejezik ki:

$$\left[\frac{C}{N} \right]_{dB} = P_R - P_N.$$

Alkalmazva a P_R és P_N -re (T_N helyett a T_s rendszerzajt behelyettesítve és logaritmus formában $P_N = T_s + B_N + K$) előzőekben kapott egyenleteket, átírhatjuk a vivő/zaj viszony formulát:

$$\left(\frac{C}{N} \right)_{dB} = EIRP_{dB} + G_R - K - [T_s]_{dB} - [B_N]_{dB} - [veszteségek]_{dB}$$

Mivel a Boltzmann-állandót $-228,6$ dB értékkel szoktuk behelyettesíteni, kapjuk:

$$\left[\frac{C}{N} \right]_{dB} = EIRP_{dB} + G_R - (-228,6) - [T_s]_{dB} - [B_N]_{dB} - [veszteségek]_{dB},$$

ahol a B_N jelölés a rendszer sávszélességet képviseli 1 Hz-re számolt (normalizált) decibel egységekben (vagy dBHz-ben).

Az EIRP mellett az összeköttetés teljesítmény-számvetések másik fontos paramétere a vevőantenna nyeresége (G_R) és a rendszer-zajhőmérséklet (T_s) viszonya, **a vevő jósági tényező** $= G_R/T_s$. A viszony azt fejezi ki, hogy milyen nagy a vett és erősített információs jel, illetve a rendszer által generált zaj.

A jósági tényezőt behelyettesítve a $[C/N]_{dB}$ -re kifejezett egyenletbe, kapjuk:

$$\left[\frac{C}{N} \right]_{dB} = EIRP_{dB} + \left[\frac{G_R}{T_s} \right]_{dB} + 228,6 - [B_N]_{dB} - [veszteségek]_{dB}.$$

Az egyenletnek ez a formája figyelembe veszi a sávszélesség hatását a vivő/zaj teljesítményarányra. Azonban gyakran igényként merül fel a vivő/zaj teljesítményarány sávszélességtől független meghatározása:

$$\left[\frac{C}{N} \right] = \left[\frac{C}{N_0 B_N} \right] = \left[\frac{C}{N_0} \right] - [B_N] \text{ így } \left[\frac{C}{N_0} \right] = \left[\frac{C}{N} \right] + [B_N],$$

ahol a tagokat decibelben számoljuk. Most már átírható az egyenlet a vivőtéljesítmény/zaj viszonyra:

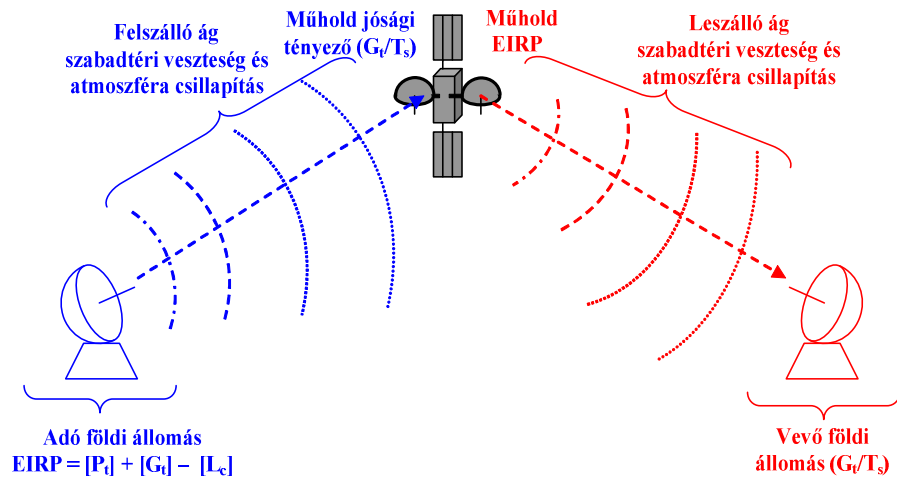
$$\left[\frac{C}{N_0} \right]_{dBHz} = [EIRP] + \left[\frac{G_R}{T_s} \right] - [veszteségek] + 228,6$$

$\left[\frac{C}{N} \right]$ – a vivő/zaj arányt fejezi ki egy önkényes sávszélességre vonatkoztatva. Más szavakkal a C/N arány értéke a sávszélesség függvényében változik.

$$\left[\frac{C}{N_0} \right] - \text{sávszélesség független arány (dBHz-ben).}$$

Ez utóbbi arány Shannon információelméleti megállapítására vonatkozik, amely egy csatorna maximális adatsebességét bit-energia/zajsűrűség arányban megadva állapítja meg.

Az itt látható ábrán egy távközlési mesterséges hold földi végállomás – hold földi végállomás összeköttetést jellemző főbb teljesítmény- és veszteségtényezőket foglaltuk össze:

Műholdas összeköttetést meghatározó főbb teljesítmény- és veszteségtényezők

Az ábrán szereplő, összeköttetést meghatározó főbb összetevők a jelzett előjelnek megfelelően:

Felszálló ágon:

- földi állomás EIRP (ahol P_t az adóteljesítmény, G_t antennanyereség, L_c a kábelveszteség);
- műhold jósági tényező (G/T) ;
- szabadtéri veszteség és atmoszféracsillapítás.

Leszálló ágon:

- műhold EIRP;
- földi állomás jósági tényező (G/T) ;
- szabadtéri veszteség és atmoszféracsillapítás.

A következőkben arra térünk ki, hogy a fenti műholdas összeköttetések teljesítményviszonyaiban milyen szerepet játszanak az antennák.

Antenna hatásos felület és antennanyereség

Bármely gyakorlatban alkalmazott antenna fókuszáló képessége elmarad a tökéletestől. Ennek következtében a kisugárzott energia egy része eltér a fősugárzási iránytól (oldalnyalábok), a másik, kisebb hányadát pedig az antenna ohmikus ellenállása hővé alakítja. Tehát ha egy antenna veszteségmentes lenne, hatásos felülete (effective aperture – A_{eff}) megegyezne a tényleges antennafelülettel, A -val, mely egy körkörös apertúra esetén: $A = \pi D^2/4$ lenne (D – antennaátmérő). A veszteségeket figyelembe véve azonban a gyakorlatban ennek az ideális felületnek a csökkentett értékével számolunk:

$$A_{eff} = \mu A = \mu \pi D^2/4,$$

ahol μ az antenna hatásfokot kifejező 1-nél kisebb szám ($\mu = A_{eff}/A$).

A hatásos felület romlását a táblázatban összefoglalt tényezők okozzák:

Befolyásoló tényező	A tényező leírása	Apertúra hatásfok romlás (%)
Felületi hatásfok	A tükröző felület egyenetlenségei miatt nem teljesen fázisban összegződnek a hullámfront elemi nyalábjai.	5–10%
Megvilágítási hatásfok	A primer sugárzó karakterisztikája következtében nem egyenletes a tükröző felület megvilágítása.	5–10%
Túlcscordulási hatásfok	A primer sugárzó nyalábjai a tükröző felület szélén diffrakciós törést szenvednek.	n·1%
Blokkoló hatásfok	A primer sugárzó és tartószerkezet a be-, illetve a kilépő hullámfront útjában helyezkedik el.	n·1%
Radom hatásfok	A parabolaantennát védő radom elvileg 10 GHz-en átlátszó, gyakorlatilag kis csillapítással bír.	1-2%
Polarizációs hatásfok	A fejegység csatoló eleme(i)	n·1%

Ezeknek, illetve egyéb tényezőknek a figyelembevételével született, mint tapasztalati érték, az antennahatásfok (antenna efficiency) szám (η), melynek értéke 0,45–0,65 között adható meg. Ez a szám úgy fogható fel, mint ami csökkenti az antenna elektromos apertúráját, azaz az antenna elektromosan hatásos felületét. Mivel az antennák fókuszáló képessége nagymértékben (parabolaantennára gondolva) felülete átmérőjének és a vett elektromágneses hullám frekvenciájának hányadosától függ, az antenna hatásos felületének hatásfokszámmal történő csökkenése megjelenik az antennairány-nyereségben is: $G = 4 \pi A_{eff} / \lambda^2$, ahol λ a hullámhossz. A_{eff} -t behelyettesítve, kapjuk:

$$G = \mu(\pi D/\lambda)^2.$$

Decibelben kifejezve:

$$G_{dBi} = 10 \log \mu + 20 \log \pi + 20 \log D - 20 \log \lambda.$$

Az antennairány-nyereség parabolaantennákra használatos tapasztalati képlete frekvenciában kifejezve:

$$G = \eta \cdot (10,472 \cdot f \cdot D)^2,$$

ahol f a frekvencia (GHz) és D az antenna átmérő (m).

A parabolaantennák hatásos felülete az $A_{eff} = \eta \cdot A_{geom}$ összefüggéssel számolható ki, ahol a $\eta = 0,55$ az apertúra-hatásfok.

A távközlési mesterséges hold rendszerek parabolaantennáira jól használható, megközelítő tapasztalati irány nyereség összefüggés:

$$G = \eta \frac{4\pi f^2 A_t}{c^2},$$

ahol A_t – adóantenna apertúra területe ($d^2 \pi / 4$).

Az antenna hatásos felületet behelyettesítve és a nyereséget dB-ben kifejezve, kapjuk:

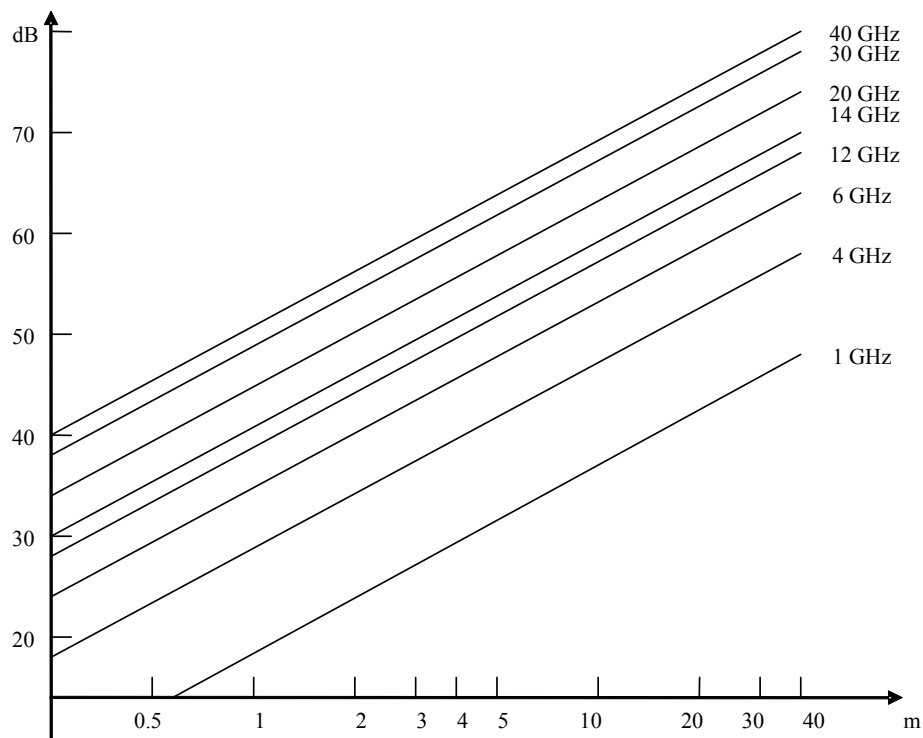
$$G_{dBi} = 10 \lg \left[\eta \left(\frac{\pi^2}{c^2} \right) (f^2 D^2) \right]$$

ahol: η – antenna (apertúra) hatásfok (általánosan 0,55); D – apertúra átmérő; $f = c / \lambda$ (vivőfrekvencia); λ – hullámhossz; és c – a fény sebessége ($2,99 \cdot 10^8$ m/s).

A képletekbe az antenna átmérőt méterben, a frekvenciát pedig GHz-ben helyettesítjük be.

A következő oldalon látható grafikonon az antennaátmérő függvényében, különböző frekvenciákhoz tartozó nyereségeket mutatunk be. A grafikonokból kiolvasható, hogy magasabb rádiófrekvenciákhoz még kisebb antennaátmérő esetén is ugyanakkora, sőt nagyobb nyereségek érhetők el.

Például egy 30 méter átmérőjű parabolaantennával a 4/6 GHz-en ugyanakkora nyereség érhető el, mint 15 méter átmérőjű antennával a 12/14 GHz-es sávban. Azonban figyelembe kell venni azt is, hogy a magasabb frekvencia-tartományokban nagyobb terjedési veszteségekkel kell számolni.

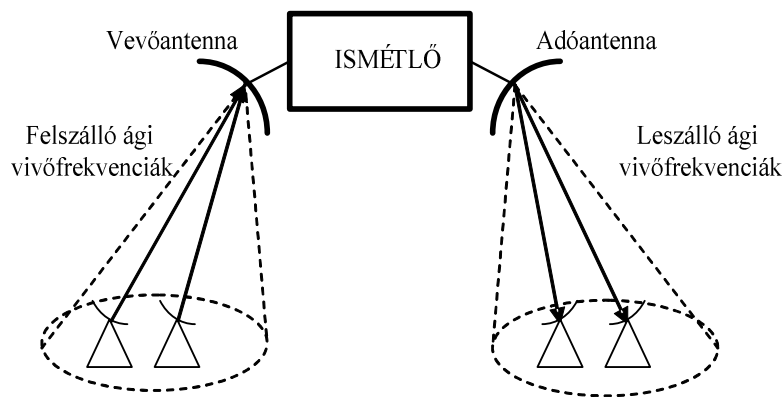

Antennaátmérő és -nyereség összefüggése

Eddigi elvi megállapításainkat váltsuk aprópénzre és a távközlési mesterséges hold antennák fedésével és teljesítményviszonyaival kapcsolatos ismereteinket kössük a konkrét antennákhoz! Ennek érdekében induljunk el a távközlési mesterséges holdak hasznos terhelésétől.

TÁVKÖZLÉSI MESTERSÉGES HOLD HASZNOS TERHELÉS SZEREPE AZ EIRP ÉS A G/T ALAKÍTÁSÁBAN

A távközlési mesterséges holdak hasznos terhelését (payload) funkcionálisan két meghatározó egység: a vevőből, a transzponderekből és az adóból álló „ismétlő” (angolul a *repeater*: a vevő- és az adóantenna rendszer közötti rádióelektronikai berendezések, melyek a felszálló ági vivőfrekvenciákat a megkívánt leszálló ági állapotba alakítják) és az *antennarendszer* (vevő- és adóantenna, valamint a hozzá tartozó erősítők) alkotja.

*Távközlési mesterséges hold hasznos terhelés
(ismétlő és antennarendszerek)*

A hasznos terhelés funkciói

A hasznos terhelés fő funkciói az alábbiakban foglalhatók össze:

- a műhold kommunikációs szolgáltatói zónában települt földi terminálok adásainak vétele a kiutalt frekvenciasávban és meghatározott polarizációval *(a szolgáltatási zónát a mesterséges hold antennák sugárnyalábjának nyílásszöge határozza meg)*;
- a különböző interferenciák kiküszöbölése és elnyomása;
- a vett vivőfrekvenciák erősítése arra a szintre, ahol még lehetséges a zajvágás és a nagyteljesítményű erősítők torzításának elkerülése *(a műholdakon vett jelszint a 10-es nagyságrendű μW tartományba esik)*;
- a vett vivőfrekvenciák átkeverése a leszálló ági frekvenciasávba;
- adott frekvenciasávokban a megfelelő bemenő teljesítmény biztosítása az adóantenna részére *(jellemzően néhány száz W)*;
- a leszálló ági vivők kisugárzása a kiutalt frekvenciasávokban és meghatározott polarizációval a szolgáltatói zónába, melyet az adóantenna sugárnyaláb-fedése biztosít.

A többnyalábos távközlési műholdak további funkciója, hogy bármelyik felszálló nyalábból érkező vivőt eljuttasson bármelyik leszálló ági nyaládba.

A hasznos terhelés jellemző paraméterei

Egy távközlési mesterséges hold hasznos terhelés jellemző paraméterei, melyeket a műhold műszaki-technikai leírásában megadnak, az alábbiak:

- az adó- és a vevő-frekvenciasávok és azok polarizációja;
- az adó- és vevőantenna sugárnyalábjainak fedései a Föld felszínén;

- a kisugárzott ekvivalens izotrop teljesítmény (Effective/Equivalent Isotropically Radiated Power – EIRP) vagy teljesítmény fluxussűrűség egy adott régióban *(alapvetően meghatározza az adóantenna sugárnyaláb fedését)*;

- a hold vevőantennára meghatározott teljesítmény-fluxussűrűség;

- a vevőrendszer jósági tényezője (G/T) egy adott régióra (a vevőantenna sugárnyaláb-fedése);

- a nem-lineáris jellemzők.

Szemléltető példaként az 1997-ben GEO-pályára helyezett Galaxy25 kommunikációs műholdra megadott technikai adatokkal aktualizálhatjuk a felsoroltakat:

Paraméterek megnevezése	Frekvenciasáv	Paraméter értéke/tartalma
Felszálló ági frekvenciasáv	C-sáv K _u -sáv	5,925–6,425 GHz 14,00–14,50 GHz
Leszálló ági frekvenciasáv	C-sáv K _u -sáv	3,70–4,20 GHz 11,70–12,20 GHz
Transzponderek száma	C-sáv K _u -sáv	24x36 MHz 4x54 MHz, 24x27 MHz
Polarizáció	C-sáv K _u -sáv	Lineáris (horizontális v. vertikális) Lineáris (horizontális v. vertikális)
EIRP	C-sáv	CONUS (38,8 dBW) Alaska (37,7 dBW) Caribbean (34,3 dBW) Hawaii (33,8 dBW) Mexico (33,8 dBW) Puerto Rico/US Virgin Islands (34,0 dBW) Southern Canada (37,0 dBW)
EIRP	K _u -sáv	CONUS (48,3 dBW) Alaska (40,9 dBW) Caribbean (43,4 dBW) Hawaii (46,4 dBW) Mexico (43,6 dBW) Puerto Rico/US Virgin Islands (44,9 dBW) Southern Canada (44,3 dBW)
G/T	C-sáv	CONUS (–0,7 dB/K) Alaska (–8,2 dB/K) Caribbean (–4,7 dB/K) Hawaii (–5,2 dB/K) Mexico (–5,4 dB/K) Puerto Rico/US Virgin Islands (–4,6 dB/K) Southern Canada (–2,3 dB/K)

Paraméterek megnevezése	Frekvenciasáv	Paraméter értéke/tartalma
G/T	K _u -sáv	CONUS (+0,7 dB/K) Alaska (−3,3 dB/K) Caribbean (−3,2 dB/K) Hawaii (+0,6dB/K) Mexico (−4,2 dB/K) Puerto Rico/US Virgin Islands (+0,7dB/K) Southern Canada (−1,6 dB/K)
Telítettségi fluxussűrűség	C-sáv K _u -sáv	−92,0 – 71,0 dBW/m ² −96,0 – 75,0 dBW/m ²

Az előzőekben többször hivatkoztunk az antennafedésre, melyet a távközlési szolgáltatás kiterjedése felől is megfogalmazhatunk. Ennek megfelelően az antennafedés, iránykarakterisztikája azon viszonyítási pontjainak összessége a Föld felszínén, amelyek körülhatárolják a *szolgáltatási zónát* (service zone). Ennek a zónának a határait elméletileg az iránykarakterisztika félteljesítményű (3 dB-es) pontjainak összessége adja a Föld felszínén. Ennek a kontúrnak a nemzetközi szakirodalomban külön nevet adtak, és mint a „fedés széle”, a hold technikai paramétereinek egy fontos jellemzője. Az EIRP vagy a teljesítmény (fluxus) sűrűség értékét egy adott régióban a fedés széleire, az EOC-ra adják meg.

A vevőrendszer jósági tényezőt (G/T) is egy adott vételi fedésre definiálják, tipikusan az EOC minimum értékére.

A nem lineáris jellemzők felölelik például egy harmadik fél által okozott intermodulációs hatásokat, illetve általában az interferenciákat.

Összefüggés az EIRP és a G/T között az összeköttetés teljesítmény-számvetés tükrében

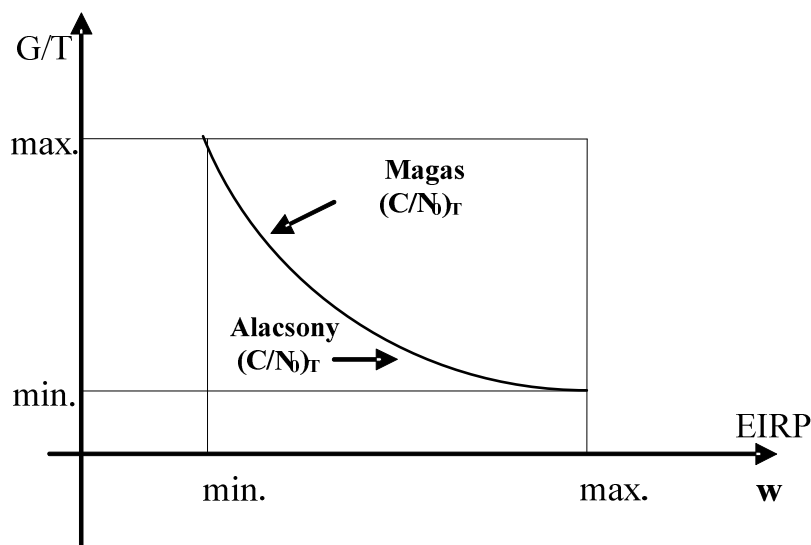
A távközlési mesterséges hold összeköttetés energiaviszonyai szempontjából, a hasznos terhelés alapvető jellemzője a *felszálló ágba* a G/T és a *leszálló ágba* az EIRP. Jóllehet mindegyik más összeköttetési szakaszt jellemez, azonban nem függetlenek egymástól. Egy egyszerűsített esetből kiindulva (az összeköttetés útvonal: földi állomás – hold hasznos terhelés – földi állomás, egyszeri hozzáférés, interferencia hiánya), a vivőteljesítmény/zajtelsítmény spektrumsűrűség aránya $(C/N_0)_T$ általános összeköttetésre felírható:

$$(C / N_0)_T^{-1} = (C / N_0)^{-1}_U + (C / N_0)^{-1}_D \text{ (Hz)}^{-1} .$$

A $(C/N_0)_U$ a vivő/zaj teljesítménysűrűség a felszálló ágba és ez arányos a műhold G/T-vel. A $(C/N_0)_D$ ugyanez az arány a leszálló ágra és arányos a csatorna EIRP-el.

Egy adott teljesítménycél elérése meghatározza a $(C/N_0)_T$ értékét, és így a $(C/N_0)_U$ és a $(C/N_0)_D$ arányokat is, ennél fogva az EIRP és G/T értékek összefüggésükben vizsgálhatók.

Feltételezve, hogy a vevő- és az adóantenna-nyereségek egy adott területre állandóak, az átváltás a kimenő (az antennára jutó) adóteljesítmény (P_T) és a rendszer zajteljesítmény (T_S) között, meghatározott (állandó). Az alábbi ábra szerint a földi állomásoknak lehetőségük van megválasztani a megfelelő (összefüggő) paraméter értékeket.

*Távközlési mesterséges hold G/T az $EIRP$ függvényében,
adott $(C/N)_T$ -re*

Egy speciális teljesítménycél elérése érdekében tehát lehetséges egy megnövekedett zajhőmérsékletet kompenzálni a csatorna kimenőerősítő-teljesítményének növelésével. Mindezen megállapítások érvényesek egy komplexebb konfigurációra, az interferenciával és intermodulációs zajjal zavart összeköttetésre is.

Az $EIRP$ és G/T gyakorlati megközelítése

Az adóantenna kimenetén jelen lévő $EIRP$ (dBW-ban), a nagyteljesítményű erősítő kimenőteljesítmény (dB) és az antennanyereség (dB) összege. Egy hold technikai leírásában a földfelszín fedése is $EIRP$ -ben van megadva, egy adott transzponderre vonatkoztatva. Ez annak a teljesítménynek a nagysága, melyet az antenna a Földre sugároz. Például, ha egy transzponder $EIRP$ -je 45 dBW (a holdon) és a szabadtéri veszteség egy adott vivőfrekvencián 200 dB, akkor a földi terminál antennájára jutó teljesítmény –155 dBW.

A G/T értelmezéséhez induljunk ki abból, hogy a vevőantennára jutó gyenge jelet ugyan az antenna felerősíti, de a jellel egy sor nem kívánt zaj is érkezik a vevőrendszerre, mely a zajt és a hasznos jelet, valamint az általa keltett zajokat is tovább erősíti alacsony zajú erősítőivel (Low Noise Amplifier – LNA). A vett és a vevőrendszerben létrejövő összes zajt, az LNA zajhoz hozzáadva értelmezzük, és

rendszer-zajhőmérsékletnek nevezzük. A gyenge jel pedig interferál a zajjal, azaz az erősítő kimenetén a zajjal együtt jelenik meg. Ennek a nagyságát mérik a jósági tényezővel, mely az antennanyereséget viszonyítja a rendszerzajhoz:

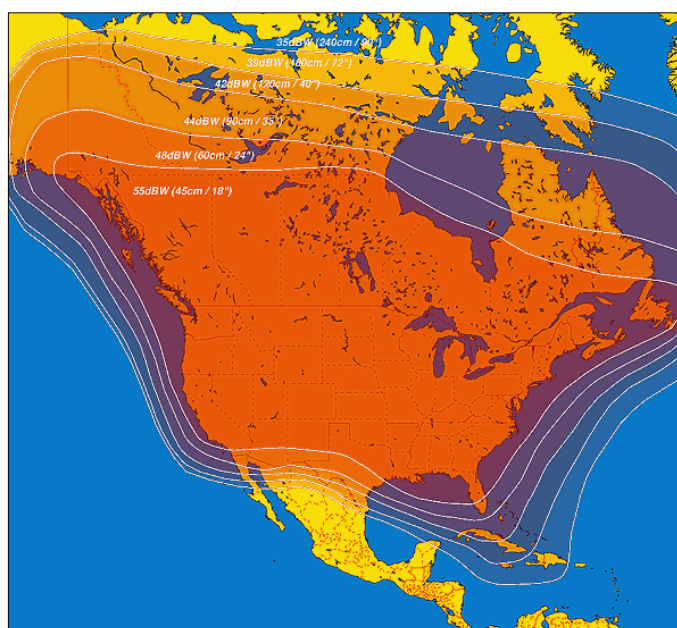
$$G/T = \text{vevőantenna-nyereség} / \text{rendszer-zajhőmérséklet}$$

Például vegyük az antennanyereséget 40 dBi-nek, a rendszer zajhőmérsékletet 15 dB-re, akkor $G/T = 40 - 15 = 25 \text{ dB/}^\circ\text{K}$ (vagy dBK^{-1}).

A G/T lényegében a vevőantenna érzékenységének mérőszáma, és értéke növelhető a vevőantenna nyereségének növelésével és/vagy az LNA zajhőmérséklet csökkentésével.

Az EIRP és a G/T értékekkel gyakran találkozhatunk a távközlési mesterséges hold rendszerek technikai leírásaiban, mint a Föld felszínére vonatkoztatott fedési térképekkel. Az EIRP fedési térkép azt mutatja, hogy milyen erős a transzponder által lekevert vivőfrekvencia a Föld felszínén a különböző térségekben. A G/T fedési térkép arról tudósít, hogy milyen érzékeny a transzponder a Föld különböző térségeiből érkező, felszálló ági vivőszintekre.

A földi terminálok szempontjából az EIRP-térkép tehát azt jelzi, hogy milyen nagyoknak kell lennie G/T-jének, hogy vegye a leszálló ági hasznos jeleket. A G/T térkép pedig azt mutatja, hogy milyen nagyoknak kell lenni a földi állomás EIRP-jének, hogy a felszálló ágban a hold vegye a hasznos jeleket. Az itt látható kép egy GEO-pályás műholdra, a C-sávban, térképszerűen, különböző EIRP-értékek kontúrjait és a hozzárendelhető vevőantenna-méretet (D átmérőben) adja meg.

Egy általános összeköttetés teljesítmény-számvetés egyenletet ($C/N = \text{EIRP} + G/T + 288,6$ – szabadtéri veszteség – atmoszféra veszteség – egyéb veszteségek – sávzsélesség) értékelve nyilvánvaló, hogy három olyan tényező áll a rendelkezésünkre, amely pozitív előjellel járul hozzá a C/N (vivő/zajtelsítmény) viszony alakulásához (az alábbi kifejtésben minden dB-ben értendő):

- az EIRP, mely az adók által ténylegesen kisugárzott teljesítményt adja meg mind a földi állomáson, mind a holdon. ($\text{EIRP} = P_t + G_t$);
- a G/T a vevőrendszer érzékenységet fejezi ki mind a hold, mind a földi állomás viszonylatában ($G/T = G_r - T_s$);
- Boltzmann-állandó (+228,6 dB).

Az EIRP meghatározza (kijelöli), ahogy megvalósul a földfelszín fedése. Minimum értékeivel a fedés határát jelölik ki. Jellemző EIRP-értékek a C- és K_u -sávban 40, illetve 50 dBW. Ez azt jelenti, hogy a K_u -sávban sokkal inkább antenna nyereség és adóteljesítmény-függő, mint a C-sávban.

Az EIRP fontos paraméter egy antenna adóképességének megbecsüléséhez. A gyakorlatban az EIRP nagyságát az antennanyereség (dB) és az adó nagyteljesítményű erősítője által kisugárzott teljesítmény összege határozza meg, melyhez figyelembe kell venni a táplálási (tápvonal, kábel, diplexer) veszteségeket.

Jóllehet az EIRP meghatározza a leszálló ági teljesítményt, azonban kiegészítő paramétere a G/T -nek, amely a távközlési mesterséges hold felszálló ágának alapvető jellemzője. Ez a paraméter – mint láttuk – nem több mint a vevőantenna nyeresége (G_r) osztva a hold vevőrendszerének zajhőmérsékletével (T_s). Ebből következik, hogy a T_s értékét megfelelő méretezéssel olyan alacsony szinten kell tartani, amennyire csak lehet, annak érdekében, hogy nagy jósági tényezőt kapjunk.

A hasznos terhelés általános G/T karakterisztikája (dB/°K-be átkonvertálva) az EIRP-hez hasonló fedési kontúrokat jelöl ki, melyeknél csak a kontúrokhoz tartozó értékekben különböznek.

Azokban a távközlési mesterséges hold rendszerekben, ahol a földi adóállomás (a felszálló ági) nagyméretű antennával és nagyteljesítményű adókkal rendelkezik, a G/T nem kritikus szempont. Azonban az alacsony teljesítményű mobil műholdas rendszerek, mint például a VSAT hálózatok, a G/T hatalmas kihívás és a tervezésben meghatározóan előtérbe kerül. A földi fedésre vetítve az EIRP és a G/T értékeket, fedési formájuk megegyezik, a kontúrok értékjelölésében különböznek.

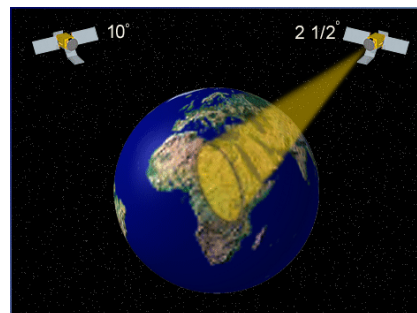
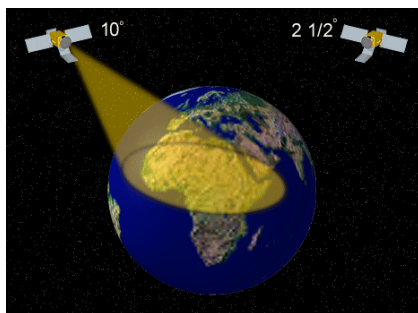
Az alábbi négy tényező csökkenti a jelminőséget:

- szabadtéri veszteség (az összeköttetési útvonal távolságából adódó teljesítménycsökkenés);
- az atmoszféra által okozott csillapítások (például az abszorpció és más hatások, amelyek a jelet érik az atmoszférán való áthaladáskor), melyek értéke a C-sávban átlagosan 1-2 dB, a K_u -sávban tipikusan 5 dB, a K_a -sávban pedig 10 dB;

- egyéb veszteségek 1-2 dB értékig;
- sávszélesség (azaz a jel sávszélessége) ez a tényező a jelminőség csökkenésében jut kifejezésre, hiszen minél nagyobb a sávszélesség, a vevő annál több, a jellel interferenciára lépő zajt vesz a környezetéből.

Távközlési mesterséges hold antennák fedésével kapcsolatos alapfogalmak

A távközlési műholdak fedését antennájuk sugárnyalábja határozza meg. Az alábbi képek egy távközlési műhold földi fedését illusztrálják (a Földtől ugyanazon távolságból) 10° és 2,5° nyílásszögű antennák esetén.

A fedést rendszerint az antennanyereség kikötött maximum értékeivel definiáljuk: pl. egy 3 dB-es fedés megfelel annak a területnek a Föld felszínén, amely a 3 dB-es nyereség által meghatározott kontúron (határon) belül terül el. Azaz 3 dB-el alacsonyabb, mint a maximális nyereség az antenna fősugárzási irányában. Ez a kontúr a fedés szélső értékeit (Edge of Coverage – EOC) határolja be. Ennek megfelelően a következő négy fedési típust különböztetjük meg:

Globális fedés

Globális fedésről akkor beszélünk, amikor az antenna sugárnyalábja a holdról látható Föld felszínének a lehető legnagyobb felületét sugározza be. Egy geostacionális pályára helyezett hold 35 786 km magasságból a Földet 17,4° nyílásszöggel látja. Az antenna iránykarakterisztika (sugárnyaláb) nyílásszögét erre az értékre választva, a fősugárzás irányában nyerhető maximális nyereség átlagosan 20 dBi gyakorlati értékre adódik, melynek EOC tapasztalati értéke 17 dBi.

Zónafedés

A globális fedésnél kisebb földfelszín takar be. A fedettség kontúrja lehet kör vagy ellipszis, illetve ezeknél összetettebb, önmagába visszatérő görbe. Egy tipikus zónafedés antenna nyílásszöge általában 5°. Ez a nyílásszög a fősugárzás irányában átlagosan 30 dBi nyereséget biztosít, míg a 3 dBi-s fedés kontúrján 27 dBi-t.

Szpot-nyalábos fedés

Ennél a fedésnél az antenna nyílásszög $1\text{--}2^\circ$. Az $1,7^\circ$ nyílásszöget figyelembe véve, a fősugárzás irányába létrehozott nyereség már eléri a 40 dBi-t és a 3 dB-es széleken a 37 dBi-t.

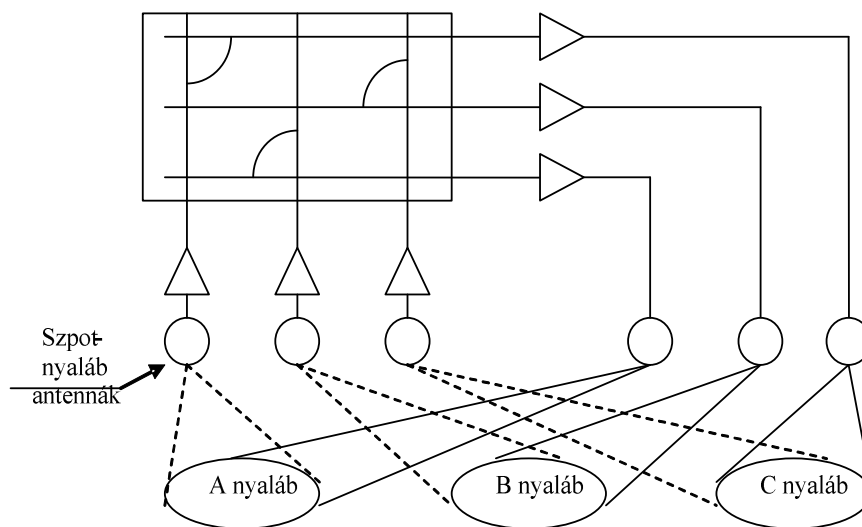
Látható, hogy a sugárnyaláb nyílásszögének csökkenésével egyre jobban koncentrálódik a kisugárzott energia, és értéke a fősugárzás irányában, valamint az EOC határon is jelentősen nő.

Többnyalábos fedés

Az előzőekből kitűnt, hogy míg a szpot-nyalábos fedés biztosítja a legmagasabb antennanyereséget, azonban területfedése kicsi. A távközlési szolgáltatás zónája (service zone) azonban rendszerint nagyobb kiterjedésű, mint egy szpot-nyaláb által fedett terület. A megoldást több egymást fedő, nagynyereségű szpot-nyaláb nyújtja, melyet csak egy komplexebb antennarendszer biztosíthat.

Az előfizetők (a távközlési szolgáltatást igénybe vevők) folyamatos kapcsolatának fenntartása feltételezi a szpot-nyalábok kapcsolódását. Ez két módon valósítható meg. Egyrészt a fel- és leszálló ágak nyalábjainak folyamatos összekapcsolásával, ami több transzponder telepítését feltételezi a műhold fedélzetén. A másik megoldást egy fedélzeti mátrixkapcsoló nyújtja, mely az aktuális összeköttetési igényeknek megfelelően kapcsolja össze időlegesen a fel- és leszálló ági nyalábokat.

A fedélzeti mátrixkapcsolás elvét az alábbi egyszerűsített vázlaton szemléltetjük. A példában egy keresztmátrix-kapcsoló (crossbar matrix) három vevőantennát kapcsol három adóantenna között, így a mátrixkapcsoló képes bármelyik adót bármelyik vevőhöz kapcsolni.

Három szpot-nyaláb antenna mátrixkapcsolása

Az ábra szerint az „A” vevő össze van kapcsolva a „B” adóval, a „B” vevő a „C” adóval és „C” vevő az „A” adóval. A nyalábizoláció következtében ugyanaz a frekvencia használható minden felszálló ágba, és ugyanez vonatkozik a leszálló ágra. A mátrixkapcsoló középfrekvencia sebességgel működik úgy a felszálló, mint a leszálló ágba.

A fedés hatása a hold átviteli (reléző) kapacitására

A távközlési mesterséges hold átviteli (reléző) funkciója – mint láttuk – a felszálló ági vivőfrekvenciák (f_U) vételét és azok leszálló ági (f_D) továbbítását jelenti. Adott adóteljesítmény mellett, a fel- és leszálló ágba a kisugárzott ekvivalens izotrop teljesítmény (EIRP) és a jósági tényező (G/T) értékeit a hold antennájának nyeresége határozza meg a fedés 3 dB-es (főteljesítményű) széleinél.

Ezt követően figyelembe vesszük, hogy az EIRP és a G/T, a földi fedés széleire vonatkozóan a műhold antennanyereség értékeire (G_{EOC}) vannak meghatározva az alábbi összefüggések szerint:

$$G_{EOC} = G_{max}/2 \text{ vagy decibelben kifejezve: } G_{EOC}(dBi) = G_{max}(dBi) - 3dB.$$

A képletekből látható, hogy a kikötött G/T és EIRP értékeket az antenna 3 dB-es nyalábszélessége (θ_{3dB}) határozza meg. Minél szélesebb a nyaláb, annál kisebb a G/T és az EIRP értéke. Parabolarefektor antennákra a főteljesítményű szög a $\theta_{FP} = 65(\lambda/D)$ összefüggés alapján számolható.

Tehát a műhold fedése befolyásolja (meghatározza) relézési kapacitását G/T-ben és EIRP-ben értelmezve. A globális fedés kisebb G/T és EIRP értékekhez vezet, összehasonlítva a szpot-nyalábos fedéssel. A képlet alapján az is belátható, hogy a főteljesítményű nyalábszélesség fordítottan arányos az üzemi frekvenciával és az antennaátmérővel. Például egy 1 m átmérőjű vevőantenna a C-sávban (4 GHz esetén) a 3 dB-es nyalábszélesség $4,9^\circ$, ugyanez az antenna a Ku-sávban (11 GHz) a 3 dB-es nyalábszélességet $1,8^\circ$ -al biztosítja.

A fentieknek megfelelően tehát, a mesterséges hold reléző funkciója lényegében a felszálló ág vivőfrekvenciájának megfelelő vételét (G/T) és a leszálló ági vivőfrekvencia megkívánt értékű adását (EIRP) foglalja magába. A távközlési mesterséges hold hasznos terhelésének az a képessége, hogy veszi a felszálló ág vivőfrekvenciáját, a hold jósági tényezőjével (G_r/T_s) mérhető. A leszálló ági vivő adásának képessége pedig az EIRP-el jellemezhető. A G_r/T_s arányban a G_r a mesterséges hold vevőantennájának nyereségét, a T_s pedig a felszálló ági vevőrendszer zajhőmérsékletét fedi. Az EIRP pedig a hasznos terhelés adóantennája nyereségének (G_T) és a transzponder-teljesítményerősítő által az antennába táplált adóteljesítménynek (P_T) a terméke ($EIRP = G_T P_T$).

Következésképpen mindkét paraméter arányos az antennanyereséggel, és alapvetően ezzel a két értékkel lehetséges a távközlési mesterséges hold összeköttetések teljesítményviszonyait befolyásolni, ezáltal biztosítani a minőségi vételt és a kiterjedt szolgáltatási térségeket.

A földi állomás- és a mesterséges hold antennák fejlődésének összefüggései

A korai távközlési mesterséges hold antennák nagy átmérőjű földi antennákat igényeltek, mivel ezzel kompenzálták a hold adóinak alacsony teljesítményét és a viszonylag kis méretű antennáinak alacsony nyereségét. Jó példa erre az INTELSAT földi állomások első szériáinak 30 méter átmérőjű parabolaantennája. Természetesen a hatalmas méretek az előállítás magas költségeiben is megmutatkoztak. Az űrtávközlési technológia fejlődésének eredményeként a holdakon megjelentek a nagyobb teljesítményű adók, a nagy nyereségű és nagyméretű antennák, a keskenyebb sávzsélességek, az egyre hatékonyabb modulációs eljárások és kódolórendszerek, melyek együttes hatása egyre kisebb földi antennák alkalmazását tette lehetővé. Ehhez hozzájárult a K_u -sáv felhasználása, ahol a leszálló ágban kisugárzott teljesítménysűrűség nagyobb, mint a C-sávban. Mindez a korszerű VSAT-antennák elterjedéséhez vezetett, melyek reflektor átmérője 1 méternél kisebb. Természetesen csökkentek a ráfordított költségek is.

A műholdas mobil rendszerek igénylik a holdakon a nagyteljesítményű és nagynyereségű antennákat, melyek többszörös szpot-nyalábokat képeznek és képesek azokat gyorsan, a hírváltás forgalmának megfelelően átformálni. Ilyen antennákat az L-sávban, – ahol az üzemi hullámhossz lényegesen meghaladja a C-sávét – a nagy méretek miatt nehéz készíteni. Ezt az ellentmondást oldotta fel a fázisvezérelt rácsantenna az űrben és a Földön is.

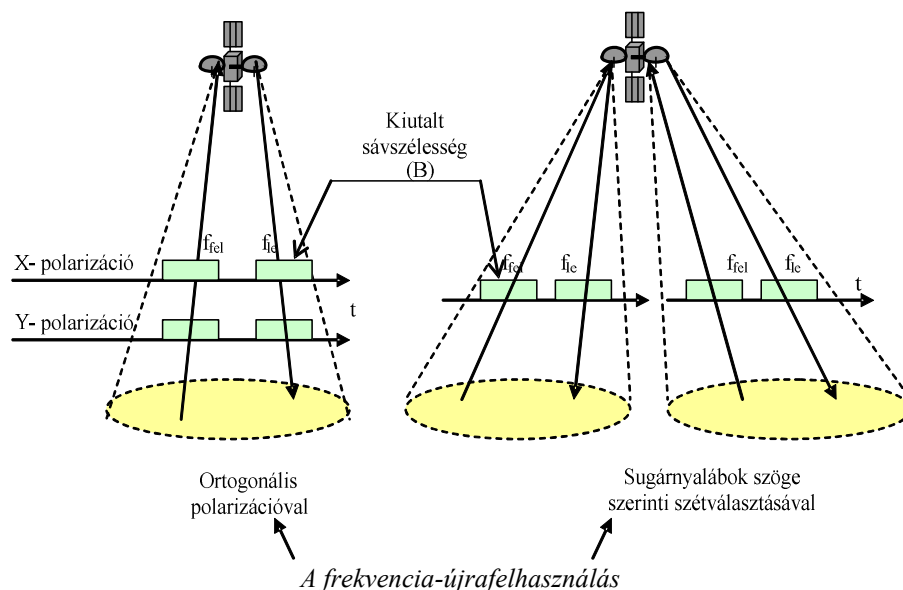
A frekvencia-újrafelhasználás és a sugárnyaláb összefüggése

A frekvencia-újrafelhasználás ugyanazon frekvenciasáv többszöri alkalmazását jelenti, mellyel fokozható a hold maximális kapacitása anélkül, hogy növelni kellene a kiutalt frekvenciasávot.

A frekvencia-újrafelhasználás egy adott nyalábon belül elérhető az azonos frekvenciák polarizáció szerint szétválasztásával (két azonos értékű vivőfrekvencia ortogonális polarizációjával egy nyalábon belül) vagy a többnyalábos antennák alkalmazásával, amikor a szpot-nyalábok irányítottságából adódó térbeni izolációt lehet kihasználni azáltal, hogy ugyanazon frekvenciasávot több nyaláb részére utalnak ki.

A következő oldalon található ábra a frekvencia-újrafelhasználás elvét érzékelteti, az ortogonális polarizáció és a sugárnyalábok szög szerinti szétválasztása módszerének alkalmazására.

Mindkét esetben a kiutalt B frekvenciasáv megegyezik. A műholdas rendszer ezt a B frekvenciasávot használja a felszálló ági f_{fel} és a leszálló ági f_{le} frekvencia sávközepén. Az ortogonális szétválasztás esetén a B sávzsélesség csak kétszer használható újra. A szög szerinti szétválasztás módszerénél a B sáv annyiszor utalható ki újra más sugárnyalábokba, amennyit az interferenciaszint megenged. Ráadásul a két eljárás kombinálható.

Egy alacsony nyereségű mobilterminál-antennának nagy a nyalábszélessége. Az antenna nyereségét elméletileg fizikai méretei határozzák meg, tehát az antenna méretét csökkentve, csökken a nyeresége. Alacsony nyereség és korlátozott elektromos teljesítményellátás esetén a mobilantennánál nehéz biztosítani, hogy megfelelő vételi képességgel (G/T) és adóteljesítménnyel (EIRP) rendelkezzenek. A mobilterminálok ezek a hátrányos tulajdonságait kompenzálja a holdon elhelyezett nagyméretű antenna és a nagy teljesítményű erősítők által biztosított, megfelelően elegendő kisugárzott teljesítmény. Csak a nagy teljesítményű mesterséges holdak elegendően magas G/T és EIRP értéke teszi lehetővé a földi mobilterminálok részére a kompakt és könnyű antennák alkalmazását. Ugyancsak problémát okoz a széles nyaláb, hiszen nem kívánt jeleket is kisugároz, és veszi is azokat nem kívánt irányokból és más rendszerektől, mely aztán interferenciát okoz. Ugyancsak a széles nyaláb az oka egy sor fading és reflexiók hatásnak. Egy kompakt mobilantennával szemben támasztott alapvető követelmény, hogy kiszűrje a fadinget és a reflexiót. Ennek megfelelően a mobilantennának elegendő nyereséggel és adóteljesítménnyel, valamint vevő jósági tényezővel (G/T) kell rendelkezni, a kicsi antennaméret tolerálására. Ezen túl a mobilterminál antennájának teljesítőképessége adás és vétel esetén, meghatározóan függ a mesterséges hold adásának teljesítmény paramétereitől. Ezzel összefüggésben nyomon követhetjük, hogy a holdantennák sugárnyalábjainak szűkülésével párhuzamosan csökkentek a földi állomások antennaméretei.

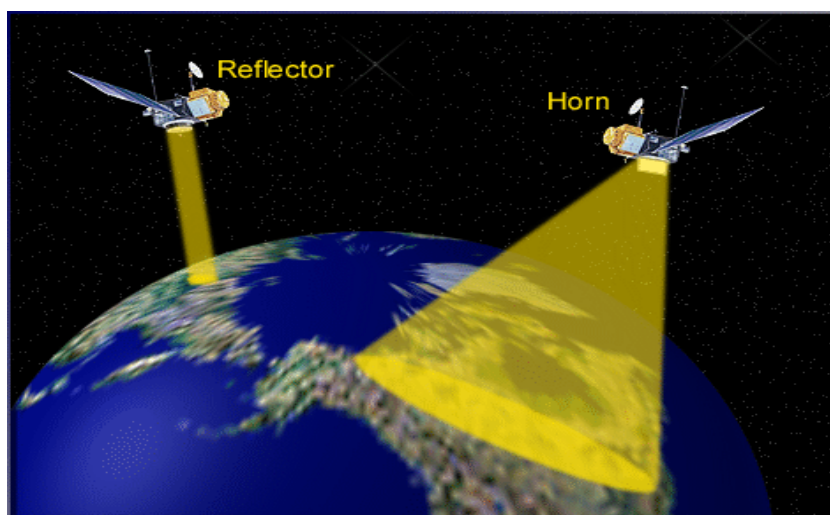
Példának hozhatjuk fel az INMARSAT globális mobilműhold-rendszert. Itt az 1. és 2. holdgenerációk globális nyalábbal biztosították a földi fedést szolgáltatásaikhoz. A 3. generációnak már szpot- és globális nyalábok álltak rendelkezésre a globális fedés biztosítása érdekében.

További fontos paraméterek számbavétele szükséges a követelményeket kielégítő mobilantennák megtervezéséhez. Így nem kerülhetők meg az összeköttetési útvonalak (fel- és leszálló ági) teljesítmény-számvetései, melyek a minőségi műhold-hírváltást biztosítják, azaz a mobilállomás antennája által kisugárzott teljesítménynek megfelelő vivőszinttel kell rendelkeznie ahhoz, hogy címzett mobilterminál vevőantennáján a vett teljesítményszint meg haladja az elkerülhetetlen zaj- és interferenciaforrások zajszintjét.

Távközlési mesterséges hold kommunikációs alapantennák

A mesterséges hold antennarendszerekkel szemben támasztott fontos követelmény az irányított sugárnyaláb, és az antenna vagy a sugárnyaláb forgathatósága. Ennek a két kritériumnak a teljesítését alapvetően a tölcsér- (horn-) antennák, a parabolaantennák és a rácsantennák biztosítják. Ezek az antennák képezik a távközlési mesterséges hold kommunikáció alapantennáit.

A mesterséges holdon telepített kommunikációs antennák jellemzően tölcsérantennák, irányított reflektor-, valamint rácsantennák. A tölcsérantenna a Föld felszínének széles kiterjedésű területét sugározza be. A reflektorantennák a kisugárzott energiát egy keskeny nyalábba koncentrálnak, amelynek földi nyoma kis területre vetül, ahogy azt az ábra szemlélteti.

A rácsantennák elektromosan mozgatható és formálható több szpotnyalábot képesek kialakítani.

A körsugárzó antennákat távadatmérésnél, illetve a hold fellövésekor pályára irányításra, valamint pályamódosítás vezérlésére alkalmazzák.

Vizsgáljuk meg részletesebben az alkalmazott kommunikációs antennák jellemzőit.

A tölcsérantennák

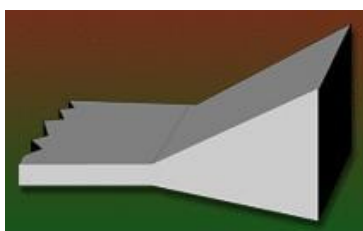
A tölcsérantenna tulajdonképpen egy körkörös, vagy négyzetes keresztmetszetű, nyitott végű csőtapvonal (hullámvezető). A csőtapvonal jó illesztést biztosít az impedanciája és a szabad tér között. A csőtapvonalban a nagyfrekvenciás energia „szállítása” belső faláról történő visszaverődéssel megy végbe. A tölcsérantenna típusát a hullámvezető végének kialakítása szerint különböztetjük meg.

E-síkú szektorális tölcsér

H-síkú szektorális tölcsér

Piramidális tölcsér

Kúpos tölcsér

Az ábrán látható E-, illetve H-síkú szektorális tölcsérek az E-, illetve a H-vonalakat nyújtják meg. A piramidális tölcsérek egyszerre E- és H-síkban is kiszélesednek. Ezek az antennák az adott síkban lineárisan polarizált jelek kisugárzására és vételére alkalmasak, az erre merőlegesen polarizált jelekre érzéketlenek. Ezért különféle mikrohullámú mérésekben mérőantennaként is alkalmazzák ezeket. Kör keresztmetszetű, vagy kúpos tölcsérantennát főleg ott használnak, ahol körkörös polarizált, vagy kettős, lineárisan polarizált hullámokat kell kisugározni. A kúpos tölcséreket leggyakrabban műhold-vevőantennák primer-sugárzójaként alkalmazzák. Elsődleges sugárzóként általában a hullámosított (corrugated horn) tölcsérantennát és a kettős módozatú (dual mode horn) tölcsérantennát használják. A tölcsérantennákat nagy sávszélesség és alacsony szintű oldalszirmok jellemzik, melyek körkörös szimmetrikusak az antenna fősugárzási irányára. Előnyös tulajdonságuk még a keresztpolarizációs komponensek alacsony szintje. A hullámosított tölcsér periodikusan ismétlődő rovátkái nagyobb belső, hullámvezető felületet eredményeznek.

A műholdas alkalmazásban a körkörös apertúrájú tölcsérek terjedtek el. A tölcsérantennákat a műholdas távközlés létrejöttének kezdetén a széles sugárnyaláb létrehozása céljából, a földfelszín globális (körkörös szimmetrikus) fedése érdekében alkalmazták. Később és napjainkban jóval elterjedtebben használják a reflektor-antennák táplálására (besugárzására) a nagyobb nyereség és több, szűkebb és

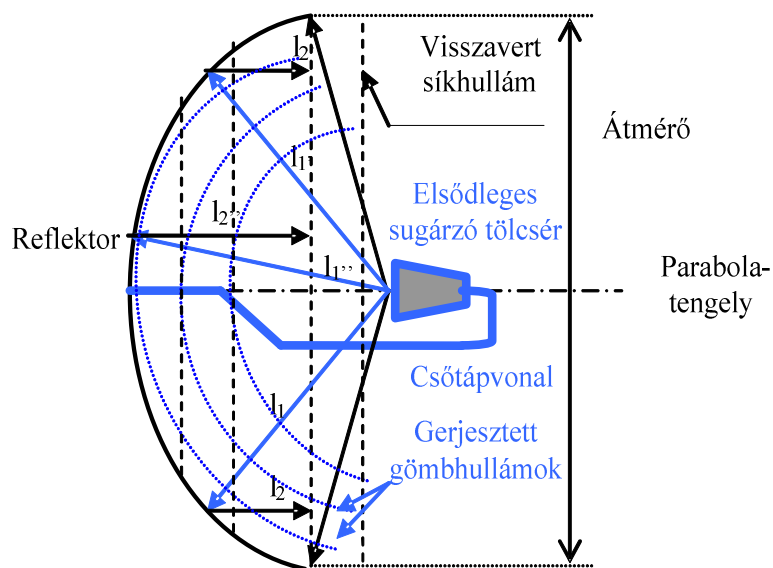
formálható sugárnyaláb (shaped beam) létrehozására. A síkban szabályosan elrendezett több tölcserantenna (többszörös tölcser – multiple horn) fázisvezérelt rácsot (phased array) alkot.

Reflektorantennák

A műholdas kommunikációban egyes fajtái a legelterjedtebb műhold- és földi terminálantennákat képezik, melyeket nagy nyereség, és kicsi oldalszirmok jellemeznek. A reflektorantennák két nagy csoportját különböztethetjük meg, nevezetesen a központi táplálású és az eltoló táplálású reflektorantennákat.

Központi táplálású reflektor antennák

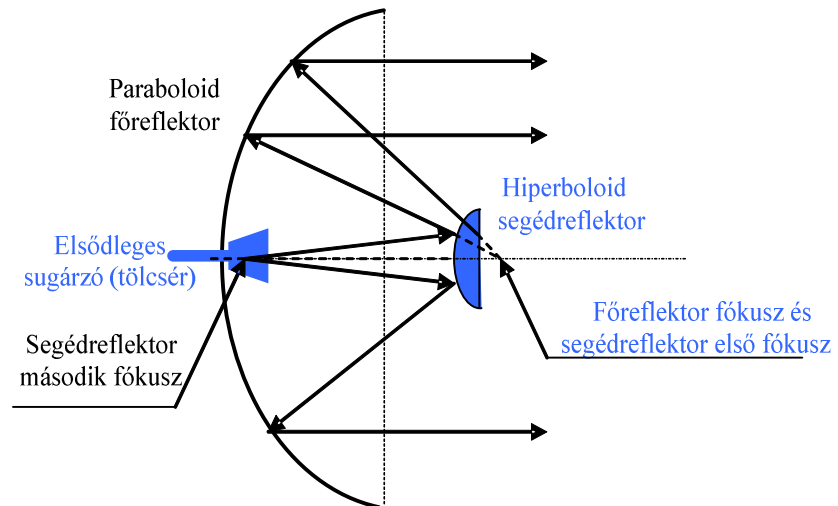
A legegyszerűbb felépítésű központi táplálású reflektorantennákat a parabolaantennák (paraboloid reflektorantennák) képviselik. A reflektor egy forgásparaboloid tükör, melynek fókuszában található az elsődleges sugárzó. Tengelyszimmetrikus antennaként is jellemezhetők. A parabolaantenna gömbhullámokat síkhullámokká alakítja át (l_1 és l_2 összege állandó), ezáltal nagy nyereséget és alacsony oldalszirmokat biztosít. Azonban a tölcser-sugárzót az antenna elektromos egységével összekötő tápvonal meglehetősen hosszú, ezért csökkenti a rajta áthaladó jel-teljesítményt, és zaj-hozzáadást is okoz. Különösen jelentős veszteségek léphetnek fel a 3 m átmérőjűnél nagyobb parabolaantennák esetén. A reflektorantenna felépítését és működésének elvét az alábbi ábra illusztrálja:

Központi táplálású parabolaantenna horn-sugárzóval

Különösen a nagy átmérőjű reflektorantennáknál, a hosszú csőtápvonal káros hatásait elkerülendő, egy előnyösebb antennaösszeállítás érhető el a segédreflektor bevezetésével, mely egy hiperboloid szelet a főreflektor fókuszában. Az elsődleges sugárzó (továbbra is tölcsér) a főreflektor mélységében (a parabola tengelyén) helyezkedik el, és ezzel kiküszöbölik a hosszú csőtápvonal hátrányait. Ezt a megoldást, amelyet az alábbi ábra szemléltet, Cassegrain-antennaként ismerjük.

Ennél a megoldásnál azonban a segédreflektor és a rögzítő rudazat bizonyos árnyékoló hatást eredményez, ami rontja az antenna hatásfokát és befolyásolja az oldalnyalábok burkológörbéjét. A Cassegrain-antennáknál ezért a maximális nyereség 0,1–0,5 dB romlásával számolhatunk. Tehát a segédreflektor az árnyékoló hatás következtében nem veszi az elsődleges sugárzó által kibocsátott összes energiát, ami az antenna oldalnyaláb elnyomás romlásához vezet.

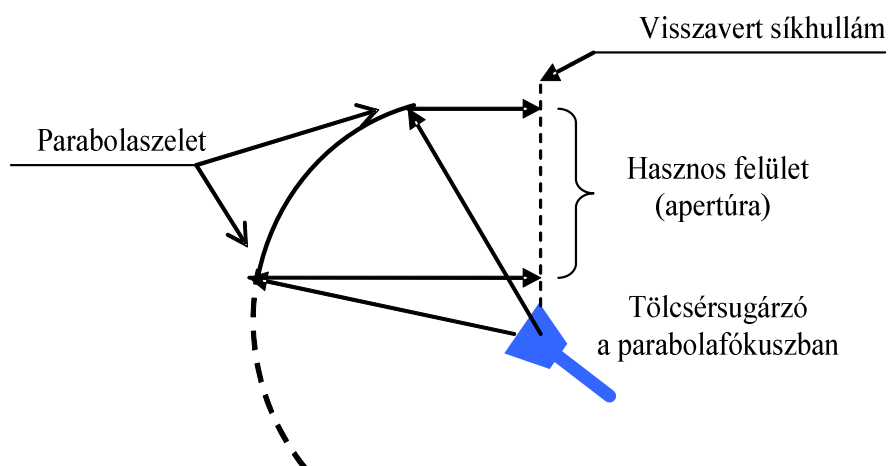

*Központi táplálású Cassegrain-antenna
horn-sugárzóval és segédreflektorral*

Eltolt táplálású reflektorantennák

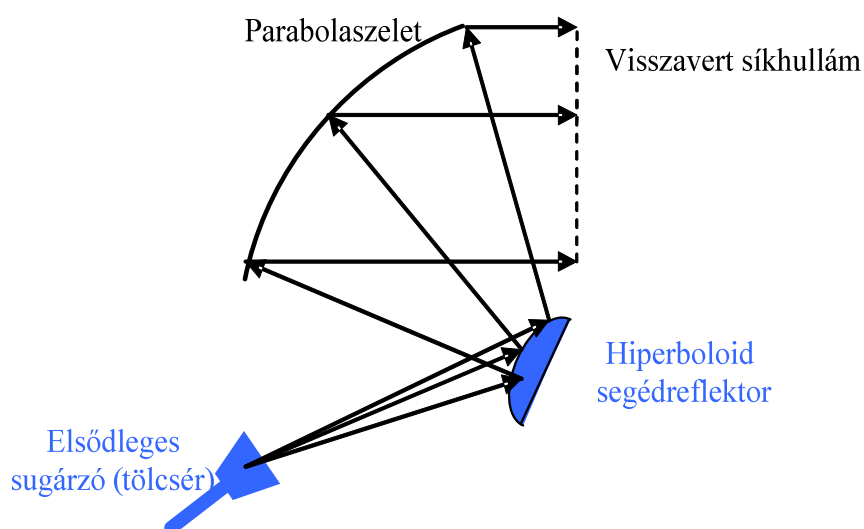
Eltolt táplálású reflektor- (offset feed) antennákkal jobb sugárzási karakterisztikák érhetőek el, mert az apertúra blokkoló hatása jóval kisebb, mint a központi táplálású reflektorantennáknál, ezért nem szimmetrikus antennákként is nevezik ezeket. Az eltolt táplálású antennáknál a reflektort a parabolafelület egy szelete képezi. A különböző antennatípusoknál az elsődleges sugárzó, a segédreflektor és egyéb komponensek az apertúrán kívül helyezkednek el.

A távközlési műhold híradásban általában a kisebb földi állomások jellemző antennája. A következő ábrák a reflektortípusú antennák néhány jellegzetes megoldását illusztrálják (offset parabola és offset Cassegrain-antenna).

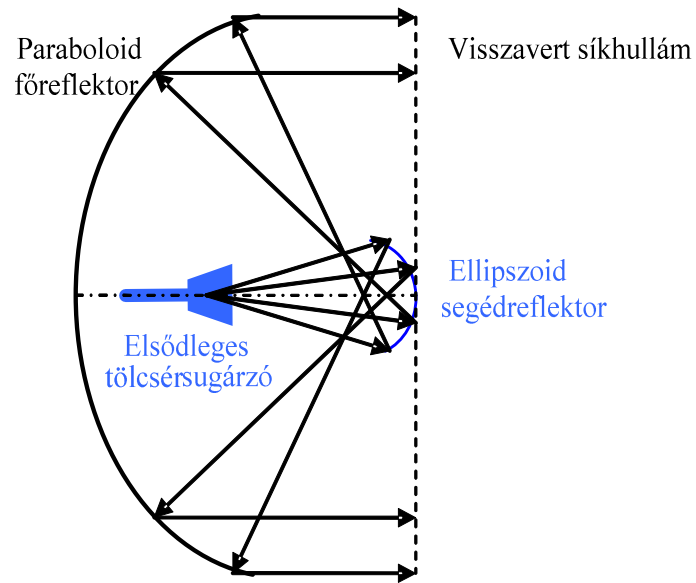
*Eltolt táplálású parabolaantenna tölcérsugárzóval
(offset parabolaantenna)*

Az eltolt táplálás megtalálható a Cassegrain-antennáknál is, ahogy azt az alábbi ábrán láthatjuk:

*Eltolt táplálású Cassegrain-antenna tölcérsugárzóval és segédreflektorral
(offset Cassegrain-antenna)*

Elterjedt még a Gregorian típusú antennatáplálás. Sematikus működési elvét és táplálási módszerét az alábbi ábra szemlélteti:

Gregorian típusú táplálás

A Gregorian-antenna egy megvalósított K_u -sávós változatát a következő képen láthatjuk:

Az általánosan elterjedt reflektorantennák:

- parabolaantennák;
- Cassegrain-antennák;
- offset parabolaantennák; és
- offset Cassegrain-antennák.

Rácsantennák

Azonos fajtájú több antenna szabályos sor-, sík-, vagy térbeli elrendezése antennarácsot/rácsantennát (array antenna) alkot. A rácsot létrehozó egyes antennákat antennaelemeknek, vagy egyszerűen elemeknek nevezzük. A rácsantennák egyedi antennáktól eltérő működését antennaelemeinek megfelelő kiválasztása, elrendezésük módja és az alkalmazott táplálási eljárás együttese adja meg.

Minden antennaelem megfelelő fázisú és amplitúdójú gerjesztésével, valamint az egyes antennaelemek irányítottságának összegzésével *elérhető, hogy elektronikusan:*

- mindig a megkívánt irányítottság hozható létre;
- a főnyaláb szélessége változtatható;
- az oldalszirmok elnyomhatók, vagy szintjük szabályozható;
- a sugárzási karakterisztikán a nulla pontok helyei szabályozhatók;
- a kívánt nyereségek elérhetők.

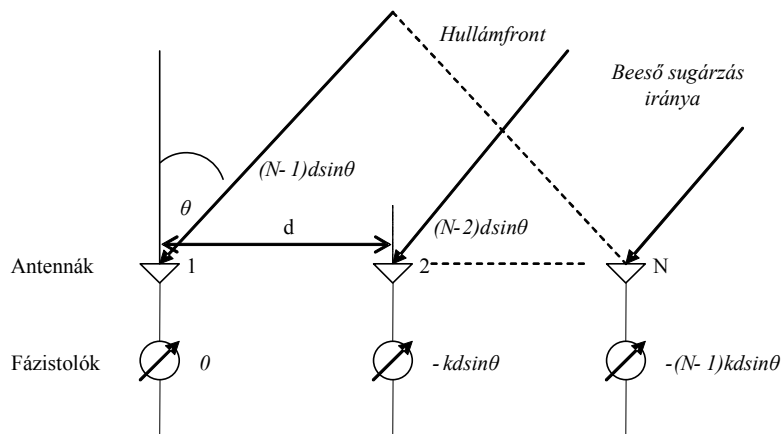
A rácsantennák további jellemzője a sugárnyaláb elektromos mozgatása (scanning) három dimenzióban. Ez azt jelenti, hogy a rácsantenna főnyalábja az elemek fix elrendezése mellett, fázisgerjesztésük megfelelő megválasztásával, bármely irányba áthelyezhető. A rácsantennáknak ezt a típusát fázisvezérelt rácsantennának nevezzük.

Fázisvezérelt rácsantenna (phased array antenna)

A fázisvezérelt rácsantenna képes a fősugárnyalábját elektronikusan (elméletileg) $0-180^\circ$ között bármely irányban mozgatni, az egyes antennaelemek változó fázisgerjesztésével. Ezt az antennarendszert alkalmazzák a műholdas mobil-szolgáltatás mobiltermináljain és a GEO-holdak egymás közötti kommunikációjának megvalósítására.

Fázisvezérelt rácsantenna egyszerűsített működési elve antennasorral magyarázva

A következő ábra szerint a fázisvezérelt rácsantenna minden antennaeleme egy fázistolóra vagy fázisléptetőre (phase shifter) van kapcsolva, és ezen keresztül vezérlik.

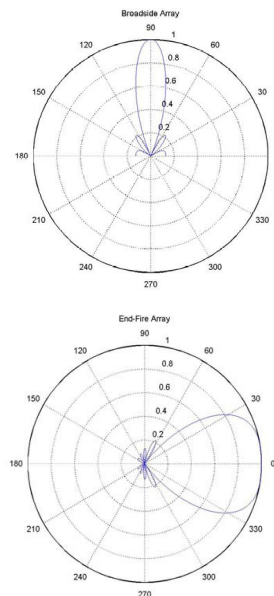
Fázisvezérelt rácsantenna elvi működése

Amikor a beeső hullám azonos fázisú síkja (hullámfront) érkezik az N -edik antennaelemre, $(N-1) dsin\theta$ távolságot kell megtennie, hogy elérje az első elemet. Ez alatt az idő alatt azonban az N -edik elem által vett jel fázisa $k(N-1) dsin\theta$ értékkel emelkedik (halad). Itt a $k = 2\pi/\lambda$, ahol a λ a hullámhossz a tápáramkörben (feeding circuit). A jel ezért a fázistoló által pontosan ezzel az értékkel késleltetett. Más szavakkal, a fázistoló úgy van elhelyezve a $-k(N-1) dsin\theta$ értékhez viszonyítva, hogy az első antennaelem által vett jelnél a fáziskülönbség nulla. A szabályozásnak ezt a módszerét alkalmazzák minden antennaelemre, megfelelő sorrendben. Az antennaelemek kimenetei tehát összegezhetők (kombinálhatók), és így a beeső hullámfront irányába egy erősebb jel nyerhető.

A rácsantennák osztályozása

Csoportosításuk nem öncélú, gyakorlati jelentőséggel bír, mivel ennek alapján lehet a feladatnak megfelelő antennt kiválasztani. Ennek megfelelően a rácsantennákat osztályozhatjuk a sugárzási jelleggörbe formája, geometriai formájuk, az antennaelemek típusa, valamint az elemi antennák táplálása szerint.

Sugárzási jelleggörbe szerint megkülönböztetünk a rács tengelyéhez viszonyítva: *broadside* és *end-fire* rácsokat. Broadside rácsról beszélünk, amikor az antenna főnyaláb maximuma merőleges az antenna síkjára ($\theta=90^\circ$). Az end-fire rács esetén a főnyaláb maximuma az antenna síkjában van ($\theta=0^\circ$).

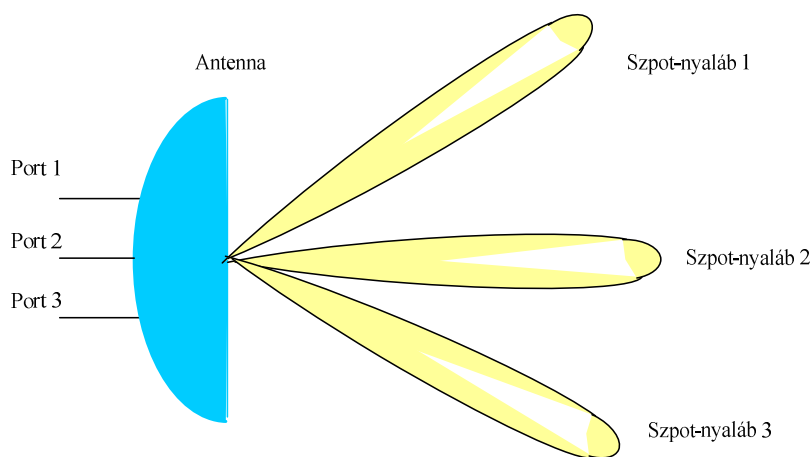
Ezenkívül megkülönböztetünk még formázott nyalábokat (shaped beam), többszörös nyalábokat (multiple beam), valamint adaptív nyalábokat (ezek a legelterjedtebbek).

Geometriai felépítésük szerint, jellemzően: lineáris, sík- (2D), körkörös és háromdimenziós (3D) antennákat ismerünk.

Az elemi antennák különbözősége szerint beszélünk: dipol, monopól, hurok, rés, mikrosztríp, tölcser, helix és vegyes antennaelemekből felépített rácsokról.

Többnyalábos antennák

A többnyalábos antenna (multibeam antenna) alapvető jellemzője a több sugárnyaláb és a nyalábok számának megfelelő ki/bemenet, melyek lehetővé teszik az egymástól független információk azonos frekvenciasávban történő, egymástól független, nyalábonkénti kisugárzását egy antenna által. Az ilyen antennákkal a nyereség a szpot-nyalábok formálásával fokozható, és a térben szétválasztott (szög szerint elkülönült) nyalábokban az azonos frekvenciákat többszörösen is fel lehet használni. A többnyalábos antenna koncepcióját az alábbi leegyszerűsített ábra illusztrálja:

S-sávú rács típusú, többnyalábos antenna

A többnyalábos antennákat alapvetően a műholdas mobilkommunikáció kiterjesztésének igénye hozta létre. *Az elvárások három csoportba sorolhatók:*

- Nagy méretű, nagy nyereségű hagyományos antennák mobilterminálokra szerelése kivitelezési problémákba ütközik, egyúttal *jelentősen leszűkítene a felhasználók körét*. Az antennanyereség és az antenna hasznos felület közötti összefüggés ($G = \eta(4\pi/c^2) \cdot f^2 A_{eff}$) azt mutatja, hogy a nyereség növelése az antenna hasznos felületet (A_{eff}) növelésével érhető el.

- Nagy apertúrájú parabola antennák esetén a sugárnyaláb szélesség és az antenna átmérő viszonya ($\theta_{1/2} = \mu \frac{\lambda}{D} (^{\circ})$) azt mutatja, ha egy reflektor antenna

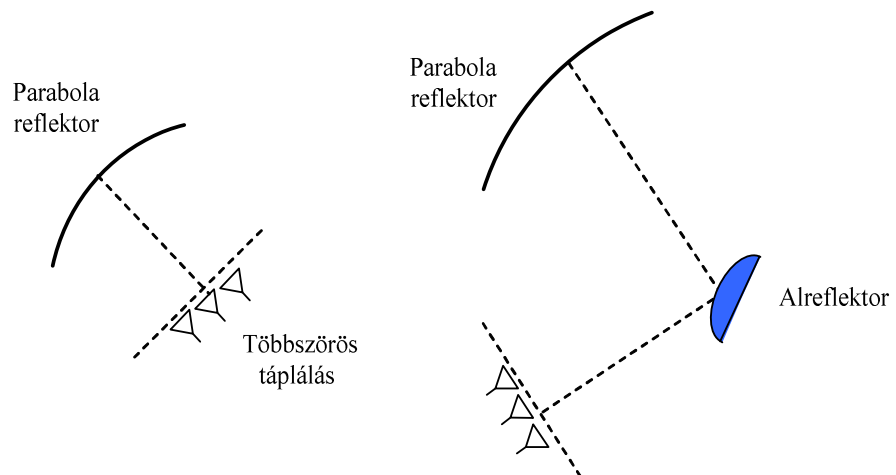
irányítottságát akarjuk fokozni, akkor növelni kell az antenna átmérőt, ami ugyan nyereségnövekedéssel jár, de egyúttal csökken a fedett terület nagysága. Ez a megoldás az előző megfontolás alapján sem kivitelezhető. A megoldás (nagy nyereség és nagy területfedés) többszörös szpot-nyalábos fedést feltételez.

- A megoldás elméletileg úgy is elképzelhető, hogy a mesterséges holdra több szpot-nyalábos hagyományos antennát szerelnek, azonban ennek jelentős határt szab a többletsúly és a korlátozott szerelési hely. Ezért van szükség a többnyalábos antennára, mely önálló antennaként egyidejűleg több független szpot-nyalábot sugároz ki.

A többnyalábos antennák lehetnek reflektor, rács, valamint reflektor-rács kombináció típusúak.

Reflektor típusú többnyalábos antennák

Ennél a többnyalábos antennatípusnál elsődleges sugárzóként a tölcsérek az antennafókusz közelében helyezkednek el. Egyszerű struktúrájuk csupán néhány sugárnyaláb létrehozását teszi lehetővé, ugyanis az elsődleges sugárzók számának növelése a fókusztól való eltávolodással jár, ami csökkenti a nyereséget. A többnyalábos antennáknak ez a típusa valósult meg az eltolt táplálású parabola és az eltolt táplálású Cassegrain-antennáknál.

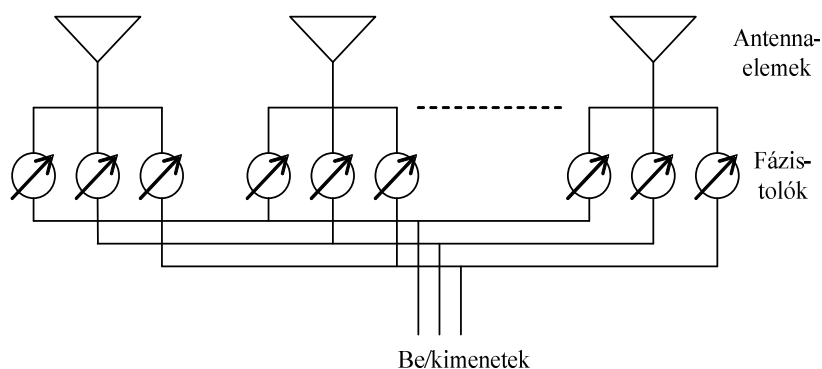
Eltolt táplálású parabola- és Cassegrain-antenna koncepció

A leírtakat illusztrálják az alábbi képek. A bal oldalin olyan speciálisan kialakított offset parabolaantenna látható, ahol a reflektor hiperbola alakú, nyújtott tükröző felület. Továbbfejlesztett változata (jobb oldali kép), amikor segédreflektort alkalmaznak. Ezzel a megoldással több műhold vétele oldható meg egyszerre (a gyakorlatban 6–8, legfeljebb 16), az antenna elforgatása nélkül.

Rács típusú többnyalábos antennák

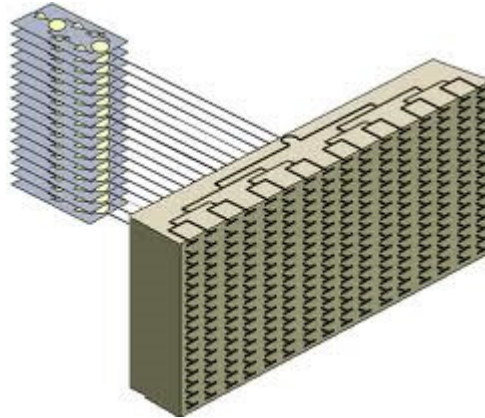
A rács típusú többnyalábos antennákat a sugárnyaláb irányíthatóságának szabad megválasztása jellemzi, melyet az antennaelemek célszerű elrendezésével és fázisaik megfelelő táplálásával érnek el. Egy ilyen antenna-elrendezést szemléltet az alábbi ábra:

Rács típusú többnyalábos antenna

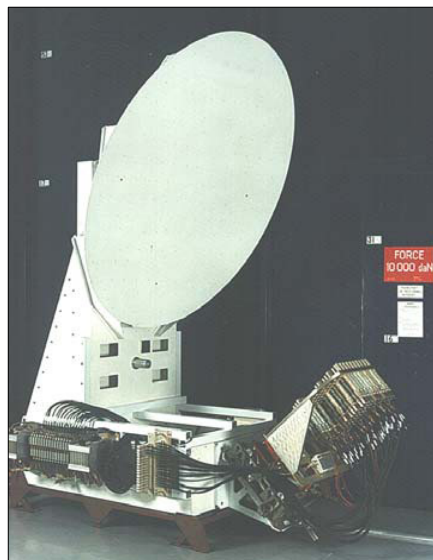
A vételnél mindegyik elem kimenete három irányban ágazik el (a valóságban „n” ágra). Ezek mindegyike fázistolóhoz csatlakozik. Mindegyik elem kimenete össze van kötve (közös ki- és bemenet). Jóllehet a többnyalábos rácsantennák

sugárnyalábainak nyeresége megegyezik, (nem függenek az egy fókuszról való távolságtól), azonban a tápáramkör komplexitása nagy veszteséget okoz. Az alábbi ábra egy fázisvezérelt rácsantennát illusztrál a tápláló áramkörével.

Reflektor-rács kombináció típusú többnyalábos antennák

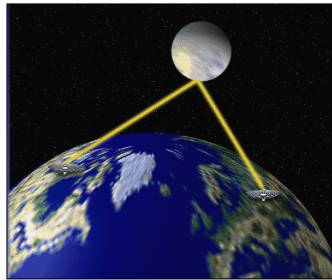
Ez egy többnyalábos reflektorantenna, melyben egy fázisvezérelt rácsantenna van a fókuszban elhelyezve, mint elsődleges sugárzó. A többnyalábos antenna nem csökkenti az egyes nyalábok jellemzőit, azonban csökkenti a tápáramkör veszteségeit. Ez a kép egy fókuszban elhelyezett rács-sugárzó reflektor- (Focal Array Fed Reflector – FAFR) antennát szemléltet.

A TÁVKÖZLÉSI MESTERSÉGES HOLD ANTENNARENDSZEREK FEJLŐDÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE

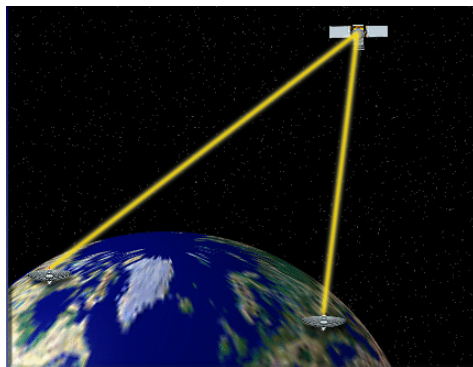
Az antennarendszerek alatt itt a holdakon telepített antennákat és velük a földi terminálokból működtetett antennákat értjük. Kezdjük a műhold-antennákkal!

A Föld körüli távközlési mesterséges holdak története 1960-ban az ECHO-I kommunikációs hold fellövésével vette kezdetét. Az ECHO-I lényegében egy passzív, 3 km átmérőjű, vékony fémhártyával borított ballon (gömb) volt, mintegy 1600 km pályamagasságon, mint azt az ábra szemlélteti.

Tulajdonképpen a fémgömb egy reflektorként szolgált, amely visszaverte a rásugárzott rádiófrekvenciás energiát. Az egyszerű felépítésű ECHO-I hátrányos tulajdonságai kimutatták azokat a legfontosabb fejlődési irányokat, melyeket a rá következő műholdas generációknál meg kellett szüntetni. Többek között ilyen volt a földi végállomás hatalmas antennamérete, és a nagyteljesítményű adók alkalmazása. Mindezek a földi végállomásokat költségessé tették. Az antennákkal összefüggő problémaként jelentkezett még, hogy nagy területű fedés biztosításához sok ECHO típusú holdra lett volna szükség.

Az 1965-ben fellőtt INTELSAT-I (Early Bird) volt az első, geostacionáris pályára állított kereskedelmi távközlési mesterséges hold. A 0,7 m átmérőjű és 1,6 m magas henger alakú hold – két 25 MHz-es transzponderével – 240 távbeszélő és egy tévécsatorna kapacitással távközlési szolgáltatást biztosított Észak-Amerika és Európa között (felszálló ág 6 GHz, leszálló ág 4 GHz). A forgásstabilizált hold a Föld forgástengelyével párhuzamos tengelye körül, a henger végéből kinyúló antennájával együtt forgott. Ennek következtében az antenna sugárzási görbéje a forgástengelyre szimmetrikusan rajzolódott ki, ezért a nem irányított antenna által kisugárzott energiának csak kis része jutott el a Földre, tehát továbbra is hatalmas méretű földi antennarendszerekkel lehetett csak venni a hold jeleit.

Az 1969-ben pályára állított első INTELSAT–III hold volt az első, mely irányított antennát hordozott. A III-as széria 19° nyílásszögű irányított antennája globális fedést biztosított a Föld felszínén. Maga a hold forgásstabilizált volt, ezért antennáját a hold forgássebességével megegyezően, de ellentétes irányban kellett forgatni, hogy megtartsa földi fedését. Az INTELSAT–III antennája által a Földre sugárzott energia fluxussűrűsége továbbra is rendkívül alacsony volt, aminek következtében az akkori földi állomások hatalmas méretű antennáinak hasznos felülete elérte az 500 m^2 -t, azonban a vett energia távbeszélő csatornánként kevesebb volt $0,01 \text{ pW}$ -nál. A továbbra is a C-sávban üzemelő ($6/4 \text{ GHz}$) hold két, egyenként 225 MHz sávszélességgel rendelkező transzpondere $1200\text{--}1500$ távbeszélő-csatornát kezelt le.

A Földön vett jelteljesítmény növelésének – mint ismerjük – két módja van. Növelni kell a kisugárzott teljesítményt és/vagy nagyobb nyereségű antennát kell alkalmazni. A globális nyalábot létrehozó antenna nyereségénél nagyobb nyereségek az antenna irányítottságának növelésével, tehát szűkebb sugárzási nyaláb létrehozásával nyerhetők. Azonban a szűk nyalábokkal nem érhető el akkora területfedés, mint a globális nyaláb esetén. Ugyanakkora területfedés ezért több szpot-nyalábú antennával biztosítható.

A földi végállomás antennamérete, és így költsége csökkentésének elkerülhetetlen igénye, kikényszerítette a holdakon alkalmazott nagyobb nyereségű, szpot-nyalábokat kialakító antennák alkalmazását. Az INTELSAT–IV széria holdjait a globális fedést biztosító tölcserantenna mellett két, $4\text{--}5^\circ$ nyílásszögű szpot-nyalábot létrehozó parabolarefektor antennával szerelték fel. A globális nyalábot biztosító antennát adásra és vételre egyaránt alkalmazták, és lehetővé tette a többszörös belépést minden földi állomás részére, mely „látta” a holdat. A szpot-nyaláb antennák a legnagyobb forgalmú összeköttetések átvitelét biztosították és földi vezérléssel arra a területre irányították nyalábjaikat, ahol a forgalom tetőzött. Így például az Atlanti-óceán térsége fölötti hold egyik szpot-nyalábja Európára, a másik Észak-Amerikára volt irányítható.

Az INTELSAT–IV antennarendszer már biztosította a transzponderek forgalmi igények szerinti eloszlását is. A hold 12 transzponderrel rendelkezett. A 4 MHz biztonsági sávval elválasztott transzponderek 36 MHz sávszélességgel rendelkeztek. Vétel üzemmódban minden transzponder bemenete a globális nyalábú antennára volt kötve. Adás üzemmódban a 12 transzponderből négynek a kimenete folyamatosan a horn-antennához csatlakozott. A többi nyolc transzponder kimenete földi vezérléssel akár a globális nyalábú antennához, vagy valamelyik szpot-nyalábú antennához volt kapcsolható. A hold kapacitása már 4000 távbeszélő és egy tévé-csatornára terjedt ki.

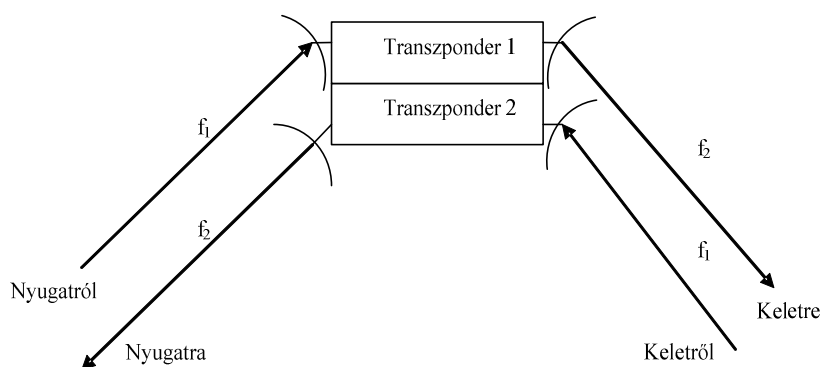
A láthatóan egyre növekvő műholdas kommunikációs igény és ugyanakkor a $6/4 \text{ GHz}$ -en felhasználható frekvenciasáv (500 MHz) korlátozottsága egyre erőteljesebben vetette fel ugyanazon frekvenciák újrafelhasználhatóságának igényét. A pályára irányított műholdak számának növelése lehetett volna az egyik, de költségesebb megoldás. A másik, egyúttal a jövőbe mutató korszerűbb megoldást a holdon alkalmazott többnyalábos irányított antennák jelentették.

Az INTELSAT-IV továbbfejlesztett változatát (INTELSAT-IVA) 1975-ben helyezték pályára. A IVA-ra azért volt szükség, mert az Atlanti-óceán térségében megnőtt a távközlési igény. Az itt látható kép az INMARSAT-IVA-t a C- és K-sávok antennarendszerével mutatja a kilövés előtti felkészítés (ellenőrzés) utolsó stádiumában.

A 6/4 GHz-es spektrum többszörös felhasználásával az INTELSAT-IVA már 6000 távbeszélő áramkört és két tévécsatorna távközlési kapacitást biztosított, melyet az irányított antennák térbeli szétválasztásával valósítottak meg.

Az alábbi példa ezt a térdiverziti megoldást szemlélteti.

A példában az 1-es és a 2-es transzponder mindegyike 36 MHz sávszélességű. Az ábrán az 1-es transzpondert a keleti térségre irányított vevőantennára, míg a 2-es transzpondert a nyugati térségre irányított vevőantennára kapcsolták. Lekeverés és erősítés után a jelek az irányított adóantennákra kerültek. Így az egy időben adásra, valamint vételre felhasznált f_1 és az f_2 frekvencia térben kerül szétválasztásra, a lekeverés miatt pedig egy frekvencia-diverziti is megvalósul.

Az irányított antennák tölcésugárázókkal táplált, eltolt parabolareflektor antennák (offset parabolic reflector) voltak. Az antennák sugárnyalábait a tölcésugárázókkal formálták úgy, hogy a kívánt formát létrehozó sugárázókat aktivizálását (kapcsolását) egy mátrixkapcsoló vezérelte. A nyugati és a keleti vevőnyaláb a globális nyaláb által besugárázott térséget megközelítőleg fele-fele területében fedte, ezért *félteke-nyalábnak* (*hemispheric/hemi beam*) nevezték.

Ennél a szériánál használták fel először a K-sávot (14/11 GHz). A IVA holdakon nyolc pár transzpondert kapcsoltak az irányított vevő- és az adóantennákhoz, és négy transzpondert a globális antennákra. Így $[(2 \cdot 8) + 4] \cdot 36 = 720$ MHz teljes sáv szélességet biztosítottak, szemben az IV-es holdak 432 MHz sáv szélességével ($12 \cdot 36 = 432$ MHz).

Az INTELSAT-V szériánál a frekvencia-újrafelhasználás újabb módszerit, az ortogonális lineáris polarizációt is alkalmazták. A nyalábképzés rugalmasabbá vált, megjelentek a zóna-nyalábok. Az V-ös széria antennái globális, félteke-, zóna- és szpot-nyalábokat alakítottak ki. A globális nyaláb átvitele a holdra, balra forgó körkörös polarizációval (Left Hand Circular Polarisation – LHCP) és a holdtól jobbra forgó körkörös polarizációval (Right Hand Circular Polarisation – RHCP) történt. A félteke-nyaláboknál a globális nyalábbal megegyező polarizációt alkalmaztak. Ez azonban nem okozott interferencia-problémákat, mert a 6/4 GHz-es sávnak különböző részeit használták. A zónanyalábok teljes egészében vagy részben a félteke-nyalábon belül estek és azonos frekvencia spektrumot alkalmaztak, ezért a zónanyalábok ortogonálisan polarizáltak voltak a félteke-nyalábokhoz képest. Jóllehet a frekvencia-újrafelhasználást ortogonális polarizációval már alkalmazták más mesterséges hold rendszereknél, de az INTELSAT-V holdakon használták először irányított antennákkal kombinálva.

A szpot-nyalábokon a vétel 14 GHz-es, az adás 11 GHz-es sávban történt. A két szpot-nyaláb (keleti és nyugati) térbeni szelekciója minimálisra csökkentette közöttük az interferencia lehetőségét, mégis a biztonságos szétválasztás érdekében közöttük az ortogonális lineáris polarizációt valósították meg.

A lineáris polarizáció választásának az az oka, hogy az eső rontja a keresztpolarizációs átvitel közötti izolációt. Ez a csökkenés a lineáris polarizáció esetén kisebb mértékű, mint a körkörös polarizációnál. Ezért alkalmazzák a szpot-nyaláboknál. A körkörös polarizációt viszont előnyösebb alkalmazni a 6/4 GHz-es sávban, mert az itt jelentkező Faraday-rotációra nem érzékeny.

Egy önálló adóantenna hozza létre a félteke- és zóna-nyalábokat a holdról, hasonlóképpen egy vevőantenna veszi a földi állomások zóna- és félteke-nyalábú adásokat a földi állomások antennáitól. Mindegyik félteke- és zóna-antenna egy reflektorból és az azt tápláló 88 horn-sugárzó rácsból áll. Közülük mindegyik egyidejűleg képes volt adni és venni mind az LHCP-t, mind az RHCP-t.

A különböző zónafedéseket a Földről irányítva a tölcserács különböző elemeinek táplálásával oldották meg.

Az irányított antennák és a frekvencia-újrafelhasználás kombinált módszere következtében a széria távközlési kapacitása lényegesen megnőtt. Az INTELSAT-V rendszer 12 000 távbeszélő és két tévécsatorna átvitelét biztosítja.

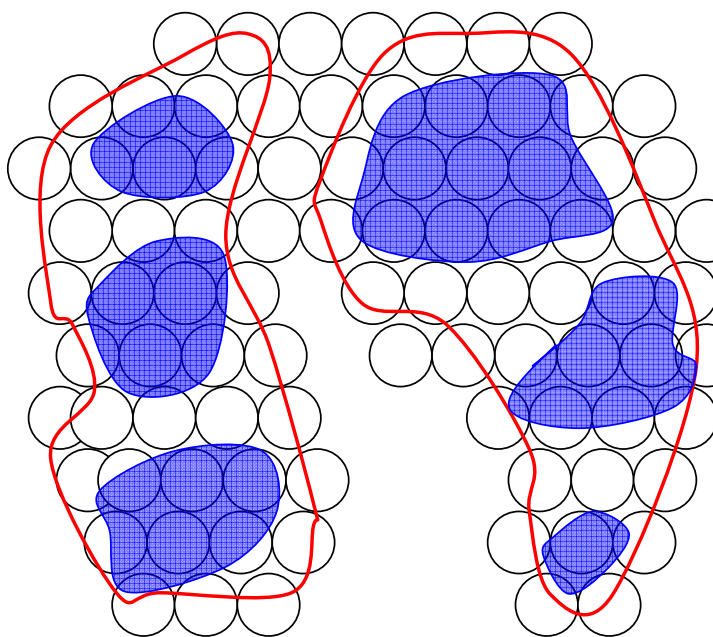
Az előző szériákhoz viszonyítva másképp oldották meg a hold stabilizálását is, amire azért volt szükség, mert méreteiben és felépítésében eltér elődjektől. Maga a holdtest 1,7x2x1,8 m és az antennát erre a testre erősített toronyra szerelték. Így az együttes magassága 6,5 m. A két szolárrács 8 méterre nyúlt ki északra és délre.

Felépítése következtében az INTELSAT–V nem forgásstabilizált. Maga a holdtest nem forog. A stabilitást a holdtestben elhelyezett, a hold pályasíkjára merőlegesen (azaz a Föld forgástengelyével párhuzamosan) forgó tömeggel (nyomatékkerék) oldották meg. Ez az eljárás test-stabilizációként (body stabilised) fordítható.

A következő INTELSAT széria, a VI-os antennái félteke- és zóna-nyalábokat alakítottak ki. Négy, térben (szög szerint) elválasztott zónanyaláb lehetővé tette ugyanazon frekvenciák hatszoros felhasználását a 6/4 GHz-es sávban. Ez az antenna-táplálás sokkal komplexebb megvalósítást igényelt, mint az történt az INTELSAT–V-nél. A zóna- és félteke-nyalábok kialakítása egy 3,2 m átmérőjű reflektor (a 4 GHz-es sávra) és egy 2 m átmérőjű reflektor (a 6 GHz-es sávra) fókusz síkjában elhelyezett, 146 kettőspolarizációjú tölcser-sugárzó szelektív csoportjainak megfelelő kiválasztásával történt. A 14/12 GHz-es sávban a keleti és nyugati szpot-nyalábok kialakítása és a frekvencia-újrafelhasználás az INTELSAT–V-nél megismertek szerint valósult meg.

Az eddigi példák alapján levonható a következtetés, hogy egy korszerű távközlési mesterséges hold antennarendszer külön vevő- és külön adóantennából áll. Az antennák egy reflektort és sugárzó (tápláló) egységet foglalnak magukba.

Az állandó telepítésű (helyhez kötött) műholdszolgáltatás (Fixed Satellite Service – FSS), az INTELSAT példáit követve, a VIII-as és IX-es szériáknál érték be a reflektorantennák fejlesztésében elért eredmények, melyek rugalmas területfedést biztosítottak.

88 aktív horn-elemből álló, sugárzó ráccsal táplált reflektorantenna
félteke- és zóna-fedései

Az INTELSAT–VIII félteke-/zóna-fedésű parabolarefektor antennákkal, globális fedést biztosító tölcserantennákkal és a K_u -sávú, szpot-nyalábbal elliptikus fedést létrehozó reflektorantennákkal biztosítja rugalmasan a távközlési szolgáltatás területére és területéről az összeköttetéseket. A továbbiakban a C-sávú félteke/zóna antennák felépítését és földi fedését elemezzük.

A holdon két félteke-/zóna-fedésű antennát telepítettek, egyet az adásra, egyet a vételre. A 450 MHz sávszélességű adóantenna a 3,625–4,075 GHz-es sávban egy 2,6 m átmérőjű reflektor, körülbelül 0,9x1,2m tölcserugárgzó ráccsal (transmit feed array). A vevőantenna reflektora a 6 GHz-es sávban kisebb, mintegy 1,8 m átmérőjű. Mindkét antenna többszörös táplálású reflektorantenna, 96 sugárgzó-elemmel, melyből 88 aktív. Az antennák két félteke- és hat zónanyalábot képeznek.

A legkorszerűbb, többnyalábos antennarendszerekkel találkozunk, ha áttekintjük napjaink mobiltávközlési mesterséges hold rendszereit. Az alábbiakban felhozott példák érzékeltetik a nyalábképzés és a frekvencia-újraterhasználás megvalósításának sokszínűségét.

Az 1996–1998 között pályára állított Inmarsat–III holdak egyik antennarendszerénél egy globális nyalábot és öt átfomálható szpot-nyalábot alakítottak ki, ami képes folyamatosan változtatni a teljesítményelosztást a forgalmi leterheltségnek megfelelően a sugárnyalábok között. Az antenna 2,4 m átmérőjű reflektorból és a tápláló hélix-antennarácsból áll. A táplálórács mechanikusan mozgatható, ezáltal átfomálja a nyalábot.

Az INMARSAT–III egy másik antennarendszere esetében adásra egy közvetlen sugárgzó aktív rácsantennát, vételre pedig egy fázisvezérelt rácsáplálású reflektorantennát alkalmaznak. Mindkettő az L-sávban üzemel. Vevőantennaként az előzőekben említett, fókuszrács-táplált reflektor (focal array fed reflector – FAFR) antennát használ. Az antenna 1,64 GHz-en 80 MHz sávszélességet biztosít. Polarizációja bal forgású (LHCP). A táprács (feed array) nyeresége 10 dB. A III-as széria antennáit az alábbi kép szemlélteti.

A 2005–2008 között rendszerbe állított INMARSAT–IV L-sávú antennája egy ellipszis alakú, 80 m² felületű reflektorból és 120 aktív elemet számláló tápláló rácsból áll, mely 200–220 digitálisan képzett szpot-nyalábot alakít ki. Az antenna fedése programozható és a nyaláb átfomálható. Az INMARSAT–IV antenna-rendszerét a következő oldal felső részén látható fantáziakép illusztrálja.

A GLOBALSTAR-nál jelenik meg az aktív és passzív fázisvezérelt rácsantenna. Az antennák $\pm 55^\circ$ között képesek pásztázni (szkennelni) a sugárnyalábbal. Az adó rácsantenna 2,5, a vevő rácsantenna pedig 1,6 GHz-es sávban üzemel és 6, 8, 12 vagy 16 nyalábot képeznek le. A nyalábok számát a frekvencia újrafelhasználási faktor határozza meg.

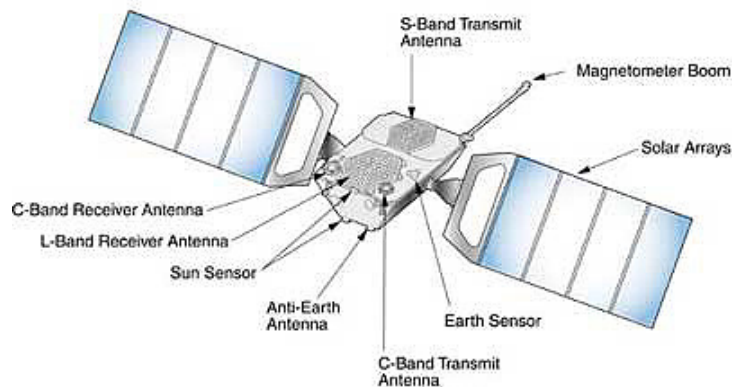
A LEO pályára helyezett, 2014-ig rendszerben tartásra tervezett IRIDIUM 66 holdja (holdanként 48 szpot-nyaláb), összesen 3168 nyalábbal fedi szolgáltatói zónáját. A holdnak az alábbi képen látható három, egymástól 120° -ra elhelyezett fázisvezérelt paneljének mindegyike 16 egyidejű fix szpot-nyalábot produkál. A szpot-nyalábok a Föld felszínén 950 km átmérőjű cellát sugároznak be.

A kép alulnézetből mutatja az IRIDIUM három, a közvetlen előfizetői forgalmat biztosító fázisvezérelt rácsantennáját (paneljét), valamint a négy parabola-reflektor antennáját a kapuállomások felé tartott összeköttetésekre.

Az IRIDIUM frekvencia-újrafelhasználási faktora 12, ami megfelel 12 szpot-nyalábnak, ezért a hold 240 csatornája nyalábonként 20 frekvencia-csatornára van szétosztva. Frekvenciánként négy felhasználói csatorna 80 előfizető kiszolgálását teszi lehetővé nyalábonként. Azonban néhány nyaláb átfedése miatt és teljesítmény-megtakarítás céljából az aktuális nyalábok száma 2151. Így a teljes rendszerkapacitás egyidejűleg 172 000 (2150x80) felhasználói összeköttetés.

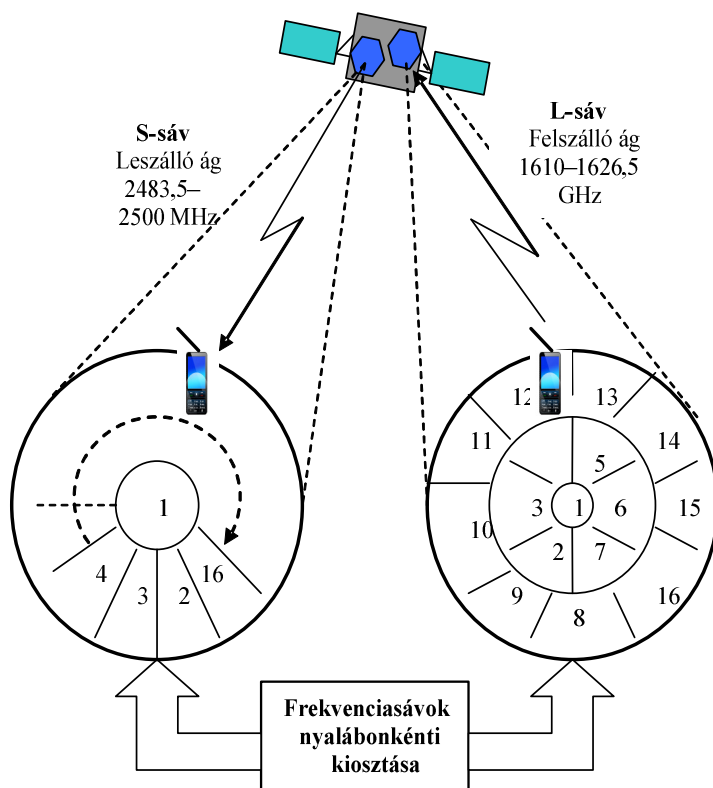
Az 1991-ben indult, LEO pályájú, cellarendszerű GLOBALSTAR mobiltelefon-rendszer holdjai a felhasználó–hold–felhasználó összeköttetések megvalósítására az L- és S-sávban fázisvezérelt rácsantennákat alkalmaz. A holdak egy trapéz alakú testen két fázisvezérelt rácsantennával (L-sávú vevőantenna – L-Band Receiver Antenna és S-sávú adóantenna – S-Band Transmit Antenna), C-sávú vevő- és adóantennával (C-Band Receiver Antenna és C-Band Transmit Antenna), Nap és Föld érzékelőkkel (Sun Sensor és Earth Sensor) egy magnetométerrel és a hold testére szerelt két szolár sorral (solar arrays) rendelkeznek, ahogy azt az alábbi ábra mutatja. A C-sávú adó- és vevőantenna biztosítja a kapuállomás–hold viszonylatban a fel- és leszálló ági összeköttetést, amelyre a nemzetközi szakirodalom a „feeder link” megkülönböztető fogalmat használja.

Egyet a felszálló ágba, vevőantennaként, alacsony zajú teljesítmény-erősítőkkel (Low Noise Amplifier – LNA), a másikat a leszálló ágba, a hold adóantennájaként, nagy teljesítményű erősítőkkel (High Power Amplifier – HPA). A 2,5 MHz sávszélességű HPA-k korszerű mikrohullámú integrált áramkörű (Monolithic Microwave Integrated Circuit – MMIC) félvezetős erősítők. Az adóantenna 91, a vevőantenna 61 sugárzóelemmel rendelkezik.

A veszteségek csökkentése érdekében a réteges tápáramkörben a nyalábformáló áramkört (Beam Forming Network – BFN) közvetlenül az LNA-k és HPA-k fölé helyezték el. Az áramkör „szalagvezető” (stripline) elrendezése következtében a BFN vesztesége a 25–30 dB tartományba esik. (A BFN áramkörben nem találhatók sem koaxiális kábelek, sem csötápvonalak, ehelyett 32-rétegű nyomtatott áramkört tartalmaz. A BFN adáskor szétosztja, vételkor pedig begyűjti az antennaelemekre jutó teljesítményt.

Az L-sávban kiutalt 16,5 MHz sáv szélességet (1,610–1,6265 GHz) 17 nyaláb sugározza a Föld felszínére. A kódosztású többszörös hozzáférés (Code Division Multiplex Access – CDMA) a frekvenciasáv 16-szoros újrafelhasználását biztosítja más-más eloszlásban a fel- és leszálló ágakban, ahogy ezt az alábbi ábra szemlélteti.

A GLOBALSTAR felhasználói frekvencia-újrafelosztása

BEFEJEZÉS

Ebből a rövid válogatásból is látható, hogy a távközlési mesterséges hold rendszerek részére hagyományosan kiutalt C- és K_u-frekvenciasáv lassan telítődik. Az egyre fokozódó felhasználói igény kielégítése mellett, a nagy adatsebességű kommunikáció (2–20 Mbit/s) is mind jobban leterheli a holdak kapacitását. Ugyanakkor a napjainkban alkalmazott nagynyereségű holdantennák lehetővé teszik az olcsó, tömegesen gyártható és megvásárolható felhasználói terminálokat, ami végső soron a célja a távközlési műhold híradás elterjedésének. Tovább lépésre a K_a-sáv (28–31 GHz) fokozottabb kihasználása és a korszerű technológiákat alkalmazó holdantennák elterjedése ad lehetőséget.

Mint láttuk, ma már egy sor olyan antenna-összeállítás létezik, amely például egy GEO-pályás műhold esetén 60–90 összefüggő szpot-nyalábbal, hatalmas földi területeket fed, nagy nyereséggel és 10–16-szoros frekvencia-újrafelhasználással. A jövőre nézve reálisan tervezhető megoldást mutatnak az eddigi antennafejlesztési tendenciák: a jósági tényező növelésével (a zajhőmérséklet minimalizálásával) és az irányítottság növelésével a szolgáltatói terület több, nagy nyereségű szpot-nyalábbal történő fedésére, ami lehetővé teszi a még gazdaságosabb frekvencia-újrafelhasználást.

FELHASZNÁLT ÉS IDÉZETT IRODALOM

- B.G. Evans (szerkesztő): *Satellite Communications System*. (3rd Edition)
- Bruce R. Elbert: *Introduction to Satellite Communication*.
- Burton I. Edelson – Joseph N Pelton: *Satellite Communications Systems and Technology, Europe – Japan – Russia*.
- D.I. Dagleish: *An Introduction to Satellite Communications*.
- Edward Hirshfield: *The Globalstar System Breakthroughs in Efficiency in Microwave and Signal Processing Technology*.
- Gérard Maral – Michel Bousquet – Zhili Sun: *Satellite Communications Systems: Systems, Techniques and Technology*.
- Gerard Maral: *VSAT Networks*. (Second Edition)
- MK KFH főnökségi kiadvány: *Távközlési mesterséges hold híradás és felderítésének elméleti alapjai I. és II. kötet* (Nyt. szám: 1267/2010)
- Sebastiano Tirro: *Satellite Communication Systems Design*.
- Stojče Dimov Ilče: *Global Mobile Satellite Communications for Maritime, Land and Aeronautical Applications*.
- Szombathy Csaba: *Emlékeztetők a „Műholdas műsorszórás” című tantárgy előadásaihoz*.
- Takashi Iida: *Satellite Communications System and its Design Technology*.
- Taszner István: *Telekommunikációs rendszerek*.
- Teréki Csaba: *Fázisvezérelt antennarácsok*.
- Torma Béla: *Távközlési mesterséges hold rendszerek és fejlődési irányok – II. Felderítő Szemle VIII. évfolyam 4. szám (2009. december); Felhasználóközeli műholdas mobil távközlési rendszerek. Felderítő Szemle IX. évfolyam 2. szám (2010. június)*
- Yann Cailloce, Gerard Caille: *Space multi-beam antenna with very high figure of merit, for Ka-band multimedia via satellite transmission*.

**A KOSSUTH LAJOS KATONAI FŐISKOLA
FELDERÍTŐ TANSZÉKÉNEK TÖRTÉNETE**

A szerző előszava

Felderítőtisztként avattak. 1976-ban szolgálati érdekből kerültem Szentendrére, a Kossuth Lajos Katonai Főiskola (KLKF) csapatfelderítő tanszékére. 1997-ig a főiskolán, majd 2005-ig a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen (ZMNE) dolgoztam. A tanszéken az oktató–nevelő munka alapjaitól eljutottam a tanszék-vezetői feladatok gyakorlásáig. A tanulmány megírásával az a célom, hogy az egykori tanszék munkáját megismerje a fiatalabb generáció, maradandó emlékek őrizzék a 30 év történetét.

A későbbiekben tervezem egy nagyobb lélegzetű könyv elkészítését, amelyben részletesen, kis anekdotákkal fűszerezve leírom a felderítők képzését és saját pályám emlékeit, tapasztalatait, melyeket szeretnék megosztani a felderítők nagy családjának tagjaival.

A tanulmány elkészítésének aktualitását adja, hogy a magyar haderő történetében az intézményesített felderítőtiszt-képzés – amely valamilyen formában még ma is folyik – legelső osztálya **1961**-ben, pontosan 50 éve hagyta el az Egyesített Tiszti Iskola (ETI) padjait, és valamennyi, azóta végzett tiszt őket tekinti a kezdetek úttörőinek. Írásom ezért született most, 2011-ben.

Az első felderítő osztályban 14 fő végzett. Őket követte **1962**-től az ETI tízéves történetének második korszakában három felderítő szakasz. Ezek a növendékek már négyéves képzésben vettek részt és polgári képesítést is kaptak, kezdetben földrajztanári, a későbbiek folyamán pedig német nyelvtanári diplomát.

1963-ban, az iskola történetében először, az összefegyvernemi tagozaton belül létrejött az önálló Felderítő Tantárgy Bizottság, ami lényegében egy szakcsoportot alkotott. Ez a szervezet tekinthető a ZMNE-n a mai napig működő felderítő szakcsoport megalapítójának. A tantárgybizottság vezetőjének *Sereg István alezredest* nevezték ki, és felderítő tanárként került az iskolára *Komjáti Árpád százados* és *Zsidó János százados*. Ebben az évben (Budapestről) az ETI egy része kiköltözött Szentendrére, az addig ott működött tiszthelyettes iskola helyére. A szakcsoport végezte a felderítő szakaszok szakmai felkészítését, a kijelölt tanárok pedig osztályfőnökként oktatták, nevelték a növendékeket.

Az Egyesített Tiszti Iskola tízéves (**1957–1967**) története folyamán négy szakaszban 48 felderítő tiszt végzett, többen közülük igen sikeres katonapályát futottak be. Valamennyi felderítő nagyon sokat tett a szakmáért, hiszen a felderítő szolgálat újjáélesztése, működése és fejlesztése alapvetően az ETI-n végzett tisztek több évtizedes áldozatos munkájának az eredménye volt.

A csapatfelderítő tanszék megalakulása és működése

Az 1960-as évek második felében a katonai felső vezetés megvizsgálta a tisztképzést és változtatásokat javasolt: egyrészt azt, hogy az ETI-n folyó képzések szétválasztása révén alakuljanak meg a katonai főiskolák, másrészt pedig, hogy kapjon nagyobb hangsúlyt a fegyvernemi tisztképzés. Ezek után Szentendrén megalakult a Kossuth Lajos Katonai Főiskola (KLKF), amely **1967. szeptember 1-jén** megkezdte a parancsnoki képzést. A honvédelmi miniszter 18/1967. számú parancsa intézkedett az iskola felállításáról, a megszűnő Egyesített Tiszti Iskola állandó állományának, bázisainak, anyagainak a további sorsáról és a már beiskolázott tisztjelöltek főiskolai átvételéről. A főiskola állománytáblájában a magyar haderő történetében első ízben jelent meg a Csapatfelderítő Tanszék.

A Felderítő Tantárgy Bizottságban dolgozó tisztek más beosztásba kerültek, egyedül *Komjáti Árpád százados* maradt a főiskolán. A Csapatfelderítő Tanszékre került *Spala István őrnagy* (később alezredes), aki elsőként kapta meg a tanszékvezetői megbízást. Rajta kívül a tanszék tanára lett *Kucsá János őrnagy* és *Reider István százados*. Nem sokkal ezután érkezett *Vindics Lajos őrnagy* és *Miklós István őrnagy*. A tanárok munkáját egy gépíró segítette.

A tanszék tanárai kezdetben Szentendrén egy régi épületben, majd tanteremből átalakított helyiségekben dolgoztak. Az új szervezet megkezdte a tanítást és a növendékekkel való foglalkozást. A szakaszok számának megfelelően a tanárok közül néhányan osztályfőnöki megbízást kaptak azzal a feladattal, hogy segítsék a fiatal növendékek tanulmányait, napi életét és neveljék őket jó képességű felderítő tisztekké. Az oktatás képezte a tanszék legfontosabb munkáját. Az elméleti órák a tanteremben folytak, kevés szemléltető eszközzel. Az osztályfőnökök és a tanárok rendszeresen tartották a gyakorlati harcászati és más foglalkozásokat a Pilisben és Szentendre környékén.

A főiskolai képzést folytatók az első években nagyon sok tapasztalatot átvettek az ETI életéből, és Szentendrén a tanszék munkájában kezdett kialakulni egy sajátos oktatási-nevelési arculat, amely folyamatosan fejlődött. A pozitív irányú változásokkal azonban nem járt együtt az oktatási feltételek javulása, sőt az elért eredmények fenntartását veszélyeztette az oktatási bázisok gyakori váltása miatti keveredés. A szentendrei bázis épületei egyrészt szűknek bizonyultak a főiskolai képzéshez, másrészt néhány épületről kiderült, hogy bauxitbetonos, tehát veszélyes. A Honvédelmi Minisztérium nagyarányú korszerűsítésbe kezdett és 1968-ban a műszaki és harcokszó tanszék kivételével a teljes állományt beköltöztette Budapestre, a Ságvári Endre laktanyába. A pesti bázis (Zách utca) elég szűkösen biztosította az oktatás feltételeit, ráadásul az épületek nagy része korszerűtlennek bizonyult.

1969-ben változott a tanszék vezetése és összetétele. Nyáron *Spala István alezredes* bekerült az MN Vezérkar 9. Önálló Osztályára, *Kucsá János őrnagyot* kinevezték a Csapatfelderítő Tanszék vezetőjének, valamint ebben az évben érkezett *Pászik János őrnagy*. A tanszék új felállásban folytatta tevékenységét, amelynek során sok nehézség adódott. A felderítő tanárok egy földszintes, átalakított épület irodáiban dolgoztak, ahol elmélyült munkát csak nehezen lehetett végezni. Másrészt az oktatás körülményeinek alakulása és a tanszék életkor szerinti összetétele sem

volt optimális. Emellett szinte minden felderítő tanár a csapatoktól került az oktatásba, ezért kevés tapasztalattal rendelkezett a főiskolai képzéshez. A tanszék összetételében hamarosan újabb változás következett be.

1970 novemberében *Dombrádi Gyula alezredes* kapta meg a tanszékvezetői feladatot, majd nem sokkal később *Kucsa János őrnagy* elkerült az iskoláról és a tanszékvezető-helyettes *Reider István őrnagy* lett. Az új tanszékvezető nagy lendülettel látott munkához, igyekezett stabilizálni a tanszéket, jó kapcsolatot alakított ki a felderítők előljáró szerveivel. A tanszék 5 fővel dolgozott. Az oktatás feltételei és a tanszék munkakörülményei továbbra is kedvezőtlenek voltak, de minden tanár maximálisan igyekezett jó felderítő tiszteket nevelni. A tanárok és a növendékek is várták a korszerű szentendrei bázis elfoglalását.

1972 nyarán a főiskola visszaköltözött Szentendrére, a teljesen felújított és modern felszerelésekkel ellátott objektumba. *Dombrádi Gyula alezredes, Polgár Ervin ezredessel* (aki 1972-ben az MNVK 2. Csoportfőnökség Csapatfelderítő Osztályának a vezetője lett) közösen igyekezett megteremteni egy jól működő oktatási szervezet alapjait. Többen elkerültek a tanszékről, ezzel egy időben a főiskolára visszakerült a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián frissen végzett *Komjáti Árpád őrnagy, Boros Endre százados* és mások. Az új szervezetű tanszéken már négy osztályfőnök és egy tervező tiszt dolgozott, tartották az órákat és nevelték a hallgatókat, emellett egy gépíró és egy rajzoló segítette a tisztek munkáját.

A szentendrei bázis elfoglalásával egyidőben megalakult a Felderítő Század és az új alegység a tanszékvezető szolgálati alárendeltje lett. Az 1972/1973-as tanévben *Hesz József őrnagy* személyében a 4. (felderítő) század új előljárót kapott. A parancsnok igazi csapatszellemet hozott az alegységhez, de módszerei és egyéni megnyilvánulásai miatt a hallgatók kétkedve fogadták. A tanszék munkája eredményesebbé vált, a kollektíva megszilárdult, a tanárok korszerű körülmények között dolgoztak. Bár a tanszék az első hónapokban még nem tudott beköltözni a parancsnoki épületbe, de a tanterem-komplexum és a századkörlet lehetővé tette a nyugodt oktatást, nevelést.

Oktatási anyagok készítése

Az 1970-es évek elején prioritást kapott a kidolgozói munka, a főiskola vezetése támogatta az oktatási segédanyagok készítését. Az egyik terület a jegyzetkészítés felfutása volt, hiszen az első években csak az ETI-től átvett jegyzetek álltak rendelkezésre. A tanszék éves „Tankönyv- és jegyzetkészítési tervet” dolgozott ki. Ebben a tanárok rögzítették az elkészítendő dokumentumok főbb paramétereit. Az iskola biztosította az elvégzett munka díjazását és a belső nyomda viszonylag nagy kapacitása lehetővé tette akár több száz példányban készülő anyagok kiadását is. A szerzők megírták a tervezett tankönyvek, jegyzetek szinopszisát és a kidolgozás ütemezését. Ennek megfelelően a tanszék megtárgyalta és eldöntötte, hogy ki milyen anyagot készítsen a felderítő harcászati és az idegenhadsereg-ismeret tantárgyak jobb elsajátításához. *Dombrádi alezredes* a jegyzetek írásában is élen járt, évente általában két anyagot készített, de a tanárok többsége is írt segédleteket. A tanszéki kidolgozás fő iránya a felderítő csoport- és a felderítő századparancsnok munkájának részletes leírása, a felderítő szervek

alkalmazásának bemutatása volt, de készült jegyzet más tárgykörökhöz is. Rövid idő alatt a felderítő hallgatók szinte minden szükséges tankönyvet, jegyzetet megkaptak.

Kiemelt feladatnak bizonyult az összes tanszéken az oktatóprogramok elkészítése. A Csapatfelderítő Tanszék évente kettő–négy oktatóprogramot szerkesztett. Ezek a programok szintén szerepeltek a jegyzetkészítési tervben. A főiskolaparancsnok kiképzési helyettese évente többször tartott a tanári állomány részére módszertani értekezletet és bemutató foglalkozást a különböző oktatási anyagok elkészítésének lehetőségeiről. Több kiadvány is született, amelyekben elemzések, didaktikai segédanyagok és programminták szerepeltek, így a tanárok programokat is kezdtek készíteni.

Reider őrnagy és Pászik őrnagy számos anyagot írt, de a tanszék vezetése a legtehetségesebb hallgatókat is bevonta az audiovizuális programok készítésébe. Néhány év alatt elkészült hat–nyolc oktató program, amelyek a magnetofon által vezérelt diaképekkel általában egy-két tanóra témáját dolgozták fel. Korszerű eszközökkel lehetett oktatni a felderítő és az idegenhadsereg-ismereti témákat. Bár voltak problémák az új módszerek alkalmazása során, hasznosnak bizonyult az új eszközzrendszer megismerése, mert rendkívüli módon fejlesztette a tanárok és a hallgatók didaktikai ismereteit. Elindult a főiskolaparancsnok által kiadott „Tisztképzés” című folyóirat is, amelyben a cikkek döntő többségét az iskola tanárai írták. Ebben külön fejezetként szerepelt az oktatási módszerekkel foglalkozó írások gyűjteménye.

1974-ben ismét problémák merültek fel a tanszék életében. Tapasztalhatóvá vált, hogy a század vezetése és főleg a 4. éves hallgatók között nem alakult ki a helyes parancsnok–beosztott viszony. Ezért a 1974/1975-ös tanévben a századparancsnok elkerült a főiskoláról és a negyedévesek avatási felkészülését helyettese, *Zimmermann Lajos főhadnagy* intézte. Ezt tovább nehezítette az a tény, hogy az eddig sikeres tanszékvezető, *Dombrádi Gyula alezredes* 1974 őszén nyugállományba vonult. A beosztás ellátásával a helyettest, *Reider István alezredest* bízták meg. Bár nagyon jól képzett katona és tapasztalt oktató volt, a modora és egyénisége miatt nem mindenki látta őt szívesen a tanszékvezetői székben. Többen a távozás gondolatával foglalkoztak. Ezt a problémát érzékelve Polgár ezredes és a főiskola vezetése úgy döntött, hogy az MNVK 2. Csoportfőnökségen dolgozó *Zaják András alezredest* nevezik ki a tanszékvezetői beosztásba, a helyettese pedig *Reider István alezredes* lesz.

Zaják András alezredes **1975**-ben, beosztása átvételét követően nagy lendülettel fogott munkához, igyekezett megszilárdítani a tanszék helyzetét, javítani az oktatómunkát és elismertetni a szervezetet a főiskolán. Új stílust és munkamódszereket vezetett be a tanszék életében, módosította az információáramlás rendszerét. Több területen változtatott: egyrészt új, megfelelő végzettségű tiszteket hozott a csapatoktól, lecserélte a régi és sokat hibázó századvezetést, másrészt új státusokat is létesített.

1975-ben a tanszékre került Tatárol *Márványkövi István őrnagy*, ugyanakkor *Zimmermann Lajos főhadnagy* átkerült a Karikás Frigyes Katonai Kollégiumba. A felderítő század élére *Németh Mihály őrnagyot* nevezték ki, aki Újdörögdről, felderítő zászlóalj törzsfőnöki beosztásból érkezett; helyettese először

Görögh Ferenc hadnagy, majd 1979-től *Szabó Ferenc százados* lett. Görögh Ferenc a tanszéken tanárként dolgozott tovább. Többen távoztak is a tanszékről és így az oktatói létszám 5 fő lett.

Ebben az időszakban – szemben az előző években csak kétévenként beiskolázottaktól – már folyamatosan, minden évfolyamon tanultak felderítő hallgatók. Ezért a tanszék állományában négy osztályfőnök és egy tervező tiszt dolgozott (ebbe a beosztásba *Füzesi Ottó hadnagy* került), a közvetlen alárendeltségben lévő századnál 2 tiszt és egy tiszthelyettes irányította a hallgatók napi életét. A század vezetésének nevelőmunkáját egy politikai nevelőtanár segítette, aki nem tartozott a tanszékhez. Ezt a beosztást több éven át a felderítő végzettséggel rendelkező *Móricz István százados* töltötte be. Rövid időn belül kiteljesedett és megszilárdult a csapatfelderítő tanszék, ami nemcsak létszámában, hanem a főiskola oktatói karán belüli helyzetében is megmutatkozott.

Ebben az időszakban voltak „fegyvernemi” tanszékek és „betanító” tanszékek, amelyek főleg a szaktantárgyakon kívüli tananyagot oktatták. A 1970-es évek második felében ez a szervezetek megnevezésében is tükröződött, mert a hivatalos név csapatfelderítő szaktanszékre változott. A tanszékvezetés folyamatosan kapcsolatot tartott más tanszékekkel és a főiskola kiszolgáló szerveivel, valamint szervezte és vezette a belső életet. A „betanító” tanszékekkel való együttműködés a különböző rendezvényeken valósult meg, emellett az osztályfőnök folyamatos és élő kapcsolatot tartott a szakaszt oktató tanárokkal. A tanszékvezető-helyettesek az oktatási folyamat szervezése során rendszeresen egyeztettek. A közös rendezvényeket a főiskola vezetése a Kiképzési Osztályon keresztül szervezte (pl. kiképzési értekezlet, oktatók értekezlete, módszertani tanácskozás stb.). A kiszolgáló szervekkel való kapcsolat főleg dokumentációs és anyagi jellegű volt, ami különböző igénylések, jelentések formájában öltött testet.

A tanszék működése, napi munkája

A tanszék belső működését a tanszékvezető irányította. Ennek fő színtere a havonta sorra kerülő tanszékerőkezeslet volt, amelyen résztvett az összes oktató, a századparancsnok, esetenként a politikai nevelőtiszt is. Itt elhangzott az előző időszak értékelése, a tanárok jelentése, és *Zaják alezredes* meghatározta a következő időszak feladatait. A tanszékvezető folyamatos tájékoztatását a heti osztályfőnöki jelentések biztosították. Emellett módszertani és nevelési értekezletek is zajlottak. A tanárok természetesen részt vettek az abban az időszakban fontos szerepet betöltő párt- és KISZ rendezvényeken is.

A tanszéken a felderítő szakaszok szakmai óráinak zömét az osztályfőnökök tartották. Ezek közé tartozott a felderítő harcászat, idegenhadsereg-ismeret és a szakmódszertan. A terepfoglalkozásokon, kihelyezéseken segítők is részt vettek. A foglalkozásokra való felkészülés több részből tevődött össze. Minden tanár kötelezően megírta a foglalkozási jegyét, amit a tanszékvezető hagyott jóvá, előkészítette a tantermet, a demonstrációs és oktatástechnikai eszközöket. Ha hibát észlelt, a berendezések javítását, cseréjét a főiskola oktatási központja végezte. A foglalkozások meghatározott alaki rendben folytak, ezeket a Kiképzési Osztály központilag írta elő és folyamatosan ellenőrizte. A foglalkozások dokumentálása az

osztálynaplóban történt. Az óra után a tanár röviden jelentette a tapasztalatokat a tanszékvezetőnek.

A terepfoglalkozások előkészítése az anyag- és járműigény összeállításával már előző hónapban elkezdődött. Ez a folyamat úgy működött a tanszéken, hogy minden osztályfőnök adott hónap 25-ig elkészítette az igénylését és átadta a tervező tisztnek, aki ezeket az igényeket a tanszéken összesítette, majd a tanszékvezető jóváhagyása után elküldte az illetékes szolgálati ágak részére. A foglalkozások anyagigénylését az összesítéssel együtt a századparancsnok is megkapta. A foglalkozás napján az anyagi készleteket a tanórán részt vevő hallgatói szakasz anyagfelelőse vette át a századnál.

A következő fázisban a tanár részletesen megtervezte a foglalkozást. Elkészítette az elgondolást a harchelyzetre, kialakította a foglalkozási helyeket, meghatározta az oktatás folyamatát, módszereit, céljait. Megírta a levezetési tervet, amely minden apró részletet tartalmazott. Az előkészítés harmadik fázisába a segédoktatók kiválasztása és felkészítése tartozott. Ebben az időszakban a lehetőségekhez képest a tanár a felsőbb évfolyamos hallgatókból választott ki kettő–négy rész-foglalkozásvezetőt, akik a foglalkozás után szakmódszertan tantárgyból kaptak osztályzatot.

A foglalkozás napján az anyag felvételezése és ellenőrzése után a tanár átvette a járműveket, rövid eligazítást tartott és az alegység kivonult a gyakorló-térre. A főiskoláról való kivonulás úgy történt, hogy a hallgatók egy része harcjárműveken, másik része teherautón utazott, mivel a harcjárművek a főiskola telephelyén álltak. Rövid szemrevételezés, a segédoktatók eligazítása és a terep berendezése után kezdődött az oktatás. A terepfoglalkozások végét mindig a fegyver- és anyagellenőrzés, valamint a teherautó mögötti sorakozó jelentette. Az ilyen típusú órák a bevonulás utáni anyagkarbantartással és -leadással, a főiskolai napirendbe való visszaállással záródtak. Ezekben az években, de a későbbiek során is nagy fizikai és pszichikai terhet jelentettek a gyakorlatok, hiszen az osztályfőnök (foglalkozást vezető tanár) általában egyedül tanított, ellenőrzött, irányította a jelzést és értékelte a végrehajtókat. A résztvevőknek nagyon sok biztonsági rendszabályt és egyéb előírást kellett betartaniuk, ezekért egyetemlegesen a tanár felelt. Sajnos, a szabályok megsértése többször komoly következményekkel járt.

A terepfoglalkozások általában a főiskola csobánkai gyakorlóterén zajlottak, amelyet a főiskola vezetése folyamatosan fejlesztett. A foglalkozások 6–10 órán át tartottak. A tapasztalatok alapján minden osztályfőnök kialakította a saját elképzelését és a terepkiválasztását, így sok szakasz szinte ugyanazon körülmények között gyakorolt az évek során. A gyakorlati foglalkozásokon érvényesült a klasszikus módszertani előírás, miszerint harcászati alaki foglalkozáson történt a begyakorlás, a harcászati foglalkozásokon a folyamatos végrehajtás következett, majd az év végén tanszékgyakorlat zárta a felkészítést.

A hallgatók századparancsnoki képzése komoly tervezőmunkát és sok számítással végzett előkészítést igényelt. Mivel a századparancsnok által vezetett felderítő alegység vagy az ezred, vagy a hadosztály alárendeltje lehetett, a harcászati feladatokhoz ezek a kötelek adták a gyakorlás keretét. Az oktatók térképeken

tervezték meg az egység, a magasabbegység harctevékenységet, és természetesen a vele szemben álló, legalább egy kötelékkel magasabb ellenség manővereit. A kidolgozás több hetes, alapos munkát igényelt. Az alapelgondolás kialakítása és a harc főbb mozzanatainak megtervezése csak az első lépést jelentette. Emellett a tanárok pontos számvetéseket készítettek a tüzéség, a műszaki csapatok, a páncélelhárító rendszer és a hadtáp alkalmazására is.

Amikor a kétoldalú, többfokozatú összefegyvernemi helyzet elkészült, megkezdődött a felderítő csapatok alkalmazásának a megtervezése. Itt is pontos számvetések készültek az egyes alegységek tevékenységére. Miután ezek a folyamatok valósághűen ábrázolták a parancsnok elgondolását és a csapatok mozgását, megszülettek a felderítő intézkedések, elhatározások, harcparancsok. Ezek után a harc dinamikájához a közlések táblázatának többoldalas dokumentumára volt szükség. A kidolgozott harcászati feladatokat a tanszék a módszertani értekezleten megvitatta, egyes részeit kipróbálta, és csak ezután került a hallgatók elé. Több olyan térképes foglalkozás készült, amelynek egy részét a tanszék a gyakorlótéren a valóságban is végrehajtotta.

Ezekben az években a felderítő szakaszok szinte minden évben részt vettek egy 8–10 napos kihelyezésen. Ezeket is az osztályfőnök vezette, de bevonta a század tisztjeit és más segítőket. A tábori körülmények között folyó foglalkozásokra előírt formátumú, többoldalas kihelyezési tervet kellett készíteni, amit a főiskolaparancsnok kiképzési helyettese hagyott jóvá. A kihelyezéseken a parancsnok szervezte az ellátást, vezette a foglalkozásokat, irányította a kiképzésen túli elfoglaltságokat.

Külön feladatot jelentett az osztályfőnökök számára a képzés dokumentumainak az elkészítése. Az iskola vezetése szigorú szabályokat és formai követelményeket írt elő a vizsga- és az államvizsga-levezetési tervek kidolgozásához. A kollokviumi terveket a tanszékvezető, a szigorlati terveket az iskolaparancsnok, az államvizsga-terveket a szakmai előjáró ellenőrizte és hagyta jóvá.

A tanszék vezetése ebben az időszakban is nagy gondot fordított az oktatási módszerek tökéletesítésére. A rendszeres időközönként tartott módszertani értekezleteken kívül a terepfoglalkozáson és kihelyezéseken nyílt óra, vagy bemutató foglalkozás zajlott, amelyen a tanszékvezető és az oktatói állomány vett részt.

A tanszék munkájának fontos része volt a különböző továbbképzéseken való részvétel. Ezeket vagy a főiskola parancsnoksága, vagy a szakmai előjáró szervezte. A tanárok sokféle foglalkozáson tudták bővíteni katonai és módszertani ismereteiket. Ebben az időszakban a Kiképzési Osztály évente tartott harcászati törzsfoglalkozásokat, ahol előadás után többnapos térképes csoportos foglalkozás zajlott. Itt a felderítők részben összefegyvernemi parancsnokként, részben felderítő tisztként gyakoroltak. A tanév elején külső előadók tartottak harcászati és módszertani előadás-sorozatokat. A gyakorlati képességek szinten tartása érdekében a lövész tanszék évente tisztí lövészetet vezetett le pisztollyal és géppisztollyal, a technikai tanszék harcjárművezetési gyakorlatot szervezett, emellett a kiképzési helyettes gyakran tartott terepgyakorlatokat. Ezeken a továbbképzéseken minden tanár felkészülten, a saját anyagait előkészítve vett részt.

A szakmai továbbképzések részben a Csoportfőnökségen, részben a csapatoknál zajlottak. Ezek között is megfelelő arányban szerepelt az elmélet és a gyakorlat. *Polgár ezredes* nagy gondot fordított a főiskolai tanszék időbeni tájékoztatására, ezért rendszeresen meghívta a tanárokat a csapatoknál szervezett szakmai bemutatókra, rendszergyakorlatokra. A csoportfőnökség által kiadott felderítő- vagy idegenhadsereg-ismerettel kapcsolatos anyagokat rövid határidőn belül megküldte a tanszéknek.

A felderítő oktatók mindezeket a feladatokat látták el a hallgatók oktatása-nevelése mellett. A tanszéken a tisztek között jó munkahelyi légkör uralkodott, ha valakinek családi, vagy más problémája adódott, a kollégák igyekeztek segíteni.

A tanszék átalakulása a mérnökképzés időszakában

Az 1970-es évek végén fontos változás állt be a főiskola és a szaktanszék szervezetében, a hallgatók tiszti felkészítésében. A katonai felsőoktatás vizsgálata **1977**-ben kezdődött, **1979**-ig megtörtént az előkészítés és **1981**-ben az előljárók bevezették az új szemléletű integrált képzést. Az első és legfontosabb változás a másoddiploma döntő mértékű átalakítása volt, mert a több éven keresztül szerzett tanári oklevél helyett üzemeltető üzemmérnöki képesítést kaptak a parancsnoki szakon tanulók, így a felderítők is. A másik lényeges újdonság az ágazati képzés lehetősége volt, miszerint a felderítő tisztjelöltek csapatfelderítő vagy mélységi felderítő tiszti végzettséget szerezhettek. Az új képzés bevezetésével megváltozott a tanszék összetétele is.

Kezdetben a tanszék kapott egy-egy harcjármű- és fegyverzettechnikát oktató tanári státust. Ezekre a helyekre érkezett a tanszékhez **1982**-ben *Hermann István százados* és *Kerekes Péter százados*. Rövid idő múlva a tanszék bővült egy oktató tiszthelyettesi beosztással, amelyre *Tégla Zsolt törzsőrmester* került. A felderítő oktatók között is több változás történt: *Görögh Ferenc százados* visszatért, és újonnan érkezett *Erki Kázmér százados* a katonai akadémiáról, illetve *Pavlovski György alezredes* Nagykanizsáról. Ezekben az években többen távoztak a tanszékről. **1984**-ben visszatért az akadémiáról *Füzesi Ottó őrnagy* és a tanszékre került *Szabó Ferenc százados* a századparancsnok-helyettesi beosztásból. A tanszékvezető továbbra is *Zaják András alezredes* maradt, a helyettes *Komjáti Árpád őrnagy* lett, és a tanszéken dolgozott öt felderítő tiszt, két mérnöktiszt, egy tiszthelyettes és két polgári dolgozó. A megnövekedett létszám és az új emberek érkezése nem okozott gondot a tanszék munkájában, az átalakult szervezet továbbra is zökkenőmentesen végezte az oktatási és a nevelési feladatokat. Érdekes, hogy a tanszék neve változatlan maradt, pedig a mélységi felderítő képzés is szerepelt a dokumentumokban.

Az 1980-as évek elején fontos feladat előtt állt a tanszék vezetése és az előljáró, hiszen meg kellett teremteni az újonnan induló mélységi felderítő tisztképzés személyi és tárgyi feltételeit. **1985**-ben a századparancsnok-helyettesi beosztás mélységi felderítő szakmai számra változott. Erre a státusra még ebben az évben az 1981-ben kiválóan végzett *Horváth Sándor főhadnagy* került. A fő képzési dokumentumok elkészültek, így az új képzési struktúra alapjaiban kezdett körvonalazódni.

A tanszék feladatai az új szervezetben sok helyen változtak, mert a hagyományos tantárgyak mellett a Kiképzési Osztály a felderítőkre osztotta a technikai képzés összes tantárgyát, a lökiképzést és az összes szakmódszertani órát. Fontossá vált a technikai és a mélységi képzés oktatási bázisának a kialakítása.

Az újfajta képzés dokumentációjának kidolgozása főiskolai szinten hosszú és összehangolt munkát igényelt, ezért a főiskola vezetése külön tervező csoportot hozott létre. A tanszék részéről *Komjáti őrnagy/alezredes* vett részt a tervező munkában. A felderítő képzés alapkonceptiója megegyezett a többi fegyvernem oktatási struktúrájával. A tervezés néhány fontos, a katonai felsőoktatásban először alkalmazott elv rögzítésével indult. Az előző években használt képzési dokumentumok – tanterv, tantárgyprogram, tematika – kiegészültek a Folyamatábrával, a Blokk-diagrammal és a Számonkérési ütemtervvel. Ez a tananyagstruktúra biztosította az ismeretek elsajátításának megfelelő sorrendjét, egymásra épülését, bizonyos szabadságot is biztosítva az oktatóknak és a tervezőknek.

A képzési folyamat tervezése

A mérnökképzés **1981**-ben a terveknek megfelelően beindult, a tanszék a dokumentumok kidolgozásában és az oktatás tervezésében eredményes volt. A képzés legfontosabb tanszéki okmánya, a tematika is változott, mert az új rendszerben szakirányonként készült, külön a csapatfelderítőknek, és külön a mélységi felderítőknek. Természetesen a közös tananyag azonos tartalmú volt, az eltérő ismeretek a megfelelő szakirány tematikájában szerepeltek. Ez a dokumentum a szakaszok foglalkozásait, azok körülményeit és kapcsolódását szabályozta.

Ezekben az években a tematika A/3-as lapokon, évfolyamonként készült, egy kötet legalább 150 oldalból állt. Tartalmát tekintve nagyon alapos, részletes és átgondoltan elkészített okmány volt, foglalkozásokra lebontva tartalmazta a tárgykörök követelményeit. A tanszéken minden tiszt megírta a saját tantárgyának az adatlapjait. Ezután a tanszékkértekezleten a tanszékvezető megadta az összetervezendő foglalkozásokat, így ezek is bekerültek a tematikába. A gépeléssel egy időben az összes „betanító” tanszék megküldte a felderítő osztályfőnököknek az általa készített tárgyak adatlapjait. A szerkesztés, egyeztetés és pontosítás az osztályfőnökre hárult. Ezzel együtt készült egy tanszék szintű hálódiaagram, amelyben a foglalkozások sorrendje és a szakaszok közötti együttműködés szerepelt. Ilyen módon a tanév kezdete előtt összeállt az oktatást szabályzó legfontosabb dokumentum. Ezt kezdetben a főiskola kiképzési helyettese, később a tanszékvezető hagyta jóvá. A központilag kiadott és a tanszék által készített dokumentumok alapján történt a foglalkozások átgondolt és körültekintő tervezése, hiszen 35–40 tanulócsoporthoz, sok jármű és harceszköz vett részt az oktatásban.

A tanszék fő tervezője és a kiképzés koordinátora általában a tanszékvezető-helyettes volt. Ebben az időben *Reider alezredes* látta el ezt a beosztást, akit később *Komjáti Árpád őrnagy/alezredes* váltott.

Fontos tervezési feladatot jelentett a tanszék néhány beosztottjának az éves bázis- és tancsapatigény összeállítása. Ez a terv a következő tanévre szólt, szerepelt benne a tancsapatról igényelt állomány, harcjármű, bázis és egyéb anyag. Mindez

alapvetően a csapatokkal való jó együttműködést szolgálta. A tervet a szakmai előjáró hagyta jóvá, és a benne foglaltakat felhasználta a szárazföldi seregestest törzse. Ha kimaradt belőle valami, hosszas utánjárással lehetett megtartani az adott tárgykört.

Az oktatási időszak tervezése minden félév elején főiskolaszintű koordinációs értekezlettel kezdődött. Ezt a kiképzési helyettes vezette és ő döntött a vitás kérdésekben. Itt az értekezleten döntött el, hogy ki, mikor, milyen bázist, járművet, szakkabinetet használhat. Így a tanszék a továbbiakban ütközés nélkül tervezhette a teljes félévet, amit a tanszékvezető-helyettes hetenkénti lebontásban ábrázolt egy folyamattervben. A továbbiakban a tanszék ciklusonként napra lebontva készítette elő saját tantárgyai időrendjét, helyét, vezetőjét és a járműigényt. Ez a terv biztosította a foglalkozások helyes sorrendjét. Az összes tanszék ciklustervét a Kiképzési Osztály összegezte és hatalmas falitáblákon, korongokkal jelezve elkészítette az iskola havi tanrendtervét. A hónap kezdete előtt *Reider alezredes*, majd az őt követő *Komjáti alezredes* ellenőrizte az órák helyes sorrendjét és egyéb követelményeit, és ha rendben találta, elkészülhetett a havi tanrend. Szép munka volt, hiszen az okmányok papíron, tussal, filctollal, vonalzóval készültek a rajzoló többnapos munkájával.

Minden tanár a hónap közepén megkapta a következő havi tanrendet, ellenőrizte saját óráinak sorrendjét és egyéb körülményeit. Ebből készítette el a foglalkozások anyag- és járműigénylését, továbbá megkezdte a foglalkozásra való felkészülést. Ha szükségessé vált, egyeztetett a kollégákkal és a tanszékvezető-helyetessel.

A tervezés és a foglalkozások vezetése mellett a tanszék állománya készített egy sor egyéb okmányt, amit részben a főiskola vezetése, részben a tanszékvezető írt elő. Ezek a napi munkát koordinálták, segítettek. A teljesség igénye nélkül, íme néhány dokumentum, amelyet a tanárok készítettek. Készült Tanszék nevelési terv, amelyben az osztályfőnökök megtervezték a hallgatókkal való foglalkozás céljait, fajtáit, nevelési módszereit. A tanszékvezető-helyettes megírta a tanszéki, a tisztek pedig az egyéni munkatervet. Ezenkívül a tanszék kollektívája használt Tankönyv- és jegyzetkészítési tervet, Tanszékértekezletek tervét, Módszertani tervet, HKSZ kiképzési tervet és más dokumentumokat.

Egy olyan okmányt érdemes kiemelni, amely a tanárok és a hallgatók közötti optimális kapcsolatot biztosította, ez pedig az Osztályfőnöki napló volt. Ebben a tanár nyilvántartotta a hallgatók, a tanító tanárok és a képzés főbb adatait, a nevelési feladatokat, a tanulmányi eredményeket, a fegyelmi helyzetet és a napi aktualitásokat. Ezen terv alapján tudta az osztályfőnök folyamatosan figyelemmel kísérni a hallgatók tevékenységét, nevelni, biztatni őket, nyesegetni gyarlóságukat és segíteni a tanulmányi munkát. Sőt, ebben a dokumentumban szerepelt a szülői értekezlet anyaga is, hiszen ilyen találkozót is tartott az osztályt segítő tanár. A tanév végén az osztályfőnök minden hallgatóról egyéni jellemzést vagy minősítést írt a megadott szempontok szerint, amely bekerült az illető személyi anyagába. Mindez mutatja, hogy milyen körültekintő munkát kívánt az oktatás, az oktatás körülményeinek megteremtése és a tanszék életének folyamatos biztosítása.

A tanszék szervezeti változása az 1980-as évek közepén

A tanszék történetében az **1985.** esztendő egyfajta fordulópontot jelentett és egy nagyon eredményes időszakot zárt le. Az előző évtized sikereiben nagy szerepet játszott *Zaják András alezredes* hozzáértő munkája. Ebben az évben a tanszékvezető elköszönt a beosztottaktól és nyugdíjba vonult. Rövid átmeneti időszak után a tanszékvezető *Komjáti Árpád alezredes*, helyettese pedig *Görögh Ferenc őrnagy* lett, a harcászati tantárgyak oktatásáért és a módszertani munka fejlesztéséért felelős szakcsoportvezetői beosztásba *Erki Kázmér százados* került. Ezzel egy időben a tanszék állománya is változott. Az új vezetés megkezdte a munkát, az első és leglényegesebb feladat a mélységi felderítő tisztképzés teljes kidolgozása és a feltételrendszer létrehozása volt. A tanszék továbbra is zökkenőmentesen végezte feladatait, felgyorsult a tansegédlet- és jegyzetkészítés. A tanszékvezető maga is több jegyzetet írt és szorgalmazta a beosztottjai ilyen jellegű tevékenységét. Egyre nagyobb óraszámokban kellett oktatni a műszaki tárgyakat, mert a képzési struktúra kiteljesedésével megnövekedett a szakaszok száma.

Az MNVK 2. Csoportfőnökség hosszú távú elképzeléseivel összhangban egyre jobban megnőtt az igény a főiskoláról kibocsájtott, jól képzett mélységi felderítő tisztekre, ezért rövid idő alatt megteremtették a mélységi felderítő képzés személyi feltételeit. 1985 őszén Szolnokról a tanszékre került a nagy tapasztalatokkal rendelkező *Csóke Pál százados*, aki a mélységi felderítés egyik legelismertebb tisztje volt. Rögtön bekapcsolódott a tematikák kidolgozásába és átvette az új szakirányon tanuló első szakasz oktatását.

1986-ban a főiskolán az átszervezések miatt minden szaktanszékre kineveztek egy tanszékvezető politikai helyettest. Ebbe a beosztásba először *Klányi Menyhért alezredes* került, akit *Kisfalvi László őrnagy* követett. Így a tanszék létszáma a polgári dolgozókkal együtt meghaladta a 15 főt.

A tudományos munkában új lehetőséget teremtett az 1976-ban indult „Katonai Főiskolai Közlemények” című folyóirat. A tanszék kezdetben csak egy-két írást tett közzé, de főleg az 1980-as évek elejétől, szinte minden számban megjelentetett egy, a tiszti felkészítésről szóló cikket. A másik újdonság a hallgatói Tudományos Diákkör (TDK) beindítása és népszerűsítése volt. Az osztályfőnökök fontos nevelési feladatként kezelték a hallgatók ösztönzését a TDK-ban való részvételre. A felderítő hallgatók közül sokan nyújtottak be szakmai témájú dolgozatokat, amelyeknek a konzulensi munkáit és a hallgatók folyamatos támogatását a tanszék tisztjei végezték. Tanáraink közül néhányan rendszeresen részt vettek a különböző szekciók bíráló bizottságában is. Az iskola vezetése megfelelően díjazta a TDK-ban való részvételt.

A tanárok napi tevékenységéhez hozzátartozott még a szolgálatellátás, amely a tisztek szakmai képzettségéhez és rendfokozatához illeszkedett. Ez a feladat fontosnak bizonyult, mert az oktatók a hallgatókkal együtt adták a főiskola szolgálatait, így más körülmények között is lehetőség nyílt a nevelésre. Az iskolán mindenki folyamatosan készült a harckészültségi feladatok ellátására. Ez magában foglalta a HKSZ-tervek kidolgozását, a kiértékelés lehetőségeit és a magasabb készségi fokozat feladataiban való részvételt.

Az 1980-as években lehetőség nyílt a magasabb képzettségű oktatók munkájának az elismerésére, ezért a honvédelmi miniszter rendeletben biztosította a főtanári kinevezést, amelyet többen is megkaptak a tanszékről. Emellett két tiszt megkezdte a doktori aspirantúráját.

1986-ban a néphadseregben jelentkező tiszthiány miatt úgy döntött a felső vezetés, hogy az alapfokú tisztképzés idejét négy évről három évre csökkenti, ezért **1987**-ben két évfolyamot avattak a főiskolán. Ebben az évben a főiskola új állománytáblájában a tanszék neve – a képzés profiljához illeszkedve – Felderítő Szaktanszékre változott, ezenkívül megjelent a mérnök-helyettesi beosztás, valamint két szakcsoportvezetői státus, emellett létrehoztak egy lökiképzés tanári beosztást is. Ezekben az években került a tanszékre *Lopocsi István mérnök őrnagy*, aki rövid idő után megkapta a mérnök-helyettesi megbízást.

A tanszék összetétele is sok helyen változott. Többen más beosztásba távoztak, Szombathelyről *Holndonner Hermann főhadnagy* érkezett és lett a századparancsnok helyettese. Őt hamarosan *Kovács László főhadnagy* váltotta. A vezetésben a tanszékvezető-helyettesi beosztást *Erki Kázmér őrnagy*, a csapatfelderítő szakcsoportvezetői feladatot *Füzesi Ottó őrnagy* látta el. **1987**-ben a mélységi ágazat területén kiteljesedett a tanszék vezetése, mert szakcsoportvezetői beosztásba a főiskolára került *Madács János százados* Szolnokról. Ezenkívül a polgári dolgozói státusok egy kabinetkezelői hellyel bővültek.

1988-ban *Németh Mihály alezredes* betöltötte az 55. életévét és nyugállományba vonult. A búcsúztatásán részt vett a század teljes állománya, a tanszék minden tanára és *Kazai Barna vezérőrnagy*, főiskolaparancsnok. A volt hallgatók döntő többsége azóta is tisztelettel és szeretettel beszél róla. Az új századparancsnok *Kovács László százados* lett, helyettesének a csapatbeosztásból a főiskolára kerülő *Papp László főhadnagyot* nevezték ki.

A tanszék munkarendje annyiban változott, hogy a tanszékvezető-helyettes vezetői értekezleten meghallgatta a képzésről tett jelentéseket és megszabta a következő két hét feladatait. A szakcsoportvezetők a képzés tervezését, irányítását, ellenőrzését végezték, természetesen megtartották a megszabott számú óráikat. Fontos szerepük volt a módszertani munka tökéletesítésében, a két szakirány dokumentumainak kidolgozásában és a félévi tanrend tervezésében. A mélységi felderítő szakcsoportvezető különös gonddal tervezte és szervezte az ejtőernyős kiképzést, hiszen annak fontos jogi és pénzügyi vonzata is volt. Az éves tancsapat- és bázisigénylés a mélységi szakcsoportnál kiegészült a helikopter-üzemóra betervezésével.

A tanszék dokumentumai, kidolgozandó okmányai nem sokat változtak, csupán néhány új terv született. A jegyzetírás mellett több videofilm- és számítógép-program készült. A tanszék többször eredményesen szerepelt a főiskola által rendezett oktatástechnikai kiállításon. A tanárok folyamatosan kísérleteztek a számítógép hatékony alkalmazása érdekében. Készítettek önkonzultációs és vizsgaprogramot, gyakoroltató programot, és többször alkalmaztak szemléltető eszközként személyi számítógépet.

A tanszék az 1980-as évek végére összeszokottan, jó légkörben és eredményesen dolgozott. Az állomány döntő többsége rendelkezett a beosztásához szükséges végzettséggel, aki pedig nem, az szerepelt a beiskolázási tervben. Optimális maradt a tanárok életkor szerinti megoszlása, a fiatalon érkezett tisztek közül sokan kiválóan végezték az iskolát, és kellő csapattapasztalattal is rendelkeztek. Az iskola vezetése elismerte a felderítők tevékenységét; a szakmai előjáró a csapatoktól begyűjtött információk és a személyes tapasztalatok alapján folyamatosan jó minősítést adott a tanszéknek.

1987-ben megjelent a honvédelmi miniszter 46/1987. számú utasítása, amely intézkedett az oktatói fokozatok bevezetésére a katonai felsőoktatási intézményekben. Az előírt követelményeknek eleget téve főiskolai docensi címet kapott 1987-ben *Görög Ferenc őrnagy*, majd 1989-ben *Füzesi Ottó őrnagy*.

A csapatokkal és a szakmai előjáróval való együttműködés az előző időszakhoz képest bővült, mert növekedett a csapatoknál rendezett foglalkozások és gyakorlatok száma, több vizsgát a felderítő zászlóaljok szerveztek. A mélységi felderítő tisztképzés sokkal aktívabb lett, többszintű kapcsolattartást igényelt a csoportfőnökséggel, és főleg a szolnoki felderítő zászlóaljjal. Ebben az időszakban többen vettek részt különböző továbbképzéseken, tanfolyamokon, amelyek részben itthon, részben külföldön zajlottak.

A rendszerváltozás gyökeresen átalakította a haderőt, és ez a főiskolai képzésre is kihatott. Változott a szakmai előjáró helye, szerepe a honvédség struktúrájában. Ezekben az években a Csoportfőnökség hadművelleti és harcászati felderítő főnöke *Németh Sándor ezredes* lett, majd őt *Szalai István ezredes* váltotta, 1991-ben pedig *Takács László ezredes* látta el ezt a beosztást.

1990-ben teljesen átalakult a főiskola szervezete. A katonai felső vezetés úgy döntött, hogy megszünteti a tartalékos tiszti és a hivatásos tiszthelyettesek képzésével foglalkozó kiképző bázisokat, és ezeket a katonai főiskolákra telepíti. Így nagyságrendekkel növekedett a főiskola létszáma. Létrejött a Tagozatparancsnokság, amelynek alárendeltségébe kerültek a tiszti hallgatók, valamint az újonnan alakult tiszthelyettesi és tartalékos parancsnoki hallgatói századok. Ennek következtében a szaktanszékek csak a szakmai képzésért feleltek, a tagozatra hárultak a tanórán kívüli nevelési feladatok és a hallgatók ellátásával kapcsolatos problémák.

1991-ben a tanszék összetételében is változások történtek. Nyáron *Komjáti Árpád ezredes* nyugdíjba vonult és augusztus 1-jén a felderítő főnökségről *Bánki Imre alezredes* került a tanszékvezetői székbe. Rövid egyeztetés és pontosítás után kialakult a vezetés, a helyettes *Erki Kázmér őrnagy*, a mérnök-helyettes *Lopocsi István őrnagy*, a két szakcsoportvezető *Füzesi Ottó őrnagy* és *Madács János őrnagy* lett. Ebben az évben nyugállományba vonult *Csóke Pál őrnagy*. Többen távoztak a tanszékről, és az iskolára a csapatoktól fiatal felderítő végzettségű tisztek kerültek. Az 1990-es évek közepén a tanszéken a vezetésben öten dolgoztak, hat-hét fő a felderítő szakképzést, négy-öt oktató a mérnökképzést végezte, és három polgári dolgozó segítette a tanszék munkáját.

A tanszékvezető új munkastílust vezetett be, mert részben közvetlenül, részben a helyetteseken keresztül irányította a tanszéket. Mint „kívülről” jött embernek sok új meglátása volt, ezeket igyekezett véghezvinni, de a feltételeket is biztosította és minden munkában személyesen vett részt. A tanszéket negatívan befolyásoló külső tényezők hatását igyekezett minimálisra csökkenteni. Bizott a beosztottakban, őszinte, jó légkört teremtett, a feladatokat az egyéni képességek maximális figyelembevételével adta ki. A közösség alakításában elsősorban a sportot és a rendszeres testmozgást ösztönözte. Személyesen vezette télen a síkiképzést, példamutatóan küzdött a nála fiatalabbakkal a délutáni futballmeccseken, együtt ugrott a hallgatókkal az ejtőernyős kiképzés során. Tanszék, majd hadsereg szintű szakmai járőrversenyt szervezett a tanszék állományának bevonásával.

Nagy leterheltséget jelentett, hogy minden felderítő osztályhoz a tanszékről jelölték ki az osztályfőnököt, a szakmai órák száma pedig nagyságrendekkel nőtt. A tanszék több éves teendői mellé néhány nagy horderejű feladatot is kapott. A felderítő tanárok hadsereg szintű bemutató foglalkozást tartottak, majd az oktatók egy csoportja oktatófilm készítését kapta feladatul. A tanszék mindkét munkát sikeresen megoldotta.

Bánki ezredes maximálisan támogatta a nyelvi és más jellegű továbbképzéseket. Sokan szereztek meg ezekben az években a katonai akadémiai képzésben a magasabb diplomát, többen tettek nyelvvizsgát. Őt tanár kiérdemelte a főiskolai docensi címet, két fő megszerezte az egyetemi doktori fokozatot. Több, nem mélységi szakmai számú tisztt ejtőernyős ugrását is biztosította. Újraindította a „Főiskolai Közlemények” című folyóiratot, ezzel nagyobb lehetőséget biztosított a tanárok tudományos kutatómunkájának publikálásához.

A tanszék létszáma ezekben az években érte el a maximumát, és a vezetők, a tisztek, a tiszthelyettesek és a polgári dolgozók odaadón, nagy akarással és szakértelemmel tették a dolgukat. Az alkotó baráti légkör, a segítőkész, kollegiális magatartás nagyon jó eredményeket biztosított a szaktanszékek közötti rangsorban.

A katonai oktatás, ezen belül elsősorban a felsőoktatás szervezete folyamatosan a vizsgálatok és viták tárgyát képezte. A vizsgálat eredményeként **1996** szeptemberében a szentendrei bázison megalakult az önálló tiszthelyettesképző iskola. Ezzel együtt a tisztképző intézményt összevonták a ZMNE-vel, annak főiskolai karaként működött tovább.

A tanszék életében döntő változás állt be, mert 1996 augusztusában *Dr. Bánki Imre ezredes* elköszönt a tanszéktől és nyugállományba vonult. Az akkori szabályzók szerint pályázat útján, a főiskolai tanács döntése alapján *Dr. Füzesi Ottó alezredes* került a tanszékvezetői székbe. Az intézmény új helyzete, a tanári óraszámok drasztikus csökkenése miatt sokan távoztak a főiskoláról.

A tanszék folyamatosan dolgozta ki az új képzéshez szükséges dokumentumokat, folytatta az oktató-nevelő munkát, de állandó feszültség volt a bizonytalan helyzet és a sűrűn felröppenő, átalakulást sejtető hírek miatt.

1997. szeptember 1-jén ismét változott a tisztképző intézmény státusa, mert megszűnt a Kossuth Lajos Katonai Főiskola, még egyetemi karként sem működött, hanem beolvadt az egyetem Hadtudományi Karába. A párhuzamos szerveket összevonták, a Hadtudományi Kar új vezetést kapott, és a teljes állománynak pályáznia kellett az állománytáblában lévő helyekre.

Az új helyzet a tanszék számára azt eredményezte, hogy a ZMNE Felderítő Tanszéke egyesült a szentendrei szervezettel. Így került a tanszékre *Dr. Drótos Béla ezredes* és *Vasas László őrnagy*. A többiek távoztak az egyetemi tanszékről. 1997 őszén megtörtént a két szervezet egyesülése, és a tanszék a két bázison végezte a hallgatók felkészítését.

A bizonytalan helyzet mindenkit aggasztott. Szentendrén tovább folyt az új beosztások keresése. Ezekben a hónapokban *Erki Kázmér alezredes*, *Horváth Sándor őrnagy*, majd 1998-ban *Molnár Attila százados* bekerült a Vezérkar Felderítő Osztályára, *Lipták Béla alezredes* és *Szabó Ferenc alezredes* nyugállományba vonult. A budapesti telephelyről szintén kérte nyugdíjazását *Dr. Drótos Béla ezredes*.

Megkezdődött a pályázatok elbírálása és a tanszéken levő státusokra *Dr. Füzesi Ottó alezredes*, *Madács János őrnagy*, *Holndonner Hermann százados*, *Nagy György százados*, *Lopocsi István mk. őrnagy*, *Vasas László őrnagy* került. A későbbiekben a tanszékre érkezett *Fábián János főhadnagy* és *Kerecsi Norbert főhadnagy*.

A meglévő tanszék már egyetemi tanszékként folytatta a felderítő hallgatók felkészítését, az egyetemi osztályokban a szaktantárgyak oktatását. Az új szervezet a továbbiakban többször átalakult, a személyek változtak, de napjainkban is folyik az alapfokú felderítő tisztképzés, amely megőrizte a Kossuth Lajos Katonai Főiskola Felderítő Szaktanszékének szellemiségét és oktatási hagyományát.

A felderítő hallgatók képzése

1967-től a tanszék végezte a felderítő osztályok tanulmányi munkájához szükséges tervezést, tartotta a szakmai órákat és nevelte a hallgatókat (**1971-ig** növendékeket). Ebben a fejezetben a tanszék által folytatott képzést kívánom összefoglalni.

A képzés tartalmát, felépítését és a tanszék szervezetét alapvetően befolyásolta a felderítő hallgatók felkészítésének célja. A kezdeti időszakban a program a következőképpen fogalmazta meg az elérendő célokat: „...*a kibocsájtott tiszt kulcsbeosztása FUG szakasziparancsnok. Ismerje az összefegyvernemi harc és csapatfelderítés elveit, az ellenséget..., a harckocsi lökiképzés fogásait. Legyen képes: a felderítő szerv tevékenységét megtervezni, megszervezni és vezetni, alárendeltjei kiképzését megtervezni, megszervezni és vezetni, folyamatos önképzés mellett a felderítő századparancsnoki feladatok ellátására és a zászlóaljtörzsben való tevékenység végzésére.*”¹

¹ Összkövetelményi program a KLKF növendékek kiképzéséhez. Budapest, 1967, Honvédelmi Minisztérium Kiképzési Főcsoportfőnökség.

A mérnökképzés idején az oktatási dokumentumok így fogalmazták meg a képzési célt: a végzett fiatal tiszt célbeosztásának – amire képezni kellett őt a főiskolán – a felderítő századparancsnoki státust, az első tiszti beosztásnak pedig a felderítő szakaszzparancsnoki, századparancsnok-helyettesi munkakört jelölte meg.²

Minden időszakban fontos szabály volt, hogy a végzett tisztek elsősorban szakaszzparancsnoki beosztásba kerültek, bár ismerték a század tevékenységét, de az első tiszti beosztásban helyt kellett állniuk.

A három évtized alatt a szakmai felkészítésnek voltak állandó elemei, természetesen a különböző időszakokban megfelelő hangsúly-eltolódásokkal. A felderítő szakaszok a tanulmányi idő alatt megtanulták az alap- és alapoató tárgyakat, a polgári diplomához szükséges tananyagot. Minden időszakban a szakmai tárgyak közé tartozott a felderítő harcászati, az idegenhadsereg-ismeret, a szakmódszertan, a technikai felkészítés és a lökéképzés. A tanszék kezdetben csak az első három témakört tanította, majd 1981-től az összes szakmai ismeret a tanszék oktatási profiljába integrálódott. Ennek megfelelően változott a tanszék összetétele is.

A felderítő harcászati a főiskolai képzés során szintetizáló tantárgyként szerepelt, mivel a harcászati közvetlenül csatlakozott a többi szaktárgy és néhány szakalapoató tantárgy. Természetesen a felderítő szakma legfontosabb ismereteit és jártasságait ennek a tárgynak az elsajátítása során szerezték meg a hallgatók. Az óraszám folyamatosan változott, de a képzési dokumentumok mindig erre a tantárgyra biztosították a legtöbb órát. A harcászati során a képzés célja több összetevőt foglalt magában, de mindenképpen fontossá vált a katonailag, szakmailag és emberileg jól képzett/felkészített felderítő tisztek kibocsátása. A tantárgy végigkísérte a teljes oktatási időszakot és államvizsgával zárult.

A felderítő harcászati képzés tartalma

A tananyag felépítése szinte állandó volt. Az oktatási folyamat során a tanszék tárgykörökre bontva dolgozta fel a tantárgyat. Az általános harcászati ismeretek után a hallgatók megtanulták a felderítő katona tevékenységének alapjait, valamint gyakorlati fogásait. Ezenkívül minden felderítő elsajátította a felderítési módokat, a felderítő szerveket, a felderítő harccselekmények folyamatát.

A második időszakban megkezdődött a parancsnoki képzés. Az első lépcsőfok a rajparancsnoki beosztásra való felkészítés volt, amely egyben harcjármű-parancsnokit is jelentett. Először különböző harcshelyzetekben ismerték meg a hallgatók a rajparancsnoki munka alapjait, okmányait, valamint a felderítő rajból képezhető felderítő szervek, alcsoportok tevékenységét és azok vezetését.

A szakasz- és századparancsnoki képzés eltérő módszerek és módszertani fogások alkalmazásával folyt. Minden beosztás kezdeti tárgyköre az összefegyvernemi ismeretekkel, az alegység felépítésével, a belőle képezhető felderítő szervek alkalmazásának törvényszerűségeivel foglalkozott. Ennélfogva a hallgatók megtanulták a szakasz tűzvezetésének fogásait, a körlet elfoglalásának szabályait, a

² A Magyar Néphadsereg katonai főiskoláinak tanterve. Honvédelmi miniszterhelyettes MN kiképzési főfelügyelő, Budapest, 1981.

menet, a nyugvás, a HKSZ során megoldandó feladatokat és azok vezetését. Ezt követően a parancsnoki munka részletes megtanítása folyt oly módon, hogy minden tisztjelölt megismerte és elsajátította a felderítő szakasz és a felderítő csoport tevékenységének megtervezését, megszervezését és vezetését, sok-sok elhatározás-jelentéssel és parancskiadással. Természetesen a tanárok nagy gondot fordítottak az okmányok vezetésének begyakorlására és az alapos, pontos térképmunkára. A felderítő szakaszparancsnoki képzés mindig párosult a különböző harc helyzetekben képezhető felderítő szervek tevékenységével.

A parancsnoki munka után a felderítési folyamat következett, ahol mindenki megismerte, mit csinál a szakasz és a parancsnok a laktanyában a HKSZ-fokozat elrendelésétől a körlet elfoglalásáig; a harc feladat vételétől a felderítő szerv bevonásáig. A szakaszparancsnoki képzés a felderítő csoportparancsnoki feladatok alapos begyakorlásával fejeződött be. A hallgatók ismereteket kaptak a tiszt felderítő járőr, a mélységi felderítő csoport működéséről is.

1985-től az ágazati oktatás elindulása után a szakmai felkészítés külön a mélységi felderítő osztályokban történt, így a hallgatók itt tanulták meg a mélységi felderítés törvényszerűségeit és a mélységi felderítő csoportparancsnok munkáját.

A végzősök általában a negyedik tanévben ismerték meg a századparancsnok feladatait. A felderítő századparancsnoki képzés fő feladata a felderítés megszervezésének és vezetésének elsajátítása volt, kiemelt helyet kapott az okmányok vezetése, valamint a felderítő alegység (tartalék) irányítása saját területen. Az első téma a haderő szervezetében meglévő különböző felderítő századok erőivel, eszközeivel és képességeivel foglalkozott. A tanárok bemutatták az alkalmazási és szervezeti különbségeket, hiszen a végzősök kerülhettek az ezred és a hadosztály (1987-től a dandár és a hadtest) felderítő századaikhoz is. Ezután következett a század alkalmazása, a harc készségi feladatok vételétől a felkészülési körlet elfoglalásáig.

A tárgykörön belül külön órák foglalkoztak a menet megtervezésével és vezetésével. A hallgatók megtanulták és gyakorolták a körlet elfoglalását és berendezését, az őrzés-védelem megszervezését. A tanárok többféle helyzetben oktatták a tűz megszervezését és a tűzvezetés szabályait, okmányait. Fontos szempont volt az alárendelt szakaszok feladatainak megszabása. A gyakorlók kidolgozták a század összes okmányát, amelyek a különböző körletekben a biztosítás megszervezéséhez, a műszaki munkák elvégzéséhez kellettek. A végzősök több órán keresztül foglalkoztak a századparancsnok és a zászlóalj törzs együttműködésének lehetőségeivel. Megtanulták az okmányok fajtáit, tartalmát és vezetésük szabályait.

A következő tárgykör a felderítés megszervezésének általános elveit, a zászlóalj törzs tevékenységének alapjait tartalmazta. Így minden hallgató tisztában volt a felderítő századparancsnok feladatának elméletével.

A tanév legfontosabb anyagrésze a századparancsnok tevékenységének elsajátítása volt harc helyzetben. E tárgykörök után következtek a térképes feladatok. A negyedévesek nagyon sok 10–12 szelvényes térképet rajzoltak, megtanulták a térképek előkészítését, összehajtogatását és kezelését. Megkapták a harc feladatot,

megkezdtek a feldolgozást, rögzítették az adatokat a térképre. Elkészítették az időszámvetést, a helyzetértékelést és elvégezték a többi parancsnoki munkafolyamatot. Végül elkészült az elhatározás a feladatok elosztására, gyakorolták a harcparancs kiadását. Mivel a századparancsnok helye, szerepe a törzsben speciálisan alakult, a tanárok folyamatosan tudatosították, hogy a feladatok mindig a harchelyzettől és a törzs munkarendjétől függenek, tehát nem lehet sablonosan kezelni a feladatsorokat.

A harc vezetése során a századparancsnok szerepében dolgozó hallgatók tartották az összeköttetést a működő felderítő szervekkel. Rögzítették a jelentések tartalmát, értékelték a helyzetet és kiegészítő intézkedéseket készítettek. Közben folyamatosan vezették a felderítő tartalékot, tájékozódtak a század készleteinek állapotáról. Az előjáró (a tanár) kiegészítő intézkedésének vétele után részt vettek az újabb felderítő szervek felkészítésében és intézkedtek azok kiküldésére, valamint a bevonásra kerülő felderítő erők fogadására, pihentetésére, a harcértékük teljes helyreállítására. Gyakorolták a harcból való kivonás feladatait. Az utolsó félévben a végzősök megismerték a felderítő zászlóalj munkáját és az egység, magasabbegység felderítő rendszerének alapjait, valamint a más felderítő nemhez tartozó szervek alkalmazását.

Minden évfolyam a felderítő harcászati képzés során részt vett három táborban. Ezeket mindig a tanszék tervezte, szervezte és vezette. Időrendben az első a vízi tábor volt, amely több éven keresztül a Szentendrei-szigeten zajlott le. A hallgatókon kívül 8–10 fős kiszolgáló raj vett részt a kihelyezésen. A táborban az elhelyezés, étkezés és raktározás sátrakban történt. A tábor idejének nagy része felderítő foglalkozásokkal telt, amelyek a vízi akadály felderítésének és leküzdésének szabályait foglalták magukba és a hallgatók építettek különböző szükség-átkelőeszközöket. A tábori kiképzés fontos részét képezték a műszaki ismeretek. Itt a hallgatók elsajátították a folyó paramétereinek megállapításához szükséges módszereket, megismerték az átkelés szabályait, a vízen való mozgást utászladikkal vagy gumicsónakkal. A tábor 10–12 napig tartott és egy kétnapos zárógyakorlattal fejeződött be. A későbbiek során a tábor helyszíne többször változott.

A téli táborban kezdetben minden osztály a Gyöngyös környéki Pipis-hegyen töltött el két hetet. A tábor három nagy képzési területet ölelt fel. Az egyik lényeges feladatot a téli időjárási viszonyok közötti túlélés lehetőségeinek a megismerése képezte. A másik feladat a síelés alapjainak elsajátítása, a mozgás és harcfeladat megoldása volt síléccl. Ennek során a hallgatók többé-kevésbé megtanulták a lesiklást és a sífutást, megismerték a tüzelési fogások és más manőverek végrehajtását, síléccl. A harmadik terület a felderítési feladatok megoldása volt téli időjárási viszonyok között, a felderítő szervek felkészítésétől az alkalmazáson keresztül, a bevonásig. A két hét egy többnapos, 30–40 km-es gyakorlattal zárult. Az 1980-as években a téli tábor Csobánkán, a síelés pedig Dobogókőn zajlott.

A harmadik fontos, speciális terület a hegyi kiképzés volt Rezi-táborban. Minden szakasz megtanulta az erdős-hegyes terep jellemzőit, itt gyakorolta az ilyen terepen való mozgást, a hegyi akadályok leküzdéséhez szükséges felszerelések alkalmazását. A másik fontos tárgykör a hegyi patak, a szakadék és más kisebb akadályok leküzdése volt. Külön kialakított helyen a hallgatók folyamatos

társbiztosítással a sziklamászást és az ereszkedést gyakorolták. Sajátos helyszínként szerepelt a drótkötélpálya kiépítése és használata. Ez a tábor is egy kétnapos gyakorlattal zárult. A bázis bezárása után Csobánkán, vagy Szarvaskőn folyt a hegyi kiképzés.

Mindhárom tábor fontos állomása volt a képzésnek, nagyon sokat adott a hallgatóknak, mert a közös munka és felelősség komoly nevelő hatást gyakorolt az egyénekre. Emellett erősödött a bajtársiasságuk, kitartásuk.

A mélységi ágazaton tanuló szakaszok két-három ejtőernyős összevonáson vettek részt, ahol a tematikákban előírt ugrásszámot teljesítették. A földi felkészítés kezdetben Szolnokon, majd Szentendrén a főiskolán, a kiépített ejtőernyős gyakorló pályán folyt.

A harcászati képzés utolsó tárgykör-csoportja a harcászati záró gyakorlat volt. Ezen minden évfolyam és a tanszék teljes állománya részt vett. A tanszékvezető több éven keresztül csapatoknál, a későbbiek során önállóan a Pilisben tervezte és vezette a zárógyakorlatot. A tanárok általában a gyakorlat vezetőségében, döntőnként és jelzőparancsnokként dolgoztak. A négy év során a tanszék rendszeresen szervezett gyakorló csapatszolgálatot is.

Az idegenhadsereg-ismeretet, amely a szakma második legfontosabb ismeretanyaga volt, a tanszék súlyának megfelelően hat-nyolc féléven keresztül oktatta, és az államvizsgán minden tétel egyik részkérdését ez a tantárgy adta. A hallgatók sok órát töltöttek a szakkabinetben. A tanórák anyaga a rendszerváltozásig a Varsói Szerződés akkori doktrinális elgondolásának megfelelően a nyugatnémet, az olasz, az osztrák haderőről szóló ismeretekből tevődött össze, majd más hadseregek jellemzőinek elsajátítása következett. Megtanulták a különböző országok haderejének harcászati szintű összefüggéseit, megismerték azok erőit, eszközeit. Az egész tantárgy oktatása során minden oktatót az a cél vezetett, hogy a hallgatók képesek legyenek az ellenséget felismerni, tevékenységének összefüggéseit megérteni. Az idegenhadsereg-ismeret mindig kiemelt tárgyként szerepelt a tanszék tevékenységében, ezért ez a tananyag szinte valamennyi harcászati foglalkozáson szerepelt.

A szakmódszertan keretében a hallgatók megismerték a honvédség és a felderítő csapatok kiképzési rendszerét, megtanulták a különböző foglalkozási típusok előkészítését és levezetését, begyakorolták a módszereket és az oktatási eszközök alkalmazását. A szakmódszertan elsajátítása szorosan kapcsolódott a gyakorló csapatszolgálatához. Ez a tantárgy is államvizsgával zárult.

A technikai tárgyak tartalma

A harcjárműtechnika tantárgy magában foglalta a rendszeresített harc-és gépjárművek szerkezet-tani ismeretét, az alegységparancsnokok igénybevételi és technikai kiszolgálási feladatait. Lényeges volt a harcászat megalapozása és a tiszti beosztás technikai feladataira való felkészítés szempontjából. A főiskolai képzés alatt sokszor változott az oktatott harceszköz típusa. Kezdetben a hallgatók a felderítő úszó gépkocsit (FUG) és a PT-76 úszó harckocsit, majd az azokat leváltó PSZH-t ismerték meg. Az 1980-as évektől a BMP-1 gyalogsági harcjármű és a

BRM-1K felderítő parancsnoki harcjármű képezte az oktatás tárgyát. Az utolsó időszakban a BTR típusú kerekes járművet oktatták. Természetesen a harcjármű-technika oktatói mindig nagy figyelmet fordítottak arra, hogy mind a hozzá alkalmazott eszközökkel, mind a rendszerbe álló új technikával is megismertessék a hallgatókat.

Az első évben a harcjárműtechnika oktatásának lényeges része volt a vezetői jogosítvány megszerzése. A harcjármű-vezetés külön óracsoporthoz tartozott. Ennek elméleti alapjait a hallgatók tanteremben szerezték meg, majd öt-hat vezetési gyakorlaton vettek részt, amelyek főleg terepen lévő akadályok leküzdését jelentették. Külön figyelmet kapott mind az oktatók, mind a hallgatók részéről a vízi vezetés. Az utolsó vezetési gyakorlat a vizsgavezetés volt. Itt a hallgatók egyedül, időre küzdötték le az akadályokkal tarkított pályát, majd a technikai kiszolgálásra vonatkozó feladat helyes megoldása után megkapták a harcjárműre érvényes jogosítványt.

A technikai felkészítés másik részét a fegyverzettechnika képezte. A tantárgy anyagát a felderítő alegységeknél rendszeresített fegyverek és felderítő eszközök adatainak, általános felépítésének és működésének az ismerete, a különböző eszközök szét- és összeszerelésének, alkalmazásának, valamint a technikai kiszolgálás szabályainak az elsajátítása képezte. Mindkét tantárgy oktatásánál nagy figyelmet kapott a hibaelhárítás, mert a felderítő parancsnok az ellenség mélységében nem tud segítséget kérni, csak önmagára van utalva. Az elméleti és gyakorlati ismeretekből félévenként számonkérésen és vizsgán, esetenként államvizsgán adtak számot a tisztjelöltek.

A lökiképzés szorosan kapcsolódott a harcászathoz, a fegyverzet-technikához. Ez a tantárgy is végigkísérte a képzés teljes időszakát, az órák kb. 80%-a a lőtérre zajlott. Az oktatás célja – a ballisztika és a lövészet ismeretanyag elsajátítása után – minden rendszeresített fegyverrel a jó lövészség kialakítása és a beosztottak lövészet felkészítéséhez szükséges alapok megszerzése volt. A lökiképzés legfontosabb, és egyben legveszélyesebb foglalkozásain, a lövészeteken az oktatók sok hasznos képességet alakítottak ki a hallgatókban. Megtanulták az éles lőszer és a kézigránatok kezelését, a fegyverek használatát nappal és éjszaka, ami meglehetősen nagy figyelmet követelő művelet, begyakorolták a tüzelési fogásokat és ugyanúgy folyt a lövészet, mint a Magyar Néphadsereg bármely alakulatának a lőtérén. A szemeszterek végén a tantárgyprogram számonkérését írt elő. Ez a tantárgy több éven keresztül államvizsgatárgy volt.

A tanszék által alkalmazott módszerek

A szaktárgyak oktatása során a tanszék a lehető legkorszerűbb eszközök felhasználásával és sokféle, változatos módszer alkalmazásával igyekezett az elsajátítás hatékonyságát növelni, a tanórák egyhangúságát színesíteni.

A tisztjelöltek előadásokon vettek részt, ahol az oktató-diasorokat, maketteket, álló és mozgó vázlatokat, tablókat, továbbá más szemléltető és audiovizuális eszközt alkalmazott. Az elméleti foglalkozások után szeminárium keretében adtak számot tudásukról a hallgatók. Ezeken az órákon a tanárok sokféle módszert alkalmaztak.

Szerepeltek kiselőadások, tesztlapok, audiovizuális oktatógéppel végzett felmérések, mágnes táblán szituációs feladatok. Sajátos óra volt a terepasztal-foglalkozás, amely mindig megelőzte és nagyban segítette a terepen végrehajtandó harcászati foglalkozásokat.

Ezután következtek a gyakorlatok, ahol a foglalkozások a terepen, általában forgószínpadszerűen, kiscsoportos gyakorlással kezdődtek, mivel az első tárgykörök kis létszámú felderítő szervek tevékenységét, vagy a parancsnoki munkát dolgozták fel. Sok gyakorlat zajlott éjszaka, és minden tárgykörből volt felmérés. A terepfoglalkozásokon a tanár a felderítő alegység tevékenységét részmozzanatokra bontotta, így gyakoroltatta a hallgatókkal a parancsnok feladatait, majd a későbbiekben szakaszkötelékben folyt a gyakorlás a parancsnokok mozzanatonként történő váltásával. A tanár személyesen ellenőrizte, javította és értékelte a parancsnoki beosztásban lévő hallgatók munkáját, esetenként meghallgatta a rész-foglalkozásvezetők véleményét az oktatott állomány tevékenységéről.

Mint mindenütt ebben a szakmában, nagy gondot jelentett az ellenség tevékenységének jelzése. Az oktatók igyekeztek valósághűen imitálni a felderítendő ellenséges erőket. Legtöbbször makettekkel és céltáblákkal történt a jelzés, ezt kiegészítette a sorkatonákból álló jelző raj, vagy az adott szakaszból kijelölt néhány fő, természetesen folyamatos váltással. A terepfoglalkozásokon nemcsak a kijelölt parancsnok, hanem a szakasz többi tagja is nagyon sok tapasztalatot szerzett. Néhány hónap után mindenki megfelelően kihasználta a terep adottságait, a kiválasztott felderítési móddal adatokat szerzett, azokat helyesen jelentette az előjárónak. Megismerte a harceszközök képességeit, és alkalmanként gyakorolta az elakadt járművek mentését.

A századparancsnoki képzés legfontosabb módszere a térképes csoportos foglalkozás volt, ahol a hallgatóknak az órán a kidolgozott harc helyzetekben kellett értékelni az ellenséget és megszervezni a felderítést. Ezeket az órákat a tanár úgy vezette le, hogy kiadta a feladatokat, mindenki meghozta az elhatározását és azt térképen rögzítette. Ezután a kijelölt hallgató jelentette az elgondolását, amelyet az osztály megvitatott, végül a tanár vezetésével kialakult az optimális megoldás. Ezeken az órákon a gyakorlók sok-sok számvetést, tervezést, értékelést készítettek. A tanszék gyakran tervezett szakaszok közötti együttműködést, ami úgy zajlott, hogy az alsóbb évfolyam és a századparancsnoki munkával ismerkedő szakasz együtt ment ki Csobánkára, és a gyakorló századparancsnokok tervezték, szervezték és vezették az adatszerző felderítő szervek munkáját.

Az általános oktatási módszerek mellett a mélységi felderítő oktatók sok speciális eljárást is alkalmaztak. Az előadásokon, konzultációkon a tanárok többször használtak saját, célirányosan készített diaképet és videofilmet a helyes fogások oktatására. A tanárok aprólékosan bemutatták és gyakoroltatták az adott feladat mozzanatait, kiemelték a szakmára vonatkozó sajátosságokat. Folyamatosan alaposra, a részletek pontos figyelembe vételére nevelték a hallgatókat. A mélységi felderítő tisztek, főleg a kezdeti időszakban, a foglalkozások többségében a hallgatókkal együtt mozogtak, közben folyamatosan magyarázták az ok-okozati összefüggéseket, felhívták a figyelmet a legapróbb részletekre is.

Később az egyes mozzanatokot a hallgatók önállóan végezték, a tanár pedig egyrészt távolról figyelte a végrehajtást, másrészt különböző találkozási pontokon közvetlenül ellenőrizte a mozzanatot. A foglalkozások után megbeszélték a tapasztalatokat, közösen vonták le a következtetéseket. Az oktatók sokszor hoztak Szolnokról speciális anyagokat, eszközöket, megmutatták ezek célirányos felhasználását. A tárgykör végén a felmérő foglalkozásokon a tisztjelöltek önállóan oldottak meg feladatokat, a tanár az egyes mozzanatok után értékelte a tevékenységet, rámutatott a hibákra és kiemelte a jó megoldásokat.

A szakmai foglalkozások színvonalát és hatékonyságát több évtizeden keresztül emelte az egri kiképző bázis által készített, oktatást segítő eszközök és berendezések tárháza.

A felderítőképzés szerkezete

A főiskolai képzés szerkezete többször is változott a három évtized során. Az ETI időszakában a hallgatók az első évet csapatnál, Egerben töltötték, ahol részben katonai alap-, részben főiskolai képzésben vettek részt. A többi tanév oktatása a tanszék alárendeltségében folyt a főiskolán. **1973**-tól már csak az alapkiképzés két hónapja zajlott Mezőtúron, utána kerültek a felderítő szakaszok a felderítő századhoz.

1981-től az első tanévet az Általános Katonai Tanszék alárendeltségében lévő századokban teljesítették a hallgatók, és általános katonai képzésben részesültek. A fegyvernem választása áttolódott a második tanévre, és innen a Csapatfelderítő Szaktanszék felelt a felkészítés színvonaláért. **1987**-től a hároméves oktatási rendszerben fél évet töltöttek a hallgatók általános felkészítéssel. A rendszerváltozás után új helyzet állt elő, mert a hallgatói alegységek kikerültek a szaktanszék alárendeltségéből.

Az utolsó években kollégium alakult, amely a hallgatók tanórán kívüli tevékenységéért felelt.

Az oktatási bázisok fejlődése

A KLKF megalakulása után a szentendrei objektum és a Zách utcai laktanya csak a legszükségesebb kiképzési feltételeket tudta biztosítani. Sem a tantermek száma és berendezése, sem a szakkabinetek nem feleltek meg a főiskolai követelményeknek. Eközben teljes erővel folyt a szentendrei bázis felújítása, amelynek eredményeképpen Közép-Európa legkorszerűbben felszerelt főiskolájává vált.

A hallgatók élet- és munkakörülményei maximálisan biztosították az elvárásokat. Az oktatás feltételei a felderítőknél is korszerűnek bizonyultak és az 1990-es évek közepéig folyamatosan fejlődtek.

1972-ben a „H” tanterem-épületben két szakelőadót és egy komplex terepasztal-tantermet kapott a tanszék. Az előadótermek felszereltsége maximálisan biztosította a főiskola elvárásainak megfelelő multimédia-rendszer alkalmazását. A két tanterem között egy vetítőteremben három-három távvezérelhető diavetítő

szolgált a képi információk adására. A tantermekben vezérlőasztal, visszacsatoló-berendezés, írásvetítő, epizskóp, zártláncú televízió szolgált az oktatást. A tanulóasztaloknál egy-egy fő fért el, minden asztal egyharmad része átvilágító asztalként működött a térkép és vázlat rajzolásához. A komplex teremben az asztalok lépcsőzetesen helyezkedtek el, így jó rálátás nyílt a terepasztalra. Minden tanterem 25–30 fő oktatására adott lehetőséget. A későbbiek során a szakaszok számának növekedésével újabb tantermek kerültek a tanszék alárendeltségébe. Optimális feltételeket biztosított az „I” tanépület átadása.

A többi tanszék is modern, korszerű kabinetekben tartotta az órákat, sok makettal, vázlattal, falitablóval, metszetekkel, valóságos eszközök egyes kiszerelt részegységeivel. Rövid átmeneti idő után átadták a „beállós” tantermet, amely minden szempontból megfelelt a korszerű főiskolai követelményeknek. Ebbe a hangárszerű terembe 3-4 harcjármű tudott beállni, megfelelő szerelőaknával, asztalokkal és szerszámkészlettel szolgált a képzést. A műhelyfoglalkozásokon kiscsoportos formában (egy-egy segédoktató 3–6 fővel foglalkozott) zajlott az oktatás, és így minden hallgató hozzáfért a járművekhez, elvégezhetette a szükséges szereléseket, méréseket, beszabályozásokat. A mérnökképzés beindulása után újabb jól felszerelt műhelyeket adtak át, így a tanszék is kapott egy „beállós” részt, ahol a BRM–1K oktatás folyt, és az eszköz tárolása is itt történt.

A felderítők gyakran használták a sportkomplexum pályáit és sporteszközeit. Sajnos az uszoda – technikai okok miatt – csak **1985** után működött. Hasznos objektum volt a sportlőtér, mert ott pisztollyal, géppisztollyal és sportfegyverekkel lehetett gyakorolni.

Az iskola két külső gyakorlótérrel rendelkezett: az izbégi bázissal és lőtérrel, valamint a csobánkai komplex harcászati gyakorlótérrel. A felderítő tanszék mindkét objektumot folyamatosan használta. Az izbégi bázis több részből állt és természetesen több funkciót látott el. A legfontosabb, és egyben a legkorszerűbb eleme a komplex gyalogsági lőtér volt, amely szinte évről-évre megújult. Mindig korszerűsítették a célmozgató és buktató berendezéseket, a tüzelőállásokat és a kifutókat. A hangosítás és a jelzések megfelelték a néphadseregben érvényes löutasítás előírásainak. Erre mindig nagy hangsúlyt helyezett az iskola vezetése, mert ahogyan tevékenykedtek a hallgatók a lőtérén, amilyen jelzéseket kaptak, ugyanolyan körülmények várták őket a csapatoknál. Az **1970**-es évek végén az iskola megteremtette a harcjármű-lőgyakorlatokhoz szükséges feltételeket mind a célmozgató, mind a tüzelőállások terén. Folyamatosan fejlődött a kézigránátdobó pálya, a töltő- és karbantartó hely, valamint a lőtérhez tartozó tanterem. Külön gyakorlóléphet jelentett a löelőkészítő pálya és a mellette kialakított járműtároló. A lőtér berendezését, karbantartását és üzemeltetését külön szervezett lőtérszakasz végezte.

A lőtérrel szemben található terület szintén gyakorlótérként funkcionált, és az **1960**-as években a felderítőtanárok itt tartották a harcászati foglalkozásokat. Később a harckocsi- és harcjárművezetési gyakorlatok és a híradó képzés foglalkozásai folytak ezen a területen. Még egy különleges objektum tartozott Izbéghez, ez pedig a tűzakadálypálya volt, a hozzá tartozó létesítményekkel együtt. A hallgatók itt gyakorolták a vegyivédelmi kiképzés különleges és veszélyes mozzanatait.

A másik külső objektum a csobánkai komplex harcászati gyakorlótér volt. Ez a terület sok funkciót látott el, a kezdeti években nagy vonzáskörzettel rendelkezett, hiszen ide tartozott a majdani vezetési pálya és az „Eger-vár” völgye is. Emellett a környék talajútjain ki lehetett jutni az esztergomi gyakorlótérre. A honvédség az objektum fejlesztésébe nagyon sok pénzt investált, a gyakorlótéren fontos beruházások folytak. A kor katonai elgondolásából adódott, hogy épült egy komoly erődrendszer betonkupolával, akadályokkal, jelzőberendezésekkel. Ennek építése az **1970-es** évek elején kezdődött el, és a munkálatok több éven keresztül folytak. Szinte minden felderítő hallgató a tanév kezdetén és végén többnapos bázismunkán vett részt Csobánkán. Az erődökön kívül készült tűzérési, műszaki és határőr gyakorló pálya, az összfégyvernemi szakaszoknak szimbolizált zászlóalj-védőkörlet, a vele szemközti dombon pedig közvetlen harcérinkezésben lévő támpont. Ezenkívül harcokcsi elleni közelharc pálya, vegyvédelmi és légvédelmi mintakert is létesült. A felderítő szakaszok az objektumok mindegyikét rendszeresen használták.

A felderítő képzés sokszor folyt a harci ösvényen. A Csapatfelderítő Szaktanszéknek ebben az időben nem volt kiépített gyakorlóhelye. A felderítő harcászati foglalkozások a gyakorlótér területén zajlottak, itt lehetett megtanulni és begyakorolni a felderítési módokat, a harcjármű-kezelőszemélyzet és a szakasz erejű felderítő szervek tevékenységének részmozzanatait. A kerekcs harcjárművekkel a környék erdőiben, a Pilis-hegységben viszonylag nagy távolságokat tettek meg a hallgatók a gyakorlások során. Az eredményes kiképzéshez jó szolgálatot tett a változatos terepen végzett felderítés.

Az **1980-as** évek második felében a csobánkai gyakorlótéren a tanszék kiépített egy felderítő század körletet és egy felderítő zászlóaljparancsnoki harcálláspontot. A műszaki tanszék hallgatói kiobbantották a létesítmények alapját képező gödrök helyét. Ezután a felderítő hallgatók a bázismunka idején folyamatosan tökéletesítették a körletet. Így kiépültek a fedezékek, óvóhelyek, tüzelőállások, parancsnoki figyelőhelyek és más objektumok. Az összeköttetés létesítésére távbeszélő-vezetékek szolgáltak. Ez a terület kettős funkciót látott el, mert itt gyakoroltak a hallgatók, másrészt a tanárok bemutatták a körlet felépítésének és biztosításának egy célszerű változatát. Így a fiatal tisztek képet kaptak a terep berendezésének a lehetőségeiről, és a csapatbeosztásban könnyebben eligazodtak a gyakorlótéren. Végre a felderítő képzéshez is készült Csobánkán objektum!

A mélységi felderítő képzéshez egy bázist készítettek el a hallgatók a gyakorlótéren, ez szolgált a bemutatásra. Az objektum környékén elkészült a bázis-biztosítást, a pihenést és munkafeltételeket szolgáló összes építmény. Emellett több helyet választott ki a tanár, ahol megfelelően berendezhető volt a csoport bázisa. A mélységi felderítő szakaszok Csobánkán is kiépítettek néhány rejtett figyelőt, de ilyen objektum több helyen is létesült a Pilisben.

Az **1990-es** években a felderítő szakaszok gyakran használták a gyakorlótér hegyi kiképzésre alkalmas eszközeit és a környéken kialakított hegymászó pályákat. Ezek működtetéséhez minden felszerelés a tanszék rendelkezésére állt.

Az 1980-as évek elejéig a tanszék gyakran használta a Szentendrei-szigeten kiépített gyakorlóteret és a vezetési pályát, amelynek több helyen lehajtója volt a Duna-partra, így könnyen lehetségessé vált a folyóakadály felderítése és leküzdése. Természetesen a hallgatók kiképzéséhez a tanszék igénybe vette a honvédség által biztosított más lehetőségeket is. A szakaszok gyakran használták a központi kiképzőbázisokat (Győr-vízibázis, Rezi-tábor stb.) és a felderítő alakulatok gyakorlótereit. A szakmai előjáró mindig nagy gondot fordított arra, hogy a tanszék jogszerűen és tervezett módon látogasson el a csapathoz.

A mélységi felderítő ágazati képzés beindulása után a tanszék két fontos kiképzési objektummal bővült. Az iskola külső, Duna-parti részén elkészült az ejtőernyős gyakorlópálya. A külön bekerített terület biztosította a földi felkészítés legfontosabb gyakorlati fogásainak elsajátítását. Néhány hónapos dokumentum-váltás után a tanszék többféle gyakorló ejtőernyőt és a hajtogatáshoz szükséges anyagokat kapott, ezen kívül egy, a helikopterek fogadásához rendszeresített leszállókészletet is biztosított az előjáró. A hajtogatáshoz sajnos nem állt rendelkezésre megfelelő helyiség, ezért rossz idő esetén a művelődési otthon aulájában gyakoroltak a mélységi felderítő szakaszok. Néhány éven belül rendeződött a helyzet, mert a tanszék kapott egy hosszú barakképületet, amelyben megoldható volt az ejtőernyős anyagok biztonságos tárolása, és a hely nagysága lehetővé tette a fedett helyen történő hajtogatást.

Az évek során egyre korszerűbb oktatási eszközök jelentek meg az iskolán. Az 1980-as években terjedt el a KHGYB-n, teljes nevén a Kombinált Harcászati Gyakorló Berendezésen végzett gyakorlás. Ezt az objektumot az összes felderítő szakasz rendszeresen használta. Az eszközt a terepasztal-foglalkozások helyett, vagy azok után, de mindenképpen a terepfoglalkozások előtt használta a tanszék. Több felmérés bizonyította, hogy a fiatal tisztek több időt „vesztegetnek” a harc megszervezésére, mint a konkrét vezetésre, valamint idegenkednek a rádión keresztül történő parancsok adásától. Ezen a két problémán nagyszerűen segített a harcászati gyakorló berendezés.

Az eszközt a „D” tanterem-épület harmadik emeletén helyezték el, a gépterem és a vezérlőegység mellett speciális gyakorlólhelyeket alakítottak ki. Ezekben a tantermekben minden hallgató külön fülkében ült és TV-n, valamint fülhallgatón keresztül kapta az információkat. A rendszer kétféleképpen, egyrészt statikus, másrészt dinamikus üzemmódban működött. A statikus mód elsősorban az elhatározások kidolgozásában, az elhatározáshoz szükséges ismeretek elmélyítésében, a harcparancs kiadásában segítette a hallgatókat egy ötcsatornás, elágazásos programcsomaggal, míg a dinamikus üzemmód főleg a harc- és tűzvezetésre szolgált.

A mikroszámítógépek elterjedésével a tanszék egyre gyakrabban alkalmazta ezt az eszközt. A felderítő tisztek közül néhányan mélyebben megismerték a programozás szabályait, így célirányosan, a szakmai ismeretek felhasználásával készültek az oktató programok. Több olyan szemléltető eszköz született, amely mozgó ábrákat kivetítve mutatta be a harc, vagy a felderítő tevékenység folyamatát. A tanszék a tárgykörök egy részéhez írt önkonzultációs és vizsgaprogramot, de született egyszerű szimulátor-program is a tűzvezetés gyakorlásához.

Az 1990-es években telepítettek a főiskolára egy harcvezetői szimulátort. Ez a berendezés támogatta a parancsnok elhatározásának kidolgozását, a harc- és tűzvezetést, a logisztikai kiszolgálást. A kidolgozott program egyrészt statikus, másrészt dinamikus részből állt. A rendszer képes volt a raj-, szakasz-, század- és a zászlóaljparancsnok harcvezetését gyakoroltatni, de lehetőség volt az összes munkahelyen azonos beosztásban dolgozni. Külön munkahelyen szerepelt az ellenséget irányító személy.

A rendszer a felderítő szak egyik legfontosabb számítógépes segédeszközévé vált, mégpedig azért, mert maximálisan közelített a helyzetmegítélés, a tereptanulmányozás tartalmához, a későbbiekben a harcterület felderítő előkészítése megnevezésű, NATO-ban használatos munkafolyamat objektív végrehajtásához. A tanárok nagyszerű lehetőségekhez jutottak az 1990-es években. A foglalkozások előtt a hallgatók megkapták a harcfeladatot és a kiinduló adatokat, amelyek alapján a térképen megszületett az elhatározásuk.

A szimulátor a menetvonalak kijelölése, a különböző tereppontok elfoglalása után gyorsan értékelte a betervezett helyzetet és minden lényeges paramétert kiszámított. Ugyanez vonatkozott egy adott terepszakasz megfigyelésére, az ott levő erők és eszközök tűzzel való megsemmisítésére, valamint az álcázottság lehetőségeire. Ezeket az értékeket is másodpercek alatt lehetett ellenőrizni.

A tanár a hallgatóval a számítógépen elvégeztette az általa tervezett menetvonal értékelését, majd néhány másodperc alatt megjelent a képernyőn a járhatóság és az időszükséglet. Így a szimulátor minden menetvonal jellemzőit pillanatok alatt objektíven értékelte, tehát a hallgató megerősítést kapott elhatározása helyességéről. Még összetettebb ellenőrzést végzett a számítógép a figyelőőrs helyének kijelölése után. A hallgató bejelölte az általa tervezett figyelőhelyet, a szimulátor rövid idő után kirajzolta az adott pontról látható területeket, megadta, hogy a figyelőhely mennyi idő alatt érhető el. Ezenkívül az álcázottságot, a műszaki munkák időszükségletét, az időjárás hatásait lehetett vizsgálni. Tehát az elhatározást így támogatta a HVSZ-91 statikus programja. A dinamikus rész a statikus elemek felhasználásával lejátszotta a mozgásokra és a tűzvezetésre vonatkozó parancsokat és intézkedéseket. A harc dinamikája során szinte teljesen valósághű manőverek jelentek meg a gépen.

Sajnos az oktatás feltételeinek zuhanásszerű romlása akkor következett be, amikor megalakult a tiszthelyettesképző iskola Szentendrén, és az összes harceszköz, jármű, oktatási segédeszköz és kiképző bázis az iskola alárendeltségébe került. Így a főiskolai képzés anyagi-technikai kiszolgálása a tiszthelyettes-iskolától függött, ezért sokszor került hátrányos helyzetbe a főiskolán lévő felderítő oktató.

Az idők folyamán a felderítő oktatók sokféle módszert dolgoztak ki, és ezeket folyamatosan fejlesztették. Az adott időszakban meglévő szemléltető eszközök alkalmazását a tanárok sok-sok kísérlet során korszerűsítették azért, hogy növeljék a képzés hatékonyságát. A csapatoktól érkezett fiatal tisztek folyamatosan felhasználták megszerzett tapasztalataikat.

Összegzés

A Csapatfelderítő (Felderítő) Szaktanszék harminc évig működött a Kossuth Lajos Katonai Főiskola szervezeti elemeként. Kezdetben az ETI hagyományaira támaszkodva, annak szellemi- és tárgyi örökségén indult a főiskolai képzés. A szakmai előjáró szervek és a főiskola vezetése minden támogatást megadott a sikeres továbbfejlődéshez. A mindenkori tanszékvezetés kihasználta ezt a lehetőséget, és fokról-fokra fejlesztette az oktató–nevelő munkát.

A tanszék mindvégig a lehetőségekhez képest a legjobban képzett felderítők kibocsátását tekintette a legfontosabb feladatának. A tanárok törekedtek a hallgatókat olyan tisztekké nevelni, akik emberileg és szakmailag is megállják a helyüket. A tanszéket a felderítő rendszerben szolgáló tisztek munkája, az általuk elért eredmények színvonala minősíti a legjobban.

A három évtized alatt 31 szakaszban 459 tisztt végzett, 15-en érdemelték ki a kiváló diplomát és a vele járó főhadnagyi rendfokozatot. 69-en lettek mélységi felderítő tisztek. A tanszéken 38 tisztt és 1 tiszthelyettes szolgált; 8 tanszékvezető, 4 felderítő századparancsnok dolgozott, 4 alegységparancsnok a tagozat állományában nevelte a felderítőket. Összesen 7 tisztt töltötte be a századparancsnok-helyettesi beosztást, 5 szolgálatvezető biztosította a hallgatók ellátását, 15 polgári dolgozó segítette a tanszék munkáját.

A felderítő tanszék tanári állományának értékes oktató–nevelő tevékenysége és a felderítő hallgatók eredményes tanulmányi munkája, valamint valamennyiük emberi–erkölcsi értékei, szakmai kvalitásai alapján a kibocsátott felderítő tisztek igen eredményesen szolgáltak, és szolgálják napjainkban is a magyar honvédelem ügyét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Kossuth Lajos Katonai Főiskola története 1947–1984. Összeállította: Babos István, 1984.
- *A magyar katonai vezető- és tisztképzés története.* Tanulmánygyűjtemény. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1996.
- „Katonai Főiskolai Közlemények” tudományos módszertani folyóirat (1977–1985)
- „Tisztképzés” katonai folyóirat (1968–1971) Szentendre, Kossuth Lajos Katonai Főiskola.
- *Magyarország a XX. században I. kötet. Politika és társadalom, hadtörténet.* Babits Kiadó, 1996–2000. [www://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html](http://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html)
- *A csapatfelderítés fejlődése és helyzete az 1945 és 1985 közötti években.* Jegyzet. Budapest, 2001. Polgár Ervin nyá. vezérőrnagy. www.vorosmeteor.hu/szakirodalom/03/01polgar.pdf
- *Összkövetelmények a Kossuth Lajos Katonai Főiskola növendékeinek kiképzéséhez.* Honvédelmi Minisztérium MN Kiképzési Főcsoportfőnökség, Budapest, 1967.
- *A Magyar Néphadsereg katonai főiskoláinak tanterve.* MN kiképzési főfelügyelő, Budapest, 1981.

DEÁK ANITA ÖRNAGY

REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM – A FÜGGETLEN ÁLLAMOK KÖZÖSSÉGE

*„A 21. század nemzetközi rendszere
... legalább hat nagyhatalmat foglal majd magában:
az Egyesült Államokat, Európát, Kínát, Japánt,
Oroszországot, és valószínűleg Indiát...”*
(S. P. Huntington, 2001)

Oroszország, a hatalmi központ

A Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett felbomlását követően az egykori szovjet tagköztársaságok jelentős többsége úgy döntött, hogy saját elhatározása alapján, az egyenlőség és az egyenjogúság alapján együttműködnek egymással¹. Létrejött a Független Államok Közössége (FÁK), majd a FÁK tagországainak szövetségre lépésével megalakult a posztsovjét térség legjelentősebb biztonsági szervezete, a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ).

Az Oroszországi Föderáció a Szovjetunió széthullását követő gazdasági, belpolitikai és külpolitikai válságból a 2000-es évek közepére talpra állt. Ezzel párhuzamosan, szintén a 21. század első évtizedének közepétől kezdődően az orosz vezetés a nemzetközi politikai életben egyre erőteljesebben képviseli a nemzeti érdekeket. Az orosz biztonságpolitikai dokumentumok az Oroszországi Föderációt már regionális szervezetek, a FÁK és a KBSZSZ biztonságának fő letéteményeseként definiálják. A 21. század első évtizedében megerősödött Oroszország egyre inkább elérkezettnek látta-látja az időt arra, hogy maga is hatalmi tényezőként jelenjen meg a világpolitikában.

Oroszország számára meghatározó jelentőségű, hogy a nemzetközi közösség partnerként fogadja el a regionális és a globális biztonságot befolyásoló ügyekben. Az új Oroszország célja, hogy a kialakulóban lévő multipoláris világrendben a nemzetközi közösség a jelenleg egyetlen globális vagy szuperhatalomként értékelt Amerikai Egyesült Államok mellett alakuló hatalmi központok egyikeként ismerje el. A nemzetközi rend jövőjét Oroszország egy „hatalmi koncert” (például a G-8² kibővítésével – Kína, India és Brazília csatlakozásával történő) kialakításában és az ahhoz szükséges új intézmények létrehozásában látja. A multipoláris világrend kialakítására vonatkozó szándékon túl azonban Oroszország elkötelezett amellett, hogy a nemzetközi kérdésekben az Egyesült Nemzetek Szövetségének (ENSZ) központi szerepét meg kell őrizni, és a nemzetközi biztonság szempontjából meghatározó kérdésekben a világszervezet Biztonsági Tanácsának kell döntenie. (Kaczmarski, 2009, p. 64.) Az Oroszországi

¹ Grúzia 1993-ban csatlakozott, majd 2009-ben kilépett, Észtország, Lettország és Litvánia nem léptek be a FÁK szervezetébe.

² A G-8 tagok: Franciaország, Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország, Japán, Olaszország, Kanada és Oroszország.

Föderáció 2009-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiája szerint az orosz vezetés úgy értékeli az ENSZ, az ENSZ BT szerepét, hogy az képezi a nemzetközi viszonyok stabil rendszerének központi elemét. Emellett Oroszország erősíteni kívánja együttműködését olyan formációkkal, mint a G-8, a G-20, a BRIC-csoport³, a FÁK, a FÁK KBSZSZ, a Sanghaji Együttműködési Szervezet, továbbá az EU-val, a NATO-val és az Amerikai Egyesült Államokkal.⁴ A 2010-ben jóváhagyott katonai doktrínában megfogalmazott orosz katonapolitika is a felsorolt szervezetekkel történő együttműködésben látja a kollektív biztonság rendszerének megerősítési lehetőségét, az Oroszországi Föderációt pedig a FÁK és a KBSZSZ politikai–gazdasági–katonai szövetségek vezetőjeként jeleníti meg. Oroszország határozott célja, hogy visszaszerezze és megerősítse befolyását az ország határainak közvetlen közelében, azaz a „közel-külföldön”, és tekintélyt vívjon ki magának a nemzetközi szinten.

Miért léptek ismét szövetségre az egykori Szovjetunió tagországai? Alekszandr Dugin geopolitikai elméletekkel foglalkozó, jobboldali orosz politikus szerint *»Oroszország egyik leglényegesebb geopolitikai igénye a „birodalomépítés”.* [...] *A geopolitikai „birodalomépítés” Oroszország számára nem csupán egyike a lehetséges fejlődési utaknak, nem csupán egyike az állam és a térség lehetséges kapcsolatának, hanem záloga és szükséges feltétele a független állam, sőt, mi több, a független kontinens független állama létezésének.*» (Dugin, 2004. pp. 338-339.) Az Oroszországi Föderáció szemszögéből nézve a hajdani cári Oroszország, az egykori Szovjetunió „hagyatékaként” értelmezhető „közel-külföld” térségével kialakított kapcsolatrendszer, és az annak eredményeként létrehozott új, a posztszovjet államok többségét tömörítő FÁK. Az orosz vezetés számára ezért olyan fontos, hogy a nemzetközi közösség megértse és elfogadja Oroszország történelmi, valamint kulturális hagyományokra épülő jelenlétét a posztszovjet térségben, ezért olyan fontos, hogy versenyt fusson a Nyugattal a FÁK-térségében a befolyás megszerzéséért, szükség esetén annak visszaszerzéséért.

Miért olyan fontos szereplője a térségnek Oroszország? Miért nem tudnak a Szovjetunió széthullásával függetlenségüket elnyert posztszovjet országok valóban önállóvá válni és elszakadni Oroszországtól? Dugin Oroszország geopolitikai jövőjével foglalkozó tanulmányában a kérdések megválaszolásához megvizsgálja, majd elveti a „posztbirodalmi legitimitás elvét”, amely szerint a Szovjetunió romjain létrejött posztbirodalmi formációk, országok sohasem válnak önmagukban teljes értékű államokká, hanem az „anyaország”, a FÁK esetében az Oroszországi Föderáció gazdasági–politikai függvényeként élik tovább a maguk életét. Elvileg ez a függőségi viszony segíthetné Oroszországot abban, hogy megőrizze befolyását a FÁK térségében, másfelől azonban az egykori Szovjetunió, azaz a szovjet birodalom szétesése gyengíti az anyaország geopolitikai hatalmát. (Dugin, 2004. pp. 341-342.)

A Barry Buzan és Ole Wæver által kidolgozott Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete⁵ más megoldást kínál a fenti kérdések megválaszolásához. Az elmélet a régiók, a regionális rendszerek szintjén vizsgálja a nemzetközi kapcsolatokat.

³ A BRIC-csoport tagjai: Brazília, Oroszország, India és Kína.

⁴ Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig. II. rész, 13–18. paragrafus.

⁵ RSCT – Regional Security Complex Theory – Regionális Biztonsági Komplexum Elmélete.

A Szovjetunió és a Varsói Szerződés felbomlásával megszűnt a bipoláris világrend, teret kaphattak a regionális rendszerek, és kialakulhattak az önálló, független regionális biztonsági komplexumok. Az RSCT az Amerikai Egyesült Államokat tekinti az egyetlen szuperhatalomnak, amellel négy nagyhatalmat határoz meg, köztük az Európai Uniót és Oroszországot.⁶ Az elmélet szerint a nagyhatalmak képesek a saját régiójukon kívül más régiókban is jelen lenni, meghatározó gazdasági és katonai potenciállal rendelkeznek. Oroszország esetében megállapítható, hogy a nagyhatalmak között a legnagyobb katonai erővel rendelkezik, továbbra is jelentős befolyást gyakorol több régióra, aminek egyik pillére a jelentős energiahordozó-tartalék. (Vida, 2007. <http://www.zmne.hu>)

A Buzan–Wæver által kidolgozott elmélet megértéséhez és az Oroszország központú FÁK-ra, valamint a szintén Oroszország központú posztszovjet komplexumra történő alkalmazásához fontos néhány meghatározás.

A második világháborút követően a hidegháború időszakában a Szovjetunióról és az Amerikai Egyesült Államokról szuperhatalomként beszéltek. Az Oroszországi Föderációt az RSCT nagyhatalomként definiálja. *„Nagyhatalom: olyan hatalom, amely egy vagy több dimenzióban – katonai erő, gazdasági dominancia, politikai érvényesülés képessége – más államokkal szemben fölényben van. [...] A szuperhatalommal ellentétben a nagyhatalomnak Buzan és Wæver szerint nem kell felmutatnia minden viselkedési és képességdimenziót a nemzetközi rendszerben. [...] Rendelkeznie kell viszont a katonai, gazdasági és politikai potenciállal, hogy más fontos hatalmak olyan lehetséges szuperhatalomként kezeljék, amellyé rövid időn belül vagy középtávon válhat. Ez különbözteti meg a nagyhatalmat egy regionális hatalomtól is.”* (Gärtner, 2005. pp. 143-144.)

Az Oroszországi Föderáció a 21. század elején egy jelentős, nukleáris csapásmérő potenciállal rendelkező, a harci képesség, a kiképzettség és a bevethetőség növelése érdekében átalakítás alatt lévő haderővel, továbbá számottevő energiahordozó-tartalékkal, valamint a nemzetközi kapcsolatokban egyre növekvő befolyással rendelkező ország teljes mértékben megfelel az RSCT nagyhatalmakat jellemző definíciójának. Az orosz politikai vezetés célja, hogy véget vessen az Amerika Egyesült Államok nemzetközi politikai életben jelenleg gyakorolt szuperhatalmi „egyeduralmának”, felszámolja az egypólusú világrendet és hozzájáruljon a többpólusú világrend kialakításához, azaz az Oroszországi Föderációt ismét „szuperhatalommá” fejlessze. Ezt a szándékot deklarálják az orosz nemzetbiztonsági dokumentumok is, csakúgy, mint azt a tényt, hogy az orosz politikai és katonai vezetés a FÁK és a KBSZSZ szövetségi rendszerek vezetőjeként definiálja az Oroszországi Föderációt.

A biztonsági komplexum *„Államok (és más fontos nemzetközi szereplők) csoportja, amelynek a biztonsági érdekei olyan szorosan egymásba fonódnak, egymástól függetlenül nem értelmezhetők. [...] olyan államok csoportja, amelyeknek biztonságértelmezése és -érzékelése olyan erősen összefonódik, hogy biztonsági problémáikat egymástól elválasztva nem lehet elemezni, vagy megoldani.”* (Gärtner, 2005. p. 43.) A Független Államok Közössége megalakulása óta – néhány korábbi

⁶ A dokumentum nagyhatalomként határozza meg továbbá Kínát és Japánt.

tagjának kiválásától eltekintve – arra törekszik, hogy a nemzetközi politika biztonságpolitikai értelemben véve egy egységként kezelje a szervezetet, annak tagjaira, mint politikai szövetségesekre tekint. A FÁK-tagállamokat azonban földrajzi–gazdasági–történelmi–kulturális egyéni sajátosságaik miatt különböző módon kezeli Oroszország. Másként kell a nyugati határvonalon, a keresztény Európa szomszédságában elhelyezkedő országokra, másként a kaukázusi térségben fekvő, vallási és kulturális szempontból is jelentősen megosztott országokra, megint másként a közép-ázsiai térségben, a folyamatos biztonsági kockázatot jelentő Afganisztánnal szomszédos iszlám országokra tekintenie.

A biztonsági komplexumokat Buzan és Wæver négy csoportba sorolja: standard (vagy általános) komplexum; központosított komplexum (szuperhatalom által, nagyhatalom által, nemzetközi szervezet által); nagyhatalmi komplexum; szuperkomplexumok. (Buzan–Wæver, 2003. p. 62.)

Az RSCT szerint Európában a 21. század elejére két központosított regionális biztonsági komplexum alakult ki. Az egyik az Európai Unió (EU), mint nemzetközi szervezet által központosított és a másik, a posztszovjet térség Oroszország mint nagyhatalom által központosított biztonsági komplexum. A két biztonsági komplexum között egymással határos földrajzi területen helyezkedik el, meghatározott kérdésekben együttműködnek egymással, bizonyos fokig átjárás is van a két komplexum között. A korábban a Szovjetunió által irányított keleti blokkból a közép- és kelet-európai országok EU-csatlakozásukkal nemcsak egy új politikai–gazdasági–kulturális nemzetközi szervezet tagjai lettek, de a biztonságukat és biztonságpolitikájukat alapjaiban meghatározó új regionális biztonsági komplexum tagjává váltak. Különös figyelmet érdemelnek az EU Keleti Partnerség programjában részt vevő, a két regionális biztonsági komplexum határán elhelyezkedő országok, így például a folyamatosan az EU és az Oroszországi Föderáció között egyensúlyozó Belarusz (a továbbiakban: Fehéroroszország) és Ukrajna.

„Az európai térség két nagyhatalmának földrajzi közelsége lehetőségként kínálja a két komplexum újraegyesülését, jelenleg laza szuperkomplexumot alkotnak. [...] Általánosan megállapítható, hogy az EU és Oroszország nem vesznek részt (nem avatkoznak be) egymás biztonságot érintő ügyeibe olyan mértékben, amely elegendő lenne ahhoz, hogy Európát egy nagy regionális biztonsági komplexummá változtathatná.” (Buzan–Wæver, 2003. p. 343.)

Az EU és Oroszország viszonyrendszerében a legnagyobb gondot az jelenti, hogy a felek valójában a kétpólusú világrend megszűnése után 20 évvel sem tudják, hogyan viszonyuljanak egymáshoz. A Nyugat továbbra is bizalmatlan Oroszországgal szemben, az orosz vezetés pedig általában kihasználja az EU megosztottságát – és ebből eredő döntésképtelenségét – az európai térség biztonságát érintő kérdéskörökben.

Az Oroszország körül kialakult biztonsági komplexum

A Szovjetunió széthullásával az egykori szuperhatalom is megszűnt. Oroszország nagyhatalomként folytatta–folytatja létét. A FÁK megalakulásakor a részes államok egyenlőségükről, egyúttal a Szovjetunió nemzetközi kötelezettségeinek

átvállalásáról nyilatkoztak. Mindazonáltal már az alapítás pillanatában megmutatkozott Oroszország hatalmi dominanciája. A Szovjetunió széthullását követő egy évtizedben az orosz vezetésnek az ország belpolitikai és gazdasági helyreállításával foglalkoznia, így csak a 21. század elején nyílt mód arra, hogy a konszolidált belpolitikai viszonyokra épített, pénzügyileg megerősödött Oroszország ismételten – mintegy a Szovjetunió méltó utódként – kiálljon a nemzetközi politikai színtérre, hogy saját maga, később pedig már saját maga és szövetségesei biztonságának letéteményeseként jelenjen meg.

Ami a nemzetközi politikai befolyást és a katonai erőt illeti: „*A Szovjetunió felbomlásával az utódköztársaságok tulajdonosává váltak a korábbi szovjet tulajdonnak. [...] A Szovjetunió helyét Oroszország foglalta el a Biztonsági Tanácsban és más nemzetközi szervezetekben. [...] A stratégiai fegyverek feletti ellenőrzés jogát azonban továbbra is Oroszországnak biztosították, s csak ő jogosult a nukleáris fegyverek indításához szükséges kódok birtoklására.*” (Blahó–Prandler, 2005. pp. 448-449.) A különböző nyilatkozatok ellenére látható, hogy az egykori Szovjetunió „jogutódjaként” mind a posztszovjet országok, mind pedig a nemzetközi szervezetek az Oroszországi Föderációt fogadták és fogadják el, annak megalakulása óta. Az egykori Szovjetunió tagköztársaságai közül egyedül Oroszország fejlesztette a nemzetközi politikában nyomásgyakorlásként felhasználható hadászati nukleáris eszköztárát, szükséghelyzetben a politikai vezetés felhatalmazása esetén a haderő által bevethető csapásmérő atomfegyvereit.

A posztszovjet térségben Oroszország körül kialakult regionális biztonsági komplexumban négy különböző szubrégió alakult ki: a Baltikum államai (Észtország, Lettország, Litvánia), a nyugati posztszovjet országok (Moldova, Fehéroroszország, Ukrajna, valamint Oroszország), a Kaukázus térsége (az Oroszországi Föderációhoz tartozó észak-kaukázusi köztársaságok és az Azerbajdzsánból, Örményországból, valamint Grúziából álló Dél-Kaukázus), továbbá Közép-Ázsia (Türkmenisztán, Üzbegisztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Kazahsztán). (Buzan–Wæver, 2003. pp. 397–423.)

A Baltikum – a balti szubkomplexum

A Szovjetunió felbomlását követően a volt balti tagköztársaságok nem csatlakoztak a FÁK-hoz, megpróbálták magukat kivonni a posztszovjet szférából és az Oroszországi Föderáció befolyása alól. Mindazonáltal, a balti országokban élő orosz nemzeti kisebbség révén, továbbá a Baltikum és Oroszország szempontjából egyaránt biztonsági kihívást jelentő szomszédság miatt a 21. századot, tetszik vagy sem, az Oroszország-központú regionális biztonsági komplexum részeként kezdték meg. (Buzan–Wæver, 2003. p. 415.)

Történelmileg a balti országok a cári Oroszország részei voltak, azonban az első világháborút követően rövid időre független államokká váltak – mindaddig, amíg a második világháborút követően a Szovjetunió fennhatósága alá nem kerültek. A balti országok a közös, a szovjet-időszakra vonatkozó történelmi emlékek birtokában a függetlenségük kinyilvánítását követően egységesen a Nyugat, az Európai Unió, a NATO irányába mozdultak, azonban a történelmi sajátosságaik által meghatározott különböző irányokban: Észtország és Lettország északi része Észak-

Európához (Finnország, Svédország és Dánia), Lettország déli része és Litvánia pedig Közép-Európához (főként Lengyelországhoz) közelítenek.

A **Baltikum országai** a Szovjetunió felbomlását követően tehát a Nyugat segítségével kezdték meg szuverén állami létüket, majd 2004-ben az Európai Unió és 2007-ben a NATO tagországaivá váltak – így megnyílhatott számukra az út, hogy a posztsovjet térségről leválva az EU-európai komplexumhoz csatlakozzanak. A balti országok aktív tagjai a Szövetségnek, rendszeresen felhívják annak figyelmét az Oroszországi Föderáció irányából érkező biztonsági kihívásokra – ezzel is megerősítve elhatárolódásukat az Oroszország-központú regionális biztonsági komplexumtól.

A posztsovjet térség nyugati országainak szubkomplexuma

Az Oroszországi Föderáció számára megkülönböztetett jelentőségű a nyugati határain elhelyezkedő országokkal fenntartott kapcsolat és együttműködés. Ezek az országok ezer szállal kötődnek egymáshoz: Oroszország történelmi-kulturális okok miatt is saját részének tekinti ezeket a területeket, ráadásul mindhárom országban jelentős orosz nemzeti kisebbség él. A FÁK nyugati térsége viszonylag stabil szubrégiónak számít, kevesebb biztonsági kihívás elé állítja az orosz vezetést, mint például a kaukázusi vagy közép-ázsiai térség. (Buzan–Wæver, 2003. p. 415.).

Oroszország számára stratégiai jelentőséggel bír a nyugati FÁK-tagországok elhelyezkedése: összekötő kapcsot és egyúttal ütközőzónát képeznek az európai irányban. Mindhárom országgal felmerülnek időnként vitás kérdések, de egyelőre sikerült azokat megoldani – vagy elodázní.

Fehéroroszország Oroszország megbízható katonai szövetségese, mellyel államszövetség megvalósítására törekszik – az autokrata Lukasenka-kormányzat azonban ezen törekvés megvalósítását egyelőre nem tette lehetővé. A fehérorosz politikai vezetés évek óta egyensúlypolitikát folytat, hol az Európai Uniót, hol pedig Oroszországot tekinti legfontosabb partnernek. Sem az európai, sem az orosz vezetés nem tekinti Lukasenka államfőt megfelelő tárgyalópartnernek. Oroszország szempontjából katonai viszonylatban ütközőzónának, az energiahordozók tekintetében pedig fontos szállítási útvonalnak – Európa felé vezető összekötőnek tartja Fehéroroszországot. A gazdasági összeomlás szélén álló ország számára eddig csak Oroszországból (továbbá 2011-ben Kínából) érkezett pénzügyi segítség – Európából egyelőre nem. Mindez pedig a politikai vezetők között meglévő nézeteltérések ellenére továbbra is Fehéroroszország Oroszország iránti elkötelezettségét erősíti.

Ukrajnában a korábbi NATO és EU-csatlakozási szándékok megtorpantak, 2010-ben a hatalomra került ukrán vezetés újból Oroszország felé fordult. Az orosz nemzeti kisebbség, az orosz haditengerészet Fekete-tengeri Flottájának krími állomásoztatása fontos momentumok az újra erősödő ukrán–orosz kapcsolatokban. A jelenlegi ukrán állami vezetés valódi függetlenséget szeretne kivívni Ukrajna számára, azonban a katonai szövetségektől való elhatárolódás (NATO-tagsági tervek feladása, katonai blokkokon kívüli státus deklarálása), valamint a nagymértékű függőség az orosz energiahordozóktól és gazdasági kapcsolatoktól (külkereskedelmi

forgalom, befektetések), továbbá az ukrán–orosz katonai, haditechnikai együttműködés területei nem teszik lehetővé, hogy Ukrajna „leváljon” Oroszországról. Az Európai Unió pedig nem könnyíti meg az ukrán vezetés dolgát: vegyes politikai üzeneteket küld, nem jelzi egyértelműen az EU Ukrajnával kapcsolatos partnerségi, társulási szándékait, sem pedig azt, hogy az EU mint nemzetközi szervezet által központosított regionális biztonsági komplexum, hajlandó lenne befogadni Ukrajnát.

Moldova önállóságának elnyerését követően először Románia irányában próbált utat keresni, de az egyesülési/újraegyesülési szándékok hamar elhalványultak. A másik jelentős gondot a Dnyeszter-melléki Moldovai Köztársaság elszakadási szándéka, a területen élő főként szláv (orosz, ukrán) lakosok függetlenedési törekvései jelentették. Oroszország az 1989–1992 közötti fegyveres konfliktust követően békefenntartói feladatokkal megbízott katonai erőt állomásoztatott a térségben (Buzan–Wæver, 2003. p. 418.). A Dnyeszter-melléki területek, a szakadár köztársaság helyzete továbbra is rendezetlen, a moldovai politikai vezetés az ország területi egységével kapcsolatos belső problémákat nem tudta megoldani. A FÁK szervezetén belül a moldovai vezetés alapító tagja volt a GUUAM (Grúzia, Ukrajna, Üzbegisztán, Azerbajdzsán és Moldova) 1996-ban létrejött – mára pedig már gyakorlatilag megszűnt – szervezetének, amelynek deklarált célja a tagországok politikai, gazdasági függetlenségének erősítése – gyakorlatilag pedig a FÁK szervezetén belül az orosz befolyás csökkentése volt. Moldova 1999. óta törekszik az Európai Unió tagság elérésére, 2005-ben pedig a politikai vezetés teljes fordulatot valósított meg: az addig oroszbarát államfő és a mögötte álló kommunista párt nyugatbarát politikai programot indított. Moldova a Szovjetunió felbomlását követően húsz évvel még mindig az útkeresés stádiumában van: az Európai Unió vagy a FÁK felé vezető utat válassza? Moldova számára a közvetlen szomszéd, Románia irányába a 20. századi történelem során tett lépések felidézése keserű emlékeket idézhet, csakúgy, mint a szovjet-időszak évtizedei, ami pedig az Oroszország irányába való elmozdulás helyességét kérdőjelezheti meg.

A nyugati FÁK-tagállamok között nem alakult ki megfelelő mértékben összetartozás, az országok csak kevés biztonsági jellegű kapcsolatot ápolnak egymással ahhoz, hogy valódi szubkomplexumként működjenek. (Buzan–Wæver, 2003. p. 419.). Biztonsági szempontból azonban az orosz vezetés számára jelentős megnyugvást hozhat, hogy egyik ország sem kíván a közeljövőben a NATO-hoz csatlakozni, azaz maradnak Oroszország „bűvkörében”, nem képesek leválni a posztszovjet regionális biztonsági komplexumról.

A kaukázusi térség szubkomplexuma

A kaukázusi térség valódi szubkomplexum, amely két szorosan összetartozó részből áll.

Az Oroszországi Föderációhoz tartozó észak-kaukázusi tagköztársaságok állandó biztonsági kihívást jelentenek: etnikai összetételük, a fegyveres ellenálló szervezetek, a szélsőséges vallási mozgalmak miatt. Az északi rész az Oroszországi Föderáció és Grúzia határán egymással szomszédos Észak- és Dél-Oszétia révén kapcsolódik egymáshoz. (Buzan–Wæver, 2003. p. 419.) **Grúzia, Azerbajdzsán és**

Örményország, azaz a dél-kaukázusi országok közös vonása, hogy mindhárom befagyott konfliktusokkal – Abházia, Dél-Oszétia, Karabah – küzd (amelyekben, illetve amelyek megoldásában vagy fenntartásában maga Oroszország is érintett), mindháromban külföldi államok (Amerikai Egyesült Államok, Irán, Törökország, és Oroszország) befolyása érvényesül. Oroszország szerepe a térségben megkérdőjelezhetetlen: a szubkomplexum egyes országaihoz fűződő kétoldalú kapcsolatai mellett hatással van az szubkomplexum elemeit képező országok közötti viszonyrendszerre is. Grúziából az orosz haderő kivonta erőit, ugyanakkor Abháziában és Dél-Oszétiában, miután azokat független államként ismerte el, csapaterősítést hajtott végre. Örményország jelenti a legfőbb katonai szövetségest a Kaukázusban Oroszország számára – az itt települt orosz erőkhöz az utak Grúzián át vezettek. Azerbajdzsán jelentős partner Oroszország számára: katonai szempontból fontos az orosz haderő számára bérelt gabalai lokátorállomás, másrészt az azeri energiataralékok és szállítási kapacitások pedig az energiabiztonság miatt.

A közép-ázsiai térség szubkomplexuma

A térséget önálló regionális komplexum-jelöltként is lehet értelmezni.

A posztsovjét közép-ázsiai térség minden lehetséges problémát, biztonsági kihívást elszenvedett, amely csak létezhet: polgárháború, hiperinfláció, növekvő munkanélküliség, növekvő halálozási arány, csökkenő születésszám, romló egészségügyi ellátás, korrupció, összeomló infrastruktúra, amelyek mind-mind szociális feszültségekhez, végső soron pedig etnikai alapú konfliktusokhoz, akár fegyveres összeecsapásokhoz is vezethetnek.⁷ (Buzan–Wæver, 2003. p. 424.) Ebben a térségben meghatározó jelentőségű a klánok szerepe, amelyek befolyása akár a határokon is átnyúlik. A Fergana-völgy az iszlám szélsőséges tanok bölcsője, a radikális és/vagy terroriszervezetek is aktívak a térségben.⁸

A közép-ázsiai térségnek megkülönböztetett szerepe van a nemzetközi erők afganisztáni szerepvállalása kapcsán. Ez az egyetlen posztsovjét térség, ahol az orosz vezetés el tudja fogadni az amerikai/NATO katonai jelenlétet – felismerve, hogy más helyzetben az afganisztáni biztonsági kihívással ismét Oroszországnak kellene egyedül szembeszállnia. Oroszország az afganisztáni rendezés mielőbbi elérése érdekében az Amerikai Egyesült Államokkal és a NATO-val való együttműködést választotta, ezért a térség biztonsága érdekében, amely egyúttal Oroszország számára ütközőzónaként is szolgál a déli irányból érkező transznacionális fenyegetések kapcsán, ellátási útvonalakat, logisztikai segítséget, kiképzési segítségnyújtást, kábítószer-ellenes küzdelemben való együttműködést kínál az amerikai vezetésű koalíció tagjainak.

Közép-Ázsia azért is fontos Oroszország számára, mert az országokban orosz nemzeti kisebbség él, erre a térségre összpontosít a KBSZSZ és a SESZ (Sanghaji Együttműködési Szervezet⁹), itt termelik ki és innen indítják útnak az Oroszországi Föderáció legfontosabb exportcikkét, a szénhidrogéneket. A közép-

⁷ Például 2010-ben Kirgizisztánban.

⁸ Hizbut-Tahrir, IMU.

⁹ 2001-ben hozták létre. A szervezet tagjai: Oroszország, Kazahsztán, Kína, Kirgízia, Tádzsikisztán, Üzbegisztán. Megfigyelői státussal rendelkezik India, Irán, Pakisztán és Mongólia.

ázsiai térségben fokozatosan növekszik Kína befolyása is. Oroszország a térségben a SESZ szervezetén keresztül igyekszik szemmel tartani a stratégiai partnereként és potenciális ellenfélként egyaránt értékelhető Kínát, amely éppen 2011 közepén vette át a SESZ soros elnöki tisztségét.

A közép-ázsiai országokról általánosságban elmondható, hogy saját belső (gazdasági, belpolitikai, nemzetiségi-etnikai) problémákkal küzdenek, ugyanakkor politikai–gazdasági–biztonsági érdekeik érvényesítése kapcsán a Nyugat (NATO, Amerikai Egyesült Államok) és Oroszország közötti egyensúlypolitika megvalósítására törekcszenek. Az afganisztáni nemzetközi műveletek kapcsán a koalíciós tagok jelentős pénzügyi forrásokat is biztosítanak a közép-ázsiai országok számára, azonban egyelőre Oroszország kínál számukra nagyobb biztonsági garanciát (KBSZSZ-tagként akár katonai védelmet is nyújt külső támadás esetén).

Összegzés

Az Oroszországi Föderáció számára létfontosságú, hogy a jelenlegi nagyhatalmi pozíció mellett globális befolyását – akár újból szuperhatalomként – visszaszerezze. A posztszovjet térségben a 21. század első éveiben kialakult kapcsolatrendszerének fenntartása mellett Oroszország a nemzetközi politikai megkerülhetetlen, meghatározó szereplője kíván lenni.

A posztszovjet regionális komplexumon belül nem várható szervezeti változás, mivel jelenleg nincs olyan ország, országcsopott, vagy regionális szervezet, amely képes lenne ellensúlyozni Oroszországot, tehát ez a terület továbbra is központosított regionális biztonsági komplexumként fog működni.

Nem valószínű, hogy Európában a FÁK és az EU-európai regionális biztonsági komplexum összekapcsolódásával egy nagy regionális biztonsági komplexum alakulna ki. Korábban már felmerült az eshetőség, hogy egyesüljön a két regionális biztonsági komplexum, de nem sikerült megvalósítani a terveket: „*Az első években kísérletek történtek az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) keretében egy egységes európai biztonsági komplexum létrehozására, amellyel Oroszország akarta magát benntartani Európában, de a rendszer két végpontja (Nyugat-Európa és Oroszország) közötti különbség megghiúsította a komplexum kialakítását.*” (Vida, 2007. <http://www.zmne.hu>)

Az Oroszországi Föderáció és a hozzá ezer szállal kötődő európai térség között a közeljövőben is csak laza szuperkomplexum keretében képzelhető el a biztonsági együttműködés.

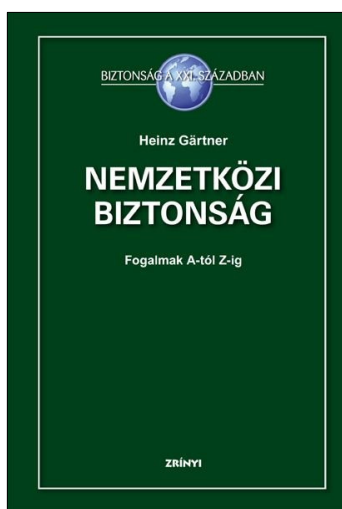
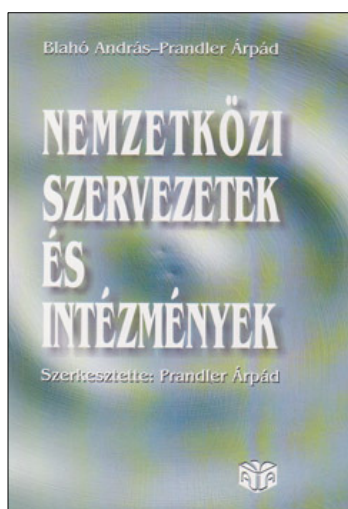
FELHASZNÁLT IRODALOM

- Blahó András – Prandler Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest, 2005. ISBN 963 9478 56 4
- Buzan, Barry – Wæver, Ole: *Regions and Powers – The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2003.

- Dugin, Alekszandr: *A geopolitika alapjai*.
In: Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény.
Gazdag Ferenc – Siselina, Ljubov (szerk.),
Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó.
- Gärtner, Heinz: *Nemzetközi biztonság – Fogalmak A-tól Z-ig*.
Budapest, 2007, Zrínyi Kiadó. ISBN 978 963 327 443 9
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*.
Budapest, 2001.
- Kaczmarek, Marcin: *Russia's revisionist policy towards the West*.
OSW Studies, Warsaw, December 2009, ISBN 978-83-930151-2-2
http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_33.pdf,
letöltés: 2011. 05. 17.
- Dr. Vida Csaba: *A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára*.
Hadtudomány, XVII. évfolyam, 2007. március, 1. szám.
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html,
letöltés: 2011. 05. 17.

TOVÁBBI FORRÁSOK

- *Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2020-ig*.
In: Dr. Deák János: Oroszország katonai stratégiája a második világháború befejezésétől napjainkig. ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2010.
pp. 204–231.
- *Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája*.
In: Dr. Deák János: Oroszország katonai stratégiája a második világháború befejezésétől napjainkig, ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2010.
pp. 232–251.

KENEDLI TAMÁS

BÚNSZERVEZETEK ELLENI FELLÉPÉS LEHETŐSÉGEI AZ ÚJ NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIÁBAN

Bevezetés

Magyarország jelenleg is hatályban lévő Nemzeti Biztonsági Stratégiája¹ 2004-ben készült. Összegyűjtötte az országunk működésére veszélyt jelentő külső és belső veszélytényezőket, kockázatokat. Hazánk értékeinek és érdekeinek figyelembevételével vette sorra azokat a fenyegetéseket, kockázatokat és kihívásokat, amelyek szűkebb és távolabbi biztonsági környezetünket befolyásolták. Jelezve ezeket a veszélytényezőket, célokat fogalmazott meg az egyes ágazati politikák részére annak érdekében, hogy ki tudják dolgozni a külső és belső biztonság fenntartásának gyakorlati módjait. *A kihívások között szerepelt a szervezett bűnözés problematikája is.* Az előirányzott célok teljesítését az egyes ágazati stratégiák vezérfonala mentén kellett elvégezni, azonban ezek a dokumentumok, ha el is készültek, közzétételükre, összehangolásukra eddig nem került sor, a feladatok szabályozott módon történő végrehajtása nem történhetett meg. A rendészeti és nemzetvédelmi szervek önálló terveik és pillanatnyi operatív helyzetük nyújtotta lehetőségek mentén végezték feladataikat. Véleményem szerint épp a Nemzeti Biztonsági Stratégia által megfogalmazott egyik fontos igény nem teljesülhetett *„az ágazati stratégiák akkor eredményesek, ha kidolgozásuk és alkalmazásuk összehangoltan valósul meg”*², ugyanis a tervezés és végrehajtás egysége nem volt biztosítva.

Magyarország kormánya részéről 2011. év első félévében fogalmazódott meg az igény a Nemzeti Biztonsági Stratégia felülvizsgálatára, az abban megfogalmazott nemzeti értékek és érdekek érvényesítését befolyásoló kihívások és veszélyek újraértékelésére, a velük szemben történő fellépés legfontosabb összetevőinek azonosítására. Írásom további részeiben a biztonsági környezetünket alakító veszélytényezők közül a szervezett bűnözés és a hozzá köthető bűnözési piac változásaira tekintettel igyekszem leírni a stratégiaalkotás szempontjából figyelembe vehető lényeges kérdéseket. Mindezeket olyan ajánlásokkal kiegészítve, amelyek az ágazati stratégiák irányában is tartalmaznak hasznosítható következtetéseket, az egyes dokumentumok koherenciájának megteremtése érdekében.

A súlyos és szervezett bűnözés mint fenyegetés területén bekövetkezett változások

A súlyos és szervezett bűncselekmények számos formája ismert az Európai Unió országaiban. Legutóbb a Lisszaboni Szerződéssel, a bel- és igazságügyi együttműködés területén bevezetett reformlépések szóltak kifejezetten a határokon

¹ Nemzeti Biztonsági Stratégia. 2073/2004. (IV. 15.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

² Nemzeti Biztonsági Stratégia. 14. o.

átnyúló súlyos és szervezett bűnözés elleni fellépésről. Ezek rámutattak a legfontosabb problematikus bűncselekményi kategóriákra is.³ Ezt megelőzően az Európai Unió működéséről szóló szerződés 83. cikkelyének (1) bekezdése is rendelkezett a súlyos bűncselekmények besorolásáról: terrorizmus, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korrupció, pénz és egyéb fizetőeszközök hamisítása, szervezett bűnözés.⁴

A szervezett bűnözés európai helyzetéről a hágai székhelyű Európai Rendőrségi Hivatal (EUROPOL) 2011. évi EU Szervezett Bűnözés Fenyegetettség Értékeléséből (Organized Crime Threat Assessment – OCTA) tájékozódhatunk.⁵ A dokumentumban a kábítószer-bűnözés, illegális migráció, csalás, cigarettacsempészet, pénzhamisítás és fegyverkereskedelem területét minősítik az uniót leginkább veszélyeztető, bűnszervezetek által uralt területnek. Az előzőek mellett további veszélytényezőt jelentenek és egyes bűnszervezetek fő profiljában is megjelennek a csempésztevékenység egyéb formái (kábitószer- és lőfegyvercsempészet, embercsempészet). Ezek a határokon átnyúló bűnözési formák európai szintű kezelést igényelnek, nem is beszélve a szabad mozgás térsége szempontjából rendkívül fontos uniós külső határok hatékony ellenőrzésének megvalósításáról.

Az utóbbi években erősödött fel és vált jövedelmező bevételi forrássá az illegális hulladékgazdálkodás bűncselekményének elkövetése, amelyet Európán belül és kívül egyaránt megvalósítanak. A bűnös tevékenységből származó bevételek legalizálása miatt továbbra is jellemző a pénzmosás. További egyre növekvő fenyegetést jelent a számítástechnikai bűnözés, ami bűnszervezeti érdekekhez is kapcsolódhat. Európa a számítástechnikai bűnözés egyik fő célpontja, mivel fejlett internetes infrastruktúrával, jelentős számú felhasználóval, továbbá internet-alapú gazdasági és fizetési rendszerekkel rendelkezik.

A fent említett bűnözési profilok mellett számtalanszor tapasztalhatók olyan, látszólag kisebb súlyú bűncselekmények, mint például a rablás, autólopás, hamisított vagy veszélyes áruk értékesítése. Ezek a cselekmények is lehetnek globális bűnözői hálózatok helyi megnyilvánulásai, ugyanis a többféle bűnözési területen való jelenléttel biztosíthatóak a folyamatos bevételek és a növekedés lehetősége.

Magyarországon a szervezett bűnözés főként belföldi eredetű, a hagyományos bűnözés terén tevékeny, befolyásolást és erőszakot alkalmaz a bűnözői érdekek előmozdítására és védelmére. Amennyiben az uniós bűnözési piacra vetítve vizsgáljuk a csoportok tevékenységét, az a határokon átvitelő áru- és kábítószer-csempészet, szexuális célú embercsempészet végrehajtásában, vagy annak támogatásában nyilvánul meg. Emellett természetesen a korábban leírt bűnözési formákra is találunk példákat (újabbán például a környezet- vagy természetkárosítás, illegális hulladéklerakás, számítógépes bűncselekmények).

³ Jellemzően a szervezett bűnözés, terrorizmus, emberkereskedelem, a nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, tiltott kábítószer-kereskedelem, tiltott fegyverkereskedelem, pénzmosás, korrupció, pénz- és egyéb fizetőeszközök hamisítása, számítógépes bűnözés.

⁴ Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés. 2008. 05. 09.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:hu:PDF>

⁵ EUROPOL: The EU Organized Crime Threat Assessment, OCTA.
<https://www.europol.europa.eu/content/press/europol-organised-crime-threat-assessment-2011-429>

A szervezett bűnözés Európát átölelő megjelenítésében nem hagyhatjuk szó nélkül a kínai bűnszervezetek szerepvállalását. Megítélésükhöz azonban nagyon kevés információval rendelkezünk, ugyanis a mai napig zárt közösségekbe ágyazottan léteznek. Ez a láthatóság alacsony szintjét és az egyes tagállamokra gyakorolt kismértékű befolyását⁶ eredményezi. Azonban leszögezhető, amelyik országban jelen van, ott az illegális migráció elősegítése és az emberek munkavégzés, illetve szexuális célzatú rendszeres kizsákmányolása terén saját, áthatolhatatlan piacot hozott létre. A Kínával folytatott kereskedelem volumenének – a kínai közösségek tagállamokban történő megjelenésével párhuzamos – növekedése további lehetőségeket teremt az eredeti vagy hamisított áruk EU-ba történő csempészetének.

Általános stratégiai tervezést érintő fejlemények és a magyar sajátosságok

Meglátásom szerint egy megújuló Nemzeti Biztonsági Stratégiának nem szükséges új fogalmakkal operálnia, esetleg teljes egészében ártértékelni a korábban azonosított biztonsági környezetet, vagy épp teljes mértékben integrálnia a nemzetközi fellépés alapvető dokumentumainak tartalmát. A feladat kettős: egyrészt a jelenleg érvényben lévő stratégiák és biztonsági dokumentumok tartalmának felülvizsgálatát követően az új dokumentumban azok aktualitásait kell továbbvinni; másrészt a kihívások átrendeződésének áttekintése (az uniós kihívások mérlegelése és Magyarországra gyakorolt hatásai, országunkat érintő egyedi biztonsági problémák) és az európai közösség által elfogadott programok összekapcsolása nemzeti érdekeinkkel, tekintettel az alkotmányunkban szereplő alapvető értékekre. Véleményem szerint a biztonságról szóló nézeteink kialakításának egyik legfontosabb alapgondolata, hogy a korábban lebontott fizikai korlátok mellett (Schengeni térség), milyen mértékben engedjük nyitottá válni társadalmunkat, ezzel növelve a bűnalkalmak lehetőségét. Felfogásunk, folyamatosan formálódó nemzettudatunk szerint hol húzódik az a határ, amelyen belül tevékenykedve még a polgárok szükségleteit biztosító intézkedéseket tehetünk, s hol nyitunk olyan felesleges „kapukat”, amelyek már nem kellő mértékben szolgálják a társadalom érdekeit, ugyanakkor táptalajul szolgálnak a bűnözési piacok kiépüléséhez. A következőkben ennek megfelelően áttekintem a Nemzeti Biztonsági Stratégián belül megjelenő, a szervezett bűnözés problematikájának kezelését célzó legfontosabb nemzetközi és hazai törekvéseket, és azok stratégiai szempontból történő figyelembevételének lehetőségét.

A portugál uniós elnökség alatt, 2007. december 13-án megrendezett csúcsertekezleten elfogadott Lisszaboni Szerződés *„jellegét tekintve nem alapító, hanem az Amszterdami-, vagy Nizzai Szerződésekhez hasonlóan egy sok területet érintő és átfogó, módosító szerződés, amely számos vívmányt átvész a korábban bevezetni tervezett, de végül elvetett EU Alkotmányszerződés szövegéből, így jelentőségét és hatását tekintve legközelebb a Maastrichtban aláírt Európai Unióról szóló szerződéshez hasonlítható.”*⁷ A Lisszaboni Szerződés elsődlegességét mutatja

⁶ Nem mindig igaz, ugyanis a látencia miatt nehéz megmondani a nemzetgazdaságra gyakorolt hatását. Értjük ez alatt az áru- és termékhamisítással előidézett kockázatokat.

⁷ Urszán József: *A súlyos és szervezett bűnözés elleni fellépés feladatai az Európai Unióban.* Nemzet és Biztonság, 2011/2. sz. 59–71. p. <http://neb.kezek.hu/vedelempolitika.php?id=6>

a többi uniós normával szemben, hogy rendelkezései minden lényeges korábbi közösségi jogszabályra kiterjednek, hatással van azok tartalmára, témakörönként újra sorba rendezi az egyes feladatokat. Éppen ezért **az egyes országok alkotmányában elrendelt alapjogokra, értékekre és érdekekre tekintettel szükséges figyelembe venni a nemzeti stratégiai dokumentumok készítésekor.** Lehet, hogy az uniós normához minden tekintetben nem illeszthetők a hazai alkotmányban lefektetett egyes alapvető rendelkezések és a súlyponti kérdések is máshová kerültek, de a biztonsággal összefüggő kérdések többsége kompatibilis, leképezhető a hazai biztonságpolitikai szereplők számára.

A Nemzeti Biztonsági Stratégiában korábban rögzített átfogó biztonságértelmezést továbbra is helytállónak tekinthetjük. **Magyarország új alaptörvénye** megerősíti ezeket a törekvéseket, és a hagyományos politikai és védelmi tényezők mellett, többek között a gazdasági, társadalmi, ezen belül az emberi és kisebbségi jogi, valamint környezeti elemeket is magában foglalja. Mindemellett **további célt sorol fel „a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése”⁸ amelyre tekintettel kell lenni az új stratégiai dokumentum megalkotása során.** A rend és igazság iránti elkötelezettséget mi sem bizonyítja jobban, minthogy a jogalkotó az alaptörvény 47. cikkelyébe beemeli a rendvédelmi és nemzetbiztonsági szolgálatok irányításával kapcsolatos kérdéskört, és a kormányt nevezi meg irányító szervnek. Ebben az elgondolásban – az irányító, tervező és végrehajtási funkciók közelítése – benne van a lehetősége a nemzeti értékek és érdekek közvetlenebb módon történő érvényesítésére a biztonságpolitika alakításában szerepet játszó állami szereplők irányába. **Közvetlenebb módon történhet a hazánk biztonságpolitikai érdekeinek és céljainak megfelelő tervezési, irányítási, végrehajtási, ellenőrzési funkciók gyakorlása, és a korrekciós lépések is gyorsabban alkalmazhatók.**

Ugyancsak lényeges kérdés, hogy nemzeti alaptörvényünk E) cikkelyében az európai népek szabadságának, jólétének és biztonságának kiteljesedése iránti elkötelezettségét fejezte ki. **Vállaltuk, hogy közreműködünk az európai egység megteremtésében, éppen ezért a nemzeti biztonsági stratégiában is le kell képeznünk ennek a vállalásnak legfontosabb gondolatait a nemzeti érdekek között.** A dokumentumban hazánk biztonsági érdekeit szükséges szinkronba hozni az uniós törekvésekkel, majd konkretizálni, mely területeken történik az együttműködés (politikai, jogi, stratégiai, bünyügyi együttműködési stb.). Ez az együttműködés azonban nem kizárólag az európai nemzetekre korlátozódik, a béke és biztonság megteremtése és fenntartása, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszünk a világ valamennyi népével.⁹ Ez a kooperáció megnyilvánul a szervezett bűnözés – mint szűkebb biztonságpolitikai szakterület – vonatkozásában is. Globalizálódó világunk, valamint az egységes Európa megteremtésével járó folyamatok (az uniós állampolgárok nemzetek közötti szabad mozgása, a munkavállalási, befektetési lehetőségek korlátainak bővülése, a pénzpiacok globalizálódása stb.) előrehaladtával a nemzetközi szervezett bűnözés legkülönbözőbb formái elleni fellépés manapság fontosabb érdek, mint eddig bármikor. Az így megjelenő biztonsági kockázat hasonló mértékben képes

⁸ Magyarország Alaptörvénye (2011. március 14.).

⁹ Magyarország Alaptörvénye P) cikk (1) bekezdés.

növekedni, ahogyan az előzőleg felsorolt lehetőségek bővülnek, ugyanis – az ezekkel járó előnyöket a tisztességes szándékkal igénybe vevő polgárok mellett – megjelennek azok a személyes–csoportos érdekek, amelyek bűnözéssel történő vagyonszerzésre törekkenek.

Az Európai Tanács 2010. február 25-26-ai ülésén elfogadta az **EU belső biztonsági stratégiáját**¹⁰, mely dokumentum az Európai Unión belüli biztonságpolitika alapelveit tartalmazza. A stratégia a határokon átnyúló szervezett bűnözés elleni fellépés korábban kidolgozott eszközeihez képest nem javasol újabbakat, ugyanakkor szorgalmazza a meglévők intenzívebb kiaknázását (például speciális adatbázisok hálózatszerű alkalmazása, fenyegetettség értékelések készítése, közös nyomozó-csoportok megalakítása stb.). **A jövő elsődlegesen fejlesztendő területként a proaktív hírszerzésen alapuló bűnmegelőzést jelöli meg**, melynek a szervezett bűnözés területén egyelőre nincs uniós gyakorlata. **További célkitűzés a bűnügyi információcsere jelenlegi színvonalának emelése.** Ennek érdekében tervezik kialakítani az európai információcsere-modellt, ami a kölcsönös bizalom elvén szerveződne. Mindezek mellett szükségesnek érzik **az elemzési és a korai előrejelző rendszerek továbbfejlesztését.** Ehhez elengedhetetlen a belső biztonság helyzetére koncentráló tudományos kutatások folytatása és tapasztalatainak felhasználása.

További fontos dokumentum a szervezett bűnözés elleni fellépést befolyásoló az EU belső- és külső biztonsági dimenzióját érintő **Stockholmi Program**, ami tartalmazza egyebek mellett a határokon átnyúló szervezett bűnözés elleni fellépés valamennyi tagállamra vonatkozó prioritásait a 2010–2014 közötti időszakra.¹¹ A munkaprogram bünszervezetek elleni fellépésre koncentráló feladatai között **kiemelt szerephez jut a nemzetközi embercsempész és emberkereskedő csoportok elleni fellépés**, a rendőrségi és vámügyekben folytatott együttműködés, **valamint az információcsere korszerűsítése.**

Az ugyancsak jelentős problémákat okozó kábítószer-bűnözés elleni fellépés rendelkezései ebben a dokumentumban nem kaptak kiemelt hangsúlyt, mivel az **európai kábítószer-ellenes stratégiához**¹² kapcsolódó új cselekvési terv végrehajtása ekkor már folyamatban volt.¹³ A dokumentum öt főbb irányt ismertet, közöttük a kábítószer-kínálat további csökkentését.¹⁴ E területen az Europol a meglévő kapacitásának tagállami szervek általi nagyobb mértékű kihasználását és a bűnüldözésben olyan szemlélet kialakítását szorgalmazza, amely a jövőben a fogyasztó helyett a kábítószer szállítójára, terjesztőjére koncentrálna. Fejleszteni szükséges a bűnüldöző szervek, az egyéb érdekelt közigazgatási szervek, például egészségügyi és prevenciószint intézmények, valamint a civil szervezetek közötti együttműködést és a globális kábítószer-probléma kezelésében a nemzeti és a közösségi politikák jobb összehangolását.

¹⁰ Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: „Az európai biztonsági modell felé”. Brüsszel, 2010. február 23. 5842/2/10 REV 2.

¹¹ A hágai programot felváltó, újabb öt évre szóló Stockholmi Programot az Európai Parlament egyetértésével az Európai Tanács 2009. december 10-11-ei csúcsértekezletén fogadták el.

¹² Az Európai Unió Drogstratégiája (2005–2012) 2004. november 22. 1574/04 ENFOPOL 178.

¹³ Az Európai Unió Tanácsa által a 2005. és 2012. közötti időszakra elfogadott stratégia új cselekvési terve 2009. január 1-jén lépett hatályba.

¹⁴ Az Európai Tanács: Az EU kábítószer-ellenes cselekvési terve (2009–2012), HL C 326/7., 2008. 12. 20.

A fentiek alapján hazai viszonylatban a kábítószer-probléma kezelése érdekében készített **Nemzeti Drogstratégia** megalkotásra és kiadásra került.¹⁵ A dokumentum „*Biztonságosabb társadalom, megtartó közösség*” jelmonddal a kábítószer-használat, valamint kábítószer-kereskedelem kedvezőtlen hatásainak csökkentése érdekében a 2010–2018 közötti időszakra határoz meg feladatokat. Az EU stratégiájával koherens cselekvési tervben a kínálat csökkentése érdekében az érdemi intézkedések között felvetődik egy országos, kábítószer-bűnözés elleni szolgálat felállításának lehetősége, valamint az, hogy **fejleszteni és harmonizálni szükséges a bűnüldöző, nyomozó szervek helyzetértékelő/elemző, monitorozó rendszerét**. Itt szögezném le, hogy az új Nemzeti Biztonsági Stratégia elkészítése során tekintettel kell lenni a már hatályban lévő, hosszabb kifutási idejű ágazati stratégiák rendelkezéseire, azok összhangba hozására az első számú stratégiával.

A folyamatosan változó fenyegetésekre adott stratégiai válaszok

Az EU belső biztonsági stratégiájának megvalósítására kiadott Bizottsági közlemény¹⁶ újra azonosította az unió biztonságát befolyásoló legfontosabb kihívásokat. Öt stratégiai célkitűzést és egyedi fellépéseket javasol a 2011–2014 közötti időszakra. Ezek között vannak már megkezdett kezdeményezések, melyek továbbvitelének finomításairól ír, valamint tartalmaz újabb elgondolásokat is. Egyik legfontosabb biztonsági kockázat, amelynek kezelésére célkitűzéseket fogalmaz meg, a súlyos és szervezett bűnözés. A **nemzetközi bűnözői hálózatok felgöngyölítését azért tartja fontos kérdésnek**, mert továbbra is nagyon aktívak és nyereségük továbbra is számottevő. Mindennek az a különös veszélye, hogy képesek hátrányosan befolyásolni a nemzetállamok működését, hatással vannak a közbiztonságra, a gazdaság és a pénzpiacok szabályszerű működésére. Továbbá igyekeznek elmélyíteni a korrupciót, a hatóságokat, befolyásolni az igazságszolgáltatás dolgozóit, amelynek következményeként aláássák a közbizalmat.

Az ellenük folytatott fellépés célja a **bűnözői hálózatok azonosítása, majd felszámolása**. Az uniós és hazai bűnüldöző szervezetek egyaránt az az egyik alapvető feladata, országunknak pedig alapvető érdeke, hogy a súlyos bűncselekményeket elkövető, szervezeten működő bűnözői csoportok esetében megállapítsa, milyen módon szerzik meg és fektetik be a bűncselekményekből származó vagyont. A bűncselekményekből származó vagyon követése és a **pénzmosás megakadályozása érdekében** több tagország nyilvántartást vezet az érintett bankszámlákról. Az ilyen nyilvántartások bűnüldözési célú hasznosságának maximalizálása érdekében a Bizottság 2012-ben iránymutatásokat dolgoz ki.¹⁷

¹⁵ Az Országgyűlés 2009. március 4-én fogadta el a 106/2009. (XII. 21.) OGY határozatot a kábítószer-probléma kezelése érdekében készített nemzeti stratégiai programról.

¹⁶ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak – Az EU belső biztonsági stratégiájának megvalósítása: öt lépés a biztonságosabb Európa felé. COM(2010) 673 végleges, Brüsszel, 2010. november 23.

¹⁷ Az új rendszer vélhetően továbbra is a jelenleg hatályos pénzmosás megakadályozásáról szóló uniós irányelven alapul majd. 2005/60/EC the European Parliament and of the Council on the Prevention of the Use of Financial System for the Purpose of Money Laundering and Terrorist Financing (26 October 2005)

Az ilyen vállalkozások nyomon követése, a befektetéseik, bankszámláik ellenőrzése speciális ismereteket, képességeket és jogosítványokat követel. A bűnüldöző és igazságszolgáltatási hatóságok, a közigazgatási vizsgálati szervek az esetek többségében akadályokba ütköznek az ilyen információk megszerzése alkalmával. Erre tekintettel indokolt felülvizsgálni a pénzmosás elleni jogszabály által biztosított lehetőségeket, az egyes szervek jogköreit, az adatok bűnügyi célú átadásának és felhasználásának további lehetőségeit, az egységes és eredményes fellépés érdekében. **Az érdekelt társszervek összehangolt fellépése érdekében célzott iránymutatások szükségesek, melyeknek tartalmazniuk kell a bűnüldöző és igazságszolgáltatási hatóságok információgyűjtésre, elemzésre és speciális esetben megosztásra vonatkozó pénzügyi vizsgálataik során alkalmazható eljárásokat.** A „versenyképesség” fenntartása érdekében, a meglévő bűnüldöző szervek közül indokoltnak tartom egy nemzeti kiválósági központ kijelölését, ahol az ismeretek megújítása és adaptálása történhet, továbbá előkészítheti a későbbi stratégiai dokumentumokba bekerülő javaslatokat.

A bűnözői hálózatok megszerzett jövedelmüket esetenként **korruptió** révén fektetik be a törvényes gazdaságba. Ezzel a cselekedetükkel aláássák az állampolgároknak az állami intézményekbe, a szabályszerűen működő pénzpiacba és a gazdasági rendszerbe vetett bizalmát. A jogkövető állampolgárok jólétének, gyarapodásának biztosítása és a nemzetgazdaság védelme érdekében **folyamatos biztonságpolitikai szándékot kell megfogalmazni a korruptió elleni módszeres fellépésre.** Ez a fellépés minden tagországban más-más módszerekkel és apparátussal valósul meg a helyi sajátosságoknak – domináns területeknek – megfelelően. Ebből kiindulva ezen a problematikus területen főként a hatóságok által alkalmazott, bevált módszerek megosztására van szükség. Az unió illetékes bizottsága tervezi, hogy még ebben az évben javaslatot nyújt be e témakörben, arra vonatkozóan, hogyan lehetne segíteni a tagállamok ilyen irányú erőfeszítéseit. **Úgy vélem, hogy a hazánk első számú biztonsági dokumentumában rögzített elkötelezettségét majd összhangba szükséges hozni az EU Bizottság ajánlásaival, kihasználva az Unió által nyújtott lehetőségeket.**

A bűnszervezetekhez kötődő, korruptió révén megszerzett támogatások felhasználásával kivívott gazdasági pozíciók és az ennek háttérében működtetett cégek legtöbbször bűnözésből származó vagyonokon alapulnak. Ezeknek a nem legális úton megszerzett pénzeknek a legális gazdaságba történő befektetését az állami érdekszférának minden eszközzel meg kell gátolnia, ugyanis torzítja a tisztességes üzleti életet és a nemzetgazdaság működésében is problémákat okoz. Éppen ezért a **bűnözői hálózatok pénzügyi forrásainak felszámolása** érdekében valamennyi uniós tagállamnak intézkedéseket szükséges tennie, hogy felderítse, lefoglalja, befagyassza és elkobozza a bűncselekményekből származó vagyoni eszközöket, és biztosítsa, hogy azok ne kerüljenek ismét bűnözők kezébe. **A gazdaság biztonságos működéséhez fűződő igénynek a nemzeti stratégiai dokumentumban is indokolt megjelennie, oly módon, hogy azt leképezve a szakpolitikák szintjére, konkrét ágazati stratégiai célokat, feladatokat lehessen megfogalmazni, és a vagyonvisszaszerzés érdekében specializált hivatalt lehessen működtetni.** Ilyen hivatalok megalakítása uniós érdek, a vonatkozó kerethatározatok

alapján a tagállamoknak 2011-ig volt szükséges azokat létrehozni.¹⁸ Ez a szervezet állapíthatná meg a jövőben a szükséges erőforrásokat, jogköröket, az adatsere célirányos módozatait, és egységes felkészítést is végezhetne. Véleményem szerint legfontosabb feladatuk az az igényt kellene megfogalmazni, hogy tevékenységével előzze meg, tegye lehetetlenné a bűnözői csoportoktól elkobzott vagyoni eszközökhöz történő ismételt hozzájutást. Ennek módszertani kidolgozásához az EU Bizottság is segítséget nyújt majd, ugyanis a tervek szerint 2013-ig iránymutatást ad ki a korábban bevált módszerekről. A visszaszerzett értékek kezelésével kapcsolatban ugyancsak fontos kritérium lehet, hogy a kezelt vagyontárgyak ne veszítsenek értékükből a tényleges elkobzást megelőzően. Mindez azért szükséges, hogy a bűncselekmény elkövetését megelőző vagyoni helyzet a legteljesebb mértékben helyreállítható legyen. A sikeres szakmai fellépés további összetevője lehet a kormányzat rendszeresen visszatérő értékelési igénye a vagyonvisszaszerzés eredményes működésének kontrollja tekintetében, és folyamatos elvárásainak megfogalmazása a kockázati tényezők változásának mentén.

A határokon átnyúló bűnözés miatt, az újabb bűncselekmények elkövetésének megelőzése érdekében elengedhetetlen, hogy valamilyen módon ellenőrizzük a bűnözésből élő személyek mozgását. Éppen ezért üdvözlendő az Amerikai Egyesült Államokban¹⁹ és az Egyesült Királyságban²⁰ már bevezetett és azóta is sikeresen alkalmazott **utasforgalmi nyilvántartó rendszer (Passenger Name Record – PNA)**, amelynek segítségével kiszűrjük az országukba beutazni, illetve onnan kiutazni szándékozó nemkívánatos személyeket. Az Európai Unió Bizottsága az EU területére érkező és induló repülőjáratok utasnyilvántartási adatállományának egységes elvek szerinti kezeléséről és felhasználásáról szóló uniós jogszabály bevezetését tervezi, amely az előkészítés fázisában tart. Habár az elv, hogy a légi utasok adatainak nyomon követését bűnüldözési célokra használják fel, nem új keletű, az adatvédelmi aggályok és a tagállamok eltérő jogi rendszerei miatt a közös szabályozás ügye egyelőre a tervezettnél is lassabban halad. Az elképzelés szerint ezeket az adatokat a tagállamok hatóságai elemzik majd a terrorista és súlyos bűncselekmények megelőzése és kivizsgálása érdekében. Ilyen kezdeményezések már több uniós tagállamban, például Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában is történtek. Magyarországon is érdemes átgondolni egy fentiekhez hasonló feladatokkal megbízott egység létrehozását.

Hazánk jelenlegi Nemzeti Biztonsági Stratégiájában is szerepelnek olyan fenyegetések és kockázatok²¹, amelyek megelőzése és elhárítása érdekében az országba utazó személyek fokozottabb ellenőrzésére van szükség. Mindez nem kizárólag a saját érdeket, hanem közösségi célokat is szolgál, hisz külső schengeni határszakaszunk védelme a veszélyt jelentő személyekkel szemben közös uniós

¹⁸ 2001 és 2007 között öt különféle, folyamatosan megújuló tartalmú uniós szabályozás hatályosult a közös cselekvési területen. A legújabb harmadik pilléres norma a 2007. december 6-án elfogadott 2007/845 JHA Tanácsi Határozat, amely a tagállamok vagyon-visszaszerzési hivatalai közötti együttműködés megerősítését célozza, kitüntetett szerepet szán az információcserének.

¹⁹ U.S. Customs and Border Protection – A Passenger Name Record (PNA) bevezetésére a 2001. évi terrorcselekményt követően 2003-ban került sor. <http://www.cbp.gov/>

²⁰ U.K. Border Agency – National Border Targeting Center. <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/>

²¹ II.1.4. Illegális migráció: „Nem zárható ki, hogy a migrációs mozgások keretében szervezett bűnözői vagy terrorista csoportok is próbálnak Magyarországon megtelepedni, illetve pozíciókat kiépíteni.”

ügyünk. A megújuló stratégiának fontos lenne megfogalmaznia a Magyarország biztonságára kockázatot jelentő utasok kiszűrésének igényét, a velük szembeni időbeni fellépéshez elengedhetetlen intézkedések meghozatalához szükséges felhatalmazást. Célszerű kijelölni továbbá egy olyan kormány szervet, amely képes elvégezni a szükséges intézkedések koordinálását, kockázat esetén az országba történő belépés megtagadását, és a bűnüldöző, nemzetvédelmi szervek tevékenységének támogatását.

Az utasnyilvántartási modell egyebek mellett közvetlenül segítheti az **embercsempészet és emberkereskedelem** megelőzése érdekében tett intézkedéseket. Az ezek ellen folytatott küzdelem olyan közös fellépést kíván, amely túlmutat a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségen, és többek között magába foglalja a kapcsolatok, a fejlesztési együttműködést, a szociális ügyeket és a foglalkoztatást, valamint a nemek közötti egyenlőséget. Hazánk biztonságpolitikai szereplői részéről főként a megelőzés, a bűnüldözés és az áldozatvédelem egyidejű alkalmazásával, elsősorban a nemzetközi koordináció és együttműködés tekintetében kíván lépéseket. Mindezt a stratégiai dokumentumokban is célként szükséges megjelölni.

Az ún. **közös nyomozó csoportok (Joint Investigation Team – JIT)** megalakításának lehetőségét a korábbiaknál hatékonyabban kellene kihasználni, amely mindenek előtt a több tagállamot érintő sorozat-bűncselekmények esetében lehetne hatékony eszköz. A szervezett bűncselekmények nemzetközi jellege szorosabb együttműködést, hatékonyabb információ-megosztást, de mindenek előtt több bizalmat kíván az uniós szervek (például Eurojust, Europol, OLAF) és az egyes tagállamok rendőri, vámhatósági, határrendészeti és igazságügyi hatóságai részéről. Az ügyszintű, vagy másként **operatív együttműködés az unión belüli szervezett bűnözés elleni fellépés sikerének záloga.**

A stratégiában megnevezett célkitűzések alapján, a kockázatelemzések és fenyegetettség értékelések eredményeire tekintettel, **stratégiai értelemben is szükséges együttműködnünk.** Az erre történő felhatalmazást a nemzeti biztonsági stratégiában szükséges megteremteni, oly módon, hogy az ágazati stratégiák és az azokat végrehajtó szervezetek számára lehetőséget biztosítson a tapasztalatok kölcsönös kicserélésére, a nyomozási technikák, kriminalisztikai és kriminológiai kérdések megvitatására, eredményesebb gyakorlatok közreadására.

A közös fellépés legérzékenyebb pontja a közös műveletek előkészítő, **bűnügyileg releváns adatok cseréje.** Ez az a terület, ahol további erőfeszítéseket szükséges tenni az egyes tagállamok és az uniós szervek közötti kommunikációban. A változtatás igényét az Európai Unió működéséről szóló szerződés 87. cikkely (2) bekezdése irányozza elő. Eszerint a jövőben az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotás keretében intézkedéseket állapíthat meg a „*releváns információk összegyűjtése, tárolása, feldolgozása, elemzése és cseréje vonatkozásában*”. Az eredményes hírszerzési és bűnüldözési tevékenység folytatásához a nyílt forrásból elérhető adatok mellett megbízható operatív információk beszerzésére és újratranszformálására van szükség. A mai nehézkes technikai ellátottság, a különböző operatív képességek hiánya vagy kizárólagossága, az egyes műveletek költségessége és szűkre szabott időbeli korlátai mind arra ösztönöznek, hogy

javítsuk információs bázisaink kölcsönös kihasználtságát. Megfelelő jogi kritériumok alapján az indokolt témakörökben osszuk meg digitális adatainkat hazai társszolgálatok között és uniós partnereinkkel.

A Hágai Program már 2004-ben önálló fejezetben rendelkezett az unión belül és a tagországok közötti információcsere javításának ösztönzése érdekében. Ennek kapcsán leszögezte, hogy „*a szabadság, biztonság és igazság erősítése innovatív megközelítést igényel a határon átnyúló rendvédelmi célú információcseréhez*”. Az infokommunikációs törekvések tökéletesítésére vonatkozó utalással az Európai Biztonsági Stratégia végrehajtásának folyamatában is találkozhatunk. Egyebek között erről is számot adott a Külügyi Bizottság 2005-ben, az Európai Parlamentnek készített jelentésében²², visszautalva a hágai programban meghatározott rendelkezésre állási elvre. E szerint „*...az egyik tagállam szolgálata számára rendelkezésre álló információkat a másik tagállam megfelelő szolgálata számára is hozzáférhetővé kell tenni*”. Az elképzelések technikai kivitelezése az Europol szervezetében valósult meg. A bűnüldözési tájékoztatási politika megvalósítása érdekében azonos hozzáférési jogot adtak az adatokhoz és az adatbázisokhoz az uniós bűnüldözési hatóságok és tisztviselők számára más uniós tagállamokban, az adott tagállam bűnüldözési hatóságaira vonatkozó feltételeknek megfelelően.

Véleményem szerint a nemzeti biztonsági stratégia szintjén a feladat kettős. Egyrészt a **nemzeti tájékoztatási politika biztonságpolitikai szempontú, a legfontosabb kockázati tényezőket figyelembe vevő stratégiai iránymutatásainak megfogalmazása**. Másrészt **elkötelezettségünket szükséges megfogalmazni arra tekintettel, hogy az európai modellt követve alakítjuk nemzeti hírszerzési és bűnüldözési infokommunikációs viszonyainkat**. Tevékenységünk során az uniós modellnek megfelelően cselekszünk olyan kérdésekben, mint például a közös módszertanon alapuló **fenyegetettség-értékelés (OCTA)** összehangolása és annak módszeres támogatása, sebezhetőséget vizsgáló ágazati tanulmányok készítése. Az azonos hozzáférés elvét átültetve a magyar viszonyokra, a hírszerző és bűnüldöző szerveknek az infokommunikációs kapcsolataik alkalmával tekintettel kell lenniük a következő követelményekre és igényekre:

- hazánk és az unió állampolgárainak védelme közös felelősségünk és érdekünk;
- a tagállamok és a magyar hírszerző és bűnüldöző szervek között meglévő kapcsolatrendszer kölcsönös függőségi viszonyok szerint működik, elsősorban a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a súlyos bűncselekmények egyéb formáinak leküzdése érdekében²³;
- az egyes tagállamok felderítő és bűnüldöző szervei jellemzően hasonló feladatokat látnak el, munkájuk folyamán hasonló információkat igényelnek és hasznosítanak;

²² Jelentés az európai biztonsági stratégiáról. 2005. március 3., 12. o.

²³ 2003-tól Európai Súlyos- és Szervezett Bűnözés Fenyegetettség Értékelés (EU Serious and Organized Crime Threat Assessment Report – SOCTA).

– az adatokhoz való hozzájutást és gazdálkodást, az adatigénylést valamennyi szereplő az adatvédelemre és adatbiztonságra vonatkozó közös szabályok és egyéb, számára külön meghatározott jogszabályi kereteken belül végzi.

Az elmúlt években világossá vált, hogy „a hírszerző és bűnüldöző hatóságok közötti automatizált információcsere előtt álló akadályokat csak akkor lehet hatékonyan kezelni, ha az együttműködők határozott kötelezettséget vállalnak arra, hogy konkrét intézkedéseket tesznek az **Európai Bűnüldözési Modell (ECIM)**²⁴ létrehozására, az annak keretében megvalósuló aktív együttműködésre”.²⁵ A közelmúltban kezdődött meg az ECIM – mint bűnüldözési operatív információs modell – tagállamok szintjén történő implementálásának előkészítése, amely idehaza egybeesik a súlyos és szervezett bűnözésre vonatkozó – az európai belső biztonsági stratégiával koherens – nemzeti biztonsági stratégia kimunkálásával.

Annak érdekében, hogy a jövőben az európai információáramlásban is helytállóbb, jobban használható elemzői produktum készülhessen, mindenképpen szükségesnek tartom az ECIM átvételét és egy Nemzeti Hírszerzési Modell keretei között történő meghonosítását. Ez azonban csak akkor válhat valóra, ha az OCTA értékelési mechanizmus és módszertan regionális szempontú továbbfejlesztését elvégezzük – ami jelenleg folyamatban is van – és koherenssé tesszük a biztonságpolitikai dokumentumokkal.

Magyarországnak a nemzetközi szervezett bűnözés elleni fellépés során olyan eszközök kifejlesztésére célszerű szorítkoznia, amelyek segítségével – a nemzeti sajátosságok figyelembevételével – biztosítható az összehangolt fellépés, és tervezhető a megelőzés. Nemzeti sajátosságokon ezúttal azt értem, hogy nyelvi, módszertani, szabályozásbeli eltérések előfordulnak, az egyes célterületek dominanciája is folyamatosan változhat. Éppen ezért a hazai és nemzetközi együttműködésből fakadó igényekre tekintettel alternatív cselekvési lehetőségeket is ajánlott kidolgozni a szervezett bűnözés kezelése érdekében. **Fontos tehát az, hogy egy egységes stratégiai dokumentumban összegezzük legfontosabb teendőinket, ugyanakkor a végső cél elérése érdekében különböző alternatív megoldásokkal – cselekvési tervekkel – rendelkezünk.** Erre lehet példa: Amikor értékeljük a szervezett bűnözés helyzetét, más szempontok szerint építjük fel végső jelentésünket, ha kizárólag a hazai bűnözési piacról írunk, és más szempontok szerint, ha a közösségi érdekeket is figyelembe vesszük. Véleményem szerint az egységes, de alternatívákat tartalmazó szabályozás irányába szükséges elmozdulni, felszámolva a meglévő felesleges párhuzamosságokat (például az értékelési módszerek, jelentések tekintetében).

²⁴ Az European Criminal Intelligence Modelről (ECIM) részleteiben lásd Kenedli Tamás: *A hírszerző és bűnüldöző szervek közös infokommunikációs lehetőségeinek hatékonyabbá tételéről* című írását. Felderítő Szemle, VII. évfolyam 3. szám, 2008.

²⁵ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – The Hague Programme: Ten priorities for the next five years The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice. COM(2005) 0184 final
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005PC0184:EN:HTML>

Ajánlások a stratégiaalkotást végzők számára

(A szervezett bűnözés kezelésére adható válaszok és feladatok nevesítése)

Az írásomban felvázolt gondolatmenet kapcsán úgy vélem, hogy Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája megújításának – a meglévő és az újonnan megállapított értékek és érdekek mellett – alapvetően a meglévő tevékenységeket szükséges összefognia, és meghatározni a jövőbeli intézkedések alapját képező elveket és iránymutatásokat. Mindezt Magyarország felemelkedése és az Európai Unión belüli közös értékteremtő képességének megjelenítése érdekében. A jövőben a stratégia egyik fő fókuszpontjába a bűncselekmények – így a súlyos és szervezett bűnözés – megelőzését helyezném. E témakörön belül az alkalmas eszközök hatékony kidolgozása és kezelése, valamint a kellő időben megfelelő reagálás érdekében elvégzendő eljárások kidolgozásának igényét szükséges megfogalmazni.

A továbbiakban összefoglalom azokat a főbb – a szervezett bűnözés által érintett – témaköröket, amelyekre tekintettel az új Nemzeti Biztonsági Stratégiának célszerű intézkedéseket hozni, illetve a stratégiai hierarchiában alatta elhelyezkedő ágazati dokumentumokban a részkérdéseket feldolgozni.

- *A szervezett bűnözés elleni nemzeti stratégia megalkotásának igénye a fő nemzeti biztonsági prioritások között.*

Melynek egyebek mellett indokolt tekintettel lenni az EU belső biztonsági stratégiájának céljaira, alapelveire, valamint a szervezett bűnözés magyarországi helyzetét befolyásoló körülményekre, és a biztonságpolitikai szereplők által megállapított, a bünszervezetek által képviselt aktuális fenyegetettség szintjére. E kérdések figyelembevételét követően történhet meg felelősséggel a kapcsolódó jogszabályok megalkotása és az intézményi struktúra korszerűsítése. A Nemzeti Biztonsági Stratégiának nem csak a szervezett bűnözés elleni stratégia megalkotásáról szükséges rendelkezni, hanem a hozzá kapcsolódó középtávú terveket tartalmazó munkaprogram konkrét feladatainak összeállítására is utalnia szükséges. Új elemként a megelőzés hatékonyságának növelését is meg kell célozni. Ugyancsak fontos eleme lehet a stratégiának a nemzetközi együttműködés fokozása iránti elkötelezettség, amit a nemzeti és nemzetközi bűnözés összekapcsolódása indokol. A nemzetközi jelleg miatt az ellenük való fellépésnek is nemzetközinek kell lennie, a tapasztalatok kicserélése, a módszerek és legjobb gyakorlatok megosztása tekintetében is.

- *A nemzeti tájékoztatási politika alakítása érdekében a kockázati tényezőket figyelembe vevő stratégiai iránymutatások megfogalmazása.*

Fontos a hazai szervek közötti információcsere színvonalának emelése, melyet a kölcsönös bizalom elve mentén kialakítani tervezett európai információcsere-moddal összhangban, a tájékoztatási politika legfontosabb, biztonságpolitikai szempontú elvárásaira tekintettel célszerű megvalósítani. A sikeres tájékoztatási politika végzése érdekében érdemes elgondolkodni egy, az információs piramis csúcsán megjelenő, az aktuális biztonságpolitikai kockázatok

alapján szervezett kormányzati tájékoztató, információáramlást koordináló és elemző tevékenységet ellátó szervezet megszervezéséről. Ennek a kívánalomnak leginkább megfelel a jelenlegi Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ és képességei. A meglévő képességek mellé csupán a tájékoztatási képesség kialakítását szükséges megoldani.

A szervezett bűnözésről szóló tájékoztatási politika előmozdításának további eszköze lehet a nemzeti határokon belül működő Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Bizottság felállítása. A bünszervezetek által elkövetett bűncselekmények felderítése, megelőzése és egyéb a témakörhöz kötődő feladatok több szervezet összehangolt fellépését kívánja meg. Ennek koordinatív részfeladatait és elemzési szegmensét a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ ellátja. A jövőben azonban a tervező és tájékoztató jelleg erősítése kapcsán felvetődhet a fent hivatkozott Koordinációs Bizottság megalakításának igénye. A bizottság konzultatív, feladatszabó, tanácsadó és jövőformáló jellege segítheti elő a szervezett bűnözés elleni komplex fellépésünket. Amennyiben a bizottság létrehozása ténylegesen megalapozottnak tekinthető, annak működtetése mellett a stratégia-dokumentumoknak is állást kell foglalniuk.

- *A bünszervezetek elleni fellépés modelljének és módszertani alapjainak továbbfejlesztése.*

Rendkívül fontos kérdés – az Európai Bűnügyi Hírszerzési Modell elveire tekintettel – a Nemzeti Hírszerzési Modell kialakításának elősegítése, a szervezett bűnözéssel kapcsolatos operatív és stratégiai információik megosztása érdekében. A modell működtetésének egyik legfontosabb eleme az OCTA-értékelések elkészítése, melynek átalakítása az unióban és hazánkban is szükségessé vált. Ennek a két eszköznek együttesen történő használata közvetlenül képes támogatni a védelempolitikai célok teljesítését, ezáltal a szervezett bűnözéssel szembeni irányított fellépést. Minderre tekintettel, a modell meghonosítására irányuló elképzelésnek helye van hazánk első számú stratégiai dokumentumában is. Az elképzeléseket hasznosan egészítheti ki egy a 2011. évi magyar EU elnökség alatt kidolgozott, a szervezett bűnözés elleni fellépés alternatív eszközeit – nem a hagyományos felderítési és bűnüldözési eszközöket – bemutató, legjobb gyakorlatokat feldolgozó kézikönyv felhasználása.

- *Meg kell határozni azokat a súlyos és szervezeten elkövetett bűnügyi jelenségeket, amelyek korlátozására nemzeti szinten koncentrálnunk szükséges.*

A szervezett bűnözés elleni nemzeti stratégia célterületeinek meghatározása érdekében már a Nemzeti Biztonsági Stratégiában szükséges nyilatkozni a veszélyt jelentő hazai bűnözési piac felépítéséről. Felfoghatjuk ezt a biztonságpolitikában érdekelt szervek által felmért veszélytényezők és bűncselekménytípusok lajstromaként is. Ennek tervezésekor a szükséges mértékben az OCTA-ban megállapított európai bűnözési piacokat és az arra tekintettel hozott európai tanácsi következtetéseket is indokolt figyelembe venni.

- *Elkötelezettséget szükséges vállalni a nemzeti pénzügyi rendszerek sebezhetőségének megelőzése érdekében.*

Ezen a területen elsősorban a szervezett bűnözés által is támadható, elsősorban a pénzügyi válságok miatt kialakult, pénzügyi és gazdasági sebezhetőségek megelőzéséhez szükséges forrásokat kell biztosítani, a korlátozások és a hatékony válaszlépések megtétele érdekében.

Magában foglalja a vagyon-visszaszerzési hivatal és a hazai, illetve a nemzetközi szereplők közötti együttműködés hatékonyságának növelését, ehhez kapcsolódva a bűnözők vagyoni eszközeinek elkobzását. A pénzügyi hírszerző egységek közötti információcseré elmélyítését, olyan módon, hogy a gyanús ügyletek azonosítása érdekében hangolják össze az információforrásokat. Az információk folyamatos értékelését meg kell szervezni, melynek segítségével meg lehet fogalmazni a legjobb bűnmegelőzési és bűnüldözési gyakorlatokat.

- *A legszélesebb körű korrupcióellenes politika folytatása a küzdelem egységessé tétele érdekében, nemzeti szinten, és a világ valamennyi elkötelezett államával együttműködve.*

Fontos feladat olyan mutatószámok kidolgozásának előirányozása, amelyek segítségével mérhetővé válik a korrupció és meghatározhatóvá válnak a leginkább fertőzött szektorok (például közbeszerzés, pénzügyi ellenőrzés stb.). Ezen túlmenően, nemzetközi kapcsolatainkban törekedjünk egy közös és átfogó korrupcióellenes politika kialakítására. Mindehhez elengedhetetlen a tagállamok közötti koordináció kialakítása, az ENSZ korrupció elleni egyezményében (UNCAC) előírt alapelveknek megfelelően. Továbbá a GRECO és az OECD keretében a korrupció elleni küzdelem területén végzett munka eredményeinek hasznosítása a hazai gyakorlatban.

- *A technológiai fejlődés és az információs piac globalizálódása megköveteli, hogy a számítógépes bűnözés korlátozása érdekében, a nemzetközi tapasztalatok megismerésével egyidejűleg nemzeti szinten is célzott lépéseket tegyünk.*

Ilyen lépés lehet egy biztonságpolitikai szereplőnél kialakított nemzeti figyelmeztető platform működtetése, aminek feladatkörében szükséges végezni a nemzeti fellépés során észlelt legjobb tapasztalatok összegyűjtését, kicserélését a nemzetközi partnerekkel. Mindennek érdekében olyan szakpolitikát kell folytatni és jogi környezetet teremteni, amelyben magas minőségű hálózati biztonság garantálható, és a hálózati zavarok, vagy számítógépes támadások esetén gyors reakció valószínűsíthető.

A stratégiai dokumentumban fontosnak vélem megjeleníteni az állami és a magánszféra közötti partnerség elmélyítésének igényét. Mindemellett a számítógépes rendszereken keresztül megvalósuló bűncselekmények elkövetési formáit stratégiai elemzésekben fel kell tárni, a későbbi ellenlépések tervezése érdekében. A folyamatos változások tapasztalataira tekintettel elkötelezettséget kell vállalni az igazságügyi együttműködés célirányos formálására.

- *A kábítószer-bűnözés tekintetében a Nemzeti Biztonsági Stratégiát összhangba kell hozni az elfogadott uniós és nemzeti szakstratégiában rögzített elvekkel és feladatokkal, oly módon, hogy a korábban biztosított jogosítványok közül erősítse a sikeresen alkalmazott vagy eddig elmaradt, de feltétlenül szükséges szakmapolitikai célok elérését.*

Ebben az esetben mérvadó stratégiai dokumentumnak szükséges tekinteni az EU kábítószer elleni stratégiájának végrehajtására kiadott cselekvési tervet és a Nemzeti Drogstratégiát. Fontos figyelembe venni továbbá az egyes érintett szakmai szervek által előállított produktumok megállapításait (szervezett bűnözés értékeléséről készült jelentések, a kábítószer-probléma monitorozása során összeállított dokumentumok, a szervezett bűnözés elleni küzdelemről és a kábítószer problémáról szóló európai tanácsi következtetések stb.). Ezeket a biztonságpolitikai szereplők által összegyűjtött tapasztalatokat közös rendezőelv mentén lenne fontos kiértékelni. Ennek lehetne eszköze egy országos kábítószer-bűnözés elleni szolgálat felállítása. A dokumentumok értékelése során – a nemzeti biztonsági stratégiában történő alkalmazásra tekintettel –, különösen a hazai és nemzetközi koordinációs, civil együttműködési fórumokon (például Európai Kábítószerügyi Fórum), megbízható adatok előállítása és a kutatások további segítése lehet a megjelenítendő témakör.

- *Az embercsempészet és emberkereskedelem megelőzése olyan stratégiában is rögzített biztonságpolitikai szerepvállalást kíván, ami a harmadik országokkal való partnerségek kiépítésére és megszilárdítására, valamint az Unión belüli és kívüli koordináció valamint együttműködés javítására törekszik.*

Ennek érdekében fontos cél a megelőzés, a bűnüldözés és az áldozatvédelem egyidejű alkalmazásának folytatása. Az ehhez szükséges jogszabályi környezet folyamatos felülvizsgálata elengedhetetlen. Ugyanezt indokolja továbbá a nemzetközi partnereinkkel kötött együttműködési megállapodások alkalmazhatóságának felülvizsgálata is. A nemzetközi együttműködést hasznosan egészítheti ki a származási és a tranzit-országokkal közösen végzett információgyűjtési és stratégiai elemzési tevékenység, és a nyomozások elősegítésére tett erőfeszítések. Az elemzési képességeknek fontos jelen lenni az utasnyilvántartási modell alkalmazása során is. Az embercsempész tevékenység áldozatainak megsegítése olyan célterülete lehet a stratégiának, amely fejlesztésre szorul. Ennek keretében a kárenyhítési rendszerek kidolgozása, az önkéntes visszatérés motiválása, a származási ország társadalmába való visszailleszkedés támogatása a fejlesztendő terület.

Összességében úgy vélem, hogy az új Nemzeti Biztonsági Stratégia kidolgozása és hatályba léptetése során érdemes tekintettel lenni azokra az uniós testületeknél kidolgozás alatt álló dokumentumokra, amelyek segítségével koherenssé tehető az általunk megalkotott cél és feladatrendszer. Erre tekintettel a stratégia kiadásának időpontját érdemes a 2012. évre pozicionálni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 106/2009. (XII. 21.) OGY határozat a kábítószer-probléma kezelése érdekében készített nemzeti stratégiai programról.

- 2073/2004. (IV. 15.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak – Az EU belső biztonsági stratégiájának megvalósítása: öt lépés a biztonságosabb Európa felé. COM(2010) 673 végleges. Brüsszel, 2010. november 23.
- A Stockholmi Program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa. 17024/1/09, REV 1 (hu). Brüsszel, 2009. december 8.
- A Tanács következtetései az uniós belső biztonság terén alkalmazandó információkezelési stratégiáról. 16637/09. Brüsszel, 2009. november 25.
- Az EU kábítószer-ellenes cselekvési terve (2009–2012). HL C 326/7., 2008. 12. 20.
- Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája. „Az európai biztonsági modell felé”. Brüsszel, 2010. február 23. 5842/2/10 REV 2.
- Az Európai Unió Drogstratégiája (2005–2012). 2004. november 22. 1574/04 ENFOPOL 178.
- EU Organized Crime Threat Assessment, OCTA 2011. Analysis & Knowledge, The Hague, 28/04/2011. <https://www.europol.europa.eu/content/press/europol-organised-crime-threat-assessment-2011-429>
- Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés. 2008. 05. 09. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:hu:PDF>
- Jelentés az európai biztonsági stratégia végrehajtásáról. Brüsszel, 2008. december 11. S407/08.
- Jelentés az európai biztonsági stratégiáról. 2005. március 3., 12. o.
- Kenedli Tamás – Urszán József: *A rendvédelmi elemző munka jelentősége a biztonsági gondolkodásban*. Rendészeti Szemle, 55. évf. 2007/5. szám, 66–82. o.
- Kenedli Tamás: A hírszerző és bűnüldöző szervek közös infokommunikációs lehetőségeinek hatékonyabbá tételéről. Felderítő Szemle, VII. évf. 2008/3. szám, 81-96. old.
- Kenedli Tamás: *A szervezett bűnözés új típusú fenyegetés-értékelése. A biztonságpolitika specifikus területei a megváltozott biztonsági környezetben*. Nemzetközi tudományos konferencia, Katonai Biztonsági Hivatal, 2007. 05. 24. http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_tudkozl/cd_megvalt_bizt_korny/dolgozatok.htm
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
- The Hague Programme: Ten priorities for the next five years The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice. COM(2005) 0184 final
- Urszán József: *A súlyos és szervezett bűnözés elleni fellépés feladatai az Európai Unióban*. Nemzet és Biztonság, 2011/2. sz. 59–71. o.

NEMZETKÖZI LÉPÉSEK A SZOMÁLIAI KALÓZKODÁS VISSZASZORÍTÁSA ÉRDEKÉBEN

Bevezetés

Az Afrika Szarvánál folytatott kalózkodás napjaink egyik aktuális és komoly problémája, melynek jelentősége az Ádeni-öböl és a térség kiemelt földrajzi elhelyezkedésében, illetve a hajóforgalom ebből adódó méretében rejlik, ugyanis a világ globális kereskedelmének 10%-a, a nemzetközi kőolaj-exportnak pedig számottevő része – napi 3,3 millió hordó – halad át ezen a területen (NATO PA^{*}).

Ebből kifolyólag a felhívás a kalózkodás veszélyére, a támadások elkerülése és kivédése, a probléma visszaszorítása és megoldása érdekében számos nemzetközi kormányközi szervezet igyekszik fellépni, illetve együttműködéseket létesíteni, valamint államok és nem kormányzati szervezetek tesznek lépéseket. A következőkben, az előbbi felsorolás alapján csoportosítva, az adott csoportokon belül pedig az intézkedések szerint időrendi sorrendben foglalom össze az egyes szervezetek, illetve országok eddigi tevékenységét.

A nemzetközi kormányközi szervezetek lépései, illetve a nemzetközi együttműködés

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (UN)

Az ENSZ több módon is, többek között a Biztonsági Tanács által hozott határozatokon keresztül, valamint saját programjai és szakosított intézményei keretein belül tett és tesz erőfeszítéseket a somáliai kalózkodás, és annak következményei ellen.

A Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO)

Az ENSZ első reakciója közvetetten, a nemzetközi kereskedelmi hajózás biztonságáért és védelméért, valamint a hajókból származó tengerszennyezés megakadályozásáért felelős szakosított intézményén, az IMO-n keresztül nyilvánult meg. Az IMO 2005 áprilisában szubregionális szemináriumot tartott Szanaa-ban, a Vörös-tenger és az Ádeni-öböl partján fekvő országokkal közösen, a somáliaiak által folytatott kalózkodás visszaszorítása érdekében, ahol többek között az együttműködés fokozásáról és folytatásáról állapodtak meg (IMO Resolution, 2005).

Ezt követően az IMO közgyűlése 2005. november 23-án, a támadások (2004-hez képest) drasztikus mértékben megnövekedett száma miatt határozatot adott ki, amelyben felhívta az összes állam figyelmét az ENSZ tengerjogi törvényére, amely jogilag lehetőséget nyújt arra, hogy nemzetközi vizeken, az egyes államok akár erőszak alkalmazásával is fellépjenek a kalózkodás ellen. Az IMO

^{*} A zárójelben található rövidítések értelmezése a felhasznált irodalom felsorolásában található. (A szerk.)

felhívta továbbá az ENSZ figyelmét is a problémára súlyára, és nemzetközi összefogást sürgetett a megoldás érdekében, a BT azonban nem hozott határozatot az üggyel kapcsolatban (IMO Resolution, 2005). Ezután, 2007 novemberében az IMO közgyűlése újabb határozatot adott ki, amelyben felhívta a szubregionális szeminárium sorozatban részt vevő államokat egy együttműködési megállapodás aláírására, és annak a gyakorlatban történő mielőbbi alkalmazására (IMO Resolution, 2007). Ennek hatására, 2009. január 29-én Dzsibutiban, a részt vevő országok¹ aláírták az ún. Dzsibuti Magatartási Kódexet (DCD, 2009).

Az együttműködési kezdeményezéseken, valamint a nemzetközi közösség figyelmének felhívásán túl, az IMO rendszeresen tájékoztatásokat, illetve útmutatásokat tesz közzé a hajótársaságok és a legénység részére, amelyekben segítséget nyújtanak a kalózkodás veszélyeinek kivédésére (IMO).

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa

Az ENSZ BT 2005. november 9-én a szomáliai politikai helyzetről tárgyalt, ahol – akkor első alkalommal – felmerült a kalózkodás kérdése is, és a tagok aggodalmukat fejezték ki a kialakult helyzettel, valamint a Világ Élelmezési Program (WFP) hajóit ért támadásokkal kapcsolatban. A BT felhívta ugyan a szomáliai kormány, valamint a térség államainak a figyelmét, hogy tegyenek intézkedéseket a kalózkodás visszaszorítására, ezen kívül azonban komoly lépések nem történtek (IMO Resolution, 2005). Ezt követően a BT, a 2006 májusában kiadott 1676. számú határozatában újra aggodalmát fejezte ki, majd a 2007 augusztusában kiadott 1772. számú és a 2008 februárjában kiadott 1801. számú határozatában – a nemzetközi jogra hivatkozva, valamint az IMO 2007 novemberében hozott határozatára reagálva –, felhívta azon államok figyelmét, akik a térségben haditengerészeti vagy légierő egységeket állomásoztatnak, hogy tegyenek meg mindent a kereskedelmi és humanitárius árukat szállító hajók biztonsága érdekében (UNSC, 2006; UNSC, 2007; UNSC, 2008a).

2008 júniusában végül megszületett az első komoly intézkedés. A BT kiadta az 1816. számú határozatát, melyben a helyzet súlyosságára hivatkozva, az Átmeneti Szövetségi Kormány (TFG) hozzájárulásával engedélyezte a Szomáliával együttműködő államok részére, hat hónap időtartamra, hogy a szomáliai felségvizek területén is alkalmazzák a nemzetközi jog adta lehetőségeket, a kalózkodás hatékonyabb visszaszorítására érdekében. Ezenkívül felkérte az egyes államokat a további együttműködésre egymással és a TFG-vel (UNSC, 2008b). Ezt, a 2008 decemberében kiadott 1846. számú, majd a 2009 novemberében kiadott 1897. számú határozatával a BT újabb 12–12 hónapra, vagyis 2010 végig meghosszabbította (UNSC, 2008c; UNSC, 2009).

Ezzel párhuzamosan a BT, a 2008 decemberében kiadott 1846. számú határozatában sürgette a tagállamokat, hogy az 1988. évi SUA egyezményben² vállalt kötelezettségeiknek megfelelően, az IMO-val együttműködve hozzanak létre megfelelő

¹ Comore-szigetek, Dzsibuti, Egyiptom, Etiópia, Franciaország, Jordánia, Kenya, Madagaszkár, Maldív-szigetek, Omán, Szaúd-Arábia, Seychelle-szigetek, Szomália, Dél-Afrika, Szudán, Tanzánia és Jemen (DCD, 2009).

² Egyezmény a tengeri hajózás biztonsága elleni jogellenes cselekmények leküzdéséről.

bíróági szerveket a kalózkodással vádolt személyek elleni eljárások lefolytatására (UNSC, 2008c). Egy másik, szintén 2008 decemberében, 1851. számmal kiadott határozatában pedig felkérte a kalózkodás ellen fellépő államokat, hogy kössenek együttműködési megállapodásokat azon országokkal, amelyek hajlandók az elfogott kalózok fogva tartására, továbbá ösztönözte a közreműködő országokat egy nemzetközi együttműködési rendszer létrehozására, valamint az ENSZ Kábítószér és Bűnügyi Hivatalával (UNODC) való kooperációra (UNSC, 2008d).

A BT a 2010 áprilisában kiadott 1918. számú határozatában az eddigi erőfeszítések elismerésén, és a további együttműködés fontosságának hangsúlyozásán túl, felhívta a figyelmet, hogy a támadásokban részt vevők büntetőjogi felelősségre vonásának hiánya jelentősen csökkenti a kalózkodás visszaszorítására tett intézkedések hatékonyságát. Ezért a BT ismételten és nyomatékosan felkérte a tagállamokat, különös tekintettel a térség országaira, hogy a kalózkodást tekintsék bűncselekménynek, építsék be büntetőtörvényeikbe, és a letartóztatott személyeket állítsák bíróság elé (UNSC, 2010a).

2011. szeptember végéig az ENSZ BT további négy határozatot adott ki, amelyek közül kettő – az 1950. és az 1976. számú – kifejezetten a szomáliai kalózkodással foglalkozik, míg a másik kettő – az 1964. és az 2010. számú – pedig ahhoz közvetetten kapcsolódik. Ezekben a határozatokban a BT ismételten elismerte az eddigi erőfeszítéseket és eredményeket, azonban továbbra is sürgette a tagállamokat, hogy támogassák a nemzetközi együttműködést, külön kiemelve az igazságügyi együttműködés fontosságát. Ezenfelül az instabil szomáliai biztonsági helyzet miatt – amely közvetlenül elősegíti a kalózkodást –, 8 ezerről 12 ezer főre emelte az Afrikai Unió szomáliai békefenntartó erőinek (AMISOM) létszámát, illetve 2012. október 31-ig meghosszabbította annak mandátumát (UNSC, 2010b; 2010c; 2011a; 2011b).

Az ENSZ Kábítószér és Bűnügyi Hivatala (UNODC)

Az UNODC 2009. május 1-jén, az ENSZ BT 1851. számú határozatának hatására, létrehozta a kalóztevékenység megfékezésére irányuló programját (Counter Piracy Programme). A program alapvetően az UNODC és az Európai Unió, valamint a kenyai és a Seychelles-szigeteki kormány közös tevékenységére épül, de az együttműködésben részt vesznek más donor országok is, mint például az Egyesült Államok, Kanada vagy Ausztrália. A program segítséget nyújt Szomália tartományai, többek között Szomáliföld és Puntföld részére is. Az együttműködés célja – a BT határozatban megfogalmazottakkal összhangban – a rendőri, bírói és büntetés-végrehajtási kapacitások növelése, valamint azok hatékonyságának javítása (UNODC, 2009).

2009 májusa óta Kenyában és a Seychelles-szigeteken, a program keretében többek között nyomozói képzéseket tartottak a rendőröknek, illetve ellátták őket a nyomozáshoz szükséges felszerelésekkel. Az ügyészek és bírók részére szintén továbbképzéseket szerveztek, ezenkívül felújították a bírósági épületeket, és új technikai felszerelésekkel látták el azokat. Felújították a börtönöket is, és megnövelték a befogadóképességüket. Az UNODC a jövőben további képzésekkel, illetve anyagi és technikai segítségnyújtással kívánja a helyi szervek szakértelmét növelni, valamint a lehetőségeket és a körülményeket javítani (UNODC, 2010).

Az Egyesített Tengerészeti Erők (CMF)

A CMF 2008. augusztus 22-én, az IMO-val egyeztetve, a kereskedelmi hajók kalóztámadásoktól való megóvása érdekében, kijelölte a tengerbiztonsági járőrözési területet az Ádeni-öbölben, amelyet kezdetben a CTF-150³ elnevezésű, több ország által felajánlott hadihajókból álló kötelék ellenőrzött (MSPA).

Az CMF ezt követően, az ENSZ BT 1814., 1816. és 1838. számú határozatának felhívására, 2009. január 12-én létrehozta a CTF-151 elnevezésű, soknemzetiségű⁴ küldetését. A CTF-150-et felváltó CTF-151 feladata, hogy a felajánlott hadihajók és tengerészeti helikopterek révén, visszaszorítsa a kalóztámadások számát az Ádeni-öböl térségében (CMF; CTF-151).

A CMF az EU-val és az Egyesült Királyság Tengeri Kereskedelmi Irodájával (UKMTO) együttműködve, a hadihajók hatékonyabban járőrözése érdekében, illetve a hadihajók és kereskedelmi hajók esetleges ütközésének elkerülésére, 2009. február 1-jén létrehozta a nemzetközi tranzitfolyosót (Internationally Recognized Transit Corridor – IRTC), amely átvette az MSPA szerepét (CMF).

A CMF a kalózzellenes küzdelmet folytató haditengerészeti erők hatékonyabb együttműködésének elősegítésére, 2009. május 26-ára Manamába, 21 ország⁵, továbbá az EU NAVFOR és a NATO képviselőit hívta meg, az ún. SHADE (Shared Awareness and Deconfliction) találkozóra. A találkozón információcseréről, technikai segítségnyújtásról, továbbá az együttműködés folytatásáról állapodtak meg (CMF).

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)

Ban Ki-moon ENSZ főtitkár 2008. szeptember 25-i felkérésére, a NATO védelmi miniszterei 2008. október 9-én, egy Budapesten tartott találkozásjuk során döntést hoztak az ENSZ BT 1814., 1816. és 1838. számú határozatának támogatásáról. Az „Allied Provider” nevű műveletet, az EU-val és más szereplőkkel összehangolva, 2008. október 15-én indították el. A műveletet a NATO állandó haditengerészeti ereje 2. kötelékének (SNMG2), az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés (ICI) keretében éppen az Ádeni-öböl térségébe tartó, hét hadihajója közül kijelölt három hadihajó hajtotta végre. A művelet mandátuma 2008 októberétől decemberig szólt, a feladata pedig a WFP segélyszállítmányok védelmének biztosítására terjedt ki (NATO).

Ezt követően, 2009 márciusától augusztusig a NATO elindította újabb, „Allied Protector” elnevezésű műveletét, amelyet felváltva az SNMG1, illetve az SNMG2 hajtott végre, öt-öt hadihajóval. A művelet küldetése az Afrika Szarvánál

³ A CTF-150-et eredetileg az Afganisztáni misszió támogatására hozták létre.

⁴ Részt vevő országok: Görögország, Egyesült Arab Emírátsok, Új-Zéland, Pakisztán, Portugália, Szingapúr, Spanyolország, Törökország, Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Ausztrália, Bahrain, Belgium, Kanada, Dánia, Franciaország, Németország, Olaszország, Kuvait, Hollandia, Dél-Korea (CMF).

⁵ Ausztrália, Bahrain, Kína, Dánia, Franciaország, Németország, India, Olaszország, Japán, Jordánia, Hollandia, Pakisztán, Oroszország, Seychelles-szigetek, Szingapúr, Dél-Korea, Spanyolország, Törökország, Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Jemen (CMF).

folytatott szomáliai kalóztámadásoktól való elrettentés, illetve azok megelőzése és visszaszorítása volt (NATO).

Az „Allied Protector” nevű művelet mandátumának lejártakor, 2009. augusztus 17-én, a NATO Észak Atlanti Tanácsa ismételtlen egy újabb hadművelet beindítása mellett döntött. Az „Ocean Shield” nevű művelet mandátumát 2012 végéig hagyták jóvá, a feladatának pedig elsősorban a kalózkodás tengeren történő visszaszorítását határozták meg, továbbá vállalták az AMISOM missziót támogató, humanitárius segélyt szállító hajók Mogadishuba történő kísérését is. Az „Allied Protector” nevű művelethez hasonlóan, ezt is az SNMG1, illetve SNMG2 hajtja végre, szintén öt-öt hadihajóval, féléves váltásokban⁶ (NATO).

A katonai műveletek mellett a NATO a hajózási központján (NSC) keresztül is segíti a kalózkodás elleni erőfeszítéseket. A központ kapcsolatot tart fent, és információkat cserél a NATO, az EU NAVFOR, illetve a más nemzetek hadihajói, valamint a kereskedelmi hajók között. Összeköttetésben áll az EU által Afrika Szarvánál felállított tengeri biztonsági központjával (Maritime Security Center – Horn of Africa, MSCHOA), továbbá folyamatos tájékoztatást és segítséget nyújt minden, az Ádeni-öböl és térségén áthaladó hajónak, amelyik ezt igényli (NSC).

Az Európai Unió (EU)

Az Európai Unió Tanácsa 2008. november 10-én elfogadta, az ENSZ BT 1814., 1816. és 1838. számú határozatának támogatását célzó együttes fellépést a Szomália partjainál folytatott kalóztámadásokkal és fegyveres rablásokkal szemben. Az EU ennek értelmében, az európai biztonság- és védelempolitika (ESDP) keretén belül, 2008 decemberében beindította az „Atalanta” elnevezésű katonai műveletét, azzal a céllal, hogy hozzájáruljon a WFP segélyeket szállító hajók védelméhez, valamint a szomáliai kalóztámadások megelőzéséhez és visszaszorításához. Az 1200 főt magában foglaló, Szomália és a szomszédos országok partjainál bevetett erők mandátumát először 12 hónapban határozták meg (EU Tanácsa, 2008). Figyelembe véve azonban az ENSZ BT határozatok meghosszabbítását, a Tanács 2009. december 9-én a művelet mandátumának további, egy évvel való kiterjesztése mellett döntött (EU Atalanta, 2010).

Az „Atalanta” művelet jelenlegi működési területe a Vörös-tenger déli felétől, az Ádeni-öbölön keresztül egészen a Seychelles-szigetekig terjed. A fent említett célkitűzéseken túl, védelmet nyújt az AMISOM misszióban részt vevő hajóknak, valamint a működési területén áthaladó kereskedelmi hajóknak is, továbbá ellenőrzi a Szomália partjainál folytatott halászati tevékenységeket. A művelet operatív feladatainak végrehajtásához nyolc tagország⁷ és Norvégia járul hozzá, egyszerre 12 hadihajó és több felderítő repülőgép állandó, folyamatos bevetése révén. A Northwood-i főhadiszálláson ezenkívül további tagországok⁸ által felajánlott katonai személyzet segíti a művelet irányítását (EU NAVFOR).

⁶ A NATO műveletekben Dánia, USA, UK, Olaszország, Hollandia, Görögország, Törökország, Portugália, Kanada és Spanyolország hadihajói vettek eddig részt (NATO).

⁷ Olaszország, Hollandia, Németország, Franciaország, Spanyolország, Belgium, Luxemburg és Görögország (EU NAVFOR).

⁸ Ciprus, Írország, Finnország, Málta és Svédország (EU NAVFOR).

Az EU a katonai jelenlétén túl létrehozta a már említett tengeri biztonsági központot, melynek feladata az Ádeni-öböl forgalmának folyamatos ellenőrzése, valamint koordinációs és információs hálózat fenntartása a kereskedelmi hajók, továbbá a térségben szolgáló EU-, NATO- és más államok hadihajói között. Ezenkívül az MSCHOA egy interaktív weboldalon keresztül folyamatos tájékoztatást és útmutatást nyújt a hajózási társaságok és a legénység részére (EU NAVFOR). Ezenkívül 2010. április 7-én az EU speciális képzést indított a szomáliai biztonsági erők kiképzésére, melynek keretében 2x6 hónap időtartam alatt két ezer fős csoport kiképzéséhez járul hozzá Ugandában. A műveletben négy fővel Magyarország is részt vesz (MFA).

A Szomália partjainál folytatott kalózkodás problémájával foglalkozó nemzetközi kapcsolattartó csoport (CGPCS)

A nemzetközi kapcsolattartó csoport 2009. január 14-én, az ENSZ BT 1851. számú határozatával összhangban, a kalózkodás ellen folytatott küzdelem összehangolása érdekében jött létre. A kapcsolattartó csoportban részt vevő államok és nemzetközi kormányközi szervezetek⁹ a következő hat feladatkört határozták meg a tevékenységük fő profiljaként: az operatív és információs segítségnyújtás fokozása, kalózellenes együttműködési mechanizmus létrehozása; megfelelő büntetőjogi háttér kidolgozása; a kereskedelmi hajók önvédelmi mechanizmusának javítása; a diplomáciai és PR tevékenység fokozása; valamint a kalózkodással kapcsolatos pénzügyi mozgások nyomon követése (CGPCS, 2009a).

A kitűzött célok elérése érdekében létrehoztak négy munkacsoportot, melyek hatásköre a felsorolt feladatkörök közül az első ötre terjed ki, a pénzügyi mozgásokkal kapcsolatos nyomon követést pedig minden egyes részt vevő ország, az Interpollal közreműködve, saját illetékes hatósága által vállalta. Ezen kívül az aláíró államok megállapodtak abban is, hogy a térségben kalózellenes együttműködési központot hoznak létre (CGPCS, 2009a).

2009. március 17-én, a második ülésen, a munkacsoportok tevékenységének folytatása mellett, a feladatok hatékony végrehajtása érdekében, annak finanszírozására, egy nemzetközi pénzügyi alap létrehozásáról is döntött, az akkor már további tagokkal¹⁰ bővült kapcsolattartó csoport (CGPCS, 2009b).

A csoport további hét találkozót tartott még, amelyeken többek között a munkacsoportok nemzetközi szervezetekkel, illetve kezdeményezésekkel történő szoros együttműködéséről, regionális akció terv kidolgozásáról határoztak, valamint megfogalmazták a New York-i Nyilatkozatot (New York Declaration). A nyilatkozat politikai szándék kifejezése, melyben az országok¹¹ vállalják, hogy a saját lajstromjelű hajóik alkalmazni fogják a közösen kidolgozott kalózellenes mechanizmusokat (MarAd HAP; NY Declaration, 2009a; NY Declaration, 2009b).

⁹ Ausztrália, Kína, Dánia, Dzsibuti, Egyiptom, Franciaország, Németország, Görögország, India, Olaszország, Japán, Kenya, Dél-Korea, Hollandia, Omán, Oroszország, Szaúd-Arábia, Szomália (TFG), Spanyolország, Törökország, Egyesült Arab Emírátsok, Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Jemen, AU, EU, NATO, ENSZ titkárság és IMO (CGPCS, 2009a).

¹⁰ Belgium, Norvégia, Portugália, Svédország, és az Arab Liga (CGPCS, 2009b).

¹¹ A nyilatkozatot eddig a következő országok írták alá: Bahamák, Libéria, Marshall-szigetek, Panama, Ciprus, Japán, Egyesült Királyság, Egyesült Államok (NY Declaration, 2009b).

A Dzsibuti Magatartási Kódex (DCC)

A Dzsibuti Magatartási Kódexet, az IMO kezdeményezése által indított szemináriumsorozat záróokmányaként, 2009. január 29-én Dzsibutiban írták alá a részt vevő országok. A kódexet ratifikáló államok vállalták, hogy a kalózkodás visszaszorítása érdekében megosztanak egymással minden hasznos információt, kitiltják a területükről a kalózkodással gyanúsított hajókat, biztosítják a kalózkodással vádolt személyek elfogását és eljárás alá vonását, valamint gondoskodnak a támadások áldozatainak ellátásáról és hazaszállításáról. Ezenkívül vállalták, hogy maximálisan együttműködnek a kalózkok felderítésében, letartóztatásában, a kalózhajók elfogásában és a támadások áldozatainak megmentésében. Továbbá megegyeztek abban is, hogy felülvizsgálják és módosítják a törvényi szabályozásaikat, annak érdekében, hogy az eljárás alá vont személyek szabadságvesztés büntetését foganatosítani tudják (DCD, 2009).

A találkozó alkalmával a magatartási kódex mellett, további határozatokat fogadtak el a technikai együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról, valamint egy, a feladatokban részt vevő személyzet kiképzésére szolgáló központ létrehozásáról Dzsibutiban (DCD, 2009).

Az együttműködési megállapodásban foglaltak minél hatékonyabb alkalmazása érdekében és annak finanszírozására, az IMO közreműködésével létrehozták a Dzsibuti Magatartási Kódex Pénzügyi Alapot (DCCTF), amelynek egyik kezdeményezője és legfőbb támogatója Japán volt¹², mintegy 13,5 millió USD-ral (DCCTF).

Az egyes államok lépései

A szomáliai kalózkodás elleni küzdelemben részt vevő országok közül azokat az államokat fogom kiemelni, amelyek a nemzetközi kormányközi szervezetekben, az együttműködésben és/vagy a közös katonai akciókban való részvétel mellett, önállóan is jelentős szerepet játszanak a kalóztevékenység visszaszorításában.

Amerikai Egyesült Államok

Az Egyesült Államok elsősorban a NATO, a nemzetközi kapcsolattartó csoport, valamint a CTF-151 katonai művelet keretein belül tevékenykedik, azonban a szomáliai kalózkodás visszaszorítása érdekében, saját nemzeti koncepciót is kidolgozott. Az *Afrika Szarvánál folytatott kalózellenes tevékenység együttműködési és akciótervét* (Countering Piracy Off the Horn of Africa: Partnership & Action Plan), a *Nemzeti tengerbiztonsági stratégiájával* (National Strategy for Maritime Security) és a *Kalózkodás illetve egyéb tengeren elkövetett bűncselekmények visszaszorítására kialakított politikájával* (the Policy for the Repression of Piracy and other Criminal Acts of Violence at Sea) összhangban, 2008 decemberében adta ki (USA NSC, 2008).

¹² További komoly pénzügyi támogatást nyújtott Franciaország, Hollandia, Dél-Korea és Norvégia is.

Az akcióterv három alapvető feladatot határozott meg, melyet az Egyesült Államok önállóan, illetve az együttműködés keretein belül kell, hogy végrehajtsa: a kalóztámadások megelőzése technikai és tanácsadási együttműködések révén, a kalóztevékenységek megakadályozásának elősegítése mind tengeren, mind szárazföldön, továbbá a kalózkodással vádolt személyek eljárás alá vonásának és büntetésük végrehajtásának elősegítése (USA NSC, 2008).

Az Egyesült Államok haditengerészete a térségben folytatott kalózzellenes küzdelem támogatására a MARLO elnevezésű, Bahreinben székelő tengerészeti információs központját is felajánlotta. A központ az amerikai, a közös műveletekben részt vevő, valamint az egyes nemzetek által bevetett hadihajók, illetve a kereskedelmi hajók részére szolgáltat információt, a minél hatékonyabb együttműködés érdekében (MARLO).

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság azon túl, hogy részt vesz a NATO és a CTF-151 katonai műveletekben, a nemzetközi kapcsolattartó csoport munkájában, valamint a Dzsibuti együttműködésben, további segítségnyújtást végez a Dubai székhelyű Tengeri Kereskedelmi Irodáján keresztül. Az UKMTO az Ádeni-öböl térségében áthaladó, az Egyesült Királyság érdekeltségi körébe tartozó államok hajóinak, és más kereskedelmi hajóknak szolgáltat információkat, továbbá együttműködik a nemzetközi kezdeményezésekkel és a koalíciós erőkkel is (UKMTO).

Oroszországi Föderáció

Az Oroszországi Föderáció (a továbbiakban: Oroszország) 2008 októberétől – a kapcsolattartó csoportban való részvételét megelőzően – a koalíciós erőkkel ugyan egyeztetve, de egyénileg már kalózzellenes műveleteket folytatott Afrika Szarvánál. Az első küldetés 2009 januárjáig tartott, melyet az orosz haditengerészet balti-tengeri flottájának „Nyeusztrasimij” nevű fregattja hajtott végre (RUSNAVY, 2009). Ezt követően Oroszország az öbölben történő jelenlét folytatásáról döntött, sőt 2009-ben a járőrözéseken túl, közös kalózzellenes hadgyakorlatot hajtott végre először Indiával, majd Kínával is, továbbá kijelentette, hogy hajlandó a jövőben az ENSZ-szel és a NATO-val is együttműködni (RIA Novosti, 2009a; RIA Novosti, 2009b; India Defence, 2009).

Ennek megfelelően, 2010 júliusában az „Admiral Levcsenko” nevű, romboló típusú hadihajó csatlakozott az ENSZ kalózzellenes programjához, és ugyanebben a hónapban Oroszország bejelentette azt is, hogy 380 km hosszúra növeli az öbölben általa ellenőrzött útvonalat (RIA Novosti, 2010a; RIA Novosti, 2010b). 2010 szeptemberében az ENSZ-szel való együttműködésen túl, az orosz védelmi miniszter bejelentette, hogy hamarosan átnyújtja az Egyesült Államoknak azt a tervezetet, amiben egy közös kalózzellenes program kidolgozását javasolja (RIA Novosti, 2010c). 2010. november 4-ei nyilatkozatában pedig, az orosz védelmi minisztérium szóvivője kijelentette, hogy Oroszország továbbra is folytatja katonai műveletét az Ádeni-öbölben (RIA Novosti, 2010c).

India

Az indiai kormány a kereskedelmi hajóit ért gyakori támadásokat követően, 2008. október 23-án – Oroszországhoz hasonlóan, szintén a kapcsolattartó csoporttal való együttműködése előtt – haditengerészetének az Ádeni-öbölben történő bevetéséről döntött. A kormány 2008. november 2-án, az „INS Tabar” nevű fregatt kihajózásával indította el első küldetését, azután, hogy a sikeres tárgyalásoknak köszönhetően a kalózok elengedtek 18 indiai tengerészt, akiket több mint másfél hónapig tartottak fogva (Express India, 2008). Az „INS Tabar” sikeres kalózzellenes tevékenységének következtében az indiai kormány még ugyan ebben a hónapban újabb hadihajók bevetése mellett döntött, amelyek helikopterekkel és tengerészgyalogosokkal kiegészítve vették fel a harcot a kalózokkal szemben (India Defence, 2008).

Az indiai haditengerészet erői, a koalíciós erőkkal a SHADE keretein belül egyeztetve, de azoktól függetlenül, jelenleg is folytatják a járőrözést, és a kereskedelmi hajók kísérését a nemzetközi tranzit korridorban (Way2 online, 2010).

Kína

A kínai külügyminisztérium szóvivője 2008. december 20-án bejelentette, hogy a kínai hajókat ért támadások miatt, továbbá az ENSZ BT határozatainak támogatása érdekében, Kína is felveszi a harcot a szomáliai kalózokkal. Ennek megfelelően december 26-án két romboló típusú hadihajó és egy utánpótlást szállító hajó indult útnak az Ádeni-öbölbe. A küldetés elsődleges célja a kínai kereskedelmi hajók kísérése volt, azonban ezen túlmenően a kormány javítani kívánta a haditengerészet kalózzellenes tevékenységben való jártasságát, valamint Kína nemzetközi megítélését is (You-Lim, 2009).

Kína az első küldetés után, váltásokban, további hadihajókat is küldött a térségbe, sőt 2010 januárjában bejelentette, hogy katonai jelenlétét hosszú távon is fent kívánja tartani, továbbá vezető szerepet is vállalna a SHADE együttműködések során (Global Times, 2010).

Japán

2009 januárjában a japán védelmi miniszter bejelentette, hogy Japán hadihajókat fog küldeni az Ádeni-öbölbe, annak érdekében, hogy a térségben áthaladó, évente közel 2000 japán kereskedelmi hajót megvédje a kalózok támadásaitól (BBC News, 2009).

Ennek megfelelően, 2009. március 14-én két romboló típusú hadihajó, a fedélzetükön két helikopterrel, 400 tengerésszel, valamint a haditengerészet egy speciális egységével, elindult a szomáliai partok felé. Japán helyzete azonban kivételes, mivel az alkotmány kizárólag az ország védelmét szolgáló műveleteket engedélyezi, így a hadihajók csak japán kereskedelmi hajókat kísérhettek, illetve csak akkor alkalmazhattak erőszakot, ha támadás érte azokat. A hatékony fellépés érdekében ezért a kormány már az útba indulás előtt egy új, kalózzellenes törvényjavaslatot nyújtott be a parlamentnek (USA Today, 2009). A javaslat értelmében, amelyet a parlament 2009 júniusában el is fogadott, a kalózzellenes műveletek nem katonai műveletnek, hanem rendfenntartói, bűnmegelőzési műveletnek

számítanak, így a haditengerészeti erőknél már nem csak önvédelemre van felhatalmazásuk, hanem megelőző akciókra, valamint más nemzetek kereskedelmi hajóinak megsegítésére is (Channel News Asia, 2009).

A folyamatos katonai jelenlét mellett, 2010 augusztusában Kinchi Komano, Japán kenyai nagykövete bejelentette, hogy országa a hatékonyabb kalózzellenes fellépés érdekében egy haditengerészeti bázis létrehozásáról is döntött, aminek építését 2011 júliusában fejezték be, Dzsubutiban. (Afrik News, 2010; Bloomberg, 2011).

További államok

Vannak további országok is – mint Thaiföld, Malajzia, Irán, Szaúd-Arábia és Jemen –, amelyek együttműködve ugyan a nemzetközi erővel, de azoktól függetlenül hajtják végre a járőrözési és egyéb kalózzellenes feladatokat az Ádeni-öbölben (SG Report, 2010).

Kanada, Dánia, Norvégia és Franciaország jelenleg nem folytatnak a nemzetközi együttműködésen és a műveleteken kívüli önálló tevékenységet, mégis meg kell említeni őket, mivel korábban fontos, egyéni szerepet vállaltak az Ádeni-öböl biztonságosabbá tételéért. A francia haditengerészet 2006 végén például radarhálózat kiépítésébe kezdett Jemen partjainál, melynek segítségével a jemeni parti őrség ellenőrizni tudja az Ádeni-öböl forgalmát, és ezáltal könnyebben meg tudja védeni a saját és a térség vizeit az esetleges terrorista-, illetve kalóztámadásoktól (ICC-IMB, 2006). Ezenfelül 2007 novemberétől Franciaország, Dánia, Norvégia, 2008 augusztusától pedig Kanada is, a NATO és az EU NAVFOR tevékenységét megelőzően, egyénileg biztosított védelmet a szomáliai kikötőkbe tartó WFP segélyszállítmányoknak (One WFP).

A nem kormányzati szervezetek lépései

A nemzetközi kormányközi szervezetek, valamint kezdeményezések, továbbá a katonai műveletek mellett számos, a tengeri kereskedelembe érintett nem kormányközi szervezet, például hajózási társaságok, biztosítási irodák vagy kereskedelmi kamarák próbáltak és próbálnak meg cselekedni a támadások elkerülése és visszaverése érdekében.

A Nemzetközi Hajózási Ügynökség Kalózzellenes Irodája (IMB-PRC)

A nem kormányzati szervezetek közül kiemelendő az IMB-PRC tengeri közlekedés biztonságosabbá tételéért folytatott tevékenysége. A Kalózzellenes Iroda még 1992-ben jött létre, amely elsőként nyújtott információkat a hajózási társaságoknak és a hajók legénységének, valamint készített részletes jelentéseket a világ valamennyi pontján végrehajtott kalóztámadásokkal kapcsolatban. Az IMB-PRC először a 2005-ben kiadott éves jelentésében hívta fel a hajózási szakma figyelmét a szomáliai kalózkodás fokozódására és annak lehetséges jövőbeni veszélyeire. Az éves jelentéseken kívül, a Kalózzellenes Iroda 24 órás segélyszolgálatot tart fent a kalóztámadást éppen elszenvedő hajók megsegítésére, valamint a támadásokról készített naprakész részletes nyilvántartással és térképekkel tájékoztatja a társaságokat és a hajók legénységét, és felhívja figyelmüket az esetleges veszélyekre (IMB-PRC).

A legjobb vezetői eljárások a szomáliai kalóztámadások megakadályozására (BMP)

A kereskedelmi hajók támadásokkal szembeni önvédelmi képességeinek fokozása érdekében tizenegy nem kormányközi szervezet¹³, főként hajózási társaságok, 2009 februárjában kiadták „*A legjobb vezetői eljárások a szomáliai kalóztámadások megakadályozására*” elnevezésű kiadványukat, amelyben a hajótulajdonosok, a kapitányok és a legénység számára szolgáltatott olyan részletes információkat, valamint módszereket, amelyek ismeretében, azok betartása esetén, csökkenthetik egy esetleges kalóztámadás kimenetelének sikerességét. Az azóta már kétszer is továbbfejlesztett, és újabb információkkal kiegészített kiadvány, a BMP3, többek között ismerteti a szomáliai kalózok potenciális működési területét, a támadások végrehajtásának menetét, a támadások elkerülése érdekében szükséges megelőző intézkedéseket, továbbá a támadás esetén teendő lépéseket (BMP1, 2009; BMP3, 2010).

Egyéb kezdeményezések

A Brit Hajózási Kamara 2010 októberében egy magán-hadiflotta felállításának ötletét vetette fel, a kalózkodás elleni küzdelem egy további, lehetséges lépéseként. A tervek szerint 20 felfegyverzett versenymotorcsónak járőrözne Afrika Szarvánál, melyek költségei évi 12 millió euróba kerülnének. A Német Hajótulajdonosok Szövetsége azonban ellenezte a brit kezdeményezést, és lebeszélte a kamarát a terv megvalósításáról, egyrészt, mert az nem áll összhangban a nemzetközi joggal, másrészt, mert egy ilyen kezdeményezésnek nem lehet tudni, hogy milyen következményei lennének (Defence Talk, 2010).

Összefoglalás

A szomáliai kalózkodásnak komoly helyi, regionális és nemzetközi szinten ható következményei vannak, ezért különösen fontos lenne a kialakult helyzet mielőbbi, tartós rendezése (Dombai, 2011a). A probléma összetettsége, politikai, gazdasági, társadalmi és jogi aspektusai miatt azonban fontos, hogy a gyors megoldásra törekvés ne menjen a hatékonyság, valamint az alaposság rovására, mert különben a hatalmas költségek és kemény erőfeszítések árán elért eredmények csak időszakosak lesznek. A tartós megoldás elérése érdekében ezért nem szabad csak a kalózkodás okozta tüneteket kezelni, hanem összetett, a probléma minden egyes elemére kiterjedő, hosszú távú programot kell kidolgozni, amelyet aztán az államoknak közösen, egyetértésben kell végrehajtaniuk és végrehajtatniuk (Dombai, 2011b).

Az mindenesetre biztató, hogy – mint azt a tanulmányomban kifejtettem – mind a katonai műveletekben, mind a nemzetközi és regionális kezdeményezésekben, együttműködésekben egyre több ország veszi ki a részét, és az esetlegesen amúgy fennálló kisebb-nagyobb konfliktusok, érdekütközések ellenére képesek összehangoltan, egymást segítve tevékenykedni.

¹³ INTERTANKO, ICS, OCIMF, BIMCO, SIGTTO, INTERCARGO, IGP&I, CLIA, IUMI, JWC, IMB.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Afrik News [2010]: Japan reveals military plan in Djibouti to fight Somali pirates. <http://www.afrik-news.com/article18118.html>, letöltés: 2010. 11. 03.
- BBC News [2009]: Japan to deploy ships off Somalia. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7855120.stm>, letöltés: 2010. 11. 03.
- Bloomberg [2011]: Japan Opens Military Base in Djibouti to Help Combat Piracy <http://www.bloomberg.com/news/2011-07-08/japan-opens-military-base-in-djibouti-to-help-combat-piracy.html>, letöltés: 2011. 09. 15.
- BMP1 [2009]: Best management practices to deter piracy in the Gulf of Aden and off the coast of Somalia. <http://www.marisec.org/piracy-gulf-of-aden-indian-ocean-industry-best-management-practice>, letöltés: 2010. 10. 27.
- BMP3 [2010]: Best management practices to deter piracy in the Gulf of Aden and off the coast of Somalia. <http://www.dft.gov.uk/pgr/security/maritime/deterpiracy0908bmp3.pdf>, letöltés: 2010. 10. 27.
- CGPCS [2009a]: Policy Statement: First Meeting of the Contact Group on Piracy Off the Coast of Somalia. http://www.marad.dot.gov/documents/POLICY_STATEMENT_for_Contact_Group_on_Piracy_off_Coast_of_Somalia.pdf, letöltés: 2010. 11. 09.
- CGPCS [2009b]: Communiqué of the Second Meeting of the Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia. http://www.marad.dot.gov/documents/Second_Plenary_Meeting_of_CGPCS.pdf, letöltés: 2010. 11. 09.
- Channel News Asia [2009]: Japan parliament expands Somalia anti-piracy mission. http://www.channelnewsasia.com/stories/afp_asiapacific/view/437037/1/.html, letöltés: 2010. 11. 03.
- CMF: Combined Maritime Forces Operations előadás anyag. <http://www.nato.int/structur/AC/141/pdf/PS-M/Combined%20Maritime%20Forces%20Ops.pdf>, letöltés: 2010. 11. 09.
- CTF-151: Combined Task Force 151. Combined Maritime Forces Operations. <http://www.cusnc.navy.mil/cmftf/151/index.html>, letöltés: 2010. 11. 09.
- DCCTF: Djibuti Code of Conduct Trust Fund. International Maritime Organization. <http://www.imo.org/OurWork/Security/PIU/Pages/Project-Implementation-Unit.aspx>, letöltés: 2010. 11. 09.
- DCD [2009]: Djibuti Code of Conduct. Adoption of the Code of Conduct concerning the Repression of Piracy and Armed Robbery against Ships in the Western Indian Ocean and the Gulf of Aden. <http://www.mfa.gr/softlib/Κώδικας%20του%20Τζιμπουτί.pdf>, letöltés: 2010. 11. 04.
- Defence Talk [2010]: German Shippers Reject British Plan for Private Anti-Piracy Battleships. <http://www.defencetalk.com/german-shippers-reject-british-plan-for-private-anti-piracy-battleships-29761/>, letöltés: 2010. 11. 07.

- Dombai Zsolt [2011a]: Az Afrika Szarvánál folytatott kalózkodás biztonságpolitikai hatásai. Hadtudományi Szemle, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar tudományos on-line kiadványa, 2011. (4. évf.) 2. sz. pp. 79–88.
- Dombai Zsolt [2011b]: Az Afrika szarvánál folytatott kalózkodás problémájának lehetséges megoldási folyamata, Szakmai Szemle, a Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa, 2011. (7. évf.) 2. sz. pp. 78–89.
- EU Atalanta [2010]: The European Security and Defence Policy. EU NAVFOR Somalia – Operation ATALANTA. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/090325FactsheetEUNAVFOR%20Somalia-version4EN.pdf>, letöltés: 2010. 10. 09.
- EU NAVFOR: EU NAVFOR Somalia – Operation ATALANTA. <http://www.eunavfor.eu/about-us/mission/>, letöltés: 2010. 11. 07.
- Express India [2008]: Indian Navy fights off Somali pirates, destroys vessel. <http://www.expressindia.com/latest-news/Indian-Navy-ship-fights-off-pirates-in-Gulf-of-Aden/387748/>, letöltés: 2010. 11. 07.
- Global Times [2010]: China to lead anti-piracy patrols off Somali coast. <http://language.globaltimes.cn/bilingual/2010-01/501900.html>, letöltés: 2010. 11. 02.
- ICC-IMB [2006]: Piracy and Armed Robbery Against Ships. Annual Report. International Chamber of Commerce. International Maritime Bureau. 2006. Jan. 1 – Dec. 31. http://fin.nepia.com/modules/assetlibrary/z_extra/getAsset.php?type=file&id=1238, letöltés: 2010. 09. 20.
- IMB-PRC: International Maritime Bureau Piracy Reporting Centre. http://www.icc-ccs.org/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12, letöltés: 2010. 10. 05.
- IMO: International Maritime Organization. <http://www.imo.org/Pages/home.aspx>, letöltés: 2010. 11. 07.
- IMO Resolution [2005]: IMO Resolution A.979(24). Piracy and armed robbery against ships in waters off the coast of Somalia. [www.classnk.or.jp/hp/SMD/isps/pdf/IMO/ResA979\(24\).pdf](http://www.classnk.or.jp/hp/SMD/isps/pdf/IMO/ResA979(24).pdf), letöltés: 2010. 11. 08.
- IMO Resolution [2007]: IMO Resolution A.1002(25). Piracy and armed robbery against ships in waters off the coast of Somalia. www.vta.ee/atp/public/1002.pdf, letöltés: 2010. 11. 08.
- India Defence [2008]: More Indian Navy Destroyers Head to Fight Somali Pirates. <http://www.india-defence.com/reports-4083>, letöltés: 2010. 11. 08.
- India Defence [2009]: Russia, India Begin Joint Anti-piracy Operations off Somalia. <http://www.india-defence.com/reports-4187>, letöltés: 2010. 11. 08.
- MarAd HAP: US Department of Transportation. Maritime Administration. Horn of Africa Piracy. http://www.marad.dot.gov/news_room_landing_page/horn_of_africa_piracy/horn_of_africa_piracy.htm, letöltés: 2011. 09. 09.
- MARLO: U.S. Maritime Liaison Office. <http://www.cusnc.navy.mil/marlo/index.htm>, letöltés: 2010. 11. 02.

- MFA: A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma. Külpolitikák. Biztonságpolitika. KBVP/EBVP műveletek. http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/kulpolitikank/biztonsagpolitika/kbvp/ebvp_muveletek.htm, letöltés: 2010. 11. 07.
- MSPA: Maritime Security Patrol Area to be Established. <http://www.cusnc.navy.mil/articles/2008/105.html>, letöltés: 2010. 11. 08.
- NATO: Counter-piracy operations. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48815.htm, letöltés: 2010. 11. 08.
- NATO PA: NATO Parliamentary Assembly. Security in the Gulf and on the Arabia Peninsula: An Agenda for NATO. <http://www.nato-pa.int/Default.asp?SHORTCUT=2076>, letöltés: 2010. 09. 25.
- NSC: NATO Shipping Centre. Counter Piracy Operation Ocean Shield. <http://www.shipping.nato.int/CounterPir>, letöltés: 2010. 11. 08.
- NY Declaration [2009a]: New York Declaration 2009. 05. 29. http://www.marad.dot.gov/documents/New_York_Declaration.PDF, letöltés: 2010. 10. 22.
- NY Declaration [2009b]: New York Declaration 2009. 09. 09. <http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/3849543/ny-declaration.pdf>, letöltés: 2010. 10. 22.
- One WFP: WFP welcomes Canada's offer to protect food ships headed for Somalia. <http://one.wfp.org/english/?ModuleID=137&Key=2897>, letöltés: 2010. 11. 05.
- RIA Novosti [2009a]: Russia wants to work with UN, NATO against Somali piracy. <http://www.en.beta.rian.ru/world/20090605/155179717.html>, letöltés: 2010. 11. 07.
- RIA Novosti [2009b]: Russian destroyer joins anti-piracy mission off Somalia. http://en.rian.ru/military_news/20091130/157039227.html, letöltés: 2010. 11. 07.
- RIA Novosti [2010a]: Russian Navy expands anti-piracy mission in Gulf of Aden. <http://en.rian.ru/russia/20100709/159751334.html>, letöltés: 2010. 11. 07.
- RIA Novosti [2010b]: Russian destroyer to join UN anti-piracy mission off Somalia next week. <http://en.rian.ru/russia/20100711/159761662.html>, letöltés: 2010. 11. 07.
- RIA Novosti [2010c]: Russia to draft proposals on joint anti-piracy efforts with U.S. <http://en.rian.ru/world/20100917/160619640.html>, letöltés: 2010. 11. 07.
- RUSNAVY [2009]: Admiral Panteleyev to replace Admiral Vinogradov in Gulf of Aden. http://rusnavy.com/news/navy/index.php?ELEMENT_ID=6866, letöltés: 2010. 11. 07.
- SG Report [2010]: Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1897 (2009). <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/2010/556&Lang=E&Area=UNDOC>, letöltés: 2010. 11. 05.
- UKMTO: United Kingdom Maritime Trade Operations. http://www.rncom.mod.uk/Maritime_Operations/UK_Trade_Operations.aspx, letöltés: 2010. 11. 02.
- UNODC [2009]: United Nations Office on Drugs and Crime. Counter Piracy Programme. http://www.unodc.org/documents/easternafrika/piracy/UNODC_Counter_Piracy_Programme.pdf, letöltés: 2010. 08. 17.

- UNODC [2010]: United Nations Office on Drugs and Crime. Counter Piracy Programme.
http://www.unodc.org/documents/easternafrika//piracy/20100701_CPP_Brochure_3.pdf,
letöltés: 2010. 10. 09.
- UNSC [2006]: UN Security Council Resolution 1676 (2006).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2007]: UN Security Council Resolution 1772 (2007).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2008a]: UN Security Council Resolution 1801 (2008).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2008b]: UN Security Council Resolution 1816 (2008).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2008c]: UN Security Council Resolution 1846 (2008).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2008d]: UN Security Council Resolution 1851 (2008).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2009]: UN Security Council Resolution 1897 (2009).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2010a]: UN Security Council Resolution 1918 (2010).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2010. 11. 08.
- UNSC [2010b]: UN Security Council Resolution 1950 (2010).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2011. 08. 08.
- UNSC [2010c]: UN Security Council Resolution 1964 (2010).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2011. 08. 08.
- UNSC [2011a]: UN Security Council Resolution 1976 (2011).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2011. 10. 18.
- UNSC [2011b]: UN Security Council Resolution 2010 (2011).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions, letöltés: 2011. 10. 18.
- USA NSC [2008]: USA National Security Council. Countering Piracy Off the Horn of Africa: Partnership & Action Plan.
http://www.marad.dot.gov/documents/Countering_Piracy_Off_The_Horn_of_Africa_-_Partnership_Action_Plan.pdf, letöltés: 2010. 08. 17.
- USA Today [2009]: Japan navy ships depart for anti-piracy mission.
http://www.usatoday.com/news/world/2009-03-14-japan-piracy_N.htm,
letöltés: 2010. 11. 03.
- Way2 online [2010]: Indian Navy foils another piracy attempt in Gulf of Aden.
<http://way2online.com/?p=85360>, letöltés: 2010. 11. 08.
- You J. – Lim C. K. [2009]: China's naval development to Somalia and its implications. EAI Background Brief. No. 454.
<http://www.eai.nus.edu.sg/BB454.pdf>, letöltés: 2010. 11. 02.

AMBRUS ÉVA

VISSZATEKINTÉS ÉS TAPASZTALATOK EGY NYUGATI DZSIHÁDISTA TOLLÁBÓL – ERIC BREININGER ÖNÉLETRAJZA¹

Egy német fiatalember, Eric Breininger – másik nevén Abdul Ghaffar al-Almani –, önként csatlakozott a Vazirisztánban harcoló iszlám szélsőséges fegyveresekhez. 2007-ben utazott a pakisztáni–afganisztáni határ körzetébe, ahonnan számos videóüzenetet küldött, amelyekben nem csupán arról számolt be, hogy miképpen is zajlik a „szent háború”. Az üzenetekben igyekezett arra ösztökélni barátait, hogy csatlakozzanak a nyugati hódítók elleni harchoz, vagy legalább anyagilag segítsék a mudzsaheddin (mudzsahid) fegyvereseket. Eric Breininger szélsőségesé válása jól dokumentált: egyfelől a videóüzenetek által, másfelől az általa hátrahagyott befejezetlen naplója, a „Mein Weg nach Jannah” („Utam a mennyországba”) következtében.

A tanulmányom célja a dzsihádista radikalizáció folyamatának elemzése egy megtért, Nyugaton született és nevelkedett fiatal sorsán és életén keresztül. A német származású Eric Breininger életén keresztül, akit 2010 áprilisában öltek meg pakisztáni katonákkal folytatott tűzharcban a vazirisztáni régióban. A tanulmány alapját Breininger sajátkezü önéletrajza képezi, ami a halála utáni napokban került nyilvánosságra. A tanulmány fontossága abban rejlik, hogy megfigyelhetjük, miképpen radikalizálódik egy nyugati ember, és közeli perspektívát kapunk a frontvonalban harcolók mindennapi életéről – akik sokszor feláldozzák magukat az iszlám egy különös nézete miatt.

A megtérített személyek az iszlám terrorizmus harcterén

A szerzői profilok közt, amelyek az elmúlt években az iszlám terrorizmus hálózatát jellemezték, meg kell említeni azokat, amelyek a megtérített személyekről szólnak, vagyis olyan Nyugaton született személyekről, akik felvették az iszlám vallást és idővel radikalizálódtak, sokszor odáig, hogy hajlandók terrorcselekményt végrehajtani. Miközben elemezzük az európai területen végrehajtott iszlám terrorista cselekményeket, akkor figyelembe kell venni, hogy a szigorúan vett európai állampolgárok, akik közül néhányan áttértek az iszlámra, idővel egyre nagyobb aggodalmat okoztak a biztonsági szolgálatoknak. A veszély, amelyet ezek a személyek jelentenek, nagyon előtérbe került 2001-ben Richard Reid letartóztatásával, aki egy iszlám vallású brit állampolgár volt, és megpróbált egy Egyesült Államokba tartó repülőgépen bombát robbantani. Azóta több, iszlámra áttért nyugati állampolgár vett részt terrorista cselekményekben. A lengyel–német állampolgárságú Christian Ganczarski

¹ http://www.ucm.es/info/unisci/revistas/UNISCI_DP_26_CANO.pdf, Miguel Ángel Cano Panos, Univ. de Granada, UNISCI, *UNISCI Discussion Papers*, N° 26 (May 2011), letöltés: 2011. 06. 09.

esete, akit jelenleg Franciaországban tartanak fogva egy 2002-ben történt Djerba-i merényletben való részvétel miatt. Az amerikai és francia hatóságok szerint Ganczarski akkoriban az egyik legfontosabb európai al-Kaida tag lehetett. További példa Germaine Lindsay, egy jamaikai származású iszlám terrorista, aki részt vett a 2005. júliusi londoni merényletekben vagy az amerikai John Walker Lindh, akit 2001-ben, az amerikaiak afganisztáni inváziójakor fogtak el. Lindh jelenleg is börtönbüntetését tölti a tálibok műveleteiben való részvétel miatt. Meg kell jegyezni, hogy az iszlámra áttértek közül sok a fiatal korú férfi, akik könnyű célpontot jelentenek a dzsihádisták toborzóknak. Bár gyakorlatilag az elmúlt időszakban az összes terrorista cselekményben való részvétellel elfogott és vádolt alany férfi, növekvő számban térnek át európai nők is az iszlám hitre, mint például Muriel Degauque, Belgiumban született nő, aki 2005 novemberében Baaku városában (Irak) az amerikai erők elleni sikertelen merénylet során felrobbantotta magát.

Számos oka lehet a váltásnak a nyugati kulturális értékekről az iszlám fundamentalizmus felé. Néhány esetben az áttért, radikalizálódott alanyok életét a gyökértelenség és az elidegenülés érzése határozza meg, nem tudtak azonosulni a nyugati társadalommal, ezért vigasztalást kerestek egy olyan eszményben, amelynek alapja a testvériség és a szolidaritás.²

A nyugati társadalmak periferián lévő tagjaira jellemző a kitaszítottság, az elszigetelődés és a frusztráció. Nekik biztosít „lehetőséget” a muzulmán testvériség, amely képes ellenszegülni a hegémónnak, rasszistának és züllöttnek beállított nyugati civilizációnak. A muzulmán közösségbe történt beintegrálódás érzelmi biztonságot, átlátható norma- és értékrendszert, valamint tiszta cselekvési iránymutatást jelent.³

Az áttért nyugatiak kevésbé feltűnők, elsősorban logisztikai feladatokat látnak el a terrorista csoportok számára, úgymint útlevelek beszerzése, lakás- és autóbérlés, bankszámlák kezelése, valamint postai küldemények feladása. Mások ennél is tovább mennek, a tűzvonalban harcolnak (Irak vagy Afganisztán), vagy a hátszágban (Európa). Az áttértek be akarják bizonyítani rátermettségüket, éppen ezért agresszívebbek és lelkesebbek. Ezzel szemben a térítőknek jelentős előnye van, mert a hatóságok nehezen jutnak el hozzájuk, általában az áttérteket találják meg.

A dzsihád egyik fontos összetevője az egalitárius rendszer: bárkit szívesen látnak. A német Alkotmányvédelmi Szövetségi Hivatal (BfV – Bundesamt für Verfassungsschutz) szerint az elmúlt években száz szélsőséges hagyta el Németországot, hogy az afganisztáni–pakisztáni határ mentén lévő táborokban kiképzésen vegyenek részt. Néhányan közülük azóta elesetek a „Szent Háborúban”, mint Kaplan Sadullah, Cüneyt Ciftci, mások a terrorizmus vádjával jelenleg is börtönbüntetésüket töltik, mint Fritz Gelowicz és Daniel Schneider⁴, az ún. „Sauerland Csoport” tagjai.⁵

² *Durchmarsch zum Martyrium*. Spiegel-Online, 2007. 09. 07.
<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,504417,00.html>

³ *Die Memoiren des deutschen Dschihadisten*. Spiegel-Online, 2010. 05. 05.
<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,693081,00.html>

⁴ 2007-ben Németországban megakadályozott bombamerénylet előkészítő csoport, három férfit ítéltek el: Fritz Gelowicz-et, Daniel Schneider-t, Adem Yilmaz-t, egyenként 12 évre börtönre ítélték őket.

⁵ *Der Weg ins Paradies*. Der Spiegel, 40. szám (2008), p. 50.

Breininger életrajzi írása, az iszlám hitre áttérésének története

2008 és 2010 között Eric Breininger Németország egyik legkeresettebb bűnözője volt.

Radikalizációja útján az első lépése az volt, hogy a munkahelyén megismerkedett Anissal, egy pakisztáni radikális személlyel. Anis bemutatta a baráti körének, akikkel együtt tanulmányozták a Koránt. Ebbe a csoportba tartozott Daniel Schneider (saját magát Abdullah-nak nevezte), akit a német biztonsági szolgálatok már figyelték, miután részt vett Pakisztánban egy kiképzésen. Schneider lett Breininger példaképe, aki 2007-ben áttért az iszlám hitre. A vallási csoportjában megtalálta számításait: az elismerést, a férfi mivoltát és egy „az Igazat ismerő elitista csoport” tagja lehetett. Emellett tetszett neki a szigorú szabályrendszer és a viselkedési előírások. A csoport szép lassan átvette a család szerepét.⁶ 2007-ben ugyan megnősült, de később elvált feleségétől, aki szintén felvette a mohamedán vallást, de azt nem vette olyan komolyan. Breininger progresszíven radikalizálódott: nem fényképezhették le; romlott az iskolai átlaga, majd abbahagyta tanulmányait; eltávolodott régi barátaitól; minden szabadidejét imádsággal, a Korán tanulmányozásával és az arab nyelv tanulásával töltötte. Megváltoztatta külsejét, másképp ruházkodott, elhagyta az alkoholt és a cigarettát, a sertéshúst és a tévénezést. Nem járt többé társaságba (a csoport kivételével), majd eladta bútorait, a tévéjét, a számítógépét, a fényképeit is megfordította, hogy ne lássa azokat.

Egy heves családi vita után elhagyta otthonát és „muszlim testvéréhez”, Daniel Schneiderhez költözött. Ekkor gyorsult fel a radikalizációja. 2007 szeptemberében Schneidert terrorizmus vádjával letartóztatták, Breininger azonban napokkal előtte úgy döntött, hogy Egyiptomba utazik arabul tanulni. Novemberben Kairóban találkozott Husszein Al-Mallával, akivel elhatározták, hogy Iránon keresztül Afganisztánba mennek. 2008 márciusában egy e-mailt írt nővérének, amelyben leírta, hogy a pakisztáni hegyekben tartózkodik, és célja Afganisztánba jutni, ahol az Iszlám Dzsihád Uniójának (IJU – Islamic Jihad Union) kiképző-táborába mennek (Az IJU egy üzbég terrorista szervezet, amely kapcsolatban áll mind a tálibokkal, mind az al-Kaidával. Az utóbbi években több tucat német állampolgárt képzett ki az IJU).⁷

Breiningert nem csak kézfegyverek és robbanószerkezetek használatára képezték ki, mert a kiképzésével egy időben megkezdte az Interneten propaganda-munkáját, Abdul Ghaffar al-Almani néven. Breininger német állampolgársága különösen fontos volt a propaganda számára, hiszen általa elérhetőbbé vált a dzsihadista mozgalom számára a Nyugaton élő fiatalság.

Breininger egyre radikálisabb hangot ütött meg, és emiatt a német Alkotmányvédelmi Hivatal úgy döntött, hogy szétosztja fényképét az Afganisztánban szolgáló erők és diplomaták körében.

⁶ Sageman, Marc (2004): *Understanding Terror Networks*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, p. 119.

⁷ *Deutscher Islamist meldet sich mit Dschihad-Aufruf – Behörden alarmiert*. Spiegel-Online, 2008. 04. 29. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,550507,00.html>

2008 őszén úgy tűnt, hogy Breininger megszakította kapcsolatát az IJU-val. 2010. május 3-án a Mansura Taifatul dzsihadista csoport bejelentette, hogy Breininger április 28-án életét vesztette Észak-Vazirisztánban. Halála után pár nappal jelentették meg befejezetlen naplóját „Mein Weg nach Jannah” („Utam a mennyországba”) címmel.

Breininger radikalizációja a körülmények miatt is érdekes, mert nagyon gyorsan történt, nem volt köztes időszak, szinte az elejétől fogva a iszlám szélsőségesesség képviselője volt. Ehhez nyilván hozzájárult személyisége is, amely labilis volt és könnyen befolyásolható, a testvére szerint ugyanennyi esélye lett volna annak, hogy neonáci lesz belőle. Hat hónap alatt Breininger, egy sportszerető, átlagos fiatalból átváltozott Abdul Ghaffar al-Almanivá, aki kész volt harcolni mindaz ellen, ami a nyugati kultúrát jelképezi.

Két dolog tűnik ki Breininger visszaemlékezéseiből:

- az iszlám szélsőséges csoportok tagjai, akik Afganisztán és Pakisztán határvidékén élnek, tudatában vannak a világ történéseivel, ami csak Internet-hozzáférésen keresztül valósulhat meg;
- Breininger tisztában volt vele, hogy mivel csatlakozott a dzsihád mozgalomhoz, ezért valószínűleg meg is fog halni.

A radikalizáció folyamata

A kiválasztás⁸

A legtöbb megtért nyugati fiatal csonka családból származott, személyiségük még nem alakult ki teljesen, könnyen befolyásolhatóak voltak. A jelölt megkönyékezése és az első kapcsolatfelvétel általában krízishelyzetekben történt. Ezek a fiatalok 18–19 évesek voltak. Először nagyon triviálisan közelítik meg őket, mint egy problémáikat megértő pszichológus: „Kinek vannak személyiségbeli problémái? Kinek vannak magánéleti problémái? Ki az, aki társadalmilag–gazdaságilag diszkriminált?” Ezek után a fiatalot meghívják a szűk közösségbe, ahol általában az iszlámról és a politikai helyzetről diskurálnak. Helyszínek általában magánlakások, iszlám szervezetek irodái, segélyszolgálatok, muszlim könyvtárak és így tovább.

Az önazonosítás

Az önazonosítás a második lépés a szélsőségesé válás folyamatában. Ez gyorsabban és hatékonyabban megy végbe azoknál a jelölteknek, akik háttérükből fakadóan könnyebben elfogadják a radikalizmust. Ezt számos tényező meghatározza, úgymint a személyes háttér, az életstílus, az iskolai végzettség, a társadalmi–gazdasági helyzet, a lakókörnyezet stb. Amint megtörténik a jelölt önazonosítása a csoporttal, úgy érzi, hogy minden kérdésére választ talált.

⁸ Silber, Mitchell D./Bhatt, Arvin (2007): *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*, New York City Police Department; The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (2007): *Recruitment and Mobilisation for the Islamist Militant Movement in Europe*, London: King's College, pp. 39.

Itt ki kell hangsúlyozni az Internet mint információforrás fontosságát, mert az Internet segítségével a kiszemelt fiatal nem csak az iszlám különböző interpretációiról szerezhet tudomást, hanem más, hasonló helyzetben lévő fiatallal is kapcsolatba léphet. Ilyen körökben a tipikus beszélgetési téma az, hogy mit jelent „jó muzulmán” lenni, továbbá az iszlám hit, valamint a vallás és a politika kapcsolata. A jelölt úgy érzi, hogy egy különleges társaságnak a tagja, akik végre figyelemmel vannak rá.

A felkészítés

A harmadik szakasz a képzés, amely legfontosabb eleme az elkülönítés és a indoktrinálás.⁹ A kapcsolat a jelölt és a kiképző közt egyre intenzívebb lesz, több találkozót beszélnek meg kevésbé nyilvános helyeken (magánlakás, különterem az iszlám központban, ami egy Internet-café leválasztott része). Ezen a ponton a jelölt már gyakran kerül konfliktusba a korábbi közvetlen környezetével, mint a családdal, a társival, az iskolával, a munkahelyével és a párkapcsolatával. Ezt felhasználva a kiképző még inkább alátámasztja nézeteit, miszerint igazságtalan elbírálás alá kerültek, és ezzel igazolja a radikalizmus szükségességét. A jelölt ezen a ponton elkezd eltávolodni korábbi környezetétől, és egyfajta párhuzamos életet kezd élni.

Az indoktrináció három pilléren nyugszik:

- A dzsihád képviselői azt hirdetik, hogy a nyugati kultúra tele van előítéletekkel az iszlámmal kapcsolatban.
- A jelöltekhez egyre szélsőséesebb propagandát juttatnak el azokról az igazságtalanságokról és szenvedésekről, amit a muzulmánoknak el kell viselniük a világban (a Nyugat háborúja az Iszlámmal szemben). A „jó muzulmán” feladata, hogy kiszabadítsa elnyomott testvéreit, a dzsihád csak (ön)védelem.
- Megjelenik az „igazi” és „tisztá” iszlám hit. A kiképzők számára fontos, hogy a jelölt elfogadja a saját verziójukat az iszlámról, és az életüket csak a dzsihádnak szenteljék. Ezeket az elméleteket vallási környezetbe teszik, így abszolút értelmet nyernek, amiket nem lehet megkérdőjelezni. Ezután jelenik meg nyíltan a dzsihád a beszélgetésekben. Ekkora már egyértelmű a jelöltnek, hogy a (történelmi) körülmények olyanok, hogy azok indokolják a „cselekvést”, az elnyomott muzulmán nép védelméért, támogatni és terjeszteni kell az iszlám terrorizmust. Ekkora a világot egy vallási-politikai ellentétes (dualista) közegnek látja a jelölt, ahol legitim az erőszak minden nem muzulmánval szemben (sőt, még a nem „jó muzulmánval” szemben is).

Ekkor már olyan szélsőséges honlapokra és fórumokra is eljutnak, ahol könnyen kapcsolatba léphetnek hasonló fiatalokkal, ezzel erősítve elköteleződésüket a dzsihád felé. Breininger esetében különösen fontos szerepe volt az Internetnek és az onnan elérhető és letölthető szélsőséges propagandaanyagnak.

⁹ Silber/Bhatt , *opus cit.*, p. 36.; The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, *opus cit.*, p. 44.

A dzsihadista ideológia elfogadása

A dzsihadizáció az utolsó szakasza a radikalizációnak, amelyben gyakorlatilag a jelölt vagy jelöltek csoportja elfogadja kötelezettségét, hogy részt vegyen a „szent háborúban”, magukat mudzsahideknek nevezve.

Itt különböző alpontok jelennek meg, amelyeken tovább haladhatnak a jelöltek. Az első ilyen egy utazás egy muzulmán országban, mint ahogy ez történt Breininger esetében is. Az utazás alkalmával a jelölt – végső elköteleződéséért – további vallási indokot keres, vagy pedig már azonnal gyakorlatba akarja helyezni a dzsihadról tanultakat. Breininger erről az utazásról azt írta: *„Elindultam Németországból Egyiptomba, a repülőtéren kaptam vízumot. Egy taxisofer elvitt az iskolához, ahol az iskolamester köszöntött. Legalább egy évre kellett szállást találnom. A következő napokat az iskolában vagy a mecsetben töltöttem. A mecsetben sok külföldi muzulmán is imádkozott. Reméltem, hogy találok egy németet, mert nem beszéltem arabul, így senkivel sem tudtam beszélni. Napok teltek el, és egy este odajött hozzám egy idegen, és elkezdett angolul kérdezősködni, ki vagyok, honnan jöttem, ilyesmiket. Elmondta, hogy imádkozik a mecsetben egy fiatal, akit Alinak hívnak, és Dániából származik. Este elmentem egy Internet-kávézóba, hogy otthoni dolgokról érdeklődjek. Akkor tudtam meg, hogy Abd al-Malikot és Abdullaht letartóztatták terroristacselekmény kísérlete miatt. Egyfelől nagyon örültem, hogy láthattam, vannak emberek, akik hajlandók az életüket is feláldozni Allahért, másfelől szomorú voltam, hogy testvéreim a hitetlenek kezén vannak. A Ramadán alatt egy telefonhívást kaptam otthonról, Husszein al-Malla volt az. Ramadán végeztével elkezdtem az iskolát és végre arabul tanulhattam.”*

Ekkor al-Malla javasolta neki, hogy hagyja el Egyiptomot, és menjen a frontvonalra. *„Mondta, hogy ismer egy utat Afganisztánba, tudni akarta, vele tartok-e? Muzulmánként ismertem kötelességemet, de a Sátán még mindig távol akart tartani tőle. Mivel nem tudtam arabul, azt kértem, hogy alapfokig hadd jussak el, mielőtt nekivágok. Négy hónap után vettek repülőjegyet Iránba, ezzel megvettem az első lépést.”*

Breininger említett társával elindult Vazirisztán felé. Itt ki kell emelni, hogy amint Iránba értek, al-Malla nevet változtatott, ami azt jelenti, hogy már járt a térségben. Másfelől a térségben létezik egy széles hálózat, amely a dzsihadista tagokból, támogatókból és szimpatizánsokból áll, akik logisztikai támogatást adnak a mudzsahideknek, akik a világ több részéről érkeznek, hogy részt vegyenek a kiképzőtáborokban.

„Elhagytuk a repteret és busszal elindultunk Bam felé. Az út húsz órán át tartott. Onnan Zahidba mentünk tovább. Ott találkoztunk Abdussalammal, akivel elmentünk egy mecsetbe, ahol egy segítővel találkoztunk. Ez az ember azonnal befogadott a házába. Pár nap múlva elindultunk Vazirisztán felé, egy magánautóval elindultunk az iráni–pakisztáni határhoz. Az IJU egyik házába mentünk, ami fenn a hegyekben egy faluban volt. Abu Amir, a vezető, azt mondta, várjuk meg míg elegendő leszünk, és akkor elkezdhetjük a kiképzést az afganisztáni hegyekben.”

Breininger az alábbiakat jegyezte fel a kiképzésről:

Felkészítési terv:

- hajnali imádkozás („Fajr”¹⁰ és „Zhikr”¹¹)
- sportolás;
- egyperces reggeli;
- fegyverismeret;
- déli imádkozás („dhuhur”);
- harcászati foglalkozás;
- közelharc-oktatás;
- délutáni imádkozás,
- egyperces étkezés (kenyér és tea);
- tanult anyag ellenőrzése, túl sok hiba esetén büntetés kiszabása;
- imádkozás („Zhikr”);
- a Korán tanulmányozása;
- éjjelenként egy óra őrszolgálat („Ischa”¹²).

A képzés második szakaszában a fegyverek kezeléséről tanultak, és kétfajta taktikát tanultak meg (1) koalíciós egységek elleni felkelő tevékenységek és (2) mártír műveletek (öngyilkos merényletek). Breininger leírta: *„Azt mondta, még az oktatás második fele előttünk áll, ami a nehézfegyverek kezelését jelentette, mint például: Havan, Z.K.K., A.G.S., TOP 82, TOP 75, SPG9, DShK, BM1, saját készítésű robbanóeszköz.”* A táborban is használtak internetet, ahonnan letöltötték *„A mártír cselekedetek megengedhetősége az Iszlám jogban”* dokumentumot. Ezután Breininger leírja, hogyan működtek együtt a tálibokkal és az al-Kaidával terrorista és ellenálló akciókban. *„Egy központban találkoztunk más mudzsahidekkel, miután elvégeztük a szükséges előkészületeket, mint például a próbálövéseket a fegyvereinken, és elindultunk a hegyek felé. Miután odaértünk, négy csoportra osztottak minket. Az egyik csoport a helyszínen maradt a Z.K.K.-val, hogy védje a többieket a lehetséges helikoptertámadásoktól, és egy másik szintúgy a Havansszal. A maradék két csoport a hitetetlenek ellen indult el a BM-1 típusú rakétákkal. Vártunk két napot mielőtt elkezdtük volna a felkészülést az ellenfél megtámadására. A vezető jelzésére elkezdték az első rakétákat indítani a bázisra. Az akció után ugyanazon az útvonalon visszaindultunk.”*

Ezután Breininger kapcsolata megszakadt az IJU-val, és más egyéb terrorszervezetet sem említ a videóiban, ellenben több német honfitársával egy alcsoportot hoztak létre „Deutsche Taliban Mujahideen” néven („Német Tálib

¹⁰ Hajnali ima.

¹¹ Említés, különösen az isten nevének említése; a dervisgyülekezetek közös istentiszteleti gyakorlata.

¹² Esti ima.

Mudzsahidek”). Ezzel létejt a németekből álló első dzsihadista csoport, amelynek gyülekezési pontjára várták a németül beszélő muszlimokat a világ bármely pontjáról, akik eleget kívánnak tenni Allahnak tett kötelezettségüknek.

Megfigyelhető, hogy Breininger viselkedése megváltozott, sokkal magabiztosabb és függetlenebb lett. Még azt is felvetette, hogy hazatér (Németországba), újból megházasodik és családot alapít.

„Egy mudzsahidnek el kell sajátítania a fegyverek használatát, de kívánatos hogy specializálja magát egy típusra. Jelenleg a nehéztüzérségi fegyverekben mélyítem a tudásomat, mint a BM-82-es. Szándékom, hogy jövő nyárig profi szinten tudjam használni ezeket, hogy utána tudjak egyéni akciókat végrehajtani, ill. kezelésüket oktatni. Jó lenne, ha a mudzsahidek itt is megházasodhatnának, mert sok eladósorban lévő lány van, akiknek szintén meg kell tanulniuk használni a kézfegyvereket. A gyerekek, akik itt születnek, messze a nyugati társadalomtól, nem kell, hogy iskolába járjanak, ahol kötelezik őket, hogy hazugságokat tanuljanak az evolúcióról, a szexualitásról, mint Németországban. Ezek a gyerekek már több nyelven beszélnek: arabul, törökül, angolul, perzsául (pastu) és ezenfelül korán átadják nekik az Iszlám értékeit idősebb testvéreik. A legtöbbször 6-7 éves korukra tudják a Koránt, edzik testüket és tanulnak önvédelmet, kézfegyver-használatot és harcászatot. Allah engedelmeivel ez egy nagyon különleges generáció lesz. Terroristák, akik nincsenek bejegyezve az ellenség semmilyen adatbázisába. Beszélnek az ellenség nyelvét, ismerik szokásaikat és hagyományaikat, és nyugati külsejükkel könnyen elvegyülnek az ellenség országaiban, anélkül, hogy felkeltenék a figyelmet, és Allah segédelmével terrorakciókat tudnak végrehajtani, amivel félelmet keltenek az ellenség szívében.”

Itt szakadt meg Breininger naplója, mert 2010 áprilisában életét vesztette.

A német biztonsági erőknek az az egyik legnagyobb aggodalma, hogy továbbra is vannak olyan muzulmán vallásra áttért német állampolgárok, akik az afganisztáni–pakisztáni határvonalra utaznak kiképzésre. Az elmúlt húsz évben nagyjából 200 fő kaphatott kiképzést (beleértve a nőket és a gyermekeket). Az adatok szerint ma nagyjából 36 ezer személy tartozik az iszlám radikalizmus holdudvarába.¹³

Eric Breininger életútja felveti a kérdést, hogy meg lehet-e csírájában előzni a radikalizációt, és ha igen, akkor milyen eszközökkel? A leghatásosabb ellenszere ennek az információ és a tájékoztatás. Hogyha az muzulmán kultúra iránt fogékony fiatalok több információt kapnak a kultúra sokszínűségéről, annál kevésbé valószínű, hogy az iszlám szélsőséges irányai felé fordulnak. Ebben nagy szerepet játszik a helyi muzulmán közösség, és a velük való együttműködés.

Breininger életrajza három fontos pontja miatt érdekes. Először: ő az első német származású állampolgár, aki áttért és a „frontvonalon” vesztette életét. Bár több fiatal került kapcsolatba a dzsihád mozgalmával, azok általában az anyaországukban tevékenykednek. Másfelől bizonyítást nyert: a dzsihád képviselői terroristák.

¹³ Der Spiegel: *German Jihad colonies sprout up in Waziristan.*

<http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,687306,00.html>, letöltés: 2011. 06. 22.

Megszűnt az a homogén nézet, hogy csak arab országban született és nevelkedett, vagy arab országbeli felmenőkkel rendelkező első-második generációs bevándorlók, vagy a társadalmi integráció hiányában vagy a hátrányos társadalmi–gazdasági helyzetben lévők képesek terrorcselekményeket elkövetni. Másodsorban meglepő a radikalizáció gyorsasága. Az iszlám hitre való áttérése és a dzsihád elfogadása között nem telik el fél év. Ilyen gyorsaság mellett nehéz közbelépni és megakadályozni, visszafordítani ezt a folyamatot. Végül pedig a publikációk (a videók) és a napló megjelenése az Interneten alátámasztja, hogy nem lehet alábecsülni az Internet és a szociális média szerepét a propagandában és a radikalizációban.

Eric Breininger naplójának és videóinak tanulmányozása során jól elkülöníthetők a fejlődés szakaszai. Fontos adatokat szolgáltat a radikalizációs folyamatok háttéréről, szerveződéséről, illetve a célszemélyek pszichológiájáról, hogy ők maguk min mennek keresztül, és hogyan látják magukat.

PROF. DR. NAGY LÁSZLÓ OKL. MK. EZREDES

A SANGHAJI EGYÜTTMŰKÖDÉSI SZERVEZET

A szerző egyetemi tanár, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke. Rendszeresen publikál a Felderítő Szemlében, főként biztonságpolitikai témákat. Legutóbb a IX. évfolyam 3-4. számában jelent meg írása, *NATO–Oroszország–Kína: stratégiai háromszög?* címmel.

Ez a tanulmánya akár gondolati folytatása is lehetne előző írásának, annál is inkább, mert ilyen tartalmú és volumenű anyag csak elvétve jelenik meg a hazai szakirodalomban. A szerző részletesen áttekinti a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SESZ) másfél évtizedes tevékenységének főbb eseményeit és azok kihatását az érintett államok biztonságára és nemzetközi ténykedésére.

A SESZ 1996. április 26-án jött létre Sanghajban, amikor is Kazahsztán, a Kínai Népköztársaság, Kirgizisztán, az Oroszországi Föderáció és Tádzsikisztán államfői aláírták a „Bizalomerősítés a határterület katonai kérdéseiben” című megállapodást. Több szakértő is nagy jelentőséget tulajdonít annak a ténynek, hogy a 2001. június 15-én kiadott „A Sanghaji Együttműködési Szervezet a terrorizmus, a szeparatizmus és extrémizmus elleni harcról” című dokumentumot még a gyászos emlékü „9/11” bekövetkezése előtt fogadták el a részes államok!

Érdekes eleme a szerző megállapításainak, hogy véleménye szerint a SESZ hasonló szerepet kíván felvállalni a „saját hatáskörébe tartozó régióban”, mint az EBESZ a sajátjában, ezért ennek megfelelő célokat tűzött ki maga elé már a megalakulásakor. Továbbá, a SESZ lehetőséget ad Oroszország és Kína között közvetlen konzultációkra (esetleges vitás kérdésekben). Fontos megállapítás az is, hogy a SESZ egyfajta ellensúlyt képez a térségben az Amerikai Egyesült Államok befolyásával szemben (bár ennek hangsúlyozását a részes államok kínosan kerülik).

A SESZ elismeri az ENSZ dominanciáját a világban található válságócok kezelésében, amelyről 2010-ben írtak alá együttműködési megállapodást. Rávilágít arra a meglepő tényre is, hogy a FÁK Kollektív Biztonsági Szervezete nem tart fenn hivatalos intézményes kapcsolatot a SESZ-szel...

A szerző megalapozott ismereteit és szakértő meglátásait bizonyítja a következtetésekben megfogalmazott figyelemfelhívás is, miszerint (a SESZ-ben) „a tagállamok népessége az emberiség számottevő hányadát képviseli” és „a világ energiahordozókkal történő ellátásában nem elhanyagolható szerepük van (...) s a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok fele – így vagy úgy – kapcsolódik a szervezethez!”

* A recenziókat Vass Jenő ezredes, a Felderítő Szemle felelős szerkesztője a „Lectori vélemény”-ek tartalmának felhasználásával készítette. Lektorálta: Dr. Magyar István dandártábornok.
Az angol nyelvű fordítás Szabó Mihály ezredes munkája. Lektor: Lakatos Zsolt alezredes.

CONTENTS*

PROF. COLONEL ENG. LÁSZLÓ NAGY, D.Sc.

SHANGHAI COOPERATION ORGANISATION (SCO)

The author is a university professor and the Chairman of the Hungarian Association of Military Science. He regularly publishes – mainly security policy studies – in the Intelligence Review. Lately, his writing appeared in the Volume IX. No. 3-4, with the title of “*NATO–Russia–China: strategic triangle*”?

The present study can be considered as the continuation of the above one, since such a similar and substantive article can be very rarely seen in domestic professional literature. The author provides a detailed review of the SCO’s main events taken place in the last one and a half decade and their impacts on the security and international activity of the concerned countries.

The SCO was established on 26 April 1996 in Shanghai, when an agreement was signed – entitled as “Confidence-building in the military issues of the border area” – by, Kazakhstan, China, Kyrgyzstan, Russian Federation and Tajikistan. Many experts attach great importance to the fact that the SCO member states adopted a document on 15 June 2001 – still before the “9/11” event of baleful memory – entitled “The SCO’s standpoint on the fight against terrorism, separatism and extremism”.

It is an interesting element of the author’s findings that the SCO intends to undertake such a role “in the region belonging to its responsibility”, which is similar to that of the OSCE in its own region. Guided by this consideration, the SCO set such objectives – still at the moment of its establishment – that are in harmony with the above intention. Furthermore, the organization offers good occasion for Russia and China to hold direct consultations (in the eventual controversial issues). It is also a remarkable finding that the SCO constitutes a kind of counterbalance in the region against US influence (although the member states are rather eager not to emphasize this fact).

The SCO recognizes the UN dominance in settling crisis hotspots in the world, about which the two organizations concluded a cooperation agreement in 2010. The author sheds also light on the surprising fact that the Collective Security Treaty Organization (CSTO) does not maintain official, institutional relations with the SCO.

It demonstrates the author’s well founded knowledge and expertise that he dully calls attention to the reality that “*the aggregate population of SCO member states accounts for a significant part of humanity*” and “*they have a non negligible role in supplying the world with energy carriers (.....), furthermore, the half of the states that possess nuclear weapons are – in some way – linked to the organization*”.

* The recessions have been prepared by Col. Jenő Vass, responsible redactor of the Review, by making use of the advisers’ assessments. Lector: Brig. Gen. István Magyar, Ph.D.
The English translation has been made by Col. Mihály Szabó. Lector: Lt. Col. Zsolt Lakatos.

A tanulmányt elsősorban a biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánljuk, de jól hasznosítható az oktatás-képzés-ismeretbővítés folyamatában is.

DEÁK ANITA ÖRNAGY

AZ OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ ÉS AZ EURÓPAI TÉRSÉG BIZTONSÁGI VISZONYRENDSZERE

A szerző doktorandusz hallgató, akinek írásait már eddig is olvashatták a Felderítő Szemle olvasói. Ebben a tanulmányában napjaink bonyolult nemzetközi viszonyrendszerének egyik fontos témakörét vette górcső alá: a gazdasági-pénzügyi válság által egyaránt sújtott Európai Unió és Oroszországi Föderáció viszonyrendszerének alakulását, amely gyakorlatilag az európai térség biztonságát meghatározó tényező.

A szerző gondosan elemzi a helyzetet történelmi, földrajzi és biztonságpolitikai szempontból, s megállapítja, hogy az elmúlt két évtizedben Európa „határai” keletre tolódtak. Az egységes Európa, vagyis az átfogó biztonsági intézményrendszer még nem jött létre, azonban számos kapcsolódási pontot lehet találni, mindenekelőtt gazdasági szempontból: az európai térség energiabiztonságát Oroszországból származó energiahordozók „szavatolják”, s a külkereskedelemben is meghatározó a kapcsolatrendszerük. A két hatalmi központ közös kihívások ellen küzd, együttműködnek a terrorizmus és a transznacionális fenyegetések elleni fellépésben és más területeken.

A válság hatásai ellen lehetőségeik függvényében lépnek fel, erről tanúskodnak az Európai Unió és az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai, beleértve a nemzetközi kapcsolatrendszer szinte minden területre kiterjedő szélesítését is. Fontos megállapítása a szerzőnek, hogy az együttműködés intézményi kereteit az EBESZ is biztosítja. Természetesen a folyamatban vitás kérdések is felmerülnek, úgymint az európai rakétavédelmi rendszer telepítése, valamint a CFE-szerződés témakörei. A jövőt mindenképpen az együttműködés bővítése és megszilárdítása jelentheti, amelyre reményt adnak a fejlemények.

A tanulmányt elsősorban a biztonságpolitikával foglalkozó szakembereknek ajánljuk, és hasznos olvasmány a téma iránt érdeklődő olvasók számára is.

DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND DANDÁRTÁBORNOK

OROSZ SZAKÉRTŐK AZ EURÓPAI RAKÉTAVÉDELMI RENDSZERRŐL

A szerző a honvédelmi tárcánál is folyó tudományos tevékenység egyik aktív és rendszeresen publikáló tagja, aki elsősorban biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozik. Ebben a tanulmányában napjaink leginkább ellentmondásos és kritikus kérdéskörével, az európai rakétavédelmi rendszer koncepciójával és egyes elemeinek telepítésével összefüggő eseményekkel foglalkozik.

We recommend the study first of all to security policy experts, but it can be very well used also in the process of education and knowledge enlargement.

MAJOR ANITA DEÁK

RELATION SYSTEM OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE EUROPEAN REGION

The author – as a Ph.D. candidate – has already written several articles for our Intelligence Review. On this occasion, she scrutinizes one of the important topics within the present, very complicated international relation system: the involvement of relations between the European Union and the Russian Federation, which have been equally hit by the economic-financial crisis. It is obvious that these relations practically determine the security of the European region as a whole.

She carefully analyses the situation from geographic and security policy standpoint alike and concludes that during the last two decades “the borders” of Europe have been moved toward the East. A united Europe, with a comprehensive institutional security system has not been created yet, but there are numerous connecting points in other – above all in economic – fields: the energy security of Europe has been “guaranteed” by the energy carriers supplied by Russia and the relation system of Russia and EU is a determinative factor also in the field of foreign trade. The two power centers are facing common challenges; they cooperate in the fight against terrorism and transnational threats as well as in other areas.

They try, as far as possible, to jointly alleviate the crisis effects, which is clearly proved by the security policy documents of EU and Russia, including their intention to extend their international relation system to nearly all important fields. She is clever to emphasize that the institutional framework of their cooperation is ensured also by the OSCE. It is but natural that in their cooperation process there emerge also contentious issues, such as the deployment of the missile system in Europe or the problems of the CFE agreement. It is the enlargement and consolidation of their cooperation that could ensure a prosperous future, which seems to be promised by the recent favourable developments.

The writing can be utilized primarily by security policy experts, but it can represent a useful reading also for those who are “only” interested in this topic.

BRIGADIER GENERAL ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY, Ph.D.

RUSSIAN EXPERTS ABOUT THE MISSILE DEFENCE SYSTEM IN EUROPE

The author participates also in the MoD’s academic activity, regularly writing articles on security policy issues. He deals in this study with the most controversial and critical topic of our days; the concept of the missile defence system in Europe and with the events related to the deployment of its elements.

A probléma sokszínűségét jelzik a szerző által csokorba szedett, a témában orosz szakértők által alkotott vélemények. A szerző legalább három évtizede foglalkozik az Oroszország uralta térség biztonságpolitikai kérdéseivel és annak a nemzetközi, azon belül az európai közvéleményre gyakorolt hatásainak elemzésével.

Ebben az írásában orosz szakértők és diplomaták tényeken alapuló megállapításait tárja elénk, azokat értelmezi, s azokból következtetéseket von le úgy, hogy azok a szakirodalomban kevésbé jártas olvasók érdeklődését is felkeltik. S bár a közreadott térképek és grafikák orosz nyelvű szövegezésűek, azok látványa nyelvtudás hiányában is meggyőzően bizonyítja a téma érthetőségét.

Az oroszországi állami vezetés hajlik arra, hogy tudomásul vegye az európai rakétavédelmi rendszer elemei telepítésének tényét, ám továbbra is fenntartja szándékát az abban történő tevékeny részvételre. Azt viszont semmilyen módon nem hajlandó elfogadni, hogy a rendszernek akár csak egyetlen eleme is fenyegetést jelentsen az Oroszországi Föderáció területére és biztonsági környezetére. Ebben az esetben ugyanis kénytelen lesz megtenni a szükséges ellenlépéseket, mint az egy konferencián „elejtett” megjegyzésből is kiderül, miszerint *„ha nem sikerül megegyezni, Oroszországnak elegendő ereje van ahhoz, hogy bármilyen rakétavédelmi rendszert képes legyen eredményesen leküzdeni”*.

A szerző tanulmányát elsősorban a témakör iránt érdeklődőknek ajánljuk, továbbá jól használható ismeretbővítésre is.

NAGY VIKTOR ALEZREDES – ERDÉSZ VIKTOR HADNAGY

AZ INFORMÁCIÓS VÉDELEM ÉS AZ INFORMÁCIÓS MŰVELETEK SZEREPE A NEMZETVÉDELEMBEN

A szakértő szerzők napjaink egyik meghatározó szereplőjévé előlépett tényezőjével, az információs térrel mint konfliktusforrással, valamint az azzal összefüggésben felmerülő tevékenységekkel foglalkoznak, kiemelt figyelemmel a nemzetvédelemre.

Bevezetőben megállapítják, hogy az információs térhez történő hozzáférés minden modern nemzetállam alapvető szükséglete, a gazdaság, a társadalom, a politikai rendszer és a haderő működésének feltétele, melynek következtében az információs tér támadása és védelme a fegyveres konfliktusok részévé vált. A kritikus nemzeti infrastruktúrák információs támadások elleni, valamint a kritikus informatikai infrastruktúrák informatikai és fizikai támadások elleni védelme az információs védelem feladata. Mindebből következik, hogy a haderők működtetésének információs alapokra helyezésével elkerülhetetlen az információs hadviselés alkalmazása, vagyis az információs hadszíntéren megvalósuló információs műveletek részét képezik a szárazföldi, légi, tengeri, kozmikus hadszíntereknek.

Az információs hadszíntér az információs műveletek működési környezete, amely műveletek fizikai, információs és tudati dimenziókra oszthatók. Ennek részletes magyarázatát is kifejtik a szerzők, s a megnevezések használatára is javaslatot tesznek, majd néhány megtörtént eseményt konkrétan is bemutatnak.

The many-coloured nature of this topic is signalled by the Russian experts' assessments that have been summarized by the author. He has been examining and analyzing (at least for three decades) the security political developments occurred in the area ruled by Russia and their impacts on the international – including the European – public opinion.

Now, he shows us the factual conclusions by Russian experts and diplomats, providing good interpretation and drawing interesting lessons about them; and he does so in such a way to arouse also the attention of those readers who are not well-versed in this special subject. Although the published maps and graphics have Russian inscription, their awe-inspiring sight is very convincing, also without knowing the Russian language.

Although the Russian state leaders are inclined to take notice of the deployment of the system's elements, they continue having firm intention to demand active participation in the project. However, they are not accepting at all that even one single element of the system should pose any threat to Russia's territory or its security environment. In this case, they will be forced to take the necessary counter-measures, as it appeared from one of their remarks "dropped" at a conference, according to which *"if no agreement is reached, Russia is strong enough to successfully combat any defence missile system"*.

We recommend the study above all to the interested readers; furthermore, it can serve for enlarging the reader's general knowledge as well.

LIEUTENANT COLONEL VIKTOR NAGY –
SECOND-LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ

INFORMATION PROTECTION AND THE ROLE OF INFORMATION OPERATIONS IN HOME DEFENCE

The authors deal with a determinative factor of our days; with the cyberspace as a source of conflict and the relevant activities, paying special attention to home defence.

In their introduction, they conclude that the access to the cyberspace is a fundamental necessity for all modern national states, a prerequisite for the functioning of any economy, society and political system as well as the military forces. It is for this reason that the attack and protection of the cyberspace have become a part of armed conflicts. In consequence, it is a task of information protection to defend the elements of critical national information infrastructure against information and physical attacks. All this also means that – by placing the armed forces' activities on information basis – it becomes indispensable to apply information warfare. Thus, the information operations pursued in the cyberspace domain (theatre of war) are integrally connected with the operations carried out on the land, air, sea and cosmic theatres of war.

The information domain is the area of information operations that are divided in physical, information and cognitive dimensions. This is explained by the authors in detail. They make also proposals for the terminology and display some relevant and concrete past events.

A továbbiakban megismerhetjük az Amerikai Egyesült Államok nemzeti információs védelmi stratégiáját, valamint a haderőnél folyó ezirányú tevékenység koordinálására létrehozott Információs Művelti Parancsnokságot.

Fontos információkat tudhatunk meg az Oroszországi Föderáció és Kína információs művelti képességeiről is. Az információs műveletekre és az információs védelemre példaként a NATO és az EU ezzel kapcsolatos tevékenységét ismertetik. Befejezőként az információs védelem és az információs műveletek megjelenítéséről szólnak, miszerint a hazai szabályozásban felemás a helyzet, de a honvédelmi törvény módosítását követően az információs védelem napjainkban már szerepel a Magyar Honvédség feladatrendszerében.

A tanulmányt mindenekelőtt a témakörben jártas szakemberek figyelmébe ajánljuk, továbbá célszerűnek tartjuk, ha az oktatás-képzés-felkészítés folyamatában is feldolgozásra kerül. Újszerűsége és tényanyaga minden bizonnyal felkelti olvasóink figyelmét is.

KORNHOFFER MÓNICA MK. HADNAGY

INTERNET-ARCHÍVUMOK HAZÁNKBAN ÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A szerző már huzamosabb ideje foglalkozik a témával, s eddigi kutatásának tapasztalatait adta közre írásában. Mint bevezetőjében megállapítja: napjainkban az internet rohamos terjedése, a hírportálok egyre növekvő népszerűsége és az e-book olvasók egyre inkább háttérbe szorítják a nyomtatott sajtót.

A világ első internet-archívumát Brester Kahle hozta létre San Francisco-ban, még 1996-ban. Azóta már több nyugati országban működnek nemzeti web-archívumok, azonban hazánkban a már megszűnt weboldalak semmilyen elérhető formában nincsenek tárolva, így a kutatók számára sem léteznek.

A szerző nem kisebb feladatra vállalkozott, minthogy hét kérdéskörben fogalmazta meg kutatási témáit, amelyek feltárása során különféle módszereket alkalmazott. A tanulmány további fejezeteiben a kapott eredményeket részletezi, aminek jelentőségét kiemeli, hogy a hazai állapotokon kívül elsősorban a környező országokban tapasztalható helyzetet mutatja be. Következtetéséből megtudhatjuk, hogy Közép-Európa országainak többsége fontosnak tartja valamilyen formában megőrizni saját internetes dokumentumait a jövő nemzedékek számára, s ehhez már létre is hozták internet-archívumaikat, kijelölték a koordináló intézményeket, s megteremtették a jogi feltételeket, valamint az országok közötti szakmai együttműködés és segítségnyújtás feltételeit. Megállapítása szerint hazánkban a jogszabályi feltételek adottak és koordináló intézmény is lenne, de ennél többre van szükség, hogy be lehessen indítani az első magyar webarchívumot.

A téma jellege, érdekes és informatív kifejtése, továbbá hasznossága miatt jó szívvel ajánljuk a Felderítő Szemle olvasóinak.

They show us also the national information protection strategy of the United States and the United States Cyber Command (USCYBERCOM), established to coordinate such kind of activities at the armed forces.

We can also get important knowledge about the information operations capabilities of Russia and China. The authors provide also examples for the information operations and protection, by mentioning the corresponding activity of NATO and EU. In conclusion, they touch upon the poor “visualization” of information protection and operations, mentioning that the situation is rather ambiguous in our relevant regulation. However, after the amendment of our home defence law, the information protection has been already included in the missions of the Hungarian Defence Forces.

We recommend the study primarily to experts; furthermore, we find it appropriate to use it in education-training-and preparation process as well. We are convinced that the novelty and the factual material of this study will certainly arouse the attention of our readers.

SECOND-LIEUTENANT ENG. MÓNICA KORNHOFFER

INTERNET-ARCHIVES IN OUR COUNTRY AND CENTRAL EUROPE

The author has been dealing with this topic for a long time and published her findings in her writings. As she mentions in her introduction: the progressive expansion of the Internet in our days, the increasing popularity of news-portals and e-books have been ever more relegating the printed press to the background.

The first Internet-archives were established by Brewster Kahle in San Francisco, still in 1996. Since then, there have been functioning several web-archives in the western states. However, the “old” websites that ceased in our country have not been restored in any forms, thus they practically are not available for the researchers.

The author has undertaken to accomplish the non irrelevant task to describe her research topics in seven areas, resorting to different methods for their elaboration. Later on, he gives us a detailed picture of her academic results, the importance of which has been highlighted by the fact that – besides the Hungarian situation – she analyzes mainly the relevant state of affairs experienced in the neighbouring countries. We can learn from her conclusions that most of the Central European countries have already recognized the significance of preserving their own Internet documents for the future generations. To this end, they have already set up their Internet-archives and designated the responsible coordinating institutions; furthermore, they have created appropriate legal conditions and the possibilities to pursue professional cooperation and mutual assistance among the countries in this special field. In her opinion, the legal conditions are at hand in our country, and a coordinating institution is also available, but this is not enough. It would be necessary to create such circumstances that could give an impulse to opening the first Hungarian web-archives.

The nature and the informative elaboration as well as the usefulness of this topic make it possible for us to recommend the study to all the readers of our Intelligence Review.

DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND DANDÁRTÁBORNOK

EGY SZERZŐDÉS MARGÓJÁRA – AZ OROSZ HADERŐ TECHNIKAI FEJLESZTÉSÉNEK ÚJ ASPEKTUSAI

A szerző – mint az előző írásához készült recenzióban már jeleztük – évtizedek óta foglalkozik az oroszországi térségben végbe menő eseményekkel és azok kihatásaival. Ebben az írásában egy periférikus, ugyanakkor érdekes és aktuális eseményt világít meg, nevezetesen az orosz haderő technikai fejlesztésének egyik új irányvonalát.

Köztudott, hogy Oroszország régóta törekszik lépést tartani a nyugati hadiipari technológiák fejlődésével, amely néhány területen (pl. repülőgép- és rakéta-hajtóművek gyártása) többé-kevésbé sikerül is, viszont vannak olyan területek (pl. hadihajók gyártása), amelyeken jelentős az elmaradásuk. Éppen ezért az orosz hadiflotta hajóparkja fejlesztésének egyik lehetséges módját nyugati gyártású eszközök, illetve licenck vásárlásában látják, amelyek nem feltétlenül a legmodernebbek, viszont beszerzésükkel lehetőség nyílik a jelenlegi orosz haditechnikai park és a technológia fejlesztésére is.

A szerződés – melyet a szerző közread és elemez – azt tartalmazza, hogy Franciaország két „Mistral” osztályú univerzális helikopterhordozó hajót szállít Oroszországnak, míg további két hajó gyártásához átadja a szükséges licencet, amelyeket oroszországi hajóépítő üzemekben fognak megépíteni. Az üzletkötés vegyes visszhangot váltott ki mind az érintettek, mind a NATO szakértői körében, akiket (talán) Vlagyimir Putyin orosz elnök nyilatkozata meggyőzhetett arról, hogy *„Ez a franciáknak jó üzlet! Nekünk csak akkor, ha a gyártási technológiát is átadják, ami lökést adhat a polgári és katonai hajóépítésnek.”* S azóta már azt is tudjuk, hogy ez az eset nem egyedi, mert egy kiképzőközpont technikai fejlesztése is napirenden van... Egy tény azonban bizonyosnak tűnik: ezeknek az üzleteknek a megítélése ma még meglehetősen ellentmondásos, de a „kényes technológiák” kereskedelme – a közvetlen gazdasági megfontolásokon túl – közvetve a bizalom kölcsönös erősítését is szolgálhatja.

A szerző írása minden bizonnyal felkelti az olvasók érdeklődését az Oroszországi Föderáció fegyveres erőinek hivatalosan is meghirdetett fejlesztése iránt, ami lehetőséget biztosít a témakör folytatására is. Az írás tartalma hasznos lehet biztonságpolitikai témában tanulmányokat, illetve kutatótevékenységet végzők számára is, ezért az érintettek szíves figyelmébe ajánljuk.

PECZÖLI ÁKOS

PROBLÉMA AZ UNIÓ PEREMÉN – LÍBIA

A szerző doktorandusz hallgató, akinek kutatási részterülete az észak-afrikai térség eseményei összefüggéseinek kutatása és elemzése. A téma aktuális, a válság kezelésének módszere fontos és tanulságos a NATO, az Európai Unió és az ENSZ számára is.

BRIGADIER GENERAL ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY, Ph.D.

**ON THE MARGIN OF AN AGREEMENT –
NEW ASPECTS OF THE TECHNICAL MODERNIZATION
AT THE RUSSIAN ARMED FORCES**

As we have already mentioned in our comment written on his previous article, the author has been dealing for decades with the events and their impacts experienced in the Russian region. On this occasion, he sheds light on a peripheral but interesting and actual development, namely on one of the new directions of technical modernization at the Russian armed forces.

It is well-known that Russia has been for a long time making efforts to keep steps with the development of western military technologies. This endeavour has more or less proved to be successful in some fields (for example, in the production of aircraft and missile engines), however, there are also such fields (e.g. the building of warships) where Russia is significantly lagging behind. It is precisely for this reason that Russia finds it fit to acquire western equipment or licenses (as one possible way) to develop its fleet. These do not need to be necessarily the most updated ones, but they may enable the fleet to develop its equipment and production technology as well.

The contract – which is analyzed and published by the author – contains that France delivers two “Mistral” Class universal helicopter carriers to Russia; moreover, it gives over the license for the building of two ships, which will be constructed in Russian shipyards. The deal elicited rather mixed echo in the concerned countries and also in NATO circles. Russian President Putin tried to convince the sceptics by saying that *“This is a good deal for the French! But for us it is only if they give us also the production license, which can give a boost to the civil and military shipbuilding”*. Putin seems to have convinced the sceptics at that time, because today we know that the technical development of a Russian training center is also on the agenda. Nevertheless, a fact seems to be certain: the assessment of these deals has remained still controversial, though the trade of the “sensitive technologies” – beyond the economic considerations and benefits – can indirectly contribute to mutually strengthening confidence.

The writing will certainly arouse our readers’ interest in learning about the officially announced development of the Russian armed forces. This may give us the possibility to follow up this development. The content of this writing may prove to be useful for those who pursue security policy studies or research; therefore we are glad to call their attention to it.

ÁKOS PECZÖLI

PROBLEM ON THE EU’S PERIPHERY – LIBYA

The author is a Ph.D. candidate and has undertaken to reveal and analyze the connections among the events occurring in the African region. The subject is very timely; the method of the crisis management is very important and instructive for NATO, EU and the UN alike.

A tanulmányban – a regionális összefüggések vizsgálatát követően – a szerző röviden bemutatja Líbia történelmét, azokra a tényezőkre fókuszálva, amelyek a válság kialakulásához vezettek. Az események dinamikáját összekapcsolja a nemzetközi szervezetek, illetve néhány ország szerepével a konfliktus rendezésében. Rávilágít a nemzetközi közösség és az egyes államok által elkövetett hibákra, az ENSZ BT határozatának elemzésére, be nem tartásának részleteire. Bemutatja azokat a korlátokat is, amelyek a határozatból adódnak, s amelynek következményei hatással vannak (és még hosszú ideig lesznek is) az országban kialakult válságra.

Mivel időközben Moamer Kadhafit a felkelők elfogták és halálhírét a világ tudomására hozták, a szerző néhány következtetést (előrejelzést) a szerkesztő megjegyzésekkel egészítette ki, mert a tanulmány átdolgozására már nem volt lehetőség.

Az „arab tavasz” eseményeit – közte a Líbiában történteket is – figyelemmel kíséző olvasók hasznos ismereteket kapnak a tanulmányból, amelynek címe is jelzi, hogy ez – az Európai Unió peremén keletkezett – probléma adott esetben beláthatatlan következményekkel járhat a térség biztonságára és a jövőbeni együttműködésekre. A válságkezelés hibái megosztották a nemzetközi közvéleményt, a részt vevő szervezeteket, és felszínre hozták az egyes országok közötti ellentéteket is.

A tanulmány hasznos olvasmány mindazok számára, akik válságkezeléssel, illetve biztonságpolitikával foglalkoznak. Valamennyi olvasónk szíves figyelmébe ajánljuk.

DR. TÓTH SÁNDOR MK. ALEZREDES

SZEMELVÉNYEK A ROMÁN GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS MÚLTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL – III.

A Szerkesztőbizottság a Felderítő Szemle előző két számában megjelentette a szerző „*Summa cum laude*” eredménnyel megvédett disszertációjának helyenként módosított, aktualizált változatát, amelynek most a harmadik, egyben befejező részét adjuk közre.

A szerző az írás első fejezetében bemutatja a kortárs román politikai gondolkodásban tapasztalható földrajzi és geopolitikai motívumokat, amelyek közül részletesen is kifejti az integrációs román földrajzi érvrendszert. A román nemzeti biztonsági stratégia alapján bemutatja a nemzeti biztonság földrajzi meghatározottságának összetevőit, a főbb geopolitikai és földrajzi vonatkozásokat. Szól a geopolitika és a földrajzoktatás összefüggéseiről, majd egy feleletválasztós tesztgyűjteményben található kérdések és válaszok alapján szemléletesen mutatja be, hogy „*Mit üzen a román földrajz?*”.

Az írás a disszertáció „Összegzett következtetések” részével folytatódik, amely tartalmazza a szerző által felmutatott új tudományos eredményeket, valamint azok lehetséges felhasználási területeit.

After having examined the regional connections, the author outlines Libya's history, focusing his attention on those factors that led to the eruption of the crisis. He explains the dynamics of the crisis by describing also the role of several international organizations and countries in managing and settling the conflict. He does not fail to point out also the mistakes made by the international community and some countries, and takes great care to analyze the relevant UN resolution and also the details of its non-compliance. He draws our attention to the restrictions emerging from the resolution, the consequences of which have an impact (and will have impact for a long time) on the crisis hitting the country.

After the author had finished his study, Moamer Gadhaffi was captured and executed and his death was communicated to the world. Thus, the author was compelled to provide some addendums to his original comments and forecast, since there was no time for him to re-elaborate the whole text.

The readers watching the course of the "Arab Spring" events can learn useful details from the study, whose title also indicates that this problem – aroused on the EU's periphery – may entail unpredictable consequences for the security of our region and our cooperation with some countries. The mistakes made during the crisis management have divided the international opinion and the participating international organizations, and in addition, have brought to the surface the existing contradictions among certain states.

The study is a useful reading for all those who deal with crisis management and security policy. We recommend it to all our readers.

LIEUTENANT COLONEL ENG. SÁNDOR TÓTH, Ph.D.

SELECTION FROM THE PAST AND THE PRESENT OF THE ROMANIAN GEOPOLITICAL THINKING – III.

The Editorial Board has already published in the two previous numbers of our Intelligence Review the edited – partially modified and up-dated – versions of the author's Ph.D. dissertation defended with "*Summa cum laude*". We are now publishing the third part of his dissertation.

The author shows in the first chapter the geographic and geopolitical motives influencing the present Romanian political thinking; meanwhile he gives us a detailed picture of the integrated Romanian geographical system of reasoning. On the basis of the Romanian national security strategy, he exposes the elements of the given geographical conditions that affect national security as well as the main geopolitical and geographical aspects. He describes the features of geopolitical and geographical teaching, and expounds (with the help of questions and answers registered in a multiple-choice test sheet): "*What is the message sent by the Romanian geography*"?

The article contains also "Summarized conclusions" drawn from the dissertation, displaying the author's new academic results and their possible areas of utilization.

A zárófejezetben a szerző egy Bibliográfiát ad közre, amely több mint háromszáz különféle tudományos munka ábécé-sorrendben közzétett felsorolását tartalmazza a témakörben, s ebből a bőséges választékból bárki kedve szerint olvasgathat.

A tanulmányt – annak első két részével együtt – a felderítő Szemle valamennyi olvasójának szíves figyelmébe ajánljuk. A Szerkesztőbizottság meggyőződve arról, hogy a teljes tanulmány jól hasznosítható az oktatás-képzés rendszerében, kötelező vagy ajánlott olvasmányként.

TORMA BÉLA EZREDES

TÁVKÖZLÉSI MESTERSÉGES HOLD ANTENNÁK FEDÉSI (SZOLGÁLTATÁSI) TERÜLETEINEK ÉS FREKVENCIA- ÚJRAFELHASZNÁLÁSÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSEI

A szerző a Felderítő Szemle első számának megjelenése óta rendszeresen jelentkezik írásaival, több témakörben is. Ebben a szakmatörténeti tanulmányában a rádióelektronikai felderítés egyik kiemelt ágazatát jelentő távközlési mesterséges hold rendszerek antennáival foglalkozik, amely egy tanulmányosorozat lezáró írása.

A tanulmányban a szerző a távközlési mesterséges hold antennák szerepét vizsgálja, mégpedig a műhold-összeköttetések területfedése, teljesítményviszonyai és a frekvencia-újrafelhasználás szempontjából. Megismerhetjük a mesterséges holdak pályabesorolásait, az alapvető pályajellemzőket, a pályafedéseket, továbbá az összeköttetések energiaviszonyait, a szükséges antennákat és azok jellemzőit, a különféle összefüggéseket, valamint áttekinthetjük a távközlési mesterséges hold antennarendszerek fejlődési folyamatát.

A tanulmány olvasmányos, ám a leírtak mélyebb értelmezéséhez hírközlési ismeretek is szükségesek. A szerző igyekezett mellőzni az angol kifejezések használatát, de ahol szükségszerűen meg kellett azokat tartania, ott definiálja jelentésüket és közérthetően magyarázza a témához kapcsolódó fogalmakat és rövidítéseket.

A tanulmány olyan ismereteket tartalmaz, amelyeket elsősorban a műholdas adatszerzéssel foglalkozó szakemberek számára ajánlunk. Az írás tartalma minden bizonnyal jól használható az oktatás-képzés-felkészítés folyamatában és ismeretbővítésre, ezért a téma iránt érdeklődők szíves figyelmébe is ajánlja a Szerkesztőbizottság.

DR. FÜZESI OTTÓ ALEZREDES

A KOSSUTH LAJOS KATONAI FŐISKOLA FELDERÍTŐ TANSZÉKÉNEK TÖRTÉNETE

A szerző első ízben jelentkezik írásával a Felderítő Szemle hasábjain, s mindjárt egy eddig „fehér foltként” érzékelt témakörben. A szakmatörténeti írások között már korábban is jelent meg oktatással-képzéssel kapcsolatos téma, de ez az első, a felderítőtiszt-képzés történetét átfogóan feldolgozó tanulmány.

In conclusion, the author provides us with a Biography, listing more than three hundred different academic works on the topic, arranged in alphabetical order. This rich selection makes it possible for anybody to choose his best reading.

We recommend the study – and its two previous parts – to all our readers. The Editorial Board is firmly convinced that the three parts as a whole can be efficiently utilized in education-training process, or as a required or recommended reading.

COLONEL BÉLA TORMA

**ASPECTS OF THE COVERAGE AREAS (SERVICE ZONES)
AND THE FREQUENCY-REUSE OF THE ANTENNAS
IN SATELLITE COMMUNICATIONS SYSTEMS**

The author has been regularly writing about several topics for our Intelligence Review, since its first publication. On this occasion, he deals with – a prominent field of SIGINT – the antennas of satellite communications systems. By this writing, he concludes a study-series.

He examines the role of the antennas mounted on satellite communication systems, from the aspect of service zone, efficiency and frequency-reuse of the satellite communications. We can learn about the arrangement of satellites' courses, the basic features and the coverage area of the courses, the energy supply, the necessary antennas and their parameters as well as the several interrelated aspects. Moreover, we can have a look at the development process of the satellite antenna systems.

The article is relatively easy to read, however, its deeper and full understanding requires communications expertise. The author has made his best to avoid using English terms, but in some places he has been compelled to maintain them. He tries to rectify "this error" by defining the English terms and abbreviations also in Hungarian and making them easier to understand.

The study includes many professional descriptions and notions, thus it can be recommended primarily to experts in satellite data collection. Its content can be efficiently used during education-training-preparation process and knowledge enlargement. Therefore, the Editorial Board offers it to all interested readers.

LIEUTENANT COLONEL OTTO FÜZESI, Ph.D.

**HISTORY OF THE RECONNAISSANCE DEPARTMENT
OF THE KOSSUTH LAJOS MILITARY COLLEGE**

It is the first time that the author has written for our Intelligence Review, but he does so by revealing a topic that has been so far "a blank spot". Among the writings on profession-history there have already appeared some subjects related to education-training, but this study represents a real novelty, comprehensively elaborating on the history of reconnaissance officer training.

Különösen értékes és fontos ez az írás olyan szempontból is, hogy nem csak a katonai felderítés és hírszerzés különféle szakterületein szolgálatot teljesített, s ma már többségében nyugállományú tisztek számára ad összegzést, hanem a napjainkban is szolgálatot teljesítő fiatalabb korosztályokat magában foglaló személyi állomány is megismerheti a három évtized történetét.

A Kossuth Lajos Katonai Főiskola Felderítő Tanszékén – a jogelőd Egyesített Tiszti Főiskolán (ETI) kezdett tisztképzéssel együtt – intézményesített felderítőtiszt-képzés folyt, amelynek első végzőseit 1961-ben avatták felderítő tisztként, s a szerző írása az esemény 50. évfordulója alkalmából született.

A tanulmány első részében a csapatfelderítő tanszék megalakulását és működését tekinti át a szerző, az évek és a személyi változások közreadásával. Részletezi az oktatási anyagok készítésének történetét, a tanszék napi tevékenységét, továbbá a tanszék átalakulását a mérnökképzés időszakában, valamint az 1980-as években végbement szervezeti és személyi változásokat.

A tanulmány második részében a szerző a felderítő hallgatók képzésével foglalkozik, azon belül a felderítő harcászati képzés és a technikai tárgyak tartalmát részletezi, és bemutatja a tanszék által alkalmazott módszereket. Az írás harmadik részében a felderítés oktatási bázisainak fejlődését mutatja be. Végezetül egy számszerűsített összegzést olvashatunk, amelyből kiderül, hogy a három évtized alatt 31 szakaszban 459 felderítő tiszt végzett, akik eredményesen szolgálták-szolgálgják a honvédelem ügyét.

A szerző értékes írását minden bizonnyal nagy érdeklődéssel fogadják az érintettek, s mindazok, akik szívükön viselik a katonai felderítés jelenét és jövőjét. Minden olvasónknak szíves figyelmébe ajánljuk.

DEÁK ANITA ÖRNAGY

REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KOMPLEXUM – A FÜGGETLEN ÁLLAMOK KÖZÖSSÉGE

A szerző ebben az írásában kutatási területének egyik szegmensét vizsgálta meg, vagyis a Független Államok Közösségét (FÁK) mint regionális biztonsági komplexumot.

Az Oroszországi Föderáció a Szovjetunió széthullását követő gazdasági, bel- és külpolitikai válságból a 2000-es évek közepére talpra állt, s ezzel párhuzamosan a nemzetközi porondon egyre erőteljesebben jelentkezik beleszólási igényeivel. Az új Oroszország célja, hogy a kialakulóban lévő többpólusú világrendben a nemzetközi közösség, a jelenleg egyetlen globális hatalom, az Amerikai Egyesült Államok mellett alakuló hatalmi központok egyikeként ismerje el. Egyidejűleg Oroszország elkötelezett amellett, hogy az ENSZ központi szerepét meg kell őrizni, és a nemzetközi biztonság szempontjából meghatározó kérdésekben a világszervezet Biztonsági Tanácsának kell döntenie, mert szerintük az képezi a nemzetközi viszonyok stabil rendszerének központi elemét. Mindemelllett Oroszország meghatározó szereplője a FÁK-nak, valamint a tagországok szövetségre lépésével létrejött a posztszovjet térség legjelentősebb biztonsági tényezője, a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ).

The article is especially important, since it provides a summary (about the happenings occurred in the last 30 years) not only for the officers who served in various fields of military reconnaissance and intelligence (who are mostly retired), but also for younger generations who are still active officers.

The inauguration of the first reconnaissance officers took place in 1961 at the Joint Officers School – the predecessor of the Kossuth Lajos Military College. Thus, this study was prepared by the author to commemorate the 50th anniversary of the event.

In the first part of this writing, the author surveys the establishment and activity of the reconnaissance department, making comments on the personal changes that have occurred during the years. He gives full particulars of the production process of educational materials and the department's daily work, furthermore, its transformation during the period when the engineer-training was introduced, as well as the organizational and personal changes that happened in the 80s.

In the second part, he expounds the reconnaissance cadet-training, scrutinizing the tactical training and the content of technical curriculum; moreover, he shows us the methods applied by the department. In the third part, the author outlines the development of the educational and training bases. At last, we can read a numerically summarized chapter, from which we can learn that during the 30 years, 459 reconnaissance officers were inaugurated (in 31 platoons), who served with honour the cause of our home defence.

This interesting study will be certainly welcomed by the officers concerned and by all those who have at their heart the present and the future of military reconnaissance. We recommend the study to all our readers.

MAJOR ANITA DEÁK

REGIONAL SECURITY COMPLEX – COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES

The author examines one of the segments of her research field; the Commonwealth of Independent States (CIS), constituting a regional security complex.

The Russian Federation has regained its footing by the middle of 2000s, re-emerging from its economic, internal and foreign political crisis that followed the dissolution of the Soviet Union; and demands to have again an ever stronger say on the international arena. The aim of the new Russia is to be recognized by the international community – besides the one single global power, the United States – as one of the emerging power centers in the emerging multi-polar world. At the same time, Russia is committed to preserving the central role of the United Nations and insists that it is the UN Security Council that should decide on the issues which are determinative from the standpoint of international security. According to it, this is the central element of a stable international relation system. While sharing this view, we must not forget that Russia has a dominant role in the CIS, and thanks to the alliance of its member states, the Collective Security Treaty Organization (CSTO) has been established, which constitutes the most significant security factor in the post-Soviet area.

A szerző neves biztonságpolitikai szakértők véleményének közzététele után megállapítja, hogy a Nyugat és Oroszország viszonyrendszerében a legnagyobb gondot az jelenti, hogy az eltelt két évtized sem volt elegendő annak „kitalálására”, miképpen viszonyuljanak egymáshoz. Ami egyértelműen látszik: Oroszország nem hajlandó lemondani „vezető hatalom” szerepéről, sőt erősíteni kívánja azt. Ebben fontos szerepet játszanak az ún. szubrégiók, mint regionális biztonsági komplexumok, amelyeket a szerző be is mutat. Az írás záró gondolata is helytállónak tűnik, miszerint az Oroszországi Föderáció és a hozzá ezer szállal kötődő európai térség között a közeljövőben is csak laza szuperkomplexum keretében képzelhető el a biztonsági együttműködés.

A tényekben gazdag írást a Felderítő Szemle valamennyi olvasójának ajánlja a Szerkesztőbizottság.

KENEDLI TAMÁS

BŰNSZERVEZETEK ELLENI FELLÉPÉS LEHETŐSÉGEI AZ ÚJ NEMZETBIZTONSÁGI STRATÉGIÁBAN

A szerző doktorandusz hallgató, akinek már korábban is jelent meg írása a Felderítő Szemlében. Ebben a tanulmányában érdekes és aktuális témát boncolgat, mivel a Nemzeti Biztonsági Stratégia 2004-ben történt elfogadása óta számos fontos változás következett be hazánk biztonsági helyzetében, közvetlen és „tágabb” környezetünkben, ahol is (a terrorizmus mellett) az új fenyegetések közül a szervezett bűnözésre is fokozott figyelemmel kell tekintenünk.

A téma aktualitását erősíti, hogy időközben az Európai Unió is több olyan dokumentumot fogadott el a témában, amely mindenképpen indokoltá teszi azok főbb irányelveinek megjelenítését az (időközben elfogadott) új Nemzeti Biztonsági Stratégiában.

A szerző alaposan körbejárja a témát, rámutat arra, hogy az összehangoltság hiánya szinte kötelező érvénnyel veti fel az érvényben lévő dokumentumok felülvizsgálatát és újragondolását. Részletesen vázolja a szervezett bűnözés európai jellemzőit és hazai megjelenési formáit, sajátosságait. Vizsgálja a nemzetközi és a hazai jogszabályi háttér alakulását, a Lisszaboni Szerződéstől kezdve egészen napjainkig. Ennek során kiemelten szól az új alaptörvénynek e témakörrel kapcsolatos európai uniós vonatkozásairól, illetve az EU 2010 májusában elfogadott belső biztonsági stratégiájáról.

A tanulmányban számos olyan kérdést is felvet a szerző, illetve ajánl megfontolásra, amelyek realizálása mindenképpen előbbre vinné Magyarország részvételét a kérdéskörrel kapcsolatos, főként a megelőzést célzó nemzetközi együttműködésben.

A tanulmányt elsősorban a témával foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánljuk. Ám aki csak érdeklődik a téma iránt, nem fog csalódni e gondolatgazdag, hasznos olvasmányban.

After assessing the opinions of prominent security policy experts, the author concludes that the greatest problem within the relation system between the West and Russia derives from the uncertainty, due to the fact that the last two decades have not proved to be enough for them to “find out” how to approach each other. However, one thing is completely evident: Russia is not willing to give up its “leading power role”, on the contrary, is firmly resolute to strengthen it. In its effort to do so, the so-called sub-regions – as regional security complexes – play an important role. The author’s concluding thought also seems to be quite correct by stating that any security cooperation between Russia and the European area (to which Russia is strongly attached by thousand of strings) can be realized only – in the near future – within the framework of a loose super-complex.

The Editorial Board recommends this writing – abounding in real facts – to all the readers of our Intelligence Review.

TAMÁS KENEDLI

POSSIBILITIES SET FORTH IN THE NEW NATIONAL SECURITY STRATEGY TO CONFRONT CRIMINAL ORGANIZATIONS

The author is a Ph.D. candidate and has already written for the Intelligence Review. He now analyzes an interesting and actual topic, given the fact that after the 2004 adoption of our new National Security Strategy, there have been numerous significant changes in our country’s security situation and its direct and “larger” environment, where (among the new type challenges and besides terrorism) also criminality has to attract our focused attention.

The topicality of this study is underlined by the fact that the EU has adopted several documents on this item, which makes it necessary for us to insert the guidelines set forth in the EU documents into our new National Security Strategy being under re-elaboration.

He goes thoroughly over the subject and points out that the lack of coordination and harmonization make it nearly imperative for us to revise and reconsider the documents in force. He carefully draws up the features of the European organized crime, as well as its Hungarian variants and characteristics. The author examines also the situation of the international and domestic legal background, beginning from the conclusion of the Lisbon Treaty to the present days. In doing so, he stresses the EU aspects of the new basic law and calls our attention to the internal security strategy approved by the EU in 2010.

The author poses and recommends for consideration also such questions, the solution of which would promote Hungary’s participation in the relevant – mainly preventive – international cooperation. Beyond his numerous different recommendations, he puts forward (in the concluding chapter) concrete proposals to be deliberated by the experts, when they elaborate measures in the National Security Strategy for the successful confrontation of organized crime.

We recommend the study above all to experts. However, also those who would like “only” to read about this useful and rich-in thought writing will certainly not be disappointed.

DOMBAI ZSOLT FŐHADNAGY

NEMZETKÖZI LÉPÉSEK A SZOMÁLIAI KALÓZKODÁS VISSZASZORÍTÁSA ÉRDEKÉBEN

A szerző doktorandusz hallgató, aki kutatási területe egyik témájául a nemzetközi biztonságot egyre növekvő mértékben fenyegető kalózkodás visszaszorítására és megszüntetésére irányuló tevékenység vizsgálatát választotta. Az írás címének megfelelően, részletesen leírja a Szomália partjainál folyó kalóztevékenység felszámolása érdekében tett lépéseket, a nemzetközi közösség erőfeszítéseit.

A részletes leírásokból kitűnnek a különböző szintű és volumenű biztonságpolitikai és katonai lépések. A kezdeményezések és intézkedések áttekintő felsorolása jól mutatja, hogy az Ádeni-öbölben folyó kalózkodás milyen súlyos fenyegetést jelent a kereskedelmi hajózásra és a nemzetközi biztonságra. A rendelkezésre álló (külföldi) szakirodalom elsősorban elektronikus forrásból származó információkat tartalmaz, ami jól mutatja, hogy a téma az utóbbi időben vált feszítően aktuálissá, mindazonáltal kevés magyar nyelvű forrás áll rendelkezésre. Azonban bármennyi erőfeszítést is tettek eddig a nemzetközi szervezetek, az érintett államok, illetve a nem kormányzati szervezetek, megbízható forrásinformációk hiányában a szerző sem volt képes az eddigi eredmények összefüggéseinek és kihatásainak teljes körű bemutatására.

A szerző tanulmánya ezzel együtt is egyedülálló abból a szempontból, hogy (magyar nyelven) ez az egyik olyan forrásmunka értékű írás, amelyben a kalózkodás felszámolására tett lépések kronológiája nyomon követhető.

Az írást elsősorban a témával foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánljuk, azonban hasznos ismereteket tartalmaz a „csak” érdeklődő olvasók számára is.

AMBRUS ÉVA

VISSZATEKINTÉS ÉS TAPASZTALATOK EGY NYUGATI DZSIHÁDISTA TOLLÁBÓL – ERIC BREININGER ÖNÉLETRAJZA

Napjaink egyik leginkább ellentmondásos jelenségére próbál válaszokat találni a szerző, aki kutatási résztémájául a terrorizmus motívumainak vizsgálatát választotta, egy német fiatalember – bizonyos Eric Breininger, avagy Abdul Ghaffar al-Almani – napló formájában hátrahagyott önéletrajzának közreadásával.

A tanulmány elkészítésével az volt a szerző célja, hogy bemutassa a dzsihádista radikalizáció folyamatát egy iszlám hitre áttért, Nyugaton született és nevelkedett fiatal sorsán és életén keresztül, aki Vazirisztánban (az afgán határ közelében), pakisztáni katonákkal vívott tűzharcban vesztette életét 2010 áprilisában. Médiakörökben nagy visszhangot kapott „Utam a mennyországba” című, befejezetlenül maradt naplója, amelyet mintegy „alapanyagként” ajánlanak mindazoknak, akik fellépnek a terrorizmus mindenféle megnyilvánulásával szemben.

LIEUTENANT ZSOLT DOMBAI

**INTERNATIONAL MEASURES TO DRIVE BACK SOMALI
PIRACY**

The author is a Ph.D. candidate and has chosen as one of his topics from his research field the analysis of the activities aimed at driving back and putting an end to the piracy that is increasingly threatening international security. As the above title indicates, he describes in detail the measures and efforts taken by the international community for eliminating piracy near the Somali coastlines.

His detailed description reflects very well the various-level and -scale security policy and military counter-measures. The summarized enumeration of initiatives and measures clearly prove the grave danger posed by the piracy in the Gulf of Aden to commercial shipping and international security. The available literature on this topic derives primarily from electronic sources, which duly demonstrates that this issue has become extremely actual and pressing. Nevertheless, we can find only very few Hungarian sources. Despite a lot of efforts and measures taken by the international organisations and the states concerned as well as by the NGOs, the author – for lack of dependable and confirmed information – has not been able to completely illustrate all the aspects and impacts of the results achieved so far in this field.

Nevertheless, the author has made a valuable and unique work, since he has produced (in Hungarian) such a source-material that can be efficiently utilized and enables us to follow up the chronology of the steps aimed at eliminating piracy.

We recommend the writing mainly to experts, but it contains useful information also for those who are “only” interested in reading about this harmful phenomenon.

ÉVA AMBRUS

**RETROSPECTION AND EXPERIENCES FROM THE PEN OF A
WESTERN DJIHADIST – ERIC BREININGER’S
AUTOBIOGRAPHY**

The author tries to find answers to one of the most contradictory phenomena. He selected – as a part of his research field – the revelation of the motives behind terrorism, with the help of exposing the posthumous autobiography (which is practically in the form of a diary) of a German young man, certain Eric Breininger, alias Abdul Ghaffar.

The author has set the aim to show us the process of radicalization through the life and lot of a young man, who was born in the West, but converted to Islam; who lost his life in Waziristan region (near the Afghan border) in April 2010, while fighting against Pakistani soldiers. His unfinished diary “My journey to Paradise” raised strong echo in the media. This diary is generally recommended as a “basic source” to all those who fight against all kinds of terrorist manifestations.

A közreadott, szinte dokumentum-értékű írásokból kiderül a dzsiháád egyik fontos összetevője: az egalitárius rendszer, vagyis bárkit szívesen látnak köreikben. Az iszlám hitre áttértek be akarják bizonyítani rátermettségüket, éppen ezért agresszívebbek és lelkesebbek, szinte kivétel nélkül tisztában vannak azzal, hogy mivel csatlakoztak a dzsiháád mozgalomhoz, meg is fognak halni. A radikalizáció, majd a kiképzés folyamata világosan mutatja, hogy nem elszigetelt, hanem egyre szélesedő és aggasztó társadalmi jelenlégről van szó, ami komoly fejtörést okoz az érintett nemzetbiztonsági szerveknek és szervezeteknek.

A szerző írása egyfajta figyelemfelkeltés, azonban mégis több annál: fontos adatokat szolgáltat a radikalizációs folyamatok háttéréről, szerveződésekről, illetve a célszemélyek pszichológiájáról. Tanulságos olvasmány, amelyet a Felderítő Szemle olvasóinak szíves figyelmébe ajánlunk.

A KÖTET SZERZŐI

Ambrus Éva	a Nemzeti Közzolgálati Egyetem doktorandusza
Deák Anita	őrnagy, a KNBSZ munkatársa, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem doktorandusza
Dombai Zsolt	főhadnagy, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem doktorandusza
Erdész Viktor	hadnagy, a KNBSZ munkatársa
Dr. Füzesi Ottó	nyá. alezredes, a hadtudomány kandidátusa, egyetemi docens
Kenedli Tamás	r. alezredes, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem doktorandusza
Kornhoffer Mónika	mk. hadnagy, a KNBSZ munkatársa
Dr. Nagy László	nyá. okl. mk. ezredes, professzor, az MTA doktora, egyetemi tanár, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke

It appears from this document-value writing that one of the Jihad's main cohesive forces is the egalitarian system, which means that everybody is welcomed in their circle. The converted Islamists are firmly resolute to prove their loyalty, therefore they are more enthusiastic and aggressive; and most of them are aware that by joining the Jihad, they will probably die. The radicalization and training process clearly demonstrates that it is about not an isolated but an increasingly widening and alarming social phenomenon, which represents a huge challenge for the anti-terrorist national security organizations.

The writing can be considered as a kind of warning, but – in reality – it is more than that! It provides important data on the background of the radicalizing and organizing process as well as on the target-persons' psychological character. The study represents an instructive reading, thus we recommend it to all our readers.

THE AUTHORS

Éva Ambrus	Doctorand at the National University of Public Service
Anita Deák	Major at the MNSS, Doctorand at the National University of Public Service
Zsolt Dombai	Lieutenant, Doctorand at the National University of Public Service
Viktor Erdész	Second Lieutenant at the MNSS
Ottó Füzesi	Ret. Lt. Colonel, Candidate in Military Science, Docent
Tamás Kenedli	Pol. Lt. Colonel, Doctorand at the National University of Public Service
Mónika Kornhoffer	Second Lieutenant Eng. at the MNSS
László Nagy	Ret. Colonel Eng., University Professor, Doctor of the Hungarian Academy of Sciences, Chairman of the Hungarian Association of Military Science

Nagy Viktor	alezredes, a KNBSZ munkatársa, a Nemzeti Közszerolgalati Egyetem doktorandusza
Peczöli Ákos	a Nemzeti Közszerolgalati Egyetem doktorandusza
Szabó Mihály	nyá. ezredes, a KNBSZ munkatársa, angol nyelvi szakértő
Torma Béla	nyá. ezredes, hadtörténeti szakíró
Dr. Tóth Sándor	mk. alezredes, a hadtudomány PhD fokozatos, a KNBSZ munkatársa
Dr. Tömösváry Zsigmond	nyá. dandártábornok, a hadtudomány PhD fokozatos, címzetes egyetemi docens, az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának tagja, a Felderítők Társasága Egyesület elnöke
Vass Jenő	nyá. ezredes, a KNBSZ munkatársa, a Felderítő Szemle felelős szerkesztője, a Magyar Hadtudományi Társaság tagja

Viktor Nagy	Lt. Colonel at the MNSS, Doctorand at the National University of Public Service
Ákos Peczőli	Doctorand at the National University of Public Service
Mihály Szabó	Ret. Colonel at the MNSS, Expert in English
Béla Torma	Ret. Colonel, Specialist in Military History
Sándor Tóth	Lt. Colonel at the MNSS, Ph.D. of Military Science
Zsigmond Tömösváry	Ret. Brigadier General, Ph.D. of MS, Titular Docent, Member of the IX. Section of the Committee of Military Science, Chairman of the Association of Reconnaissance Officers
Jenő Vass	Ret. Colonel at the MNSS, Responsible Redactor of the Intelligence Review, Member of the Association of Military Science

CONTENTS

SECURITY POLICY

PROF. COLONEL ENG. LÁSZLÓ NAGY, D.Sc.

SHANGHAI COOPERATION ORGANISATION (SCO)

MAJOR ANITA DEÁK

**RELATION SYSTEM OF THE RUSSIAN FEDERATION
AND THE EUROPEAN REGION**

BRIGADIER GENERAL ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY, Ph.D.

**RUSSIAN EXPERTS ABOUT THE MISSILE DEFENCE SYSTEM
IN EUROPE**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

LIEUTENANT COLONEL VIKTOR NAGY –
SECOND-LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ

**INFORMATION PROTECTION AND THE ROLE
OF INFORMATION OPERATIONS IN HOME DEFENCE**

R & D

SECOND-LIEUTENANT ENG. MÓNICA KORNHOFFER

**INTERNET-ARCHIVES IN OUR COUNTRY
AND CENTRAL EUROPE**

FACTS ABOUT COUNTRIES

BRIGADIER GENERAL ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY, Ph.D.

**ON THE MARGIN OF AN AGREEMENT –
NEW ASPECTS OF THE TECHNICAL MODERNIZATION
AT THE RUSSIAN ARMED FORCES**

ÁKOS PECZÖLI

PROBLEM ON THE EU'S PERIPHERY – LIBYA

LIEUTENANT COLONEL ENG. SÁNDOR TÓTH, Ph.D.

**SELECTION FROM THE PAST AND THE PRESENT
OF THE ROMANIAN GEOPOLITICAL THINKING – III.**

HISTORY OF INTELLIGENCE & RECONNAISSANCE

COLONEL BÉLA TORMA

**ASPECTS OF THE COVERAGE AREAS (SERVICE ZONES)
AND THE FREQUENCY-REUSE OF THE ANTENNAS
IN SATELLITE COMMUNICATIONS SYSTEMS**

LIEUTENANT COLONEL OTTO FÜZESI, Ph.D.

**HISTORY OF THE RECONNAISSANCE DEPARTMENT
OF THE KOSSUTH LAJOS MILITARY COLLEGE**

FORUM

MAJOR ANITA DEÁK

**REGIONAL SECURITY COMPLEX – COMMONWEALTH
OF INDEPENDENT STATES**

TAMÁS KENEDLI

**POSSIBILITIES SET FORTH IN THE NEW NATIONAL SECURITY
STRATEGY TO CONFRONT CRIMINAL ORGANIZATIONS**

LIEUTENANT ZSOLT DOMBAI

**INTERNATIONAL MEASURES TO DRIVE BACK
SOMALI PIRACY**

ÉVA AMBRUS

**RETROSPECTION AND EXPERIENCES FROM THE PEN
OF A WESTERN DJIHADIST – ERIC BREININGER'S
AUTOBIOGRAPHY**

FOR READERS

COLONEL JENŐ VASS – COLONEL MIHÁLY SZABÓ
CONTENTS

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN ÉS A SZAKMAI SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT
KÖVETELMÉNYEK:

Etikai követelmények:

- az írásmű **máshol, ebben a formájában még nem jelent meg;**
- **a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona;**
- korrekt, **visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;**
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- **a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti,** mely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül **elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos** tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző **írásokat** – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20-21 gépelt oldal); a kéziratot Times New Roman 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban, elektronikus adathordozón (CD-n), és lehetőség szerint egy kinyomtatott példányban is kérjük megküldeni;

- lehetőség van a kézirat interneten történő megküldésére is, a felderito.szemle@knbsz.gov.hu és a szakmai.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címeken. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban, a rendelkezésre álló pénzkeret függvényében – szerzői honoráriumot fizetünk;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez „**Rezümét**” kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez **3–5 kulcsszó megadása** szükséges, magyar és angol nyelven.
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

A KÖZLEMÉNYEKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)

REZÜMÉ (magyarul, angolul)

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az **idézések jegyzetben**¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, melyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében levő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (2) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (3) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (4) [www. globalsecurity.org/army/iraq](http://www.globalsecurity.org/army/iraq) (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Budapest, 1994, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia. pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19-20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq (letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrás (vagy: Szerkesztette: ...);
- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – (World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja).

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat által kiadott tudományos-szakmai folyóirat, amelynek naptári negyedévenkénti rendes száma, alkalmanként különszáma, emlékszáma és minősített száma jelenik meg.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok” között tartja nyilván, és „az MTA doktori eljárás során felhasználható, mértékadó folyóiratok jegyzéké”-ben szerepel.

A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat a honvédelmi miniszter 3/2012. (HK 3.) határozata értelmében tudományos kutatóhely. A tudományos és tudományos-szervező tevékenységet a Tudományos Tanács irányítja, amelynek feladatai közé tartozik a Szolgálat kiadványainak gondozása és szakmai felügyelete is. A folyóirat első száma 2002 szeptemberében látott napvilágot. Az azóta megjelent számok tartalmi összesítését a Szerkesztőbizottság rendszeresen közreadja.

A Felderítő Szemlében történő publikálás általános feltételei:

- A folyóirat jellegével összhangban a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel kapcsolatos témákat, kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más anyagokat – jelentetünk meg. A rovatok címei: > Biztonságpolitika > Hírszerzés–Felderítés > Kutatás–Fejlesztés > Országismertető > Kiképzés–Felkészítés > Szakmatörténet > Fórum > Tudományos munka > Közlemény > Az Olvasóhoz – egyben orientálják is a szerzőket.

- A szerzői kéziratok elektronikus formátumban megküldhetők a Tudományos Tanács titkárához, a Szerkesztőbizottsághoz, valamint a felelős szerkesztőhöz. Kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét, valamint információt arról, hogy a kéziratot csak ide küldte meg közlésre.

- A szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, ami 20-21 gépelt oldalnak felel meg). A kéziratot 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban, elektronikus adathordozón, továbbá (lehetőség szerint) egy kinyomtatott példányban kérjük megküldeni. Kérjük, előzetesen tanulmányozza a honlapon a Felderítő Szemlében és a Szakmai Szemlében történő publikálás feltételeit!

- A közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban (amennyiben a pénzügyi rendelkezésre áll) – szerzői honoráriumot fizetünk, ezzel a Szolgálat megszerzi a kiadás jogát. A szerzői kézirat elkészítése önálló szellemi tevékenységnek, megalkotásnak minősül. A kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. Az írások tartalmáért és egyediségéért a szerző felel, a hitelességet a lektor szavatolja.

- A folyóiratban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság a kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten és az intraneten történő közzétételre – a lektori vélemény alapján – alkalmasnak tartja. Az írás elfogadásáról és közlésének idejéről a lektorálást követően a szerzőt tájékoztatjuk.

- A folyóiratban megjelent írások szerzőit és lektorait tiszteletpéldány illeti meg. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük, de a szerző kérésére azt visszaadjuk.

- A szélesebb körű tájékoztatás és tájékozódás érdekében az intranet-hálózaton a kiadványok tartalma a Hivatalban szolgálatot teljesítők számára teljes egészében hozzáférhető és a forrás megjelölésével felhasználható, más érdeklődők számára – regisztrációt követően – az interneten tanulmányozható.

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a honvédelemmel, a biztonságpolitikával és a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdések tudományos igényű felvetésének és megválaszolásának fóruma. Ily módon a tanulmányokban megjelenő vélemények nem minden esetben azonosak a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat és a Tudományos Tanács hivatalos álláspontjával, de az egyéni gondolatokat tiszteletben tartva, a tudományos munka fejlődése érdekében azokat megjelentetjük.

Elérhetőségeink

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

E-mail: felderito.szemle@knbsz.gov.hu
szakmai.szemle@knbsz.gov.hu

Telefon: Dr. Kobolka István ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9576, HM 61-300

Dr. Resperger István mk. ezredes,
a Szerkesztőbizottság koordinátora
06(30) 231-6141, HM 65-050
e-mail: drresi@gmail.com, resperger.istvan@knbsz.gov.hu

Vass Jenő ezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1301, HM 61-301, HM 61-332,
telefax: 06(1) 372-1842, HM 61-842

A Felderítő Szemle kötelezpéldányai rendelkezésre állnak és tanulmányozhatók az Országos Széchényi Könyvtárban, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Tudományos Könyvtárában, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtudományi Könyvtárában. A periodika példányai megtalálhatók a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok szakkönyvtáraiban, továbbá más, tudományos munkával foglalkozó szervezeteknél és egyesületeknél.

A FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG